59.7.03

SZALAY
Magyarország
TÖRTÉNETE.

2.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

3451

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

2863
II 04

MAGYARORSZÁG' TÖRTÉNETE

SZALAY LÁSZLÓ

ÁLTAL.

MÁSODIK KÖTET.

LIPCSE,
GEIBEL KÁROLY' TULAJDONA.
1852.

Ex
Bibl. Com.
F. Szécheniyi.

M. N. MÚZEUM
KÖNYV-
TÁRA

R
2

R
1965

59703 fol.

MAGYARORSZÁG' TÖRTÉNETE.

AZ ARANY BULLA' KIADÁSÁTÓL A' HUNYADYAKIG.

1222 — 1437.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

TARTALOM.

HETEDIK KÖNYV. 1222—1270. Visszatekintés. Az egyházi rend' szabaditékai. Villongások Endre és Béla között, mellyek az utóbbit Ausztriába Leopold herczeghez viszik. Honorius pápa' közbenjarására atya és fiú kiengesztelödnek egymással; Béla Dalmát- és Horvátországok' kormányzója. Az elidegenített várföldek visszaszedetnek a' korona által. Erdélyben a' szászföld szerveztetik. Béla, atyjával közösen viszi a' birodalom' kormányát; helyébe öcscse Kálmán megyen Horvátországba. A' moldvai kúnok a' keresztyén hitre téritetnek, Moldva Béla' gondjaira bízatik. Az ifjabb király' tevékenysége. A' várföldek' visszaszedése folytattatik; a' kárvallottak összeesküsznek a' királyok ellen; büntetést vesznek. Endrének, 1231. ben kelt, úgynevezett második decretuma; ennek rendelkezései ellen is vét, mint korábban az arany bulla' ágazatai ellen. Róbert esztergomi érsek az egyház' átkához nyúl orvoslás végett. Endre a' szentszéki követ előtt javulást hittel fogad. Béla haddal megyen Fridrik ausztriai herczeg ellen; megveri. Békekötés. Endre házasságra lép Beatrixxal, Aldobrandin estei marchio' leányával. Ausztriával újabb háború; a' herczeg pénzért vásárol békét magának. Endre' halála. — IV. Béla Székesfehérvárott másod izben megkoronáztatik. Boszút vesz atyjának gonosz tanácsosain. Törekvései a' királyi tekintély' helyreállitására. A' felesleges adományozások visszafoglaltatnak; e' rendszabály' következménye. Fridrik római császár adót követel a' magyar királytól; követei elutasítatnak; Endrének viselös állapotban volt özvegye velök megyen, 's Olaszországban fiat szül, kit Istvánnak nevez. Fridrik ausztriai herczeg Magyarországra tör; visszaveretik, 's kénytelen ismét pénzen békét vásárlani. Béla térítöket küld az ásiai magyarokhoz. A' mongol-tatár birodalom' alakulása. Kuthen kún vezér negyvenezer fegyveressel a' mongolok elöl Magyarországban keres menedéket; befogadtatik. Visszavonások 's ellenségeskedés magyarok és kunok között, nemzet és király között. A' mongol-tatár hadak közelednek. Silány készületek ellenök. Batukhán a' karpatok' alján megveri a' nádor' dandárait. Az ausztriai herczeg Pestre érkezik. A' nép mongol-szövetségest lát Kuthenben, 's megöli. Fridrik visszamegyen Ausztriába. Mongol-tatárjárás. Gyásznap a' Sajónál; a' király megfutamodik; öcscse Kálmán elhal sebében. A' mongolok egy évig Magyarországban maradnak. A' nemzet' szenvedései. Béla Fridrik' hitegetésére Ausztriába megyen, hol hitvesé-

vel és fiával találkozik. A' herczeg leveti az álarczot, Bélát megrabolja, 's három megyének általadására kényszeríti. A' királyné 's fia Dalmátországba indúlnak, Béla Segesden új hadi erőt ügyekszik maga körül gyüjteni. Az ausztriai herczeg Győrt elfoglalja; egy magyar csapat felgyújtja az erősséget, az őrség bennvész. Béla segédet kér Fridrik császártól, 's a' római birodalom' hübéresévé ajánlkozik válni, ha a' császár az országot a' mongoloktól megszabadítja. Fridrik' tétlensége. A' mongolok átkelnek a' Dunán, 's az ország' ezen részét is feldúlják. A' király Spalatóban, majd Traw mellett, Buában. Kadán mongol vezér utána siet, Béla és kiséröi hajókra 's a' szomszéd szigetekre menekülnek elöle. Kadán Bosnián, felső Dalmátián, Albanián és Szerbián át hadait a' bolgár földre viszi, hol az öszves mongol-tatár erő egyesül, és Ügetaj nagykhán' halálának hirére Ásiába visszatér. Béla' dicséretes törekvései a' birodalom' helyreállitására. Zára visszakerül a' magyar koronához; ismét Velencze' hatalmába esik. A' pápa felmenti Bélát hüségi esküje alól, mellyet Fridrik császárnak tett, felmenti azért, mivel a' feltétel, melly alatt az eskü történt, teljesületlen maradt. Ütközet Béla 's az ausztriai herczeg között, a' herczeg a' csatamezön marad, a' kezében volt megyék a' koronához visszakerülnek. Belának fia István királyul koronáztatik. 's Dalmát- és Horvátországok' herczegévé leszen. A' János-vitézek' telepei Moldvában, az al-Dunánál. Béla Styriában és Ausztriában; e' tartományokra a' babenbergiek' kihalása óta több szomszéd fejdelmek tartanak igényt. Istvánt, Béla' fiát, a' stájer rendek herczegöknek választják. Otokár, a' cseh koronaörökös, stájer ellenherczeg; a' magyar hadak kiszorítják Stíriából, Ausztria' földjére követik, 's Bécset ostromolják. A' pápa' közbenjárására Béla és Otokár, most most már cseh király, békét kötnek: Stíria Sömmeringtől a' karánt határokig Bélaé, a' Sömmering és Hartberg közötti éjszaki részecske Ausztriával együtt Otokáré. Velencze Zárát visszaadja. Szabaditéklevél a' zsidók' számára. Otokár a' stájer rendeket István ellen lázitja, 's Grätzbe érkezik. István Stíria' visszafoglalását megkisérli. Béla 's Otokár szemben egymással a' Moravánál. Fegyverszünet. Ütközet. Otokár győz. Stíria odavész. Lörincz szörényi bán megveri a' bolgárokat. Otokár Bélának unokájával, Kunegunddal lép házasságra. Az idősb 's az ifjabb magyar király között fegyveres villongások. Pozsonyi, poroszlói, szokoli egyezkedések. István Moldvának, Erdélynek, úgy némelly tiszamelléki részek' kormányzója királyi teljes hatalommal. Béla' hasonnevü fiának fényes menyegzője brandenburgi Kunegunddal. Zavarok Dalmátországban. Az idősb 's az ifjabb király között új viszály. István megveretik; Béla a' koronát kisebbik fiának szánja; a' rendek ellenzik, 's Istvánt kibékítik atyjával. Az 1222. 's 1231. diki törvények megerösítetnek. Új törvényczikkelyek' keletkezése. Guido bíbornok' rendeletei a' magyar clerus' számára. István a' latorkodó bolgárokat visszaveri, Viddint elfoglalja, 's czímeihez a' bolgár királyét sorozza. István' leánya Mária anjoui Károly', siciliai király' hasonnevü fiának hitvese. Béla meghal. 1—78. ll.

NYOLCZADIK KÖNYV. 1270—1301. V. István Székesfehérvárott másod ízben megkoronáztatik. Nénje, Anna, Otokár' Kunegundjának anyja, a' közkincstárból ékszereket visz Prágába, 's több országnagyok Otokárhoz pártolnak. István az ékszereket a' kincstár' számára visszakövetteli. Háború István és Otokár között. Fegyverszünet. A' háború megujul. István alsó-Ausztriát pusztítja. Otokár és frígyesei beveszik Pozsonyt, Szentgyörgyöt, Bazint, Nagyszombatot, Óvárt, Mosonyt. Ütközet a' Rábczánál. Otokár Ausztriába szalasztatik. A' magyar sereg Bécs és Znajm alatt. Békekötés. István Szerbiában. Halála. — IV. László királynak koronáztatik. A' gyermek' nevében kormánytanács jár el az országlásban. A' budaméri ek Otokárhoz pártolnak. Németujvári Henrik a' cseh földről, hová István' idejében menekült, visszajö, László' udvarában szívesen láttatik, megöli Bélát, a' macsói bánt, Otokár' Kunegundjának testvérét. E' miatt, 's mert budaméri Egyed az országba visszajövén Pozsonyt meg' magyar kézre juttatta, Otokár háborút üzen. A' mieink Morvát, Ausztriát, Stíriát, Karántföldet megrohanják. A' megrohant tartományok' nemessége Györt, Szentgyörgyöt, Nyitrát beveszi. Magyar sereg átkel a' Moraván, a' karántföldi fökapitány' hadait megveri, a' fökapitány a' csatatéren marad. A' magyar erö ismét a' Moraván innen. Otokár a' Vág vizénél. Beveszi Pozsonyt, Sopronyt, a' Fertö körüli erösségeket. Ausztriába visszavonúl. Habsburgi Rudolf Otokár' törekvéseinek ellenére római királyul választatik. Otokárt a' német birodalom' ellenének 's valamennyi országaitól megfosztottnak nyilvánítja. Rudolf 's László között oltalmi és támadási szövetség. Haború Rudolf és Otokár között. A' cseh király meggyözetik. Békekötés, mellynek erejénél fogva Otokár a' mit Magyarországban elfoglalt, visszabocsátani 's a' kincstár' ékszereit visszaadni köteles. Otokár és Rudolf között felbomlik a' béke. László negyvenezer magyarral és több ezer kúnnal Rudolfnak segédére jö. Az ellenséges felek összeütköznek. Otokár' bukása. László a' gyözelem' napján évenként ünnepélyt rendel tartatni. Zsivány országnagyok 's a' kúnok dulakodnak országszerte. László' házassága Izabellával, a' siciliai király' leányával. A' kúnok közt kún szabadossággal él. Az egyházi nagyok a' pápához fordulnak orvoslás végett. Fülep fermoi püspök szentszéki követ Magyarországon. László készséggel veszi be intéseit. A' kún fönökök kinyilatkoztatják, hogy keresztyén módra fognak élni, rablásaikkal felhagynak, foglalmányaikat visszabocsátják. Országgyülés a' kúnügy' elintézésére. Zsinat Budán. László erószakosan eloszlatja. A' szentszéki követ Pozsonyba megyen; László kibékül vele. Kún lázadás. A' király megveri öket a' Hódostónál; elöbbi szabaditékaik eltöröltetnek. Fekete Lesko lengyel herczeg László' segédével fejdelmi székét visszanyeri. A' királyon gonosz hajlamai újra erőt vesznek. A' nogaj-tatárok Budáig Pestig dulják az országot. A' székelyek' boszúja. László nejét kolostorba záratja; ágyasai. Országgyülés a' Rákoson. Németujvári Iván' és Albert ausztriai herczeg' hatalmaskodásaik. A' magyar korona tekintély nélkül otthonn és külföldön. László mint bünbánó Esztergomban. Visszahanyatlik elöbbeni kicsapongásaiba.

Lodomér esztergomi érsek keresztes háborút hirdet ellene. A' keresztesek kúnokkal 's tatárokkal versent pusztitják az országot. László' és a' papság' egyesült törekvéseinek sükerül a' gonosz csoportot elnyomni. Az ausztriai herczeg harmincz 's egynehány helységet elszakaszt Magyarországtól. A' király három kún által meggyilkoltatik. — III. Endre súlyos viszonyok között királynak koronáztatik. Ál-Endre. Rudolf római király Albert fia' szamára, a' szentszék Martell Károly' számára követeli Magyarország' királyi székét. Endre a' hazafiakat jogaikban megerösíti. A' megyei hatóság fejlödésnek indul. Háború az ausztriai herczeggel. Endre Bécset hat hétig ostromolja. Békekötés; Albert a' Magyarországtól elszakasztott részt visszaadja. A' szentszék folyvást Martell Károly' trónkövetelését pártolja. Endre az ausztriai herczeggel frígyre lép. Martell Károly meghal. Endre, első hitvesének halála után, Albert ausztriai herczeg' leányát, Ágnest, nöül veszi. Leányát, Erzsébetet, Venczel cseh koronaörökösnek eljegyzi. Albert, magyar sereg által támogatva, Gellenheimnél Adolf római királyt meggyözi és székét elfoglalja. VIII. Bonifácz pápa Martell Károly kiskoru fiát, Róbert Károlyt pártolja Endre ellenében. A' dalmát városok, a' németujvári és brebiri grófok, és Gergely esztergomi érsek Róbert Károlyhoz állanak. Országgyülés Pesten; ennek végzései. A' fömrak' dulakodásai, a' királyi tekintélynek mindig mélyebbre süllyedése. Országgyülés a' Rákoson. Róbert Károly Zágrábba érkezik és Gergely esztergomi érsek által királynak kenetik. Endre meghal; benne Árpád' fivérének magva szakad. 78—120. ll.

KILENCZEDIK KÖNYV. 1301—1342. Tájékozás a' korona' továbbszállását szabályozó tanok körül. A' szabad választás mellett buzgó hazafiak Venczel cseh királyt, IV. Béla' unokájának, Kunegundnak fiát megkinálják a' koronával. Gergely esztergomi érsek Róbert Károlyt Esztergomban ismét — de most sem az ország' diademájával — koronázza. Venczel cseh király hasonnevü fiát ajánlja királyul. A' magyar követek ezt az országba hozzák és Székesfehérvárott István' koronájával királyul koronázzák. Miklós szentszéki követ Venczel' választását törvénytelennek nyilvánitja, híveit az egyház' átkával fenyegeti. A' budai polgárok elöl Bécsbe menekszik. Budát átok alá fogja. A' budai papság Bonifáczot és követét viszont kiátkozza. A' pápa maga elébe hivja az ellenkirályok' ügyét. Károly' képviselöi megjelennek; Venczel' nevében három híve nyilatkozást ad be, hogy ezen ügy' eldöntése nem illeti a' szentszéket. Bonifácz consistoriumban Magyarországot Róbert Károlynak itéli oda, Venczel híveit kötelezettségök alól felmenti, 's a' makacsokat egyházi átokkal fenyegeti. Albert római király 's fia, az ausztriai herczeg, Károlyt pártfogolják. Trencséni Csák Máté, a' nádor, Károly hoz áll. A' cseh király Magyarországba érkezik, 's fiát, és vele a' koronát Csehországba viszi. Károly és főbb hívei Rudolf ausztriai herczeggel szövetségre lépnek. A' kúnok a' cseh széleket pusztitják. A' cseh király meghal; fia lemond jogairól Magyarországra, 's Endre' leányának kezéröl és a' koronát Otto bajor herczegnek, IV. Béla' unokájának, Erzsébet

leányától, általadja. Otto kalmár' képében Sopronyba érkezik. Útközben a' korona kivész holmija közül, de egyik kisérője ismét megtalálja. Thuróczi' chronistájának okoskodása e' tárgyban. Róbert Karoly' ellenei Ottót Székesfehérvárott megkoronázzák. Rudolf ausztriai herczeg a' magyar széleket pusztítja. Visszatorlás. Otto Erdélyben. Apor László vajda elfogja, 's a' koronát is, mellyet a' király magával hozott, kezére keríti. Károly Dalmátiában. Pártvész. A' németujvári grófok. Trencséni Máté. Wernherr budai városbirónak fia László a' budai erősséget Károly' nevében elfoglalja. Venczel' hívei megyilkoltatnak. V. Kelemen pápa Ottót a' szentszék elébe idézi. Gentilis bíbornok Magyarországba küldetik. Országgyülés a' Rákoson. Károly magyar királynak ismertetik, „ütódaival egyetemben, mint a' királyi öröklés kivánja". Otto kiszabadul fogságából 's Bajorországba visszamegyen. Károly, Gentilis bibornok' kiséretében Budára érkezik. Trencséni Máté visszapártol Károlyhoz. Országgyülés Pesten. A' szentszéki követ' beszéde. A' rendek válaszolnak. A' követ felhágy fejtegetésével, mellynek vezérelve ellen az országgyülés tiltakozik. A' rendek hódolnak. Egyházi tilalom azokra, kik Károlyt királyul ismerni vonakodnak. A' felségsértőkre új büntetés szabatik. László vajda a' korona' kiadására felhivatik. Addigis új korona készítetvén, Budán Gentilis és az esztergomi érsek által Károly' fejére tétetik. Kötelességei koronázás előtt magyarúl fejtegettetnek előtte. Omode nádor és Tamás esztergomi érsek László vajdától visszanyerik a' koronát. Károly az ősi formák' megtartásával, István' koronájával megkoronáztatik, 's az ország' törvényes fejdelmévé leszen. Zára Velenczétől, mellyhez IV. László' idéjeben több dalmát városokkal került, a' magyar birodalomhoz visszajö. E' miatt háború Velenczével. Trencséni Máté' lázadása. Szövetkezik az Omodékkal. Károly a' rozgonyi völgyben megveri a' lázadókat. Trencséni Máté' hatalma tetemes csorbát szenved, de még nincs megtörve. E' közben Zára, nem nyervén elégséges segédet, a' magyar koronához viszonyából ismét kibontakozik. A' brebiri grófok' zsarlásai Dalmátiában. Károly az ország' délkeleti végeitől a' dúló tatárcsordákat visszariasztja. Bajor Lajos és ausztriai Fridrik Németországban ellenkirályok. Károly szövetségre lép Fridrikkel. Trencséni Máté Morvában. János cseh király visszaszorítja, 's Holics' környékén megveri. Máté segédet kér Károlytól, 's ez, válaszúl, Komáromot és Visegrádot is visszafoglalja tőle. Máté' dúlásai most a' nyitrai püspök' 's a' nyitrai káptalan' urodalmaira szorítkoznak. A' zsivány dynasta meghal. Károly figyelmét ismét a' magyar tengerpartra fordítja. Követeket küld Róbert testvéréhez Nápolyba, kik a' salernoi herczegséget 's Monte Garganot, mint osztályrészét, követeljék. Követelése kielégítetlenül marad. A' király nevesebb öszleteket fizettet magának a' főpapok által javadalmaik után. A' clerus Kalocsán zsinatot tart, Károlyt országgyülés' tartására felhívja, 's a' zágrábi püspököt a' pápához küldi, hogy a' király' eljárását bépanaszolja. Országgyülés a' Rákoson. A' zágrábi megye más püspököt nyer. Károly, nejének Katalin-Mariának (leánya volt Kazimir lengyel fejdelemnek) halála után házasságra lép Beatrixxal, János

cseh király' testvérével. Ennek halála is bekövetkezvén egy év mulva, Erzsébetet, Lokietek Vladiszláv lengyel király' leányát hitvesül választja. Dragutin szerb fejdelem' halála. Utóda Milutin Uros függetlenség után törekszik. Károly' hadviselése ellene. Milutin megveretik; Nándorfehérvár 's a' IV. László alatt odaveszett macsói bánság ismét Magyarországhoz kapcsoltatik; hadaink Macedoniába nyomúlnak 's ennek részét megházitják. Pethő Peter' lázadása Zemplénben; Dausa erdélyi vajda a' rendet helyreállítja. Mladin bán' folytonos zsarlásai Dalmátiában; büntetését veszi. Fridrik római ellenkirály magyar segéddel bajor Lajos ellen indul. Ütközet Mühldorfnál; Fridrik elveszti a' csatát 's fogságba kerül. A' kúnok polgarosítatnak. Zavarok Erdélyben. Visszás eljárás Dalmát- és Horvátországokban. Károly' közbenjárására a' cseh király 's az ausztriai herczegek között a' béke helyreáll. Otto ausztriai herczeget testvérei birtokában háborgatják; Károly' fegyveres közbenjárására jogaiba visszahelyeztetik. A' dalmát városok Velencze' felsőbbsége alatt. Károly' intézkedései a' közjövedelmek körül. A' visegrádi udvar. Kazimir, a' királyné' testvéröcscse és áldozata Zács Klára. Ennek atyja boszúra gyúl. Megöletik, 's a' király és tanácsa Zács' öszves nemzetségét sujtják. Havasalföld', a' mai Oláhország' viszonya a' magyar koronához. Károly a' szörényi várt és környékét lefoglaló oláh vajda ellen haddal megyen. Serege Oláhországban vész. Más magyar sereg Vladiszláv lengyel királynak segédére van a' német lovagok ellen. Visszajövet, Erdély' éjszaki szélein megveri a' tatárokat. Róbert nápolyi király' egyetlenegy fia meghal, két leányt hagyván maga után. Károly igérkezik követeléseitől Nápolyra elállani, ha kisebbik fiának, Endrének, az elhunyt' elsőszülötte Johanna eljegyeztetik. A' nápolyi király belégyezik a' tervbe. Károly, úgyis mint az ausztriai herczegek' szövetségese háborúba keveredik János cseh királylyal, a' nápolyi király' ellenével. Békekötés, mellynek erejénél fogva a' Trencséni Máté' kezéből János királyéba került végvárak Magyarországhoz visszakapcsoltatnak. Lokietek Vladiszláv lengyel király meghal; a' rendek fiát Kazimirt, a' magyar király' sógorát fejdelmöknek választják. Károly Endre fiát Nápolyba viszi. A' fiú a' hatéves Johannának eljegyeztetik. Fejdelemgyülés Visegrádon Keleteuropa' viszonyainak szabályozására. Károly a' cseh király' szövetségese az ausztriai herczegek ellen. A' csehnek unokája Margit Károly' első szülöttének, Lajosnak, jegyese. A' lengyel rendek Lajost koronaörökösnek választják, ha Kazimir fiutód nélkül mulna ki, 's ezzel Károly törekvéseinek végczéljához ért. Országlásának végévei; halála; jellemzése. 123—174. l.

TIZEDIK KÖNYV. 1342—1382. I. Lajos' székesfehérvári koronáztatása. Az ifju király Fehérvárról Nagyváradra indul szent László' sirjához. Erdélyben a' pártos szászokat rendbe hozza. Bazarád oláh vajda hódol neki. Róbert nápolyi király meghal; Lajos, Endre testvére' számára követeli a' koronát. A' nápolyi pártok. Lajos' anyja Nápolyba utazik, hogy az Endre és neje Johanna közötti viszályt megszüntesse.

Visszaindul Visegrádra. VI. Kelemen pápa negyvennégy ezer márka ezüstért Endrét Nápoly' királyának czimzi 's Endre' koronázását elrendeli. Johanna és czinkostársai a' koronázást elhalasztatják, hogy féktelenül uralkodhassanak. Endre Aversában meggyilkoltatik. E' közben Lajos több más fejdelmekkel haddal megyen a' pogány litvánok ellen. Horvátországba indul a' garázda nagyok megfenyitésére. Kninben a' rendek hüséget esküdnek neki. Segédet küld Zárának Velencze ellen, de tengeri ereje nem lévén, Velencze nyügben tartja a' várost. Lajos boszút készül venni Endre' meggyilkolásáért. Felhívja a' pápát: foszsza meg Johannát a' koronától; Bécsbe megyen Lajos német császárral szövetkezni Johanna ellen; az ausztriai herczegekkel megújitja a' frigyet; az angol király társul igérkezik a' boszú' müvéhez. A' pápa a' gyilkosokat kiátkozza; közülök nehány megbüntettetik, Johanna ártatlannak nyilvánítatik, fiat szül, 's házasságra lép tarantoi Lajossal. A' magyar király' készületei a' nápolyi hadviseléshez. Az igért segéd elmarad. Ferrarában zsoldosokat gyüjtet. Aquila városa a' magyar királyhoz pártol. Durazzoi Károly, Johannának sógora, Aquila ellen indul. Miklós nyitrai püspök magyar dandárokkal 's olasz és német zsoldosokkal a' város' segédére érkezik, 's durazzoi Károly visszavonul. Több szomszéd erősség magyar kézbe jut. Konth Miklós nádor 's utána a' király Nápolyba indulnak. Johanna' levele Lajoshoz, 's ennek válasza. Lajos Aquilánál, Beneventnél, Aversánál. Durazzoi Károly lefejeztetik, a' királyi ház' más herczegei Visegrádra küldetnek. A' magyar király Nápoly városában. Endrének kézrekerült gyilkosait megöleti, fiát koronaörökösnek nyilvánítja 's Magyarországba küldi. VI. Kelemen pápánál az Avignonba szökött Johannának bepörlését sürgeti. A' szentszék' eljárása 's válasza. Dögvész Olaszországban. Lajos Nápoly' kormányát Laczfy Istvánra bizza, 's Magyarországba visszamegyen. Johanna' büntetését újabban sürgeti, 's e' feltétel alatt lemond jogáról Nápolyra. Kelemen pápa Johannának pártját fogja. Johanna visszatér Nápolyba. Hadai az ország' több erősségeit visszaveszik. Laczfy István a' veszteséget részben helyrepótolja. A' német zsoldosok fellázadnak ellene. Lajos nyolcz évi fegyvernyugvásra lép Velenczével, és seregének élén másod ízben Apuliába érkezik. Számos városok és erősségek megadják magokat. Johanna' férje Lajost párbajra hívja. Ennek válasza. Lajos a' Silaro' partján. Beveszi Salernót és Schafatit. Laczfy és fia Somma előtt. Lajos Aversánál. Megsebesítetik. Beveszi az erősséget. Konth Miklost nevezi fővezérnek Laczfy' helyébe. Johanna és férje Gaëtába menekülnek. Az ország' fővárosa ismét Lajos' kezében. A' lakosság' lázadása. A' pápa' követei 's több ok' osszemunkálása Lajost Capuában fegyverszünetre birják, míg Johannának pöre lefolyandott. Rómába megyen. Ünnepélyes fogadtatása. Visszatér Budára, mellyet székhelyeül választott. A' szentszék Johannát felmenti a' vád alól. Lajos seregét Nápolyból kivonja, minden kárpótlás nélkül. A' fogoly nápolyi herczegeket elbocsátja, Endre' árvánszületett gyermeke időközben meghalt. Hadviselés a' litvánok ellen. A' király megerösíti az arany bullát, a' negyedik pont' kivételével. A'

jobbágyoktól kilenczed szedetik. Ezeknek szabad költözködési jogok biztosíttatik. A' kisebb nemesség' adómentessége. A' felségsértők ellen Károly alatt alkalmazott törvény megmásíttatik. Az erdélyi vajdának győzelme a' krími tatárok felett. Veres Russzia' viszonya Magyar- és Lengyelországokhoz. Lajos, jegyesének, a' cseh-luxenburgi Margitnak halála után, István bosniai fejdelem' Erzsébet nevü leányával lép házasságra. Mint Kazimir lengyel király' szövetségese a' litvánokat és tatárokat megfenyíti. A' lengyel nagyok által koronaörökösnek ismertetik. Háborúra készül Duzsán István szerb fejdelem ellen, de változtatván szándékát, Velenczére tör. Fényes hadviselését békekötés követi, mellyhez képest Velencze lemond jogáról Dalmátiára, 's a' dalmát tengerpart a' guarneroi öböl' közepétől Durazzóig a' magyar koronához tartozónak ismertetik. Duzsán szerb fejdelem' utóda Lázár a' magyar felsőbbségnek megismerésére kényszerítetik. Az ausztriai herczegekkel megújíttatik a' szövetség. IV. Károly német császárral háború és béke. Lajos és Rudolf ausztriai herczeg kölcsönös öröködést biztosítanak egymásnak. A' szerződés felbomlik. Az ozmán birodalom' alakulása. A' magyar király Ziszmán bolgár fejdelmet és török szövetségeseit Viddinnél megveri. Straszczímir magyar hűbéres Bolgárországban. A' pécsi tudományos academiának alapítása. Lajos Orbán pápával Viterbóban. Hat évi szövetségre lép vele az olasz és külföldi condottierik ellen. Nápoly' birtoklásának vágya újra feléled a' királyban. Törekvései a' kúnok' polgárosítására, a' bosnyák patarenusok' 's a' belföldi óhitüek' téritésére. A' mármarosi oláhok Moldvába költöznek, 's a' tartomány' elnemzetlenedését elökészítik. Háború Vlajko oláh vajdával. A' vajda megveretik, 's késznek nyilatkozik a' római egyház' papjainak befogadására 's a' magyar felsőbbség' megismerésére. A' zsidók kiüzetnek az országból. IV. Károly császár' növekedő hatalma. Lajos, Kazimir lengyel király és a' bajor herczegek kölcsönös segédet igérnek egymásnak, kivált a' császár ellen. A' magyar király' öröködése Lengyelországban végkép megerösítetik. A' rajnai pfalz' grófjai Budára jönek, 's Lajossal a' német császár ellen szövetkeznek. Kazimir lengyel király meghalálozik. Lajos Krakóban lengyel királyul koronáztatik. Visszamegyen Magyarországba; anyja Erzsébet Krakóban a' kormány' vitelére. Velencze' hitszegő politicája. Francesco Carrara Pádua' herczege segédet nyer a' királytól Velencze ellen. A' signoria eltüri. Lajos, Fridrik bajor herczeget IV. Károly császár ellen támogatja. Békealkudozások a' császárral. Elégedetlenség Lengyelországban. Anarchia. A' lengyel rendek a' trónöröködést Lajos' leányaira is kiterjesztik. Lengyel adóügy. Hadviselés Velencze ellen, változó szerencsével. Folytatása elhalasztatik. A' király' leánya, Katalin, V. Károly franczia király' első szülöttének eljegyeztetik, azon igérettel: hogy a' magyar királyok' jogai mindkét Siciliára Johanna' halála után az új párt illessék. Illy értelemben nyilatkozik Nápolyban is a' magyar követség. Katalin meghal. Lajos most durazzoi Károlynak, kit Magyarországba hozatott 's Dalmátia' kormányával megbízott, szánja Nápoly' koronáját. A' szentszék Lajost keresztes háborúra ügyekszik bírni az ozmánok ellen. A'

királynak okai, óvakodnia e' háborutól. Leánya, Hedvig, Leopold ausztriai herczeg' mennyasszonya. Carrarával, az aquilejai parciarchával, a' friauliakkal 's Markvard görczi gróffal szövetséget köt kivált Velencze ellen. Vladiszláv ellenkirály Lengyelországban. Bukása. A' litvánok Lengyelországra törnek. Erzsébet lemond a' kormányról. Lajos az országot három helytartóra bízza, 's a' litvánokat békére kényszeríti. Galiczia és Lodomeria magyar vajdák által kormányoztatnak. Zsigmond brandenburgi határgróf, Lajos' legidősb leányának, Máriának jegyese, Magyarországban növeltetik. Pápák és ellenpápák. A' hadviselés Velenczével megújíttatik. Békekötés. Velencze visszaadja, a' mit Dalmátiában elfoglalt, és százezer aranynyal marad adósa a' magvar királynak; a' kamatok évenkint István' király' napján fizettetnek. Durazzoi Károly kilenczezer magyarral Nápolyra támad. Johanna megfojtatik. Lajos Zólyomban a' lengyel rendekkel tanácskozik. Meghal. Jellemzése. **177—254.** ll.

TIZENEGYEDIK KÖNYV. **1382 — 1437.** A' nemzet háladatból Lajos iránt Máriát királynak koronázza. Anyja Erzsébet 's Gara Miklós nádor viszik a' kormányt. Zára 's a' többi dalmát városok hüségöket felajánlják. A' lengyel rendek idegenséggel viseltetnek Zsigmond, Mária' jegyese iránt. Veres Russziában több erősség a' várnagyok' árulásából litván kézre kerül. Büntetésök. Keletkező elégedetlenség a' női országlással. Dalmát- és Horvátorszgban durazzoi Károly' pártja. Szövetségese Tvartko bosniai király. A' királynék Horvátországba utaznak, innen Zárába. A' rend látszatra helyre áll. Zsigmond Lengyelországban Szemovit herczeg ellen. Fegyverszünetre lép vele. Mint királyi helytartó jő az országba. A' rendek kiutasítják. Hedvig királynéul Krakóba érkezik: a' különválás Magyar- és Lengyelországok közt ki van mondva. Dalmátországban új lázadási jelenségek. Elfojtatnak. Az arany bulla megerősítetik. Jagyell Vladiszláv litván herczeg Hedvig' férje és Lengyelország' királya. Durazzoi Károly a' horvát-dalmát elégedetlenek' felhívására Zengbe 's innen Zágrábba érkezik. Zsigmond' házassága Máriával. Országgyülés. Zsigmond segéd' eszközlésére Csehországba megyen. Durazzoi Károly Budán. Erzsébet színlett barátsággal fogadja. Károly királynak választatik; Székesfehérvárott koronáztatik. Visszajő Budára. Megyilkoltatik. Zsigmond a' Duna 's a' Vág közötti országrészt zálogba veti. A' bosniai király 's az elegedetlenek Horvátországban. Gara ellenök indúl, 's a' királynékat magával viszi. Gara 's a' királynék' több kiséröi megöletnek. Erzsébet 's Mária fogságba esnek. Zsigmond az ország' főkapitányának választatik. Horvátországba jö. Erzsébet megyilkoltatik. Zsigmond királynak választatik. Gara Miklós' hasonnevü fia a' horvát elégedetlenek' magyar szövetségeseit legyőzi, Ujlakot, Posegavárt elfoglalja. Mária, kivált Velencze' törekvésére szabadon bocsátatik. Zsigmond' hivei erőt vesznek az elégedetleneken. Büntetési kegyetlenség. A' háborgások Bosniában, Horvátországban, 's a' szomszéd megyékben felélednek; Velencze a' dalmát városokra, Jagyell Vladiszláv Moldvára 's Galicziára és

Lodomeriára veti ki hálóját. Zsigmond jogait Brandenburgra zálogba veti. Bosniába indul; több erősséget elfoglal; a' pártosok' egyikét, Horváthy Jánost kegyetlenül kivégezteti. A' dalmát városok' súlyos viszonyai. Ütközet a' rigómezőn a' törökök között egy részről, 's a' szerbek és bosnyákok között más részről, kétes kimenetellel. A' bosnyák fejdelem mindig több több foglalásokat teszen Dalmátiában. A' moldvai vajdának fékezése. Galiczia, Lodomeria, Podolia lengyel kézbe kerülnek. Oláhország török járom alá kerül. Konth István és harminczegy társa a' vérpadon. Csóka, a' hü szolga. A' király Tvartko' utódával, Dabizsiával, szerződésre lép. Az oláh vajda szorosabban füzetik a' koronához. Készületek Bajazed török szultán ellen. Táborozás Oláhországban és bolgár földön egyes elönyökkel. Mária királyné meghal. Zsigmond' viszonya testvéréhez, Venczel cseh királyhoz. Keresztes háború a' törökök ellen. Nikápolyi csata. Bajazed' győzelme. Zsigmond megmenekszik, 's Konstantinápolyon és Raguzán át visszajő Magyarországba. Időközben a' horvát 's magyar elégedetlenek, élökön Laczfy István, Nápoly' királyát, anjoui Lászlót megkinálják a' koronával. Zsigmond boszút veszen; a' morva Jobsztot Magyarországon örökösének nevezi. A' rendek fogságra, vetik a' királyt. Kiszabadul. A' luxenburgi ház' öszves országai 's a' római királyság után ahítozik. Eljárása rokonai' irányában. IV. Albert ausztriai herczeget utódául ohajtja a' magyar birodalomban. Csehországba indul. Anjoui László Magyarországon. Zsigmond visszajő; erőt vesz ellenein, 's közbocsánatot hirdet. Az egyház-patronatusi ügy. Venczel cseh király 's a' morva herczegek ellen haddal megyen. IV. Albert ausztriai herczeg meghal. A' nápolyi király' pártjának végmozgalmai. Zsigmond' fegyveresei Bosniában. A' királyi városok' országrendisége. Viszályok Ausztriával. Három évi háború Bosnia' birtokáért. Zsigmond mint békéltető az egymással versengő ausztriai herczegek között. Öröködési frigyet köt velök. Házasság Cilly Borbálával. A' sárkányrendet alkotja. Bosnia felosztatik. Több dalmát város a' koronához visszakerül. Durazzoi László Zárát és Vranát a' velenczeieknek eladja. Zsigmond a' németrendet Lengyelország ellenére pártolja. Római királynak választatik. Vladiszláv lengyel királylyal találkozik; oltalmi és támadási frigyet köt vele; Veres-Russzia 's Moldva lengyel kézben maradnak. Zsigmond leányát, Erzsébetet, az országlásban utódául választatja, 's V. Albert ausztriai herczegnek eljegyzi. A' lengyel király Zsigmond' vendége. Hadviselés Velencze ellen. Ötévi fegyverszünet. Szerb és bosnyák bonyodalmak. Zsigmond Németországban. A' hütelen milanoi herczeg ellen készül. Schweizi zsoldosokra ügyekszik szert tenni. Lodi és Milano között alkudozásba ereszkedik a' herczeggel. Az alkudozások félbeszakasztatnak. Több olasz és savoyei fejdelmek, 's a' schweizi cantonok hódolnak neki, mint római királynak. A' constanzi zsinat kihirdettetik. Zsigmond Aachenben római királyul koronáztatik. Részt vesz a' constanzi zsinatban. A' Schweizon, Savoyen és Franczíaország' déli részén át Perpignanba megyen, XIII. Benedek pápát lemondásra birni. Párisban, Londonban hosszasabb ideig mulatozik, amott a' constanzi zsinat' érde-

kében, itt a' végett, hogy Anglia és Francziaország közt békét eszközöljön. Sovány eredmeny. Visszatér Constanzba. A' zsinat berekesztetik. Zsigmond még hosszasabb ideig déli Németországban. Magyarországba visszaerkézik. Tizedügy. A' királynét botrányos magaviselete miatt férje megbünteti. Az ozmánok a' Dráva és Száva' környékét pusztítják; megveretnek. Rendszabály Velencze' kereskedelmének lenyügzésére. Marczaly Jénes hadvezér a' Friaulban táborozó velenczeiek ellen. Zsigmond a' törököket Nissza és Nikápoly között megveri, 's a' bolgár földröl kiszorítja. Öt évi fegyverszünet a' törökkel. A' király a' cseh ügyek után lát. Visszapillantás Hussra és tanaira. Zsigmond, mint testvérének, Venczelnek utóda, cseheknek és morváknak országgyülést hirdet Brünnbe. A' husszíták ellen nyilatkozik. Boroszlóba megyen a' lengyel király 's a' németrend közötti pernek eldöntésére. A' husszita háború' kezdete. Zsigmond Prágában fejére veszi a' cseh koronát, de a' husszíták által kényszerítetik Morvába visszavonulni. Egy török csapat a' fegyverszünet ellenére Brassót feldúlja. Zsigmond Alberttel ujból szövetkezik a' husszíták ellen, és leánya', Erzsébet' érdekében végintézetet tesz. Zsigmond alkudozásba ereszkedik a' husszítákkal. A' háború egész erővel megújul, de végre is a' husszíták győznek. A' magyar király Késmárkon találkozik a' lengyellel, ki eddig a' cseheket Zsigmond ellen támogatta; a' lublói szerződés megujítatik, 's Vladiszláv segédet igér a' husszíták ellen. A' Magyarországba érkezett czigányság szabaditéklevelet nyer. Zsigmond Székesfehérvárott a' cseh nagyokkal tanakodik. Krakóba megyen Vladiszláv' negyedik menyegzőjének dicsöitésére. A' dán király, a' keleti császár, a' bajor herczegek 's a' t. Zsigmond' udvarában Budán, Székesfehérvárott. Az ozmánokkal két évre meghosszabbítatik a' fegyverszünet. A' husszita ügy' további fejlödése. Szerbia' hübéri viszonyának ujabb szabályozása. A' törökkel kötött fegyverszünet' lefolyása után Radul oláh vajda, a' törökök' pártoltja, Zsigmond által a' tartományból kiüzetik, és Dán a' vajdai székbe visszaiktattatik. Al-dunai gyarmatositás. Galambócz török kézbe kerül. A' magyarok ostromolják. Rozgonyi Czeczilia nevezetes részt vesz az erősség' vivásában. Murad Galambócz alá érkezik; Zsigmond' veszedelme. Szerbia és Oláhország újra török felsöbbség alatt. Háromévi fegyverszünet a' törökökkel, kétévi a' velenczeiekkel. A' király Luczkban a' Jagyellekkel találkozik, 's a' litván fejdelem' felmagasztalását szándékolja, hogy Vladiszláv lengyel királyt, ki most is hol nyiltan, hol kézalatt a' cseheket támogatta, gyengíthesse. Újabb sükeretlen alkudozások a' husszitákkal. Németbirodalmi ügyek. A' husszíták' ujabb hadjáratai; nagyszombati ütközet. Zsigmond a' nürnbergi országgyülésen. Vlad oláh vajda hódol neki és segédet nyer töle a' törökök ellen. A' husszíták' diadala a' németbirodalmi sereg felett. Magyarországon megveretnek. Zsigmond római utján a' császári korona' felvételére. Drakul-Vlad a' törökökhez pártol, kik Erdélyt 's a' szörényi bánságot pusztítják. Kisebb országgyülés Budán. Lengyel követség. A' király, Eugen pápa 's a' baseli zsinat. Országvédelmi javaslat. Zsigmond császárnak ko-

ronáztatik Rómában. Ötévi fegyverszünet a' velenczeiekkel, kik Dalmátia' birtokában maradnak. A' császár-király Baselben. A' husszitaügy' bukása. Zsigmond visszatér Magyarországba. Pozsonyi országgyülés; végzései. Alkudozások a' csehekkel; czélra vezetnek. A' cseh rendek' hódolata Prágában. Zsigmond' intézkedései a' kelyhesek' elnyomására. Új mozgalmak a' csehek között. Murad Szendrönél; a' magyarok' diadala. A' Cillyek' cselszövényei. Zsigmond Borbálát fogságra veti; vejének öröködése iránt intézkedik; meghal. Visszatekintés országlására. 256—410. ll.

TOLDALÉK. 410—419. ll.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár
A M.K. MÚZEUM KÖNYVTÁRA

HETEDIK KÖNYV.

1222—1270.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

II. Endre (folytatása), 1222 — 1235.

IV. Béla, 1235 — 1270.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

I.

A' hazafiak, kik II. dik Endre által azon szabadságaikat kivánták megerősítetni, mellyeket szent István' kezéből vettenek, nem léptek a' nagy király' törvényeivel Endre elébe, mert több jelenség arra mutat, hogy István' törvényei külön egyenkint 1222. ben már feledésbe mentek: hanem egyszerüen azt panaszolták be, hogy ők, kik Istvántól önnállóságot nyertek, most el vannak nyomva.

István megtörte a' nemzetségek' és a' törzsfönökök' hatalmát, 's ennek romjain alapitá monarchiáját; de az egyesek' szabadságának is ekkor vettetett alapja, mert ezek, a' nemzet' ásiai organismusának felbomlásával, kifejlödtek a' clanszerkezet' nyügéből, és teljes, mind személyi, mind birtoki szabadságot nyertek. A' király semmi hübéri kötelékbe sem füzte öket, nem a' korona' irányában, mert törvényt hozott, hogy ezentúl birtokaik' teljesjogu urai legyenek, de az úgynevezett úri rend' irányában sem, melly különben is részint alapjában megingadoztatott, részint csak keletkezöben volt.

A' nemesek' és társaik' ezen szabadsága az István' szellemében országlott nagy királyok László' és Kálmán' halála után mindinkább fonnyadásnak indult, mert a' melly mérték-

ben a' királyi hatalom nem alkotmányos megszoritások, hanem dynasták', oligarchák' keletkezése és szaporodása által csorbát szenvedett, azon mértékben nyomattak el a' nemesek és egyéb szabadok is általok; és ezen elnyomás annál súlyosabb volt, mivel Magyarországban a' hűbériség mint rendszer a' későbbi királyok alatt sem divatozván, azon biztositékokban sem részesülhettek a' kisebbek, mellyeket ama' rendszer nyujtott volna.

Ehhez képest, mindenek előtt a' nemesek' szabadságát az urak' irányában, a' kisebbek' szabadságát a' nagyok' irányában, — ezt követelték az alkalmatlankodók, midőn Endre' füleit verdesték; mert, mint magából a' bullából is láthatni, csak a' nemesek 's ezeknek jogszomszédaik a' várkatonák és a' városi polgárok, 's mind ezek' nevében a' főpapok sürgették az 1222. diki törvény' kiadatását, nem a' világi nagyok, nem a' bárók, kik ellen, a' hivatalt viselők 's a' hivatalt nem viselők ellen egyiránt, szólanak a' bulla' több szakaszai. De követelték továbbá azt is, hogy a' király szünjék meg báb lenni az országnagyok' kezében, szolgáltasson igazságot ellenök, 's ez' okon első helyre tétetett István' egyik institutiójának felelevenítése, az, hogy évenkint egy ízben törvénynapot személyesen tartson Székesfehérvárott a' király.

A' nagy királyok' korszakában a' birodalmi ügyeken kivül a' közigazgatásiak is feles számmal a' királyi tanácsban intéztettek el, 's e' szerint a' népnek közvetlen befolyása nélkül; de ezen tanács' kizárólagossága ellensúlyoztatott a' törvénynapok által, mellyek a' király' elnöklete alatt, rendesen Székesfehérvárott, néha az ország' egyéb részeiben is tartattak, 's mellyek szabad ég alatt az öszves nemesség' egybesereglésével történvén, ellenőrizet alá fogták, 's a' szükséghez képest felelősség alá vonhatták ama' tanácsot, és mintegy a' törvényhozás' népi elemét képezték. Ezen két

momentumból fejlődött ki utóbb a' magyar országgyülés, sőt a' magyar kétkamara-rendszer is, 's ezen két momentum' versenye és küzdelme egymással e' kor' közjogi életének egyik alapvonása. Természetes, hogy a' székesfehérvári törvénynapok' fő elleneit a' hivatalviselők' 's a' garázda nagyok' soraiban kell keresnünk, de jobb fejdelmeink közül is egynémellyik, például, III. dik Béla némi ellenszenvet tanusított irántuk, mennyiben a' rend' ügyét féltette ezen ollykor-ollykor rakonczátlanokká válhatott gyülésektől. Ha a' nemzeti hagyománynak Thuróczinál hitelt adhatni, már első Béla ügyekezett némi képviseleti alapra fektetni e' gyüléseket, 's ügyekezett utóbb IV. dik Béla is, de ezen kisérleteknek nem volt sükerök; 's az Endre által eredeti alakukban felelevenített székesfehérvári napok csak húzamos hullámzások között, mellyeknek árja gyakran elnyeléssel fenyegette a' közügyet, 's csak többszörös visszahanyatlások után alakíttattak át képviseleti alapon nyugvó országgyüléssé.

A' királyi hatalom' gyengülésével együtt járt az országos várszerkezet' gyengülése és bomlása. Az, mit utóbb megyei hatóságnak nevezett a' magyar, a' monarchia' első századaiban, mint lényegesen a' királyságtól függő institutio, katonai és népi jellemmel birt, aristocratiaival épen nem, sőt ellensúlyul szolgált az oligarchiának, és ollykor-ollykor magának a' nemességnek is. Valamennyi tiszte a' várnak és megyéjének, a' várgróftól vagy főispántól kezdve a' tizedesig közvetlenül vagy közvetve a' korona által neveztetett ki. Csak a' tizenharmadik század' vége felé, midőn a' királyi várak', a' vármegyék', várkatonák' institutiója már nemcsak hanyatlott, hanem veszendőben is volt, 's midőn senkisem sejdítette, hogy hamvaiból új organismus fog keletkezni, melly annak idejében 's a' maga határai között szintolly üdvös szolgálatot teend a' nemzetnek, minőt az állodalom' alakulásakor amaz tett volt, — csak a' tizenharmadik szá-

zad' vége felé találjuk első nyomait, hogy a' megyei tisztviselők a' megyei nemesség által választattak, még pedig egyedül azok, kik utóbb táblabiráknak és szolgabiráknak hivattak; mert az alispán, ezen sarkköve a' későbbi megyének még Hunyady Mátyás' idejében is a' főispán által neveztetett ki. Az első királyok' idejében urak és nemesek egyiránt nem állottak megyei hatóság alatt, 's a' várgrófok' folytonos kisérleteiben, birói hatalmukat legalább birtoki ügyekre nézve a' nemesekre is kiterjeszteni, bitorlást láthattak a' székesfehérvári törvénynapok. 'S mikor e' kisérletek sükerültek elvégre, még akkor is személyes ügyeire nézve közvetlenül a' király' 's a' nádor', nem a' megye' birósága alatt állott a' nemesség, mindaddig, mig a' vármegyék' monarchiai institutiója, ha úgy szólhatni, aristocratiaivá lett.

'S e' szerint, ha áll, a' mit hiszek, hogy nemzet és szabadság hasznát látták azon fejleménynek, melly a' királyi széket a' tizenharmadik és tizennegyedik században mindinkább aristocratiai intézményekkel környezte, — mert e' nélkül a' királyság despotiaivá és korlátlanná vált volna, miután adott viszonyaink között nemzeti szabadsághoz csak az aristocratián, mint mediumon át vitt és viszen az út, — a' várszerkezet' felbomlása nemcsak természetes, hanem a' haladás' magvát magában rejtő fejlemény volt.

A' II. dik Endre' korában a' hazára nehezedett gyásznak egyik főokát nem a' királyi várak' institutiójának bomlásában, hanem azon körülményben kell nyomoznunk, hogy a' várszerkezet veszni indult, mielőtt pótléka országoltalmi szempontból: a' banderialis szerkezet némi fejlődést ért. De ennek eszközléséhez múlhatlan kellék volt a' közrend' megszilárdulása, melly csak a' tizennegyedik század' elején következett be. Tagadhatlan, hogy a' banderialis szerkezet nem volt behozatható némi hübéri vonások' vegyülete nélkül, de a' monarchiának aristocratiávali mérséklése hübéri állapotok'

közbenjövetele nélkül még csak nemis gondoltatható; és hogy ezen vegyület nálunk viszonylag csekély volt, azt a' tizennegyedik és tizenötödik századok' történetei mutatják, mutatja a' városok', a' polgári rend' folytonos fejlődése, melly néki idejekorán országrendi állást biztosított, 's mutatja végre kivált azon körülmény, hogy akkor, midőn a' banderialis rendszer első virágában állott, egész vármegyéknek egyházi méltóságok' vagy egyes családok' kezébeni örökitése — mi, például, a' németföldön egyik leggyászosabb kinövése volt a' hűbériségnek, — nálunk, korábbi jelenségek' daczára sem fordult elő. Ismétlem, II. dik Endre nem azért vétett súlyosan a' nemzet ellen, mert a' várszerkezet országlása' idejében szétmállott, — ez magasabb történeti kénytelenségből eredett, melly hatalmasabb fejdelem által sem lett volna elhárítható, — hanem vétett azért, mivel az országos hadi erőnek más viszonyokba fűzéséről nem gondoskodott, mi őt feneketlen pénzügyi bajainak közepette, még zsoldosok' tartására is kényszeríté. Midőn fiával Bélával utóbb az elpazarlott váradományokat visszaszedegette, nem az oltalmi erőnek régi alapjárai visszahelyezése volt a' czél; — ketten azt tették, azt vették czélba, mit velök egyidőben II. dik Otokár Csehországban, ki a' koronának zálogbavetett és elajándékozott erősségeit szintén visszafoglalta, de csak a' végett, hogy a' kincstár' szükségeit fedezhesse. Otokárnak e' kisérlet életébe került; Endre és Béla, mint alább látni fogjuk, szerencsésebben jártak annyiban, mennyiben az Otokáréhoz hasonló erélyességgel nem lépvén fel, kincstáraikon, való igaz, nem igen segitettek, de az elégedetlen nagyok' boszúja sem volt ollyas, melly őket megdöntse; — ámbár, más részről, ama' borzasztó csapás, melly az országot röviddel e' kisérlet után érte, nagy mértékben annak tulajdonitható, hogy az adományozott jószágok' visszafoglalását neheztelő urak és nemesek feles számmal segé-

döket megvonták a' királytól, vagy csak akkor 'ajánlották fel, midőn a' veszély' elháritása lehetetlenné vált. Egyébiránt II. dik Endre többrendbeli intézkedései, névszerint az által, hogy az akkoron keletkezett vitézi rendeket az országos oltalom' tényezői közé sorozta, hogy a' végőrséget részben ezekre bizta, jelét adá: miszerint a' birodalmi hadi erő' új alapra fektetésének szükségét érzé; 's midőn 1222. ben a' várjobbágyokra, tehát a' várszerkezetre is ujból István' intézkedései rendeltettek alkalmaztatni, tudhatá, hogy a' hazafiak' szándéka és reménye egy nagy csalódás. —

A' tizenegyedik század' közepétől azon korszakig, mellyhez most értünk, a' külföld, felbátorítva az országot dúló pártviszályok által, több ízben kisérletet tön, a' birodalom' széleit nyesegetni, vagy épen némi felsőbbségi jogot gyakorolni felette. Több érdemes iróink úgy vélekednek, hogy a' királyi öröködést szabályozó, 's a' koronának atyáról fiúra, még pedig a' legidősb fiúra szállását elrendelő törvény elejét fogta volna venni e' merényleteknek. De valljon Európának mellyik' országa mutat fel e' korból illyes törvényt? Tudom, hogy Franciaországban ez' időben két századon át atyától fiúra szállott a' korona; de az öröködési rend' megállapítása, az átszállás' ezen folytonossága nem külön, e' végre hozatott törvény által eszközöltetett. Épen mert illyes törvény nem létezett, mert csak a' nőág' kizárása nem szenvedett kétséget, aggodalmas gonddal azon voltak a' franczia királyok, hogy még életökben koronáztassák fiaikat utódaikúl; 's az első, ki ennek szükségét nem érzé, ki az elsőszülöttnek öröködését már magában megállapitva gondolhatá, Fülep-Ágost, egykoru az arany bullával, midőn Magyarországban az elsőszülöttnek öröködése már szintén átment a' nemzet' szokásaiba, a' nélkül azonban, hogy mint jog követeltethetett volna. És Angliában, hol a' maxima keletkezett: „a' király nem hal meg soha“, azaz:

a' melly pillanatban elhalt az elöd, már székén ül öröködési jogánál fogva az utód, — Angliában ez' időtájban Stephen' halála után nem ennek fia, hanem I. Henrynek leányáé jútott a' királyi székre, és midőn I. Richard meghalt, egyik ifjabb testvére választatott utódává a' korábban elhúnyt idősb testvér' fiának kizárásával, 's a' t.

A' középkorban — a' nagyobb birodalmakról és országokról szólok, nem holmi apró hübérekről — sehol sem létezett szabatos öröködési rend a' szó' szorosabb értelmében; 's midőn illyesminek megállapítására okleveles kisérletet látunk, mint például, Csehországban, hol némi senioratus állapítatott meg, bizonyosak lehetünk, hogy a' törvényszegés nem maradott el. Öröködési királyság a' nemzet' választási jogának minden közbenjövetele nélkül annyira ellenkezett a' középkor' népeinek öszves fogalmaikkal, hogy még később századokban is, midőn egynémellyiknél az egyenes ágon 's az elsőszülöttség' jogán történendő királyöröködés valósággal 'és végkép megállapítatott, ollyas formák szövettek a' koronázási szertartásba, mellyek választási színt viselnek magokon; illyes, például, az egyház által a' néphez irányzott kérdés, mielőtt az újoncz király' fejére tétetett a' korona: akarjátok e N. N. t királytokúl? Öröködésre oltott választás, azaz: választó királyság, de melly bizonyos családhoz legyen kötve, mellynek tagjai kirekesztőleg a' királyság' jeleltjei, — ez volt a' középkorban a' vezéreszme. Igaz, ezen eszme félrendszabályt foglal magában, 's ennélfogva az idők' folyamában meg nem állhatott; de mi e' helytt nem a' közjogi elméletek' alapigazságait, hanem a' történetet nyomozzuk, 's ebből csak azt szabad kiolvasnunk, mit magok az események irtak lapjaira. A' fejdelmek azon voltak, — 's e' részben a' római szék által is támogattattak, — hogy az öröködési elem magába olvaszsza a' választásit; a' népek' tolmácsai ellenben szerettek egy véle-

ményen lenni a' castiliai grandokkal, kik a' koronázandót, hogy diadalszekerén lassacskán haladjon, e' szavakkal szokták üdvezleni: „mi, kik jogban egyenlők vagyunk veled, királyunkúl választunk, ha szabadságainkat tiszteletben tartod; ha nem, — nem.“ (si no, — no.) És azon körülmény, hogy még a' legeslegújabb időkben is, mikor a' választott királyság nemcsak a' gyakorlatból, nemcsak a' törvénykönyvekből, hanem a' közjogi elméletekből is kiveszett, 's méltán, miután a' választott királyság a' két ellenrendszer' gyenge oldalainak némi cumulatiója, — azon körülmény, mondom, hogy még napjainkban is mindenütt, hol a' koronázás szemfényvesztő czifraságnál egyéb valami, csak bizonyos feltételek alatt tétetik a' király' fejére a' korona, mit bizonyit? mit végre az, hogy a' kírályi öröködés bevégzett ténynyé csak a' megtörtént koronázás által válik? — nemde azt, hogy az öröködési királyság absolut elvnek még most sem tekintetik.

Ennek rövid felemlitése után — bövebb fejtegetése nem ide való — térjünk vissza, honnan eltávozni látszattunk.

Azon időszakban, mellyről szólunk, két ízben történt, — I. Bélával és I. Lászlóval — hogy a' nemzet az elhúnyt király' testvérének adott elsőséget a' hátrahagyott figyermek felett; 's történt nem annyira azért, mivel az egyeneságu utód még gyermekkorban állott, hanem azon okból, mivel az egyeneságu öröködés' elve még nem vert gyökeret a' nemzet' erkölcseiben. Utóbb, II. dik Gejza' halála után, midőn ujból megkisértetett az uralkodó család' idősb tagjának elsőséget adni az ifjabb, az elhúnyt fejdelem' gyermeke felett, csak félsükere volt a' törekvésnek. Az I. István' halála után dúló anarchia két férfiút, kik sógorsági viszonyban nem rokonságiban állottak az Árpádokkal, emelt a' királyi székre, de csak ideiglenesen mindkettejét, mert a' nemzet bitorlókat látott bennök, miután azon elvből: hogy

a' királyság csak Árpád' vérét illeti, semmitsem hagyott lealkudni; és innen magyarázhatjuk magunknak, hogy II. dik István' halála után oldalágu rokona, egy vak ifju, kit semmi fényes tulajdonok sem ajánlottak, István' utódául a' nemzet' jóval nagyobb része által egyedűl azért fogadtatott egész készséggel, mivel egymaga volt életben Árpád' fivéréből. Mindössze ezek voltak a' királyság' továbbszállásának nehezebb peripetiái, 's én nem látom a' rendkívüli és igen gyakori veszedelmeket, mellyek az öröködést szabályozó törvény' nemlétéből származtak; és hiszem, hogy e' törvény a' bajt, mennyiben illyes mutatkozott, el nem hárította volna. De bokros és nemzeti gyászszal járó bajt tornyosított a' házára annak divattá válása, hogy a' király' firokonai a' birodalom' egyes részeit herczegi, vagy mint némelly iróinknak tetszik, vezéri czímmel, nem annyira kormányozták, mint birtokolták, mi az állodalom' egységét 's a' korona' felségjogait egyiránt csorbította. Hogy ezen korban a' királyfiak' ellátása nem igen eszközöltethetett másképen, mint fekvő birtok', országrészek' kihasítása által, az nem szenved kétséget; 's hogy ezen elkerülhetlen bajnak bal-következményei nagyából el fogtak volna hárítatni, ha a' királyfiak' öszves joga csak a' jövedelmek' szedésére szorítkozik, azt szintén nem tagadhatni. De a' királyfiak, kivált II. dik Gejzán tul, az illető tartományokban valóságos örökségi osztályrészt voltak hajlandók látni, 's ebbeli képzelt jogaik érvényesítése végett gyakor ízben a' külföldhez folyamodtak, melly e' házi vitákba örömest elegyedett, mert illyes jogpártolás' ürügye alatt mind a' keleti mind a' nyugoti szomszédok, némi biztossággal vethették ki hálóikat azon ország után, mellyből az egyik német hübért, a' másik görög themát eröködött alakítani. Ezen valóságos paragium, melly a' birodalmat felosztással fenyegette, tetőpontját érte II. dik Endre' korszakában, midőn az elsőszülött majdnem azonképen mint aty-

ja királyi jogokat gyakorolván, 's külön királyi udvart és hivatalnokokat tartván, két fejdelme volt a' nemzetnek, olly neme az országlásnak, melly polgári háboruk, 's mi még ezeknél is szörnyebb, feneketlen politicai erkölcstelenség' örvényébe döntötte a' hazát. Nehány jelesebb iróink, a' királyfiak' ezen ellátásában egész rendszert keresnek, és sok fáradsággal, 's részben leleményes elmésséggel kinyomozták, hogy kinek volt joga a' magyar herczegséghez, kinek a' horvátországihoz, kinek az erdélyihez 's a' t. Bocsássák meg az érdemes férfiak, ha nem lehetek velök egy véleményen, ha abban, miben ők országosan megismert jogon alapuló rendszert vélnek észrevehetni, én néha külső esetlegességet, 's ollykor-ollykor erőszakolást látok, de mindig olly valamit, minek rendszerré, családi szerződéssé válása ellen királyaink közül még a' leggyengébbek is tiltakoztak. II. dik Endre egyik oklevelében azt mondja, hogy Kálmán' fia az ő jóvoltából dalmát-és horvátországi herczeg, es Kálmán szintén az atyai kegyelemre utal, mint herczegi jogának forrására; 's ha V. dik István egynémelly oklevelében máskép nyilatkozik, az a' IV. dik Bélával gonosz harczban állott, 's magát önmaga és masok előtt mentegető fiú' szájában parányi jogérvényességgel bír. Ne feledjük, hogy az oklevelek, ezen annyi fényt terjesztő szövetnékei a' történetnek, ezt gyakran meg is hamisitják, hol annak érdekében ki az oklevelet kiadta, hol azéban, kinek számára az oklevél megiratott. —

Munkám szerény kézikönyvül akar szolgálni, 's ennek határai tiltják, bővebb részletekbe ereszkednem. — Az arany bullát e' helytt szakaszról szakaszra fejtegetni, felesleges volna, miután egyes intézkedései munkám' folyamatában részint már jellemeztettek, részint még érintetni fognak. 'S különben is az arany bullának értékét, valamint az angol magna chartáét, nem annyira egyes ágazataihoz kell mérnünk,

mint ahhoz, minek symbolumául szolgált. Az 1505. ben a' Rákoson gyülésezett rendek II. dik Endrét nagy Lajos és Hunyady Mátyás mellett említik; úgy szólanak róla, mint „ki a' magyart nagygyá és dicsővé tette, 's hirét a' csillagokig emelte", és régiebb iróink őt a' magyar szabadság' bajnokának czímezték: pedig alatta kezdett óriás lépésekkel veszendőbe menni a' birodalom, 's a' bullát kicsikarni kellett tőle, és mikor elvégre megadta, talán nem volt szakasz, mellyet újra és újra meg ne szegett volna. De nevét az utókor azon oklevél' élén olvasta, mellyben a' magyar király e' szavakkal ád kardot a' jobbágy' kezébe: érettem, ha megtartom a' törvényt, ellenem ha megszegem; — 's ezt kell okúl vetnünk, hogy apáink kegyelettel szerettek róla emlékezni, 's hogy az arany bulla, mellyet ő és utódai szabadítéknak, kiváltságnak mondottak, a' mint év év után múlt, mintegy az idő' szentesítése alatt egyéb valamivé vált: szerződéssé nép és fejdelem között, újabb kiadásává amaz öt pontnak, mellyet az ősök a' végett alkottak magoknak, hogy a' hazaszerzéshez erőt érezzenek kebelökben.

Mit a' nemzetnek e' korbeli belső külső műveltségéről még mondhattam volna e' helytt, azt két nagybecsü munkában találja az ifju olvasó, mellyeknek egyikét, irodalmunk' dús leltárát, Toldy Ferencz épen most bocsátja közre, másikát — az ipar' és kereskedés' története Magyarországban a' XIV. dik század' elejéig — Horváth Mihálynak és a' magyar tudós társaságnak köszönjük. A' nemzet' vallási életének nehány főbb momentumaira rövid pillanatot fogunk vetni, mikor a' reformatióhoz érendettünk. És most fogjuk fel a' politicai események' fonalát ott, hol azt a' hatodik könyv' végén kibocsátottuk kezünkből.

II.

Az egyházi rend' szabaditékai az arany bullában alig
1222.] érintetnek, miután szintén **1222.** ben külön kiváltságlevél adatott ki számára. Ennek erejénél fogva a' papi személyek bármelly ügyben csak egyházi biró elébe idéztethettek, kiköttetvén azonban, hogy ők meg' a' világiakat csak világi törvényszék előtt perelhessék be. A' kiváltságlevélnek egy másik pontja szerint az öszves egyházi rend a' szabad dénárok', nehezékek' 's bármi közadó' fizetése alól tökéletesen felmentetett, 's a' melly köztisztviselő e' szabaditéka ellen vétett, azt, mint tolvajt és rablót, a' sértett fél jószágából erőszakkal kiűzhette. Rendeltetett végre, hogy mindazok, kik bármi szolgaságra kötelezvék, a' király' és mások' udvarnokait's a' várnépeket is idetudva, egyáltalán fel ne vétethessenek az egyházi rendbe. [1])

Ha Endre úgy vélekedett, hogy ezen kétrendbeli oklevél' kiadatása által, mellyeknek megtartásához jelleme nem nyújtott biztositékot, közte 's fia között helyreállíthatja az egyetértést, 's az egyházi és világi nagyokat felbonthatlanúl lekötelezi magának, keservesen csalódott. Béla kivált hitvese', a' görög Mária' buzdítására, 's nagyszámu párthivei által támogatva, folyvást visszavonásban élt atyjával, 's en-
1224.] nek haraga elől **1224.** ben Máriával és tanácsosaival Leopold ausztriai herczeghez menekült, hol őt érzékeny karok fogadták, mert a' nagyravágyó babenbergieknek ezáltal újabb alkalom nyílt a' magyar nemzet' ügyeibe avatkozhatni, és — mire törekedtek — az országban lassankint felekezetet gyűjteni magoknak. III. Honorius pápa' közbenjárására, ki e' tárgyban mind Endrét és Bélát, mind a' cseh királyt, az

1) Andreae II. regis libertas clericorum, Endlichernél.

ausztriai és karánt herczegeket, 's a' magyar főpapokat leveleivel ostromlá, — atya és fiú meg' kiengesztelődtek egymással, Dalmát-és Horvátországok' kormánya Bélára bizatván. [2])

Az idősb 's az ifjabb király most közös törekvéssel azon voltak, hogy az ország' védelmi rendszerének alapul szolgált, 's Endre által vétkesen elidegenített várföldeket, úgy általában a' korona' rövidségére történt felesleges adományozásokat meg' visszavegyék. A' német lovagok Borza földét, értsd: az öszves Bárczaságot, mellyet Endre' adományából Moldva' szélein birtak, a' pápának felajánlották, 's Honorius azt „az apostoli szék' oltalma alá vevén, ollyatén szabadsággal felruházta, hogy egyedül a' pápának legyen alávetve." Endre e' miatt Borza földét a' német lovagoktól visszavette, 's az erdélyi szászok' földébe keblesítette, kik ez' évben (1224), valamint 1222.ben az egyházi 's világi főurak és az öszves nemesség, külön kiváltságlevelet nyertek. Ehhezképest a' Varalt és Boralt közötti öszves föld, a' megyei, várgrófi hatóság alól kivétetvén, szabaditékos szászföldnek nyilvánítatott, mellynek élén a' szebeni gróf álljon, 's melly-

2) Bélának tartózkodása Leopold' udvarában a' magyarok' részéről az ausztriai és stájer határszélek' pusztitását vonta volt maga után, mire Leopold' hívei a' magyar végek' felperzselésével válaszoltak. 1225 ben kártérités fejébe az ausztriai herczeg két ezer márkát vagy gírát fizetett a' magyar királynak, „et super duobus millibus marcarum solvendis per mille et mille marcas in duobus terminis, festo scilicet s. Michaelis et purificationis s. Mariae constituit fidejussorem Tekanum judeum, cum voluntate ejusdem judei. Quae duo millia si judeus, ut dictum est, non solverit, rex solutus erit ab his mille marcis, in quibus singulis annis duci tenetur, nisi dux de voluntate regis illas possit obtinere.... Acta sunt haec apud Gracz, per d. nitriensem episcopum vice regis, et duce praesente, VIII. idus junii a. d. 1225. ind. 13a." Fejér, C. D. III. k. 9. l. Ez' oklevélből azt is láthatjuk, hogy a' boldogtalan Endre, ki barátnak és ellenségnek volt adósa, az ausztriai herczegnek, mint magán hitelezőjének — mert más viszony nem gondolható — évenkint ezer márkát tartozott fizetni. —

nek egyéb tisztviselőit a' szász nép szabadon választhassa. [3]) Fekvő birtokot idegen — nem-szász — közöttök sem adás-vevés', sem királyi adományozás' utján ne szerezhessen. Papjaikat önmagok választhassák. A' Moldvával határos oláh és bessenyő havasokat és erdőségeket az oláhokkal közösen birják. A' királyt, ha köztök megjelenik, csak háromszor, a' vajdát csak kétszer tartozzanak megvendégelni. Földjökön a' királyi pénztár vásárpénzt ne szedhessen, 's kalmáraik az öszves magyar birodalomban minden, bárminemü vámok' fizetésétől mentek legyenek. — Ezek a' szabaditék' főpontjai, mellyeknek élvezetéért az úgynevezett kamarai nyereséget évenkint ötszáz ezüst markával tartoztak növelni, 's a' király' seregéhez az ország' belsejében ötszáz emberrel, az országon kivül, ha a' sereg a' fejdelem' személyes vezérlete alatt állott, százzal, ha főúr volt a' vezér, ötvennel járulni. [4])

1225.] Honorius pápa 1225. ben Endrét felhivta, adná vissza a' német lovagoknak, mit tőlök elvett vala; de más

---

3) Engel a' szabaditéklevél' ezen soraiból: „Comes vero quicumque fuerit Cibiniensis nullum praesumat statuere in praedictis comitatibus, nisi sit intra eos residens, et ipsum populi eligant, qui melius videtur expedire" azt olvasta ki, hogy a' szebeni grófot a' szászok magok' kebeléből választották; holott a' szebeni gróf ez' időben kétségkivül mint a' többi megyei grófok vagy ispánok, a' király által neveztetett ki, 's az „ipsum" szó nem a' „comes" re, hanem a' comes alatt szolgáló tisztviselőkre vonatkozónak látszik. A' dalmát városok, igaz, grófjaikat önmagok választották, de a' korona öket e' joggal csak azért ruházta fel, mivel más részről kötelességet vállaltak magokra, grófjaikúl mindig magyarokat választani.

4) A' német tudósok gyengédségökben erdélyi rokonaik iránt ollyas dolgokat olvastak ki ez' oklevélből, mellyek nincsenek benne. Úgy vélekszem, — bizonyossággal nem mondhatom, mert Schuller úr' legujabb munkája nincsen kezemnél, — hogy jelenleg már magok a' brassói és szebeni publicisták sem hiszik mind azt, mit Schlözer apáikkal elhitetett. A' viszony, mellyben a' szászok a' magyar fejdelmekhez állottak, elejétől fogva tisztán hübéri volt, valamint más nem is lehetett, 's földjöket természetesen csak hübéri czímmel birhatták.

részről Bélához adott levelében a' helytelenül elidegenített királyi jószágok' visszavételét önmaga is sürgette, kinyilatkoztatván, hogy „miután a' király köteles országának jogait 's a' korona' diszét csonkítatlanúl megőrzeni, és miután magát erre koronázásakor eskü által is lekötelezte, ezen elidegenített jószágokat visszaveheti, sőt tartozik is visszavenni, ha bár hittel fogadta volna, hogy adományozásait sértetlenül fentartandja"; — 's felkérvén egy úttal Bélát: „venné viszsza a' magyar birodalom' azon részében, mellyet atyjának akaratából kormányzott, amaz elidegenített jószágokat, ha mindjárt ellenkezőt fogadott volna is vagy atyja vagy ő; sőt bünbánatot tevén, hogy illyesmit hebehurgyán fogadhattak". — Endre ez egyszer állhatatosan megmaradt intézkedésénél, 's a' Bárczaság a' szászok' kezében hagyatott; de Honorius' intései az elidegenített várföldek 's az eltékozlott koronajószágok' visszafoglalása iránt annál nagyobb készséggel vétettek be a' király által, mivel Endre e' rendszabály' elutasíthatlan voltát már önmaga is érzé, sőt — mint láttuk — épen a' német lovagok' irányában már foganatba is vevé. De következetes végrehajtásához erélyesség kivántatott, mellyel Béla nagyobb mértékben birván mint atyja, Endre ez' okon, úgy látszik, most ifjabbik fiát Kálmánt, a' néhai galicziai királyt bizá meg Dalmát-és Horvátországok' kormányával; [5]) Bélát maga mellé vévén, hogy tanácsával és segédével a' közügyek' elintézése körül folytonosan élhessen.

1227. ben IX. Gergely, Honoriusnak a' pápaságban [1227.] utóda, Endrét örömest ujból Jeruzsálem felé inditotta volna, de a' király úgy vélekedett, hogy atyjának fogadását már minapi fegyveres zarándoklata által elégségesen beváltá, 's

5) Kálmánnak Spalatóban „1226. augustus' 1én" költ okleveléből világos, hogy 1226. második felében már Dalmát-és Horvátországokat herczegi czimmel kormányozta.

honn maradott. Ugrin kalocsai érsek a' patarenusokat Bosnában téritgette, 's ez' oknál fogva működésének félbenszakasztását, mit a' Palaestinábai utazás maga után vont volna, a' szent szék sem ohajthatta; Robert veszprémi püspök pedig, ki évekkel azelőtt külföldről — Lüttichből — került az országba, 's most a' pápa' kegyelméből az esztergomi érseki székre érdemesítetett, midőn épen Jeruzsálembe készülne, az Erdély' szélein tanyázott, 's a' Domokos-rendbeli magyar papok által a' keresztyén hit' befogadására hajlított kúnok által felhívatott, jőne közéjök, 's adná reájok a' keresztséget. Robert a' szent szék által felhatalmazva, a' helyett hogy azon sereghez csatlakoznék, mellyet Lajos thüringeni tartománygróf, Endre' veje, Palaestinába vezérlendő volt, a' kún földre indult, 's annak tizenöt ezer lakosát a' magyar király' nem csekély' örömére megkeresztelte. Endre' örömének a' vallásin kivül politicai alapja is lehetett, mert a' kún föld, a' mai Moldva, ezen térités által nemcsak a' keresztyén hitnek, hanem a' magyar koronának is megszereztetett, [6]) 's Béla' gondjaira bizatott. [7])

Nem tagadhatni, hogy az ifjabbik király ez' években rendkívüli tevékenységet fejlesztett ki, 's hogy a' mi az ország' ügyeinek jobb karba helyezésére történt, az Béla' műve volt. Üdvös törekvései nemcsak Erdélyre és Moldvára szorítkoztak, mert e' tájban kelt okleveleiből kiviláglik, hogy az öszves országot beutazván „atyjának akaratából, 's a' főbbek' érett tanácsára a' haszontalan adományozásokat visszavonta". Rogerius váradi kanonok' munkájából, melylyet utóbb többször lesz alkalmunk idézni, tudjuk, hogy ezen eljárása által, a' birtokos osztály' számos tagjainak gyülöletét vonván magára, mind saját, mind atyja' életét

6) IX. Gergely' levele „ad populum, ducem et Cumanorum" 1229. ben oct. 1én.

7) Ugyanannak két rendbeli levele Bélához, 1228ban.

veszélyeztette. A' vagyonuktól elejtettek közül többen összeesküdtek a' királyi család ellen, 's midőn ebbeli merényletöket kivihetlennek tapasztalnák, Fridrik császárt, ki csak imént érkezett vissza Palaestinából, követség által megkinálták a' koronával; de a' gaz szándék kitudódván, 's a' főbb czinkosok, úgy látszik, külföldre menekülvén, jószágaik elkoboztattak, 's része felperzseltetett, mi a' rajtok ült ártatlan szántóvetőt is inségbe ejtette, része Endre' és Béla' híveinek osztogattatott. [8])

Béla erős kézzel folytatta „a' hazugúl tulajdonnak 1230.] mondott adományozások' visszaszedését" de e' rendszabály elégséges volt őt a' nemesség' tetemes része által mindinkább meggyűlöltetni, nem volt elégséges a' királyi kincstár' hézagainak kitöltésére. Endre e' czélból szokott fogásaihoz nyúlt, a' közhivatalokat pénzért eladogatta 's az ország' jövedelmeit zsidóknak és saraczénusoknak bérbe adta, kik hogy a' magasra felcsigázott bért fizethessék, magokat is gazdagíthassák, kivált a' szegényebb osztályokat rendkívül sanyargatták, olyannyira, hogy voltak esetek, midőn keresztyén szülék, mivel nem fizethettek, gyermekeiket rabszolgákul odadták, vagy kétségbesésökben — vallási propagandát is űzvén a' tőzsérek — zsidókká 's mahomedánusokká lettek. [9]) A' nyomoruság 's a' zavar napról napra borzasztóbb fokra hágott, 's a' jámborok hitték, hogy közeledik a' nap, mellyet az irás szerint jelek előznek meg egen és földön, midőn megértették, hogy az ország' nyúgoti szélein, ott hol most a' Fertő Fehéregyház és Pátfalú között hullámzik, iszonyú vészben meg-

8) Bélának 1229. ben kelt adománylevele Pousa gróf' számára. Rogerii carmen miserabile super destructione regni Hungariae temporibus Belae IV. per tartaros facta, 9. Endlichernél.

9) IX. Gergely pápának 1231. ben martius' 3. án Robert esztergomi érsekhez intézett levele.

indult a' föld, 's öt helységet elborított, eltemetett a' víz.[10])

A' napról napra nyomoruabbá — 's mi ezzel járni szokott — erkölcstelenebbé vált nép' szenvedéseinek és kicsapongásainak látására elrémülvén a' papság, azzal hitte orvosolhatni a' bajt, ha Endre által az **1222.**diki arany bullát némi módosításokkal ujból kiadatja, ugy vélvén, hogy ez' uton egyszersmind elejét veheti azon zsarolásoknak, mellyeket a' közjövedelmek' bérlőivel szövetkezett nehány főuraktól önmaga is szenvedett. 'S így történt, hogy Endrének [1231. **1231.**ben kelt úgynevezett második decretumában a' zsidók és saraczénusok a' kincstári és egyéb közhivatalok' viselésétől újra eltiltatván, — miután a' tőzsérvilág' fővédője és főbérese Dénes nádor volt, ennek némi fékezésére rendeltetett: miszerint a' nádor, ha a' király' 's az ország' ügyeit roszúl kezeli, a' hazafiak' kérelmére hivatalából elmozdítassék, mást nevezvén helyébe a' fejdelem. (3. tcz.) A' szegények' 's a' kisebbek' oltalmára hozatott azon végzés is, melly szerint az István' napján évenkint Székesfehérvárott megnyilt köztörvénykezés' alkalmával az egyház' fő hivatalnokai is tartoztak jelen lenni, „hogy a' szegények' panaszait meghallgassák, 's netalán veszedelmeztetett szabadságukat támogathassák". (2. tcz.). Saját jogkörének további biztosítására a' papság az arany bulla' azon czikkelyéhez, melly az ország' valamennyi lakosait állítja peres ügyekben a' nádor' itélőszéke elébe, e' záradékot toldatta: „a' papok', 's a' házassági és hitbéri és más ügyek' kivételével, mellyek valamikép egyházi bíróság elébe valóknak látszanak." (17. t. cz.). A' törvény' végczikkelyében kiemeltetett, hogy a' jogilag elmarasztatott 's vagyonuk' elkobzására itéltek' jószá-

10) A' Fertö tava csak a' tizenegyedik században keletkezett, a' Fertö folyò' vizének megrekedése által, mint hiszik. A' szövegben említett eseménynek növekedése tulajdonítatik, nem származása.

gait birhassa a' király, vagy másoknak adományozhassa, „de falvaikat fel ne gyujtathassa.“— Az ekkép megujított arany bulla' szentül tartásának eszközlése nem bizatott a' hazafiak' éber ellenőrködésére és vitézségére, — mellyben egy idő óta tetemesen megfogyatkoztak, — a' törvény' szerkesztői a' királyi család' lelkismeretében 's az egyház' villámaiban kerestek biztosítékot. „Hogy ezek — így szól a' berekesztés — a' magunk' és utódaink' idejében szilárdul és sértetlenül fennállhassanak, megtartásukat eskü által fogadtuk, 's az iratot mind magunk', mind fiaink' pecsétével megerősítettük; önként reáállván: hogy azon esetre, ha akár mi, akár fiaink és utódaink ezen tőlünk adományozott szabadságot feldönteni akarnák, az esztergomi érsek, — előrebocsátván a' törvényes megintést — minket is, őket is excommunicálhassa.“[11])

Papirosban és irásban nem rejlik végrehajtási erő, ha mindjárt a' bölcseség' és erény' arany betűivel volnának is teli irva; az erő egyedül a' nemzet' jellemében székellhetett volna, melly Endre' kormánya alatt rút satnyulásnak indulván, a' tíz évvel később hazánkra jött vészben sem tisztúlhatott meg újból. Azok, kik az arany bullának egyetlenegy pontját sem tartották meg, az **1231.**diki oklevél' rendelkezéseinek hálóját is széttépték, 's kivált Dénes nádor és Miklós tárnok féktelenül folytatták latorkodásaikat. Robert, esztergomi érsek ez' okon, **1232.**nek végén, az imént [1232.] hozott törvény' alapján is, az egyház' átkához nyult, mint a' belátására és gondjaira bizott, Európában akkor kuruzsolók' 's nem kuruzsolók által széltiben alkalmazott orvosszerhez. „Miután semmi sem jobbítatott meg azokból, — így hangzik a' nevezetes átoklevél — miket pápa úr kért, rendelt, parancsolt; miután továbbá király úr' intézménye is meg-

11) Andreae II. regis decretum secundum, Endlichernél.

vettetett 's meg nem tartatott: az utolsó hiba gonoszabb lett az elsőnél, 's a' jelen roszabb a' multnál; mert a' saraczénusok nemcsak a' kamara' tisztségeit viselik 's egyéb közhivatalokat, hanem még az előbbinél jobb állapotra is jutottak. Közülök nehányan, kik majdnem szolgák voltak eddiglen, 's évenkint bizonyos öszveg pénzt tartoztak a' királynénak fizetni, zsoldosokká és szabad emberekhez hasonlókká váltak. Szokásuk volt néha a' keresztyéneknek, a' saraczénusok' szertartásaihoz áttérni, úgy találván, hogy Magyarországban jobb sorsa van a' saraczénusnak mint a' szegény keresztyénnek. Mit tevők lesznek ezentúl illyes együgyü és golyhó keresztyének, ha látni fogják, hogy a' saraczénusok uralkodnak rajtok, 's egy sorban állanak a' nemesekkel? Fel kell tennünk, hogy még nagyobb készséggel, mint eddiglen, lassankint... a' pogány szertartásokhoz és ocsmánsághoz áttérnek..... Hogy tehát az engedetlenség' vétkébe ne essünk, Isten' 's a' pápa' haragját magunkra ne vonjuk; 's hogy mint béresek és rosz pásztorok, vagy mint néma, ugatni már nem tudó ebek a' farkas elől megfutamodni ne látszassunk...: ez' okon, miután Endre király úr gyakori intéseink' daczára... a' felebbi kicsapongásokat nem akarta megszüntetni, mi, végrehajtván az apostoli parancsot, pápa úr' hatalmánál fogva, melylyel e' részben birunk, egész Magyarországot tilalom alá vetettük, parancsolván... hogy Magyarországban, az esztergomi kerületben azonkép mint a' kalocsaiban, a' király úr' és fiainak udvarában úgy, mint bárhol másutt, senki se merészeljen isteni szolgálatot tenni. Azok pedig, kiknek arra törvény' vagy különös kiváltság' erejénél fogva szabadságuk van, halkan, harangszó nélkül, bezárt ajtóknál, az átok és tilalom alá vetettek' kirekesztésével, tegyenek isteni szolgálatot. Tiltjuk továbbá és meg nem engedjük, hogy a' mondott kerületekben valaki a' szentségeket kiszolgáltassa, kivévén, hogy a'

keresztség a' kisdedektől, az úr' teste és vére, bűnbánat és utolsó kenet a' haldoklóktól meg ne tagadtassanak; de a' holt testek ne temettessenek el az egyház által. Minden plebánosnak szabad legyen egyegy hónapban egyszer, bezárt ajtóknál, harangszó nélkül, az átok és tilalom alá vettek' kizárásával halkan misét mondani, és a' betegek' számára az úr' testét készíteni.

Mivel pedig a' királyi felséget, mennyire Isten szerint lehet, örömest megkiméljük, az ő személyét, — várván javulását, — még nem fogtuk ítéletbe. Tanácsosait pedig.... átok alá helyezzük. Dénes nádort nem csak a' mondott okból, (a' saraczénusok' legyezgetése) hanem számos egyéb okokból névszerint átok alá fogjuk, mint ki nemcsak több egyházi személyeket vagyonuktól, jövedelmeiktől és egyházaiktól megfosztott, hanem közülök nehányat meg is veretett, 's más módon illetlenül bánt velök. Azon sérelmeket és erőszakolásokat nem említve, mellyekkel a' szepesi prepostot 's a' szepesi plebánosokat ő és az övéi illették, nem akarjuk 's nem szabad elhallgatnunk, hogy János mestert, posonyi prepostot megpofoztatta, 's e' miatt sem az egyháznak, sem a' sértettnek nem tett eleget. Aztán gonoszságában a' saraczénusokat és ál keresztyéneket oltalmazza, közülök nehányat jószágaiba is befogadván. Miklós tárnoknak, miután ő király úrnak tanácsosa, 's a' király' és a' kamara' öszves ügyei az ő tanácsa szerint intéztetnek el, jövő nagy csütörtökig időt engedünk, hogy addig.. megjavuljon, különben — tudja meg, — akkoron átok alá vettetik, 's kerülni fogja őt minden ember. Továbbá Sámuelt, néhai kamaragrófot, névszerint átok alá vetjük, mivel, mint eretnek elmarasztatván, 's arra ítéltetvén, hogy hibájának helyrehozására és magatisztítására keresztet vegyen fel, 's menjen túl a' tengeren, határnap is szabatván neki e' végre, — nem ment el, sőt a' saraczénusokat és a'

hozzá hasonló ál keresztyéneket támogatja és oltalmazza.....“

Ki magának azon tompa gyászt képzelheti, melly a’ hívek’ szemében gyilkos súlylyal nehezedett az átok alá fogott országra, az nem fog csodálkozni, hogy Endrét az érsek’ eljárása megdöbbentette.

[1233. Béla fiát három ízben küldé az érsekhez, kérvén, könyörögvén neki, szüntetné meg a’ tilalmat, vonná vissza az átoklevelet; de csak annyit eszközölhetett ki, hogy Robert azt István király’ napjáig felfüggeszté. A’ király most Dénes nádort, Simon győri ispánt és Rembaldot, a’ magyarországi Jánosvitézek’ főmesterét Rómába inditotta, kik az érseket a’ pápánál bépanaszolván, királyt és országot a’ tilalom’ súlya alól felmentessenek. IX. Gergely, az ügyet eligazítandó, Jakab prenestei püspököt szentszéki követül küldé Magyarországba, ki előtt Endre eskü alatt kötelezvén magát,

hogy zsidókra és saraczénusokra ezentúl nem fogja a’ közjövedelmek’ kezelését, a’ pénzügyet bízni, és só—, adószedő ’s más közhivatalt nem viseltet velök;

hogy gondoskodni fog, miszerint zsidók és saraczénusok bizonyos küljelek által ismertessenek meg a’ keresztyénektől, ’s keresztyén rabszolgákat ne vehessenek, ne tarthassanak;

hogy a’ nádor vagy más e’ végre megbizandó főhivatalnok a’ zsidókat és saraczénusokat szemmel fogja tartani, ’s ellenök az illető megyebeli püspöknek mindenben segédére leszen;

hogy a’ keresztyének között egy részről, zsidók vagy saraczénusok között a’ másikról kötött házasságok, mint tilosak, jószág- és szabadságvesztéssel fognak büntettetni;

hogy a’ meghatározott sójárulék ezentúl nem fog elvonatni az egyházaktól, ’s az eddiglen tőlök elvont só ki fog pótoltatni;

hogy a' jegyjószágbeli és házassági ügyek az egyházi bíróság' itélete alá fognak bocsáttatni;

hogy semmi adófaj nem fog az egyházi személyekre vettetni és kiváltságaik tiszteletben fognak tartatni;

többé nem volt szó átokról és tilalomról, de ismeretes levén Endrének lengesége, fogadását a' prenestei püspök még a' királyfiak 's az országnagyok által is megerősitette.[12])

Míg ezek az országban történnének, Fridrik ausztriai herczeg, ki atyja', Leopold' halála után 1230. ban jutott az uralkodáshoz, ólálkodott a' széleken, szítván az elégedetlenség' tüzét a' hazafiakban, 's az árulók' igéretein fényes terveket épitvén. Cselszövényei nem kerülhették ki a' magyar királyi udvar' figyelmét, 's Béla, kinek hitvese méltán fájlalhatta, hogy testvére Sófia, Fridrik' házastársa, Görögországba visszaküldetett, miután a' herczeget három év' lefolyása alatt sem volt képes atyává tenni, — a' nagyravágyó szomszédot megfenyítendő, haddal ment Stíriára, 's megvervén itt Fridrik' seregét, a' háborút Ausztriába is átszállitá. Venczel cseh király, kinek politicáját anyja Constanczia, III. Béla' leánya irányzotta, a' magyarok' szövetségese volt e' hadviselésben, melly Fridrikre nézve könnyen vesze-

12) Andreae II. regis juramentum de reformando regno, in silva Bereg praestitum, Endlichernél. Az egyházak' sójárulékai a' királyi sótisztek által szabott időben és szabott áron kész pénzzel beváltattak; ha az e' végre kijelelt idö elmulasztatott, az egyházak sójárulékaikat eladhatták akárkinek az országban, 's az árnak meghatározása is tölök függött. Egyébiránt Endre rövid idö mulva úgy vélekedett, hogy neki az esküvel fogadott pontokat nem kell megtartania, mert megtartásuk — mint a' pápának üzené — annyi volna, mint lemondás a' királyságról. „Rex ipse asserit — irja Gergely pápa a' magyar föpapoknak — nihil esset aliud juramentum et mandatum hujusmodi observare, quam renunciare quodammodo regiae dignitati, quum reditus sui propter regales munificentias, assignatis ex eis tribus partibus suis filiis et nepoti, sola, ut creditur, quarta sibi retenta, sint plurimum diminuti.“

delmessé válhatik, ha Endre nem siet a' békekötéssel[13]). [1234. 1234. tavaszszal a' hadviselő felek már kiengesztelődtek egymással, mert az egykoru kronistákból tudjuk, hogy április' 30.án, midőn Fridrik, húgát Constanciát Henrik meisseni határgrófnak eljegyezné, mind a' magyar, mind a' cseh király jelenlétökkel diszesitették az ünnepélyt; 's tizennégy nappal később a' hatvan éves, nem rég' másod ízben özvegygyé vált Endre, menyekzőt üllött Beatrixxal, Aldobrandin estei marchio' leányával, mellyet meg' Fridrik herczeg szerencséltetett jelenlétével. A' cselszövő élt az alkalommal hálóit ujra kivetni, 's pazar igéretek által magát nehány elégedetlen országnagy' hajlamába behízelegni. Endre hirt vőn a' cseh királytól, hogy Fridrik kétezer marka' kölcsönzésére kéré fel a' császárt, zsoldúl azoknak, kiket Magyar és Csehországok' fejdelmei ellen szándékozik küldeni; 's e' hír őt arra birá, hogy mihelyest ügyeit a' szent székkel eligazította, honnan őt új átok, új egyházi tilalom fenyegette[14]), Ausztriát tetemes sereggel, Béla és Kálmán fiait is maga [1235. mellé vevén, ujból megrohanná. E' hadviselés' eredménye mellyben a' csehek ismét szövetségeseink voltak, Fridrikre nézve úgy nem volt kedvező, mint nem az előbbeni; 's a' Bécsig visszaszorított herczeg, kit most saját alattvalóitól 's a' császártól is veszély fenyegetett, pénzen vásárolt békét magának.[15])

13) Pernoldi chronica Hanthaler' „Fasti Campililienses" czimü gyüjteményében, II.k. 1312 's kk. ll. Chronicon Zwetlense az 1233.dik évhez, Peznél, az I. kötetben.

14) IX.dik Gergelynek 1234. július 28.án Endréhez intézett, 's ugyanannak 1234. július 19.én kelt 's Robert esztergomi érseknek szóló levelei. A' bosniai püspök Endrét egyházi tilalom alá fogta, de Robert érsek ez' úttal pártjára kelt a' királynak, 's a' tilalomlevél' kihirdetését ellenezte.

15) Chronicon Salisburgense az 1235.dik évhez, Peznél I. k. Pernoldi chron. az idézett helyen. Arenpeck, Peznél, I. k. 1213. h. Chronicon Erfordiense az 1235. évhez, Schannat' „Vindemiae literariae", czimü gyüjteményében.

Ez' évben történt, hogy Róma Endre' leányát Erzsébetet, a' thüringeni határgróf' özvegyét a' szentek' sorába iktatta; 's hogy a' lelki örömhez világi is járuljon, másik leánya Jolánta, Jakab aragoniai királylyal lépett házasságra.[16]) Röviddel utóbb Endre súlyos betegségbe esett, 's 1235. november' közepe felé meghalálozott[17]), hitvesét viselős állapotban hagyván maga után. Holttestét Thuróczi az egresi monostorban, a' chronicon budense Nagyváradon, I. László' lábainál temettetik el. Gyermekeit előadásunk' folytában már mind érintettük; közülök Béla, Kálmán, Endre,[18]) Erzsébet és Mária első hitvesétől, merani Beatrixtól valók; Jolánta a' másodiknak, Jolesnek, leánya; a' harmadiktól, estei Beatrixtól, István fia volt születendő.

16) Schier, reginae hung. 199 l. A' Schier által idézett spanyol forrás Jolántát százada' legdicsőbb hölgyének mondja: „Praestantissima omnium ejus seculi feminarum, vere digna quae... conjugio principis... adjungeretur, non modo consiliorum, sed et discriminum periculorumque omnium socia atque consors."

17) Pernoldi chron. Hanthalernél, I. k. 1315 l. Thuróczi, II., 73.

18) Ezen Endrétől származtatják a' genealogusok a' Croy családot. Szerintök Endre Magyarországból Velenczébe költözött, hol Petrus Cumarius dúsgazdag kereskedő' Sybilla leányával lépvén házasságra Márk fiat nemzett, ki hosszas vándorlások után Francziaországban Arain' és Croy' urának leányát hitvesül vette, 's ez' úton a' Croy nemzetség alapítójává lett. E' genealogiának leghevesebb védője Koppi, 1791.ben a' pesti egyetemen történettanár, — legmakacsabb ellene Schwartner volt. A' történetecske nem épen valószinüetlen, mert Endre villongásban élvén testvéreivel — quum frater noster dux Andreas, irja Kálmán 1232.ben kelt egyik oklevelében, a quibusdam vesano ductus consilio, in regnum nostrum, videlicet Sclavoniae, violenter irruisset — a' királyfi' kiköltözkedése némileg okadatolva van; de az esemény' hasonlatossága II. Endre' legkisebbik fiának, az atyja' halála után született Istvánnak kalandjaival, azt gyanítatja velem, hogy a' Croyk' ezen származtatása regén alapúl, melly emez Istvánból Márkot faragta ki magának, hogy legyen, mihez a' Scaligerek aztán mecenásaik' törzsökfáját támogathassák.

III.

[1235. Béla harminczadik évében állott, midőn röviddel atyjának halála után Székesfehérvárott másod izben megkoronáztatott. Az ünnepély' alkalmával Kálmán testvére a' királyi kardot vivé előtte, 's Romanovics Dániel galicziai fejdelem, ki a' csernigoviak elől Magyarországban keresett oltalmat 's most Béla' hübéresének vallá magát, kantáránál vezeté a' paripát, mellyen az új király Székesfehérvár' utczáin végig lovagolt, hogy István' koronáját fején láthassa a' nép.[19])

Mindjárt a' koronázás után irgalmatlan boszút vett azo kon, kik atyjának gyengeségével visszaélvén, a' közkincstárt 's vele az országot tönkre juttaták. Dénes nádort szemeitől megfosztatta, a' többi tanácsosok közül kit börtönnel büntetett, kit számüzéssel. A' királyi tekintélyt, mellynek árnyéka sem volt Endre' körében találtatható, külsőségek által is növelni ohajtván, rendelést hozott: hogy csak a' fő világiak és egyháziak ülhessenek le előtte, midőn ügyeik a' királyi udvarba hívták őket; a' többieknek székeit elégette.[20]) III. Béla' intézkedését a' keresetek' irásban foglalása iránt meg' felélesztette;[21]) 's a' koronázásakor együvé gyülekezett hazafiak' megegyezésével — Dénes nádor' czimborái vagy bujdostak vagy börtönben ültek — a' felesleges adományo-

---

19) Thuróczi, II. 74. egybevetve Katona' igazító jegyzeteivel, V. k. 755. l.

20) Freisingeni Otto de rebus Frid. I. irva hagyta, hogy az ö idejében Magyarország' fövebb emberei széket vittek magokkal a' király' udvarába, midön a' közügyekről tanácskozandók ott összegyülekeztek. Ezen szokás a' főbbektől az alsóbbakra is ragadott el, úgy látszik, 's talán ollyasokra is, kik magánügyeikben keresték fel a' királyt, nem az országéiban. A' máglya ezeknek székeiből készülhetett.

21) Rogerii carmen miserabile. 4, 6.

zások' visszafoglalásának mind szükséges mind törvényes voltát külön végzésben mondá ki.[22]) Elsők, kik feljajdultak, [1236.] a' cziszterczita apátok, 's a' templom', úgy jeruzsálemi János', szent Lázár' és szent Sámson' vitézei voltak, kiktől országgyülésileg választott birák által Imre és Endre által adományozott birtokaik' tetemes részét elszedette.[23]) A' világiakra később tért által, 's az erőszak és tévedések' közbenjötte nélkül végre nem hajtatható rendszabály száz és száz nemzetségben elégedetlenséget és elkeseredést nemzett. „Ez volt a' fájdalom, kiált fel az egykoru Rogerius, ez a' kard, melly a' magyarok' szíveit átszúrta!"

A' király 's az országnagyok között folyvást jelentkezett surlódások Fridrik római császárt, ki ekkor hatalmának tetőpontján állott, arra birták, hogy követséget küldjön Bélához, melly tőle a' negyvenhét év óta fizetetlenül maradott adót a' német birodalom' számára követelje. Negyvenhét évvel azelőtt I. Fridrik Magyarországon át Palaestinába vezette fegyvereseit, 's III. Béla vendégszeretőnek mutatkozott iránta: adókövetéshez és adóigérethez nem volt sem ok, sem alkalom. Ehhezképest II. Fridrik' követei üres kézzel tértek vissza, 's csak Beatrixet, Endre' özvegyét hozták magokkal, ki tartván mostohafiától, férfiöltözetben helyet fogott a' követség' kiséröi között, 's ez' úton külföldre menekült, hol, miután Zarában viselős voltáról bizonyítványt adatott magának, István fiát szülte. A' fiú Olaszországban növekedett, 's utóbb Jolánta féltestvéréhez Aragoniába vette magát, míg végre Ravennába 's majd Velenczébe költözkö-

22) Bélának 1237.ben kelt egyik oklevele világosan mondja: „Cum nos — — regni regimine per successionem ad nos devoluto, superfluas et inutiles quorundam antecessorum nostrorum donationes de communi baronum nostrorum ac totius regni consilio, decrevissemus revocandas."

23) IX. Gergelynek 1236nak elején (januárius' 16án) Bélához 's a' váczi, bosniai és nyitrai püspökökhez intézett levelei.

dött, hol egy Morosini nevü patricius' leányával kelvén összse, házasságának gyümölcse III. Endre volt, a' nemzet' utolsó királya az Árpádok' véréből.[24])

A' császár követei alig útasíttattak ki az országból, midőn az ausztriai fejdelem, babenbergi Fridrik, az elégedetetlenek' felhivására kétségkivül, a' véghelyeket megrohanta, de Béla és Kálmán által visszaveretett, kik Ausztriát Bécsig pusztították, míg a' fejdelem pénzen, mint a' mult évben, békét vásárolt tőlök.[25]) A' magyarok visszavonúltak, de a' „harczra kész" Fridrik — ez volt mellékneve — a' császárt is maga ellen lázitván, az 1236. diki nyáron még csehek, bajorok 's egyéb birodalmi zsoldosok által is súlyosan meglátogattatott, kik őt és híveit Bécsújhelybe szorították, 's Bécset a' császár' nevében elfoglalták.

Béla' győzelme az elégedetlenekkel terveiket alkalmasabb időre halasztatta, 's a' történetirónak jól esik a' polgárháború' undokságai helyett a' király' buzgalmáról szólhatni, ki ez' időben ásiai rokonainkra is terjeszté ki figyelmét. Domokos' rende a' Bolognában törvényt tanúlt Paulus Ungarus által már a' tizenharmadik század' második tizedében honosítatott Magyarországon, 's Robert esztergomi érsek a' kúnok' téritését, mellyről felebb szó volt, kivált domokosiak által eszközölteté. Közülök négy most Béla' költségein Konstantinápolyba küldetett, olly utasítással, hogy onnan keletnek vévén útjokat, az Ásiában maradott magyarokat felkeressék 's a' keresztyén hit' igéit hirdessék nekik. Átkeltek a' fekete tengeren, 's miután tizenhárom napig a' Caucasusban tévelyegtek — „pusztaságban, hol embert, házat nem lát-

---

24) Albericus Monachus, Pistoriùs' „rerum germ. script. Regensburg, 1726", czímü gyüjteményében az 1236. dik évhez. Monachus Patavinus, Urstisiusnál, az I. kötetben Thuróczi, II. 82.

25) Pernoldi chron. az 1236. dik évhez, Hanthalernél.

hatni“ — az Alánok' országába jutottak. Itt félévig nyomorogtak, 's kettő, kiket a' kislelküség megszállott, visszatért Magyarországba, a' másik kettő, Bernát és Julián, nehány alánhoz csatlakozva, útját folytatván, harminczhét nap mulva Veda nevet viselt saraczénus földre érkezett, hol Bernát egy vendégszerető mozlim' házában meghalt. Julián szolgálatot vállalt némi mozlim papnál, ki nagy Bolgárországba volt menendő, 's kinek kiséretében ide szerencsésen megérkezett. „Az ország' egyik nagyobb városában — írja Julián' szerzetestársa Richard, ki a' domokosiak' ezen vállalatáról IX. Gergely pápát értesítette — a' magyar barát magyar asszonynyal találkozott, ki szülőföldjéről oda ment volt férjhez, 's ki őt oktatta, merre menjen, hogy két nap alatt a' magyarokat, kiket keres, feltalálhassa. 'S úgy is volt, mert 1237.] a' nagy Etelvíz (Volga) mellet reájok akadt, kik midőn őt látták, 's magyarnak ismerték volna, rendkívül megörvendeztek, 's körülötte seregelvén, keresztyén testvéreik' királyáról és országáról sokat tudakozódtak, 's nagymohón figyelmeztek mindenre, mit akár a' keresztyén hitről, akár egyéb dolgokról nekik mondogatott volt: mert ők csakugyan magyar nyelven beszéltek, 's értették őt, ő meg' őket. Pogányok; Istenről semmi fogalmuk; de bálványokat sem imádnak. Földműveléssel nem foglalkodnak; lóhúst esznek 's lótejet isznak; paripákkal és fegyverekkel bővölködnek, 's igen vitézek. Régi hagyományból tudták, hogy a' nyugot felé szakadt magyarok tölök származnak, de hogy hová kerültek legyen, arról nem volt tudomásuk. A' tatárnép szomszédukban van, 's nem volt képes őket legyőzni, sőt háborúba elegyedvén velök, megveretett általuk. Ez' oknál fogva a' tatárok barátaiknak 's társaiknak választották őket, 's a' két nép együtt már tizenöt birodalmat pusztított. A' magyarok' ezen földén Julián a' tatárfejdelem' követével találkozott, ki tudott magyarúl, oroszúl, kúnúl, németül, saraczénusúl és tatárul.

A' követ oda nyilatkozott előtte, hogy a' tatár sereg, melly onnan öt napi járásra táborozott, Németország ellen akar indúlni, de előbb még egyesülni fog a' persák ellen küldött fegyveresekkel. Azt is mondta, hogy a' tatárok' földjén túl van egy igen nagyszámu, igen fejök nép (a' mongolokat érti), 's annak szándéka, országát odahagyni, megvívni minden népekkel, mellyek neki ellenállani fognak, 's végpusztitást hozni minden országokra, mellyeket meghódithat.“ — Volgaparti testvéreink örömest marasztották volna Juliánt közöttük, de ő szerzetes társaival tudatn akarta zarándoklatának örvendetes eredményét, 's ez' okon 1237. június' 21.én megvált tőlök, 's december' 27.én Magyarország' határain általlépett, hírt hozva az atyafiakról, kikkel a' Volga' partjain kezet fogott, de hírt a' tatárokról és mongolokról is, kiket vezéreik, mint vész a' hullámokat, Magyarorszag felé sodortak.[26])

IV.

Ásiának belsejében, China' éjszaki szélein 's a' koreai félszigetben, az Irkuzk nevü orosz helytartóságtól délre és délkeletre, Jemudszin, más néven Dzsingisz-khán a' tizenharmadik század' első éveiben a' mongol és tatár népségeket egyesítette, 's kibontakozván velök a' chinai felsőbbség alól, 1215.ben Pekinget elfoglalta. Innen nyúgotnak fordult, 's miután a' karakitai tatárokat és a' khovarezmi sahot meg-

26) De facto Ungariae magnae a fr. Ricardo ordinis ff. praedicatorum invento, tempore domini Gregorii IX. Endlichernél. V. ö. Jerney Jánosnak Julián' utazását tárgyazó értekezésével a' magyar academiai értesitő' IV.dik évének harmadik számában, mellynek egyes állitásai még bövebb okadatolást igényelnek.

győzte, Persiát és Bokharát példátlan kegyetlenséggel pusztította volna, vezéreit a' caspiumi 's a' fekete tenger között tanyázott kúnok és bessenyők ellen küldé, kik már régebben egy néppé forrottak össze, 's kik megveretvén általuk, az orosz szélekhez vonúltak 1223. tájban. Vezérök, Kuthen, veje levén a' galicziai Misztiszlavnak, ez és a' kievi nagyfejdelem százezer főből álló szövetséges sereg' élén a' Dneperen általkeltek, 's a' Kalka folyó' partjain — a' mai ekaterinoszlavi helytartóságban — a' mongol-tatár erőt 1224. junius' 16.án megtámadták, de az ütközet az orosz sereg' teljes felbomlásával végződött. A' mongolok a' Dneperig üldözték a' futamodókat, 's az orosz tartományok nyitva állottak előttök, midőn Dzsingisz-khán' parancsára rögtön visszafordultak.

A' khán 1227.ben meghalálozott, négy fiainak roppant birodalmat hagyván, 's hozzá még azon tanácsot, hogy csak legyőzött népekkel éljenek békében. Az egyik, Csucsi, Kipcsakot, az Araltótól nyugotra és éjszakra fekvő országokat örökölte; egy másik, Csachataj, az Araltótól keletre nyúló birodalmat, Dzsihunt; a' harmadik, Ügetaj, a' Tiansan és az Altai között, a' negyedik, Tului, a' Baikaltótól délkeletre országolt. A' nemzetség' egyéb tagjai másmás tartományok felett parancsoltak, de Dzsingisz-khán halála után két évvel, a' főhatalom Ügetaj' — az egykorú nyugoti chronistáknál Oktaj' — kezeiben központosult, ki China' éjszaki részeinek teljes meghóditása után, egyik rokonát, Batut, ötszáz ezer fegyveressel nyugotnak indítá. Batu Baskiriát 's nagy Bolgárországot elfoglalta, 's az egymással folyvást meghasonlásban élt orosz fejdelmekre támadt. 1237. késő őszszel Rézán kőhalommá vált a' mongolok' ostromgépeitől, 's gyilkos kezeik páratlan dühhel összeöldöstek mindent. A' kolomnai csata után 1238.ban felgyujtották Moszkvát; Szuszdált minden ellenállás nélkül, Lodomért vitéz lakosainak össze-

konczolása után elfoglalták. Pereszlavl és Csernigov a' következő évben, Kiev 's ezzel egész déli Oroszország 1240. ben került mongol kézbe, és századokig mongol felsőbbség alatt maradott az öszves orosz faj.

Fejdelmei közűl többen Magyarországban kerestek menedéket, hol két évvel korábban Kuthen kún vezér, ki minapi megveretése után a' mai Astrachan' vidékén tanyázott, 's itt Batu által ujból megveretett és fejdelmi székéből végkép kiforgattatott, — negyvenezer fegyvereseivel egyetemben tanyát, oltalmat keresett és talált, 's a' magyar nem-
[1238. zet' mindenjogaiban részesítetett. Béla annál nagyobb készséggel fogadta be a' hontalanúl bolyongókat, mivel bennök támaszt remélt találhatni mind a' Fridrik ausztriai herczegre kandikáló elégedetlenek, mind a' netalán az országot megrohanandó mongol-tatárok ellen. De a' nomád módon számos marháikkal az országban szertebolyongott kúnok kicsapongásaik által a' régiebb lakosokat magok ellen lázitották, 's ezekben a' gyűlöletet Béla ellen mindinkább növelték. A' bajt orvoslandó a' király Kőmonostorra Heves vármegyében magyaroknak és kúnoknak gyülést hirdetett, 's itt végzés hozatott: telepítessenek le a' kúnok, Kuthen 's a' hozzá legközelebb állók szállják meg Pestnek egy részét, a' többiek másmás megyékre osztassanak, 's mindnyájának nem saját tiszteik, hanem azonképen mint a' magyaroknak a' megyék grófjai, ispánjai szolgáltassanak igazságot.[27]) Béla ez' intézkedés által némileg lelohasztá az ingerült kedélyeket, de rövid idő mulva újból vonó magára a' magyarok' neheztelését, kik valahányszor köztök 's a' kúnok között surlódások támadtak, a' királyban előszeretetet véltek észrevehetni a' kúnok iránt, 's kiket ezeknek keresztyén hitre té-

27) Rogerii carmen miserabile, 2, 3, 7, 8. Chronicon Zwetlense az 1239. dik évhez.

rése, addig míg feslett erkölcseiket megtartották, nem örvendeztetett meg olly nagy mértékben mint a' királyt 's a' főpapokat. A' neheztelést még öregbítette azon körül- [1239.] mény, hogy Béla a' közjövedelmeket atyja' példájára a' zsidóknak bérbe adta, e' lépésre IX. Gergely pápa által hatalmaztatván fel,[28]) ki ez időben módfelett engedékenynek mutatkozott Béla iránt, mert minapában igéretét vette, hogy a' Balduin, byzanczi latin császár ellen fordult bolgár királyt, Asszánt, — kinek hitvese Mária, mint felebb láttuk, a' magyar király' testvére volt, — haddal fogja megtámadni.[29])

A' bizalmatlanság nép és király között tetőpontján állott, [1240.] midőn 1240. karácsontájban híre érkezett, hogy Kiev, akkorban Éjszakeuropa' legfényesebb városa, a' mongol-tatár dühnek áldozatúl esett. Béla most az ország' éjszak-keleti szélein a' főbb pontokat megerősítette, a' szorosb utakat és keskenyebb nyilásokat bevágatta, 's hírnökei által bejáratta az országot, rendelvén: „hogy mind a' nemesek, mind a' várnépek készen tartsák magokat", 's hogy a' püspökök, kiket IX. Gergely egyházi gyülés' tartására Rómába hivott, honn maradjanak és fegyvereseiket zászlaik alá gyűjtsék. A' véres kard körülhordoztatott az országban, de a' vitéz ősök' elfajult ivadékai nagy-ildomosan kitértek utjából, 's a' király' rendeletei az urak' és nemesek' gúnykaczajával találkoztak, kik a' tatárok' közeledéséről szóló hirt hamisnak keresztelték, melly egy idő óta évről évre bejárta a' birodalmat, de egyszer sem valósult, 's mellyet a' főpapok most újra felmelegítettek, hogy a' költséges római utat szépen elhárit-

28) IX. Gergely' levele, dec. 10én 1239, Bélához.

29) Bélának Zólyomban, junius' 7én 1238. kelt levele IX. Gergelyhez: „assumimus ex animo per nos et per nostros, prout expedire videbimus, Bulgariam et alias terras Assani occupare, et sedi apostolicae in spiritualibus, in temporalibus vero nostrae jurisdictioni, deo cooperante, subjugare." Asszán kibékült Rómával, 's Bélának hadviselése elmaradt.

hassák magoktól. 'S ha csakugyan jönek a' tatárok, az onnan van, mert üldözőbe vették, vagy talán kémekül előre küldték a' kúnokat, kiket nyílt karokkal fogadott Béla, — lakoljon most érette.

A' nádor csekély erővel az ország' éjszaki szé- 1241.] leihez sietett, 's Béla a' Budára hivott világi és egyházi nagyoknak előadván, hogy Batu seregének kisebb részét a' lengyelek ellen küldötte, hogy ezen ötvenezerből álló csapat Krakót elhamvasztotta, 's hogy a' seregnek véghetlenül nagyobb része — négyszázötvenezer tatár 's mongol — egyenesen Magyarországnak tart: könyörgött nékik, csatlakozzanak vitézeikkel és legénységökkel a' királyi 's a' várkatonasági zászlókhoz, és mentsék meg a' legiszonyatosabb veszélytől őt, magokat, a' hazát. Ekkor már nem akadt, ki a' veszedelem' közelvoltát, a' borzasztó hír' valóságát kétségbe vonná, 's az urak nem voltak fukarok igéreteikben, olly feltétel alatt azonban, hogy Kuthen és családa, kiket Batunál is inkább gyülöltek 's kikben most a' tatárok' kémeit és szövetségeseit látták, szigorú őrizet alatt tartassék.

Mártius' második hetében a' nádor' egyik embere hírt hozott, hogy Batu már a' vereczkei szoroshoz érkezett, 's negyvenezer fejszései tisztítván a' bevágott utakat, serege nehány nap mulva a' Karpatokon innen leszen. Diadalmas ellenálláshoz, ha nem érkezik segéd a' királytól, nincsen remény. Négy nappal később személyesen Budán termett a' nádor, vitézei mártius' 12. én a' magoknak rést nyitott tatárok' nyilai alatt terültek el, 's mártius' 15. én Batunak elősereg már csak félnapi távolságra volt Budától.[30]) A' mongol-tatár erő' győzelmeinek szakadatlan sorát kivált azon páratlan gyorsaságból kell magunknak megmagyaráznunk, melylyel a' roppant tömeg három napi távolságot, sáskák' mód-

30) Rogerii carmen miserabile, 14, 15, 16.

jára — mint az egykoru Nicephorus Gregoras irja — huszonnégy óra alatt haladott meg. Sovány de erös lovaikon, mellyek éhet szomjat türtek, mint ök magok, nyereg nélkül ügettek könnyü zászlaik után; zaj nélkül, némán eregették nyilaikat, mellyek jóval nagyobbak voltak, mint a' mieinké, 's vas és csonthegyeikkel olly mélyre hatók, hogy ellenök és visszáshegyü gerelyeik ellen a' legügyesebb kézben is alig-alig nyújthatott oltalmat a' pajzs. Adjuk hozzá az önbizalmat, melylyel Dzsingisz-khán' negyvenévi diadalmas hadjárata mindnyájokat eltöltötte, fegyvereseik' ötszáz, hétszázezerre menő roppant számát, álnokságukat és kegyetlenségöket, — 's a' rettegés, melly öket Európában megelőzé vala, az irtózat, mellyet magok körül terjesztettek, a' csaták, mellyeket nyertek, legalább részben megfejtve lesznek előttünk. De csak részben. Ha az orosz fejdelmek nem élnek meghasonlásban, tettleges ellenségeskedésben egymással, birodalmuk nem válik mongol-tatár hűbérré; 's Magyarországot nem éri a' borzasztó csapás, mellyről szólandók vagyunk, ha nép és fejdelem számot tarthatnak egymásra, ha gondatlanság és elbizakodás nem szállja meg a' nemzetet épen azon pillanatban, midőn az örvény megnyilt előtte, mellyen csak hősi elszántság és erőfeszítés emelhetik túl.

Az érsekek és püspökök, a' grófok és bárók most midőn Budának, Pestnek falairól már látni lehetett az üszköt, melly nemesnek, pórnak hajlékát felgyujtotta, siettek megyéikbe és urodalmaikba, hogy magok körül gyüjtvén fegyvereseiket, meg' a' királynál teremhessenek. A' kúnokhoz parancsolat ment, gyűljenek haladék nélkül a' király' zászlai alá, ki a' fehérvári és esztergomi várkatonasággal Budáról Pestre általkelt, a' felkért, felparancsolt sereget itt bevárandó. Hitvesét István váczi püspök 's az aradi és csanádi prepostok által az ausztriai szélekhez kisértette, hogy itt veszedelem elől biztosítva a' zivatar' lefolyását bevárhassa;

's a' királyné által Fridrik ausztriai herczeget is segédül hivta... fájdalommal és szégyennel, hogy ahhoz folyamodik, kivel jobb napokban karjának súlyát két, három ízben éreztette; de Venczel cseh király, minapi szövetségese, kénytelen volt seregét saját országának oltalmára honn marasztani, 's a' közeledő veszély olly irtózatos, annyira öszves Europát fenyegető volt, hogy valamint miatta Venczel kibékült Fridrikkel, úgy Béla is idétlenség nélkül nem lehetett válogató segédkérésben, segédelfogadásban.

Fridrik sietett Pestre, de sereg nélkül, csak kevesedmagával érkezett ide. Kémlelni jött, magát mutogatni, kitüntetni, nem Bélát megmenteni. Kálmán herczeg ekkor már Pesten volt a' horvát 's a' dunántúli dandárokkal, 's ott voltanak Mátyás esztergomi és Ugolin kalocsai érsekek is, számos világi 's egyházi fegyveressel mindketteje. Mártius' 17. én, midőn a' tatár elősereg' egyik kalózcsapata Pestnek falai alatt a' király' láttára gyújtogatna 's öldökölne, felháborodván a' latrok' szemtelenségén, 's az erejét apró tusákra vesztegetni vonakodó Béla' tétlenségén Ugolin érsek, nehányad magával kirohant a' városból, 's a' visszavonuló tatárokat űzőbe vette. A' kalózok könnyü lovaikon mocsáros réten átügettek, 's látván, hogy az utánok iramodott Ugolin és kiséröi nehéz fegyvereik alatt süllyedeznek 's megfenekelnek a' lápban, rögtön visszafordultak, 's a' partos helyekről körülfogván a' lápot, nyilaikat záporként eregették üldözőikre. Az érsek csak harmad-vagy negyedmagával menekült meg, 's visszatért a' városba, teli boszúval és nehezteléssel, hogy Béla senkit sem küldött segédére.

Ugyanaz' nap', midőn Ugolin szerencsétlenül verekedett meg a' tatár őrszemekkel Pest előtt, Batu' seregének egy része Váczot bevette. A' várként erősített egyházba 's a' hozzá tartozó épületekbe vonult nép férfias ellenállás után evágatott; az egyház' kin cseiben osztozkodtak a' győzők, 's

felgyujtván az épületeket, papok, asszonyok, gyermekek, kiknek íveik és kardjaik kegyelmeztek, bennveszének.

Váczról csak egyes csapatok érkeztek Pest alá. Fridrik ausztriai herczeg vitéz férfiú volt, 's hogy vitézségét láttassa a' magyarokkal, a' falakhoz legközelebb jött csapat közé vágtatott embereivel. A' tatárok, mint szokásuk tartá, hátat fordítanak; a' herczeg utánok rohan, 's láncsájával az egyiket földhez szúrja, a' másiknak karját szablyájával levágja. Amazt emberei felszedik, megkötözik, 's a' városba czipelik, nagy bámulatára kivált azoknak, kik Béla' mozdulatlanságát roszallották, 's a' királyt miatta félénknek hirdették, de más részről ovakodtak, Fridrik' példáját követni. Ők gyáva dühökben kinyomozták, hogy a' legveszedelmesebb ellen nem a' városon kívül, hanem a' város' falai között van: a' fogságban tartott Kuthen, kit folyvást árulással, a' tatárokkali egyetértésről vádoltak, 's kinek vérét kivánták. Fridrik látván, hogy alkalom kinálkozik mind népszerüségre szert tehetni, mind Bélán érzékeny csapást ejteni, fegyvereseivel a' Kuthen' vérét szomjazó czinkosok' élére állott, 's az épületre tört, mellyben a' kún családostúl fogva tartatott. Kuthen és kiséröi íveikhez kaptak, 's elszántan védték magokat, de a' tömeg' súlya alatt összeroskadtak. Fejeiket a' zendülők levágták, 's az ablakokból a' künn maradt gyilkos társak közé dobták. Nem volt vége az örömrivalgásnak, hogy, íme, bérét vette az áruló; 's Fridrik herczeg, miután ekkép segédére volt Bélának, országába visszatért.

Kuthen' erőszakos halálának hirére, a' kunok, kik mindenünnen Pest felé a' király' zászlai alá siettek, rögtön megváltoztatván szándékukat, boszút veendők a' magyarok ellen fordultak. Bulcsu, csanádi püspök, és Miklós, Bori' fia, kik számos nemesekkel a' király' seregéhez kivántak csatlakozni, útközben a' kúnok által megtámadtattak, 's a' püspök' kivételével — minthogy kórságos állapota miatt az ütközetben

nem vett részt — majdnem mindnyájan felkonczoltattak. A' kúnok bőszültségökben szintén tatár dühhel pusztitották az országot, 's Béla' híveiből Batu' szövetségeseivé lettek. A' tiszai részek' fegyveresei el voltak zárva királyuktól. Benedek nagyváradi püspök' és Boch gróf' vitézei, kik útjokban a' királyhoz már Eger' környékét elérték, itt felmészároltattak. A' dunai 's a' horvátországi dandárokhoz, mellyek közül egynémellyik gyér sorokkal és lassadan, de elvégre mégis Béla körül gyülekezett, két, három zászlóaljnál több nem igen érkezhetett a' Tiszától. Erdélyt a' zászlósok között püspöke egymaga képviselte népeivel a' királyi seregben, minthogy két oldalról támadván meg a' tatárok a' magyar birodalmat, midőn Batu Magyarországba nyomult, vezértársa Kadán Moldvából és Galicziából Erdélyt megszállotta, hol pusztító fegyvereit nyugot és dél felé vivén, Rudna bányavárosra támadt, mellynek német lakosai vitézül oltalmazták magokat. Kadán visszavonulást szinlelt, mire a' németség örömében tivornyázáshoz látott, 's a' tatárok megragadták az alkalmat, egyszerre több pontról a' városba nyomulni. Ellenállásról szó sem lehetvén, — nehányan, kik megkisértették, felkonczoltattak, — a' polgárok megadták magokat, 's kegyelmet nyertek, olly feltétel alatt azonban, hogy közülök hatszázan s velök Áriszkald grófuk társakul és kalauzokul a' tatárokhoz szegődjenek, kik innen útjokat Magyarországnak vették, Batu' seregével egyesülendők. Helyettök egy harmadik vezér, Bochetor, Moldvából átjött a' Szered vizén, hogy Erdélyben a' vér' és pusztitás' művét folytassa.

Pesten hatvanezer ember gyülekezett Béla körül, ki a' fennforgó viszonyok között seregének tetemes növekedését már nem remélhette. Engedett tehát Ugolin érsek' unszolásainak, 's öszves erejével Batu elébe indult. A' khán, mihelyest Béla' közeledésének hirét vette, visszavonult, talán hogy az eldöntő ütközet előtt egyesülését némelly különvált csapa-

tokkal eszközlésbe vehesse, talán csak olly czélzattal, hogy az eleve kiszemelt vérmező felé csalhassa a' királyt. Ennek kiséröi a' khánnak visszavonulásában futást látva, mohó elbizakodással rohantak utána. A' mongol-tatár sereg Egert, Kövesdet balra hagyván, átkelt a' Sajón, 's a' tulsó parton, három folyó' — a' Sajó, Hernád és Tisza' oltalma alatt tábort ütött, miután a' hidat, mellyen közel a' Hernádnak a' Sajóba szakadásához átkelt, erös örizettel megrakta. Béla szemben velök Muhinál, Ónod, Keresztúr és Sajószöged közt állapodott meg. Midön Batu a' gesztelyi hegyektöl délre eső egyik dombról, a' magyar tábort szemügyre vette 's látta volna, hogy az egymásba fűzött és mindünnen szekerekkel környezett sátrak között a' magyar sereg még csak nem is mozoghat, felkiáltott: mienk a' győzelem! mert oda át birkaólt látok, mellybe vezéreik a' magyarokat oltalmul beszoritották!

Bélában a' becsületes szándék nem hiányzott; buzdító szavakkal járta be a' tábor' keskeny sikátorait, és több dandárnak maga nyújtott zászlót. De az egy Kálmán herczegen kívül, ki ifjuságában Galicziáért évekig hadat viselt az oroszokkal, nagyobb háboruról, úgy látszik, senkinek sem volt fogalma a' seregnél. Este Batu' táborából egy orosz szökevény jött a' királyhoz, hirt hozva, hogy a' mongolok készülnek éjfélben átjöni a' hidon, 's a' magyar tábort egész erövel megrohanni. Kálmán herczeg 's Ugolin érsek, miután vitézeik a' boldogtalan tábor' bonyodalmaiban nagynehezen felfegyverkeztek 's lóra kaptak volna, siettek a' hid felé. Egy ellenséges csapat már átjött volt a' hidon, de megtámadtatván Ugolin' és Kálmán' fegyveresei által, része az innenső parton veszett, része a' hidra 's onnan a' Sajó' bal partjára kapott; nem kevesen a' folyamba haltak. A' mieink elfoglalván a' hidfőt, 's örizetet vetvén belé, visszajöttek a' táborba, hol, mint diadalmasok, harsogó örömrivalgással fo-

gadtatván, ők is, a' többiek is gondatlanúl mély álomba merültek, a' hidfőtől 's az ott maradt csekély őrizettől várván oltalmukat. De a' mongolok hét hajító géppel roppant nagyságu köveket szórtak hidfőre és őrökre, 's megölvén vagy elkergetvén a' magyar csapatot: mikorra virradott már összes erejökkel a' Sajó jobb partján állottak, részök a' hidon jövén át, részök talán még este, midőn a' hidfőnél megnyilt a' csata, 's midőn a' magyarok' figyelme ez' egy pontra szorítkozott, mind felebb mind alantabb selejtes helyeket találván, mellyeken ló és lovas veszedelem nélkül kaphattak fel az innenső partra. Kálmán, Ugolin 's a' templom' vitézeinek egyik főnöke odahagyván a' tábort, elejökbe indultak, őket visszaszorítani; de midőn észrevették, hogy a' mongolok a' tábort minden oldalról körül fogták, nyilzáporban visszavonultak a' királyhoz, kinek környezetében zavar és bátortalanság mutatkozott, mihelyest kezdetét vette az ütközet. Beteljesedett mit Batu jövendölt vala; a' fonákul rendezett tábor a' magyarok' mozgalmait gátolta, 's midőn a' vérmes remények közt elszunnyadtak, felébredvén nyilfelhőt láttak fejeik felett, mintegy hálóban érezték magokat, melly támadást 's védelmet egyiránt lehetetlenné tett. A' főbbek a' királyt okolták, kinek fényes fehérségü sátora czélpontúl szolgált a' mongol nyilaknak, 's a' kalocsai érsek, kihez a' bátortalanság' gyanúja nem férhetett, megeresztvén hangját, boldogtalannak mondá az országot, mellynek fejdelme hanyag, mellynek nagyai gyávák. 'S e' közben a' nyilak sürüen és mindig sürüebben hullottak a' tábor' tömkelegében ide 's tova futkosókra, 's a' szekerek és egyéb szállitási készületek, mellyekkel mint védfallal vették magokat alkonyban körül a' sereg' vezérei, felgyújtatván a' mongolok által, lángnyelveikkel már a' szélső sátorokat kezdték nyaldosni. Kálmán herczeg még egy ízben akará megkisérteni, nem mit tehet az önmagába bízó vitézi erő — mert egykorúi irva hagy-

ták, hogy hadi tapasztalatai' daczára inkább a' kegyelet' 's vallás' embere volt mint a' harczias dicsőségé, — hanem hogy mire képes az önmagát feláldozó, elszánó lélek. Harmadízben is maga mellé vevén Ugolint 's a' templomost, a' sereg' színével délben a' mongolok' legsűrüebb soraira tör. Küzd déltől alkonyig; a' kalocsai érsek, vitéz ősök' ivadéka, vitéz halállal mult ki oldalánál; a' templomosok' főnöke, miután szekerczéjével több mongol főt ütött le nyakaikról, holtan rogyott le mellette; 's Kálmán még mindig vívott, mélyen 's mélyebben nyomúlva a' mongol gomolyagba. Ekkor súlyos sebet veszen, 's kiséröi vissza a' táborba nyitnak útat magoknak. Kálmán itt csak halottakat és haldoklókat lelt. Míg ő és társai künn, a' muhi réten vivtak az ellennel, a' közben rést találva a' táborban maradottak, őrjöngő fővel futamodásnak eredtek, 's a' mongolok, mintha kezökre kívánnának lenni, tágas utczát nyitottak a' szökő hadnak. Csak elhalasztották a' mészárlást. Kit most kezökre akartak kerítteni, az Béla volt, de őt híveinek önfeláldozása — az oklevelek Sándor grófot említik, Detriket, Mohol' fiát, egy Adám nevü lengyel vitézt, 's a' Forgács testvéreket; a' hagyomány Rugacsról, a' Fáyak' öséről is teszen szót — halál és fogság elől biztosította.[31]) A' főpapok közül, kikről mint a'

31) Rogerii carmen miserabile, r. 20—28. Thomae archidiac. spalat. hist. salonit. c. 37. A' sajóparti vérmezőnek nevét ezen egykoru iróknál nem találjuk; de Pethö Gergely, XVII. dik századbeli magyar chronista, az ütközet' helyét kétségkívül a' szájról szájra ment hagyomány' nyomán Mohinak nevezi: „Béla király —— a' Sajó mellett Mohinál megütközék a' tatárokkal.“ Az ütközet' fővonásaira nézve Rogerius és Tamás esperes megegyeznek egymással. II. Fridrik római császárnak 1241. julius 3. án az angol királyhoz intézett levelében, (Matthaei Parisii hist. angl. Páris, 1644. 377 's kk. ll.) melly a' tatárjárást 's a' sajóparti vészt, hivatkozással a' magyar követség által elöadottakra tárgyalja, az ütközetről ezt olvassuk: „Hungari —— ipsis (Tartaris) objicere castra contenderunt. Et quum distarent quinque tantum milliaribus hinc exercitus tartarorum, inde hungarorum, irruerunt raptim in aurorae crepusculo tartarorum praecambuli, et subito

csatamezőn vagy futamodásban elhullottakról szól Rogerius, többen a' király' oldalánál, a' király' védelme közben vehették halálokat. „A' nagyobb papokból — irja a' nagyváradi kanonok — elestek Mátyás, esztergomi érsek, kit hűségeért, de azért is különösen kedvelt a' király, mivel együtt növekedtek, 's kinek tanácsával örömest élt fontos tárgyakban; Ugolin, kalocsai érsek, főnemes vérből származott, ki a' parányi dolgokat elutasítá magától, hogy a' világ' nagyobb ügyeivel foglalkodhassék, 's kibe a' magyar nemesség bizodalmát vetette; Gergely, győri püspök, nemeserkölcsü és tudományosan művelt férfiú; Rajnáld erdélyi, 's Jakab, nyitrai püspökök, — az utobbikat jámbor élete és becsületes magaviselete különösen ajánlották; Miklós, szebeni prépost, a' király' alkanczellárja, nemes vér' ivadéka, ki mielőtt a' halál' jármát magára venné, egy főtatárnak fejét levágta; Erád, bácsi's Albert mester, esztergomi esperes, ki törvénytudós levén, méltó volt, hogy másokat is törvényre oktasson. A' nagyobb és kisebb világiak közül pedig, mennyien fultak vízbe, mocsárba, mennyit emésztett meg a' tűz, mennyit a' vas, ki mondhatná? Két napi földre — a' Sajótól Pestig — mindenütt holttesteket láttál, egymás mellett feküdtek, mint bányában a' kövek. Mit mondjak az aranyról, ezüstről, paripákról, fegyverekről, ruhákról 's egyéb holmiról, maradványairól azon számtalanoknak, kik az ütközetben

---

castris hungarorum circumdatis, interfectis praelatis et majoribus de regno qui se objecerant, caesis, infinitam hungarorum multitudinem gens inimica trucidavit, stragem faciens inauditam, cui ex antiquissimi lapsu temporis in uno belli conflictu vix recolitur fuisse consimilis. Ex fuga igitur rex, vix elapsus est, equo raptus velocissimo.“ — Fridrik császár' ezen leveléből azt is tanuljuk, hogy a' mongolok, mielőtt Magyarországra támadtak, felhívták Bélát, vesse magát alájok, 's kerülje ki ez' uton országának végromlását: „per tartarorum nuncios et literas requisitus, ut si suam vitam cuperet et suorum, per suam et regni sui deditionem eorum gratiam festinus praeveniret.“ V. ö. Jerney János' értekezését a' m. Academia' évkönyveinek VII. dik kötetében.

vagy futásközben elhaltak? A' paripák, nyergeikkel és kantáraikkal, ülök nélkül szerteszét nyargaltak, bőszülten a' zajtól és zsibajtól, gazdáik után nyerítve, 's nyeritésöket nyögésnek és sirásnak vehetted volna."

A' futamodók' nagyobb része utját Pestnek vette, 's mint imént látók, közülök ezeren és ezeren a' példátlan könnyüségü mongol lovasság által utólérettek, felkonczoltattak. Kálmánnak sikerült, a' nehéz seb' daczára, mellyet a' Sajónál vett, Pesten át a' dunántúli részekre 's onnan Horvátországba menekülhetni; de itt rövid idő mulva elhalt sebében. Midőn Pesten átment, tanácslá a' polgároknak, ne kísértenék meg a' hely' védelmét; de ezek a' királyi sereg' illy gyászos, illy rögtöni bomlását nem sejdítve, vagyonuk' megmentéséről nem gondoskodtak eddiglen, 's Pest békerítetett a' mongolok által, mielőtt a' lakosok vagyonukat biztosabb helyre szállithatták, városukat jobban megerősithették volna. Számuk nagy mértékben növekedvén a' futamodó nemesség által, melly a' közel falvakból, családostul, kincsestül idevonult, árkaik és töltéseik megett ellenállásra határozták el magokat. De a' mongolok ostromgépekkel három nap mulva utat nyitottak magoknak a' városba, 's rablás és gyilkolás után, elhamvasztották.[32])

A' Duna még most határul szolgált pusztításaiknak, 's miután Kadán' vezérlete alatt az ország' innenső felének főbb erősségeit, — Nagyváradot, Aradot, Csanádot, Nagylakot, Egrest, Tamáshidját bevették 's mindenütt iszonyú kegyetlenségeket véghezvittek volna,[33]) ellenállásról már nem lehetvén tartaniok, azon voltak, hogy a' hegyek között, az erdőségekben bujdosó népet szokott foglalkodásaihoz visszacsalhassák. Említettük felebb, hogy Miklós, szebeni prépost, a'

32) Thomae arch. hist. salon. c. 37.
33) Rogerii carmen mis. c. 34.

király' alkanczellárja, egyike volt azoknak, kik Béla' kíséretéből a' Sajónál elhullottak. Ez' úton a' mongolok' kezébe esett a' királyi pecsét, kik most nehány fogoly pap által illy tartalmu leveleket irattak 's küldözgettek szét országszerte a' király' nevében: „Az ebek' vadságától és dühétől ne tartsatok; házaitokból se merészeljetek kimozdúlni. Mert ámbár némi gondatlanságból a' tábort odahagytuk és sátoraink ottvesztek, lassankint mégis, ha Isten úgy akarja, szándékozunk a' veszteséget helyrepótolni, erős haddal támadván ujból az ellenre. E' szerint csak imádkozzatok, hogy az irgalmas Isten' kegyelméből ellenségeinket összezúzhassuk." Ne csodáljuk, ha a' szegényebb nép hitt e' levélnek; Rogerius nagyváradi kanonok, ki a' mongolok' közeledésének hírére Váradot odahagyván, helyről helyre, erdőből erdőbe bujdosott, irásban hagyta, hogy a' levél őt is rászedte, 's visszatérésre birta. Rövid idő mulva seregesen érkezett haza kivált a' földmüvelő nép. Mindenik falu egy mongol tiszt' gondjaira bizatott, mindenik kerület' élén — az országnak járom alatt levő része száz kerületre osztatott — mongol igazgató állott. Ezen igazgatók időről időre tanácskoztak egymással, vásárokat tartattak, igazságot szolgáltattak, szóval, mindaddig míg a' termés betakarítatott, némi közigazgatásról gondoskodtak. De mihelyest aggodalmuk eloszlott, hogy a' vadonná és lakatlan pusztasággá vált országban majd éhen vesznek el ők is, kegyetlenkedéseiket folytatták, gúny és hahoták között, mellyekkel rászedett elleneiket kivégezni szokták. A' gyilkos csoportok faluról falura jártak, 's egybehíván a' lakosokat, — férfiakat, asszonyokat, gyermekeket, — felosztották egymás között a' bakók' szerepét. Ördögöknek látszattak, nem embereknek, kiált fel az egykorú spalatoi esperes. A' férfiak közül a' legerősbeket életben tartották, rabszolgákul, 's előcsapatúl hadaikban, az ellenség' első rohamának felfogására. A' gyengébbeket, az aggas-

tyánokat, a' nőket és gyermekeket rendbe ültették, 's levonván öltözeteiket, mintegy gyakorlatképen lőtték nyilaikat a' nyomorúakra. Ollykor-ollykor a' fogoly nők közül a' legszebbek, mongol asszonyok' kezébe adattak, kiktől büntetésül, hogy kéjöket a' győzők velök töltögették, válogatott kínok között vettek halált. Máskor a' kiskoruak mongol gyerkőczék elébe állitattak, kik atyáik' vezérlete alatt furkosokkal agyba-főbe verték áldozataikat.[34]) Ez volt 1241. ben a' nemzet' sorsa; lássuk a' királyét.

Béla Muhiról a' diósgyőri erdőkbe menekült, honnan éjszaknak vévén útját, egy ideig Túróczban, a' Forgácsok' zniói várában tartózkodott.[35]) Túróczból Pozsonyba, 's — engedvén az ausztriai herczeg' felhívásának, — Haimburgba indult, hol hitvesével és két éves fiával — Istvánnal — találkozott. Az ausztriai herczeg most levetvén a' vendégszeretet' álorczáját, mongol álnoksággal kinyilatkoztatta, hogy a' királyt 's a' királynét mindaddig fogva tartandja, míg Bélától visszaveendette azon öszveg pénzt, melylyel ő — az ausztriai — 1235. ben és 1236. ban a' magyaroktól békét vásárolt magának. Béla odaadta a' királyné' ékszereit, de miután Fridrik ezeknek csak kétezer ezüst márka értéket tulajdonított, 's az öszveg, mellyet kicsikarni akart, tízezer ezüst márkára ment, a' fogoly király kénytelen volt még az Ausztriával határos Mosony, Soprony és Vas megyéket is Fridrikre szállítani, hogy megszabadúlhasson.[36]) A' királyné 's fia, most kisérőikkel az aradi és csanádi prépostokkal, kik Székesfehérvárról szent István' testét 's több dunántúli egyház' kincseit is magokkal vitték, Dalmátországba indúltak;

34) Rogerii carmen mis. c. 31. 35. Thomae arch. hist. salonit. c. 37.

35) Petri de Réva: Coronona Hung. cent. III. Schwandtner' gyüjteményének I. kötetében.

36) Rogerii carmen miser. c. 32. Pernoldi chron. az 1241. évhez.

Béla pedig, miután a' váczi püspököt a' pápához, a' császárhoz 's a' franczia királyhoz segédkérés végett küldötte,[37]) a' pannonhegyi apáttól nyolczszáz márka aranyat vett kölcsön, mellyekkel a' Somogyságba sietvén, Segesden, nehány mérföldnyire a' Drávától megállapodott, olly szándékkal, úgy látszik, hogy a' dunántúli részekből újabb hadi erőt maga körül gyűjtsön, 's a' kért segéd' megérkezését bevárja. De IX. Gergely, kit épen most II. Fridrik császár nem engedett lélekzeni, Bélát a' Mindenhatóra útalta, „míg a' császárnak nevezett Fridrik ismét engedelmeskedni fog az egyház' parancsainak", mi az öszves keresztyén világnak 's e' szerint Magyarországnak is hasznára fordúlna; 's Fridrik, kinek Béla igéretet tőn, hogy kész a' német birodalom' hűbéresévé válni, ha ez őt és országát a' mongoloktól megszabadítja,[38]) hasonló választ adott. „Én most Róma ellen megyek, 's e' lépésemmel majd megszerzem a' világnak a' békét, és akkor tömérdek kincscsel, fegyveres néppel 's az anyaszentegyház' áldásával felkészítve, hozzád jövök, és a' seregek' urának segitségével a' mongolokat meggyőzöm." E' levél' puffadt hangja tökéletesen igazolja Tamás spalatoi esperes' állítását, hogy Fridrik római császár, mikor hírét hallá a' sajóparti gyászos napnak, nem ellenállásról hanem elbúvásról gondolkozott.

Midőn István, váczi püspök, segéd helyett e' leveleket hozta Rómából és Faenzából, Béla hírt vett, hogy a' mongol erő a' Duna 's Tisza között folyvást növekedik. Azon öt-

---

37) Richardus de S. Germano, Muratorinál, VII. Rogerii carm. mis. c. 32. Bélának IV. Inczéhez „in Potoka III. id. dec." évszám nélkül kelt levele: „Requisivimus enim adhuc tartaris in regno nostro dimicantibus contra nos... tres totius christianitatis principaliores curias, scilicet vestram et imperialem, cui etiam propter hoc nos submittere decreveramus si tempore praedictae pestilentiae nobis competens auxilium impenderet, — francorum etiam curiam requiri fecimus."

38) Lásd a' felebbi jegyzetet.

venezerből álló sereg, mellyről felebb mondtuk, hogy február' első felében Krakót bevette, aprilis' 9.én Liegnitznél fényes győzedelmet vett a' lengyeleken, 's miután Morvaországot elárasztotta és pusztította volna, átjött a' Karpatokon, hogy a' magyar föld' rónáin Batu', Kadán' és Bochetor' csordáival egyesüljön. A' mongolok húzamos ideig késtek a' Dunán átkelni, mellyen túl az europai nyúgot' öszves erejével véltek találkozni; de miután megértették, hogy az ausztriai herczeg magát az ügyefogyott Bélára vetvén, szomszédának országát velök versent pusztítgatja,[39]) 's hogy a' pápa és császár jogot tartanak ugyan a' világ' uraságához, de ebbeli jogukat csak egymásnak és keresztyén fejdelemtársaiknak, nem a' Dzsingisz-khánék' keletkező világmonarchiájával szemben készek bébizonyítani: erejök' nagyobb részét a' Dunának jobb partjára szállították. Azon körülmény, hogy a' bétakarított termés nem mutatkozott elégségesnek a' roppant számu foglyok által is növekedett sereg' eltartására, 's hogy a' korán és rendkivüli erővel beállott tél a' Dunán hidat vert számukra, szintén siettethette továbbkelésöket. Először is Budát — a' mai Óbudát — minden ellenállás nélkül, úgy látszik, bevették; 's innen Esztergom elébe indúltak. A' város fővárosa volt az országnak, 's gazdag lakosai, magyarok, francziák és lombardok, — az utóbbiak majdnem kirekesztőleg kalmárok és kereskedők — árkokkal, falakkal és fatornyokkal minden oldalról erősítették. A' vidék bevehetlennek tartotta, 's ez' okon számos nép, — gazdagok és szegények, férfiak és asszonyok összegyülekeztek benne. A' mongolok foglyaik által sánczot vettetvén a' vá-

39) IV. Incze' levele (1243. jul. 22.) a' vaticáni regestumokban Palacky' Reise nach Italien, Prága, 1838. czímü munkájának 28 lapján. Rogerii carmen miser. c. 33. A' herczeg nem elégedvén meg a' három vármegyével Győrt is elfoglalta, de egy Segesdről érkezett magyar csapat a' várost visszavette, 's felgyújtván az erősséget' a' herczeg' emberei egy szálig bennvesztek.

ros körül, megette harminez gépből éjjel nappal annyi követ hajigáltak falakra és tornyokra, hogy az erősítések rövid idő mulva rommá lövettek. Azalatt míg az ostromlók sűrü kő és nyilzápor közt, hogy munkájokban ne gátoltassanak, az árkokat fövényzsákokkal megtöltötték: a' lakosok a' faházakból álló külvárosokat felgyújtották, a' lovakat leöldösték, drágaságaikat elásták és elrejtegették, az árúkat elégették, 's az egyházakba és egyéb középületekbe vonultak, hol vitéz ellenállás után, tíznek, tizenötnek kivételével, kik megmenekülhettek, mindnyájan vagy felkonczoltattak, vagy büntetésül az elrejtett, elégetett drágaságokért elevenen megsüttettek. A' város' előkelő hölgyei, számra háromszázan, Batu-khán elébe vezettetvén magokat, könyörögtek, maradhassanak életben, mint szolgálói. A' khán ékességeiket leszedette rólok, 's mindnyájokat lenyakaztatta.

A' hegyen levő erősséget spanyol kormányzója Simon diadalmasan megvédette; Székesfehérvár és Szentmárton Pannonhegyén szintén kikerülték a' végveszélyt, melly mindkettejét fenyegette: amazt posványos környéke 's a' rögtön beállott esőzések, ezt bérczi helyzete megoltalmazták. Esztergom, Székesfehérvár és Szentmárton' kivételével, túl a' Dunán nem volt vár, mellyet a' mongolok be nem vettek, romba nem döntöttek volna.[40])

Az ahítatos hazafiak úgy vélekedhettek, hogy ama' három hely elől István' árnyéka, ki azokat műveivel és halálával felszentelte, riasztá vissza a' mongolt. Élő királya a' magyarnak nem volt látható. Batu és Kadán alig keltek által a' Dunán, midőn Béla a' Dráva megé vonult. Kadán utána vágtatott mongolaival, de a' király már a' tenger' partján Spalatóban volt kisérőivel. A' hű város ünnepélyesen fogadta őt, és Magyarországból vele jött híveit. Ezek

40) Rogerii carm. mis. 38. 39. 40.

A M. MUZEUM KÖNYVTÁRA

között voltanak Arnold nádor, Dénes, dalmát-'s horvátországi bán, László, országbiró, Máté, főtárnok, Orland főlovászmester, 's más főhivatalnokok, nejeikkel és családaikkal; továbbá: István, zágrábi, ismét István, váczi, Bertalan, pécsi püspökök; Benedek, székesfehérvári prepost és királyi kanczellár, 's még több főpapok. A' királyné, a' szomszéd klisszai erősségben volt már hónapok óta, 's gyászban vele udvari hölgyei, a' sajóparti vérmező' áldozatainak bánatos özvegyei. Spalatóból a' Traw mellett fekvő, Búa' nevü szigetbe vonúlt hitvesével Béla, nagyobb biztosságban vélvén itt magát, mint Spalatóban, mellynek falai alá martius' elején érkezett Kadán, de mellynek ostromlását meg sem kisértve, a' klisszai bérczerősséget fogta körül, miután a' hír azt a' király' menedékének mondá. Nehány nap mulva tudomására jutván Bélának holtartózkodása, felhagyott Klisszának különben is foganatlan megszállásával, 's Traw elébe indult. Mária királyné 's a' kisded István most hajóra szállottak, hogy szükség' esetében tovább kelhessenek; Béla a' fejleményt Traw előtt szándékozott bevárni. A' város' helyzete tenger és árkok 's meglábolhatlan mocsárok között nem nagy reménynyel kecsegtetvén Kadánt, mongol hirnök érkezett a' hidhoz, ki a' trawiakat szláv nyelven felhívá: adnák Bélát és kiséröit a' vezér' kezéhez, 's ne veszélyeztessék magokat idegen ügyért. De a' felhivás válasz nélkül maradott, 's hajói nem levén Kadánnak, mellyeken Traw' polgáraival megmérközhessék 's a' netalán megfutamodó Bélát utólérhesse, Bosnián keresztül felső Dalmátiába indúlt, hol Raguza mellett elmenve, Cattarót és Drivastot felgyújtotta, 's innen keletnek fordúlva, Albánián 's a' szerb földön át Bolgárországba vette magát. Itt a' Duna' völgyében serege egyesült Batu' seregével, 's az öszves mongol erő, Ügetaj nagykhán' halálának hirére, miután számos foglyai közül a' selejtesbeket és gyengébbeket leöldöste volna, Ásiába visz-

szatért.[41]) A' nagykhán' özvegye viszályt támasztott a' főhatalom' öröködése iránt, 's Batu, hogy ez' ügyet elintézze, és erejét a' mérlegbe vesse, felhagyott a' gondolattal, Magyarországból mongol khánságot alakítani, 's a' Volga' partjain termett váratlanúl.

Váratlan volt e' rögtöni távozás Bélának is, ki miután hitvesét, Mária királynét Trawból a' klisszai erősségbe vezette, hogy itt gyermekeivel még egy ideig tartózkodjék, a' vele volt urak', úgy a' tengerparti János-vitézek' 's a' vegliai Frangepánok' kiséretében Magyarországba visszaindult.[42]) Mennél belebb jött, annál borzasztóbb volt, mit látott. Az országutak fűvel benőve, a' mezők csontoktól fehérelve, 's egy élő lélek sem néha több napi földre. 'S midőn végre rejtekhelyeikből előmásztak az életben maradottak, felénél több áldozatúl esett a' ragadozó állatoknak, az éhségnek, a' döghalálnak. Mit a' mult évben betakart a' szántó, azt felemésztették, magokkal vitték a' mongolok, 's mi távozásuk után még netalán elvettethetett, azt felették a' sáskák. Az inség olly iszonyatos fokra hágott, hogy őrültségökben leöldösték egymást az éhezők, 's hogy találkoztak, kik emberhúst vittek vásárra.[43])

Béla nagyobbnak mutatkozott az ország' visszaállításában, mint oltalmában. Gabnát és marhát a' szomszéd tar-

---

41) U. o. 38. Thomae archid. hist. sal. c. 39. 40.

42) Pernoldi chron. Hanthalernél, I. 1317. Tamás esperes említi, hogy Klisszában két leányát vesztette el Béla, Katalint és Margitot, kik a' spalatoi főegyházba temettetvén, márvány sírkövükön Lucius e' felirást olvasta:

Catharina inclita et fulgens Margari } ta
In hoc arcto tumulo jacent absque vi }
Bele IV. filie, regis hungaro } rum
Et Marie Lascari, regine greco }
Ab impiis tartaris fuerunt fuga } te.
Mortue in Clissio, huc Spalatum transla }

43) Thuróczi, II. 74. Australis chronica, Frehernél, I. 458. Thomae archid. hist. sal. 40.

tományokból szállított az országba, hogy szokott foglalatosságai után láthasson, megélhessen a' nép. Az éhenhalóknak nem parancsolhatott; azok, kiket visszaadott az életnek, egész készséggel magokra vették a' törvény' jármát. 'S a' rend' kiséretében jólét és vagyonosság kicsiráztak ismét. Külföldről gyarmatokat szállított az országba a' puszták' és vadonok' népesítésére.[44]) A' hazafiak' birtokczímeinek megállapítására tartományi és megyei gyülésekben közvizsgálatot tartatván, az elfoglalt jószágokat tulajdonosaiknak visszaadatta; azokat, mellyeknek birtokosai a' vész után húzamosabb ideig sem jelentkeztek, másoknak adományozta, olly czímmel azonban, melly a' netalán még életben levő ősi birtokosok' jogait biztosítsa.[45]) A' várnépeket országszerte lajstromba szedette, 's a' várföldek' határait gondosan kijeleltette, hogy a' koronának jogköre folytonos nyilvánosságban tartassék, 's a' várjobbágyok' szabadságai és kötelességei új alapot nyerjenek.[46]) Az országnak gyászosan nyilatkozott

---

44) Béla 1268.ban: „—— quum —— regnum nostrum permissione divina tartari invasissent, regnicolis in magna parte vel peremtis vel abductis, et Hungaria ante plena populo, multis in locis in solitudinem esset redacta, de cunctis mundi partibus homines tam agricolas quam milites ad repopulandum terras depopulatas —— edicto regio studuimus convocare". — Rézpénzt is ekkor veretett ö az elsö Magyarország' királyai között, mert a' nemesebb érczet, a' hol találta, magával vitte a' mongol, 's a' feléledö munkásságnak haladék nélkül értékjegyre volt szüksége. A' parányi ezüst kispénzek — fillérek — mellyeket hasonlókép ö veretett elsö ízben Magyarországban, szintén ekkor jöhettek forgásba.

45) Pál országbiró 1343.ban: —— cum — Bela rex, post tumultus Tartarorum, statum regni sui deformatum in melius reformare volens et unicuique, quod suum esset, restituere —— congregationem in Vacia, tribus comitatibus, videlicet Neogradiensi, Hontensi et Gömöriensi, ut in ipsa congregatione tam de possessionibus occupatis, quam de injuriis illatis satisfacere valuisset, de consilio regni fecisset proclamari. — Az adománylevelekbe a' legùjabb idökig betételni szokott záradék „salvo jure alieno", mellyröl a' magyar jogtudomány azt tanította, hogy okvetlenül benn kell lenni az adománylevélben, eredetét ez' idöböl veszi.

46) Béla 1266.ban: sicut in regesto nostro jam dudum con-

ellenállási gyengeségét az erősségek' gyér számának is tulajdonítván, a' magánszemélyeket várak' építésére felszabadította, 's a' vállalkozókat földek' adományozásával támogatta.[47]) A' városok' hűségét tapasztalván, 's az ország' anyagi tőkéjét kézművek és kereskedés által növelni akarván, a' már létezett polgárközségek' jogait megerősítette és kiterjesztette, 's más községeket kifogván a' várgróf', a' megye' hatalma alól' 's amazokéhoz hasonló szabaditékokkal ruházván fel, a' polgári rend' közjogi önnállását előkészítette;[48]) Óbudán alól, Pesttel szemközt várat építetett, 's a' Felhévvíztől a' Kelenhegyig már régebben lakozott 's most a' várba is szállított polgárközséget új szabadítékkal látván el, Buda városának alkotójává lett. — [49])

---

fecto et per nos saepius aprobato invenimus contineri, Vidus et suos filios jobagionum de Thurocz. — Illyes lajstromokat már a' tatárjárás előtt is, mindjárt országlásának kezdetén készítetett Béla, de szerkesztésök jelenleg nagyobb szabatossággal folyhatott. Bartal' többször idézett munkájában (Tomus II., mantissa, VII.) Loránt nádornak és pozsonyi grófnak, főispánnak, és Vincze nyitrai püspöknek 1255. ben kelt oklevelét olvassuk, 's benne e' helyet: „Cum ex speciali mandato d. Belae illustris regis Hungariae super judicandis terris castri Posoniensis et revocandis castrensibus ab eodem castro dispersis judices constituti fuissemus, — —jobagiones castri posoniensis Thomam filium Ombud, Guthan, ——— in nostra convenerunt praesentia et proponebant, quod cum dominus rex tempore revocationis perpetuitatum —— nomina omnium jobagionum ac aliorum cujuscumque conditionis hominum ad id castrum pertinentium in tenorem regestri regalis concludendo, iidem homines de Karcha remansissent exclusi a regestro", 's a' t. V. ö. Engel' monumenta ungrica' czímü gyüjteményének első kötetével.

47) Fejér, Cod. dipl. IV. k. 3. d. 323. 256. ll. V. k. 3. d. 114. l. 's a' t.

48) Még a' tatárjárás előtt Nagyszombat' úgy Karakó' és Chrapundorf' (Erdélyben) polgárait szabaditéklevéllel látta el; a' tatárjárás után Zágrábot, Szamobort, Jászót, Luprechtházát, Dobroját és Bábaszéket, Nyitrát, Beszterczét, Késmárkot, Korponát, Zólyomot 's a't.

49) Belae IV. regis libertas hospitum de Pesth. (értsd: Újbuda.) Endlichernél. V. ö. Buda városa' régi törvénykönyvének Michnay Endre és Lichner Pál által eszközlött kiadását, Pozsony, 1845.

Még a' tengerparton mulatozott Béla, midőn Zára a' Frangepánok' példájára, úgy látszik, kik Veglia szigetét a' magyar koronának alávetették, a' velenczeiek' urodalmát a' magyarokéval cserélte fel. De 1243. július' 2.án a' Dénes bán által védelmezett város újból Velencze' hatalmába került, 's Béla, kit az ország' belügyei váltig foglalkodtattak, és ki az ausztriai herczeg miatt fegyveres erejéről nem rendelkezhetett szabadon, Zárát a' velenczeiek' kezében [1244.] hagyta, olly feltétel alatt azonban, hogy a' városi vámpénz' kétharmada a' magyar kincstárt illesse, 's hogy Velencze Beatrixxel, II. Endre' özvegyével 's fiával Istvánnal, ki Olaszországban a' pápa' kegyelemkenyerét ette, 's kit Béla a' magyar birodalomtól távol ügyekezett tartani, a' király ellen ne szövetkezzék.[50])

A' többi dalmát városok a' magyar korona' birtokában maradtak, 's a' Spalato, Traw és Sebenico között eddig talán kéz alatt Velencze által is ápolt surlódásokat István horvátországi bán szerencsésen kiegyenlítette, miután [1245.] Nikoszláv bosniai bán, ki e' vitába Béla ellenére avatkozék, hivatalából letétetett, 's Kotromann István, a' király' zsoldjában állott német lovag, iktattatott helyébe.[51])

Fridrik császár, kinek Béla négy évvel azelőtt hűbéresévé lenni ajánlkozott, ha őt a' tatárok ellen megvédi, e' tájban némi felsőbbségi jogot követelhetett a' német birodalomnak Magyarország irányában, mert Béla könyörgött a' pápának, mentené fel őt azon hűségi eskü alól, mellyet nevében a' váczi püspök tőn, 's mentené fel őt azért, mivel a' kért és igért segéddel adós maradt a' császár. „Miu-

50) Thomae arch. hist. sal. c. 43. Dandulus, l. X. c. 5. Belae IV. regis capitula pacis duci et communitati Venetiarum juramento firmata, Endlichernél. Margo codicis ambrosiani, Muratorinál, XII. Engel, Geschichte von Dalmatien, 497. l.

51) Thomae arch. hist. sal. c. 47.

tán — válaszolt a' pápa — valahányszor bizonyos feltétel alatt engedtetik valami, ha a' feltétel teljesületlen maradott, ollyhá kell azt venni, mintha nem engedtetett volna; miután továbbá, a' megroncsolt nádszálat nem kell összezúzni, 's a' szenvedőket nem kell új szenvedéssel terhelni....; miután végre, Fridrik, valamint a' többi keresztyének, a' természet' parancsából volt arra kötelezve, 's így nem is kellett volna őt bérbe fogadni: ez' okoknál fogva kinyilatkoztatjuk feleink' tanácsából, hogy ama' hódolási eskü által nem köteleztetel, 's hogy belőle soha senki sem ellened, sem utódaid 's az ország ellen nem vonhat erősséget magának."

A' császár csak fenyegette az ország' szabadságát és épségét; az ausztriai herczeg ama' három megyének kizsarolása által már tettlegesen megsértette. Béla, gyengeségének érzetében négy évig eltürte a' méltatlanságot, de most boszút és elégtételt veendő, szövetkezett Venczel cseh király-
[1246. lyal ellene. A' csehek **1246.** januárius' **26.**án Staatz és Laa között a' Thájánál megverettek, 's a' herczeg hogy a' magyar-cseh szövetségnek véget vessen, Gertrud hugát Venczel' fiának Vladiszlávnak nőül adta. Béla e' szerint maga maradott, de ez őt nem tartóztatá **1246.** tavaszszal hadait Fridrik ellen küldeni. A' Lajta' jobb partján, szemben Németújhelylyel, táborozott a' magyar sereg; túl a' Lajtán, Újhelynél, Fridriké. Június' **15.**én a' magyar előcsapat — kúnok és a' Frangepánok' fegyveresei a' folyón általkelnek. Kezdődik a' csata, hévvel és túlsúlylyal Fridrik' részéről. A' kúnok visszavonúlnak, az ausztriaik által szorítatva, vagy talán csak futamodást szinlelve. Utánok rohan a' herczeg, 's győzelemittasan maga megett hagyja az övéit. Most egy kún nyíl homlokán éri paripáját, 's ez összeroskad a' lovas alatt. Fridrik még nem volt talpon, midőn már a' magyar vasasok körülfogták, 's halálos csapást vett egy Frangepán'

kezéből. Igy múlt ki épen harminczötödik születésnapján, büntetésül — mint egykorúi hitték, — hogy a' balszerencse által üzőbe vett Bélát nemtelenül sanyargatta. Az ausztriaiak a' németújhelyi egyházba vitték a' halottat; Frangepán 's a' kúnok a' Lajta megé vonúltak. A' csatának vége szakadt, mielőtt az öszves magyar sereg a' folyón átkelhetett volna. Mosony, Vas és Soprony meg' visszakerültek a' magyar koronához.[52])

István fiát Béla még' e' csata előtt Fehérvárott királynak koronáztatta, és Sclavonia' — értsd: Dalmát - és Horvátországok' herczegének nevezte ki,[53]) egy úttal kún mennyasszonyt — talán a' meggyilkolt Kuthen' leányát — nézett ki számára, hogy a' kúnokat magának mindinkább lekötelezze, és segédökre, ha a' tatárok őt ujból megtámadnák, bizton tarthasson számot. Rokon czélból, leányai közül Annát, Rasztiszlávnak, a' csernigovi orosz fejdelem' fiának, Konstancziát, Romanovics Dániel galicziai herczegének, 's Kunegundot, Boleszláv lengyel fejdelemnek adta volt hitvesekül.[54]) És hogy Dániel, ki magát tíz évvel korábban

52) Pernoldi, chron. Hanthalernél, II. k. 1318. l. Arenpeck, Peznél, I. k. 1218. h. Thuróczi, II. 74. V. ö. Czech János' ide vonatkozó értekezésével, Neues Archiv für Geschichte 's a' t. 1829. Fridriket némi előérzet bántotta, hogy a' csatában marad. „Niwenstadt sub castris in nocte sancti Viti" tehát a' halálát megelőző éjtszaka „tempore nostri conflictus cum Hungaris.. habendi" kelt levelében irja: „cum presens scriptum tibi porrigitur, forte tunc non sumus". Lásd: Chmel, Notizenblatt für oest. Gesch. u. Lit. 1843. jul. 90. l.

53) Pray, hist. r. Hung. I. k. 255. l. Egyébiránt Pray hibásan irja, hogy István Fridrik' megöletése után koronáztatott királynak, ha az oklevél, melly e' koronázásról szól, 's mellyet Pray idéz, 1246. januarius' 10. én kelt, mint historiájában olvassuk.

54) Béla mas viszonyok közt leányainak fényesebb kiházasításáról gondoskodott, 's fiának más mennyasszonyt szemelt volna ki, — legalább ezt kivánta IV. Incze pápával elhitetni: „Nos... propter bonum christianitatis, majestatem regiam humiliando, duas filias nostras duobus ducibus Ruthenorum et tertiam duci Poloniae dedimus in uxorem... Amplius... filio nostro primogenito Cumanam quandam conjunximus, ut per hoc vitaremus deterius."

a' magyar korona' hübéresének vallá, 's most orosz fejdelemtársaival Batu' vasallusává lön, a' mongol szövetségtől mindinkább elvonassék, Béla' közbenjárasára királyi czímet nyert a' pápától, talán azért is, mert látszatra legalább a' keleti egyházból a' nyugotiba lépett által, 's ösztönül, hogy magát és országát a' mongol felsőbbségtől függetlenné tegye.

A' mongolok' közel visszatéréséről folyvást szárnyalló hír Béla' figyelmét kivált a' végek' oltalmára fordította. [1247.] E' czélból, az országnagyok' tanácsából, a' János-vitézeknek, kik őt a' dalmát városokból a' hazába visszakisérték, az Erdélylyel határos szörényi földet 's a' mai Oláh hospodárságnak egy részét, úgy egész Kúnországot — a' mostani Moldvát — egyes részek' kivételével hübérül adta, olly feltétel alatt: hogy a' tatárjárás' 's a' kúnköltözködés' következésében pusztán maradt földeket népesítsék, 's a' magyar koronát, akár keresztyének akár pogányok támadjanak ellene, megvédjék. A' király' levelének erejénél fogva a joanniták huszonöt évig a' hübérül adott tartományok' összes jövedelmeit húzták, azontúl a' jövedelmek' fele a' királyi pénztárba hajlott. Kiköttetett, hogy a' népesítés' eszközlésére a' telepek másunnan, ne Magyarországból és Erdélyből, melylyeknek népessége, mint láttuk, rémségesen megfogyatkozott, szállítassanak át; 's más részről, hogy a' vitézek a' közlekedést Olaszországgal 's a' tengerrel „saját hasznukra 's az országéra" folyvást nyitva tarthassák, a' dalmát városok közül Scardona's még egyéb kisebb jószágok adományoztattak nekik.[55]) A' macsói bánság' alkotása is ez' időtájba esik; ez a' Morava 's a' Drina között elnyúló szerb földek' éjszaki felét foglalá magában, 's nevét Macsove' várától vevé. Az első macsói bán Rasztiszláv volt, Bélának veje, kit a' király a' közelebb mult években a' mongoloknak hódolt Ro-

55) IV. Bélának 1247. junius' 2. án kelt oklevele.

mánovics Dániel ellenére örömest Galiczia birtokába helyezett volna, 's kit most—megváltozván politicája Dániel' irányában — azonképen mint a' János-vitézeket az ország' délkeleti végeinek oltalmával bízott meg.[56])

A' mongolok' közeledéséről szárnyallott hírek valótalanoknak mutatkoztak, 's Béla hadi erejét az ország' nyúgoti szélein kiütött háborúra fordíthatá.

Ausztria' herczegei, a' Babenbergiek, úgynevezett házi szabaditékukat Barbarossa Fridriktől nyerték. E' szabaditék' értelmében a' herczegség, fiörökösök' nemlétében, az uralkodott herczeg' legidősb leányára volt szállandó, 's ha leányai sem voltak, arra, kit örökösének írt. A' németújhelyi mezőn elhullott Fridriknek nem voltak gyermekei, 's végintézet nélkül múlt ki. A' császár ez' okon a' tartományt a' német birodalom' nevében elfoglalá, 's egyik hívét kormányzóul Bécsbe küldé. IV. Incze, ki a' császár ellen minapában új átkot küldött a' lyoni zsinatból, 's a' birodalom' fejdelmeit új császár' választására hívta fel, Fridrik' testvérnénjét Margitot, a' császár' pártos fiának Henriknek özvegyét kérte: menne vissza Würzburgból, hol egy kolostorban apáczáskodott, Bécsbe, lépne házasságra a' pápai felekezet által császárnak választott Vilmos hollandi gróffal vagy ennek valamelly rokonával, 's helyezné magát Ausztria' 's az ezzel már kapcsolatban állott Stíria' birtokába. Margit búcsút mondott a' kolostornak, de a' házasság 's a' tartományok' meghódítása elmaradt. E' közben Béla, a' császárt Ausztriában és Stíriában szomszédának nem ohajtván, szövetségre lépett Otto bajor herczeggel, ki Felsőausztriára jogot tartott, 's kinek fia Henrik, a' magyar királynak Erzsébet nevü leányát hitvesül birta; és a' bajor Ausztriába,

56) Engel' állitása „das Banat von Machow hatte seinen Hauptsitz da, wo jetzt Machowo in Croatien liegt, im Zagraber Comitat“ úgy hiszem, nem alapúl egyeben mint névhasonlatosságon.

Béla Stíriába küldött sereget, mellyek a' császári kormányzót Bécsből megszalasztották. Időközben Gertrud, Fridrik' közel rokona, Vladiszláv cseh-morva herczeg' özvegységre jutott hitvese, másod ízben lépett házasságra, 's férje, Hermann badeni határgróf, a' pápa által Ausztria' és Stíria' törvényes herczegének hirdettetett. Béla, kit Incze előbb kéz alatt a' herczegség' elfoglalására ösztönzött, 's kit most levélben intett, hagyna fel a' tartomány' pusztításával, nem hajtván ez' intésre, seregét ujból Ausztriára és Stíriára [1249. küldé, 's kivált az elsőben súlyosan érezteté neheztelését azokkal, kik Hermann iránt rokonszenvet tanusítottak; Stíriában a' császári kormányzó az erőt erővel verte vissza. Hermann' hívei e' példa által felbátorítva, Magyar- [1250. ország' nyúgoti végeit pusztitották; de Béla 1250. ben tízszeres boszút állván, kúnjaival Ausztriát a' stájer határszélig, Máriaczellig feldúlatta, 's csak Venczel cseh király' közbenjárásának, kit Béla a' mult évben pártos fia Otokár ellen segített, köszönhették az ausztriaiak, hogy a' kúnokat királyi parancs visszahívta.

1250. october' 4.én meghalt Hermann, 's röviddel utóbb — decemberben — a' császár. A' Tuln mellett Trübenseeben gyülésezett ausztriai rendek, miután Béla elmulasztá, magának közöttök pártot szerezni, 's a' kúnok' pusztításai tőle a' népnek rokonszenvét elidegenítették, látszatra Fridrik' másik testvérnénjének Konstanczianak, a' meisseni határgróf' özvegyének egyik figyermekét ismerték herczegöknek, de a' Meissenbe indított követséget kéz alatt megbízták: alkudoznék Prágában Venczel királylyal a' herczegség' elfogadása iránt. Az ildomos cseh, kinek országát Ausztria és Meissen azonegy kézben véghetlenül veszélyeztették volna, kivált a' rendek' érdekében nyilatkozott késznek, elfogadni a' herczegséget Otokár fia' számára, ki több erővel és bátorsággal bír őket megvédeni, mint a' meisseni határgróf, 's kinek bőkezüsé-

géről a' Liechtensteinok nekik tanuságot fognak tehetni. Az okoskodást nyomatékosnak találta a' küldöttség, 's visszatérvén a' rendekhez, ezek most közvégzéssel a' herczegséget Otokárra szállitották, ki azonnal Bécsbe érkezett a' kor- 1251.] mány' átvételére, 's hogy a' választásból eredőn kívül öröködési jogczímre is szert tehessen, a' huszonhárom éves ifju Fridrik' testvérnénjének, a' negyvenhét éves Margitnak férjévé lett.

A' stájer rendek **1186.** óta az ausztriai herczeget ismerték fejdelmöknek, de a' Babenbergiek' magvaszakadása az Ausztria es Stíria közötti kapcsot felbontván, a' trübenseei gyülés' végzése nem volt ollyas, melly rájok nézve kötelező erővel birna. Ők Otto bajor herczeg' második fiát Henriket, Bélának vejét választották magoknak fejdelmül, 's midőn ez, látván, hogy ipa Stíriát István fia' számára akarja, a' választást el nem fogadta, a' rendek csakugyan István ifjabb magyar királyt és sclavoniai herczeget kérték Bélától herczegül magoknak, kire Gertrud, Hermann' özvegye, öszves öröködési jogait szállította, köszönetül, hogy a' magyar király Dániel galicziai fejdelem' fiát Románt, férjül szerzé vala néki. E' pillanattól fogva azon szövetség' helyébe, melly II. Béla óta Magyar és Csehország között száz évnél tovább állott fenn, — műve a' magyar vérből származott cseh királynéknak — nyilt, és következményeiben messze kiható ellenségeskedés lépett.

Bélának szövetségese most a' bajor herczeg volt, ki a' száz évvel azelőtt Bajorországtól elszakasztott Felsőausztriához jogot tartott, 's ki miután a' magyar sereg Stíriát 1252.] ellenállás nélkül elfoglalta, 's innen Alsóausztriára tört, az Ennsen felül eső vidéket pusztította, dúlásban a' kúnokkal versenyezve, kik Ausztriának az Ennsen alúl fekvő részeiből 's a' morva szélekről több ezer foglyot hajtottak magokkal Magyarországba.

[1253. A' következő évben, azalatt míg a' könnyű magyar lovasság, kivált kúnok, Morvaországban száguldoztak, 's véres útjokon június' 25. én Olmücz alá érkeztek, minek hírére Venczel király már Prága' vidékén sem vélé magát biztosságban, — Béla nyolczvan ezer ember' élén személyesen indúlt Stíriába Otokár ellen, ki ott nehány stájer főúr' segédével több város' birtokába helyezé magát. A' magyar sereg kiszorítván Otokárt a' brucki kerületből, Bécs alá ment, 's a' várost ostromlotta, de nem bírván a' rendes megszálláshoz kivántató gépekkel, be nem vehette.57)

Incze pápa **1253.** július' **1.** én felhívta a' háborúskodó feleket, hagynának fel a' „szükségtelen" hadviseléssel, 's gyontatóját, Velasquezt, Bélához és Otokárhoz küldé a' béke' eszközlésére. Venczel cseh király e' tájban halálozott meg; fia és utóda a' királyságban, Otokár, még nem érezvén magát tökéletes biztosságban otthonn, sietett Bélával fegy-1254.] vernyugvásra lépni, 's **1254.** tavaszszal követeket küldött a' magyar királyhoz, kik vele április' **3.** án, Budán a' béke' pontjaira nézve előlegesen egyezkedvén,58) május' elején a' királyok személyesen találkoztak Pozsonyban, 's béke köttetett olly feltétel alatt, hogy Béla Stíriát a' Sömmeringtől a' karánt határokig bírja, az éjszaki részecske a' Sömmering és Hartberg között legyen Ausztriával együtt Otokáré. Kiköttetett egy úttal, hogy a' cseh király magát ezentúl ne irja Stíria' herczegének, 's hogy Gertrud, ki most harmadik ízben jutott özvegységre — férje Danielovics Román nem

57) Horneck's oesterr. Reimchronik. Peznél, III. k. 23 's kk. hh. Pernoldi, chron. az illető évekhez. Mart. Poloni cont. Eccard' „corpus hist. medii aevi" czímü gyüjteményének I. köt. 1421. h. V. ö. a' bécsi Jahrbücher der Literatur' XXXIX. kötetének függelékével, 26. l.

58) Az oklevél Kurz': „Oesterreich unter den Königen Ottokar und Albrecht" czímü munkájában (I. k. t. toldalék) olvasható.

halt meg, hanem viselős nejét Judenburgban hagyta, 's őmaga visszament Oroszországba, hol élete' párjáról végkép megfeledkezett — több stájer városokat, köztök Leobent és Judenburgot, tulajdonúl nyerje.[59])

Bélának tizenöt éves fia István e' tájban lépett házasságra jegyesével a' kún Erzsébettel, 's herczegül Stíriába küldetett; a' tartomány' kormányzására István, dalmát-és horvátországi bán adatván melléje; Béla pedig a' tengeri városok' látogatására indult, és Zára előtt megállapodván Obych Istvánt Velenczébe küldé a' város visszakövetelésére. Obychot megelőzé a' hír, hogy a' sereg, melylyel Béla Stíriát a' magyar koronának szerzé, kész a' követelés' támogatására, ha szükségesnek találtatnék. Renier Zeno tanácsosnak tartá, az oklevelet, mellynek erejénél fogva tíz évvel azelőtt Zára a' magyar koronától Velenczére szállítatott, Bélának meg' visszaadni; 's most valamennyi alsó dalmát város ismét magyar felsőbbség alatt állott.[60])

Az **1246**. óta szakadatlanul folytatott hadviselés Béla' kincstárát ismét kimerítette. A' közjövedelmek zsidók' kezében voltak most is, mint a' tatárjárás előtt, 's befolyásuk' növekedését mutatja azon oklevél, mellyet a' király **1251**ben adatott ki számukra. A' zsidó az ellene vallott keresztyén' tanutételének alapján nem marasztathatott el; kellett, hogy zsidó tanú is szövetkezzék a' keresztyénhez, kivéve ha a' tény, nyilvánossága miatt, törvényszéki bebizonyítást nem is igényelne. Ha keresztyén, zsidót arról vádolt, hogy a' kezéhez adott zálogot eltagadja, vagy hogy a' leköteleżettnél nagyobb váltságot követel tőle: a' zsidó e' vád alól, mennyiben a' szükséges két tanú' bizonysága hijányzott, magát eskü által tisztíthatta; — úgy azon esetben

59) Chronicon Australe, Frehernél, I. 459. Chronicon Mellicense, Peznél, I. k. 240. h.

60) Pray, hist. r. H. I. k. 264. l.

is, ha vád emeltetett ellene, hogy a' zálog, mellyet őriz, lopott portéka, vagy ha állitását, hogy a' kezénél volt zálog ellopatott, megégett 's a' t. a' keresztyén zálogosító valótalannak mondaná. Zálogba minden „bármi nevü dolgot" vehetett a' zsidó, még az egyházi öltözeteket is, ha főpap volt a' zálogosító; a' szabaditéklevél csak a' véres ruhákat veszi ki, kétségkivül azon viszony miatt, mellyben ezek czégéres büntettel állhattak. A' zsidók, ha egymás között pörlekedtek, nem a' városi biró', hanem a' király' vagy főkanczellárja' kezéből vettek itéletet. A' keresztyén, ha a' zsidó tényleges sérvet vagy sebet vett tőle, bündíjul az első esetben négy ezüst márkát, a' másodikban tizenkettőt fizetett a' zsidó' kezéhez, 's azonfelül a' gyógyitási költségekben 's a' köz kincstárba hajló birság' fizetésében is elmarasztatott. A' zsidónak keresztyén gyilkosa „méltó büntetést" vett, 's azonfelül öszves ingó és ingatlan vagyona a' király' számára elkoboztatott. Az árúk után csak annyi vámot fizessenek a' zsidók, mennyit a' városi polgárok. Halottaikat szokásukhoz képest helyről helyre vihessék, 's illyenkor súlyos büntetés alatt tilos útpénz fejébe tölök valamit kizsarolni. A' zsidó iskolák' háborgatói másfél márkát fizettek büntetésül a' zsidó birák' kezéhez. A' melly zálogot egy évnél tovább magánál tartott a' zsidó, azt, ha értéke nem volt nagyobb a' kölcsönzött pénznél 's az utána járó kamatoknál, eladhatta. A' szabott határidőn túl zsidó kézben óvás nélkül maradott zálog törvényes kereset' utján nem volt béhajtatható. Senkise merészeljen zsidót zsidóünnepen a' váltságösszeg' felvételére kényszeriteni. A' keresztyén ha zsidótól erőszakosan visszavette zálogát, a' királyi kamara' fosztogatója gyanánt rendeltetett büntettetni. A' zálogbavetett nemesi fekvő birtok addig maradjon királyi oltalom alatt a' zsidó' kezében, míg valamelly keresztyén azt visszaváltandotta, de az illyetén uradalmakhoz tartozó egyének felett ne birjon hatóság-

gal a' zsidó. A' melly város' birája ellenséges szándékkal 's nem a' felsorolt pontok' értelmében hozott zsidó felett ítéletet, az hivatalából elmozdítatott.

Valóban, e' pontok nem üldözött, nem elszenvedett, hanem kiváltságos néposztályról szólanak, mellyre a' világi hatalom írt ügyekszik pazarolni béhegesztésére azon sebeknek, miket az egyház rajtok üt vala. 'S maga Béla is valóságos kiváltságlevelet, nem kényétől függő engedélyezést látott bennök, mert bévezetésül e' szavakat írta elejökbe: „Miután akarjuk, hogy az országunkban tartozó minden emberek, bármelly állapotuak legyenek, jóságunkat és kegyelmünket érezzék, az országunkban levő öszves zsidóságnak következő jogait sértetlenül rendeltük megtartatni.“[61])

István bán, a' stájer kormányzó, talán mert a' horvát és dalmát ügyek gyakori távollétét követelték, két stájer nagyra, marchburgi Gottfrídra és pettaui Fridrikre bizta a' tartomány' igazgatását, 's ezeknek eljárása nem volt ollyas, melly a' magyar urodalmat megkedveltesse a' néppel. Otokár nem késett álutakon az ellenszenvet lázadássá fejleszteni, mellynek élén merenbergi Sigfríd és pettaui Hartneid 1257.] állottak. Béla a' bánt hivatalából elmozdította, 's másokkal más kormányrendszert kísértetett meg; de a' várt eredmény elmaradván, a' bánt tisztébe visszahelyezte; 's midőn a' lázadók ezt Marburgnál megtámadták 's megverték, sereget küldött Pettau alá, hová Hartneid magát czinkosaival megvonta. A' vár rövid idő mulva megadta magát, Hartneid és társai kegyelmet nyertek, 's István herczeg és kún hitvese most udvarukat Pettauba helyezték, 's minden 1258.] alapos panasz' megszüntetését igérték.[62])

61) Belae IV. r. jura Judaeorum, 1251., Endlichernél.

62) Diplomat. stir. II.r. 184 l. Katonánál, H. Cr. VI. 234. Chronicon bavaricum incerti auctoris, Peznél, II. k. 77. h. Horneck's Reim-Chronik, 23. 's 48. ff. Pernoldi chron. az 1257. és 1258. évekhez.

Bélához e' közben mongol követség érkezett, kik néki azon esetre, ha leányát Nogaj-khán' fiának, vagy fiát Nogaj-khán' leányának házastársul adná, 's a' mongolokkal a' nyúgoti keresztyén fejdelmek ellen szövetségre lépne, a' zsákmány' 's a' meghóditandó országok' egy ötödét igérték. A' király elutasította magától az ajánlatot, 's Pál székesfehérvári prepostot Rómába küldötte, IV. Sándor pápát a' felhivásról 's a' tagadó válaszról értesíteni, és egy úttal reményét kifejezni: hogy a' szent szék, melly a' hívek és hitetlenek között szövetséget nem óhajthat, ezentúl nem fogja segéd nélkül hagyni a' magyar királyt, mint **1241.**ben, 's idegen papok' betolása által nem fogja a' nemzetet magától 's a' hittől elidegeníteni, és az inditványozott szövetség' kötésére hajlandóvá tenni. A' pápa megdöbbent, 's felhatalmazván a' királyt, hogy a' magyar egyházakkal öszves jövedelmeik' egy ötödét az ország' kincstárába fizettethesse, — csak a' cziszterczieket és az egyházi rendek' vitézeit kivánta e' szabály alól kivétetni, — más részről meg' igéretet tett, hogy ezentúl nem fogja a' magyar főpapi székeket idegenekkel 's a' curia' kész köteles szolgáival betölteni; csak arra kivánta Bélát figyelmeztetni, hogy e' tekintetben „talán nincsen ország a' világon, mellynek panaszra olly csekély oka lehetne, mint az övének.“[63])

[1259. István ifjabb király és stájer herczeg a' rendeket Pettauba hivá, hogy velök a' tartomány' ügyeiről tanácskozzék; de Otokár és czimborái börtönt és gyilkot emlegettek, melly a' Pettauban gyülésezőket magyar kézből várja, 's a' hazug hír annyira felbőszítette a' tartománybelieket, hogy fegyvert ragadván a' magyarok ellen, István' csekély hadi erejét a' pettaui várőrizet' kivételével Stíriából kiűzték. Otokár hala-

63) IV. Sándor pápának 1259. october' 14.én kelt, 's IV. Bélához intézett levele.

dék nélkül — karácsonkor — Grätzben termett, hol magát herczegnek kikiáltatván, egyik cseh hivét, rosenbergi Vokot, a' tartomány' fökapitányságával megbízta. István, mihelyest Magyarországból segédet vehetett, megkisértette Stíria' visszafoglalását, mellyet most cseh és ausztriai dandárok is védtek ellene, 's Béla nyomban válogatott sereggel a' Moravához indult, mellynek tulsó partján Otokár' fegyveresei táboroztak; de az időjárás' keménysége június' 24. dikéig fegyvernyugvást köttetett az ellenséges felek által. [64]) 1260.]

Időközben mindkét király azon volt, hogy seregét öregbítse. Otokárnak cseh, morva, ausztriai és stájer csapataihoz Otto brandenburgi határgróf', Fülep salzburgi érsek', Ulrik karánt, Henrik boroszlói herczegek', és Vladiszláv, oppelni fejdelem' dandárai szövetkeztek. Egykorú irók a' cseh király' öszves seregét százezer emberre — köztök hétezer vasasra — teszik. Béla' seregéhez Romanovics Dániel galicziai király, Boleszláv krakói, és Lezsek lancsiczi herczegek által vezérlett segédcsapatok csatlakoztak. A' magyar hadi erő, ha a' szövetséges zászlóaljakat is idetudjuk, szintén százezer fegyveresre mehetett. Egész Németország — mert egynél több német tartomány' jövendője látszott a' vita' eredményétől függeni — aggodalmas figyelemmel kisérte a' hadviselés' előkészületeit, 's a' Rajna' partjain a' cseh királyért, mint a' német birodalom' hübéreséért imádkoztak a' hívek.

Június' 24. én, a' fegyvernyugvás' végnapján, Béla' serege már készen állott a' Morava' innensö partján; túnan a' rónaságot Bruno olmüczi püspök' fegyveresei és szileziaiak lepték el; felebb Laanál, a' brandenburgiak, a' morvák közül több főúr 's az ausztriaiak, stájerek és karántok táboroztak; középben a' csehek fogtak helyet.

64) Horneck, 52, 53. Pernoldi chron. az 1259. évhez. Chronicon austr. Frehernél, az 1260. évhez.

István ifjabb király égett boszút venni Otokáron, 's junius' 26.án, közel Szent-Jánoshoz, hol a' Miava 's a' Thája a' Moravába szakadnak, tízezer emberrel átkelt a' folyón, 's a' Laanál táborozott seregre támadt. Ijászai alig lőtték el nyilaikat, midőn futamodást színlelve visszavonúltak. Hardek Otto és Konrád grófok, schleunzi Ulrik, 's még több ausztriai és morva zászlós urak embereikkel utánok rohantak, tombolva diadalérzetökben, de keskeny völgyben — Ameisthalnak mondja a' vidék — magyarok és kunok rögtön visszafordulnak, 's az utánok iramodókat egy szálig levágják. Midőn a' brandenburgi határgróf e' hírrel Otokár' táborába érkezett, a' király felszökött az asztaltól, mellyen főbbjeivel ebédelt, és seregének szinével István' könnyü lovassága után ügyekezett; de közbenjött záporeső annyira kifárasztotta a' nehéz vasasokat, hogy mikorra a' magyar zászlókat szemlélték, az ellenfelek már a' Morava' árjai által elválasztattak egymástól.

A' boldogtalan esemény — kiált fel egy cseh chronista, — kétségbe ejtette a' cseh-német sereget, 's Otokár örömest visszatért volna országába, ha azt szégyenpironság nélkül teheti. A' brandenburgiak és szileziaiak elrémülvén hazakészültek, 's a' csehnek sok erőködésébe került, őket magánál marasztani. Július' 4.én Otokár együvé vonta összves hadi erejét, 's a' Morava és a' Duna által képzett szögben ütött tábort. Reménye a' hadviselés' szerencsés fejleményéhez még most is halaványlehetett, mert békekötésre hívta fel a' magyarokat; de ezek, kivált István az ifjabb király, a' békepontokat elutasították magoktól. A' két sereg több napig szemben állott egymással, 's a' mult év' szűk termése miatt a' bécsi polgármester' erőködése' daczára is szűken élelmezett cseh-német sereg nyugtalankodni kezdett. Ez' okon követet küldött Otokár a' magyar táborba, olly inditványnyal: hogy az ütközet' siettetésére vagy a' magyarok

jöjenek át a' folyón, általa nem akadályozva, vagy hagyják öt a' folyón átkelni. Seregünk' vezérei az elsöt választották; azért-e, mert nem tudom miféle hiúság nekik azt mondotta, hogy nagyobb dicsőség az ellenséget megtámadni mint bevárni; vagy mert nem akartak neki mintegy magok hidat verni a' haza' szent földére, — nehéz elhatározni; de a' választás annyiban szerencsétlen volt, mennyiben azt, úgy látszik, számba sem vették, hogy megveretésök' esetében a' Morava minden rendezett visszavonulást lehetetlenné teszen. A' hadviselő felek másfélnapra fegyvernyugvást kötöttek (július' 11. én) a' helyből mozdulás' eszközlésére, 's a' magyar sereg István' vezérlete alatt, éjtszakának idején, — mert egészen még sem bízott az álnok fejdelem' szavában, — átkelt a' folyón. Hajnalban tapasztalván, hogy Otokár' seregének csak egyik része szállítatott odább, 's hogy a' cseh erő' magva a' király' vezérlete alatt hadi rendben áll előttök, az alkú' megszegését látták e' körülményben, 's bé sem várva a' tartaléksereg' átérkezését, Otokárra támadtak. A' cseh sorok már ingadozni látszottak, midőn a' csekély távolságra belebb szállított csapatok, Otokár' hirnökei által értesítve visszaérkeznek, 's két oldalról az Alpra vezérök alatt első sorban küzdő kúnokra támadnak. E' pillanatban Otokár' vasasai új erővel rohanják meg a' magyar elősereg' homlokzatát, 's Alpra és kúnjai hátrálni kezdenek. István, midőn köztök a' felbomlott rendet helyreállitani törekszik, veszedelmes sebet veszen, 's az övei által félholtan kiragadtatik a' tusából. Vezér nélkül vad rendetlenségben hátrálnak a' mieink, 's társaik a' tartaléksereg beliek által, kik Béla' vezérlete alatt csak most keltek át a' folyón, fentartóztatva, az utánok nyomuló ellenség' csapásai alatt összeroskadnak, vagy az árvizektől dagadozó folyamba vesznek. 1260. július' 13. án tizennégy ezer magyar látta végízben a' napot; Béla a' halottak közt vélvén fiát, seregének töredékeivel az ország'

belsejébe vonúlt, 's Otokár minden ellenállás nélkül Pozsonyig nyomúlt előre, hol Lóránt nádorral találkozott, ki őt békekötésre hivta fel Béla' nevében. A' cseh a' brandenburgi határgrófot 's a' karánt herczeget jelelte ki biztosokul részéről, 's a' béke megalakult. A' magyar királyok lemondottak igényeikről Stíriára, a' magyar várőrizetet Pettauból kivonták, 's hogy tartós legyen a' béke, Bélának hasonnevü fia Kunegunddal, a' brandenburgi határgrófnak Otokár' növérétől született leányával volt házasságra lépendő, és a' szerződő felek közül külön mindenik tizenegyezer ezüst márka' fizetésére kötelezte magát, bündíjul ha a' békekötést megszegné. Jövő husvétkor Béla a' szerződési pontok' végmegerősítésére Bécsbe igérkezett, 's addig négy magyar főúr kezesül ment Otokárhoz.[65])

65) Otokár' levele IV. Sándor pápához. Cosmac prag. cont. a' Script. rerum. boh. I. kötetében. Pernoldus az 1260. évhez. Monachus Paduanus, Urstisiusnál, I. 613. Chronicon claustroneob. Anonymus leob. Peznél. Thuróczi, II. 75. Marignola, Dobnernél, II. 218. 's kk. ll. A' chronicon august. Frehernél Béla' seregét negyvenezer emberre teszi, az anonymus leobiensis Peznél, százegyvenezerre, Arenpeck épen kétszázegyvenezerre. Ha a' magyar erőt, mint a' szövegben történt, százezer főre becsüljük, talán nem maradunk a' valóság megett. Otokár a' pápához intézett levelében, közelfekvő okoknál fogva torzképét adja a' magyar seregnek, 's midőn Palacky e' levél' alapján Béla' fegyveresei között mongolokat is lát, kikkel a' magyar fejdelem 1259. ben szövetséget kötött, akkor csak saját teremtményeit szemléli. Béla, mint felebb előadtuk, a' szövetségre ajánlkozó mongolokat 1259. ben visszautasította, 's ha Otokár ellen 1260. ban mongolok is vívtak, azok Dániel galicziai király' kiséröi voltak. Palackynak azon megjegyzése, hogy nagyobb sereg soha sem küzdött az Árpádházi királyok alatt, mivel ez' alkalommal székelyek, bessenyők, kúnok 's a' t. is állottak Béla' zászlai alatt, megmosolyogtatja a' magyar olvasót, ki tudja, hogy ezen véreink századok óta kisebb, nagyobb számmal mindig társaink voltak a' harcz' mezején. Két németül iró újabb magyar historicus gonosz anachronismussal czigányokról is szól, kik a' magyar népségekkel egyetemben Otokár ellen küzdöttek; az anachronismus olly szembeszökő, hogy az ildomos Palacky, ki örömest egy világot látna Béla' zászlai alatt, mert ez' esetben a' cseh király' diadala még fényesebbnek mutatkozik, ovakodott a' mongolokon kivül e' népfajt is szövetségesül adni Bélának.

Midőn az ország' nyugoti szélein illy boldogtalan fordulatot vettek a' magyar ügyek, délkeletről a' bolgárok, felhasználván a' macsói bánnak távollétét, ki öszves hadi erejét Otokár ellen vitte, a' Dunán átkeltek, 's a' végeket pusztították; de Lőrincz, szörényi bán, a' zsákmánynyal megrakodott kalózokat utólérte és megverte, 's a' végek' hosszában a' magyar korona' tekintélyét és befolyását helyreállította.[66])

1261. martius' végén Béla fiainak, úgy Dániel galicziai királynak, Rosztiszláv macsói bánnak és Uros István szerb fejdelemnek kiséretében Bécsbe indult, hol a' mult évi, időközben a' szent szék által is megerősített békekötést a' felek aláírták. Otokárnak három gyermeke — egy fia 's két leánya — volt hitvese' egyik udvari hölgyétől, 's minapi győzelme után törvényesitésöket kérte a' pápától. A' mit kivánt, megadatott néki, 's fia mindennemü jószágok' birtokára és méltóságok' viselésére képesnek nyilvánítatott, olly záradékkal azonban: hogy, mint házasságon kívül nemzett sarjadék, a' cseh koronát ne örökölhesse. Otokár, elejtetvén ekkép reményétől birodalmát e' fiára szállíthatni, 's ötvenöt éves hitvesétől gyermekeket nem igérhetvén magának, elvált tőle, mihez — de csak később — a' szent szék' helybenhagyása is járult, 's Béla' leányát Margitot hitvesül kérte magának. A' húsz éves királyleány vonakodott a' zárdát, mellyben a' nyulak' szigetén gyermekkorától fogva apáczának készült, odahagyni, 's a' cseh király, hogy Bélával sógorságba juthasson, most ennek unokáját, Kunegundot, a' macsói bánnak leányát, hitvesül szerzé magának. Margit october' 18.án kiköltözködött a' prágai várból, 's hét nappal később Otokár Pozsonyban második menyegzőjét üllötte.[67])

66) IV. Bélának 1264. ben Lőrincz mester' számára kelt adománylevele.

67) Arenpeck, Peznél, I. k. 1222. h. Pernoldi chron. az

Béla István fia' eljárásának tulajdoníthatta, hogy a' stájerek a' cseh urodalmat kivánatosbnak találták a' magyarnál, és szeretetét ez' okon tőle megvonván, 's talán kéz alatt Otokár által is buzdítatván,[68]) ifjabbik fiát, Bélát, a' bran- [1262. denburgi Kunegund' jegyesét, 's 1262. óta dalmát-és horvátországi herczeget, utódul ohajtotta magának a' királyságban.[69]) Ez volt oka a' Béla és István között e' táj- [1262. ban kitört fegyveres villongásoknak, mellyekben az ország' nagyobb része, úgy látszik, a' fiú' oldalán állott az atya ellen, 's mellyeknek a' feketehalmi és ilsvaszegi gyászos napok után a' pozsonyi, poroszlói és szokoli egyezkedések vetettek véget. Ezeknek erejénél fogva István azontúl is Moldvának és Erdélynek, úgy az ország' némelly tiszamelléki részeinek kormányát királyi teljes hatalommal vitte; többet nem követelhetvén, 's köteles lévén mind Béla testvérének herczegségét illetetlenül hagyni, mind atyjának kül és bel áskálódás ellen segédére lenni. A' só után járó királyi jövedelmek atya és fiú között egyiránt osztattak fel, 's az egyiknek hivei személyre és vagyonra nézve a' másiktól semminemü rövid-

---

1261. évhez. V. ö Hormayr: Geschichte Wien's, és Palacky: Geschichte von Böhmen, II. 186. 's kk. ll. — Raynaldus (ann. eccl.) a' mongolokat 1261. husvéttájban Magyarországon megvereti, 's ötvenkétezer mongolról szól, kik a' csatatéren halva maradtak. De már Katona helyesen megjegyzette, hogy az egykorú, úgy hazai mint külföldi történetirók' hallgatása ez' eseményt igen-igen gyanussá teszi.

68) Béla, úgy tetszik, segédsereget nyert Otokártól; erre látszanak mutatni István' 1262. dikbeli egyik oklevelének e' szavai: „repromittimus sibi (patri, Belae.) Teuthonicos, Sclavos ad ducatum Sclavoniae pertinentes, et Bohemos, quos in praesentiarum habet vel habuerit in futurum, non sollicitare . . . . ut ad nos veniant". Más részről ez' oklevélből kiviláglik, hogy Boleszláv lengyel herczeg és Dániel galicziai fejdelem István' pártját fogták volt, ki Stiriának elvesztése után Erdély' herczegévé (dux transylvanorum) neveztetett, 's mint illyes, Erdélyen és Moldván kivül, az ország' ujabb kún telepeit is kormányzotta.

69) „Cum avus noster — így szól IV. László egyik oklevelében — patrem nostrum .. machinans .. privare jure geniturae, et regni diademate spoliare."

séget nem szenvedhettek. Kiki a' viselt kárnak pótlását várhatta, 's a' gonosztevők, kik az egyik vagy másik félhez vették magokat, hogy bűntetésöket kikerűlhessék, szigorúan voltak megfenyítendők. Az egyezkedés' pontjai a' pápához küldettek megerősítés végett, 's a' melly fél ellenök vétett, azt illető érseke, Béláét az esztergomi, Istvánét a' kalocsai, átok alá foghatta.[70]) A' főhatalom' ezen felosztása, 's az ország- 1263.]
nak, úgy szólván, kétfelé hasítása atya és fiú között gyászos volt politicai tekintetben, de gyászos volt az erkölcsiség' szempontjából is; 's a' IV. László alatt gyalázatosan dúlt fejetlenség és közerkölcstelenség, ez' időszakhoz, mint egyik főforrásukhoz vezethetők vissza.

A' királypár egy ideig némi hűséggel látszott viseltetni az egyezkedés' pontjai iránt, talán nemannyira Orbán pápa' intéseinek következésében, mint a' mongolok' részé- 1264.]
ről ismét fenyegetődzött veszély miatt, melly a' czivódás' megújitását elhalasztatá velök, 's melly Istvánt az országban marasztá, midőn atyja **1264.** october' 5.én, Bécsnek szomszédságában, legifjabbik fiának brandenburgi Kunegunddali menyegzőjét jelenlétével is dicsőíteni kivánta. Béla és Otokár versenyezni látszóttak a' fényűzésben, 's a' magyar főurak' pompás öltözete, a' kucsmáikon magasló kolcsagtollak, a' szakállaikba szövött gyöngyök és drágakövek kivált a' távolból jött követek' és vendégek' szemeit vonták magokra. Az egykorú történetirók mint magyar szokást említik, hogy a' jegyes által a' mennyasszony' fejére illesztett arany koronát egy magyar főúr kivont karddal meg' leütötte fejéről. [71])

Az új házaspárt Mária királyné Horvátországba ki-

70) István ifj. királynak **1262.** december' 5.én és **1263.** május' 3.án kelt kétrendbeli oklevele, mellyeket első izben Bel Notitia Hung. I. 118. és 122. bocsátott közzé, 's mellyeket Katonánál és Fejérnél is talál az olvasó.

71) Cosmae prag. cont. Marignola, Dobnernél. Horneck, Peznél (hibásan az **1261.** dik évhez.)

sérte, hol a' herczegség' székhelyében, Kninben, tartott udvart. Történt pedig, hogy a' közel klisszai erősségből nehány magyar a' spalatói polgárok' szöleit erőszakosan meglátogatván, közülök kettő a' gazdák által megöletett. A' királyné, boszút állandó, a' spalatóiak' földjeit pusztította, nyájaikat és csordáikat elhajtatta, a' város' falain kívül ért polgárokat elzá-
[1265. ratta, 's magát Spalatót ostromoltatta. Béla, midőn értésére estek a' történtek, a' királyné' eljárását roszallotta, 's a' városba, melly tizenkét kezes' állitására ajánlkozott, a' foglyokat, köztök a' tanácsbelieket is, visszabocsátotta.[72])

A' királyné' eszélytelen eljárásából származhatott veszély e' szerint szerencsésen elháritatott, de benn az országban a' két király között újra lobbot vetett a' viszály' lángja. Ez' alkalommal azonban a' koczka István ellen fordult, fegyve-

---

72) Thomae archid. hist. sal. c. 51. Mária királyné nem annyira büszke mint gögös szeretett lenni nemcsak a' kalmárkodó dalmát városok' polgárai irányában; 's e' göghöz hasonló valami ragadott el férjére, midőn — hogy az udvarában ülni szeretett' nagyok' székeinek elégetését újra ne emlitsem, — Timotheust zágrábi püspöknek azért nem akarta ismerni, mivel aljas sorsu szüléktől származott. IV. Kelemen' válasza Bélának ezen kifogására a' XIII. dik századnak egyik nagynevezetességü oklevele. Nehány sort ideirok belőle. Miután a' pápa elmondotta volna, hogy mindnyájan egyenlőknek születünk, — „rerum providus omnium ordinator omnes homines . . . . voluit nudos in mundum ingredi et nudos egredi pari ratione decrevit, non a servo distingvens liberum, non ab egeno divitem, non a rege plebejum in omnibus supradictis", 's hogy joggal csak a' nagyobb ész követelhet magának elsöbbséget a' kisebb ész vagy az esztelenség felett, ha mindjárt nem tagadhatni, hogy itt-ott az erőszak is forrása a' hatalomnak, „non abnuimus . . . quin alicubi, domino permittente, potestatis usurpata praesumtio thronum aliquibus dederit principalem", ... Timotheusra tér által: „nec ei posset obesse originalis servitus, et si de ipsa constaret, quam dignitas episcopalis absorbuit et elisit; nec injuriam lateri tuo faciet pauper, assidens a dextris vel sinistris . . . . Quis, quaesumus, honor est tibi, excellentiae tantae regem adversus pauperem dimicare, . . . contra virum simplicem potentiam tuam ostendere? . . . Quod objicis, dato per omnia, quod sit verum, imputare non potes, quum seipsum non fecerit, sed a domino factus fuerit; nec parentes eligere sibi nobiles potuit; nec peccavit, si illos habuit, quos dominus ei dedit".

resei megszalasztattak, 's hitvese és gyermekei Sárospatakon a' király' kezébe estek, ki most tanácsában ismét szóba 1267.] hozta szándékát, örököséül ifjabbik fiát választatni; de a' főbbek, úgy látszik, nem osztozkodtak az atya' nézetében, 's a' főpapok ezt ujból kiengesztelték fiával.[73])

A' nemzet keservesen megsínlette a' két király' folytonos meghasonlását, 's valamint hasonló viszonyok között **1222.** ben az arany bulla' kiadatása által vélt magán segíthetni, ugy most is a' nemesség István királytól adományozott szabadságainak megerősitését követelte a' versengő fejdelmektől. Béla a' főurak' tanácsából kivánságukhoz járult, 's mind saját mind fiainak nevében, **1267.** ben az **1222.** és **1231.** diki szabaditéklevelek' főpontjait megerősitette; egy úttal a' háborgásokközben erőszakosan idegen kezekre került földek törvényes birtokosaiknak visszaadatni rendeltettek, 's a' gyermekek nélkül elhaló nemesek' jószágai a' fiscus' ragadozása elől biztosittattak. „Akarjuk, — így szól a' hatodik pont — hogy azon esetre, ha valamelly nemes örökös nélkül találna meghalni, fekvő birtoka[74]) el ne szedessék, senkinek ne ajándékoztassék, ne adományoztassék, örökbe ne adassék, míg rokonai és öszves nemzetsége előnkbe nem hívatnak, 's mind az ő, mind báróink' jelenlétében, a' birtokról törvény' rende szerint intézkedés nem történt.“ A' kilenczedik pont az örökös nélkül a' seregben elhalt nemes' fekvő birtokait veszi oltalma alá, rendelvén, hogy azok, „bármilly természetüek

---

73) Chronicon austr. Frehernél, az **1267.** évhez. IV. László nak **1273.** ban kelt oklevele, Fejérnél, V. k. **2.** d. **95** l. — Katona 's utána több történetiróink, **1267.** ben Istvánt és Otokárt Pozsony mellett együvéhozzák 's békeszerződést iratnak velök alá; de ezen oklevél **1270.** ből való, 's Dobner által, ki Katonánkat tévútra vezette, hibásan állitatik **1267.** ben keltnek. Lásd.: Palacky, Geschichte von Böhmen, II. k. **213.** l.

74) „Possessiones“ itt mindennemü fekvő birtokot jelent. Figyelmeztetem az ifju olvasót, hogy a' szavak' értelme I. István' ideje óta tetemesen megváltozott.

legyenek,[75]) királyi kézbe ne kerüljenek, hanem a' rokonokra vagy a' nemzetségre háramoljanak; a' pénzen szerzettek pedig legyenek azokéi, kikre, midőn élt volt, akarta, hogy szálljanak." — Felebb láttuk, hogy Béla uralkodásának kezdetén a' törvényes kereseteket irásban rendelé foglaltatni, minek következményeül nem a' király, hanem a' király' kanczellárjai ósztogattak igazságot feles számu esetekben; — most nemcsak rendelés hozatott, hogy „a' nemesek' ügyei kérelemlevél, azaz: irás nélkül intéztessenek el", hanem a' fehérvári törvénykezésnapok is felélesztettek ujból. „Rendeljük — igy hangzik a' nyolczadik pont — hogy évenkint a' szent király' napjára valamellyikünknek Fehérvárra kell jönie, és mindenik megyéből két vagy három nemesnek kell összegyülekeznie, hogy jelenlétökben a' bárki által tett és elkövetett valamennyi kárakról és sértésekről mindenkinek elégtétel adassék." — A' szabaditéklevél' berekesztése felhatalmazza az esztergomi érseket, egyházi tilalom alá fogni a' királyt, az ifjabbik királyt 's a' szlavoniai herczeget, ha a' „jelen rendeletet 's a' szent István által alapított szabadságot megszegnék."[76])

Guido bibornok' rendeletei, mellyeket ez' évben Bécsből a' magyar clerusra küldött, kisebb jelentékenységgel birók; nehány pont a' főpapok' szabad cánoni választását 's átszállitását tárgyalja; egy a' szerzetes házak' élére csak szerzetest enged apátul alkalmaztatni; mások a' papi nőtlenség' lassu terjedését tanusítják.[77])

Az ifjabb király most hadi hajlamának nemesebb irányt adandó, fegyvereit a' bolgárok ellen vitte, kik a' Rosztiszláv,

75) „Possessiones quocunque modo acquisitae" e' helytt bármi jogczímmel birt ingatlan tulajdont jelentenek.

76) Belae IV. regis decretum, 1267; Endlichernél.

77) Guidonis titulo s. Laurentii in Lucina presbyteri cardinalis decreta hungaris data in concilio provinciali Viennae anno 1267; Endlichernél.

mint macsói bán által, Asszán' halála után pártfogolt Myczest fejdelmi székétől megfosztván, Magyarországot is megrohanták. István a' latorkodókat visszaverte, és' seregét két ízben személyesen vezérelvén bolgárföldre, Viddint elfoglalta, 's Ternováig hóditván meg a' tartományt, magát azontúl Bolgárország' királyának is irta.[78])

[1269. E' tájban érkeztek Magyarországba a' siciliai király anjoui Károly' követei, kik István' második leányát Máriát — az első Dragutinnal, Uros István szerb fejdelem' leányával élt házasságban — a' király' fiának és örökösének, sánta Károlynak számára hitvesül kérték. Béla és István, kik a' magyar tengerpart' biztosítására különben is a' velenczeiek ellen szövetségest kerestek, örömest megadták a' kívánságot, 's magyar hölgykoszorú' kiséretében — egy 1269. diki oklevél közülök Csáky Ágnest említi — Mária a' követekkel Siciliába indult.[79])

---

78) Istvánnak 1270. ben Rajnold mester' számára kelt oklevele. Thuróczi, II. 77.

79) Istvánnak László fia is ekkor jegyeztetett el Erzsébetnek vagy Izabellának — a' két név egyjelentésü — anjoui Károly' leányának. Az olvasó Fejérnél, C. D. IV. k. 510. l. találja a' siciliai követeknek adott utasitást, melylyel József nádor gazdagitotta a' muzeum' gyüjteményeit, 's melly öket felhatalmazza, kötni „sponsalia et matrimonia inter filios nostros et filias nostras, et filios et filias dicti regis". Ugyanekkor, (1269. sept. 14. én.) oltalmi és megtámadási szövetség köttetett István és Károly között kivált a' németek ellen, kikhez e' helytt Otokár is értetendő; lásd Fejérnél, C. D. V. k. 508. ll.: „pacta et conventiones amicitiae perfectae et valentiae et juvaminis de uno ad alium cum magnifico et illustre Principe D. Stephano rege Ungariae, duce Transilvaniae et Domino Cumanorum — — — contra omnes Theotonicos et Theotoniae adhaerentes." Sicilia — a' két siciliai királyság — 1265 ig II. Fridrik római császár' fiainak kezén volt. IV. Kelemen pápa, hogy a' hohenstaufiakat kiszoríthassa, szent Lajos franczia király' testvérét, anjoui Károlyt felhívta, foglalná el az országot, 's nyomban siciliai királynak koronázta. Károly engedett a' felhivásnak 's győzött. Manfred, II. Fridrik' fia a' csatában maradott, de két évvel később — 1268. ban — Fridrik' unokája Konradin és bádeni Fridrik megkisértették az ország'

[1270.] Röviddel utóbb — 1270. májusban — IV. Béla meghalálozott.[80]) A' szlavoniai herczegnek, szíve' gyermekének 1269. ben történt kimulása a' hatvannégy éves atya' erejét megtörte, meg az anyáét is, ki férjével majdnem egy időben szállott sírba. Két fiukon, Istvánon és Bélán kivül számos leányaik voltak; közülök említettük már Erzsébetet, Henrik bajor' herczeg', Kunegundot, Boleszláv lengyel fejdelem', Annát, Rasztiszláv macsói bán', és Konstancziát, Leo orosz herczeg' hitveseit; említettük Margitot és Katalint is, kik 1242. ben Klisszán multak ki, 's egy másik Margitot, ki a' nyulak' szigetén Buda mellett, mint apácza fejdelemasszony szent életet élt. Ezekhez még hozzáadandók Ilona, szintén Boleszláv nevü lengyel herczegnek — a' felebbit szemérmesnek, ezt ahítatosnak czímzik — neje; és Sabina, Mózes nádor' házastársa.

---

visszafoglalását, — szerencsétlenül, mert kezébe estek az anjouinak, ki mindkettőjöket Nápolyban lenyakaztatta. A' tett nagy hatást idézett elő Németországban, 's Károly szövetségesek után nézett; ekkor érkeztek követei Istvánhoz, ekkor lépett vele frígyre „contra omnes Theotonicos."

80) Anonymus leobiensis Peznél, az 1270. évhez. Thuróczi, II. 74., Katona által igazítva. Béla hitvesével és ifjabbik fiával a' minoriták' esztergomi egyházában temettetett el, mellyet ő építtetett. Fülep esztergomi érsek' rendeletéből holtteste utóbb a' város' főtemplomába szállítatott, de hamvai a' pápa' meghagyásából ismét visszakerültek a' minoritákhoz, kik e' verseket iratták a' szülök' 's a' fiú' sirkövére (a' b. szüz' oltára alatt):

Aspice rem caram, tres cingunt virginis aram:
Rex, dux, regina, quibus adsint gaudia trina.
Dum licuit, tua cum viguit, rex Bela, potestas,
Fraus latuit, pax firma fuit, regnavit honestas.

NYOLCZADIK KÖNYV.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

V. István, 1270 — 1272.
IV. László, 1272 — 1290.
III. Endre, 1290 — 1301.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

I.

1270.] V. István harminczegy éves volt, midőn atyjának halála után Székesfehérvárott „roppant számu egyházi személyek' és nemesek' gyülésében" másod ízben megkoronáztatott, 's magát az ország' épségének és a' nemzet' szabadságának megőrzésére eskü által kötelezte. [1]) Letörleni a' foltot, mellyet Otokár' 1260. diki győzelme az ország' czímerén hagyott, volt első gondolata; 's az események nem késztek neki elégséges okot szolgáltatni a' hadviseléshez. Testvérnénje Anna, Rosztiszláv macsói bán' özvegye, a' közkincstárból nagybecsü ékszereket — adományokat a' haldokló atya' kezéből, mint mondá, — vitt magával Prágába vejéhez; 's az ország' több nagyai, kik a' közelebb mult években Béla és István között lefolyt villongások' okát önmagokban is kereshették, mert az atyát a' fiú ellen bujtogatták,

1) V. Istvánnak Rátolti Lóránt' számára kiadott adománylevele, Fejérnél, C. D. III. k. 4. d. 256. l. „cum divina manus tandem regnum patris nostri ad manus nostras, jure successorio universaliter convertisset, universi fideles nostri, tam ecclesiasticae personae quam servientes regales, qui tempore coronationis nostrae in integrum, immensam congregationem apud Albam fecerant, tam pauperes quam divites coronationem nostram videre cum gaudio expectantes" 's a' t. — Ugyanannak 1271. mart. 23. án kelt oklevele, mellyet első ízben Pray, hist. r. Hung. I. 282. hozott nyilvánosságra. V. ö. Kovachich, Vestigia Comitiorum, Buda, 1790, a' 146. l.

Otokárnál kerestek menedéket, 's hogy kegyesen fogadtassanak, előbb rabló kézzel szintén az ország' pénztárába nyultak. [2]) István a' cseh királytól visszakövetelte a' ragadmányt, 's midőn a' kivánság' teljesítésére Otokár nem mutatkozott hajlandónak, kész volt a' háború.

István Krakóba utazott Boleszlávhoz [3]), ki szövetségeseül igérkezett a' cseh ellen; Fülep, aquilejai patriarcha szintén frígyese volt, mert jogot tartott Karántföldhez és Krainhoz, mellyeket imént meghalálozott testvére Ulrik herczeg Otokárra szállított. Megnyilt a' háború, 's az ellenséges seregek Pozsony' környékén összecsaptak, [4]) — kétes eredménynyel, úgy látszik, mert fegyverszünet köttetett, 's a' két király és az aquilejai patriarcha — a' lengyel herczeg nem vett tettleges részt a' hadviselésben — october' 16.át találkozási napul tűzték ki, béke' eszközlésére.

October' 16.án egy dunai szigeten, Pozsony és Pottendorf közt, Otokár és István — mindenik tizenketted magával — megjelentek, 's a' fegyverszünetet 1272. november'

---

2) Horneck, 87. 88. V. Istvánnak imént idézett 1271. mart. 23.án kelt oklevele. — Hogy Anna a' még többször említendő kincset nem elcsente, hanem atyjától, .ennek végnapjaiban, kicsalta, több mint valószinü, ha a' haldokló Bélának e' levelét Otokárhoz olvassuk: „nostram consortem carissimam reginam Ungariae, et filiam nostram dulcissimam matrem vestram dilectissimam, ac omnes nostros barones, qui fuerunt perseverantes in fidelitate, cum ad vos refugium habuerint, amplexu paterno recipiatis, consilium et auxilium opportuno tempore eisdem impendentes, cum ad vestra confinia post nostrum decessum contigerit eosdem devenire" (Palacky: Über Formelbücher, a' 268. 's kk. ll. on.) Béla István fiában, halála' ágyán is, lázadót látott, 's az ország' nagyait felhatalmazta a' bekövetkezett árulásra.

3) Dlugoss, VII. Katona hajlandó kétségbe vonni a' krakói utazást, de a' királynak többször idézett oklevelében olvashatni: „post coronationem etiam nostram, cum .. haberemus votum ... in Poloniam divertendi .. Laurentius banus .. inter viarum discrimina .. nobis exhibuit famulatum."

4) Bel: Notitia Hungariae novae, I. 126.

11. dikéig terjesztették ki; Fülep, azért is mert a' kitűzött napon és helyen meg nem jelent, kizáratván belőle. [5])

Az ideiglenes békepontok ismeretlenek előttünk, de közülök az egyiket vagy másikat Otokár megszeghette, mivel István két honappal később újból hadat viselt ellene. Otokár novemberben Fülep ellen indult, 's Laibachot és Krainnak több erősségeit bevette. Az is lehet, hogy Krain miatt bomlott fel István 's a' cseh között a' rövid egyetértés, mivel a' tartományt Ulrik herczeg' első hitvese, andechsi Ágnes nyolcz évvel azelőtt végintézetileg Bélára szállította, [6]) 's István ez' okon Otokár' foglalásaiban jogainak sérülését láthatta. December' közepén, midőn a' cseh király seregét Karántföldről Ausztriába szándékozott visszavezetni, István ötvenezer magyar és kún fegyveressel Ausztriának Stíriával határos részére tört, 's a' Semmering' nyilásait Schottwiennál, mellyeken át Otokár Bécsbe készült, íjászai által elfoglaltatta. De a' cseh hírt vőn István' tervéről, mellynek könynyen áldozatává válhatott volna, és seregét Máriaczell mellett a' havasokon nagy veszteséggel ugyan, de végre mégis áthozta. Otokár a' maurenbergi gyülésben az ausztriai rendeket nyomban hadviselésre hívta fel István ellen, 's panaszleveleket írt Europa' valamennyi fejdelmeinek; a' magyarok és kúnok pedig boszújokban, hogy Otokárt a' Semmeringnél nem kerithették kézre, alsó Ausztriát pusztitották, és majdnem húsz ezer foglyot hoztak Magyarországba magokkal. [7])

---

5) Instrumentum pacis in insula juxta Posonium confectum, Katonánál, hist. crit. VI. 475., mellyet Dobner' nyomán helytelenül 1267.ben vélt keltnek. V. Istvánnak ide vonatkozó oklevele, melly a' königsbergi porosz kir. levéltárban őriztetik, 's mellyet első ízben Palacky tett közzé. Chronicon Australe, Frehernél, az 1270. évhez.

6) Hormayr, historiai zsebkönyvének 1812.diki évfolyamában a' 67. lapon. Kerchelich: Notitiae praelim. (a' toldalékban) 508. l.

7) Arenpeck, Peznél, I. k. 1223. h. Chronicon australe, Frehernél az 1270. évhez. Otokár' panaszlevele első ízben Palacky'

1271.] A' cseh most követeket küldött Istvánhoz, kik az 1270. diki szerződés' egyik pontjánál fogva húszezer márkát szedjenek be tőle, mint békebontótól, de kiket a' király gúnynyal urokhoz visszaútasított; magyar kincsben ott nem volt hiány. Még ki sem tavaszodott, midőn több ausztriai urak fegyveres erővel Magyarországra törtek. A' béfagyott Fertőn át Győrnek tartottak, úgy látszik; de a' jég engedett a' teher alatt, 's negyven lovag és nehány százra menő kisérőik a' Fertőbe vesztek. [8]) Otokár' serege áprilisban a' Moravánál egybegyülekezett; ha szövetségesének, Albert braunschweigi herczegnek embereit, a' szász, brandenburgi 's a' t. segédcsapatokat is idetudjuk, száz ötvenezer főre ment. István' hada számra jóval csekélyebb volt, ollyannyira hogy a' hosszan elnyúló végek' oltalmát megkisérteni, nem látszott tanácsosnak. Otokár és frígyesei bevették Pozsonyt 's kifosztották, és miután az erősségbe őrizetet vetettek volna, elfoglalták Szentgyörgyöt, Bazint, Nagyszombatot. 'S most visszafordulván, május' 2. án Pozsonynál átkeltek a' Dunán, 's Óvárt kiostromlották. Mosony megadta magát, de Otokár, adott szavának megszegésével, rommá döntette. [9]) Eddig István ovatosan kikerült minden nagyobb ütközetet, de most a' Lajta és a' Rábcza közötti rónaságon, melly annyi ízben a' nyugotról jött ellenség' elenyésztetését látta, csatára készen fogadta a' csehet. Május' 24. én történt az ütközet; egyike azoknak, mellyekben mindkét fél magát győztesnek mondja. A' veszteség nagy volt mindenik részről, de nagyobb mégis Otokáréról, kit zsoldos szövetségesei vissza-

historiai munkájában tétetett közzé.... „Rex Stephanus non renunciatis treugis, nobis non diffidatis, nobis non praemunitis (valószinüleg praemonitis), nobisque nil tale timentibus, sed de partibus Carinthiae... sub treugarum praetextu secure versus Austriam dirigentibus iter nostrum — dictam terram nostram Austriae fraudulenter invasit" 's a' t.

8) Chronicon australe, Frehernél.

9) Ugyanaz. Horneck, 92. fejezet.

mihelye
térésre kényszerítettek 's kinek serege, st Ausztria' földjére ért, szétment végkép.[10]) Harminczezer magyar és kún nyomában volt a' Rábczától Bécsig és Znajmig, tüzzel vassal pusztitván, 's kegyetlenkedéseiért visszaadván a' kölcsönt.[11]) A' cseh most hajlandó volt békekötésre, mihez egy hónappal azelőtt, midőn a' veszprémi püspök és Lóránt bán e' végre táborába érkeztek, nem nagy készseget tanusított, mert ollyatén követelésekkel lépett fel, mellyekről tudhatta, hogy István által elutasítatni fognak. Bruno olmüczi püspök negyedmagával felhatalmaztatott általa a' magyar békebiztosokkal Pál veszprémi püspökkel, Egyed tárnokmesterrel, Lóránt bánnal és Benedek aradi préposttal egyezkedésre lépni, 's István július' 3. án Pozsonyban, Otokár július' 14. én Prágában aláirták a' békeoklevelet. A' szerződő birodalmak' határszélei legyenek ezentúl is a' IV. Béla' idejében, értsd: halálakor voltak, 's mennyiben a' határszélek még közelebbről volnának megállapítandók, járjanak el e' tisztben teljes hatalommal az esztergomi érsek, 's az olmüczi püspök. István lemond minden jogairól, mellyekkel hitte hogy bír, vagy mellyekkel bírt valósággal Stíriára, Karántföldre és Krainra; 's felhágy követeléseivel azon kincsre nézve, mellyet a' macsói bán' özvegye Csehországba hozott magával. A' cseh földre szökött magyar országnagyok' erősségei: Kőszeg, Szent-

---

10) Kézai, II. 5.: Stephanus... Boemie regem nomine Otocarum ante fluvium Rebeha (Rábcza) contra eum venientem cum Boemis videlicet, Australibus, Stiriensibus, Brandenburgensibus et ceteris mixtis gentibus expulit virtuose. Ezen ütközet és következményei, nem éhség, szalasztották ki Otokárt az országból. Ujabb historicusaink megfeledkeztek az egykoru Kézai' e' helyéről, különben nem adnának hitelt Pulkawának, nem Otokár' kanczellárjának, midön a' rábczaparti ütközetről van szó.

11) Annales Altahenses, Frehernél, az 1271. évhez. Chronicon Claustroneoburgense, Peznél, szintazon évhez. Történetiróink közül többen Horneck' rímes chronicájának nyomán 1273. ra vonatkozó adatokat is vegyítettek az 1271. diki hadviselés' leirásába.

víd, Szalómok, Borostyánkő 's a' t. a' magyar királyra szállanak; István vesse ki belőlök az őrségieket, Otokár ne segítse ezeket; és ha ama' szökevények, ausztriai és morva urodalmaikból, mellyeket Otokártól adományul nyertek, Magyarországot háborgatnák, fosztassanak meg ezen jószágaiktól is, es Otokár' birodalmából száműzessenek. Más részről schärfenbergi Vilmos és lövenbergi Miklós, kik Otokártól Istvánhoz szöktek, űzessenek ki Magyarországból, 's az egyik birodalom ne szolgáljon ezentúl menedékül a' másik' szökevényeinek. István lemond szövetségéről Fülep aquilejai patriarchával, 's Otokár le a' magáéról, Istvánnal, II. Endrének halála után született fiával. A' szerződő felek között utóbb netalán keletkezendő izetlenségek és surlódásokat, ha nagyobbak és általánosabbak volnának, intézzék el az esztergomi érsek 's az olmüczi püspök teljes hatalommal; a' kisebbeket pedig, a' morva széleken, a' pozsonyi 's a' nyitrai főispánok egy részről, a' másikról a' morva főkamarás és a' brünni várgróf; az ausztriai széleken egy részről a' sopronyi és mosonyi főispánok, más részről a' haslaui 's a' németújhelyi várnagyok; a' stájer széleken egy részről a' vasi 's a' szalai főispánok, más részről a' stájer kapitány és jegyző; a' karántföldi, kraini és vend határszéleken egy részről a' szlavoniai bán, más részről a' karántföldi és kraini kapitány. Mindkét szerződő fejdelem főbb szövetségeseit, rokonait, barátait es híveit a' békébe befoglalta; István névszerint Fülep franczia és Károly siciliai királyokat, 's ifjabbik Károlyt a' salernoi herczeget; Michael Angelus Palaeologus görög császárt 's társát Andronicust; Boleszláv krakói és szandomiri, Boleszláv nagylengyelországi, Henrik bajorországi herczegeket; Béla macsói és bosniai bánt (Rosztiszláv' fiát); Uros szerb fejdelmet és fiát Istvánt; Szvetiszláv bolgár czárt, és Leo orosz herczeget, úgy ennek Misztiszláv és Vazul nevü testvéreit; — Otokár pedig a' spanyol és angol királyokat; Richard római

királyt; a' mainczi, magdeburgi és salzburgi érsekeket, segédpüspökeikkel együtt; a' rajnai pfalczgrófot; a' meisseni határgrófot; a' szász, braunschweigi, brabanti és limburgi herczegeket; a' thüringeni tartománygrófot; a' landsbergi és brandenburgi határgrófokat; végre a' szileziai és cujáviai herczegeket. A' békekötés' kezesei István' részéről Károly siciliai király és Henrik bajor herczeg, — Otokárról Henrik meisseni és Otto brandenburgi határgrófok voltak; 's a' pápa által megerősítendő békepontok' vallásos megtartására a' két birodalom' számos egyházi 's világi nagyai is hittel kötelezték magokat; hogy a' békebontókat egyházi átok is fenyegette, azt felesleges említeni.[12])

Az országnak szüksége volt békére; Otokár' zsoldosai által pusztított részeiben éhség és döghalál öldösték a' hazafiakat. István lánglelkével látott hozzá a' sebek' behegesztéséhez, 's több rendbeli oklevelei — köztök a' szepesi szászoknak 's a' győri polgárságnak engedményezett szabaditékok — belátásáról is tesznek tanuságot. De a' végezet földi pályáját rövidnek akarta. Midőn a' szerb földön táborozott, 1272. hogy az Uros és fia Dragutin között dühöngő viszálynak véget vessen, hírt vesz, hogy Endre fiát Pektári Joachim horvát bán magával német földre vitte. A' tett gyermekrablás volt', mert Pektári minden felhatalmazás nélkül cselekedett, 's habsburgi Rudolf' tudtával úgy látszik, ki a' hatalmas Pektárival viszonyban állott, hogy politicai befolyását, melly ekkor — még nem volt római király — már növekedő félben volt, ez' irányban is öregbítse. István személyesen vette üzőbe a' gyermekrablót, 's atyai aggodalmai és a' nyári forróság halálos betegségbe ejtették, mellynek következésében 1272. augustus' 1.én elhúnyt,[13]) két fiat hagyván maga után, Lászlót és Endrét,

12) Fejér, C. D. V. k. 1. d. 113. 's kk. ll.

13) Engel, hist. dipl. Aufklärungen über Stephan d. V. Tod, Shedius' Zeitschrift von und für Ungarn czímü folyóiratának II. kötetében a' 161 's kk. ll. on. Thuróczi Istvánt a' nyulak'

— Salamon és Kálmán fiai előtte múltak ki, — 's négy léányt: Máriát, Károly salernoi herczeg' —, Annát, Andronicus ifjabb keleti császár' —, Katalint, Dragutin szerb fejdelem' hitveseiket, 's Erzsébetet, a' nyulak' szigetén levő monostorban apáczát, honnan Milutin szerb fejdelem által kiragadtatván 's nőül vétetvén, rövid idő mulva elvált tőle, és egy Tavis nevü cseh nagygyal, imént még Otokár' özvegyének férjével, lépett házasságra.

István' kora halálát fájdalmasan megsínlette a' nemzet. Olly korban mult ki, midőn tapasztalás által higgadtabbá vált erélyessége gyászos korszaktól megválthatta volna az országot. De a' közkormány, melly után annyira ahítozott, csak két rövid évig nyugodott kezében. Halálában egy történetirónk az irás' szavainak bételjesedését látta: „az örökségen, melly után mód felett ügetsz, végre is nem leszen áldás!“

II.

IV. László tíz éves volt, midőn nehány nappal atyja' halála után királynak koronáztatott.[14]) A' gyermek' nevében

szigetén hagyja meghalni, mi Engel' fejtegetéseivel ellenkezik; 's Rudolfnak egy kelet nélküli levele, (Palacky: Über Formelbücher, 319. l.) melly István' özvegyéhez van intézve, nem Pektári Joachim és Rudolf, hanem István és Rudolf közt mutat bizodalmas viszonyt: ... „illius indissolubilis dilectionis identitas, quae cum clarae recordationis viro vestro quasi cor unum et eadem amicitia noscitur extitisse, dum adhuc viveret, cum eodem decedente nequaquam periit.“ 'S e' levélből azt is kellene következtetnünk, hogy nem annyira Rudolf mint a' magyar udvar ohajtott utóbb házasságot Rudolf' leánya és Endre között: ... „filiam nostram inclyto Andreae filio vestro cupitis matrimonialis vinculi foedere couniri,“ mond a' levél, melly válaszul iratott az özvegynek, midőn ez örömét nyilvánította Rudolfnak római királylyá választatásán. V. ö. a' 16. sz. alatti jegyzettel.

14) László nak 1272. ben Székesfehérvárott „in quindenis s. Stephani regis“ tehát nehány héttel atyja' halála után kelt, 's a' trawiaknak

anyja, a' kún Erzsébet, és Pektári Joachim országoltak, botorúl és garázdálkodva. Első lépésök hívságos fenyegetődzés volt a' dalmát városok' nem hívségben, hanem féken tartására. „Tudjátok meg — igy irattak a' király által Traw' polgárainak — hogy ámbár jelenleg gyermekkorban vagyunk, még is van hatalmunk Isten' segitségével az ellenünk lázadókat erősen megzabolázni. Miért is ha egy csepp hűtelenség száll fel szíveitekbe, kezeinket sem vizen sem földön el nem kerülitek."

Pektári Joachim Egyed tárnokmestert és pozsonyi főispánt, kinek István' idejében nagy befolyása volt az udvarnál, megbuktatta. A' boszú ezt és testvérét Gergelyt, vasi főispánt, Otokárhoz vitte, ki a' tavali békekötés' megszegésével, őket nyilt karokkal fogadta 's kétezer márka évenkinti jövedelmekkel ellátta, mert az árulók a' pozsonyi erősséget is általadták néki. A' budaméríek' — azok voltak Egyed és Gergely — ezen megkülönböztetése irigységgel töltötte el németújvári Henriket, ki István' idejében több erősséget játszott Otokár' kezére, 's mint egy cseh nagynak veje rövid idő alatt cseh földön is befolyást szerzett magának. Magyarországba indult, szolgálatait Otokár ellen felajánlani, 's megjelent a' nyulak' szigetén László' udvarában, hol az özvegy királyné és Joachim őt szívesen látták 's elkobzott jószágait visszaadták néki. De a' mayói bán, Béla, Otokár' nejének testvére, 's a' csehnek titkos híve, gyülöletét érezteté a' megtérővel, mi keserű meghasonlást vonván maga után, Henrik Bélát veszekedésközben megölte, 's holttestét darabokra vagdalta.

---

szóló oklevelében olvassuk: „sumus regni nostri diademate insigniti et coronati gratiam per divinam." — Az országgyülés valószinüleg már eloszlott, midőn anjoui Károlynak 1272. september' 5. dikén kelt 's a' magyar rendekhez intézett levele megérkezett, mellyben vejét Lászlót 's leányát Izabellát az ország' rendeinek ajánlja. Fejér, C. D. az i. h.

A' magyar udvar követeket küldött Otokárhoz, kik a' királyi családnak a' történtek feletti fájdalmát nyilvánitsák, 's a' pápa, X. Gergely is közbenvetette magát, hogy a' háború elmaradjon: de Otokár különben is ürügyet keresvén a' hadviselés' megújitásához, mellynek kedvező eredményéről László' kiskorusága 's a' magyar udvarnagyok' fondorkodása miatt nem kételkedett, engesztelhetlennek mutatkozott, — még pedig annyival is inkább, mivel Egyed gróf, minapi becstelen eljárása feletti bánatában megjelenvén Pozsonyban, hol mint Otokár' hive bizodalmasan fogadtatott, az erősséget ismét magyar kézre juttatta, 's e' lépéseért a' macsói bánságot nyerte Lászlótól jutalmul.

1273.] Az ügynek ez' állásában, a' mieink, hogy Otokárt megelőzzék, 1273. februarius' elején Morvát, Ausztriát és Stíriát megrohanták, 's innen Karántföldre vetvén magokat, több ezer foglyot Magyarországba szállítottak. A' megrohant tartományok' nemessége addig is míg Otokár' serege megérkezendett, a' kölcsönt kölcsönnel fizetvén, több zászlóaljal Magyarországra tört, Győrt, Szentgyörgyöt és Nyitrát bevette, 's kivált az utóbbi városban rút kegyetlenségeket vitt véghez. Számos úr és nemes, köztök Jób pécsi püspök, a' győri erősség' parancsnoka, fogságba esett és Ausztriába kisértetett.

Ez tavaszszal történt. Otokár' serege csak júliusban gyűlt össze Laa városánál, 's még nem volt együtt, midőn németújvári Henrik harminczezer lovassal átkelt a' Moraván, 's a' cseh király' táborát megtámadta. Dürrenholz Ulrik karántföldi főkapitány a' tábor' sánczain kívül szembeszállott vele, de megveretett, 's maga is a' csatasíkon maradott. Most Henrik gróf' minden ingerkedései nem voltak képesek a' cseh fegyvereseket táborukból kicsalni, 's a' magyar erő, miután a' Tája' környékét feldulta, két nap mulva ismét a' Morava' túlpartjára vonult. Végre Otokár is átkelt a' folyón

hatvanezer fegyveressel, 's ellenállás nélkül ért a' Vág vizéhez, mert a' számra jóval csekélyebb magyar sereg minden nagyobb ütközet' gondos kikerülésével a' Vágvonalig huzódott vissza. Otokár nem merészlett belebb az országba vonúlni, 's egy hónapnál tovább vesztegelt Nyitra' környékén, míg végre hadi gépei megérkeztek, mellyekkel Pozsonyt' bevette, hol idomtalan hidat vervén — ehhez száz szekeren hurczoltattak utána a' készületek — a' Dunának jobb partjára kelt által, 's a' már korábban átszállított magyar sereg őt a' Rábczánál volt fogadandó. De annak emléke, hogy minapi hadviselése ott vön bal fordulatot, úgy a' közeledő őszi esőzések visszavonulásra intették, 's bevévén Sopront és a' Fertő körüli apróbb erősségeket' Ausztriába visszatért,[15]) hol elképedt hívei azon hírrel jöttek elébe, hogy habsburgi Rudolf september' 29. én Frankfurtban római királynak választatott. Ez annyit jelentett: hogy neki a' német birodalommal életre-halálra meg kell vívnia, 's hogy meg fog bukni, mert Magyarország, mellynek szövetsége őt megmenthette volna, ellene lészen szintén.

A' német választó fejdelmek Rudolfot azon feltétel alatt nevezték ki római királynak, hogy az elfoglalt német tartományokat Otokártól visszaszerezze. Ehhezképest Rudolf 1274. ben a' nürnbergi országgyülésen egyebek közt végzést ho-

---

15) Chronicon Australe, Frehernél, az 1272. évhez. Annales Altahenses, ugyanannál. Raynaldi ann. eccl. 1272. höz a' XLIX. sz. alatt. Chronicon Aust. az 1273. évhez. A' chronicon salisburgense' egyik helye 's Otokár' levelei Dolinernél (Codex epistolaris Primislai Otocari II. Bécs, 1803, a' 33. 's kk. ll. on) azt gyanitatják velünk, hogy a' hadviselő felek ez' alkalommal békét kötöttek, de az Otokár és Rudolf között 1276. ban történt egyezkedésnek Magyarországot illető pontja ellenkezőre látszik mutatni, 's ellenkezőt bizonyítanak sánta Károly' (László' siciliai sógora) három rendbeli levelei 1276. ból, Fejérnél, mellyeknek egyike „bursonoi Jakabnak, a' Magyarországba menendő katonák' vezérének" szól; másketteje a' László és Otokár' között kötendő béke' eszközlését veszi czélba.

zatott, miszerint Otokár 1275. januarius' 23. án Würzburgban a' birodalmi törvényszék előtt megjelenni, 's eljárásáról, névszerint arról, hogy a' birodalomra szállott tartományokat elfoglalta és saját hűbérének — Cseh-és Morvaországnak — megerősítését nem szorgalmazta, számot adni tartozik. De Otokár nem engedelmeskedett, 's ez' okon négy hónappal később az augsburgi országgyülés által, mellyen a' seckaui püspök híjába kelt védelmére, a' birodalom' ellenének nyilvánítatott, 's valamennyi méltóságaitól és birtokaitól, tehát Cseh-és Morvaországtól is megfosztatott.

Otokár, úgy látszik, kezdetben kivált a' pápába bízott, ki egy évnél tovább késett Rudolfot római királynak ismerni, de kit ez magának azáltal nyert meg, hogy korán annak mutatkozott, ki elődeinek, a' vatikán irányában vajmi büszkén fellépő Henrikek' és Fridrikek' politicáját nem fogja követni. Midőn ebbeli csalódását látná a' cseh, Magyarországban vetette reményeinek vég horgonyát; és szövetségese, Henrik bajor herczeg által, ki László király' nagynénjével élt házasságban, azon volt, hogy a' bekövetkező hadviselésben a' magyar udvart magának és ügyének megnyerje. Hívságos törekvés; mert László' anyja még nem feledkezett meg arról, hogy házassága' első napjaiban Otokár által űzetett ki Pettauból 's egész Stíriából; és mert Pektári Joachim, mint már felebb láttuk, feltétlen frígyese volt Rudolfnak, kit László és testvére Endre, most már szlavoniai herczeg, atyjuknak czímeztek, 's ki egynél több magyar országnagynak németbirodalmi méltóságot igért jutalmul, ha süker koronázza fáradozásaikat, közte és László között mind oltalmi mind megtámadási szövetséget eszközleni.[16]) 'S e' szövetség megala-

16) Meglepő, milly korán hallatszik ki Rudolf' leveleiből a' magyar füleknek kedves hürök' penditése. Magyarország' nagyaihoz intézett levelében olvassuk: „Quod illibatae fidei vestrae virorem et decus potentiae naturalis animi vestri robore rutilantior puritatis scintilla resplenduit,

kult, és most Henrik bajor herczeg is elvált Otokártól, 's Rudolfhoz állott.

A' cseh, úgy szólván, egymaga maradott, — a' brandenburgi határgróf 's nehány szilézíai úr csak parányi segédére voltak, — 's ezen elhagyatott állapotában őt szokott erélye is végképen elhagyta. Seregének javával Csehországban veszteglett, 's Rudolf Passauon keresztül Felsőausztriába és innen Bécsig ellenállás nélkül nyomult elő, hol **1276.** [1276. october' **17.**én érkezvén meg, serege és az ország' szélein álló magyar hadi erő a' szükséghez képest közösen működhettek Otokár ellen.

Klosterneuburg' kiostromoltatása a' rudolfiak által, mi a' folyvást Otokárhoz ragaszkodó Bécset is veszélyeztette, 's a' Csehországban jelentkező lázadás — mert számos elégedetlen

---

lucidis operum argumentis apparuit . . . dum inclytos Ladislaum regem Ungariae et Andream ducem Sclavoniae, filios nostros carissimos . . . quos ut carnem ex carne nostra et os velut ex ossibus nostris amplexu, sinuque paterno fovendos assumsimus, gratis non desinitis praevenire servitiis . . . Volentes igitur erga vos propter hoc . . . affluentius abundare, pro munere petimus speciali, quatenus, si quae in regno nostro romano, vel apud nos, hujusmodi praerogativae refulgeant, quod ex his vester animus oblectetur, a nobis eas cum obtinendi fiducia requiratis. Sic enim procul dubio nobis est cordi et curae, illud magnificum et famosum Ungariae regnum, in antiquae gloriae fascibus rediviva reformatione dirigere", 's a' t. És László királyhoz: „Eja ergo princeps, in quem proavorum generosa strenuitas vires et animos derivatione gratuita propagavit, virum induite, quaesumus, virtuosum" 's a' t. — Több történetiróink hibásan mondják, hogy Endre ekkor már jegyben járt Rudolf' leányával, Clementinával. László' egyik levelében Rudolfhoz, melly valószinüleg **1274.** ben kelt, ezt olvassuk: „Cum in sublimitate vestri nominis tamquam in ortu novi sideris gratulemur ex intimis, cupientes, ut affectum nostrae mentis proximitatis annexio sequeretur, super matrimonio contrahendo inter filiam vestram principaliter, si exstat, aut filii vestri vel filiae seu sororis filiam et fratrem nostrum carissimum Andream inclytum ducem Sclavoniae et Croatiae infra octavum annum constitutum 's a' t." mi az eljegyzési ügy' nem igen előhaladott stádiumára mutat. Az eljegyzés csak **1277.** ben történt, és ekkor is csak azon feltétel alatt, ha az Endre herczeg' megtekintésére küldendő követek, azt fogják találni, hogy nincs benne „defectus notabilis."

nagyok felhasználták az alkalmat királyuk ellen kelni, — érezteték ezzel, hogy majdnem ütközet nélkül bukott meg, mert délről is, Stíriában és Karántföldön egy kar sem mozdult oltalmára, 's a' cseh fegyveresek Grätz' falai közé szorúltak.

Bruno ölmüczi püspök Rudolf' táborába indult, 's békét kért ura' nevében, és nov. 21.én békét nyert súlyos feltételek alatt, mellyeknek egyike őt minden jogától Ausztriára, Stíriára, Karántföldre, Krainra, a' vend végekre, úgy Égerre és Portenaura megfosztotta. A' mit Magyarországban elfoglalt, azt László e' békekötés' erejénél fogva visszanyerte, 's Otokár a' napa által kivitt, már többször említett kincsnek visszaadására is kötelezteteti. [17])

Rudolf és Otokár között a' béke nem lehetett tartós. Amaz nem hitt a' csehnek, 's ez sokkal mélyebben érzé megaláztatását, mintsem hogy boszúterveket ne forrallna. Híven egy sem járt el a' békekötés' szellemében; innen a' 1277.] nyomban keletkezett surlódások, mellyeknek az 1277. május' 6.án és september' 12.én kelt újabb szerződések sem vethettek véget. Rudolf a' cseh nagyokat, kik minapában királyuk ellen fellázadtak, pártfogása alá vette, miben Otokár felségjogainak csorbítását látván, october' 31.én éles levélben tiltakozott ellene. Rudolf épen Haimburgban mulatozott, hol Lászlóval 's a' magyar nagyokkal a' nehány hónappal ezelőtt kötött újabb szövetséget ünnepelte,[18]) 's ez' okon már

---

17) Pertz, Monum. hist. IV. k. (Leges, II. k.) 409. l. Australis historiae pars plenior, Frehernél, az 1276. évhez.

18) Aust. hist. pars plenior az 1277. évhez. IV. Lászlónak 1277. ben kelt szabaditéklevele a' soproniak' számára . . . „nobis pro reformatione status regni nostri ad d. Rudolphum regem Romanorum accedentibus 's a' t.“ — A' szövetség június' 12. én alakúlt meg Bécsben. A' magyar biztosok voltak: Lodomér váradi, és Timotheus zágrábi püspökök, Lóránt bán, Aladár a' királyné főtálnoka és nógrádi főispán, Demeter székesfehérvári és János budai prépostok. Az egyezkedés' főpontjai: A' szándéklott házasság Endre és Clementina között. A' római király újra fel fogja hívni Otokárt, hogy kötelezettségének Magyarország'

nem tartott a' béke' bomlásától, sőt talán óhajtotta azt, midőn Otokár' levelét vette. A' körülötte volt püspökök által bizonyítványt adatott magának, hogy a' levél már magában békeszegés, — 's ezzel a' háború' megújitása ki volt mondva.

Sok jelenség Otokárt kedvező eredménynyel ke- [1278. csegtethette. Titkos hívei folyvást szaporodtak Ausztriában, mert a' Rudolffal jött sváb és rajnamelléki lovagok kényök kedvök szerint garázdálkodtak, 's a' Rudolf által kivetett adók elkedvetlenítették a' nagyokat, súlyosan nehezedtek a' népre. Bécs, mellyet a' fényszerető Otokár mindig kitüntetett, önérdekből is szított előbbeni uralkodójához, 's Rudolf, hogy magát a' tehetősbek' ármányai ellen biztositsa és népszerüségre is szert tehessen, Paltramot, az Otokár' idejebeli polgármestert száműzte, 's a' várost újlag a' szabad birodalmiak közé emelte. Henrik bajor herczeg látván hogy csalódott, midőn Ausztriának Bajorországhoz csatoltatását remélé, a' cseh királyhoz állott, ki őt, ha a' fürstenfeldi apát jól látott, ezüsttel bélelt hét akós hordóval megvígasztalta. Rudolf' serege legfelebb tízezer emberből állott: Otokáré harminczezerre ment, bajor, brandenburgi, lengyel és orosz szö-

---

irányában eleget tegyen — a' cseh az Annaféle kincset még vissza nem adta, 's a' kezében volt erősségek közül is nehányat folyvást visszatartóztatott, — ha Otokár nem enged a' felhivásnak, kényszerítetik eleget tenni. Rudolf saját költségein visszaád, visszaszolgáltat mindent, mit az ausztriaiak, stájerek és karántföldiek Otokár országlása' idejében vagy azóta elfoglaltak, olly feltétel alatt azonban, hogy az erősségek' kiostromlásához, szükség' esetében, László' hívei is nyujtsanak segédet. A' római király nem fogadja be azokat, kik László iránt hütelenek, és viszont. A' németbirodalmi kalmárok Magyarországban 's a' magyarországiak Rudolf' tartományaiban csak a' szokott, törvényes vámokat fizessék. Lásd: Pertz, Monum. Germ. hist. IV. (Leges, II.) 417. l. Fejér, C. D. V. k. 2. d. 388. l. László már az újabb frigylevél' kelte előtt, 1277. május' 23.án, a' főispánokat hivatalvesztéssel, a' nemeseket jószágaik' elkobzásával fenyegette, ha a' Rudolf' tartományaiból jövő kalmárokat önkényes vámok' fizetésére kényszerítik. Fejér, C. D. V. k. 2. d. 388. l.

vetségesek is gyűlvén zászlai alá. De ezen kedvező körülményeknek hatalmas ellensúlyul szolgált az, hogy László negyvenezer magyarral — a' kún csapatokat ide sem tudva [19]) — jött Rudolf' segédére, 's hogy Otokár ismét addig késett seregével Csehországban, 's midőn végre Ausztria' földjére ért, idejét addig pazarolta holmi jelentékenység-nélküli erősségek' ostromlására, míg augustus' 14. én a' magyar 's a' német sereg' egyesülése megtörtént. A' cseh most hátrált és hátrált, mintha valamelly még felmerülendő eseménytől várná ügyének szerencsésebb fejleményét, de augustus' 25. én a' magyar-német hadi erőnek kún előserege által, közel Stillfriedhez, Dürrenkrut és Jedenspeigen között utóléretvén, látta, hogy az ütközetet ki nem kerülheti, 's hogy a' jövő nap határozni fog sorsa felett.

Alig hajnallott, midőn a' kún csapatok Otokár' seregének szárnyait körülrajozták. Utánok magyar zászlóaljak két dandárban vetették magokat az ellen' homlokzatára. Az elsőt trencséni Máté, az országnak röviddel utóbb nagynevü nádora vezérlette, a' másodikban László körül Rénold gróf a' Bastechek' nemzetségéből és testvérei vitték az ország' zászlaját. A' csatarendnek közepét Rudolf 's a' vele jött sváb, frank és rajnamelléki lovagok 's a' püspökök' zászlóaljai foglalták el, irányadói a' megettök álló tiroliaknak, karántföldieknek, stájereknek és ausztriaiaknak, kik a' száz éves haslaui Konrád' jobbjába adták a' zászlót, míg reszkető kezeiből azt Liechtenstein Henrik a' magáéiba vette. Az

---

19) Bodmann, Codex epist. Rudolphi I. R. r. epistola 79: Ungariae rex inclytus cum XL. millibus Ungarorum et XVI. millibus Cumanorum domini nostri obsequiis se aptavit.“ Megfoghatlan, hogy Otokár — ha mindjárt egyik vagy másik szövetségese még késett volna — Rudolfot Marcheknél meg nem támadta, mielőtt a' magyar sereg megérkezett. Rudolf — irja az egykoru Kézai — „ipsius (regis Ladislai) adventum et auxilium sicut dei exoptabat.“

utócsapatot kapelleni Berthold' nemet vitézei 's könnyü magyar és kún lovasság képezték. A' cseh hadnak élén a' lengyel és orosz szövetségesek állottak, úgy látszik; középett Otokár vitézeinek színével foglalt helyet; az utócsapatot Milota, volt stíriai főkapitány vezérlette. Az ellenek olly dühhel csaptak együvé, hogy rövid idő mulva a' csatarend' valamennyi pontjain zajlott az ütközet. Már több óráig huzódott el a' harcz, 's fejleménye még mindig bizonytalannak látszott; és midőn a' heves tusában lova kidőlt a' római király alól, a' német középhad már bomlásnak indult; de ekkor Otokár' oldala mellett fia Miklós magyar vitézek' kezébe esett, 's a' cseh király maga is csak azáltal kerülte ki a' fogságot, hogy az övéi visszavonulván 's egy pillanatra felhagyván a' megtámadással, ismét körülötte sereglettek. 'S e' perczben történhetett, hogy Milota az utócsapattal, vagy azért, mert nem volt képes a' kúnok' nyílzáporának ellenállani, vagy boszuból és árulásból, mert testvérét Otokár régebben kivégeztette, 's egyik nőrokonát buja kényének feláldozta, megfutamodott, és a' Morvából időközben érkezett pótlékzászlóaljakat magával ragadta. Ezentúl már nem győzelemért vívott Otokár, hanem dicső halálért küzdött mindaddig, míg lova összeroskadott alatta. Emerbergi Schenk Berthold és mährenbergi Szígfrid, ausztriaiak mindketten, a' földön találták őt, sisak és pánczél nélkül, mellyeket kóbor katonák leszaggattak róla. Nyakába mártották láncsáikat, 's midőn utóbb tizenkétezer halott közül Rudolf' parancsából szekérre emeltetett, holttestén tizenhét seb találtatott.[20])

20) Kézai, II. 5. Chronicon leobiense, Peznél. Chronicon salisburgense ugyanannál. Aust. hist. pars plenior, Frehernél. IV. László' adománylevele Dienes mester' (az Osliak' nemzetségéből) számára. — Szirmay Antal Szathmár vármegye' ismertetésében közöl egy oklevelet, melly szerint Vid Venczel és László testvéreknek részök volt Otokár' megöletésében. Az oklevél egy nyavalyás ember' koholmánya. — Egy későbbi chronista — Haselbach — azt mondja,

Rudolf a' magyaroknak köszönhette győzelmét; ennek hasznát is, dicsőségét is ő látta. Ha László' udvarában egyetlenegy férfiú találkozott volna, ki a' nemzet' vérét a' nemzet' érdekével felméri, akkor a' magyar kormány maga szabhatja magának hatalmas segédeért a' díjt; és ha nem egész Stíriát, legalább az ország' széleinek előnyös kikerekitését mindazon tartományok' hosszában, mellyeket Otokár birt, László igényelhette, Rudolf meg nem tagadhatta volna. De a' magyar udvarból, melly már évek óta kún féktelenség' és csehnémet ármányok' színhelyévé lett, a' hazafiúi lélekkel az országos férfiak is kiköltözkedtek, 's a' bér, mellyet diadaláért vett nép és király, azon ékszerekből állott, mellyeket Otokár hat évvel azelőtt jogtalanúl lefoglalt, 's azon zsákmányból, mellyet a' cseh táborban találtak a' kúnok!

László az ütközetben nyert cseh, morva és lengyel zászlókat, diadala' emlékeül a' székesfehérvári főegyház' falaira tűzette, 's az ország' minden részeiben évenkint a' győzelem' napján ünnepélyt rendelt tartatni.[21]) Időközben, míg az első évfordulati nap vigadalomra hívná a' népet, zsivány országnagyok a' birodalom' egyik végétől a' másikig nemest és pórt, egyházit és világit egyiránt sanyargattak,[22]) 's a' kivált a'

hogy László a' csatát egy közel dombról nézte, mert a' magyar királyok nem szoktak személyesen részt venni a' harczban, — 's akadt időnkben, ki a' mesének hitelt adott, olly historiai crisissel, minő azé volna, ki Thuròczinak e' helyéből: „qui (Ladislaus) imperatore adjuvante, circa Moravam occidit regem Othocarum . . in praelio", azt következtetné, hogy László személyesen ölte meg Otokárt; vagy minőt az tanusítana, ki Kézainak e' szavait: „Rudolphus ergo Teutonie rex atque Romanorum cum suis stabat, inspiciendo que fiebant" tudományos holmijába átirná annak bebizonyítására, hogy Rudolf és német katonái részt sem vettek a' csatában. — — — Királyuk' bukását a' csehek azon árulóknak tulajdonitották, kik Otokárra a' koronajószágok' visszaszedése miatt neheztéltek; 's hogy e' neheztelés egyik oka volt bukásának, nem tagadtatható.

21) Kézai, II. 5. Historiae austr. pars pl. Frehernél.

22) Illyesek voltak Németujvári Henrik' fia, Iván, ki az ország' nyúgoti szélein, Lóránt, ki a' Szepességben rablott; — illyesek: István, Pektári Joachim' testvére; Gergely, fia Pálnak; Lithen vajda és testvére Barbath 's a' t.

tiszai részeken még mindig vándormódra élő kúnok között keresztyén vallás és tulajdonjog még nem nagy tiszteletben állottak. László kisded volt, midőn Izabellával, a' siciliai király', anjoui Károly' leányával jegyet váltott; a' mennyasszony még V. István' életében Magyarországba hozatott, 's 1278. ban már hitvese volt Lászlónak, de ez — anyja után kún vér — a' házasság' kötelékeit korán szétbontván, nejét a' Margitszigetén — így neveztetett most Béla' leánya után a' budai sziget, — szentéletü asszonyok' társaságában hagyta, ömaga a' kúnok között, kik anyjának udvarát is részben képezhették, 's kiknek szokásai reá is elragadtak, szerelmeiben kún szabadossággal bolygó volt.

A' király' féktelen vigadalmai, mellyekben egyházi és világi nagyok is osztozkodtak, a' kúnok' 's a' már érintett, napról napra több-több társakat nyerő magyar urak' garázdálkodásai gyászszal és undokságokkal töltötték el a' hazát. Az egyházi nagyok közül a' jobbak III. Miklós pápához fordultak orvoslás végett, ki a' rablásokról és fosztogatásokról különben is már értesítve lévén pénzszedője által, — a' jámbor nem látott utat és módot a' gyüjtött öszvegeket bátorságosan Rómába indítani, — Fülepet, fermoi püspököt, apostoli követül Dalmátiából Magyarországba küldötte. [23])

[1279. Fülep attól tarthatott, hogy László a' nem hivottat 's részben ellene küldöttet rosz szemmel fogja látni, 's ez okon a' római király' ajánló levelével kezében érkezett Budára, hol a' lenge Lászlóban váratlanúl bámulatos készséget talált intéseinek és tanácsainak bevételére. A' király magyar és kún nagyok' jelenlétében magát eskü által kötelezte, hogy az egyháznak jogait, úgy a' szent királyok' törvényeit és szokásait, szóval, mind azt, minek megtartását a' fejdelem koronázásakor hittel fogadja, ezentúl nem fogja megsérteni,

23) III. Miklósnak 1278. sept. 22. én kelt levele Fülep fermoi püspökhez.

's megsértetni nem engedi. Uzak és Jolon kún főnökök pedig népök' nevében kinyilatkoztatták, hogy a' kik közülök még pogányok, a' keresztyén hitvallásra áttérnek; felhagyván vándor életökkel városokban és falvakban letelepednek; mások', kivált keresztyének' öldösésétől, rablástól, 's egyéb kicsapongásoktól ovakodnak; 's az általok gonoszúl elfoglalt egyházakat, klastromokat 's földeket visszaadják.

László igéretet tőn, hogy szigorúan felügyeltet a' kúnokra; 's országgyülést hirdetett, mellyben a' kúnügy' elintézésére a' felebbi pontok elfogadtattak; telepeik a' Duna és a' Tisza között, úgy a' Körös mentében, továbbá a' Maros és a' Kőrös, a' Temes és a' Maros között, 's e' folyók körül állandósíttattak; birtokjogaik az ország' nemeseinek jogköréhez idomíttattak; ezeknek hadi kötelezettsége reájok is kiterjesztetett; szolgáik, mennyiben belföldi keresztyének voltak, rabságuk alól felmentettek; pörös ügyeik a' nádor' 's illetőleg saját biráik' itélőszéke elébe utasíttattak; 's jószágaik a' király', a' királyné', 's az országnagyok' erőszakos megszállása elől biztosíttattak.[24])

24) Ladislai III. (IV.) regis articuli Cumanorum, 1279. Ladislai III. (IV.) regis constitutio de Cumanis, 1279. Endlichernél. A' szent szék' követe a' kúnok' szakálai és hosszú haja ellen is buzgólkodott, de a' király' tanácsának közbenvetésére ez' irányban elmaradott a' reform. Bartalnál, II. 189. olvasom: „ad literas Nicolai bani totius Sclavoniae in Tetum (Tétény) in generali congregatione totius Regni Ungariae in festo s. Jacobi a. 1279. datas usque adhuc, quod quidem sciam, advertit nemo, ex quibus non generalia modo regni Hungariae, sed quod paulo plus significat, generalia quoque totius regni Hungariae Comitia Ladislaum agitasse elucet." De hiszen ez' országgyülés nem lehetett más annál, mellyben a' kúnokról szóló, 's László által „a. dni 1279. quarto idus augusti", azaz: augustus' 10.én tehát csak nehány nappal a' bán' levelének kelte után, irásba foglalt végzések keltek, 's mellyekről László mondja, hogy „solemni et publica congregatione in regno nostro facta, et diligenti deliberatione cum baronibus et nobilibus regni nostri habita" hozattak. E' szerint a' Miklós bán által említett országgyülés nem tartozik a' csak újabban felfedezett országnapok közé, 's miután továbbá László' alkanczellárja, csak „barones et nobiles regni nostri" említ, nem „totius regni" mint István bán — pe-

Fülep szentszéki követ most zsinatot tartatott Budán a' papság által, a' vallásügy', 's kivált az egyházi fenyiték' szilárditására. A' végzések' egynémellyike ollyas volt, mellyben László saját jogainak csorbitását látta, 's ez' okon meghagyta a' budai polgároknak, vonják el a' zsinat' tagjaitól az élelemszereket, 's kényszerítsék őket az eloszlásra. A' polgárok szót fogadtak, 's a' zsinat, midőn már a' hatvankilenczedik pont' szerkesztésével foglalkodnék, september' 14. én szétoszlott. A' szentszéki követ Pozsonyba vette magát, hol a' pápát a' történtekről értesítette.[25]) III. dik Miklós pápa, mind saját levele, mind Rudolf' és siciliai Károly' követei által ügyekezett Lászlót Füleppel kiengesztelni, 's a' nádszálként ide 's tova hajlongó fejdelem rövid idő mulva, [1280. 1280. augustus' 18. án kelt oklevelében bűnösnek önmaga hirdetvén magát, évenkint száz ezüst márkát igért fizetni mint bünbánó; melly pénz' alapján Fülep követ kórházat szándékozott az országban épiteni.

A' kúnok' egyik része, látván hogy a' király, Fülep' folytonos sürgetéseire komolyan ügyekszik az 1279. diki országos végzéseket foganatosítani: Oldamur' vezérlete alatt,

---

dig azonegy gyülésről szól mindkettő, — igen valószinüvé válik, hogy a' különbség, mellyet Bartal a' „generalia regni comitia" és „generalia totius regni comitia" között lát, 's egyéb dolgok, mellyeket e' különbség gel együvé füz, inkább elmés mint alapos combinatiók.

25) Constitutiones synodus budensis, Endlichernél. Raynaldi ann. eccl. az 1279. és 1280. évekhez. IV. Lászlónak 1280. aug. 18. án kelt oklevele. — A' zsinat' végzései közül egynél több ellenkezett a' magyar közjoggal. Igy, például, a' 49. dik pont' erejénél fogva a' főpapok' halála által megüresült jószágok' jövedelmeit nem szedhette a' korona; a' 6. dik pont tiltotta a' papok' katonáskodását; az 59. dik és 60. dik pontok az öszves egyházi rendet minden adóztatási kisérletek elöl biztositották, — a' főpapok' úgynevezett cánoni választásáról szóló czikkelyeket nem is említve. Más részről több üdvös intézkedéssel találkozunk; a' legnevezetesb kétségkívül az, melly a' forró és hideg viz' úgy az izzó vas' megszentelését tiltván, az istenitéletek' e' nemét megszüntette.

moldvai rokonok által is támogatva, utat akart magának
1282.] nyitni a' kiköltözködésre; de a' kóborok László által a' Hódostónál, Kolosvár mellett utóléretvén, makacs ellenállás után megverettek. Az életben maradottak közül többen a' moldvai széleken tanyázó nogai-tatárokhoz menekültek, mások kényszerítettek a' számukra kihasított földeken letelepedni, előbbeni szabaditékaik odaveszvén.[26]) László a' győzelem által lelkesítve, egy ideig némi buzgósággal látott az ország' ügyei után, 's fekete Leskó lengyel herczeg a' király' fegyveresei által iktattatott vissza fejdelmi székébe, honnan Konrád mazoviai herczeg által kiforgattatott. De javulása nem volt tartós, 's csakhamar elfojtott hajlamai erőt vevén rajta, előbbeni feslett életét folytatta. A' nagyok közül számosan hív társai voltak, 's az ország olly tehetetlen állapotra ju-
1285.] tott, hogy 1285.ben az Oldamur' kúnjaival szövetkezett nogai-tatárok Budáig Pestig dúlták a' hazát, a' király' részéről háborítatlanúl, úgy látszik, mert boszút csak Erdély' népei, élökön a' székelyek vettek a' latrokon, midőn zsákmánynyal megrakodva mármár kiosontak az országból.[27])

E' tájban halt meg a' Siciliából már korábban kiűzetett 's csak Nápoly' birtokában maradott anjoui Károly, ipa Lászlónak, ki most nejét, Izabellát, a' margitszigeti Mária-kolostor' börtönébe záratta, 's kún ágyasainak számát tatár ágyasokkal is szaporította.[28]) A' nemzet, mellyet aggodalma a' Rá-

26) Kézai, II. 5. Thuróczi, II. 78. IV, Lászlónak többrendbeli oklevelei.

27) Több egykoru chronisták „neugari"-nek irják a' „nogaj-tatárokat" miből aztán „neo-ungari"-t sütöttek ki egynémelly iróink. Ovakodjék az ifju olvasó hitelt adni annak, mit Engelnél a' neugarikről feljegyezve talál. Ezen érdemes történetiró' gyengéje, erőnek erejével egyebet mondani akarni, mint a' mit elődei a' történetvisgálás' mezején kinyomoztak; 's innen van, hogy egy hazug orosz évkönyvtöredék', 's Horneck' poetizáló rimes krónikájának és Dlugoss' meséinek segédével sok újat, de sok valótlant is mond IV. Lászlóról és koráról.

28) Thuróczi, II. 79. IV. Honorius pápának 1287. martius' 4.én kelt 's IV. Lászlónak szóló levele.

kos' mezejére hivott (1286) módról és eszközökről tanácskozni, mik a' tátongó örvényből kiragadják a' hazát,[29]) megvetéssel és gyülölettel fordult el királyától, 's a' korona olly mélyre süllyedt, hogy Németujvári Iván, kinek urodalmai az ausztriai és stájer határszélektől Győrig terjedtek, 's Albert ausztriai herczeg, Rudolf római király' fia, hol háboruskodtak egymással, hol a' magyar korona' rovására békét kötöttek, a' nélkül hogy László ezen eljárással gondolt volna. Illyennek ismervén a' szomszéd népek Magyarország' királyát, nem csoda, hogy a' velenczeiek több dalmát városokat, Milutin szerb fejdelem, — ki a' királynak apácza testvérét Erzsébetet hitvesül vette — a' macsói bánságot elfoglalták.[30])

Az ország' nagyai közül a' tisztesebbek kétségbeesésökben ismét Rómához fordultak, 's mind III. dik Honorius és [1287. halála után a' bibornokok' tanácsa, mind IV. dik Miklós leveleket irtak a' királynak, hogy magába szálljon és megtérjen; az esztergomi érseknek, hogy keresztes háborút hirdessen kúnok és tatárok, 's koronás barátuk ellen; a' szomszéd fejdelmeknek, hogy szükség' esetében a' magyar papságot támogassák. László bűnbánó arczczal megjelent Eszter- [1288. gomban,[31]) nyilvános oklevélben javulást igért, 's a' királynét kibocsátotta a' margitszigeti börtönből; de a' mint böjt után husvét következett, meg' visszahanyatlott a' gyalázat'

29) Czech az 1829. diki Tudományos Gyüjtemény' I. füzetének 12. 's kk. lapjain.

30) Hanthaler in Fastis campilil. dec. IX., kezdetben. Dufresne de familiis Dalm. et Sclav. 159. l. Engel Geschichte der Nebenländer des ungr. Reiches, III. k. 238. l.

31) „Quum nuper nobis apud Strigonium resipiscere praeteritis nostris de transgressionibus, auctore domino, studio meliore pertractis" 's a' t. irja László 1288. mart. 21. én azon kétrendbeli oklevelek' egyikében mellyek „declaratio telonii strigoniensis" és „moderatio telonii strigoniensis" czím alatt, mint a' magyar ipartörténetre nézve igen érdekes okiratok. Fejér' codexéből Endlicher' monumentáiba is átmentek. Ugyanez' időben erősítette meg László az esztergomi érseket, a' megye örökös főispánságában, mellyet még atyja adományozott az érseknek.

karjaiba. Lodomér, esztergomi érsek most csakugyan ke- [1289.] resztes háborút hirdetett ellene, 's a' csürhe nép, melly e' felhivásra a' kereszt' zászlai alá gyült, a' kúnokkal és tatárokkal versent pusztította az ország' tiszai részeit; és László, hogy a' fegyvert kezeikből kivegye, teljes bocsánatot igért mindazoknak, kik felhagyván szándékukkal, újra hűséggel viseltetnek iránta.[32]) A papság, úgy látszik, szintén elrémült a' keresztesek' kicsapongásainak szemléletére, 's törekvéseinek sükerült még idején feloszlatni a' gonosz csoportot; de a' Dunán túl veszedelem fenyegette az országot. Németujvári Iván és testvére Péter veszprémi püspök, most felbontván szövetségöket, mellyet Albert ausztriai herczeggel minadában kötöttek, ennek tartományait pusztították. A' herczeg tizenötezer fegyveressel ellenök indult, 's elfoglalván joszágaikat, köztök Kőszeget is, harmincz 's egynehány helységet Magyarországtól elszakasztott.[33])

László e' hirre meg sem indult, 's talán még örvendett, hogy a' németujváriak, kikkel ő nem birt, idegen fejdelmek által megaláztattak. Az ország' épsége, 's a' koronának méltósága olly fogalmak voltak, mellyek őt nem háborgatták. Kún és tatár hiveivel kalandozott az ország' délkeleti részében, egy Mize nevü kikeresztelkedett saraczénusra, kit ná- [1290.] dori méltóságra emelt, bizván a' közkormányt. 1290. július' 10. én, midőn a' kőrösszegi erősség mellett kún és tatár dandárával táborozna, és sátorban alunnék, három kún által, nem tudni, mi okból, megyilkoltatott. Mize nádor a' tetteseket — kiknek a' hagyomány Árbocz, Törtel és Kemencse neveket ád — üzőbe vette, 's a' két elsőt szállásaikon elfogta és öszves nemzetségökkel válogatott kinok között kivégeztette. A' király' holtteste Csanádra vitetett,

---

32) IV. Lászlónak 1289. nov. 4. én kelt oklevele.
33) Hist. aust. pars plenior az 1289. évhez.

honnan utóbb a' nagyváradi sirboltba szállítatott.[34]) — Ez volt IV. dik Lászlónak vége, kinek országlása alatt, otthonn a' nyomorúság' legmélyebb fokára süllyedett a' nép, odakünn híreneve odaveszett a' nemzetnek. „Ezen László király' idejében — mondja a' hazai hagyomány Thuróczinál — kezdett Magyarország nagyságos dicsőségéből lehanyatlani. Belháborúk támadtak, városok pusztúltak, falvak elhamvasztattak, béke és egyetértés lábbal tapostattak, a' dúsgazdagok elszegényedtek, a' nemesek pórokká váltak nyomorúságból. Az ő idejében László király' szekerének nevezgették az ország' lakosai a' kétkerekü taligát, mivel a' folytonos fosztogatások miatt elfogyván a' barmok, igavonó állatok helyett emberek hurták a' taligákat."[35])

---

34) Thuróczi, II. 81.

35) Volt a' magyar történetirásnak ollyas korszaka, midön IV. Lászlót tisztára mosni söt dicsöiteni, napi renden vala. Kereselich egész komolysággal állította, hogy Lászlónak „kún" mellékneve nem onnan származik, mivel a' kúnok között szeretett lenni, kún szokásokat vett fel 's a' t., hanem onnan, mivel a' kúnokat megverte; Katona szereti mentegetni, mivel az egyház iránt adakozó volt, a' veszprémi föiskolát jószágokkal ellátta 's a' t.; mások meg' azért keltek pártjára, mivel a' szentszéki követet megszalasztotta 's a' pápa elött gyanúba jött, hogy nem hü keresztyén 's a' t. — Azok után, miket róla történeti igazsággal, mint hiszem, előadtam, lehetetlen benne végheltenül gyászos, 's a' magyarra átkul küldött egyéniséget nem látnunk. Országlása lator volt mint élete, 's két, három fejdelmet arra bátorító, hogy kezét büntetlenül a' magyar korona után kinyújtsa. Albert ausztriai herczeg' eljárását imént láttuk; szó volt a' velenczeiekről, kik Zárát, a' szerbekről, kik a' macsói bánságot elszakitották a' birodalomtól; Spaláto és Sebenico szövetségre léptek a' siciliai királylyal, magoktól és magok' nevében, mintha magyar kormány nem is léteznék, 's ugyanezen siciliai király, midön Palaestinába készülne, úti pénzül Magyarország' tizedeit kérte a' pápától! Hogy III. Endre, dicséretes tulajdonai' daczára, a' hazán nem segithetett, hogy Rudolf római király, hogy sánta Károly Nápolyban, hogy IV. Miklós és VIII. Bonifácz pápák az országról intézkedtek, mint sajátukról, mindez kún László' boldogtalan országlásának müve volt.

III.

Midőn IV. László gyilkos kezektől halálát vette, Arpád' fivéréből már csak Endre, Istvánnak, II.dik Endre' fiának Morosini Thomasinától Velenczében született gyermeke volt életben. Lászlónak szintén Endre nevü testvére, kiről felebb több ízben szólottunk, még 1277.ben meghalálozott, 's ennek halála után nyomban, úgy látszik, az addig hazátlanul bolygott velenczei Endre befogadtatott az országba és szlavoniai herczegnek neveztetett ki.[36]) A' hazafiak már évek óta a' gyermektelen László' utódát szemlélték benne, 's a' kőrösszegi gyilkos éj után küldöttség ment hozzá, melly őt koronázás végett Székesfehérvárra meghívja. Útnak indult, de csekély kiséretével alig lépett által a' Dráván, midőn a' lesbenállott németujvári Iván' kezeibe esett, 's csak tetemes váltságdíj mellett, főleg Rumi Tivadar fehérvári préposť közbenjárására bocsátatott szabadon. Mások a' koronát elrejtegették előle — a' gazok idegen trónkövetelők' zsoldjában állhattak, — de Lodomér esztergomi érsek ármányaikat kijátszotta, 's III.dik Endrét 1290. július' 23.án, tizenhárom nappal László' halála után, Székesfehérvárott királynak koronázta.[37])

---

36) Hogy velenczei Endre már 1278. ban szlavoniai, azaz, horvát-és dalmátországi herczeg volt, világos egyik oklevéléből, melly kelt „apud Kedhida, circa festum ascensionis domini, sexto kalendas junii 1278", 's mellyről utóbb, királysága' idejében, mint saját okleveléről szól: „exhibuit nobis quoddam privilegium ducatus nostri". E' szavak nem engedik, hogy a' Kehidán kelt oklevél IV. László' testvéröcsecsének tulajdonitassék, ki még 1277.nek második felében, vagy 1278.nak elején meghalálozott. Rudolf német király 1278. őszszel Lászlóhoz adott levelében úgy szól ennek testvéréről, mint már nem élöről: ... „licet ..... filiae nostrae sponsus ... viam transiverit brevis vitae."

37) Thuróczi, II. 82. összevetve a' „chronicon budense" Poddraczky-féle kiadásával. III. Endrének úgy Fenenna hitvesének 1293. januárius' 10.én kelt oklevelei. Chronicon Mellicense (hibásan)

Sokan idegent láttak benne, 's miután atyját mind IV. dik Béla, mind V. dik István távol ügyekeztek tartani az országtól, sőt véröknek sem akarták ismerni, akadtak valószinüleg, kik az új királynak származását Arpád' nemzetségéből kétségbe vonták. Nem csoda, hogy illy körülmények között egy világcsaló, ki magát az elhunyt király' testvérének hazudta, nagyobbakból és kisebbekből többeket elszédített, 's 's fejdelemnek kiáltatott ki az ország' egyes részeiben. A' király' hívei sóvári György' vezérlete alatt a' kalandort kiszalasztották az országból, 's rövid idő mulva híre ment, hogy Lászlónak áltestvére lengyel földön vízbe halt. [38])

De az ál-Endrén kivül más trónkövetelők is találkoztak, 's nála jóval veszedelmesbek.

Nehány héttel László' meggyilkoltatása után Albert ausztriai herczeg Erfurtban mulatozó atyjához, Rudolf római királyhoz indult, ki azon okon, mivel **1241.** ben az ő jelenlétében kinálta meg IV. Béla' küldötte a' váczi püspök II. Fridrik császárt Magyarországgal, ezt fiának hűbérül irta. „Ha mindjárt a' királyi jóakaratnak — így vélekszik Rudolf — a' római birodalom' valamennyi fejdelmeit tartozik körülözönleni, mégis, úgy akarván a' természet' ösztöne, kivált saját érdemes magzatunkat kell tisztelettel halmoznunk és dicsőséggel. E' tekintetből Magyarországot, mellyről mi és a' birodalom tudjuk, hogy néhai László király' halála által megüresült, folyamaival, földeivel, váraival, városaival, mezővárosaival, úgy öszves illetőségeivel és mindazon joggal, melylyel az említett László király amaz országot tudnivalóképen

---

az **1292.** dik évhez. Mit Engel Endrének Bécsben tartózkodásáról 's onnan barátruhában kimenekvéséről Hagen' es Horneck' nyomán mond, nem érdemel hitelt.

38) Austr. hist. pars pl. az **1290.** dik évhez. III. Endrének **1291,** augustus' **28.** án kelt oklevele, összevetve Dlugoss' VII. könyvével. (Joannis Dlugossi s. Longini historia polonica, Lipcse, **1711.** I. k.)

birta, méltóságos Albert ausztriai herczegnek, kedves fiunknak, hűbéri czímmel, magunk és a' birodalom' nevében, királyi nagylelküségünkből, a' birodalom' fejdelmeinek és főurainak tanácsából örök birtokul adjuk és adományozzuk". [39])

Ez történt 1290. augustus' 31.én. Nyolcz nappal később — september' 8.án — László' nővére Mária, sánta Károly siciliai király' hitvese, fiát Martell Károlyt Nápolyban magyar királynak koronáztatta, — a' római szék' megegyezésével, mert a' koronázás pápai követ által történt meg. [40]) Midőn Rudolf' eljárásától IV. Miklós pápa hirt vett, János esinoi püspököt megbizta, adná mind Rudolf római királynak, mind Albert ausztriai herczegnek tudtokra: „hogy Magyarország több oknál fogva a' pápáé 's a' római egyházé, és hogy senkise merészeljen Magyarországot az egyház' rövidségével magá-
1291.] nak tulajdonítani", — 's 1291.nek elején Rudolfhoz is leveleket adott ez' értelemben. Ugyanakkor — 1291. januárius' 31.én — Lodomér esztergomi érsekhez feddő levél ment Rómából, miért nem értesíti a' szent széket azokról, mik László' halála óta Magyarországban történtek; 's egy úttal meghagyatott az érseknek, adná tudtokra a' magyar koronához jogot

39) Pertz, Monum. Germ. hist. IV. (Leges, II.) Pray: hist. r. Hung. I. 244. 310. Rudolf' ezen intézményét rövid idő mulva egy újabb követte, melly szerint Magyarország az ausztriai herczeg 's a' cseh király mint a' német birodalom' hübéresei között ollykép lett volna felosztandó, hogy a' Dunának balpartja Csehországhoz, jobb partja Ausztriához tartozzék. Rudolf' szándéklatának jogtalanságát felesleges volna itt kimutogatnunk, 's arra, mit IV. Bélának érintkezéséről II. Fridrik császárral említ, megfelelt már 1245.ben, mint felebb láttuk, egy római pápa. Psychologiai tekintetben érdekes nézni, mint szédelgett a' római király azon magosságon, mellyre feljutott; érdekes Engel' haragját is látnunk, ki historiájában felkiált: „er verschenkte so eine ganze Nation, ohne deren Repräsentanten zu fragen, wie einen Stiefel." De a' magyar nemzet nem volt „Stiefel", 's nem került a' római szent birodalom' lábára.

40) Muratori, Annali d' Italia, VII., 2., 310. Raynaldi ann. eccl. az 1290. évhez, a' 43. sz. alatt.

tartóknak — e' helytt kivált III. Endre értetik, kit Lodomér koronázott királynak — hogy Magyarországhoz csak a' szent széknek van joga.

Endre e' helyzetben mindenekelőtt azon volt, hogy a' nemzet' szinét magának lekötelezze, 's e' végre a' koronázásakor nyilvánult kivánságoknak eleget teendő, 1291. februarius' 22.én kelt szabaditéklevélben a' hazafiakat jogaik' fentartásáról biztositotta, és a' közigazgatás' 's az alkotmány' mezején szükségeseknek talált módositásokat életbeléptette. Fogadta, hogy az ország' semmiféle megyéjét sem világinak sem egyházinak nem fogja örökül adni; hogy az ország' méltóságait nem fogja pogányokra, idegenekre, nem-nemesekre bízni; hogy a' nádort, a' főtárnokot, az országbirót, az al-kanczellárt az ország' nemeseinek tanácsához képest fogja kinevezni. Igéretet tett, hogy IV. Béla' és V. István' adományait sértetlenül fenn fogja tartani, 's IV. Lászlóéi közűl is azokat, mellyek hazafiúi érdemet jutalmaztak. Rendelé, hogy az ország' nemesei és az erdélyi szászok, ha külhatalom támad az országra vagy ennek valamelly része a' királytól vagy az országtól eláll, vagy elállani törekszik, fegyveres kézzel a' fejdelem körül gyülekezni tartoznak; de különben díj nélkül 's ha a' király nincsen jelen, sem belsem külhadviselés' alkalmával nem kényszerithethetnek az országnagyok' zászlai alá. Az öszves nemességet mindennemü adózás elől biztosította; a' főispán mellé itélethozás' alkalmával négy választott birót rendelt a' megye' nemeseiből adatni; a' rablóknak fészkül szolgáló magán erősségeket lerontatni parancsolta. A' tized' beszedésénél gyakrabban közbenjött visszaéléseket megszüntette. Az örökös nélkül elhalók' jogát, bármelly javaikról végintézetileg intézkedni, tiszteletben kivánta tartatni. Nemesek és polgárok csak saját biráiktól, a' főpapok' és kiváltságos egyházak' népei csak a' király' embereitől vegyenek itéletet. A' törvényesen elma-

rasztottak csak személyeikre nézve nyerhessenek kegyelmet a' királytól, vagyonukból a' panaszlóknak igazság szolgáltassék. A' főtisztviselők hivatalaikat ne adhassák másoknak bérbe, 's nem-nemes helyetteseket ne választhassanak magoknak. A' IV. László' idejében szedetni kezdett vámok megszüntessenek, 's a' régiebbeket is csak a' külországokból jövő kereskedők fizessék. Végre egyéb üdvös intézkedéseken kivül, mellyek a' hazafiak' köz-és magánjogi viszonyaira vonatkoznak, határoztatott: „évenkint egy ízben az ország' valamennyi főurai és nemesei tartoznak a' székesfehérvári gyülésen megjelenni, itt az ország' állapotáról tanakodni, és a' főurak' eljárását visgálat alá vonni, t. i. mint viselte magát külön mindenik megyéjében, és mint oltalmazta az ország' jogait; és azon gyülésen érdemeikhez vagy vétségeikhez képest hozassék a' király és tanácsosai által itélet felettök, 's jutalmukat vegyék vagy büntetésöket.“[41])

A' nemzetnek adott ezen zálog után, Endre 1291. husvéttájban követeket küldött Albert ausztriai herczeghez, kik öt a' Magyarországtól elszakasztott városok' és erősségek' visszaadására felhivják. A' követek tagadó válaszszal érkeztek vissza, 's Endre most nyolczvanezer fegyveressel átkelt a' Lajtán, 's több erősségeket bevévén, és a' Németújhely 's Bécs közötti tartományt kivált kún ijászai által elpusztítatván, Bécsnek ostromához látott. Hat hétig tartott az ostrom, 's több magyar úr és nemes — köztök sóvári György, Amade

41) Andreae III. r. decretum, 1291. Endlichernél. A' korona' hatalmának korlátozása az ország által választott tanácsosok' közbenjöttével — „juxta consilium . . . consiliariorum nostrorum per regnum deputatorum“ mond a' 7. tcz. — 's a' nádor' és a' főispán' biráskodását ellenőrizö négy nemes, a' szolgabirák' ezen embryói — 5. 14. tcz. — az 1291. diki decretumban a' nemzet' alkotmányos életének egy új phasisát lattatják velünk. — Endre ugyancsak 1291. ben Gyulafehérvárott is tartott országgyülést az erdélyi ügyek' elintézésére, — lásd: Eder, not. crit. et pragm. ad hist. Trans. 23. l.

Benedek, Sinka mester, Recsk' fia Pál 's a' t. — méltóknak mutatkoztak az ősökhez, midőn Albert, atyja' halálának hirét vévén, 's különben is, sem az ausztriai sem a' stájer főurak' hűségére nem igen számolhatván, békét ajánlott, mellyet az ország' püspökei augustus' 26.án következő feltételek alatt fogadtattak el Endrével: Albert a' Magyarországtól elszakasztott részt visszaadja; a' hadi foglyok mindkét részről kiadatnak; a' németújvári grófoknak az ausztriai határszéleken fekvő erősségeik lerontatnak.[42])

E' békekötés után Albert irányában biztosítva gondolhatá magát Endre, de Róma 's az anjouiak ernyedetlenül folytatták ellene ármányaikat. Sánta Károly' hitvese Mária [1292. 1292. január' 6.án Aixben, a Provenceban, okiratot bocsátott közzé, mellynek erejénél fogva — miután testvérének, László királynak halála óta „Magyarországban minden kéz zsákmányra, rablásra és pusztításra emelkedik," miről őt a' hívek értesítették, „akarván azon országról gondoskodni, akár öröködési, akár szokási, akár választási, akár más valamelly jog' vagy mód' alapján szálljon tovább a' korona, elsőszülöt-

42) Aust. hist. pars pl. 's Chron. claustroneob. az 1291. évhez. Horneck, Peznél, III. k. 397. h. III. Endrének több rendbeli oklevelei. A' békebiztosok között nemcsak egyházi 's világi urak, hanem városi polgárok is voltak Magyarország' részéről, élökön a' budai biró. V. ö. Czech' értekezését Hormayrnak 1831. re szóló hist. zsebkönyvében, 's Lichnowsky, Geschichte des Hauses Habsburg, II. 23. 's kk. ll. Endrének velenczei neveltetése kiismerszik öszves eljárásából a' városi polgárok', az ipar' és kereskedés' érdekei körül. E' tekintetben jellemző a' tordai polgároknak 1291. ben adott szabaditéklevele, de még nagyobb mértékben az, melylyel a' pozsonyiak' hűségét, kik Albertől házaik' elégetése és egyéb birtokaik' elvesztése által sok kárt szenvedtek, a' béke' helyreállítása után jutalmazta, melly szerint egyebek közt a' pozsonyi főispán' hatósága elől biztosítatnak, személyeik, lovaik és árúik az ország belsejében vámmenteseknek nyilvánítatnak, a' város' határain kívül elkövetett vétségeik miatt is — ha elkövetésök után a' városba vehették magokat — saját biráik elébe állítatnak; 's hogy egyéb pontjait ne érintsem, a' városban lakozó zsidók is a' polgárok' szabadságaiban részeltetnek.

tét Károlyt, a' salernoi herczeget" — ki a' pápai követ által, mint láttuk, már 1290. ben magyar királynak koronáztatott, — „Magyarország' királyává a' hívek' tanacsából választja és előreválasztja, ... 's az országot neki és törvényes utódainak ... csupa bőkezüségből, különös jóságból és anyai hajlamból adományozza." A' salernoi herczeg Nápolyból, hol az országot atyja helyett kormányzá, kérte fel anyját ez' oklevél' kiadására, — azzal hízelkedvén magának, hogy a' dalmát városok, ha a' pápai koronához, még László' testvérének ezen nyilatkozása is járul, hozzá fognak pártolni; de Spalató, Nona és Traw 's ezeknek nyomán a' kisebb városok is, hívek maradtak Endréhez, ki anyja, mint szlavoniai herczegné mellé nagybátyjában Morosini Albertben, mindjárt országlásának kezdetén kedves kormányzót ád vala nékik,[43]) 's ki az ausztriai herczeggel, midőn ez a' római királylyá 1293.] választott nassaui Adolf ellen haddal készülne, szövetségre lépett olly feltétel alatt, hogy sógorát a' salernoi herczeget — ennek hitvese Endre herczeg' egykori jegyese Constanczia volt — czélzataiban ne támogassa.[44])

IV. Miklós pápa még 1292. ben meghalálozott. A' szent szék két évnél tovább üresen maradott; míg 1294. ben V. dik Czelestin nehány hónapra felvállalván a' pápaságot, azáltal kivánta nyomát hagyni kitekintésének a' világi ügyekre, hogy a' nápolyi udvar' kérelmére, melly magát mindenha a' szent 1294.] szék' hűbéresének vallotta, Martell Károlyt, a' salernoi herczeget, újból Magyarország' királyának koronázta.[45]) A'

43) Lucius, IV. 10. Farlati Illir. sacr. IV. k. 219. l. Codex ambros. Muratorinál, XII. Ideig óráig Pál breberi grófot is megnyerte, ki a' tengeri bánság' élén állott, 's kinek és testvéreinek e' bánságot örökül adta, olly feltételek alatt, hogy a' királynak bel- és külhadviseléseihez ötszáz fegyveressel járuljanak, anyját szlavoniai herczegnönek ismerjék 's a' t.; (Fejér, C. D. VII. k. IV. d. 225. l.) de hűségök korán ingadozni kezdett.

44) Hist. austr. Frehernél.

45) Lucius, IV. 10.

trónkövetelőnek egy évvel később közbenjött halála, En- [1295.
dre' aggodalmait ez' irányban ideiglenesen megszüntette, ki az ország' belügyeinek orvoslására most a' birodalom' minden részeit beutazhatta, folytatván, mit már korábban kezdett: a' példátlan zavarba jött birtokczímek' felderitése által, szilárdabb alapot nyerni a' közerő' számára, 's a' közjövedelmeket és az egyeseknek a' fekvőbirtokon nyugvó kötelezettségét az állodalom iránt legalább némileg szabályozni.[46])

A' király' hitvese Fenenna, Zemomisl cujáviai herczeg' leánya, e' tájban meghalálozván, 's csak egy leánygyermeket, Erzsébetet hagyván maga után, Endre, hogy fiörökösről gondoskodjék, 's közte, és Albert ausztriai herczeg között a' szövetséget szorosabbra fűzze, ennek leányát Ág- [1296.
nest, 1296. ban nőül vette, Pozsony megyét kötvén le neki ellenjegyül azon negyvenezer ezüst márkáért, mellyekkel Albert, kezébe adta a' mennyasszonyt.[47]) Két évvel ké- [1298.
sőbb, 1298. februarius' 12. én a' király' leánya Erzsébet, kit imént említénk, Venczel cseh király' hasonnevü fiának eljegyeztetett. Az ünnepély Bécsben történt, hol Endre 's Venczel királyokon kivül, az ausztriai herczeg' udvarában a' szász 's az oppelni herczegek, a' brandenburgi határgróf, 's a' t. is összegyülvén, arról folyt a' tanácskozás: mint lehessen Adolfot a' német birodalom' királyi székéből kiforgatni, 's az ausztriai herczeget helyébe iktatni? — Albert a' gyülés' eloszlása után, számos magyar és kún fegyveresek által is támogatva, kik Demeter, zólyomi főispán' vezérlete alatt állottak, a' Rajnához indult, hol a' német választó fejdelmek által királyi méltóságától megfosztottnak nyilvánított Adolffal július' 2. án

46) „Quum d. rex — igy szól Baald, a' király' kamaragrófja egyik oklevelében — omnes terras et possessiones cujuslibet conditionis hominis in districtu Scepus existentis, nobis mensurare praecepisset, quis eorum quo titulo sua jura possideret.“ — Lásd a' többi ide vonatkozó okleveleket Fejérnél, C. D. X. k. 3. d. 276. l. 's másutt széltiben.

47) Hist. austr. pl. Frehernél, az 1295. évhez.

találkozván, a' gellenheimi véres ütközetben győzött, 's ellenét saját kezével megölte. Augustus' 24.én Aachenben római királynak koronáztatott, hová őt kivált a' cseh pénz, 's a' segédére jött „magyarok és kúnok' véghetlen sokasága" emelte.[48])

A' pápai széken most VIII. Bonifácz ült, 's ez mindent elkövetett, hogy Martell Károly' fiának, a' kiskorú Robert Károlynak szerezze a' magyar koronát, kiről feltette, hogy az országban csak a' szent szék' hűbérét fogja látni. E' végre, hogy magának és védenczének mindenekelőtt a' magyar tengermellékre nyisson befolyást, Pétert a' nápolyi királyné' udvari káplánját spalatói érseknek nevezte ki,[49]) 's a' dalmát városok csakugyan rövid idő mulva Róbert Károlyhoz pártoltak. A' birodalom' belsejében a' németujvári grófok, azáltal is ingerelve, hogy több erősségeik az Alberttel kötött béke' értelmében lerontattak, már korábban pártot ütöttek Endre ellen, 's rabló fészkeikből változó szerencsével vívtak meg a' király' fegyvereseivel, most ők, úgy Ujlaki Ugrín 's a' brebiriek szintén Károlyhoz állottak, 's velök tartott Gergely, a' Lodomér' helyébe lépett esztergomi érsek is, ki Endrét még imént Bécsbe kisérte, 's ki őt most csúfságosan elárulta. A' clerus' többi tagjai hívek maradtak Endréhez, 's hív maradt majdnem az öszves nemesség is, melylyet a' főurak közül többen azon ürügy alatt, hogy ők Károlyt ismerik uroknak, rútul sanyargattak. Endre az ország'

---

48) Austr. hist. pars pl. az 1298.dik évhez. — Chronicon Colmariense, Urstisiusnál: „Dux Austriae . . cum infinita multitudine Ungarorum et Cumanorum venit, qui omnes pugnare cum sagittis et arcubus consveverunt." III. Endre Pál grófnak, Madács' fiának Cserény földét adományozó levelé ben: „eo tempore, quo magistrum Demetrium, comitem de Zolyom . . in succursum d. Alberti . . contra Odolphum quondam regem Romanorum misissemus, cum eodem m. Demetrio juxta fluvium Hreni (Rheni) in bello campestri contra ipsum Odolphum regem . . . viriliter dimicando, cum effusione sanguinis nobis laudabiles . . . impendit famulatus."

49) Farlati Illyr. Sacr. III. 295.

's a' magánosak' ügyein segítendő, a' világi főurak' kirekesztésével a' nemességet, a' clerust, 's a' kúnok' és szászok' küldötteit köztanácskozás végett Pestre hivta. „Endre király' koronáztatásakor — így szól a' gyülés' végzéseit tartalmazó oklevél — nemugyan valamennyi régi szabadságai Magyarországnak, hanem közülök mégis a' főbbek és szükségesbek a' király úr' pecsétével erősített közirományba foglaltattak; melly rendelések az emberek' gonoszságai miatt meg nem tartatván, 's a' király úr' félénksége miatt épen félretétetvén, Magyarország ingadozni kezdett minden részeiben, 's a' főurak' és más hatalmasok' mindenféle garázdálkodásainak következésében ollyannyira odaveszni, hogy az egyházak, és a' nemesek 's más hazafiak kifosztatván javaikból és vagyonukból majdnem végnyomoruságra jutottak. Mit látván Endre úr, a' szent lélek' sugallatából, kegyességének füleit felnyitván 's a' hívek' tanácsainak engedvén, országgyülést hirdetett, hogy a' főpapok és egyházi személyek 's az ország' nemesei, kizáratván, mint szokás, valamennyi világi főúr, ezen dőlő félben levő és tömérdek rablások által megroncsolt országon minél üdvösebb tanácscsal segítsenek .... Mi tehát, János, Isten' kegyelméből kalocsai érsek, a' király úr' udvari kanczellárja, Péter erdélyi, Endre egri..... püspökök a' ferenczieк' pesti egyházában urunk' ezer kétszáz kilenczvennyolczadik esztendejében szent Domokos' napján Magyarország' öszves nemeseivel, 's valamennyi szászokkal és kúnokkal egybegyülekezvén, felhatalmazva a' király urnak 's az egész ország' főurainak megegyezése úgy másoké által is, miután segítségül hívtuk a' szent lelket, értekeztünk azokról, mik a' nagyságos királyon, 's az öszves ország' állapotán, úgy az egyházi személyeken és más rendeken segíthetnének.“ [50])

50) Constitutiones per praelatos et nobiles regni Hungariae apud ecclesiam fratrum minorum in Pest, anno 1298.

Az ekkép keletkezett végzések' egyike hirdeti, hogy a' gyülés „a' királyi tőből származó Endrét úgy tiszteli mint az országnak természet szerinti urát.“ Más végzések rendelik, hogy a' királyi jószágok, mellyek egyesek által elfoglaltattak, a' királynak visszaadassanak, 's ez szintén adja vissza az egyházaknak és nemeseknek, mi tőlök törvénytelenül került a' koronához. Új erősségek és kastélyok csak a' király' engedelmével építethessenek, 's a' fennlevők közűl azok, mellyek károsak vagy károsakká válhatnak, mellyeknek ellátására a' tulajdonosok nem birnak elégséges vagyonnal, vagy mellyek az egyházak' és monostorok' rovására épültek, haladék nélkül rontassanak le; ellenállás' esetében, lásson utána király és nádor, 's ha a' telek, mellyen az erősség állott, másé volt, adassék vissza törvényes urának; ha az ellenállót illette tulajdoni joggal, szálljon a' koronára. A' királynak embere mellé mindenik megyében négy nemes választatott, a' rablások' kitudására, 's ezek' értékének megállapítására; a' kárvallottak három hónap alatt nyerjenek elégtételt. Kik e' törvény' kihirdetése után rablásaikat folytatják, fosztassa-

---

factae, Endlichernél. Részben tovább fejlesztése az 1291. diki decretumban felállított közjogi elveknek. Nevezetes, hogy Endre' törvényeiben a' várjobbágyokról semmi szó, mi arra mutat, hogy köztök 's a' „servientes“ között mindinkább megtörtént a' fusio, mellyet Kézainak húsz évvel korábbi szavai: „jobagiones castri sunt pauperes nobiles“ már alakulóban mutattak. Egyébiránt, valamint a' várjobbágyok' tetemes része belé olvadt a' nemességbe, úgy kétségtelenül városi polgárokká „hospites hungari“ vá is alakultak át számosan közülök, mennyiben az egyik vagy másik megyének központi erőssége városi „immunitással“ ellátlatott, 's még számosabban pórokká, kisebb, nagyobb mértékben nemszabadokká is váltak a' várföldek' királyi adományozásának 's a' főurak' ragadozásának következésében. Mindezen metamorphosisokra példákat felhozni, könnyü volna, ha rövidségre nem kellene törekednünk; csak azt akarom még említeni, hogy a' várjobbágyok teljesen most sem vesztek ki, 's hogy I. Lajos' korában is találkozunk még velök. V. ö. Kovachich (József Miklós): Tentamen quo jobagiones castri ceteris regni nobilibus per Ludovicum I. regem non esse adaequatos adstruitur. Kolosvár, 1814

nak meg öszves birtokaiktól még örököseikben is, 's egyenes utódaik töröltessenek ki a' nemesek' sorából. A' kisebb nemesek' szabad választásától függjön, mellyik főúrnak akarják magokat ajánlani, 's a' hatalmasok ne kényszeríthessék őket, választásuk' tárgyától elállani, 's hozzájok szegődni. Ha két vagy több testvér ül osztozatlan ősi jószágon, közűlök csak egy, a' hasznavehetőbb és életrevalóbb tartozzék a' király' seregéhez jőni. A' királyné' udvarának tisztviselői magyarok legyenek, ne külföldiek. „A' király úr' udvarának tisztességesebb igazgatására és Magyarország' illendőbb kormányzására határoztatott: hogy urunk királyunk mindig háromhárom hónapra két püspököt annak rende szerint, egyet az esztergomi, egyet a' kalocsai érsekségből, 's az országnak nemeseiből annyit, mennyit e' végre most választottunk, tartson maga mellett, kik a' királyi jövedelmekből illő díjjal ellátandók; és ha a' király úr ezt tenni elmulasztaná, tanácsosainak meghallgatása nélkül kelt adományai, úgy az általa osztogatott méltóságok, 's minden fontosabb intézkedései érvénytelenek legyenek." „Ha az országnak valamelly része bár mi czímmel vagy ürügy alatt valamelly király által elidegenítetett, tartozzék király úr azt visszavenni, hogy Magyarország mint valamelly törvényes egész teljes épségének örvendhessen."

Ezek, 's még több üdvös intézkedések a' személyes szabadság' 's a' vagyon' biztosítására hozattak a' pesti egyházban, de minda' mellett, hogy a' nemességén kivül a' clerus' rokonszenvével is tetlálkoztak, mellynek szabadsága „főre 's tagokra nézve" szintén megerősítetett, vagy inkább csak most törvényesítetett általuk, — minden foganat nélkül maradtak. Az ellenök vétőkre kivált egyházi megrovás, egyházi átok szabatott büntetésül, melylyel a' latrok már nem igen gondoltak, mert egy sereg elvetemedett pap velök tartott, kik a' zsivány lelkismeret' megnyugtatására az átkot leemelték róla,

's mert a' pápai felmentésre számot tarthattak mindazok, kik magokat Károly' híveinek vallották. Egy helytt, való, szó tétetik arról is, hogy a' makacs gonoszok ellen induljon seregével a' király; de a' törvényszerkesztőnek nyomban eszébe jutott, hogy a' király' ereje nem ér fel a' főurak' hatalmával, 's ez' okon sietett utána vetni: „szabadságában álljon király úrnak máshonnan is segédet kérni a' gonoszok' vadságának fékezésére," — mi, ha akad is segédnyujtó, az ország' önnállóságát tönkre teszi.

A' dúlások, rablások, gyújtogatások folyton folytak mint eddiglen; a' nemesek és népeik önkénytes adóztatások, a' polgárok minden lépten nyomon kizsarolt vámok által — újra és újra ismételt végzések' daczára — sanyargattattak hol az egyik, hol a' másik főúr által, és a' királyi tekintély, kivált a' dunántúli részeken, hol a' latrok Károly' nevében szállottak szembe a' közhatalomnak időről időre jelentkező töredékeivel, mindig mélyebbre süllyedett. A' pesti gyülésen 1299.] hozott végzéshez képest **1299.** május' első felében országgyülés tartatott,[51]) 's ez' úttal a' Rákos' mezején, mert az öszves nemesség levén hivatalos, Pest' középületei szűkeknek találtattak; — de orvoslást ettől sem nyert a' haza. Gergely esztergomi érsek felhívatott, jelennék meg ő is, 's biztosítatott, hogy nemcsak minden sértés nélkül jöhet és mehet, hanem minden igazságos követelései is illő tekintetbe fognak vétetni; de ő, kit a' pápa csak imént hatalmazott fel az országban hemzsegő eretnekek' és békebontók' fékezésére mindenkit maga elébe idézni, a' makacsokat büntetni, 's a' szófogadókat egy évre és negyven napra szóló bünbocsánattal megvígasztalni, nem engedett a' felhivásnak, sőt egyházi átokkal fenyegette a' püspököket, ha a' gyülést oda nem hagy-

---

51) Ugyanazok' 34. d. pontja. Appellatio Emerici ep. varadiensis contra Gregorium electum eccl. strig.

ják, 's hozzá Veszprémbe nem jőnek, hol czinkosaival tanácskozott. Fenyegetésének nem volt sükere, de a' rákosi gyülés is eredmény nélkül eloszlott, 's Gergely érsek Veszprémből a' Dráván túl vette magát, hol tökéletes biztosságban folytatta kivált a' németujvári és brebiri grófok' segédével ármányait.

Endre, ki eddig Bonifáczot egy követségre, egy levélre sem méltatta, úgy látszik, 's ki gyengeségének érzetében sem ügyekezett engedmények és igéretek által a' pápát magának megnyerni, Imre váradi püspök által most a' közte és az esztergomi érsek között fenforgó ügyet a' római curia elébe terjesztette, 's a' lázadó főpapot annak jellemezte, ki felhivatván az ország' gyülésében résztvenni, hol minden veszedelmeztetése nélkül megjelenhetett volna, „rémséges fenyegetődzésekkel válaszolt ... 's az ország' hűteleneihez vevén magát, azokhoz, kik szörnyüséges és borzasztó gonosztetteik miatt az egyházból kiküszöböltettek és kiátkoztattak, kik majdnem már négy király alatt dúlják az országot ..... ezen dögveszeseket és száz halálra méltókat megátalkodott gonoszságokban még megerősíti.“

De a' szentszék most már nem volt hajlandó, értekeződésekbe bocsátkozni. György, brebiri gróf, Pál dalmát és horvátországi bánnak fia, 1300. tavaszszal Apuliába ér- [1300. kezett, és Róbert Károly ennek kiséretében, Spalatóba vitorlázott, hová augustus havában érvén 's itt Pál bánnal találkozván, két hónapi mulatozás után Zágráb felé indult, hol Gergely esztergomi érsek által ujból királynak kenetett. [52]) Párthívei előtt Veszprémig és Székesfehérvárig nyitva állott az út, 's Endrét 1301. januárius' 14.én megölte a' bánat. [1301. Elhúnyt a' budai várban, 's holtteste a' ferenczieknek János után

---

52) Madius, Schwandtnernél, III. k. 638. l. Farlati Illyr. s. III. k. 297. l. Lucius, IV. 10. Raynald az 1301. évhez, F. sz. a.

nevezett egyházában temettetett el. Arpád' fivére kiholt benne, mert első hitvesétől csak leánya maradott, Agnes a' második, magtalan volt.[53])

---

53) Timon (epitome chron. 42. l.) Endrét méreg által hagyja kimulni, mellyet olasz szolgája, két magyar főúr által megvesztegetve, asztalkésére kent. Katona nem akart hitelt adni a' történetnek, mert Timon nem hivatkozik forrásaira, 's Fessler erre azt válaszolja, hogy Timon valószinüleg a' hazai levéltárakból merítette az adatot. A' forrás, mellyből Timon merített, Horneck' poetai krónikája, 's az adat' úgy nem érdemel hitelt, mint nem ama' másik, melly szintén Horneckből ment át néhány újabb magyar történeti munkába, hogy Endre, mielött királylyá lett, Albert herczeg' kegyelméből ruháztatott és élelmeztetett, 's a' t. Horneck Endre' anyját is vádolja méregkeveréssel; szerinte Thomasina méreggel füszerezett vadhust küldött egy főúrnak, ki néki köszönet fejébe nyomban egy fáczánt küldött ugyanazon edényben. A' fáczán magába szivta az edényben maradott mérget, 's a' főúr meghalt a' királyanya' küldeményétől, ez meg' a' főúr' fáczánjától. E' történetecskét higye, a' ki hiheti; én úgy okoskodom: ha Horneck' ezen anecdotája költöi czifraság, miért ne tartsam a' másik méregkeverést is leleményes esze' szüleményének, miután róla a' bel-és külföldi források egyiránt semmit se tudnak?

KILENCZEDIK KÖNYV.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Venczel, 1301 — 1305.
Otto, 1305 — 1308.
I. Károly, 1308 — 1342.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

I.

Midön az Árpádok' fejdelmi vérének utolsó fiivadéka felett a' budai sirbolt becsukódott, a' nők' öröködéséről annyival kevésbé lehetett szó, mivel a' fivér is csak választással vegyes öröködés' alapján vitte a' birodalom' kormányát, 's a' középkor még nem jutott el fejlődésének azon fokára, hol nőben is jogképességet látott a' királyságra. Ehhezképest Endre' özvegye Agnes odahagyta az országot, a' nélkül, hogy atyja a' római császár egyebet követelt volna számára, mint hitbérének további birtokolását, [1]) 's az árva Erzsébetben atyjának legbuzgóbb hívei sem látták a' nemzet' királynéját. A' főhatalom' kireszállásának kérdésében kétfelé ágaztak a' nézetek. Az egyik, számra nagyobb felekezet a' szabadon választó nemzettől várta annak kijelelését, ki mint fejdelem a' közügyek' élére álljon; a' másik úgy vélekedett, hogy miután I. István a' római széktől kérte és nyerte királyi czímét, jelenleg — meghalálozván a' szent király' vég fiutóda — Románnak van joga a' koronáról intézkedni. De mindkét felekezet mintegy öntudatlanúl, saját elvén kivül még egy közös elv által vezéreltetett, melly nem engedé, hogy fej-

1) Jószágait Magyarországban még azután is, részét, úgy látszik, halálaiglan birta, melly 1364. ben következett be. 1308. ban, midön atyja, Albert császár Habsburg' vidékén meggyilkoltatnék, ott volt vele, 's iszonyatos boszút állott érette. Azontúl, Magyarországbani rövid tartozkodás után, a' Schweizban élt, mint apácza, a' königsfeldeni monostorban. — Endre' leánya, Erzsébet, Ágnessel egy időben költözködött ki a' hazából; 's midön cseh jegyese 1305. ben Violával, a' tescheni herczeg' leányával lépett házasságra, a' Rajna' partján Schafhausen' vidékén a' katalinvölgyi apáczák' monostorába vonult, hol 1338. ban meghalálozott.

delmöknek mást ismerjenek, mint az Arpádok' rokonát, 's melly a' szemlélővel érezteti, hogy valamint a' nemzet a' főhatalom' továbbszállításának egyik tényezőjét századok óta az öröködésben is, azaz, csak egy szabott nemzetség' kebelében történhető választásban látta, úgy elejétől fogva megvolt az irány az egyenes 's a' mindkétágu öröködés' megállapítására.

Innen van az, hogy ámbár mint láttuk, az ország' több dynastái példátlan 's véghetlenül gyászos függetlenséget víytak ki magoknak a' közelebb lefolyt félszázadban az uralkodó háztól, közülök igényt egy sem tartott a' koronára; innen van az is, hogy a' szabad választás mellett harczoló hazafiak először is Venczel cseh királyt kinálták meg a' koronával, Kunegundnak, IV. Béla' unokájának fiát; 's hogy a' római szék magának követelte ugyan a' jogot Magyarország' megürült királyi székét betölteni, de csak olly fejdelem által, ki a' fiágában magvaszakadt uralkodó házzal közel rokonságban állott.

Venczel' felekezetének legjelesebb tagjai János kalocsai érsek, 's az ország' nádora trencséni Csák Máté voltak, kik a' cseh királyt azon okon is ajánlották a' hazafiak' figyelmébe, mivel hatalma épen a' mult évben Lengyelország' megszerzése által is öregbült, 's mivel hatalmának ezen öregbülését nem fegyveres úton, hanem ügyessége és magát a' lengyel főurakkal megkedveltetni tudott szelidsége által eszközlötte. Míg ezek barátaikkal tanakodtak, Gergely érsek Róbert Károlylyal Esztergomba sietett, hol a' tizenhárom éves gyermek, most már harmad ízben, de most sem az ország' koronájával megkoronáztatott. [2]) Ezen lépés siettette a' Venczelpártiak' elhatározását. 1301. júliusban követséget küldtek a' cseh

2) VIII. Bonifácznak 1303. ban kelt „Spectator omnium“ féle bullájában: „Carolus . . . . in strigoniensi ecclesia juxta ritum antiquum Ungariae per personam idoneam regale susceperat diadema.“

királyhoz, ki a' Morva' partján fekvő Gödingig ment a' magyar főurak elébe, 's nagy fénynyel fogadta őket. A' küldöttek előadták a' nemzet' nagyobb részének kivánságát, melly őt királyának ohajtja, olly fejdelmet remélvén magának benne, ki az ország' jogait tiszteletben tartani, 's mások ellen megvédeni akaró és képes leszen. A' cseh király gazdag ajándékokkal válaszolt, de nem tartozván azok közé, kiket a' nagyravágyás mindig magasabbra buzdít, 's kik a' fáradalmakat nem veszik számba, ha új boglárt illeszthetnek diademájokba, fiát, a' tizenkét éves Venczelt, ki a' nemzet előtt különben is kedves leszen, mint III. Endre' árvájának a' hat éves Erzsébetnek jegyese, ajánlotta fejdelmül a' küldöttségnek. Ajánlása viszhangra talált, 's a' követek a' királynak fiát, cseh sereg' kiséretében Magyarországba hozták. [3])

E' közben a' németujvári grófok Gergely érsekkel meghasonlván, ennek védenczét Bécsbe Albert sógorához szalasztották, 's bevévén Esztergomot, ezt Venczelnek, midőn a' Dunához érkezett, általadták. [4]) A' cseh királyfi innen Székesfehérvárnak indult, hol János kalocsai érsek által 1301. augustus' 27.én István' koronájával megkoronáztatván, a' Venczel névről, melly a' magyaroknak, úgy látszik, nem volt ínyére, lemondott, 's a' nemzetnek kedves neven, Lászlónak kivánt hivatni, Lászlónak irta magát. [5])

Bonifácz pápa, mihelyest Venczel' koronázásának hirét vette, a' kalocsai érseket maga elébe idézte, adjon számot, miért koronázta a' cseh ifjat, Rómának 's az esztergomi érseki

3) Thuróczi, II. 84. Dlugoss, IX. Dlugoss Venczelről az atyáról irta „senem se et morti proximum attendens . . . filium transmittit", 's még minapában egy nagyérdemü férfiú irta róla, „se per aetatem excusante", holott tudnivalóképen a' vén férfiú akkor csak harmincz éves volt. Kora által nem igen menthette magát, de igen nyavalyássága által, melly őt rövid idő mulva sirba vitte.

4) Kerchelich, hist. ecc. zagrab. hibásan az 1305.dik évhez.

5) Thuróczi, II. 84. Koller, de sacra r. Hung. corona comment. 122. l. Venczel valamennyi okleveleiben Lászlónak irja magát.

széknek sérelmével, királynak; az idősb Venczelt levél által felhívta, parancsolja fiát vissza Budáról; és Miklós bíbornokot 's ostiai püspököt, Magyarországban küldöttét oda utasitotta: intézné el a' versenyző királyok közt az ügyet, azaz: keljen Károly' pártjára egyházi tilalom, és egyházi átok által. [6]) Miklós Dalmátián és Bécsen keresztül, hol Károllyal és híveivel találkozott, Budára, Venczel' székhelyére érkezett, 's kezdetben rendkívül ovatosan nyilatkozott, mert kivált a' budai lakosság, de a' többi városok is, mellyekben időzött, névszerint Győr és Esztergom, Károly iránt ellenszenvet mutattak. [7]) Később — october' 25. én — midön felhivására a' főbb és alsóbb papság körülötte gyülekezett, vérszemet kapván, Venczel' választását törvénytelennek, 's mint ilylyest érvénytelennek nyilatkoztatta, az egyház' fenyitékével és a' rendelkezésére álló büntetések' súlyával rémítgetvén Károly' elleneit. De e' fenyegetés csak arra birta az alsóbb papságot 's a' püspökök' nagyobb részét, hogy a' gyülést odahagyták' 's a' budai polgárok' magaviselete tanácsosnak láttatta a' szentszéki követtel, még idején az országból Bécsbe menekülni. Szent haragjában Budát átok alá fogta, mire a' budai papság azzal válaszolt, hogy összehíván a' népet, vallási ünnepélyességgel a' pápát és követét, 's kik az országban vele tartottak, viszont kiátkozta. [8])

Az idősb Venczel Tabenics Ulrik törvénytanárt Bonifáczhoz Anagniba küldötte, 's fiának az országrendek' választásából származott jogát előadta. Bonifácz 1302. június' 10. én 1302.] válaszolá, hogy ő Venczel és fia iránt szíves készség-

6) VIII. Bonifácznak 1301. oct. 17. én Venczel cseh királyhoz és Miklós követhez intézett levelei.

7) Palacky, Ital. Reise, 51. l. VIII. Bonifácz' regestáinak nyomán.

8) Thuróczi, II. 86. Chron. Claustroneob. Peznél hibásan az 1302. évhez. Spondanus, annalium Baronii cont. az 1301. évhez.

gel viseltetik, de mivel Mária siciliai királyné Magyarországot szintén, még pedig már IV. László' halála óta a' magáénak és unokájáénak mondja, más' jogának sérelme nélkül nem helyeselheti a' csehnek eljárását. Hogy kivilágoljék, mellyik részen legyen az igazság, jelenjék meg hat hónappal a' történendö idézés után személyesen vagy felhatalmazottai által mindenik fél az apostoli szék előtt, melly az ügyben itéletet hozand. [9]) Venczel előre tudta, hogy a' szent szék' mérlege az ő igényeit könnyűknek fogja találni, 's ez' okból más úton kivánván ügyén segíteni, Fülep franczia királylyal, Bonifácz' leghatalmasabb ellenével szövetségre lépett, 's a' kirendelt határidőre két óbudai káptalanbelit 's egy világi törvénytudót Anagniba küldött, kik nevében kinyilatkoztassák: hogy semmi kedve Magyarországról a' szentszék előtt pörlekedni. Ellenben Károly' megbizottjai: Gergely, esztergomi érsek, ki gonosz szolgálatai' daczára még mindig várta a' palliumot Bonifácz' kezéből; István kalocsai érsek, ki az elhúnyt János' helyébe választatott, 's most felszentelését sürgette; továbbá: Mihály zágrábi, Tivadar győri 's több más püspökök és főbb papok kinyilatkoztatták, hogy a' pápa' itéletét bizodalommal várják. Bonifácz, ki Albert római királylyal csak ímént a' végett békült ki, hogy szükség' esetében segédére Venczel ellen számot tarthasson, **1303.** május' [1303. **31.**én tartott consistoriumban kihirdette: hogy miután Mária siciliai királyné V. István magyar királynak leánya, 's miután a' magyar korona öröklés' nem választás' alapján száll főről före, nem Venczelnek, hanem Máriának és Károlynak van joga Magyarországhoz, mellynek öszves lakosai Venczel iránti kötelezettségök alól felmentetnek, 's egyházi átok' büntetése alatt ezentúl Károlyt kötelesek törvényes uroknak ismerni. [10])

9) Fejér, C. D. VIII. k. 1. d. 65. l.
10) Ugyanott, VIII. k. 1. d. 121. l.

István, kalocsai érsek, ki Anagniból Nápolyba utazott Károly' nagyatyjához, vele unokájának ügyéről tanakodandó, 's ki a' nyár' vége felé már ismét Magyarországban volt, társaival kihirdette a' bullát hol lehetséges vala, 's Károly' híveinek száma csakugyan növekedett, mit talán nemannyira a' bullának, mint azon körülménynek köszönhetett, hogy a' most már tizenöt éves ifju Venczel annak kezdett mutatkozni, kinek a' cseh nép röviddel utóbb ismerni tanulta: részegeskedőnek, játékosnak, Prága' utczáin éjente garázdálkodó korhelynek.

Bonifácz, mihelyest bulláját Venczel ellen kihirdette, felhivta Albert római királyt, kelne Károly' pártjára a' cseh 1304.] ellen, 's 1304. nek elején csakugyan hadi készületek tétettek mind Albert', mind fia Rudolf ausztriai herczeg' részéről, mellyek Venczelt annyival is inkább aggodalommal tölthették el, mivel hírt vőn, hogy fiának hivei napról napra fogynak, 's hogy még Csák Máté is, ki szolgálataiért, az 1291. diki törvény' világos rendeletének ellenére, Trencsén megyét „minden városokkal, falvakkal, vámokkal 's a' t.“ Venczeltől örökül nyerte, Károlyhoz állott, kinek felekezete magát Buda várát is ostromlotta.[11]) E' hírre 1304. júniusban a' cseh király számos fegyveresek' élén személyesen indult Magyarországba, 's Párkánynál átkelvén a' Dunán, az esztergomi erősséget bevette, Mihály érseket megszalasztotta,[12]) a' főegyház' kincsét elragadta, 's az itt őriztetett oklevelek' részét magával vitte, részét, miután arany pecséteiket leszaggatá, pogány kézzel tépte, megsemmisítette. Innen Budára

11) Ugyanott, VIII. k. 1. d. 115. l.

12) Gergely érsek 1303. september' 7. én VIII. Bonifácius' védelmében, kit Fülep franczia király' emberei több olasz nagyokkal fogságra vetettek, elhalt. Röviddel utóbb a' nyolczvanhat éves pápa is sírba szállott. Utóda a' szent széken Miklós ostiai püspök volt, ki imént Magyarországban következedett, 's ki a' pápák' sorában XI. Benedek névvel fordul elő.

indult fiához, ki fejdelmi palásttal, a' koronával fején, ment elébe, 's kit ezen koronával 's az ország' többi cimeliumaival együtt a' jelentkező vész elől szerencsésen Csehországba vitt.[13])

Venczel már Prágában volt fiával, midőn Károly és főbb hívei augustus' 24. én Rudolf ausztriai herczeggel szövetségre léptek ellene.[14]) Seregök ötvenezerre ment, és september' első felében Albert római királynak Regensburgból érkezett hadával Budweis' vidékén egyesült. A' kúnok kivált a' Morvával határos cseh széleket irgalmatlanúl pusztították, Albert a' németséggel Kuttenberget ostromlotta. Venczel parányi reménynyel nézhetett a' fejlemény elébe, mert szintekkor Lokietek Vladiszláv, a' lengyel fejdelmek közül az egyetlenegy, ki 1300. ban Venczelnek lengyel királylyá választatását ellenzé, 's ki azóta országból országba bolyg vala, Omode gróf' fegyvereseivel átkelt a' Karpatokon, 's több erősséget bevévén, Lengyelország' ezen részében a' cseh felsőbbséget megingadoztatta. De Kuttenberg' polgárai vitézül védték magokat, 's alkalmat szolgáltattak Hermann brandenburgi határgrófnak, Venczel' egyik szövetségesének, Albert' táborát megkerülni, 's a' kuttenbergiek' gyakori kitöréseit támogatni. Adjuk hozzá, hogy az ostromlók közül számosan ragályos nyavalyáknak áldozatúl estek, 's hogy Otto bajor herczeg, ki eddig Albert' részén állott, Venczelhez pártolt, — két körülmény, mellyek a' római király' és szövetségesei' tüzét lelohasztották, 's összes seregöket a' tél' megnyilásával visszavonulásra bir- [1305. ták. 1305 nek elején, eredmény nélkül maradván a' békekötési kisérletek, Albert 's magyar szövetségesei ujból Venczel ellen készültek, ki most seregének' vezérletét Otto bajor herczegre bizta, de kinek június' 21. én bekövetkezett halála a'

13) Ugyanott VIII. k. 1. d. 169. l. Thuróczi, II. 84. Horneck, Peznél, III. 740. l. Pulkawa, Dobnernél, az 1304. évhez.

14) Fejér, C. D. VIII. k. 1. d. 158. 's kk. ll.

hadviselésnek véget vetett. Augustus' 5.én Albert és II. Venczel között megvolt a' béke, mellynek egyik pontja szerint a' római király igéri, hogy Venczelt nem fogja annak birtokában háborgatni, mi reá öröklési vagy más úton háramlott; 's miután e' szavakban czélzás van az ifju cseh királynak Magyarországhozi viszonyára, világos, hogy a' római király az alkulevélben szövetségesének, Károlynak, igényeit nem igen támogatta.[15])

II.

Jutalmul a' nyújtott segédért II. Venczel bajor Ottónak Brünnben a' magyar koronát általadta, miután jogáról Magyarországra 's III. Endre' leányának kezére ünnepélyesen lemondott. Otto IV. Bélának unokája 's mint illyes a' kihúnyt uralkodó háznak Venczelnél is Károlynál is közelebbi rokona lévén, nem épen hiú reményt táplált, hogy az ország őt királyának fogja ismerni, kivált mert birtokában volt azon koronának, mellyet már akkor szentnek tartott a' magyar; továbbá, mert a' hatalmas németujvári grófok, valószinüleg általa megvásárolva, mellette nyilatkoztak; végre, mert Károly iránt, kit a' római szék erőszakosan tolt a' nemzetre, ez okon számos úr és nemes még folyvást legyőzhetlen ellenszenvvel viseltetett.

Otto kalmár' képében Brünnből Ausztrián keresztül Sopronyba érkezett, kijátszván ekkép az utána leselkedett Róbert Károlyt és Rudolf ausztriai herczeget, 's magával hozván a' koronát is, melly egyébiránt kevésbe mult hogy veszendőbe nem ment ez' alkalommal. Útközben t. i. kicsúszott a'

15) Chronicon Claustroneob. Peznél. Chron. Salisb. ugyanott Pulkawa, Dobnernél. Dlugoss, IX.

holmi közül, 's Otto csak akkor vette volt észre, hogy a' drága kincs nincsen vele, midőn Fischamendnál hajóra szállván, szemlét tartott árúi felett. Egyik kisérőjét most visszaugrasztotta, ki a' koronát tokostúl egy pocsolyában találta. Különös és csodálatos dolog, kiált fel egyik ősünk Thuróczinál. Mit jelent az, hogy a' korona leesett 's az úton maradt? kétségkívül azt, hogy a' bajor herczeg nem fogja halálának órájáig fején viselni a' koronát, hogy elveszíteni fogja 's hatalmát, dicsőségét is vele. És az mit jelent, hogy mások nem találták, csak azok, kik magokkal vitték az országba? Jelenti, hogy Magyarország nem fog szent koronájától megfosztatni.

Otto most Székesfehérvárra ment vele, hol a' magyar királyságnak e' féltett jelét Benedek veszprémi és Antal csanádi püspökök 1305. december' 6.án fejére illesztették. Fehérvárról Budára indúlt, mellynek utczáin nagy ünnepélyességgel, királyi palástban, a' koronával fején végig lovagolt, hogy nagyok, kicsinek István' utódát szemléljék benne. Azon volt, hogy a' nép' rokonszenvét megnyerje, 's az eszköz' választásában nem volt ügyetlen, midőn 1306.nak elején né- [1306.
met kisérőit Bajorföldre visszaküldte.[16])

E' közben Rudolf ausztriai herczeg azon örv alatt, hogy Károlylyal kötött szövetsége úgy kivánja, a' Lajta és Rábcza közötti környéket pusztította, mi a' magyarok', névszerint a' pusztított urodalmakat kiválólag birtokló Németújváriak' részéről visszatorlást vonván maga után, a' kölcsönös dulások, Károlynak csekély előnyére, folytak addiglan,[17]) míg II. Ven-

16) Thuróczi, II. 87. 88. Chronicon Salisb. Peznél az 1305. d. évhez. Comp. chronol. rerum boicarum, Oefelenél II. 340. Henricus praep. oettinganus, Oefelenél, hibásan az 1306. d. évhez. Honnan meritette légyen Engel azon adatot, hogy Otto koronázásakor „V. dik Béla" nevet vett fel, nem tudom; az oklevelek egyebet bizonyítanak, mellyekben magát folyvást Ottónak írja.

17) Chronicon manuscriptum usque annum 1330., Link':

czel cseh kírály' megöletése után Rudolf, atyjának meghagyásából Csehországba indult öszves erejével, hogy magát a' Premysliek' királyi székébe helyezze.

Otto most nyugotról nem látván hatalmát veszélyeztetve, az ország' tiszai részét járta be, 's innen Erdélybe indult, 1307.] hová István' koronáját, királyságának e' fő biztositékát magával vitte, 's hol már évek óta Apor László volt vajda, ki a' tartományt majdnem függetlenül a' magyar főhatalomtól kormányzotta, 's magát a' radnai ércz —, a' dési és kolosi sóbányák' birtokába helyezvén, a' székelyek' és szászok' szabaditékos földét megnyesvén, 's a' t. mint a' Németujváriak és Trencséni Máté ideát, rablás' és zsarlás' utján roppant gazdagságra tett szert. A' hatalmas embert azáltal remélé Otto megnyerhetni, hogy leányát hitvesül kérte magának; de Albert római király, ki Magyarországban még mindig a' német birodalom' leendő hűbérét látta, a' vajdát megvesztegette, 's ez Ottót kezébe kerítvén, király és korona húzamos ideig Gyulafehérvárott őriztettek.[18])

E' közben a' főtelen országot — mert Károly Dalmátiába vonult ismét — minden irányban dúlta a' pártvész. A' Németujvári grófok Kőszegtől Zágrábig fosztogattak; Trencséni Máté a' morva szélektől Komáromig uralkodott, az erősségeket saját fegyvereseivel megrakta, 's királyául sem Károlyt sem Ottót nem ismerte; a' Szepességben rablók és gyilkosok elölték a' tatárjárás után új életre kapott ipart; 's

---

Annales Austrio-Claraevallenses, czimü gyüjteményében, I. k. 571. 's kk. ll.

18) Henr. praep. oetting. Oefelenél, az 1307. d. évhez. Thuróczi, II. 87. Eder, Observ. crit. et pragm. ad hist. Transsilv. Szeben, 1803. 27. l. Miket Pejacsevich, hist. Serviae, 221. és 255. ll. és Engel, Gesch. der Nebenländer des ungr. Reiches, III. 244. 's kk. ll. Apor' sógorsági viszonyáról a' szerb fejdelmekkel, mondanak, azok egymással egyben nem függő, söt részben egymással ellenkező dolgok, 's Thuróczi' rövid érintéséből fel nem deríthetők.

Buda még gyászosabb események' színhelyévé lett. László, Wernherr városbirónak, III. Endre' bizodalmas emberének fia Károlylyal tartott, 's e' miatt az idősb Venczel őt foglyúl magával vitte, midőn fiát Budáról Prágába kisérte. II. Venczel' halála után Rudolf király' parancsára a' börtön' ajtai megnyiltak a' budai polgár előtt, ki most több Károlypártiak' segédével iszonyatos boszút vett ellenein. 1307. június' 1. én éjtszaka a' zsidó imaház melletti kapun czimboráival a' budai várba lopódzik, 's Venczel' egykori híveinek házaikra tör. Közülök többen elesnek a' tusában, mások megfutamodnak, névszerint Petermann biró is, Károlynak állhatatos ellene, ki csak kopasz életét megmenthette. Hermann Márk és Márton mester esküttpolgárok lófarkra köttettek, a' város' utczáin végig hurczoltattak, holttetemeik megégettettek, jószágaik elkoboztattak. Azon papok végre, kik a' pápát és követét és Károly' híveit kiátkozták, Tamás esztergomi érseknek általadattak, ki őket tömlöczre vetette, „mellyben szomorú lelköket kiadták" irja Thuróczi, mi egyjelentésü ezzel: mellyben borzasztó kínok között elvesztettek.[19])

Míg ezek az országban történnek, csak egy óhajtást hagyva a' jobbakban: hogy a' nyugalom olly eszközökkel, mellyek a' nemzet' önnállóságával megférők, helyreállítassék elvégre, V. Kelemen, Benedeknek a' pápaságban utóda, Károly mellett új lépést tett. 1307. augustus' 10. én Bonifácz' bulláját megerősítette, Ottót átokkal fenyegette, ha Károly ellen véteni merészelne, 's egy évet adván neki, hogy igényeit szóval vagy irással fejtegesse, őt a' szent szék elébe idézte, „melly Magyarország' jogairól és kit - illetőségéről eldöntő végzést fog hozni." Egy úttal Gentilis bibornok Magyarországba rendeltetett küldetni, a' szent szék' szándékának és érdekeinek hatalmas előmozdítására.[20])

19) Thuróczi, II. 88.
20) Fejér, C. D. VIII. k. 1. d. 207 's kk. ll.

A' bibornok még a' pápával tanakodott, midőn october' 10. én szent Péter' egyházában a' Rákoson számos úr és nemes egyûvé gyülekezett, kik Károlyt fejdelmöknek nyilvánitották, „utódaival egyetemben, mint a' királyi öröklés kivánja.“ - 'S az ország' gyászos állapotán különben is segíteni törekedvén, végzést hoztak, hogy a' villongások közben elfoglalt jószágok tulajdonosaiknak adassanak vissza, hogy a' főurak a' szegényebb nemeseket ne kényszeríthessék szolgálataikra, 's ezek tetszésök szerint ajánlhassák magokat valamelly úrnak, vagy függetlenek maradhassanak. E' végzések részben ollyasok által is hozattak, kik előbb Venczel' és Otto' pártján voltak. „Az ország' urai és nemesei — mond a' ránk maradt oklevél, — az igazságot elébe helyezvén az indulatosságnak, azonegy úr iránti engedelmességben egyesültek.“[21]) 'S csakugyan, mióta Otto Erdélybe ment, hogy ott fogságba kerüljön, királynak egy lélek sem nézte öt, és Károly' ellenei nem Otto iránti hűségből maradtak el a' rákosi országgyüléstől.

Albert római királynak 1308. elején történt erőszakos halála után Apor vajda, csak a' korona maradjon kezében, Otto' letartóztatására kevés gondot fordított, 's a' fogoly három évi nemannyira országlása mint az országban tartózkodása után, Serény Imre' kezéből[22]) szabadságát visszanyervén, Erdélyből orosz földre 's innen Boroszlóba vette magát, hol Henrik glogaui herczeg' leányával lépett házasságra. Még négy évig élt Bajorországban, 's halálaiglan élt a' magyar király' czímével. 1308.]

---

21) Ugyanott, VIII. k. 1. d. 221. l. Az oklevél szerint Károly is jelen volt, ki, miután Buda már négy hónappal azelőtt híveinek kezébe került, itt aggodalom nélkül tartózkodhatott.

22) Palma, notitia rer. Hung. II. k. 16. l.

III.

Gentilis bibornok 1308. júniusban Dalmátiába érkezett, hol Károly 's Németújvári Henrik által fogadtatott. Az utóbbik hűséget esküdött a' királynak, 's a' szlavoniai bánságot nyerte jutalmul.[23]) Több hónapig időztek Dalmát-és-Horvátországokban, — mert october' elején még a' Száva' partjain találkozunk velök, — 's csak novemberben értek Budára. A' bibornok kettős czél' elérésére törekedett: hogy az ország' hatalmasai között Károly iránt mutatkozó idegenséget lefegyverkezze, 's hogy Magyarországot olly viszonyba hozza a' szentszékhez, minőben Nápoly volt. Károly' ellenei között, miután a' Németujváriak kiengesztelödtek vele, Trencséni Máté volt a' leghatalmasbik, 's Gentilis sietett öt tárnoknak kineveztetni. A' zordon férfiú ideig-oráig megszelídült, esküvel fogadta, hogy Károlyt fejdelmének és természetes urának ismeri, 's díjjul a' bibornok az ország' első báróját, az „ország' gyámját" látta benne.[24]) A' többi főurakat is — világiakat úgy mint egyháziakat — megnyerte magának, és midön november' 27. ére országgyülést hirdet vala, egy sem találkozott, ki ezen jogbitorlás ellen tiltakoznék, és személyesen vagy küldötteik által megjelentek mindnyájan.

A' gyülés Pesten tartatott, a' dunaparton, szabad ég alatt. A' király 's a' bíbornok átjöttek a' zajló folyamon, 's urak és nemesek és tömérdek nép között fogtak helyet. Gentilis' megnyitó beszéde e' bibliai mondásból indult ki: „Uram, nemde jó magot vetettél földedbe." Szó volt benne a' szent királyokról, a' koronáról, mellyet István a' szent széktől nyert, 's innen következtetésül azt vonta ki a' bibornok, hogy Magyarországnak királyt csak a' pápa adhat, a' melly

---

23) Fejér, C. D. VIII. k. 1. d. 210. l.
24) Ugyanott, VIII. k. 5. d. 52. l.

pápának nevében ő most Károlyt nevezi ki Magyarország' fejdelmének. — E' szavakra olly zaj támadt urak és nemesek között, melly a' szónokot megdöbbentette. Az ország' szabadságára, az ország' függetlenségére hivatkoztak; elmondották, hogy sem a' szent széknek, sem a' pápai követnek nincsen joga az országra fejdelmet tukmálni. Kit magunk — folytaták — még a' mult évben, a' Rákos' mezején királyunknak választottunk, és az országnak régi törvényes szokása szerint fejdelemnek ismertünk, ám, erősítse meg azt a' római egyház' nevében követ úr, 's erősítessenek meg illyképen az utódaink által a' királyi fajból választandó fejdelmek is; de egyéb jogot sem mostanra, sem jövendőre nem engedünk a' római széknek. — Gentilis látván, hogy elméleti fejtegetései által csak a' vele jött, 's tudományát bámuló olasz jegyzőket ragadta magával, de a' hazafiak előtt Károly' 's az egyház' ügyét veszélyezteti, — ügyes fordulattal válaszolá, hogy beszédében oda fogott volna érkezni, ha félbe nem szakasztatik, hová az előtte szólók helyezték a' kérdést, hogy tökéletesen osztozkodik a' rendek' nézeteiben, 's ezzel Károlyt, ki a' magyar királyok' fajából származik, kit Magyarország teljes joggal illet, 's kiben az egyház a' magyar főhatalom' törvényes örökösét látja, méltóságában megerősíti. 'S most a' rendek egyenkint kezet adván a' követnek, 's megölelvén öt és Károlyt, magokat hűséggel lekötelezték az új fejdelemnek, kit a' nép' örömrivalgásai között felemelvén, a' gyülés' színhelyén körülhordoztak.[25]) Igy végződött a' november' 27. dikei nap; a' szent szék nem nyert diadalt, mert igényét: királyt adni az országnak, ezt pápai hűbérnek nyilatkoztatni,

25) Instrum. electionis Caroli I. in regem Hungariae, agente cardinali Gentili apost. sedis legato in campis rákosiensibus (értsd: a' Dunának pesti partján) a. 1308. interventae, gr. Cziráky Antal' jegyzeteivel, ennek: Disquisitio hist. de modo consequendi summum imperium in Hungaria" című munkájában, 53 — 56, és 202 — 209. ll.

visszaútasította a' nemzet; de teljes diadalról a' rendek sem szólhattak, mert választási joguk az öröklés' elvének alkalmazásával hozatott kapcsolatba, 's mert kénytelenek voltak a' szent széknek jogot tulajdonítani, melly szerint az egymást felváltó királyok általa voltak megerősítendők, — igaz, hogy rövid életü jogot, mert már Károly' fia Lajos, negyven évig uralkodott a' szent szék' megerősítése nélkül. A' ki diadalt nyert, az a' nép volt, mellynek örömrivalgásai őszinték lehettek, mert érzé, hogy a' pártviszályok' megszünése veteséit a' lovak' patkói, a' latrok' üszkei elől biztositja; — a' ki diadalt nyert, az a' nemzet volt, melly az Anjouk alatt dicső korszakot élt, minőt a' Venczeleknek és Ottóknak nem köszönhetett volna, kik ha szent István' királyi székén helyet foghatnak, a' római szent birodalom' boldogtalan tömkelegébe sodortatik emberi valószinüséggel az ország. [26])

A' november' 27.én megnyilt országgyülés még december' elején is együtt volt — legalább az egyházi és világi urak, kiknek hozzájárulásával hozattak és kihirdettettek, Gentilis által több rendbeli országos végzések, mellyek részben a' taval kelt rákosi határozatok' bővebb fejtegetését és okadatolását foglalják magokban, — illyesek egyházi tilalom és

---

26) Újabb történeti munkában olvasom, hogy Csák vagy Trencséni Máté november' 27. dike után körlevélben (Cirkularschreiben) a' lefolyt gyülést törvénytelennek nyilvánította, 's a' hazafiakat nádori hatalmánál fogva új gyülés' tartására felhivta 's a' t. Ezen többféle anachronismusokkal füszerezett állitás' urát nem hiszem hogy adhatná a' kérdéses történetiró. Elvonatkozva attól, hogy Trencséni Máté az 1308. diki gyülésen küldötte által jelen volt, felebb Gentilis' kinevezéséből Károly tárnokát 's gyámját szemléltük benne, és hogy a' következő évben is még nem volt Károly' ellene, több okiratból láthatni, mellyeknek egyikében, „a. dni 1309. octavo idus maji“ (május' 8.án.) a' király Mátét „dilectus et fidelis noster“ nek mondja, sőt egyik tisztviselőjét jutalmazza, másban — kelt 1309. június' 15.én — „Philippus de Sancto Geroldo pro se, et Matthaeo palatino de genere Chaak“ Károlynak a' többi főurakkal egyetemben újabban hüséget esküdött. A' meghasonlás Károly és Máté között később következett be.

átok azokra, kik Károlyt fejdelmöknek ismerni vonakodnak, kik a' király' 's a' királyné' jószágait elfoglalják, vagy a' korábban elfoglaltakat vissza nem adják; — részben Gentilis' sugallatából 's túlnyomó befolyása által keletkeztek. Igy, például, hivatkozással a' római jogra, a' felségsértők, azok, kik Károlyra erőszakos kezeiket vetnék, vagy személyének ártalmára volnának, 's a' felségsértők' társai, védői, bujtogatói halállal rendeltetnek büntettetni; 's nyomban hozzáadatik, hogy a' bűnösök még azonfelül minden birtokaiktól és jogaiktól megfosztandók, alattvalóik, a' hűség' kötelezettsége alól felmentetvén, 's fiaik is csak a' szentszék' engedelmével érdemesíthetvén egyházi vagy világi tisztre, méltóságra. Mivel a' korona még folyvást az erdélyi vajda' kezében vala, kinek a' gyülésen jelen volt követe csak olly feltételek alatt ajánlkozott a' tisztes ereklye' kiadatására, mellyeket nem lehetett elfogadni, Gentilis nagybölcsen e' végzést hozatta: „Minthogy a' korona, azonképen mint más ingó javak orzás, tűz és számtalan egyéb véletlen esemény által elveszhet; ..... 's miután, ha a' koronának veszedelme az ország' veszedelmét is vonná maga után, az következnék, hogy nagyok, kicsik, kényök kedvök szerint királyt és országot csúffá tehetnének: az érsek és püspök urak' 's az ország' báróinak tanácsából és megegyezésével rendeltük, hogy azon esetre, ha a' korona, mellyet most László vajda magánál letartóztat, a' jövő, most előre kitűzendő gyülésre hozzánk vissza nem kerül, jelen rendeletünk erejénél fogva legyen tilalom alatt, 's mindaddig tilalom alatt levőnek, nem-szentnek és hibásnak tartassék mindenki által, míg László vagy más valaki letartóztatja .... 'S készítessék más, mellyet mi a' római egyház' nevében királynak és országnak ajándékozandunk és ünnepélyesen megáldandunk, melylyel ama' másik helyett király úr és utódai megkoronáztassanak, 's melly általunk megszentelt koronát mind a' mondott király és utódai, mind az

urak és nemesek és az öszves nép való és törvényes koronául tartozzanak befogadni és mindenha tartani.“[27])

Az új korona elkészült, 's mivel az ó a' kitüzött határnapra nem került vissza Erdélyből, Gentilis megszentelte az újat, és Tamás esztergomi érsek által 1309. június' [1309.] 15.én Budán Károly' fejére tétette.[28]) Koronázás előtt az itt következő pontokat hittel fogadta, mellyek az érsek által deákul felolvastattak és magyarúl fejtegettettek előtte: „Istennek engedelmeskedve parancsolatait megtartani; a' catholica hitet vallani, mint a' közönséges római anyaszentegyház vallja és tanítja; a' római egyházat, a' budai 's az esztergomi várakban levőket, 's az ország' többi egyházait, és azoknak püspökeit 's elöljáróit, az Isten által reájok bizott hivekkel egyetemben Isten szerint becsülni, tisztelni és megvédni; a' római pápát és a' római egyház' követeit meg nem támadni, sőt oltalmazni; a' római egyház' jogait nem csonkítani, 's a' hozzá tartozó földeket és intézkedéseit e' földeken tudva nem sérteni;[29]) az országot 's a' királyi jogokat, jövedelmeket meg nem kisebbíteni 's el nem idegeníteni, sőt inkább öregbíteni, és az eddigelé gonoszúl elidegenítetteket Isten' segedelmével visszahozni; Magyarország' nemeseit megerősített régi jogaikban megőrzeni és a' zsarnokok' elnyomása elől megóvni; törvényes házasságban élni 's azzal megelé-

---

27) E' végzések csak 1309. ben hirdettettek ki Gentilis által, de még 1308. december' 3.án — Budae a. dni. 1308. ind. VII. III. non. dec. — keletkeztek.

28) Sangineto pápai és császári notárius' 's a' magyar episcopatusnak e' koronázásról szóló okleveleiket első ízben Koller bocsátotta közre hist. episc. quinque eccl. czímü munkájában, II. 293 's kk. ll. azóta többen. Megjegyzendő, hogy az elsőben az ország' bárói' sorában a' budai biró László, Wernherr' fia, „Ladislaus Vernerii (filius) comes budensis“ is fordul elő.

29) Már Pray megjegyzette, (hist. r. Hung. II. 19.) hogy ezen pont Nápolyra vonatkozik, mellynek leendő királyát Károlyban, mint Martell' elsőszülöttében, méltán láthatta a' bíbornok.

gedni; a' népnek, mellyet az isteni gondviselés reábizott, használni, nem ártani, és igazságos 's törvényszerü itélethozás nélkül senkit sem kárhoztatni 's kivégezni.“ Ezeket fogadta Károly, 's az érsek' felhivására a' fŏurak viszonzásul hűséget esküdtek neki.

Károly most már negyedízben megkoronáztatott, jeléül, hogy a' korább történt három rendbeli koronázást ő maga 's a' szentszék is érvénytelennek tartották. De a' nemzet' szemében a' negyedik koronázás sem birt érvényességgel, mert nem történt István' koronájával. Hijába gyártatott újat a' bibornok; hijába mondogatta, hogy a' korona, mellyet ő megszentelt, igazi magyar királyi korona; hijába mondott anathemát a' másikra, 's anathemát a' vajdára, mint ki bűnösen letartóztatta; hijába küldött Pozsonyból, hol egyházi gyülést tartott, átkot mindazokra, kik Károlyban nem látják Magyarország' természet és törvény szerinti urát; hijába fenyegetődzött Tamás esztergomi érsek Udvardról, Érsekujvár mellett, a' megyei zsinat' nevében, hogy nemcsak Budát, mellynek polgárai, László biró' daczára, folyvást lázongtak, hanem az öszves országot fogja egyházi titalom alá helyezni, — a' nemzet hézagot látott Károly' jogában, mellyet csak István' koronája tölthet ki.

A' makacs néphitnek eleget teendők, Omode nádor és
1310.] Tamás érsek személyesen találkoztak a' vajdával Szegeden, 's elvégre fényes jutalom' igéretével reá birták, hogy Károlyt fejdelmének ismerje, az erőszakosan elfoglalt földeket, bányákat 's a' t. visszabocsássa, 's késznek nyilatkozzék, a' koronát is ott és akkorra, hol és mikorra Károly kivánni fogja, törvényes kezekhez visszaszolgáltatni.[30]) István' napján a' Rákoson tudomásul adatott nagynak, kicsinnek,

30) Kovachich, Supplementa ad Vestigia Comitiorum, Buda, 1799—1801. I. k. 258. l.

hogy a' szent király' koronája az esztergomi érsek' kezében van; és miután Károly itt ujból, 's most már kényszerítés nélkül és a' nemzet' nagy többsége által királynak nyilvánítatott, a' rendek Székesfehérvárra siettek,[31]) „hol — irja magáról Károly — az eldődeink által rendelt ősi formák' megtartásával, országunk' királyi székére felléptünk, és Tamás érsek úr' kezei által a' királyi diademával azaz, a' szent koronával újra megkoronáztattunk.“ Midőn Károly „az ősi formák' megtartásával az ország' királyi székére“ fellépett, a' pápai követ nem volt jelen; érzette, hogy ott nincsen helyén, hol az élő nemzet 's a' sirboltban nyugovó királyok a' szent szék' bitorlásainak ellent mondottak.

Az ország, mellynek Károly most törvényes urává lett, egy nagy gyászmező volt. A' nemesek — irja az egykoru chronista Thuróczinál, — midőn temettetlenül láták fekünni a' holttesteket, megdöbbenének. 'S valóban, a' legerősbek is megdöbbenhettek az iszonynak látására, mellyet a' kún László' gyalázatos országlása után bekövetkezett tizennyolcz évi polgári háború a' nemzetre hozott. Dicsőség azoknak, kik a' mult viszályokról megfeledkezve, most Károly körül sereglettek, hogy meg' felépüljön a' haza; dicsőség Károlynak is, mert annak mutatkozott, kit szégyen nélkül szemlélhetett az őskirályok' székén a' magyar. —

Azalatt, míg a' birodalom' belsejében három fejdelem versenyzett a' koronáért, a' déli széleken Velencze öszves Dalmátország' birtoka után ólálkodott. Illy viszonyok közt meglepő lehetett Károlyra nézve, hogy Zára Velenczétől ismét a' magyar koronához pártolt. Követeik Budára érkez- [1311.
tek a' város' kiváltságainak megerősitése végett, 's Károly 1311. october' 12.én kivánságukhoz hajlott, szabaditékaikat, mellyekkel Magyarország' királyai, névszerint IV. Béla által

31) Thuróczi, II. 89.

adományoztattak, felelevenítette, hozzáadván, hogy birót akár magok kebeléből, akár máshonnan szabadon választhatnak magoknak. Velenczének tanácsa, követe Grimani által mindent elkövetett, hogy Károlyt Zárának kiadására birja; bő fejtegetésekbe ereszkedett, mellyek bébizonyítsák, hogy Zára három század óta a' velenczeiek' kezén volt, 's a' magyar koronának joga sohasem terjeszkedett ki egyébre, mint a' város' kapuinál fizettetni szokott vám' kétharmadára, mellyet Velencze mindig lelkismeretesen kézbesített a' magyar tengeri bánnak; [32]) de ezen közjogi fejtegetéseknek természetesen nem volt foganatuk, 's a' felek fegyverre keltek. A' velenczeiek 1312.] hajósereget küldtek Zára alá, melly a' várost Beletto Giustiniani' vezérlete alatt ostromolja, de Pál bánnak fia, Mladin, azt ügyesen védelmezte, 's a' kórságos Giustinianit is kezébe ejtette, ki rövid idő mulva a' város' börtönében meghalálozott. [33]) ,

Velencze az ügynek nyomatékosabb vitelére az ostromló hajók' számát tetemesen öregbítette; Zárának oka volt reménylenie, hogy a' Károly által nyújtott segéd is hasonló mértékben fog növekedni: de Trencséni Máté, ki mióta felsőségét véle is éreztette a' király, fellázadt ellene, ennek figyelmét most a' tengerparttól erőszakosan elvonta.

32) Dicatis sibi (Carolo) — irja a' velenczei herczeg követének Károly' udvaránál — propter quod habeatur per chronicas nostras, quae fuerunt diutissimae et sunt in nostra procuratia s. Marci, qui est locus ita sollemnis, quod jam sunt circa anni CCCIX quod Iadrenses sponte dederunt se et terram Iadrae absolute et praecise duci tunc praesenti et communi Venetiarum. — 'S egy másik levelében a királyhoz: Ius vestri regni Ungariae expressum et notorium in ipsa civitate, scilicet perceptio duarum partium tributi portae Iadrae semper facientes .... conservari et dari ad beneplacitum sereniss. regum.

33) Laurentius de Monacis. VI. Lucius, IV. 12.

IV.

Trencséni Máté Magyarországnak a' Németujváriaknál is hatalmasabb és garázdább dynastája volt. Trencsén várától Komáromig, 's innen Hollókőig Nógrádban és Visegrádig nemcsak földesúri hanem fejdelmi jogokat is zsarnok kénynyel gyakorlott. Birtokait kivált az esztergomi érsek' és a' nyitrai püspök' rovására növelé, 's ezek Gentilis' nyomán az egyház' villámait küldözgették ellene. Omode nádor' halála után ennek fiaival szövetkezett, kik főleg Abaújban, Zemplénben, Sárosban és Szepesben roppant urodalmakat birtak, 's hatalmukat örömest a' megyei várakra 's a' környék' kiváltságos városaira is terjesztették volna ki. Kassa, hogy magát ellenök biztosíthassa, 's hogy neheztelését Károlylyal éreztesse, ki szabaditékai eránt tiszteletlenséggel viseltetett, a' lázadókkal frígyesült.

A' király' főtámaszai e' környéken a' joanniták 's a' szepesi szászok voltanak. Ezek gyültek most zászlai alá, midőn számos urak és nemesek' kiséretében, a' sárosi erősség alá érkezett, honnan Máté' hadnagya, Demeter, a' környéket rettentgette. A' vár bekerítetett és ostromoltatott, de Máté válogatott népet, közte tizenhétszáz vasas zsoldosokat küldött Szép Aba' vezérlete alatt az őrségbeliek' támogatására. Károly előlök Kassa felé vonúlt, hol a' várost ostromló szász csapattal egyesülvén, a' rozgonyi völgyben Máté' 's az Omodék' hadait bevárta.

1312. június' 15.én, miután órákig kétes volt, kié leszen a' diadal, győzött Károly. Demeter és Aba 's az Omode testvérek közűl kettő a' csatamezőn maradtak, de a' király' hívei közül is számosan, köztök a' király' zászlótartója Gyürki, 's a' szepesi szászok' grófja Görgei Jordán. [34]) Trencséni

34) Károly' több rendbeli oklevelei. Thuróczi, II. 90.

Máté' hatalma ez' ütközet' következésében tetemes csorbát szenvedett, de még nem volt megtörve; Komárom és Visegrád kezében maradtak.

Míg ezek éjszakon történnének, délről érzékeny veszteség fenyegette a' koronát. Mladin bán, a' velenczeiek által megvesztegetve, Zárát hovatovább hanyagabbul oltalmazta, sőt újmutatással a' kimaradó királyi segédre tanácslá a' polgárságnak, adná magát ujból Velencze alá, melly kész őket ezentúl nem alattvalóinak hanem szövetségeseinek nézni. 'S
1313.] így látjuk Zárát **1313.** augustus' **20.**án ismét azon viszonyból kibontakozni, mellybe két évvel azelőtt a' magyar koronához lépett, 's látjuk Mladint patriciusi palástban, mellybe őt bérül árulásáért a' velenczei tanács bújtatta. [35]) Károly hatalmának nagyobb megerősödését várta, mielőtt Pál 's általában a' Brebirek ellen fellépne, kiknek ő királyságát részben köszönhette, 's kik azt jelenleg még könnyen megingadoztathatták volna. A' bán e' szerint bűntetlenül szövetkezett a' morlakokkal 's az ádriai tengerpart' más kalóz népeivel, és azon ürügy alatt, hogy a' gondjaira bizott tartományt oltalmazza, Dalmátiának lakosait — egyháziakat 's világiakat — évekig irgalmatlanúl zsarolta. Az ország' délkeleti szélein hátramaradt tatárok, kik most szerbekkel, bolgárokkal vegyest a' végeket pusztították, [36]) míg Károly' készületei által elrémítettek, nem dúlhattak pogányabbul mint Pál bán és frígyesei.

Németországban luxenburgi Henrik' halála után a' római királyságért Lajos felső Bajorország' fejdelme és Fridrik
1314.] ausztriai herczeg versenyeztek. **1314.** őszszel a' luxenburgi felekezet Lajost, az ausztriai Fridriket választotta; 's

---

35) Madius, Schwandtner' gyüjteményében, a' VI. fejezetb. Lucius, IV. **12.**

36) V. Kelemen' levele „universis Christi fidelibus per regnum Hungariae constitutis", „dat. Avenione kal. febr. a. IX. Chr. **1314.**

miután mindketten makacsúl ragaszkodtak igényeikhez, mindketten megkoronáztattak, Németország hosszas belháborúnak nézett elébe. Fridrik azon volt, hogy Károlyt is szövetségesül nyerje magának, 's a' két fejdelem csakugyan frígyre lépett egymással, olly feltétel alatt, hogy Fridrik Pozsonyt és megyéjét, mellyeket III. Endre, nejének Ágnesnek hitbérül lekötött, azonnal, tehát még az özvegy' életében, visszabocsássa; Károly pedig őt szükség' esetében haddal segítse vetélytársa ellen. [37])

Bajor Lajosnak leghatalmasabb támasza János cseh király volt, 's ez' okon Károly' titkos helyeslésével történhetett, hogy Trencséni Máté 1315.nek elején a' morva [1315. széleken több erősségeket elfoglalt, 's a' tartományt Brünnig és Znaimig pusztította. A' cseh király május' vége felé országos erővel indult Máté ellen, a' morva erősségeket visszafoglalta, 's ellenét magyar földre követvén, Holicsot ostromlotta. Az őrségbeliek visszaverték az ostromlók' rohamait, 's midőn ezek az erősséget alá akarnák ásni, a' bennlévők ellenaknákat készitettek és vizet szivárogtatván az árkokba, a' cseh munkásokat megfúlasztották. Trencséni Maté személyesen sietett könnyü lovasságának élén a' vitézül ellenállott erősség' felmentésére, 's a' magyar nyilzápor olly váratlanúl lepte meg János' nehézkés fegyvereseit, a' roham olly erőhatalommal történt, hogy a' cseh király vad rendetlenségben hátrált, 's hadnagya Lipa Henrik csak rendkivüli erőfeszítéssel állíthatta meg a' futamodókat, kik aztán roppant számuk által Máté' dandárát elnyomták. De az erősséget most sem vehették be a' csehek, és seregök annyira megfogyatkozott, hogy Máté' békeajánlását örömest elfogadták. Nyolcz-nyolcz biztos járt el a' békepontok' megállapításában, 's július' vége

37) Diplomatarium Styriae, Praynál, Ann. II. 11. Cont. Martini Poloni, Eckart' gyüjteményében, I. k. 1443. h.

felé János király két hónapi táborozás után parányi dicsőséggel visszatért Prágába. [38])

Máté, midőn serege Holicsnál a' csehek által megveretett, segédet kért Károlytól, [39]) de a' király őt nemcsak visszaútasította, hanem Komáromot és Visegrádot is visszafoglalta tőle. Ezentúl legközelebbi szomszédságára, kivált a' nyitrai püspök', 's a' nyitrai káptalan' jószágaira szorítkoztak a' zsivány dynasta' rablásai. 1318. ban még élt, mert ezen évben a' nyitrai püspök siralmas lajstromban panaszolta be a' kalocsai zsinatnak azon kinszenvedéseket, mellyeket Máté és czinkosai okoztak neki, [40]) és újra anathemát mon-

---

38) Chronicon aulae regiae, 335. 's kk. ll. Dalimil' folytatása Pesznél, II. k. V. ö. Palacky, Gesch. v. Böhmen, II. kötet' második része, 115 's kk. ll.

39) Chronicon Benessii, Dobnernél, IV. 24.

40) Ezen okirat több tekintetben igen érdekes. „Curiam nostram et domum — panaszkodik a' püspök — in villa trenchiniensi ... occupavit, et caniferos suos ibidem collocavit". „In duabus collectis, quas fecit super populos nostros universos, primo, quando .... dati fuerunt obsides d. nostro archiepiscopo ... pro ipsis, ut dicebatur, redimendis, quum tamen non redemerit, sed gratis restituti fuerint; secundo, pro nuptiis, quas volebat celebrare cum duce Austriae, in quibus omnibus .... damnum nobis intulit". „Pro pellibus lupinis populos nostros destruxit". „Pro sepibus horti ferarum .... pro feris et bestiis in hortis conclusis ..... diversi ipsius officiales ... populos nostros destruxerunt". „Stephanum abbatem de Skala per nos excommunicatum et irregularem pro eo, quod .. Matthaeo celebrat (missae sacrificium) contra nos animarunt". „Nec permittit nos visitare sacerdotes nostros, quibus ipse dominatur et confert ecclesias ... praeterea propriis nostris expensis atque huc atque illuc (nos) mittendo, etsi non tamquam episcopum sed tamquam cursorem servire faciendo, penitus nos exinaniens". „Item causas comitatus nostri omnes vocabat per literas suas ad judicium suum". Ezen egyes vonások némi képét adják Mátyusföldе' belkormányának, de honnan meritették legyen néhány történetiróink, hogy pénzt is veretett, nem tudom. Tudtomra ennek semmiféle példányai sem maradtak reánk, 's a' nyitrai püspök' levelének e' helye: „Zachur maledictus, serviens Matthaei palatini, in nova moneta in Nitra fecit damnum circiter sex marcarum", azt épen nem jelenti, hogy pénzt is veretett.

dott reá, ámbár önmaga megjegyzi, hogy a' Gentilis bibornok, és az esztergomi érsek, és több püspökök által már korábban ellene hirdetett átok nem fogott rajta. Azontúl nincsen róla szó, mint élőről, évkönyveinkben. A' hagyomány öt förtelmes betegségben hagyja meghalni; férgeket küld reá, mellyek élő testét megemészszék, mint Sylláét.

Midőn Károly' aggodalmai ez' irányban oszladoztak elvégre, figyelmét ismét a' déli végekre, a' magyar tengerpart' viszonyaira forditotta. 1309 ben elhalt nagyatyja nem őt, hanem ifjabbik testvérét Róbertet nevezte ki végintézetileg utódának Nápoly' királyi székén, néki csak két ezer obony aranyat hagyván örökségül. Úgy akará a' szent szék, melly a' siciliai királyságot viszonylag gyengének, tehát nem Magyarország' koronájával összeforrasztottnak óhajtotta, hogy engedelmes maradjon és szófogadó. Károly, kinek 1309. ben főtámasza a' szentszéki követ volt, tűrte mit tűrnie kellett, és hallgatott. De körülményeinek jobbrafordultával, 1317. ben, követeket küldött Róbert testvé- [1317.
réhez, kik Nápoly' szomszédságában a' salernoi herczegséget, 's az Adriára néző monte Garganot a' manfredoniai tengeröböl' hosszán elnyuló járulékaival követeljék tőle. Gargán hegyét és környékét — Praynak igen helyes észrevétele szerint — azért kivánhatta, mivel ez Dalmátiának irányában fekvén, a' magyar tengerpartot innen közvetlenül oltalmazhatta, 's kikötőiből Velenczét könnyebben féken tarthatta volna. De követelései kielégítetlenül hangoztak el; a' salernoi herczegség 's a' gargánhegyi urodalom Nápolyé maradtak, ha mindjárt czímeikkel ő is élt.

Károly országlása' kezdetén kivált az egyházi rendnek hajlamát vadászván, 1302. b. a' nyitrai püspököt Nyitra' örökös főispánjának nevezte ki,[41]) mellynek jogait egyébiránt

41) Fejér, C. D. VIII. k. 1. d. 94. l.

az érdemes főpap, gonosz szomszéda, Trencséni Máté miatt nem igen gyakorolhatta; — utóbb István veszprémi püspök a' veszprémi, Tamás esztergomi érsek — különben is már örökös főispánja Esztergomnak — a' komáromi főispánsággal megvígasztaltattak. [42]) De midőn a' királynak vetélytársaktól már nem kellett tartania, 's főleg, midőn látta, milly roppant öszvegeket fizettet magának a' szentszék az egyházak által, [43]) más irányban kezdett működni, külön mindenik érsekkel évenkint kétszáz, 's külön mindenik püspökkel évenkint ötven ezüst márkát fizettetett magának, [44]), a' megüresült főpapi javadalmakat a' közpénztár' forrásai gyanánt kezeltette, 's a' pápa által szedetni rendelt annáták' 's egyéb illynemü, a' főpapokra nehezedő adófajak' behajtását híven elősegítette, mert az ekkép szedett öszvegek' egy része a' királyi pénztárba hajolt. A' clerus, az egyház' világi
1318.]] érdekein segítendő, 1318. ban az esztergomi és kalocsai érsekek' elnöklete alatt zsinatot tartott Kalocsán, hol az akkor még életben volt Trencséni Mátétól nem kellett tartania, 's tagjai esküvel lekötelezték magokat, „hogy egymást segíteni fogják, 's hogy a' valamellyiköket érő méltánytalanság ollybá veendő, mintha mindnyájokat érte volna"; 's ha közülök valaki ezen eskütől elállana, 's kedvezésből vagy félelemből vagy más okból az ellenféllel tartana, azt becstelennek nyilatkoztatták előre. [45]) A' zsinat' eloszlása után a' pécsi és nagyváradi püspökök társaik' nevében is felhivták a' most gyakrabban Temesvárt mulatozó királyt, tartana országgyülést, a' nehézségek' és sérelmek' orvoslására; a' zágrábi

---

42) Amaz 1313. ban, ez 1317. ben.

43) Fejér, C. D., VIII. k. 1. d. 381. l. VIII. k. 2. d. 101. l. 4. d. 319. l. 's a' t. V. ö. Szvorényi, Amoenitates juris eccl. r. Hung. IV. dik füzet.

44) Ugyanott, VIII. k. 4. d. 322. l.

45) Ugyanott, VIII. k. 2. d. 169.

püspököt pedig Avignonba küldték XXII. dik János pápához, hogy panaszaikat névszerint Károly ellen is előadja. Egy ránk maradt oklevélből világos, hogy a' király engedett a' zsinat' felhivásának, 's 1318. július' 1.én országgyülést tartott a' Rákoson; végzéseiről hallgatnak történeti emlékeink. A' zágrábi püspök eljárt küldetésében, de Károly büntetésül mást ültetett székébe, 's testvére által a' panaszlónak Nápolyban adatott püspökséget, hol a' maurusokat téríthette.

A' Kalocsán gyülésezett clerus' kivánságára történhetett, hogy Károly, kinek neje Katalin-Mária, Kazimir lengyel fejdelem' leánya még a' mult évben meghalálozott, 's ki most egy csepelszigeti ágyasával jobbára Temesvárott tartózkodott, másod ízben lépett házasságra, Beatrixot, János cseh király' tizenhárom éves testvérét választván hitveséül, kit még 1318. novemberben királynénak koronáztatott. [46]) Ezen házassága által a' cseh király' neheztelését Fridrik ausztriai herczeggel kötött szövetsége miatt lefegyverkezte; de Beatrix már 1319. ben, a' magzattal együtt, mellynek életet adott, [1319. meghalálozván, Károly egy évvel később Erzsébetet, Lokietek Vladiszláv lengyel herczeg' leányát szemelé ki nejéül, [47]) 's e' házassága által alapját veté azon viszonynak, melly ötven évvel utóbb a' lengyel koronát fiának fejére juttatta, a' nemzet' páratlan nagyságának korszakában, midőn éjszakról a' balti tengerig, délről Ádriáig, keletről a' pontusig terjedett a' magyar birodalom. De még távol vagyunk e' korszaktól; lássuk az ország' határainak fokonkinti növekedését.

---

46) Madius, Schwandtnernál, 13. f. Thuróczi, II. 91. Egykoru jegyzet Belnél, Not. Hung. n. III. 473.

47) Pulkawa, Dobnernél, III. 279. Thuróczi, II. 92. Dlugoss, IX.

V.

Dragutin István szerb fejdelem' halála után testvére Milutin Uros ügyekezett a' tartományt Magyarországtól függetlenné tenni, 's uralkodását Albániára és Macedoniára is kiterjeszteni. Ezen eljárása által mind Károlyt, mind ennek nagybátyját Tarantoi Fülepet maga ellen lázította, kire atyja, sánta Károly jogait Albániára végintézetileg szállította. E' szerint kész volt szövetségök a' szerb ellen, János pápa' nem csekély örömére, kinek szintén oka volt Milutinra neheztelni, 's Károly és vele Mladin bán Szerbiára törvén, Milutint Obona folyónál megverték, Nándorfehérvárt 's a' macsói bánságot ismét Magyarországhoz kapcsolták, a' szerbekkel ennek felsőbbségi jogait újolag megismertették, 's Macedoniának egyik
1320.] részét is meghóditották. [48]) Tarantoi Fülep szövetséges társukra, ki Albániában működött, nem mosolygott a' szerencse, kivált midőn Károlyt az ország' belsejében kitörött lázadás, diadalának színhelyéről rögtön Zemplénbe hívta, hol egy Pethő Péter nevü áruló a' Galicziából átsovárgó oroszok' kezére dolgozott, de Dausa erdélyi vajda által megveretvén, öszves urodalmaitól, névszerint Purustyán' várától is meg-
1321.] fosztatott. [49])

Mladin bán most inkább mint valaha rablott, zsarlott Dalmátiában, 's a' némi oltalmukra ellene szövetkezett tengeri városok — élökön Traw és Sebenico — elkeseredettségökben mármár Velencze alá adták magokat, midőn a' király sereggel Horvátországban termett a' garázdának elvégrei meg-

48) l. Károlynak Pál mester és testvére Lörincz' számára 1319. ben kelt oklevele. l. Lajosnak 1347 ben István vajda' számára kiadott oklevele. XXII. Jánosnak 1320. ban Fridrik ausztriai herczeghez adott levele. Pejacsevich, hist. Serviae, 225. 's kk. ll.

49) l. Károlynak „anno dni. 1321. IV. id. febr." (azaz: februarius' 10.én) kelt oklevele.

fenyítésére. Knin' környékén ütött tábort, 's Mladin hozzá [1322. jött kegyelmet kérni; de Károly nem hagyta magát elszédítetni, tanácsosai nem voltak megvesztegethetők, 's a' zsarnok egy magyarországi erősségben végzé életét. [50]) A' király' hosszasb tartózkodása a' tengerparton üdvösen fogott volna hatni a' birodalom' érdekeire, a' dalmát városok' sebeinek behegesztésére, de egy Németországból érkezett gyászhír szükségesnek láttathatta a' királylyal a' haladéktalan visszatérést.

Fridrik ausztriai herczeg és bajor Lajos, a' római ellenkirályok, hét év óta hadat viseltek egymással. **1322.** ben Lajos' erejét cseh fegyveresek is növelvén, Fridrik segédet kért Károlytól, ki négyezer magyart és huszonkétezer kúnt küldött szövetségesének zászlai alá. [51]) September' 28. án Mühldorf mellett az Inn vizénél Fridrik és Lajos összeütköztek, 's véres tusa után, mellyben Fridrik és testvére Henrik ezernégyszáz lovassal ellenök' kezébe kerültek, Lajosé volt a' diadal. A' vad rendetlenségben visszaérkezett kúnok, kik ottkünn a' rabláshoz meg' hozzászokván, zordon mesterségöket itthonn is örömest folytatták volna, Károly' személyes intézkedéseit annyival inkább szükségesekké tették, mivel különben is a' kúnok' még mindig csak részben eszközlött letelepítésével, hadi és polgári osztályozásával, szóval a' makacs fajnak némi polgárosításával foglalkodott. Egy csapat kún **1323.** ban Erdélybe küldetett, Tamás vajda' [1323. támogatására, ki az ellene nem tudni mi okból fellázadt szászokkal nem birván, segitséget kért. A' szászok most megverettek, 's grófuk, Henning, a' csatában maradott; de Tamás vajda' hatalmaskodásai újabb elégedetlenséget voltak elő

---

50) Madius, 18. 19. ff. Lucius: de reb. Dalm. IV. 14. és: Memorie istoriche di Tragurio 's a' t. 166. 's kk. ll.

51) Albertus Argentinus hibásan az **1323.** évhez.

idézendők, mellynek Károly elejét vette azáltal, hogy a' szá-
1324.] szok' szabaditékait **1324.** ben újolag megerősítette.[52])

Dalmátiában a' kibékités több akadályokra talált. Itt **1322.** ben Mladin helyett Bobonics Iván lön bánná, de amannak testvére György által elcsábitatván, rövid idő mulva a' korona ellen fordult. Károly Gilet Miklóst soproni főispánt küldé megfenyitésére, ki a' czinkosokat megverte, 's a' dalmát városokat szabadságaikban megerősítette, de távozásakor nem hagyván sereget oltalmukra, Brebir György a' belebb lakó horvátok' segédével, kik őt bánuknak ismerték, rablá-
1325.] sait gonoszúl folytatta. **1225.** ben Nilipics czettini és kníni főispán által megveretett és Spalatóba foglyúl küldetett,
1326.] 's a' következő évben Mihály bán, és vele Frangepán Fridrik vegliai gróf 's Kotromanovics István bosniai bán a' bobonicsiakat végkép lefegyverkezték, és jószágaikat elfoglalván, a' bihácsi erősségbe magyar őrséget helyeztek. A' dalmát városok ezt nem látták elégségesnek az illetetlenül hagyott rablófészkek' rettentésére, 's hovatovább mindig közelebb hozattak a' hálóit kéz alatt szövegető Velenczéhez; közép Horvátország pedig nem nyugodott, mert a' király' tanácsosai csak a' felszínen mutatkozó jeleneteket látták, nem sejditették, hogy alattuk a' horvát népiség' igényei rejlenek, mellyeket kiismerni, a' magyar birodalom' érdekeivel összhangzásba hozni és kielégíteni, dicső és gazdagon jutalmazó feladás lett volna. 'S mert ez megfejtetlenül maradott, Károly' horvát hívei a' lázadókkali érintkezés által önmagok is lázadókká váltak, példa reá Bobonics, és példa a' czettini főispán Nilipics, ki Brebir Györgyöt imént elfogta, 's most mégis azon volt, hogy a' bihácsi erősséget magyar kézből elüsse.[53])

---

52) Fejér, C. D. VIII. k. 2. d. 57. l. Eder, Observat. criticae et pragmaticae ad Historiam Transsilv. Szeben, 1803. 33. l.

53) Madius, 22. 23. 28. ff. Lucius, Mem. istoriche. 177. 's 187. 's kk. ll.

Károly, röviddel a' mühldorfi csata után, kisérletet tőn, Fridrik ausztriai herczeget 's János cseh királyt kiengesztelni egymással, és 1323. september' 18.án Károly 's János a' morva határszéleken találkozván, az utóbbi 's az ausztriai herczegek között meglőn magyar közbenjárásra a' béke. Négy évvel utóbb, 1327.ben, midőn a' cseh fejdelem Lokie- [1327. tek Vladiszláv lengyel herczeg 's most már lengyel király ellen haddal indúlna, kinek leánya, mint láttuk, Károlyunk' hitvese volt, a' magyar király' követeinek tiltakozása elégséges vala, hogy a' cseh sereg visszaforduljon. Károly' tekintélye nőttön nőtt a' szomszéd fejdelmek előtt, 's felsőbbségének élét családi kötelékek takargatták. 1323.ban született fiát, Lászlót, János király' legifjabbik leányának, Annának, jegyezte el. [54])

Otto ausztriai herczegnek, testvére, a' magát folyvást római királynak iró Fridrik ellen panasza volt, hogy [1328. jövedelmeit, mellyek őt atyja' végintézeténél fogva illetik, tőle jogtalanúl elvonja. Károlyhoz fordult, mint arbiterhez, 's ez Fridriket felhivta, tenne eleget kötelezettségének Otto irányában. A' felhivásnak nem volt sikere, 's most Otto magyar sereget eszközlött ki magának, melylyel testvérét a' lefoglalt jövedelmek' kiadására kényszerítse. A' kúnok vérbe, lángba mártották a' Duna' mindkét partját, 's Fridrik, kit a' cseh király is haddal megtámadott ez' évben, Otto' kivánságának eleget tett, és 1328. september' 21.én Bruckban, a' Lajta mellett, békét kötött Károlylyal. [55])

---

54) A' házasság elmaradt, mert László röviddel utóbb meghalálozott. A' szerződési oklevél (Fejér, C. D. VIII. k. 3. d. 192. l.) kelt 1327. feb. 13.án Nagyszombatban, 's eredetije a' bécsi titkos levéltárban őriztetik. A' szerződő felek kikötik benne, hogy Károly' halála után Lászlóra szálljon a' magyar korona.

55) Anonymi leob. chron. Peznél, I. k. 929. h. Chron. austr. ugyanannál, I. k. 727. h. I. Károlynak 1331. sept. 2. án. Pozsonyban kelt oklevele, melly szövetséget Albert és Otto ausztriai herczeggekkel tárgyazza.

Törekvéseinek közepette, a' magyar koronát szemben Ausztriával, Cseh- és Lengyelországokkal tiszteletet igénylő viszonyba helyezni, Károly megfeledkezett Dalmátországról, mellynek városai, névszerint Spalato, Traw, Sebenico és Nona, kifárasztva a' horvát urak', különösen a' Brebirek' folytonos agyarkodásai által, 's Magyarországtól foganatos segédet nem remélve, Velenczéhez állottak, beleirván, mintegy bucsuzóul, a' velenczei herczeggel kötött szerződésbe, hogy a' magyar király' jogai mindamellett épségben maradjanak! [56])

Ezen hanyagság a' különben olly gondos és előrelátó fejdelem' részéről kivált onnan magyarázható, hogy a' salernoi herczegség miatt, mellyet nagybátyja Róbert megtagadott tőle, előbbutóbb haddal készült menni Nápoly ellen, 's ez' esetben Velencze' jó szolgálataira kivánt számot tarthatni; és magyarázható talán abból is, hogy az ország' belügyei e' tájban figyelmét kiváltkép igénybe vették.

Már **1323** ban „az ország' egyházi és világi főurai 's nemesei egymással tartott értekezödés után kivánták a' királytól", mint az illető oklevél mondja, 's ő, a' király, reáállott kivánságukra, hogy mindenik jobbágyuk, 's ezeken kivül az ország' külön mindenik lakosa, háza vagy telke után, egyegy félfertót azaz: egy nyolczad márkát fizessen jobb pénz' veretésére. [57]) Mi annyit jelent, hogy azon közvetett adó helyett, melly a' kivált II. Endre óta szokásba jött évenkinti pénzbeváltás által az országra háramlott, 's melylyet történeti és közjogi emlékeink, kincstárnyereségnek, lucrum cameraenek hívnak, **1323** ban közvetlen adót fizetett az öszves magyar birodalom. — Egy másik forrása a' közjövedelmek' öregbülésének, mellyet Károly megnyitott magá-

56) Madius, 28. f. Lucius, IV. 14.

57) Fejér, C. D. VIII. k. 7. d. 154. l.

nak, midőn hatalma meggyökeredzett az országban, a' belháborúk alatt elsajátitott királyi jószágok' visszafoglalása volt, mellyhez őt az 1308 ban tartott országgyülések' végzései is felhatalmazták, de melylyel Károly be nem elégedvén, III. dik Endre' adományait is érvényteleneknek nyilvánitá, azoknak kivételével, miket, helyeslésének jeléül, gyürüs pecsétének hozzáillesztése által megerősített.[58])

Ez önkény volt, még pedig annál kiáltóbb, mivel Károly maga is, nem atyjának, hanem III. dik Endrének halálától számítván országlási éveit, ezáltal Endre' kormányának törvényességét mintegy megismerni látszott. De a' kifárasztott, 's királyában nem mindennapi fejdelmet tisztelő nemzet türte az önkényt, 's ha Károly' életét és öszves családáét 1330 ban iszonyatos veszély fenyegette, ennek okát [1330. másutt fogjuk találni.

Udvarát Károly Temesvárról Visegrádra szállitá, talán azon okból is, mivel harmadik hitvese nem szeretett ott tartózkodni, hol az ifju fejdelem, mint első és második nejének özvegye szabadosabban mulatozott, 's mivel Budát, polgárainak makacs jelleme 's Venczel és Otto iránt tanusított hajlama miatt, meg' ő, a' király nem szivelhette. — Az ifju olvasó, tudom, volt Visegrádon, hová, mint atyái, szent érzelmekkel kebelében zarándokolt. Felment a' venyigék között kigyódzó ösvényen az avar tetőre, két századig az ország' koronájának fenséges fészkére, és letekintett a' hullámzó folyamra, melly itt nyugotról dél felé kanyarodván, mintegy a' hegy alá látszik özönleni, és küldött hő szerelmet nyugotra és keletre, délre és éjszakra, az átintő bérczeknek, a' felmosolygó völgyeknek. A' várhegy' alján roppant palotát épitetett Károly, háromszáz ötven teremmel, 's e' palota kö-

58) Verbőczi, l. r. 14. cz. 17. sz. Fejér, C. D. VIII. k. 3. d. 271. l.

rül, mellynek fénye a' király' látogatására jött fejdelmeket bámulattal eltölté, emelkedtek hosszú sorban a' nagyságos folyam' partján az ország' főurainak fényes lakaik. Ott állott Zács Feliczi ánnak háza is; a' gazda, hajdan Csák Máté' híve, most a' király' bizodalmas embere, gyakran megfordult Károly' palotájában, hol leánya Klára, szemérmesen felpiruló rózsabimbó, a' királyné' udvari hölgyeinek födísze vala.

1330. tavaszszal Lokietek Vladiszláv lengyel király' fia, Kazimir, Visegrádon volt nővérének látogatásán, 's a' húsz éves féktelen ifjat Klárának büvös szépsége vad tűzre gyulasztotta. A' szűz áldozatúl esett buja kényének, a' királyné' tudtával, mint a' hagyomány mondja, 's mint az ősz atya hivé vala, kinek szivében minden érzés, agyában minden gondolat a' boszú' dühének adott helyet. Aprilis' 17.én, midőn a' királyi család ebédelne, a' terembe rohan 's kardot rántván, halálos csapást mér a' királynéra. Erzsébet, oltalmául, jobbját fejéhez vivé, — szerencséjére, mert négy újával megváltá életét. A' második csapás a' királyné' gyermekeire — Lajosra és Endrére, mert csak ezek maradtak életben — volt irányozva. Az atya, 's a' kisdedek' nevelői, védelmül a' gyermekekre vetették magokat; a' seb, mellyet Károly vön Feliczián' kezéből, nem volt veszedelmes, de a' nevelők halálos sebeket vontak fejökre. Ekkor Cselényi János, Sándor' fia, a' királyné' tálnoka, csákánynyal Feliczián' nyakcsigolyájára vág, 's a' dühöngőt földre teríti. A' zajra besereglett udvari örök darabokra szelték a' haldoklót. Fejét Budára küldték, iszonyatos leczkéül a' makacs polgároknak; kezei, lábai más városok' kapuin tűzettek ki. Fia, kit egy hü szolga a' tett' hirére meg akart szöktetni, utóléretett, 's gyermek és szolga lófarkon hurczoltattak, míg lelköket kiadták. Leányát, a' boldogtalan Klárát, elmetélt orral és ajkakkal, hogy csúfságot üzzenek a' büvös arczból, 's elmetélt újakkal, hogy boszút álljanak a' királyné' kezének csonkításáért,

félholtan lóra köttették, a' városban 's a' városon kívül körülhordoztatták, és bakók által kényszerítették felkiáltani: A' királyhoz hűtelen így veszi bérét! Klárának testvérnénjét, Sebét, Kopai úrnak hitvesét a' lévai erősség előtt, ennek várnagya lenyakaztatta, Kopait börtönben tartatta, míg ott veszett. [59])

De a' király, — unokája azoknak, kik a' hohenstaufiak' végsarjadékát Nápolyban a' hóhér által kivégeztették, — a' királyné, ki testvérének gaztettét és saját gyengeségét kész volt, ha szükségesnek látszanék, vértóba fúlasztani, 's az udvar' béresei, kik a' gonoszság' mezején mindenha királyiabbak voltak királyaiknál, még nem látták megbünhödöttnek a' gyászos merényt. Röviddel a' tett' elkövetése után a' király egy sereg urat és nemest maga körül gyűjtött Visegrádon, — egyháziak nem valának jelen, mert vérengző tettnek vérengző megfenyítéséről volt szó, — 's következő végzéseket hozatott velök: Zács Felicziánnak rokonai harmad ízig, tehát nővéreinek és leányainak gyermekei de nem a' nővérek' unokái is, ölessenek meg és jószágaik koboztassanak el a' közkincstár' számára. Vejeinek és sógorainak rokonai tartsák magokat távol az udvartól 's az ország' ügyeitől, és e' feltétel alatt maradjanak meg jószágaik' birtokában; közülök csak a' tett' netaláni részesei szenvedjenek halált. Utódai a' harmadik ízen túl vettessenek örökös szolgaságra, 's ehhezképest jószágaik szintén foglaltassanak el a' király' számára. [60]) E' végzések mennyiben halálos büntetést foglalnak magokban, csak részben hajtattak végre, mert Kopainak gyermekei, a' joanniták' közbenjárására, számüzéssel válthat-

59) Muglen, (Kovachich: Sammlung kleiner Stücke hist. Inhaltes.) 70. f. Chronicon Budense (Podhraczkynak 1838. diki kiadása.) 244. l. Dlugoss, IX.

60) Kovachich, Supplementa ad vestigia comitiorum, I. k. 268 's kk. ll.

ták meg életöket, 's mások még idején mefutamodtak: de a' nemzet így is elszörnyüködött a' Gentilis által inditványozott felségsértési törvény' ezen foganatositásán, 's Károly' fia, a' dicső Lajos, találkozott a' hazafiak' aggodalmas óhajtásával, midön a' gyalázatos eljárás' ismétlését törvény által tiltotta.

Magyarország' nagyai — irja Dlugoss, — hiszik és vallják, hogy azon naptól fogva, mellyen e' gonosztett nálok elkövettetett, a' jószerencse búcsut mondott nékik 's országuknak, és végtelen gyász borult reájok. 'S ha olvassuk, milly szerencsétlenség érte Károlyt 's vele a' nemzetet röviddel e' mészárlás után, csakugyan hajlandók vagyunk hinni, hogy Isten' keze nehezedett az országra.

Havasalföld, a' mai Oláhország, mint egész, régebben sem tartozott a' magyar birodalom' kiegészítő részei közé; fejdelmei mindazáltal némi függőségi viszonyban állottak a' koronához, 's az egykoru byzanczi irók az Olt 's a' Duna között, Erdély' havasaitól délre fekvő tartományt magyar Oláhországnak nevezik. Vajdája most Bazarád Mihály volt, ki midön Károly' országlásának szilárdulását látta, nem késett a' szokott adónak hódolatos felajánlásával, de a' szörényi várt és környékét, mellyet IV. dik Béla a' Joannitáknak adományozott, 's mellyet a' belháború' korszakában az oláhság magához rántott, Károly' felhivására is vonakodott visszabocsátani. A' király érezheté, hogy minapi kegyetlenkedésére dicső tett' palástját kellene vetnie, 's Temesvárott maga körül gyüjtvén a' nemességet 's válogatott kún csapatokat, Bazarád ellen indúl vala. Az oláh visszavonult a' havasok megé, 's Károly Szörényt és megyéjét könnyü sereggel visszafoglalván Szécsi' Dienes' gondjaira bizta. Bazarád most követei által hétezer ezüst márka' fizetésére ajánlkozott a' hadi költségek' pótlására, 's kész volt, fiát is kezesül küldeni, csak békét nyerjen. De Károly mérges választ adott, fenyegetődzött, hogy Bazarádot szakálánál fogva rántja ki rejtekéből, 's

Domokos főispán' tanácsának ellenére, seregével a' hegyek közé nyomult, honnan az eleség' hiánya őt rövid idő mulva, a' nélkül hogy Bazaráddal találkozott volna, visszavonulásra kényszerítette. 'S midőn a' havasok' keskeny nyilásai közül november' első hetében seregével kisietne, a' meredek bérczeken jelentkezett oláhok nyil- és kőzápor által szörnyü véröntást okoztak a' magyarok' soraiban, kik a' keskeny ösvényeken, tért, sem megtámadásra, sem oltalomra nem találtak. Négy napig pusztított a' halál közöttök, 's kiket kézre keríthettek az oláhok, azokat irgalmatlan kínok között végezték ki. Endre székesfehérvári prépost, a' király' alkanczellárja 's vele még két főpap Károly' oldalánál találták halálukat; más papok, kik téritési szándékból csatlakoztak a' sereghez, agyaikba kalapált szegek által ölettek meg. Ott veszett a' kún daliák' virága, 's az oláh nyilak olly sűrüen hullottak kivált a' király' környezetére, hogy Károly egyik hivével, Dezsővel öltözetet cserélt az ellenek' tévesztésére, és a' hű ember, kit az öszves oláhság' dühe kísért ösvényről ösvényre, csakugyan elöletett. A' milly vigadalmas lehetett a' kiindulás Temesvárról, olly gyászos volt a' visszaérkezés. Az özvegyekké vált hölgyek, kik diadalmas férjeik elébe néztek, felsikoltottak azon borzasztó regék' hallására, mellyek a' havasok közötti gyilkos ösvényekről szólottak, „hol szerelmeik temetetlenül feküsznek az utolsó itélet' napjáig"; 's Károly bőszülten Visegrádra sietett. [61])

Míg ő oláh földön volt, más magyar sereg — vezérének nevét elirigyelte tőlünk az idő, — Vladiszláv lengyel királynak segédére indult a' német lovagok ellen, 's midőn ezek fegyverszünetet inditványoztak 's békeltetőkül Károlyt és a' cseh királyt választották, vitézeink hazajőve a' tatárokat, kik Erdély' éjszaki szélein az országba nyomultak,

61) Thuróczi, II. 97.

visszaverték;[62]) ez' némileg enyhíthette a' hazafiak' fájdalmát; 's más részről a' nápolyi ügyek csakhamar új tért, ollyast, mellyen otthonosabban érzé magát mint a' csatamezőn, nyitottak Károly' tevékenységének.

VI.

Róbert nápolyi király' egyetlenegy fia, Károly calábriai herczeg, még 1328.ban meghalálozott, két leányt Johannát és Máriát hagyván maga után, atyjának, az agg Róbertnek gyámsága alatt. A' magyar király most újabban sürgette a' salernoi herczegség' kihasítását számára, 's XXII. dik János pápa a' követelést Róbertnél támogatta, értésére adván egy 1331.] úttal, hogy Károly kész volna igényétől elállani, mihelyt Róbert' unokája, Johanna, Károly' fiának Endrének eljegyeztetik; 's ha a' magyar király előtt kedves lenne az ügy' ezen elintézése, mivel Nápoly' koronája ezáltal fiára szálland, kedves lehetne Róbert előtt is, miután a' nápolyi királyság' épsége biztosítatnék általa. A' terv méltánylást talált főleg Sanchánál, Róbert' második hitvesénél, 's míg végkép megérne, Károlyunk nyugot felé fordítá figyelmét.

Fridrik ausztriai herczeg' halála után, ennek testvérei, Albert és Otto között egy részről, 's Károly között a' másikról, 1331. september' 2.án Pozsonyban megújitatott a' szövetség, sőt minthogy László herczeg' halálával, mellyről felebb, jegyzetben szót tevénk, Károlyunk 's János cseh király

62) XXII. dik János pápa Károlynak, nonis augusti, azaz: augustus' 5. dikén 1331: „Tuae celsitudinis nuncius nobis regias literas, per quas progressum felicem regium et triumphum gloriosum, obtentum contra Tartaros ... excellentia nunciavit regia .... praesentavit.“ — Anonymus gedanus, Engelnél.

között a' frígy felbomlott: most a' magyar fejdelem 's az ausztriai herczegek a' cseh ellen is igértek segédet egymásnak. [63]) A' szövetség' ezen új pontja kész háború volt János királylyal, mert ez Olaszországból, mellynek felső részét kalandor kedvvel rövid napokra elfoglalta, augustus' végén visszasietett Prágába, hogy az ausztriai herczegeket, kik bajor Lajossal most a' birodalom' nevében ellene szövetkeztek, haddal megtámadja. A' cseh minden eszközhez nyúlt, hogy Károlyt magának megnyerje; könyörgött néki, jelelne ki helyet, hol személyesen értekeződhessenek, 's november' 11.én a' két fejdelem a' morva széleken csakugyan találkozott egymással. De a' könnyelmü János' kalandor politikája ki idejének nagyobb részét Franciaországban töltögette, 's a' cseh földről csak akkor emlékezett meg, midön új pénzösszegre volt szüksége, nem lehetett a' higgadt elméü Károlynak ínyére; 's azon körülmény, hogy János a' nápolyi király' felsőbbsége alatt állott Bresciát minapában szintén magához rántotta, elégséges volt Károlyunkat, ki most Róbert nagybátyjának kedvét süker' reményével vadászgatta, Jánostól és terveinek támogatásától távol tartani. A' találkozásnak nem volt eredménye, 's Károly ötvenezer fegyveressel készült a' cseh ellen, ki, minthogy nem nagy reménye lehetett a' győzedelemhez, országát ismét odahagyta, és december' végén ujból Párisban termett. A' szövetséges magyar és ausztriai sereg, a' kemény tél által működésében gátoltatva, csak kikeletkor vehetett erőt az árván maradott cseheken. [1332. **1332.** július' **13.**án béke köttetett, 's ennek egyik pontja Holics és Berencs végvárakat, mellyek Trencséni Máté' kezéből Jánoshoz kerültek, Magyarországhoz visszakapcsolta. [64])

---

63) Fejér, C. D. VIII. k. 3. d. 515. 's kk. ll.

64) V. ö. Palacky, Geschichte von Böhmen, zweiten Bandes zweite Abth. 190 's kk. ll. A' békekötés' felhivolt pontja mutatja, hogy Károly a' hadviselés' végéig tettleges segédet nyújtott az ausztriai

1333 nak elején Lokietek Vladiszláv lengyel király, Ká- 1333.] rolynak ipa, meghalálozott. Kettejök között a' viszony mindvégig a' legbarátságosabb maradott, 's Károly még a' mult évben több ezer fegyverest küldött Vladiszlávnak a' német lovagok ellen, kikkel őt 1331. őszszel hijába ügyekezett kibékéltetni. Most, megértvén halálát, követek által felhívta a' lengyel rendeket, választanák Kazimirt, Vladiszláv' egyetlen fiát 's a' magyar királyné' testvérét királyuknak, 's ez' esetben őket a' magyar nemzet' szövetségéről, 's ha kivántatnék, foganatos segédéről biztosítá. Kivánsága beteljesedett, 's Kazimir 1333. aprilis' 25.én lengyel királynak koronáztatott. [65])

Alig vevé Károly ez' örvendetes hirt, midőn a' nápolyi király' követei még örvendetesebbel érkeztek hozzá Visegrádra. Felkérték őt, jőne Apuliába Endre fiával, kit Róbert utódának ohajt. Károly és fia, a' hét éves Endre, július' elején az esztergomi és a' kalocsai érsekek', úgy a' nagyváradi 's a' csanádi püspökök' és Domokos főispán' kiséretében Visegrádból kiindulván, útjokat Zágrábnak és Modrusnak vették, hol Spalató' képviselői tisztelkedtek nékik, 's július' 31.én a' viestii kikötőbe értek. János durazzoi herczeg, Róbert' testvéröcscse díszesen fogadta a' jövevényeket, 's a' király Nóláig ment elejökbe, hogy Károlyt a' harmincz 's egynehány év óta nem látott Nápolyba vezethesse. September' 27.én Endre a' királyi család' és az ország' nagyainak jelenlétében a' hat éves Johannának eljegyeztetett, 's mint koronaörökös calábriai herczegnek neveztetett. [66]) Atyja röviddel utóbb elindult Nápolyból, hol valamennyi olasz állodalom, élökön Flórencz'

---

herczegeknek, ha mindjárt valamellyik chronistának sovány és zagyva jegyzetéből eddigelé mást olvastak volna ki a' történettudósok.

65) Dlugoss, IX.

66) Thuróczi, II. 97. Lucius, IV. 15. Giov. Villani, X. 224. f.

követei tisztelkedtek néki; 's a' távozó atya Drugeth Miklóst, a' Salernoból származott nádornak fiát, 's egy Róbert nevü minorität és kívülök még egy magyar dajkát hagyott nevelőkül fiának. Károly Nápolyból valószinüleg Avignonba is átrándult a' kilenczven éves XXII. János pápa' udvarlására, ki ez' időben a' kalocsai érseket 's a' nagyváradi és zágrábi püspököket felhatalmazta, hogy azon esetre, ha az esztergomi szék üres lenne, ha betegség vagy más ok, — értsd: a' nem-akarás akadályozná az ország' főpapját, közülök valamellyik teljes joggal koronázhassa Károly' elsőszülöttét, Lajost, királynak.[67]) Az atya megemlékezhetett arról, mennyi nehézség érte őt, míg fejére az igaz koronát az igaz koronázó illesztette; 's más részről tapasztalhatta, hogy családát királyi fajnak nézi a' nemzet, de úgy, hogy kit illessen a' korona e' fajból, azt ne az első-szülöttség hanem a' rendek' választása határozza meg. — Károly Dalmát-és Horvátországokon keresztül, mellyeket most szorosabban fűzött királyi székéhez, **1334.** martiusban Visegrádra visszaérkezett. [1334.

Egy nagy gondolat, — a' lengyel koronát a' magyarral egyesíteni, adott most irányt törekvéseinek. Kazimirnak nem volt figyermeke, 's az ifjusága' virágában lévő fejdelem nejétől már nem remélt magzatot, úgy látszik, mert különben Károly' eljárása nem volna magyarázható. A' cseh király, mind birodalmának helyzeténél, mind egyéb előzményeknél fogva versenyzendő volt vele a' lengyel koronáért, 's ez' okon mindenekelőtt azon kell vala lennie, hogy Jánost magának megnyerje. E' czélra első lépésül szolgált, felbontani az ausztriai herczegekkel kivált János ellen kötött szövetséget, 's frígyesülni a' csehhel habsburgi Rudolf' unokái ellen, kik most Karántföldet és Tirolist, János' nagy bosszuságára magokhoz rántották. **1335.** september' **3.**án kelt oklevele [1335.

67) Fejér, C. D. VIII. k. 3. d. 697. l.

által, saját és fiainak nevében oltalmi és megtámadási szövetségre lépett Jánossal és ennek fiaival mindenki ellen, csak Róbert nápolyi és Kazimir lengyel királyokat, 's amazzal egyéb vérszerinti rokonait is vévén ki. 'S már korábban, augustus' 24.én — Károly' közbenjárására lengyel követek a' cseh kïrálylyal, Trencsénben, frígyet kötöttek olly feltételek alatt: hogy a' cseh király minden jogáról Lengyelországra és a' lengyel királyi czímre, Kazimir pedig igényeiről a' János' birtokában volt szileziai herczegségekre lemondjon, — az ügy' végképeni elintézése akkorra halasztatván, midőn a' cseh és lengyel királyok a' mi Károlyunkat Viségrádon meglátogatni, 's vele Keleteuropa' viszonyait szabályozni fogják.

November' elején Kazimir lengyel király, 's röviddel utóbb a' cseh, János, kit nehány nap mulva fia, Károly, a' későbbi német császár követett, Visegrádra érkeztek. Kívülök még Rudolf szász, Boleszláv liegnitzi és Vladiszláv lancsitzi herczegek, a' német lovagrend' felhatalmazottai, 's egyéb világi és egyházi főurak voltak jelen. A' fejdelmek' gyülése november' végéig tartott, 's fényéről fogalmunk leszen, ha Thuróczinál egykoru kéztől olvassuk, hogy a' cseh és lengyel királyok' kiséretének számára naponkint négy ezer kenyér és száznyolczvan hordó bor osztogattatott ki a' fejdelmi gazda' rendeletéből. Elsöben a' lengyel-cseh ügy tárgyaltatott. A' trencséni előleges szerződés' pontjai megerősitettek, nehány kevésbé jelentékenynyel megbővítettek, 's a' mindig pénz' szükében volt János jogait Lengyelországra húszezer hatvanad prágai garasért, mellyeknek fizetésére Kazimir ajánlkozott, 's mellyeket Károly még ötszáz márka aranynyal saját kincstárából, alább kiviláglandó feltételek alatt megtoldott, örök áron eladta. A' lengyel-cseh ügy' elintézése után a' Kazimir 's a' német lovagrend közt fenforgott viszályt a' magyar és cseh királyok, mint választott birák kiegyenlítették. Ifjabb olvasóim is tudni fogják, hogy a' német lo-

vagrend ötven évi küzdelmek között, 1230tól 1283ig Poroszországot, pogány szláv lakosainak, a' porosz fajnak, lenyügözése után elfoglalta. A' főmesterek, kik a' rend kormányának élén állottak, 's kik most székőket Velenczéből és Marburgból Poroszországba átszállitották; hóditásaikat folytatták, 's kivált Lengyelországgal jöttek surlódásba, mellynek kiegyenlítésére Visegrádon végzés hozatott: hogy a' lengyel király Kujáviát és Dobrizint, a' német lovagok keleti Pommernt 's a' kulmi és a' thorni tartományt birják mint tulajdonukat. [68])

Ezzel a' fejdelmek' gyülése eloszlott, miután a' királyi gazda vendégeit, kivált János királyt még fényesen megajándékozta. [69]) Kazimir a' csehet Prágába kisérte, de innen karácsonra visszasietett sógorához, ki ügyessége által a' hatalmas férfiút — a' lengyel történetirók Kazimirt nagynak irják — magának végkép megnyerte.

A' visegrádi gyülés, melly Keleteuropa felett a' német birodalom' teljes elmellőzésével intézkedett, Lajos császárt tehetetlen boszúra birta Károlyunk ellen. Felhatalmazta az ausztriai herczegeket, hogy Magyarországban a' német birodalom' nevében hübéreket osztogassanak híveiknek. [70]) Károly azzal válaszolt, hogy Jánosnak, ki hadviselését 1336. tavasz- [1336.
szal az ausztriai herczegek ellen, teljes erővel megújitotta, tetemes segédsereget küldött, melly Ausztriának déli részeit pusztította, 's aprilis' 24.én János' fegyvereseivel egyesült, hogy Otto herczeget, ki huszonkétezer főre becsült hadnak élén ellenök indult, ütközetre kényszerítse. De Otto és serege mielőtt aprilis' 25. dike felvirradott, megfutamodtak, 's a'

68) Thuróczi, II. 97. Dubravius, XXI. 's az illető oklevelek.

69) Thuróczi szerint ötven ezüst edénynyel, két tegezzel, két kard-övvel, egy bámulatos szépségü sakkjátékkal, két drágalátos nyereggel, egy csákánynyal, melly kétszáz ezüst márkára becsültetett, 's egy tállal, melly gyöngykagylókból remek müvel készült.

70) Pray, Annales, II. k. 38. l.

magyar vitézek most a' cseheket magokra hagyván, visszajöttek az országba.

Június' végén Károly Jánossal Marchecken találkozott, 's újra több ezer kúnt rendelt az országnak nyúgoti széleire. A' háború János között egy részről 's a' császár és az ausztriai herczegek között a' másikról, ez' alkalommal Bajorországban volt lefolyandó, 's a' magyar segédsereg, és ezzel Károlynak fia, a' tíz éves Lajos, a' cseh királyt Landauig kisérték, mellyhez közel a' császár 's a' herczegek táboroztak. Az ellenséges hadi erőket csak az Iser folyó választotta el egymástól, de az ütközet elmaradt, mert több napig mindkét fél ovakodott erősített táborát odahagyni 's a' csatát megnyitni; augustus' 18.án pedig a' császár rögtön Linz alá vitte seregét, hová őt János a' Dunának tulsó partján követte, de a' hadviselő felek itt sem ütköztek meg. A' császár költségeinek pótlására zálogul több erősséget kivánt a' herczegektől, 's ezek most készeknek nyilatkoztak a' békére. János előbb fegyverszünetet, majd békét kötött a' herczegekkel, és Károly nem minden vonakodás 's időhalasztás nélkül indult az adott példa után. **1337.** september' **11.**én [1337. ismét béke volt Magyarország és Ausztria között. A' hadi foglyok kicseréltettek; Károly megbocsátott azoknak, kik a' herczegekhez átszöktek; a' határszélek szabatosabban megállapíttattak; 's az **1331.**diki szövetség megújítatott, azon ágazat' kivételével, melly a' herczegeknek János király ellen is igért segédet. [71])

A' közösen viselt háború' lefolyása után Károly a' csehhel még szorosabb viszonyba ügyekezett jöni, hogy részéről czélzataiban Lengyelországra semmi esetre se gátoltassék, úgy

71) Chronicon aulae regiae, 491 's kk. ll. Chronicon Zwetlense, Peznél, I. k. 539. h. Anon. leob. ugyanott, 944. h. Chronicon Salisb. ugyanott, 411. h. 's az illető oklevelek Fejérnél, C. D. VIII. k. 4. d. 234. l.

fia Károly morva határgróf' részéről sem. E' végre az utóbbik, midőn **1337.** tavaszszal Magyarországon és Dalmátián keresztül útazott Aquilejába, hogy innen Tirolisba jöhessen, — az egyenes utat Ausztrián keresztül, viszályai a' herczegekkel tiltották, — Károly által ismét fényesen fogadtatott, 's ennek egyik híve, Frangepán Bertalan, őt Aquilejáig kisérte. Ekkor hozathatott szóba a' király által a' gyermekeik, Lajos és Margit között kötendő házasság, 's a' következő évben, martius' 1.én Visegrádon aláiratott a' házassági [1338. szerződés, mellynek erejénél fogva a' határgróf a' mennyaszszonyért tízezer ezüstmárkát kötött le hitbérül, a' jegyesért tizenötezret a' király; és Margit Magyarországba volt hozatandó, hogy további neveltetését Károly' udvarában vegye, 's itt a' nemzet' szokásaival és a' nemzet' nyelvével megismerkedjék. [72]) A' cseh király' fia egy úttal arra kötelezte magát, hogy egész erejével rajta leszen, miszerint azon esetre, ha Kazimir lengyel király örökös nélkül mulna ki, Lengyelország a' magyar birodalomhoz kapcsoltassék; viszonzásul igértetvén Károlyunk által, hogy ő Kazimirnak nem leszen segédére, ha ez magát ujból azon jogok' birtokába akarná helyezni, mellyekről Csehország' irányában lemondott, 's hogy a' magyar királyok, ha Lengyelország' fejdelmeivé lesznek, azon jogok' visszafoglalását soha sem fogják megkisérteni.

Kazimir **1339.** május' 7.én országgyülést tartott Kra- [1339. kóban, 's előadván a' rendeknek, hogy hitvesétől, ki őt figyermekkel nem vigasztalta, súlyos betegsége miatt magzatot már nem remélhet, felhívta őket, gondoskodjanak olly utódáról, ki a' nemzet' érdekeit képes leszen oltalmazni és előmozdítani. A' masoviai herczegek, János és Szemovitz,

---

72) I. Lajos **1342.**ben: „litteras .. parentum nostrorum et ejusdem domini marchionis, tempore, quo dicta filia sua in aulam eorundem parentum nostrorum, pro informandis moribus et idiomate hungarico traducta exstitit, eas mansuras in suo pleno vigore volumus".

's az oppelni, Vladiszláv, Piasztok, tehát a' lengyel fejdelmek' magvából mindhárman, azok által ajánltattak, kik nyomoruságos dolognak látták, hogy idegen fogjon helyet a' lengyel királyi széken. De Kazimir és meghittjei nagyügyesen felhasználták az idegenek iránt mutatkozó ellenszenvet épen azok' népszerűtlenítésére, kik szóba hozatták. Figyelmeztették a' rendeket, hogy a' szilézíai herczegek közül egy sem méltó a' királyságra, mert magok' jószántából a' cseh király' felsőbbsége alá vették magokat, 's ez' okon nemzetök', nyelvök' és hazájok' apostatái gyanánt tekintendők. A' masoviai herczegek pedig sokkal gyengébbek, mintsem hogy Lengyelország megszilárdulhasson, öregbülhessen kormányuk alatt. Olly királyt kellene keresni, ki a' lengyel népnek mind hasznára, mind dicsőségére fogna országolni. 'S most Kazimir Lajos' nevét mondá ki, a' magyar király' fiáét és koronaörököséét, kit ő személyesen, de hirből a' rendek is nagyramenendő lelkes ifjúnak ismernek, 's ki néki, a' szólónak, nővére után rokona, 's talán mint illyes szintén kedves leszen a' nemzet előtt.

Az országgyülés, mellynek vezértagjai a' bőkezü Károlynak még Visegrádon létökkor szolgálataikat felajánlhatták, Kazimir' inditványát egyhangulag elfogadta, 's a' lengyel király nyomban fogott volna Károlyhoz sietni, hogy a' remény és aggodalom közt várt hirt önmaga vihesse meg, kivált a' kedves nővérnek, de hitvesének betegsége őt Krakóban marasztotta. Anna, ez volt a' lenge Kazimir' nejének neve, június' 28.án meghalálozott, 's már kilencz nappal később Visegrádon találjuk a' lengyel királyt egyházi és világi főurak' kiséretében, kik Károly' fiát Lajost a' krakói országgyülés' nevében Kazimir' utódának a' lengyel királyságban nyilvánitották.[73])

---

73) Thuróczi, II. 98. Dlugoss, IX.

'S ezzel nagyravágyó törekvéseinek czéljánál állott Károly. A' külügyeket ezentúl is éber figyelemmel kisérte, de minden tettleges beavatkozástól a' lehetőségig ovakodott. Ha Kazimirnak segédet nyújtott a' krimi tatárok ellen, azál- [1340. tal nemcsak a' szövetséges társnak tett szolgálatot, hanem a' magyar birodalom' széleit is oltalmazta; 's midőn közte és Albert ausztriai herczeg között határszéli villongások miatt mármár felbomlandó volt a' béke, örömest hajlott a' cseh király' fiának inditványára, ki késznek nyilatkozott a' közbenjárásra, az egyeztetésre. Három magyar 's három ausztriai úr [1341. adatván melléje, a' méltányosság' alapján történt a' kiegyenlítés.

Károly Visegrádon a' pénz-'s a' törvénykezési ügy' lényeges javításával foglalkodott, midőn köszvénybajának következésében, melly őt oláhországi hadviselése óta sanyargatta, 1342. július' 16.án életének ötvenötödik évében [1342. meghalálozott. Más nap testét a' királyi palotából a' várba vitette az özvegy, honnan arany koronával fején 's bíbor palástban egy sereg pap által az alsóvárosi főtemplomba kisértetett. A' halotti szertartások után hajón Budára szállítatott, 's itt az ország' nagyai együvé gyülekezvén, a' város' polgárságával még egyízben tisztelkedtek királyuknak. Innen nyilt koporsóban Székesfehérvárra vitték, hol a' királyi sirbolt megnyilt befogadására.[74]) A' pápa Avignonban, 's az ausztriai herczeg Karántföldön, hol akkor mulatozott, fényes szertartások által dicsőitették az elhunyt' emlékét, 's halálának hirére Kazimir lengyel király és a' csehnek fia, Károly, Visegrádra és innen Székesfehérvárra siettek, hogy az özvegynek és gyermekeinek rendületlen barátságukat, a' halottnak végtiszteletöket bemutassák. Gyermeket hármat hagyott maga után: Lajost, Endrét és Istvánt; kettő, Károly és László,

74) Thuróczi, II. 99.

jóval az atya előtt, ez 1329 ben, amaz 1321 ben halalozott meg.

VII.

Károly, feltétlenül, lelkesebb fejdelmeink' egyike. Az erkölcsbiró egynél több foltot lát az ember' mellképén, 's eljárása a' Zács család' irányában, — akár hitvesének gyengeségét akará ez' úton palástolni, a' halál' pecsétét sütvén minden ajakra, melly ellene vallhatna; akár sógorát törekvék magának lekötelezni, 's ezáltal tért nyitni czélzatainak; — ezen eljárása mentséget nem tűr, nem érdemel. De ha innen elvonatkozva, nézzük, mint kezelte a' kormányt súlyos időben vésznek és víznek ellenére; ha az ifju olvasó visszaemlékezik, lelke mint borúlt el, midőn a' tizenharmadik század' végtizedeinek történeteit olvasá, arczát milly szégyenpironság futotta el, midőn a' hajdan dicső nemzettel bábkint játszott a' külföld' ármánya; 's ha ezen állapotot összeveti azzal, mellyben Károly az országot halálakor hagyá vala: akkor kétségtelenül tiszteletes helyet mutat ki néki fejdelmeink' csarnokában. Külpolitikájáról már bővebben szólottunk; belkormányát még közelebbről kell fejtegetnünk.

Verbőczi irva hagyta, hogy a' korában divatozott pörbeli eljárás Károly által honosítatott Magyarországban, 's ez' állitását törvényczikkelyei, mellyek III. dik Endrének 1298. diki decretumához hibásan ragasztottak, teljesen igazolják.[75]) De egyéb törvénykezési intézkedéseink is részben néki köszönik lételöket; a' királyi személynök' 's a' királyi tárnok' biráskodása,[76]) úgy az, mit ő imént érintett törvényczikkelyei' egyikében az alispán' birói székének mondott, 's miből többnemü metamorphosisok' utján a' megyei törvényszék ke-

75) Már Skerlecz sejdítette (Kovachich, suppl. ad vest. com. I. k. 138. l.), hogy 1298. diki decretum' 44. dik pontja után jövő szakaszok tévedésből ragasztattak ide; Bartal megmutatta, hogy ezen törvényczikkelyek' első Károly' korszakából valók.

76) Bartal, Comment. ad hist. status jurisque publ. r. Hung. aevi medii libri XV. III. k. 37. 's kk. ll.

letkezett, eredetöket vagy legalább szabatosabb formájokat tőle veszik. Az esküttbírák, a' conjurátorok általi bizonyitás, melly a' korábbi időben csak gyéren alkalmaztatott, Károly alatt rendszeres fejlődésnek indult, [77]) mi, eltöröltetvén a' budai zsinat által 1279ben a' tűz és vízpróba, 's így tetemes hézag támadván a' bizonyitási fajok' lajstromában, üdvös fejleménynek tekintethetik. Az úriszék, mellynek státorát látták benne, nem tudom milly lidércztűz után indúlva, némelly hazánkfiai, épen ellenkezőleg élét elvesztette Károly' azon intézkedései által, mellyeknek egyike felebbvitelt engedett az úriszéktől a' királyi curiához, 's a' czégéres büntetteket a' megyei törvényszék elébe utasította; másika szabad költözködésre jogosítá ismét a' pórt. [78])

Károlynak egynémelly pénzügyi rendszabályait már felebb érintettük. Hátramaradt még felemlítenünk, hogy azon példátlan zavart, mellybe a' zsidó és izmaëlita tőzsérek' szövetkezése nehány lator főúrral, II. Endre' ideje óta a' közjövedelmek' minden ágát, de kivált a' bánya és szorosabb értelemben vett pénzügyet döntötte volt: részben szerencsésen elhárították Károly' több rendbeli végzései, mellyek a' királyi jövedelmek', nevezetesen a' pénzverés' bérbenadása körül lényeges módosításokat hoztak be. Igy történt, hogy a' forgásban lévő pénz' értékének szilárdabb alaprai fektetése által a' nemzeti hitelt növelte, 's egyúttal a' költségek' levonása után még tetemes nyereséget, halálának évében, például, az egy körmöczi kerület után nyolczszáz márkát biztosított a' közkincstárnak. [79]) Hogy Károly volt fejdelmeink között első,

---

77) A' Kovachich által kiadott Formulae solennes styli, Pest, 1799, e' tárgyra nézve tanuságos olvasmányul szolgálhatnak ifjainknak.

78) 1298: 70. Imént említök, hogy csak az 1—44. pontok 1298.ből valók, a' többi Károly' országlása' idejében keletkezett.

79) Decret. Caroli, a' Corpus Juris, hung. 1779.diki kiadásában I. k. 159. l. Ezen törvény' egyik része az új pénz' behozatalát, a' másik az új pénzben fizetendő adót tárgyalja. Ezen adó minden porta, azaz: „minden kapu után, mellyen szénával vagy gabnával megrakott szekér be és kimehet, akár egy akár több ember lakjék a' kapun belül“ tizennyolcz dénárban állapitatott meg. E' törvény' rendelete alól következő osztályok mentettek fel: azok, kikről hitelesen

ki „florenusokat“, azaz: florenzi alaku aranyokat, 's a' franczia királyok' pénzrendszeréhez idomított széles ezüst garasokat veretett, tudjuk mindnyájan.

A' régi várszerkezeten nyugvó hadviselési 's közoltalmi rendszert — felbomolván ama' szerkezet, 's hovatovább mindinkább gyarlónak mutatkozván — új elven nyugovóval kellett felcserélni, a' banderialis, a' zászlós rendszerrel. A' főurak' zászlai léptek most a' várgrófok' zászlai' helyébe, 's a' fogadott katonaság' eszméje lassankint fejleménynek indulván, több szabaditékos testületek felhatalmaztattak, kötelezettségöket bizonyos számu vitézek' vagy hadi legények' kiállítására, szabott áron megváltani; a' főurak ellenben, egyháziak és világiak egyiránt, minél nagyobbszámu hadi legénység' tartására felhivattak, hadi játékok,[80]) vitézi rendek,[81]) czímerek,[82]) 's általában a' harczias szellem' folytonos ébrentar-

---

tudva van, hogy szegénységök miatt nem képesek a' fizetésre; a' szolgák 's béresek, akár királyi vagy királynéi, akár egyházi, akár más úri szolgák vagy béresek legyenek; a' zászlós urak' fegyveres legénysége; az egyházak, városok és más kiváltságosok, kiváltságaik' értelmében. Az utolsó osztálybeliekre nézve a' törvény bövebb fejtegetésekbe ereszkedik, mellyekből *némi valószinüséggel* következtethetni, hogy a' nagyobb földesurak saját curiáik után, de nem a' kisebb nemesek is fel voltak mentve ezen adó' fizetése alól, melly egyébiránt, valamint az 1323 ban az ország' öszves lakosaira minden kivétel nélkül kivetett adó is, csak egy ízben, azon évben, 's azon czélra t. i. mellyben 's mellyre kivettetett, volt fizetendö.

80) Apáink *Kittonich* után szerették emlegetni, hogy Károly 1319 ben Pázmán Istvánnak, névszerint azért is, mivel hadi játékban három fogát kiugrasztotta a' királyi gerely, három falut, Pósát, Somogyot és Somot adományul adta.

81) Illyes volt az *arany sarkantyús vitézek*' rende, mellynek árnyékát még napjainkban is láttuk; 's volt a' *Györgyvitézeké*, mellynek 1326 ban megújitott szabályai reánk maradtak. (*Fejér*, C. D. VIII. k. 3. d. 103. l.) Tagjainak száma ötvenben állapitatott meg, 's kötelességökül tétetett hónaponkint összegyülekezni, 's a' király' és az ország' érdekeiről tanakodni. Alakult, mint az idézett oklevél mondja, hogy „regni dominus tam amabili societate fruatur, qua mediante et corpus ejusdem tueatur, et vita et regnum ab infidelibus defendatur“.

82) A' czímerrel adományozott jogositva volt közvetlenül a' király' zászlaja alatt harczolni, vagy ha magának volt banderiuma, a' czímert zászlajára irni. Az ifju olvasó ovakodjék e' czimerosztogatást „armalisok“ általi nemesitésnek tartani, — ez későbbi szokás. Azt se higye,

tása, úgy némi, nevezetesen pénzügyi kiváltságok által ösztönöztettek, 's a' szükséghez képest kényszerítettek is. [83]) Károly alapját vetette az úgynevezett banderialis rendszernek, — fejleményeiről alább leszen szó. —

Károly a' szent szék' oltalmának köszönhette a' koronát, 's találkoztak, kik e' körülményből következtették, hogy az egyházi ügyek körül kész köteles szolgája volt a' curiának. De bármi logicainak lássék e' következtetés, mégis igazságtalan vádat foglal magában. Királyaink rég lemondottak jogukról, mellynek alapján István és László és Kálmán magok töltötték be a' főpapi székeket, 's így Károly' kormánya alatt is cánoni választás' utján történt a' megürült püspöki székek' betöltése, de a' magyar főpapoknak 1338 ban Avignonba küldött panaszleveléből világos, hogy e' választásoknak azon pillanattól fogva, midőn hatalmát megszilárdulva látta, Károly adott irányt. E' panaszlevélből azt is látjuk, hogy a' Fülepek' és Gentilisek' leczkéit a' papi jószágok' sajátszerü természetéről, melly nem türi, hogy világi kéz hozzájok nyúljon, Károlyunk jócskán odvasoknak tartotta. Igaz, ő nem türte, hogy a' főpapok a' pápának adósok maradjanak a' tizeddel, melylyel neki a' viennei zsinat' végzésénél fogva tartoztak; de valljon nem volt-e azért olly szigorú, mivel e' tizednek harmada saját pénztárába folyt?

Más vád nagyobb joggal emeltetett ellene, — az, hogy nem volt lelkismeretes végrehajtója az ősök' törvényeinek, hogy országgyülést ritkán, és csak kénytelen-kelletlen tartott. A' kivált V. dik István óta ujból szokásba jött, magokon az ősgyülések' typusát viselő nemzetnapok, mellyek III. dik Endre' idejében Székesfehérvárról Pestre tétettek át, nem voltak kedvesek előtte, 's az országgyülések' helyébe, hol 's mikor lehetett, örömest némi nagyobb tanácsot léptetett, egyházi és világi főurakból 's válogatott nemesekből állót, 's hasonlót

mit némelly történeti munkákban olvas, hogy Károly volt az első király, ki czímereket osztogatott; elvétve már elődei a' tizenharmadik században is osztogattak czímereket, de mi akkor gyéren történt, azt ő gyakran, mintegy rendszeresen cselekedte.

83) A' magyar főpapok 1338 ban egyebek közt azt is panaszképen irták a' pápának, hogy „ad signa militaria tam seculares quam regulares praesules jussu regio compelluntur".

ahhoz, mellyet III. dik Béla szeretett maga körül látni, 's melly ellen, miután a' nemzet' tanácskozási és intézkedési jogát elévüléssel fenyegette, orvoslást abban keresett az arany bulla, hogy a' nemzetet és fejdelmét évenkint egy izben köztanácskozás végett Székesfehérvárott együvéhozta.

Hogy a' polgári háború' elfojtása, a' közrend' helyreállitása által Károly a' nép' jótévőinek sorában fogott helyet; hogy a' kereskedés és nemzeti szorgalom tetemes fejlődésnek indultak alatta; hogy a' műveltség' verőfényéhez közelebb hozta a' magyar fajt, — ki fogná ez' érdemeket tőle megtagadhatni? Temesvár, Visegrád, Esztergom, Székesfehérvár fényszeretetének, de fejdelmi lelkének is dicső nyomait szállitották az unokákra, — most már elporlott minden. — Bártfa, mellyet ő alkotott, még ma is szól róla; 's egy másik műve, a' kassai egyház, egyike a' középkor' bámulatos emlékeinek, még fennáll szintén, örömünkre és dicsőségére.[84])

84) Henszlmann Imre azon tárgyszeretettel és tárgyismerettel, melly őt vezérünkül ajánlja a' művészet' e' mezején, értekezett a' kassai basilicáról. De már száz évvel előtte lelkesedéssel szólott e' műről, egy érdemes férfiú, kinek nevét és munkáját vajmi kevesen ismerjük, Thúróczy László „Ungaria suis cum regibus“ czimü munkájában. Ideirom az illető helyet, melly maga is müvészi kéz' nyomát viseli magán, 's melly az ifju olvasóval éreztetni fogja, hogy a' mult század' deák-magyar történeti irodalma nem olly száraz 's nem olly izetlen, mint hinné. „Opus crucem refert, — igy ir, — parietem lapis componit quadratus. Portarum, fenestrarum, anteridum, culumnarum, coronidumque ornamenta multiplici torno, labore subtili tam fabrefactae definiunt figurae, fusae ut magis quam sculptae esse videantur. Superiorem templi partem idem decus lapideis in cancellis circumit, ex quibus in totam, quam late patet, regionem prospectus longe jucundissimus. Geminas turres par industria inchoaverat, sed alteram tantummodo ad fastigium perduxit. Externa ex imagine esto judicium de internis. Omnia istic ad dignitatem, multamque sanctimoniam. Mitto alia. Gradus illos, qui dexterum occupant latus, et in superna faciunt ascensum, nefas sit silere. Turrim moles imitatur, saxo diversissimas in formas elegantissime detorto. Duplex inferne porta et limax sursum, per quem bini absque impedimento incedentes modo sibi occurrunt, modo divelluntur; donec aliquando tandem in apice conveniant. Res visu mirabilis, haud perinde, ac est, dici poterit. Templum hoc, sunt, qui viennensi d. Stephani comparent; ego brevius et germane: viennense amplitudine, pulchritudine excellit cassoviense“.

TIZEDIK KÖNYV.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

I. Lajos, 1342—1382.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

I.

Károly 1342. július' 19.én temettetett el; két nappal később legidősb fia Lajos, ugyancsak Székesfehérvárott, telegdi Csanád esztergomi érsek által, országos öröm közepette királynak koronáztatott. [1]) Budán és Visegrádon töltött rövid napok után, fényes kisérettel Nagyváradra indult László király' sirjához, kiben a' nemzet' védszentét látta, 's kinek dicsősége a' tizenhat éves ifjat nagy tettekre gyúlasztotta. Thuróczinak chronistája, Lajos' meghittje, az ifju király' lelkébe hágy pillantanunk, midőn szent fogadásáról szól, melylyel országlását megnyitotta. „Lelkében felvillant a' gondolat, hogy a' hazáért vért ontani, a' hazáért meghalni, dicső dolog; és elmélkedni kezdett arról, mint lehessen a' birodalomtól külfejdelmek és pártütők által elszakasztott jogokat meg' visszaszerezni".

A' pártütők között első sorban az erdélyi szászok állottak, kik Károly' pénzügyi rendszabályai ellen lázadtanak fel, úgy látszik. Lajos Nagyváradról fegyveres erővel Erdélybe indult, hol a' zsémbeskedőket hűséghez visszahozta, 's honnan Oláhországba volt indulandó a' vajda' megfenyítésére, midőn Bazarád személyesen jelent meg nála, gazdag ajándékokat hozva 's adót és hűséget ajánlva. Lajos kegyesen látta a' hódolót, viszonyát a' koronához szabályozta, és az ősz' végével Visegrádra visszatért. [2])

---

1) Joannes archidiac. de Küküllö, Thuróczinál, III. 1. Fejér, C. D. IX. k. 1. d. 168. l.

2) Thuróczi, III. 2.

1343.] **1343.** januárius' **16.**án meghalálozott Róbert nápolyi király, végintézetet hagyván maga után, mellyben unokáját, Johannát, Sicilia' királyi székén örökösének irta, 's ha ez gyermekek nélkül elhalna, másik unokáját, Máriát. Úgy akarta, hogy azon esetre, ha Lajosunk, mint atyja' halála után hittel igéré, csakugyan a' cseh koronaörökös' leányával Margittal, és nem Máriával, mint Róbert ohajtá vala, lépne házasságra, Lajos' legifjabbik testvére, István, váljék Máriának férjévé; Endre pedig, Johanna' férje birja a' salernoi herczegséget, mellynek jövedelmei, ha nem ütnének meg kétezer arany obonyt, másunnan volnának pótolandók; a' közkormányt, végre, vigye az özvegy királyné Sancha, 's a' végintézetileg melléje adott tanács, míglen Johanna és férje, kik most mindketten tizenhatodik évökben állottak, huszonöt éves kort elérendettek. Ezen végintézettel sem Lajosunk, sem VI. dik Kelemen pápa, sem Johanna nem elégedett meg. Lajos az alapszerződésre hivatkozott, mellynek erejénél fogva az anjoui ház a' mult század' közepe felé Siciliát hűbérül nyerte a' római széktől, 's mellynek értelmében a' korona őt, mint Károly anjoui gróf' fiivadékát, 's általa Endre testvérét illette; szerinte a' módositások, mellyeket az öröködésre nézve sánta Károly, az anjoui ház' magyar ágának rövidségével behozott, szintolly érvénytelenek voltak, mint Róbert' végintézete. A' pápa szintén amaz alapszerződés' értelmében az ország' kormányát Róbert' örökösének nagykoruságáig magához tartozónak nyilvánította; Johanna pedig, ki máris féktelen életet élt mint nő, féktelen királynéja is kivánt lenni az országnak, 's azon volt, hogy minden gyámság alól kibúvjon. Az élesszemüek előre látták, hogy a' gyenge Endre elvész okvetlenül, ha e' három terv keresztül jár egymáson.

VI. dik Kelemen bizodalmas viszonyban állott Károlylyal a' cseh koronaörökössel, kinek, midőn Párisban, királyi rokonainál tartózkodnék, nevelője volt. Lajos ez' okon Prá-

gába sietett, mihelyest Róbert' halálának és végintézetének hirét vette, 's kérte leendő ipát, vetné magát közben a' pápánál, hogy Endre haladék nélkül Sicilia' királyának koronáztassék, mi a' cselszövényeknek elejét vévén, Nápolyban a' békét biztositaná. Károly örömest engedett Lajos' kivánságának, 's egyik tanácsosát e' végre Avignonba küldé a' pápához. [3]) De Lajos' anyja igen helyesen úgy vélekedett, hogy ez' ügyben, mellynek több szálait asszonyi kezek szövegették, Lajos' és Endre' érdekeit ügyes nő jobban fogná elömozdithatni, mint bármilly 's bár hány férfiakból álló küldöttség, 's e' szerint június' 8.án önmaga indult útnak, roppant pénzösszeget, — tizenhétezer márka aranyat és huszonhét ezer márka ezüstet, mellyekhez utóbb még négyezer márka arany járult Lajos' küldeményéből — vivén magával. A' Zengből zárai és velenczei hajókon érkezőt Manfredoniában fogadta a' nápolyi udvar, 's július' 24.én a' fővárosba kisérte. Udvari személyzetén kívül több magyar főúr is volt az özvegy királynéval, névszerint Gilet Miklós nádor, Nagymártoni Pál országbiró és Vitus nyitrai püspök, kik miután a' nápolyi udvar' főbbjeivel tanakodtak, ezek közül is nehányat magok mellé vévén, Avignonba indultak a' pápához, előadandók a' két udvar' kivánságát: hogy az ifju fejdelmi pár teljeskorunak nyilvánitassék, Endre és Johanna azonegy időben királynak és királynénak koronáztassanak, 's a' fejdelmi jogok' teljével egyiránt birjanak.

Erzsébet e' közben Rómába zarándokolt, hol fényesen fogadtatván, az egyházakat és monostorokat gazdagon megajándékozta, 's honnan octoberben Nápolyba visszatért. Fiának jövendője itt borús szinben tünhetett fel előtte. Johanna egyik rokonával, Lajos tarantoi herczeggel élte világát, 's Endrének minorita nevelője Róbert, ki növendékének nevében

3) Benessius de Weitmil, 331. l.

vitte a' kormányt, zordonsága által mindenkit eltolt magától. Az özvegy királyné, Sancha, eliszonyodván azon jelenségek' láttára, mellyek a' közelgő catastrophát jósolták, Nápoly' egyik kolostorába vonult, 's tarantoi Lajos' anyja, a' gonosz Valois Katalin, foglalta el helyét az udvarnál. Illy körülmények között Erzsébet tanácsosnak látá, Endrét magával Magyarországba visszavinni, de e' szándékáról lemondott ismét, kivált gróf Monte Scagliosonak, Endre' rendületlen hivének esdeklésére, ki az ügy' jobbrafordulását Endre' koronázásától, mellyhez Kelemen általa kijelelendő feltételek alatt reményt nyújtott, bizodalommal várta. A' szerető anya reményét egyébbe helyezte, — a' felbomlott házassági viszony' helyreállításába; 's midőn e' tekintetben Johannának igéretét vevé, 1344.] **1344.**nek elején elindult Nápolyból, és április' 4.én Visegrádra visszaérkezett. [4])

A' magyar követek Avignonban negyvennégyezer márka ezüst' igéretével [5])rá birták a' pápát, hogy Endrének a' királyi czímet megadja; 's midőn a' pénz — Erzsébet' minapi utazása által kimerítve lévén a' kincstár — a' megyékre 's városokra vetett adó' utján behajtatott és VI. dik Kelemennek

---

4) Thuróczi, III. 4. Dom. de Gravina chronicon de rebus in Apulia gestis, Muratorinál, XII.

5) Thuróczi, III. 4. — Ezen negyvennégyezer márkáról mondja Pray: „corrogato per urbes, quae regis et reginae peculium erant, argento 's a' t.; Engel: „er liess daher das benöthigte Geld ... besonders von allen königlichen Städten zusammen bringen" 's a' jegyzetben hivatkozik Katonára, p. 603, azaz: X. k. 603. l.; Fessler: „es musste durch ausserordentliche Besteuerung der königlichen Städte erpresst werden;" — de a' mit a' városok' ezen kirekesztőleges vagy túlságos megterheltetéséről mondanak, az nem áll, azt nem meritheték Küküllői Jánosból, ki a' források között egymaga szól a' pénznek behajtásáról, (az Engel által idézett hely más ügyre vonatkozik) 's kinél ezt olvassuk: „cucurrerunt igitur exactores ad omnes comitatus et villas regias et reginales per totum regni circulum". — Ezen jegyzet semmit sem akar a' nevezett történetirók' érdemeiből levonni, de figyelmeztetni akarja az ifju olvasót, hogy a' történeti tanulmányoknál mindig a' forrásokig kell visszamennünk.

kézbesítetett, azon több rendbeli bullák után, mellyek Johanna' könyörgéseire Avignonból Nápolyba mentek, 's mellyek közül az egyik Johannát a' szentszék' adományozásából Sicilia' királynéjának nyilvánította, egy másik Aymerik bíbornokot, a' pápai kormányzót visszahívta, végre Endre' koronázása is komolyan elrendeltetett, olly feltétel alatt, hogy Endre [1345. társa lehessen Johannának az országlásban, ha azonban ez magzatok nélkül halna el, a' királyság ne Endrére, hanem Johanna' testvérére, Máriára szálljon, ki rokonával durazzoi Károlylyal, csak imént lépett házasságra. De most már nemcsak a' királyné' pártja, hanem durazzoi Károly is mindent elkövettek, hogy a' koronázás minél továbbra halasztassék; amaz, mert Endre máris fenyegetődzött boszúállással, mihelyest a' koronával a' főhatalmat is elnyerendette; emez, mert attól tartott, hogy Endre magyar segéddel megmaradhatna a' királyi széken akkor is, ha beállana az eset, melly a' pápai rendelet szerint Mária' fejére szállítaná a' koronát.

Hosszas halasztások után végre mégis kitűzetett a' koronázási határnap, 's Endre elég oktalan volt, hadi játéknál olly zászlót készítetni, mellyen a' királyi czímer alatt a' hóhér' bárdja, vagy mások szerint, börtön volt szemlélhető. A' gazok megértették, 's halált mondottak a' boldogtalanra.

1345. september' 18.án Endre vadászaton volt Aversában, hová őt a' királyné 's ennek meghittjei is kisérték. A' királyi udvar illyes alkalommal a' városon kívül lévő kolostorba szokott szállani; úgy történt most is. Vig estebéd után a' fejdelmi pár alvójába vonult. Éjféltájban a' czinkosok megjelennek az előteremben, 's Endrét kamarása által némi ürügy alatt kihívják. A' jámbor kimegyen hozzájok, háló öltözetben, fegyver nélkül. Midőn közéjök lép, neki rohannak, hogy megfojtsák; tört nem használnak ellene, mert híre ment, hogy anyja, midőn taval Magyarországba visszaindult, gyűrűt vont az árva fiú' újára, melly őt vas és méreg ellen biztosítsa.

Az erős ifju védi magát, segédért kiált, visszaügyekszik az alvóba, mellyben fegyverei voltak, de mellynek ajtaját a' czinkosok' egyike bezárta. A' folyosóra nyiló ajtónak rohan: zárva az is. Újra segédért kiált; a' királyné hallgat, 's kivüle csak Isold nevü magyar dajkája hallja veszéklését. Ez szobájának ablakából versent kiáltott Endrével segédért, 's a' zaj olly nagy volt, és az ifju olly erővel fejtette ki magát a' gyilkosok' kezéből, hogy közülök többen már futamodáshoz láttak. Ekkor Bertrand, Artus Károly főkamarásnak fia, még egy ízben megragadja az áldozatot, a' többiek körülötte gyülekeznek, földhöz rántják, lábaikkal tapossák, és hurkot vetvén nyakába, megfojtják. 'S most holt testét kilökik a' kertbe, és az éj' sötétében eltávoznak. Hajnalban a' királyné Nápolyba indúlt, hová Endre' testét is vitték, de az udvar nem gondolt vele, 's két nap mulva egy ahítatos lélek — Ursillo Minutulónak hívták — emberei által eltemettette. [6])

Míg ezek Nápolyban történnének, Lajost 1345. nek elején, kemény télben, lovagias vallásossága több más fejdelmekkel — köztök János cseh király 's ennek fia Károly — a' pogány litvánok ellen vitte, de a' rögtön bekövetkezett esőzések miatt a' hadviselés eredmény nélkül maradt. [7]) Alig érkeztek vissza fegyvereseink, midőn felbomolván csehek és lengyelek között a' béke, Lajos az utóbbiaknak, mint Kazimirrali szövetsége tartá, Szécsi Miklós nádor' és Poháros Péter' vezér-

6) Thuróczi, III. 9. Gravina, Muratorinál, XII. Chronicon Estense, ugyanannál, XV. Gravina ugyan augustus' 20. dikát mondja Endre' halála' napjának, de a' dubniczi krónikának egykoru töredéke Lajosról (lásd Endlicher' közleményét a' bécsi „Jahrbücher der Literatur" 14.dik kötetében) világosan mondja: „a. dni millesimo tricentesimo quadragesimo quinto, per Johannam uxorem suam et per satellites regios, decimo nono septembris dirae mortis faucibus traditus est in civitate Aversana"; 's a' szintén egykoru Anonymus de obsidione Jadrensi september' 18. dikát mondja, mi éjféltájban történvén a' fekete tett, egyre megyen ki.

7) Thuróczi, III. 4. Benessius de Weitmil, 287. l.

lete alatt, segédet küldött; ömaga húszezer emberrel Horvátországba indult, hol atyja' végéveiben Nilipics, most ennek fia zsarnok kénynyel garázdálkodtak. A' magyar sereg több erősségeket, köztök Knint, erőhatalommal visszafoglalván, Bihács váránál megállapodott. A' horvát urak, a' velenczeiekre támaszkodó Brebirek' kivételével, kik a' tenger közelében fekvő Klisszát, Ostroviczát és Skardonát nyűgben tartották, ujból hűséget esküdtek, 's még Zára is visszapártol a' koronához, ha Pietro Canale' hajói bé nem kerítik. Lajos e' közben visszatért Magyarországba, 's a' záraiak segédért Nápolyba küldtek Endréhez, kitől hajókat vártak, de ki önmagán sem segíthetett; és küldtek Lajoshoz, ki a' szlavoniai 's a' bosniai bánokat segédökre utasitotta. A' város vitézül oltalmazta magát, 's a' két bán szintén falai alá érkezett; de a' hajók' hiánya zsibbasztólag hatott a' mieinkre, és Zára végre is egy évvel később, miután Lajos' személyes megjelenése, 's több ezer magyarnak hősi halála sem pótolhatta ki ama' hiányt, — kénytelen volt újra Velenczének felsőbbségét megismerni. [8])

8) Thuróczi, III. 5. 7. Anonymus de obsidione Jadrae, Schwandtnernál, III. k. 669. 's kk. ll. — Alább látni fogjuk, hogy Lajos tíz évvel később, miután tengeri erővel nem birt, Dalmátiát igen szövevényes combinatio' útján ragadta ki Velencze' kezéből. De a' tengertől belebb fekvő rész, a' valóságos Croatia, már most meghódolt. „Fluente itaque annunciationis J. C. anno 1345. ind. XIII. julii mense, — ezt olvassuk a' felebb idézett egykoru névtelen dalmata irónál — memoratus Ludovicus rex aggregavit validam militiam, numero viginti millia galeatorum, cupiens ac proponens tam civitates quam castra provinciae Dalmatiae et Croatiae suae succumbere potestati; et accipiente dicta comitiva iter, cum incolumitate pervenit in fines Bihachi, ibi castra metatus est, fere per decem et octo dies: omnes Slavi, sublimi, mediocres et infimi, adventus regis intelligentes timuerunt, quippe nec non civitates maritimae, quas tunc temporis venetorum potentia gubernabat, vehementer conceperunt formidinem. Atque ad eum omnes Croati praeter tantum duos ..... transmearunt, debitam reverentiam impendentes, ac claves castrorum cunctarumque suarum vallationum et possessionum offerentes. Quos rex gratanter suscepit ..... recipiens Tnini op-

Lajosnak durazzoi Károly' emberei vitték meg az iszonyú nápolyi hírt. A' herczeg Endre' halála után egyengetve látta az utat, mellyen hitvese által a' királyi székre kaphasson; most hatalmas kéz után kinézett, melly Johannát is megrontsa. Felhívta Lajost, jöne Nápolyba, boszút venni. És Lajos csakugyan boszúra készült, de első sorban a' bujtogató ellen is, ki öt arra felhívta.

Levelet irt a' pápának, mellyben kéré, fosztaná meg a' gyilkos Johannát a' koronától, és tétetné Istvánnak — Lajos' testvér öcscsének — fejére; levelet irt Endre' egykori híveinek, mellyben reményét fejezé ki, hogy a' bűnösöket kinyomozni és megfenyíteni fogják. 'S most Bécsbe indult, hol bajor Lajossal, a' szentszék által kiátkozott császárral találkozott, ki most egész erővel készült a' pápa ellen, miután ez már két éve igéretét adta a' cseh koronaörökösnek, hogy öt fogja a' római királyságra felmagasztalni. István herczeg eljegyeztetett Margitnak, a' császár' leányának, 's a' lombardok, kik Piémont' egyik részének Nápolyhoz kapcsoltatását fájlalták, felhivattak, csatlakoznának a' császárhoz 's a' királyhoz, midőn ezek Johanna 's a' pápa ellen fognak indulni. Az ausztriai herczegekkel kötött szövetség is megujítatott, 's ezzel a' fejdelmek' tanácsa eloszlott, miután Edvard angol király is követség által készségét jelentette be Lajosnak, öt a' boszú' művében segíteni. [9])

---

pidum (belső Horvátország' fővárosa) cum suis pertinentiis, quod et ipse rex suo nutu feliciter regit et gubernat".

9) Steyrer A. additamenta ad vitam Alb. II. Pfaynál. Balusii Miscellanea, II. 245. — Az angol királynak Westminsterben, 1346. martius' 18.án kelt levelével követ is érkezett: „Walterus de Mora"; a' magyar követ Szigfrid, apátja a' benedekesek' Garan melleti monostorának volt. „Concaluit cor nostrum intra nos, — irja Edvárd — et in meditatione nostra exardescit ignis, dum regem tam aptum et inclitum, et ad magnalia dispositum, conspicimus ab humanis proditionaliter sic exemtum, et ex hoc exemplum pravum, si condigna non sequatur ultio, ad alios derivatum".

A' pápa inté Lajost, ovakodjék az egyház' kebeléből kivetett német császárral szövetkezni, mert az ellene szórt villámok barátait és frígyeseit is érendik; sajnálkozék Lajoson, hogy őt és családát e' csapás érte, — hivatkozván égre, földre, hogy István herczegre nem szállíthatja az országot, mivel Johannára, annak törvényszerinti királynéjára még nem bizonyúlt be, hogy részt vett férje' meggyilkolásában; ha annak útján bűnösnek találtatik, mi a' hűbérnek az egyházra visszaszállását vonná maga után, intézkedés fog történni a' curia' részéről Isten és igazság szerint.

Lajos nem remélhetett semmit a' pápától, kit Johanna' könyűi, esdeklései, ármányai megvesztegettek, 's kit semmi áron sem lehetett rá birni, hogy Nápolyt az anjouiak' hatalmas magyar ágának adományozza, — olly lépés, melly rövid idő mulva a' szentszék' felsőbbségét mindkét Sicilia felett elenyésztette volna. Hogy valamit mégis tett legyen a' borzasztó bűn' megfenyitésére, melly ellen még Marseille is az öszves Provence-al, tehát Avignonnal együtt, hol a' pápák akkorban székeltek, a' büntető igazság' nevében boszút kért: bulla ment Nápolyba, melly a' gyilkosokat kiátkozta, melly mindazokat, kiknek a' büntett' körülményeiről tudomásuk van, oda utasitotta, hogy a' visgálat' tételére kirendelt két bibornok előtt megjelenjenek. A' czinkosok közűl nehány, azok kik csak eszközül szolgáltak a' nagyobbaknak, leleményes észszel rendezett kinok között kivégeztettek; de Johanna ártatlannak hirdettetett, 's miután férje' halálát három hónap mulva egy fiunak születése követé, kinek keresztatyja a' pápa volt, 1346. augustus' 20. dikán kedvesével, a' tarantoi herczeggel, üllt menyegzőt.

A' magyar király ekkor egymaga készült nápolyi véres utjára, mert az angol segédet elfogta a' háború, mellyet Edvard a' francziákkal viselt; bajor Lajos pedig öszves erejét az ellencsászár', IV. dik Károly' leküzdésére, ki János' halála

után most már Csehország' királya is volt, kénytelenítetett fordítani. A' személyes viszony Lajosunk és IV. dik Károly közt folyvást ollyas maradott, minőnek azt ennek leánya, Mar-
1347.] git, ohajthatta, 's Károly, ki 1347. nek elején Visegrádon mulatozott, augustusban felkérte a' magyar királyt, jöne Prágába, 's diszesítené jelenlétével a' cseh koronázási ünnepélyt; de Lajos ekkor már az országgyülésileg hazafi lélekkel felajánlott hadi erő' szerkesztésével 's a' szükséges költségek' beszedésével foglalkodott. János veszprémi püspököt és Miklós mestert, Lőrincz' fiát még martiusban küldte volt kincseinek egy részével Olaszországba, névszerint Ferrarába, hogy itt zsoldosokat gyűjtsenek. Rövid idő alatt több ezer vállalkozó akadt, köztök Werner német kalandor öszves dandárával, melly eddig hol egyik, hol másik olasz fejdelemnek szolgált; 's megértvén a' biztosok, midőn Ferrarában a' toborzás folyt, hogy a' magyar párt Nápolyban nem győzi megjelenésöket bevárni, a' határszéleken átléptek. E' hírre Lalli gróf Aquila városában Johanna ellen nyilatkozott, s' a' polgárságot Lajos iránti hűségre eskette. A' megdöbbent nápolyi udvar Károly durazzoi herczeget, ki, ha Lajoshoz pártol, a' máris ingadozó zsoldosokat magával ragadja, calábriai herczegnek nevezte ki, 's betöltvén ezáltal a' nagyravágyó férfiú' régi ohajtását, ideig óráig bizhatott benne. Több ezer mindennemü fegyveresek' élén Aquila alá küldték, de ekkor Miklós nyitrai püspök, hadszerető ügyes főpap, a' magyar sereg' előcsapatával, melly az olasz önkéntesek' szép száma által még tetemesen növekedett, segédére jött a' városnak, 's durazzoi Károly, kinek zsoldosai nagyobb hajlamot mutattak a' város' ostromlására, mint a' nyilt mezőn való tusára, seregének egy részét elbocsátotta, a' másikkal visszavonult. Miklós püspök most Sulmona' ostromához fogott, mellyet september' végén be is vett; 's miután még Venafro, Tiano és egyéb városok szintén a' magyar királyt uralták, több olasz

nagyok, kik a' ghibellin párthoz tartoztak, névszerint a' Malatesták 's Forlinak urai zászlaikat a' magyar táborba vitték.

A' hadviselés' szerencsés folyamának hirére Lajos october' vége felé Konth Miklós nádort a' derékseregggel útnak inditotta, 's ömaga november' 11. dikén vitézeinek színével előre küldött hiveit követte. Szándéka volt, seregét a' tengeren Apuliába vinni, de Genua vonakodott neki hajóit bérbe adni, 's ez' okon Stírián keresztül, hol az ausztriai herczeg' számos hívei hozzá csatlakoztak, útját Friaulnak vette. Udinében Velencze' követei tisztelkedtek nála 's a' signoria' nevében kinyilatkoztatták, hogy seregét tetszése szerint átvezetheti a' köztársaság' területén; de Lajos hidegen fogadta őket, 's határszéleiket alig érintve, Paduán keresztül Veronának vitte a' sereget, hol a' della Scalák több száz fegyveressel hozzá csatlakoztak, 's honnan Bologna felé indulván, Forliba érkezett, valóságos diadalmenetben, hódolatosan fogadva a' főbbek, elragadtatással a' nép által. Forliból, hol három Ordelassót — a' város' 's a' vidék' urait, 's a' magyar seregnek szövetségeseit lovagokká ütötte, 's Riminiből, hol a' Malatesták ünnepélyesen fogadták a' magyar fejdelmet, „Italia' megmentőjét", december' 20.án Folignóba érkezett. Itt Bertrand bibornok a' pápa' nevében átokkal fenyegette Lajost, ha seregével ellenséges szándékkal Nápoly' földjére lépni merészel. „Ügyem szent, válaszolá a' király, 's ha fegyverrel védem, az onnan van, mert Johanna és czinkosai az isteni és emberi törvényeket lábbal taposták"; 's a' tropeai püspök, ki a' királynénak levelével kezében — a' gonosz asszony Endre iránti „veszett" szerelméről szólott benne, — Lajos elébe lépett, e' válaszsorokkal bocsátatott útnak: „Szemtelen életed, a' bitorolt országlás, az elmulasztott boszú, a' második férj, kivel magadat összeadtad, 's a' mód, melylyel az elsőnek meggyilkoltatását magadtól el akarod hárítani, ellened bizonyí-

tanak, mint férjgyilkos ellen. Tudd meg, hogy a' ki boszút vesz a' gonoszokon, a' mindenható Isten, még él!" —

Lajos, midőn Nápoly' földjére lépett, fekete zászlót vitetett a' sereg előtt, mellyre a' meggyilkolt Endre' sápadt arczképe volt irva. A' látvány rémülettel töltötte el a' gonoszokat. A' mint előrehaladt, jobbról balról érkeztek a' községek' követei, hűségöket felajánlandók. Lajos zordonság nélkül fogadta őket. Ne tartsatok semmitől, így hangzott mindannyiszor a' válasz, ha nem volt részetek Endre' halálában. December' 23. dikán Aquilában volt a' magyar király. Tarantoi Lajos, Johannának férje, Capuáig ment elébe, hogy átkeltét a' Volturnón gátolja, de a' miéinkhez pártolt fondii gróf, Nicolo Cajetani, a' nápolyi zsoldosokat szétverte, és Capuát elfoglalta.

1348.] 1348. januárius' 11.én az öszves magyar sereg Beneventnél táborozott, hat nappal később Aversánál. Lajos ugyanazon kolostorban szállott meg, hol testvére megöletett. Lelke csak e' gyászeset' emlékével látszott foglalkodni, 's a' láng, melly szemében égett, csak boszúról szólott. A' szomszéd fővárosból a' királyné és férje már nehány nappal azelőtt eltávoztak, 's hajóra szállván, a' nápolyi királysághoz tartozó Provenceba menekültek. Ezeken nem vehetett boszút.

Károly, durazzoi herczeg, gróf Monte-Scagliosóval Endre' halála után nagy tevékenységet fejlesztett ki a' gyilkosok' nyomozása és vallatása körül, hitvesének fejére csak Johanna' bukásával szállhatván a' korona. Most úgy vélekedhetett, hogy amaz eljárása által bocsánatot eszközlött ki magának Lajosnál egyéb cselszövényeiért, 's januárius' 18. án üdvezletére jött. Látására a' király szivébe fojtotta a' dühet, 's nyájas arczczal nyújtott kezet. Kívánságát fejezte ki, hogy a' fejdelmi ház' Nápolyban maradott többi tagjai is gyülekezzenek körülötte. Úgy történt. A' tarantóiak közül Róbert és Fülep, a' durazzoiak közül, Károlyon kivül, Lajos és

Róbert Aversába jöttek. A' király fényes estebédhez ültette öket, azon teremben, hol Endrével a' gyilkos éj előtt vigadoztak Johanna' czinkosai. Midőn estveledett, durazzoi Károly nem sejdítette, hogy végízben látta a' napot. A' víg lakoma majdnem éjfélig huzódott el. Ekkor Károlyhoz fordult Lajos, 's arczának rögtöni változása láttatta a' magyar nagyokkal, mit mondandó volt. „Gaz herczeg — így szólott — tudd meg, hogy áruló voltodért meg kell halnod. De valld ki előbb tenmagad is ellenünk elkövetett gonoszságaidat. Mondd el, hogy nagybátyád a' périgordi bibornok által mindent elkövettél Avignonban, mi Endre testvérünk' koronáztatását elhalasztathatá, 's hogy ekkép elfogván a' boldogtalan elől a' hatalmat, gyalázatos halált hoztál reá. Tagadod, — de, íme, kezemben vannak leveleid; ellened vallanak. Tudtad, hogy Róbert király' végrendelete szerint unokája Mária nékünk volt hitvesül szánva, te azt gonoszúl elraboltad előlünk; — semmi mentség! eljárásod köztudomásu dolog. Testvérünk' halála után üldözőbe vetted a' gyilkosokat, de nem hogy boszút állj Endreért, hanem hogy utat nyithass magadnak a' királyi székre, mellyhez nincsen jogod; Nápolyba hívtál bennünket, 's hűségedet felajánlottad nékünk; és mikor seregeink ideérkeztek, te voltál az első, ki Aquila' városánál fegyvert emeltél ellenünk. Azért hivtál bennünket ide, hogy Johannát és a' tarantóikat összezúzzuk, 's hogy mikorra Magyarországba visszatérendettünk a' mieink' romjain építhessed hatalmadat. De terveid hivságosak voltak, az álarcz le van rántva, kezünkben vagy!“ Károly védeni akarta magát, esküdözött hogy Lajos javát akarta; elleneiről szólott, névszerint a' nápolyi érsekről, ki magát most Lajos' kegyeibe ügyekszik behízelegni, mint behízelegte magát anyjáéiba, midőn ezt Nápolyból Rómába kisérte, 's ki vérontást tanácsol neki, hogy hűnek tartassék. „Aquila ellen kellett indúlnom — így rekeszté be védelmét, — mert engedelmeskednem kellett Johannának, de mi-

helyest hírét vettem érkezésednek, eloszlattam a' sereget. Bízom az úr Jézusban, hogy kegyelmet és könyörületességet találok nálad".

Lajos nem adott kegyelmet. Az esdeklőt István erdélyi vajdának általadta, és más nap, januárius' 23. dikán lenyakaztatta azon helyen, hol Endrét megfojtották, és levettette a' kertbe, hová Endre' holttestét vetették, és megparancsolta, hogy három nap ott heverjen temettetlenül. Midőn Lajos ekképen büntette durazzoi Károlyt, kinek közvetlenül nem volt része Endre' halálában, talán nemcsak ezért, hanem magáért is akart boszút állani, mert Károly kétségkívül legveszedelmesebb ellensége volt azon felekezetnek, melly Nápolyt az 1265. diki alapszerződés' értelmében az anjouiak' magyar ágára akará szállítani. A' szinlést, melylyel őt hatalmába keríté, megmagyarázhatjuk magunknak, ha gondolóra veszszük, hogy Lajosunkban is volt még egy csepp azok' véréből, kik ellen atyjának új hazájából jött, 's e' csepp felforrhatott azon való mérgében is, hogy durazzoi Károly csábitás és ármány által nőül szerezte magának Máriát, kit Róbert néki szánt hitvesül, 's kivel Lajos talán hajlandó is volt összekelni, ha más módon nem kapcsolhatja Nápolyt a' magyar koronához. Ő épen nem sietett jegyesével, Margittal, házasságra lépni. 1342. ben kinyilatkoztatta, hogy négy év előtt nem veheti el Margitot, de ama' négy év mulva sem lett meg a' házasság, 's Margit három évvel később, midőn a' gyermekkorból már kilépett mint Lajos' mennyasszonya, nem mint Lajos' hitvese halálozott meg. Ez iránti szerelme tehát nem lehetett olly forró, hogy ne tervezhette volna: a' körülményekhez képest Mária' keze által is erőt venni Nápolyon; 's hogy illyes terve volt, az annál valószinüebbnek fog mutatkozni előttünk, ha meggondoljuk, hogy egykoru történetirók' tanusága szerint Lajos második nápolyi hadviselésekor nem volt idegen az özvegy Máriával összekelni. —

Durazzoi Károly' megöletése után ennek két testvére, 's a' két tarantói herczeg Ortonára 's innen Magyarországba kisértettek, hol őket Lajos tisztességesen, de mégis mint foglyait rendelé a' visegrádi várban tartatni. Ő maga januárius' 24.én seregének élén Aversából Nápolyba lovagolt, honnan Károly' özvegye szintén a' Provenceba menekült. A' város' kapujánál több főúr aranynyal hímzett mennyezettel várt reá, hogy ünnepélyesen a' királyi palotába kisérjék; de ő megköszönte, 's magyarjai között paripáján, mint a' lovagi királyhoz illett, nyargalt végig az elejébe özönlött nép' sorain. Az Aversában történtek' hirére a' városi lakosság' söpredéke a' durazzoiak' 's a' tarantóiak' házait fosztogatta, — talán a' két évvel azelőtt kelt pápai bulla' némi végrehajtására, mellynek szó-és átokhalmazában az is állott, hogy Endre' gyilkosainak házaik rontassanak le, — 's a' vagyonos polgárság reszketve nézett a' történendők elébe; de Lajos szigorú fegyelmet tartatott vitézeivel, mi a' mindenajaku condottierik' garázdálkodásaihoz szokott nápolyiakat hálás bámulatra birta. A' város' kormányzójául Demeter nagyváradi püspök neveztetett ki; Werner és emberei, kik nem annyira zsoldért mint a' fosztás' és rablás' szabad gyakorlatáért szolgáltak, elbocsátattak; azok közül, kik Endre' gyilkolására összeesküdtek, Sancia, a' királyné' udvarhölgye, 's Catanzaro Konrád a' kornak szokásához képest válogatott kínok között kivégeztettek; Endrének méhbenhagyott fia Martell Károly calábriai herczegnek nyilvánítatott, és nagyanyjához Magyarországba küldetett; további intézkedésig pedig a' főhatalom Lajos' nevében gyakoroltatott, ki magát most Sicilia' királyának is irta.

Addig míg ő az országot beutazá, követek mentek Avignonba, Johannának bepörlését és elitélését sürgetni, úgy pápai felhatalmazottnak Nápolyba érkezését, ki Lajost mindkét Sicilia' királyának koronázza. A' követek egy úttal kinyilatkoztatták, hogy küldőjök kész, ha a' curia ohajtja, személye-

sen Avignonban megjelenni a' közte és az egyház közötti viszony' pontosabb szabályozására; és kész Siciliát, melly tudnivalóképen még 1282. ben Nápolytól és az anjoui háztól elszakadt, 's az aragoniai királyhoz pártolt, Nápolynak és a' szentszéknek visszaszerezni. A' pápának tudnia kell, hogy Sicilia a' királyt nemcsak hajókkal ellátta, hanem öszves hadi erejével is támogatta volna Johanna és a' curia ellen, ha Nápolynak Siciliával szemközt fekvő széleit ezen országnak kikötőkül odaengedi; de ő a' reá szállott ősi jogoknak egy részecskéjét sem akarta áruba bocsátani, 's ez' okon nemcsak visszaútasította a' siciliaiak' inditványát, hanem kész, mint mondatott, ha Nápoly' birtokában a' pápa által megerősítetik, ama' szigetet öszves hatalmával, mellyről mint magyar király rendelkezhetik, a' pápai felsőbbség alatt továbbá is híven megmaradandó nápolyi korona' számára visszafoglalni.

De Avignonban Lajost annak ismerték, ki a' curia' terveinek nem fog eszközül szolgálni, 's a' magyar követek' törekvése süker nélkül maradott. Kelemen az Avignonba érkezett Johannát 1348. martius' 15. dikén ünnepélyesen fogadta, és Lajosnak május' 7. dikén Bertrand bibornok által válaszúl adatta, hogy a' nápolyi koronát Johannától lehetetlen elvennie, azon Johannától, ki a' curia' oltalmához folyamodott, 's ki ellen a' gyilkosság ismételt, 's négy bibornok által vezérelt visgálatok' daczára sem bizonyult be. De azon esetre is, ha bűnösnek találtatnék, még kérdés, kit illetne a' korona; kérdés, nem fogna - e ez a' curiára, új intézkedés' tétele végett visszaszállani. 'S ez' okon nem kellett volna Lajosnak e' korona' birtokába amúgy belemennie. A' durazzoi herczeg' kivégeztetése, a' fejdelmi család' négy tagjának elfogatása merőben jogellenes cselekvények, 's a' csecsemő Károly Martellt sem kellett volna a' pápa' engedelme nélkül Magyarországba küldeni. Lajos, ha az egyháznak hű fia, és igazságos akar lenni, köteles Nápolyt a' pápa' kezéhez visszaszolgáltatni,

seregével haza Magyarországba indulni, 's itt a' curiának további intézkedéseit bevárni.

E' válaszból láthatta Lajos, hogy csak fegyveres erővel maradhat Nápoly' birtokában. Serege viszonylag csekély volt, mert Wernert 's a' többi önkéntesek' nagyobb részét, mint mondók, útnak eresztette, 's magyarjait a' genuai hajókon keletről Olaszországba szállított dögvész tetemesen fogyasztotta. A' kórságot fekete halálnak hivták; keléses lázzal jelentkezett, 's néha egy pár óra alatt, néha két, három nap mulva hozott halált. Nápolyban husvét után kezdett dühösködni, 's Lajos olly végre hogy seregének hézagait pótolhassa, 's újat gyűjthessen, talán azért is, hogy a' ragályt kikerülhesse, májusban a' barlettai kikötőből Magyarországba visszaindult, miután István vajdára, Apor László' fiára — innen Laczfy neve — az ország' kormányát, 's egy Wolfhard Ulrik nevü német hivére a' fővárosi őrséget bizta.[10])

Június' elsején Vránában volt[11]), mellyet nem régiben

---

10) Lajos' első nápolyi hadviselését bővebben tárgyalják az egykoru történetirók közül: Joannes archid. de Küküllő Thuróczinál, III. 9—12. Chronica de gestis Hungarorum (a dubniczi codex) a' bécsi „Jahrbücher der Literatur" 34.dik kötetének függelékében. Gravina, Muratorinál XII. Giovanni Villani, ugyanannál, ugyanott. Chronicon Estense, ugyanannál, XV. Érdekes adatokat találhatni Petrarca' leveleiben (epistolae familiares) is, ki 1344ben, mint XXII. dik János politikai ügyviselője Nápolyban volt, 's ki a' további eredményeket is figyelmes szemmel kisérte. — Cola Rienzi, Rómának 1347. ben dictatora, szintén érintkezésbe jött Lajossal. A' rögtön hatalmassá vált férfiú, „Rómának szabadítója 's a' világ' barátja" mint önmagát czimzé, ki Lajos német császárt és IV. Károly cseh királyt itélőszéke elébe idézte, felhivatott a' mi Lajosunk által, lenne arbiter közte és Johanna között; a' felhivásnak nem volt eredménye, mert Rienzit olly órában érte, midön ildomos kimélettel viseltetett VI. Kelemen iránt. 1347.nek végén már földönfutó volt a' mindenható tribunus, 's a' magyar király' tudtával 1348. ban az apenninekben rejtődzött; utóbb Prágába vette magát, 's IV. Károly kiadta öt a' pápának, olly cselekedet, mellyre a' lovagi Lajos, bármint segíthetett volna saját ügyén ezáltal, nem volt képes.

11) Lucius, memorie istoriche di Tragurio, 244. l.

a' János-vitézeknek, kik székhelyöktől, Rhodustól, most rhodusi lovagoknak hivattak, adományozott; Vránából Zágrábon és Segesden át, hová anyja számos urak' és nemesek' kiséretében elébe indult, Budára sietett. Innen még azon évben Miklós nyitrai püspököt és György vasi főispánt Avignonba küldé, kik eljárását Johanna' és a' királyi család' többi tagjainak irányában igazolják, jogát Nápolyra bővebben fejtegessék, 's ha a' pápát most sem lehetne rábirni, hogy öt azon királyi székben megerösitse, mellyre annyi czímmel van jogosítva, — ám legyen, intézkedjék a' curia ez' ügyben tetszéséhez képest, tartsa magának Nápolyt, vagy adományozza, kinek akarja: a' magyar király csak azt követeli, hogy Johanna büntetését vegye. Lajos' követei Johannát már nem találták Avignonban, 's a' pápa Guido bibornok által küldé válaszát, mellyből Lajos újolag láthatta, hogy Avignonból igazságot nem remélhet; Kelemen' nyilatkozásainak minden sorából a' pártembert, nem a' birót lehetett kiolvasni.

Johanna röviddel Lajosnak távozása után Avignont nyolczvanezer aranyért árúba bocsátotta, — a' curia megvette. Ezen pénzzel, mellyet híveinek adakozásából 's kölcsön' utján még öregbített, a' Provenceban és Piémontban zsoldosokat gyűjtött, kikkel augustusban genuai hajókon Nápoly előtt termett, hol a' tarantói párt és a' magyar szolgálatból elbocsátott Werner öt és férjét a' rokonszenv' élénk jeleivel fogadták. A' főváros lakossága az idegenek ellen fordult, mihelyest Lajos Magyarországba visszatért; most pártot ütött István vajda ellen, 's csak Wolfhard Ulriknak sükerült magát Castelnuovóban megvédhetni. A' város' környéke, Acerra, erős és a' mieink által vitézül oltalmazott várával, Aversa, Capua, Apizzi, Johanna' hadnagyainak kezébe kerültek, 's végre az élelem' hiánya kényszerítette Wolfhardot, Castelnuovót nem annyira általaladni, mint odahagyni. Az 1348. diki év' végével már csak Guillionisi, Manfredonia, Ortone, Trivento, Monte S.

Angelo 's nehány calábriai erősségek voltak magyar kezekben.

1349. ben ismét fordulót vett az ügy. Tarantói Lajos [1349. Lucerát fél évig öszves erejével minden eredmény nélkül ostromlotta. Manfredoniában az őrségbeliek visszaverték Johanna' zsoldosait, 's a' Guillionisiből ki-kirohanó Wolfhard Konrád, Ulrik' testvére, miután Foggiát bevette, az időközben Budán volt, 's onnan új zászlóaljakkal visszaérkezett István vajdával egyesült. A' közösen működők most bevették Cernetót; Werner személyesen 's vele ötszáz ember elfogatott, a' többiek levágattak. Tarantói Lajos, mihelyest István vajda' és Wolfhard' hadainak egyesüléséről értesült, felhagyott Lucera' ostromával és Nápoly felé visszavonult. A' vajda Barlettától — Bariban — olasz 's német önkéntesek által tíz ezerre növekedett seregével szintén a' terra di Lavorónak tartott, Capuát elpusztitotta, Aversát bevette, 's tarantói Lajost, kivel Nápoly előtt összeütközött, megverte, és a' város' erősségei közé szorította. Ezer nápolyi maradott a' csatamezőn, hadnagyaik közül négy esett fogságba.

De most a' német katonák fellázadtak István vajda ellen, kitől három hónapi bérökül százötvenezer aranyat követeltek, 's ki őket várakozásra utalta. Midőn illy körülmények között a' német kapitányok jogosítva vélték magokat, a' fogoly hadnagyoktól kínzás' útján roppant váltságdíjt kizsarolni, 's midőn a' vajda' parancsára szabadon bocsátattak a' nyomorúak, hogy további szenvedések elől biztosítassanak, mert a' német condottierik nem eléglették a' kizsarolt öszveget: az elégedetlenek Istvánt elfogni, és jó áron tarantói Lajosnak kiadni szándékoztak. De tervök kitudódott, 's István magyarjaival és nehány száz hű némettel Manfredoniába vonult. A' lázadók, kiknek egyik kapitánya most ismét a' Cernetoban elfogott és kegyelmet nyert Werner vala, szerződésre léptek a' nápolyiakkal, mellynek értelmében száz húsz

ezer aranyért háborgatás nélkül szüretelhetett a' lakosság, a' zsoldosok pedig kikeletig erősségeikben békén maradni köteleztettek. Ha a' magyar király időközben Nápolyba érkeznék, szabadságukban álland, ujra hozzá szegődni, máskülönben százezer aranyért átadják a' kezökben levő erősségeket Johannának és zsoldjába állanak. De az éhség Wernert és embereit még tavasz előtt kivándorlásra birta; Wolfhard Konrád pedig 's az övéi úgy nem tartották meg a' szerződést, mint nem Johanna: ez több erősséget visszafoglalt, Wolfhard pedig Guillionisitól Canosáig, Canosától Andriáig pusztitotta az országot.

István vajda ismét Magyarországba érkezett, a' királyt a' történtekről értesíteni, 's a' hadviselés' folytatására bátor karokat, 's az olaszok' és németek' zsoldját kérni a' királytól.

A' Guido bibornokkali alkudozások olly keserüséggel töltötték el Lajost, a' fejdelmi lovagot, kinek lelke cselszövényt nem ismert, 's kinek vallásossága az avignoni álarczoskodás' látására elszörnyüködött, hogy az **1349.** diki év' végével befejezett alkudozások után, ujból személyesen készült Nápolyba. Ehhezképest Horvátország' biztosítására, úgy seregének is, ha tengeren volna oda menendő, Velenczével nyolcz évi fegyvernyugvásra lépett, 's midőn István vajda őt a' felebbi 1350.] bal eseményekről értesíté, **1350.** aprilis' első felében Budáról elindult, 's az ország' első zászlósai', Gilet nádor', Szécsi Miklós', a' Bebebek', az atyjuk után most már Laczfyaknak nevezett Aporok, a' Károlylyal Salernoból Magyarországba költözött Drugethek', a' Konthok', a' Kanizsaiak 's több főpap' kiséretében, kik közül az imént még nyitrai, most már zágrábi püspököt Miklóst, 's a' vránai perjelt kell első helyen említenünk, — a' Joanniták' hajóin május' **2.** dikán Manfredoniába érkezett.

Az elárult, elhanyaglott ügy rögtön más arczot vőn fel.

Bari rövid ostrom után, Trani, Polignano 's több más városok és erősségek minden időhalasztás nélkül megadták magokat. Barlettától, hol Lajos a' fegyelmet nem ismerő német önkéntesek' egyik csapatát Laczfy István és Miklós által felkonczoltatta, 's a' többieket részben elbocsátotta, részben Wolfhard Ulrik' hadnagysága alatt ujból hűségére eskette, Canosa elébe indult. Öszves ereje most tizenötezer magyarra, nyolczezer németre és ötezer olaszra ment. A' canosai várnagy Baux Rajmund makacs védelemhez készült. Lajos személyesen vett részt az erősség' ostromában, 's egy nap ágyukő által éretett, melly őt az árokba sodorta. Midőn nehéz sebéből felépült, a' várnagy, nem remélhetvén segédet, az erősséget általadta.

Míg a' király Canosát ostromlá, több város' követei hódoltak néki, 's a' seregnek egy része Gilet nádor' és Wolfhard vezérlete alatt most Aversa felé indult, a' másik részszel, mellynél a' Laczfyak voltak, Lajos Melfit ostromlotta. 'S íme, kürtszóval jő egy küldött, s' levelet hoz a' tarantóitól, Johanna' férjétől, melly Lajost párbajra hívja, hogy ez' úton véget vessen a' hosszas harcznak. Vívjanak meg, 's legyen Nápoly azé, ki életben marad. A' párbaj Párisban, vagy Perugiában, vagy Avignonban, vagy Nápolyban történhetik; válaszszon Lajos e' négy hely közül. „Az inditványozott párbaj — válaszolá Lajos, — általunk is helyeseltetik; de kifogásunk van ama' négy város ellen. A' franczia király Párisban anyai nagybátyátok. Avignonról mondják ugyan, hogy most a' pápáé, de feje a' Provencenak, melly a' tiétek. Perugia gyanús hely, hozzátok szít. Nápolyról semmi szükség szót vesztegetnünk, mert fellázadt ellenünk, 's most hatalmatokban van. Ha velünk bajt akartok vívni, történjék ez, ha úgy tetszik a' német császár, vagy az angol király, vagy az aquilejai patriarcha előtt. 'S ha e' helyek közül egy sem tetszenék, ha szavainkban hímezést látnátok az ügy' elha-

lasztására: íme, rövid idő mulva nálatok leszünk seregünkkel, 's így minden halogatás nélkül el fogunk járhatni a' párbajban".

Hogy minélelőbb találkozhassék a' tarantóival, Lajos Melfi elől, hol Annibaldi bibornok őt a' pápa' nevében visszatérésre inté, Salerno felé sietett. Útközben bevette Conza és Conturso városokat, az utóbbira, mert elenállott, nehéz adót vetvén, és két napig, míg behajthatta, időzvén körülötte. Ekkor történt, hogy a' Silaro' partján, midőn a' folyam' mélyebb és selejtesebb helyeit kémlelné, egy ifjat talált, ki paripáját itatta. „Ugrasd bé paripádat, Szeredai", mondá neki a' király, „hadd lássam a' víz' mélységét". „„Félek, uram, hogy elmerülök"", volt a' válasz. Mire a' király: „menj be bizvást, ne félj semmitől." Szeredai sarkantyút adván lovának, a' mellette tajtékzó örvénybe merül. A' víz' ereje lekapta lováról, 's Lajos nyomban a' magáét utána ugrasztotta, hogy segédére keljen. A' hullámok őt is kiemelték a' nyeregből, de bő köpenyege a' víz' szinén tartotta; hajánál ragadja a' felmerülő ifjat, 's partra hozza szerencsésen.

Salernoban, mellyet ezer aranyért adott fel a' várnagy, négy napot töltött a' király; a' sanseverinoi gróf' urodalmait, mert tulajdonosuk több ízben szegte meg a' magyaroknak adott hitét, István vajdának, különben is már Serra' urának, 's Chuz Jánosnak adományozta. Schafatinál a' Sarno' hidját elszedette a' hely' apátja, de a' magyarok lovaikon átuszták a' folyót, 's az apát kényszerült várat és várost a' vajda' fiának, Dénesnek, általadni. Lajos innen háromszáz lovassal Gilet nádor' segédére Aversának tartott, Sorrento' ostromát a' vajdára bizván, de az aversai várnagy' makacs ellenállása az ostromlók' tetemes megszaporodása nélkül nem lévén megtörhető, parancs ment a' vajdához, hogy öszves erejével a' király után induljon. Midőn a' sereg Sommánál elmenne, a' lakosok, falaikba bizván, ingerlették az alattuk elvonulókat.

A' vajda megrohantatta a' várost, és Dénes fiának szép hadi tett' elkövetésére alkalmat adott. Az ifju férfi a' közvitézek' első sorában küzdve, bé sem várva a' lábtók' alkalmazását, egy Hebinger nevü német zsoldos' hátán, sürü kő és nyílesőben gerendába kapaszkodik, honnan egy ugrással a' bástya' belsejében leszen. „Magam' szemével láttam, irja Gravina, hogy száznál több sommai rohant reá, ki láncsával mellvasára, ki szekerczéjével sisakára; de ő nem bocsátotta ki kezéből a' gerendát, ő mozdulatlanúl állott Hebinger' hátán. A' vajda, látván fiának veszedelmét, társait lelkesítő szavakkal küldé oltalmára. 'S íme a' bástya' falán látom Dénest, elsőt, mert egymagát, 's a' sommaiak megdöbbenve hátrálnak kardcsapásai elől". Bajtársai utána rohannak, 's az erősség' falain a' Laczfiak' czímere, a' fehér sárkány végveszélyt hirdet a' lakosságnak. A' város felgyújtatott 's a' polgárság' nagyobb része felkonczoltatott.

A' király június' 30. dikán érkezett Aversa alá. Az erősséget három hónapig védé a' vitéz várnagy Giacomo Pignatelli, 's az őrség több ízben kirohant belőle, de mindannyiszor, fájdalmas veszteséggel a' mieink' részéről is, visszaveretett. Illyes alkalommal történt, — július' 26. dikán — hogy egy nyíl Lajos' bal lábát veszedelmesen megsebesítette. Híre ment, hogy a' király meghalt, 's e' hír' meghazudtolására Lajos midőn más nap a' nyíl szerencsésen kihúzatott lábából, lóra ült, 's megjelenvén a' táborban olly örömzajjal fogadtatott, melly az őrségbelieknek értésökre adhatá, hogy a' király még él. A' többszörös kirohanások tetemesen fogyasztották a' várőrizetet, 's végre az éhség Pignatellit az erősség' feladására kényszerítette. Ostromközben, nem tudni mi okból, Lajos a' fővezérséget kivette a' vajda' kezéből, és Konth Miklósra bízta.

Aversa' bevétele után Johanna férjével Gaëtába menekült, 's a' főváros és vele az egész ország újolag a' magyar ki-

rályt uralta. De a' nép Lajosban, az anjoui grófok' utódában idegent látott, 's mi több, Annibaldi bibornok által az egyház' kebeléből kiátkozott istentelent; és így sükerült a' cselszövőknek, a' főváros' lakosságát a' magyarok ellen lázítani, kiket a' polgárokra vetett hadi adó is nem csekély mértékben gyülöletesekké tett. Konth Miklós erőt vett a' lázadáson, 's a' magyar őrség most a' főváros' négy erősségébe helyeztetett, honnan az ország' főkormányzójává kinevezett Laczfy Endre, István vajdának testvére, foganatosabban tarthatta féken a' népet. Lajos maga Castelnuovoból Capuába ment által. Még a' fővárosban mulatozott, midőn lépéseket tett, durazzoi Károly' özvegyével, Máriával, kiengesztelődni, 's véle házasságra lépni, mi által mind a' pápát, mind a' hatalmas durazzoi felekezetet magának megnyerhetni remélte, 's talán az özvegy sem tolta volna vissza a' kezet, melly két birodalom' koronáját volt fejére teendő: de Johanna' tengeri erejének parancsnoka Máriát titkon egyik hajójára vitetvén, azon a' Provenceba szállítatta.[12])

A' pápa' küldöttei Lajost Capuába kisérték, sürgetni a' szentszék' nevében a' kiegyenlítést. Több ok' összemunkálása erre hajlamot nemzett a' királyban is. Mindenekelőtt annak érzete, hogy Dalmátiának nemcsak névszerinti, hanem valóságos birtoka, azaz: hajósereg nélkül Nápolyt elfoglalhatja ugyan, de Velenczével, Genuával, 's főkép Siciliával szemben meg nem tarthatja. Az ellenszenv, mellyet a' nép az idegen uralkodás iránt tanusított, 's mellyről tudta, hogy a' durazzoi és tarantói pártfőkön kivül a' szentszék is ébren fogja tartani, szintén kétségesnek tüntethette fel előtte hatalmának megszilárdulását. 'S végre a' hír, hogy Kazimirt a' litvánok megverték, 's hogy már nemcsak Galiczia, mellyet a' lengyel király 1340. ben Károly' megegyezésével, úgy

12) Lebret, Geschichte von Italien, IV. 618. l.

látszik, foglalt el az oroszoktól, hanem maga Lengyelország is veszedelemben forog, — Lajost komolyan inthette: térne vissza, máskülönben Nápoly miatt romba dűl atyjának öszves politikai épülete.

Mindezen okok arra birták a' királyt, hogy az inditványozott fegyverszünetet, melly 1351. aprilis' 1-jéig tartson, elfogadja. Addig folyjon le Johanna' pöre, 's ha a' pápa által elmarasztatik, Nápoly Lajosé leszen; ha felmentetik, Lajos kivonja seregét az országból, 's Johanna háromszáz ezer aranyat fizet neki kárpótlásul. Fegyverszünetközben 's itélethozásig mind a' magyar király mind Johanna az országon kivül tartoznak lenni.

Lajos útnak indult Rómába. Távolléte' idejére Laczfyra a' fővárost bizta, Drugeth Miklósra Salernót, a' vránai perjelre, Morialisra, Aversát. Az utóbbik árulóvá lett.

A' keresztyénség' fővárosában nagy ünnepélyességgel fogadták a' magyar királyt. A' város' elöljárói több órányira mentek elébe 's a' pápának — mert Avignonban lakott — üresen álló palotájába kisérték. A' nép „urának" akarta választani, de ő a' czímet eltolá magától. Jubileum volt Rómában, 's Lajos négyezer aranyat tett le szent Péter' oltárán, midőn a' pápa' parancsára a' minapában reá szabott egyházi átok alól felmentetett. Rómából october' elején Veronának vette útját, hol kiséröi közül a' német zsoldosokat elbocsátotta, de vezéreiket, a' két Wolfhardot, magával vitte az országba, 's itt mindketten szép jutalmat nyertek. November' elején, tehát nem egészen egyévi távollét után, már Budáról, mellyet székhelyéül választott, kormányzotta a' birodalmat.[13])

13) A' dubniczi codex' egyik chronistája, Joannes archidiac. de Küküllö, Thuróczinál, III. 17—24. Gravina, Muratorinál, XII., mint szemtanúk, a' második nápolyi hadviseléshez is fö forrásokul szolgálnak. Nehány ránk maradt oklevél is világot vet egyes eseményekre. János esperes irva hagyta: „In quo loco (Aversában) multas donationes in possessionibus, baronibus, militibus et nobilibus se-

Avignonban Johannát az ellene bizonyító jelenségek' súlya alól ritka ügyességgel mentették fel. Tanácsul adták neki, védje magát azzal: „hogy megvolt bűvölve, 's hogy ezen bűverő volt oka a' gyűlöletnek, melylyel férje iránt viseltetett, 's a' tétlenségnek, mellyet mutatott, midőn amazt megölték.“ Tanúk' szükében nem volt, kik esküvel bizonyították, hogy a' bűvöltség' félreismerhetlen jeleit látták rajta. Ezen vallomás' 's ezen tanúk' alapján Johanna a' vád alól felmentetett. Lajos nem várta be a' bohózat' végét, hogy vitézeit, kikre most másutt volt szüksége, Nápolyból kivonja. Követei, János veszprémi püspök és Wolfhard Ulrik, most már vasi főispán, átadták az elfoglalt országrészt a' pápának, 's a' király' nevében kinyilatkoztatták, hogy a' háromszáz' ezer aranyat is elengedi. Lajos e' pénzben váltságdíjt látott Endre' véréért; lovagi lelke nem türte, hogy leolvassák előtte. A' Visegrádon fogva tartott nápolyi herczegeket is szabadon bocsátotta, — a' csecsemő Martell Károly még 1349. ben meghalálozott, — de jogainak fenntartására azontúl is salernoi herczegnek és monte-sant-angelo' urának irta magát.

II.

A' király' testvére István, röviddel a' nápolyi hadviselés' befejezése után, házasságra lépett Margittal, a' német császár' leányával, 's Erdély' herczegének neveztetett ki.[14])

cum existentibus, in regno Hungariae fecit et continuavit, quorum agilitates et servitia in litteris donationum, eis concessarum, enarrantur“. Ezen Aversában kelt oklevelek közül egykettő már világot látott, mások, mellyek eddig sötétben lappangtak, nem fognak késni a' megjelenéssel, — úgy hiszem. Érdekes, hogy a' Lajos által Rómában kiadott oklevelek közül is egy reánk maradt, melly Kolta János' fiait jutalmazza.

14) Pray, Hist. r. Hung., II. 79. István herczegnek 1351. ben kelt oklevelét említi: „dat. an. domini 1351. VII. cal. apr. ducatus autem

Lajos maga több zászlóval átkelt a' Karpatokon Kazimir' [1351. segitségére, 's a' litvánok' fejdelmét, Kejstutot, Lodomér városánál megverte és elfogta. Kejstut Lodoméron kivül Halicsot és Lemberget is kénytelenítetett Lajosnak átadni, de miután a' magyar királynak, mint veres Russzia' — értsd: Galiczia és Lodomeria' főurának hódolt, 's a' keresztyénség' befogadására késznek nyilatkozott, szabadságát visszanyerte.[15])

Szintén 1351. ben Lajosnak egy másik frígyese, Albert ausztriai herczeg, magyar segéddel harczolt a' schweitzi szövetség, névszerint a' szövetséghez csak imént állott Zürich ellen. A' magyar dandár' vezére Laczfy Pál, a' nápolyi főkormányzónak testvére volt, 's négy évvel utóbb másod ízben küldetett Albert' segédére.

Ennyi áldozatkészség a' nemesek' részéről, — mert ezekből 's részben jobbágyaikból alakúlt meg mindannyiszor a' sereg, a' városoktól csak pénzt követelt Lajos a' felszereléshez 's idegen zsoldosok' bérléséhez, — ennyi „hű szolgálat, mellyeket a' királynak tettek", ennyi „őszinte kedvezés, mellyekkel iránta kivált midőn Endre' ártatlan véréért boszút vőn, viseltettek", jutalmat követelt, 's a' jutalom az 1222. diki arany bullának megerősítése, az atyja által nem minden önkény nélkül gyakorlott belkormánynak nemzetiebb alapra fektetése volt.[16]) A' megerősités 1351. december' 11. én, „az egyházi és világi urak' 's nemesek' közönségének kivánságára", tehát kétségkívül országgyülésen, nem a' Károly előtt kedves kisebb conclaveban, „anyjának helyeslésével 's az ország' báróinak tanácsából" történt, 's Lajos a' bulla' vala-

---

nostri an. primo", mellynek függő pecsétén olvasható: „S. dominî Stephani Dei gratia ducis Transsilvani".

15) Joannes archid. de Küküllö, Thuróczinál, III. 29. Dlugoss, IX. Chronica de gestis Hungarorum (dubniczi codex).

16) Ludovici I. regis decretum anno 1351. editum, a' Corpus juris hung. I. k. 164. 's kk. ll.

mennyi pontjait, azt is, melly a' törvényszegő király ellen fegyvert ád a' nép' kezében, megerősítette, csak egyet másított meg. Az arany bullának 4. dik pontja így hangzik: „Ha valamelly nemes meghalálozik fi nélkül, leányát illesse birtokának negyedrésze; a' többiről tetszése szerint rendelkezzék, és ha a' közbenjött halál miatt nem rendelkezhetik, szálljon az a' hozzá közelebb álló rokonokra; és ha teljességgel semmi nemzetsége sincsen, szálljon a' királyra". Ezen rendelet, melly szent István' intézkedésének viszhangja volt, némellyek szerint már IV. Béla' 1267. diki törvényének 6. dik pontja által megmásítatott, ők t. i. e' pontot nem a' királyi kincstár' 's a' főbbek' ragadozásai, hanem a' szabad rendelkezési jog ellen, hozottnak vélik. Odvas-e, nem-e, a' kérdéses czikkely' ezen hermenevtikája, felesleges volna itt bővebben fejtegetni, miután az olvasó felebb III. dik Endrénél látta, hogy 1291. ben az örökösök nélkül elhalók' szabad intézkedési joga megerősítetett. Szent István' ezen intézkedését, melly kivált az egyházak' érdekében hozatott, miután kivált ez' úton remélhették birtokaik' folytonos növekedését — így értette legalább Lodomér érsek az 1291. 32. dik törvényczikkelyt, így értette az 1647. diki országgyülés, — a' szent király' ezen intézkedését kivánta Lajos a' családok' érdekében megszüntetni, rendelvén: „hogy az örökös, értsd: fi nélkül elhaló nemesek örökségeiket el ne ajándékozhassák, el ne idegeníthessék, egyházaknak vagy másoknak ne hagyhassák, miután e' jószágoknak oldalágu rokonaikra kell szállaniok". Lajos e' változtatást a' családok', a' nemzetségek' érdekében hozta be, mint mondók, mellyeket minél hatalmasb alapon szervezetteknek ohajtott, miután az országnak előbb a' várszerkezeten nyugovó hadi ereje, most a' banderialis szerkezeten alapult, mellynek lényeges részét a' nagyobb nemzetségek' dandárai tették. Szintén e' szempontból hozatott az 1351. ben kelt új törvényczikkelyek közül a' 6. dik, mellyben

kimondatván, hogy ezentúl a' király 's a' királyné (itt Lajos' anyját, Erzsébetet kell érteni), minden jobbágyaiktól és udvarnokaiktól, de nem a' fallal kerített városok' lakosaitól, kilenczedet fognak venni borból és gabnából, — meghagyatik: miszerint jobbágyaikon az urak és nemesek borból 's gabnából szintén kilenczedet, a' főpapok és más egyházi személyek pedig előbb tizedet, aztán kilenczedet vegyenek." Igy és ekkor vettetett a' jobbágyságra a' kilenczed. Kollár' nyomán több történetiróink és jogtudósaink úgy vélekedtek, hogy a' jobbágyság már korábban is fizetett kilenczedet, 's hogy ezen törvényczikkely a' jobbágy' oltalmára hozatott, kinek gabnájából és borából kilenczednél többet kezdettek szedegetni a' földesurak. De a' czikkely' vége ellenmond e' magyarázatnak. „És ha ki máskülönben cselekednék, (azaz: nem szedné be a' kilenczedet, hogy magát tehetetlennek mondhassa hadi szolgálatra, fegyveres legénység' tartására), illyetén lázadók' és a' jelen rendelkezést bontók' jószágain magunk' számára fogjuk szedetni gabnából és borból a' kilenczedet minél szigoruabban; hogy ezáltal (azaz: e' törvényczikkelyt hoztuk, hogy) hatalmunk öregbüljön, és a' nemesek nekünk hivebben szolgálhassanak". — A' 16. dik és 18. dik törvényczikkelyek a' jobbágyok' szabad költözködési jogát biztositják.[17]) — Károly, mint felebb láttuk, a' kisebb nemességet adó alá vonta, Lajos ezt az 1351. diki 11. dik törvényczikkely által megszüntette: „a' nemesek' kérelmére megadjuk, így szól, hogy valamennyi igaz nemes országunkban ..... egy és azonegy szabadságnak örvendjen"; — 's hogy a' szabadság alatt e' helyett az adómentesség is értetik, világos a' királynak 1366. ban kiadott okleveléből, melly Erdélyben a' közrendet szabályozza, 's mellyben a' király némi önérzettel

17) Hogy olvashatta ki Engel ezen törvényczikkelyekből, hogy általuk a' szabad költözködés eltiltatott, 's a' már sokkal korábban létezett úriszékek behozattak, — nehéz megfejthetni.

mondja: hogy ő a' nemeseket a' kamara-nyereség alól felmentette.[18]). A' 19. dik törvényczikkely aziránt kivánta megnyugtatni a' hazafiakat, hogy a' Zács Felicziánéhoz hasonló büntetések azontúl nem fognak a' fejdelmek ellen égbekiáltani. „Atyjának vétségeért a' fiú sem személyében, de még birtokában és vagyonában se károsítassék vagy elmarasztassék". — Üdves törvény a' 3. dik is, melly többnemü visszaélések' megszüntetésére rendelé, hogy a' kisebb conventek előtt jószágadás-vevés 's a' t. ne történhessék, 's hogy az általok kiadott okiratok érvénytelenek legyenek. — A' 8. dik pont a' törvénytelen vámok ellen tiltakozik, 's a' 15. dik a' nemeseket minden vámfizetés alól felmenti. — A' 24. dik némi békebiróságot, judicium pacis, alapít meg. — A' bányaügyben rendeli a' 13. dik törvényczikkely, hogy azon esetre, ha valamelly nemesnek jószágában arany-ezüst-réz-vas-vagy másféle akna megnyílik, azt a' király csak méltányos csere mellett vehesse magához; — e' tárgyban egyébiránt Károly' rendeletei megerősítetnek.[19])

A' nemzetnek rövid idő mulva alkalma volt háláját tanusítani a' szabadságát vallásosan tisztelő fejdelem iránt. A' 1352.] krimi tatárok felhíva Kejstut litván fejdelem által 1352. tavaszszal Podoliát pusztították, 's innen Moldvába és Erdélybe becsaptak. Az erdélyi vajda, imént még Nápoly' főkormányzója, Laczfy Endre, a' székelység' élén ellenök indult, a' kalózokat megverte és a' Dneszter megé szoritotta. Fejdel-

18) A' nemesek' ezen egyenlősége a' későbbi Horvátországra is kiterjesztetvén, a' nyestbőradó külön törvényczikk (12) által megszüntetett, 's meg az e' vidék' nemeseire vettetett egyéb szedvények is.

19) Mar IV. dik László' idejében „régi törvényes szokás" volt, hogy a' nemesebb érczek' fele a' telek' birtokosát, másik fele a' királyt illette. De már korán „régi törvénytelen szokássá" vált a' bányaáldást erőszakosan a' királyi fiscus' számára lefoglalni, vagy a' telek' birtokosát méltánytalan cserére kényszeríteni, 's a' gonosz szokást, úgy látszik, Lajos' törvénye sem volt képes kiirtani, mit Zsigmond' III. dik törvényének 13. dik czikkelye is bizonyít.

mök Athlamos is Laczfy' kezébe esett, és lenyakaztatott. Az ütközet három egymás után következett nap' meg-megujítatott, de mindannyiszor győztek a' mieink, 's a' vajda több tatár zászlót és számos foglyot küldött a' királyhoz Visegrádra. Lajos e' közben a' taval visszafoglalt veres Russziát Kazimir lengyel királyra szállította olly feltétel alatt: hogy azon esetre, ha Kazimirnak még fia születnék, Galiczia és Lodomeria haladék nélkül a' magyar koronához visszakerüljenek, mihelyest a' lengyel király ama' százezer aranynyal megkináltatik, mellyeket most Kazimir e' tartományok' birtoklásaért a' magyarnak fizetend; ha pedig Kazimir örökösök nélkül múlna ki, akkor veres Russzia Lengyelországgal azonegy időben szálljon a' magyar koronára. A' szerződés kivált az éjszakkeleti végek' biztosabb oltalmára köttetett, mellyekre a' hös székelyek egymagok nem voltak képesek.[20])

A' következő év' elején Lajos Bécsben volt Albert herczegnél, kivel a' régi szövetséget megerösítette, 's kinél IV. Károly császárral is találkozott. Károly röviddel azelőtt másod ízben lett özvegygyé, 's most szemét Bolek schweidnitzi herczeg' Anna nevü rokonára és örökösére vetette, ki nagynénje', az özvegy magyar királyné' udvarában neveltetett. Lajos nem ellenezte a' házasságot, 's a' schweidniczi herczeg és ennek nagybátyja a' lengyel király által felhatalmaztatott a' házassági szerződés' kötésére. Igy történt, hogy Károly ismét vendége volt Lajosunknak Budán, hol május' 27.én Annával összekelt. Károly a' lengyel korona' előnyére le-[1353.]

20) Pray (Hist. r. Hung. II. 85.) a' Sommersberg' Scriptores rerum siles. czímü munkájának második kötetében közlött oklevéltöredéket félre értette, midön ezen szavakat: „si rex Poloniae prolem masculinam susceperit, tunc filius regis acceptis (centum) millibus florenis hungaris regi cedere Russia(m) tenebitur" így magyarázza: „si is (Casimirus) filium ex conjuge obtineret, hic, numeratis regi Hungariae centum millibus florenorum, utramque provinciam (Galiciam et Lodomeriam) possideat". — A' székelyek' háromszoros diadalát a' dubniczi codex 1345. hez jegyzi.

mondott felsőbbségi jogáról Ploczk és Mazovia felett; Lajos pedig Kazimir' nevében, 's a' magáéban, mennyiben a' lengyel korona reá volt szállandó, lemondott Beuten és Kreuzburg városokról, 's le jogukról Schweidnitzre és Jauerre.[21])

Erzsébet' udvarában Annával István bosniai bán' leánya is neveltetett, a' szép Erzsi; 's Lajos, kivel Europa' első fejdelmei örömest léptek volna sógorsági viszonyba, a' szerény szűzt választá 1353. június' 20.án hitveséül.[22]) Nemcsak politikai czélzatok, hanem az Erzsi és Anna közötti barátság is keletkeztethette röviddel utóbb — september' 15.én azon szerződést, mellynek erejénél fogva a' kettejöktől születendő fiak és leányok házasságra voltak lépendők egymással, 's mellynek Zsigmond utóbb Mária' jobbját és a' magyar koronát köszönhette.

A' litvánok folytatták a' pusztításokat és ragadozásokat veres Russziában, mindaddig míg Kazimir nekik Lodomeriát odaengedte; 's midőn Lodomeria' birtokában voltak, szövetségben a' volhyniakkal új hadjáratokhoz láttak, hogy Galicziát is birtokukba kerítsék. Kazimir 1353. őszszel segédet kért

---

21) Történetiróink szerint Lajos ezen városokra és tartományokra akkor nyert jogot, midőn IV. Károly' leányát, Margitot, magának eljegyzette. „Occasione connubiorum a Carolo quondam initorum — irja Katona, X. 87. — Ludovicus in dictas provincias jus obtinuerit, quod nunc libere dimisit", 's hasonló értelemben és még nagyobb positivitással nyilatkoznak mások. De hogy' nyerhesse Lajos Károlytól azt, mi nem volt Károlyé, mihez Károly jogot nem tartott, 's mihez hogy jogot nyerhessen, vette el schweidnizi Annát? Az oklevelekből, úgy hiszem csak azt lehet kiolvasni, mit a' szövegben mondok.

22) Dlugoss, IX. Pray, mert Lajos 1352. ben Erzsi' testvérét, Máriát, „proximam nostram carissimam"nak nevezi, úgy vélekszik, hogy Erzsi az érintett évben már Lajos' hitvese volt. „Non vocaturus carissimam — ez az okoskodás — nisi filiam ducis Bosniae jam conjugem habuisset". Olvasóim talán egy véleményen lesznek velem, hogy amaz epithetummal élhetett Lajos akkor is, midőn nem nejének hanem jegyesének testvéréről, vagy épen csak anyjának egyik növendékéről szól, 's hogy tehát nincs okunk Dlugosst tévedésről vádolnunk, ki az egybekelésnek nemcsak évét de napját is feljegyezte.

Lajostól, 's a' magyar zászlósok olly számmal gyülekeztek királyuk körül, és velök annyi külföldi, kiket Lajosnak hadi dicsősége ide vonzott, hogy 1354. tavaszszal százezer- [1354.
nél nagyobb sereg indult ki Magyarországból a' litvánok ellen, kik a' két király' egyesült hadi ereje által a' Bogh és a' Dneszter között megveretvén, nemcsak Lodomeriát visszaengedték, hanem Volhyniából és Podoliából is kivonúltak. Lajos és Kazimir most átkeltek a' Boghon, hogy az itt szállingózó 's a' magyar birodalom' éjszakkeleti széleit folyvást háborgató tatár népségeket megfenyítsék. A' tatárfőnök, miután népéből több csapat megfutamodott, és útját keletnek vette, Lajos' táborába jött, 's fogadván, hogy a' keresztyén vallást beveszi, mihelyest a' térítők hozzá érkezendenek, 's hogy a' magyar királynak mint felsőbbjének időről időre hódolatos ajándékokat küldend, a' békét, mellyre nagy szüksége volt, a' lovagi lelkü fejdelemtől szerencsésen kieszközölte magának. [23])

Lajos e' hadviselés után Kazimirt, addig míg uralkodása Galicziában és Lodomeriában megerősülendett, felmentette azon százezer arany' fizetése alól, melylyel a' minapi szerződés' értelmében Magyarországnak tartozott, 's a' litvánok ellen, ha kivántatnék, újlag segédül igérkezett; más részről Kazimir rábirta a' lengyel nagyokat, hogy a' közte és Károly közt kötött szerződés' értelmében Lajost, 's ha ez magzat nélkül kimúlna, Jánost, a' jelen évben meghalálozott István herczeg' fiát koronaörökösnek ismerjék; — kiköttetvén részökről, hogy a' magyar király a' nemzet' jogait és szabadságait megtartani tartozik, 's hogy az öröködés csak [1355.

23) Matth. Villani, IV. 5., Muratorinál, XIV. Lajosnak kalandja, mellyet a' Chronica de gestis hungarorum az 1352. dik évhez jegyez, véleményem szerint igen helytelenül tartatik azonegynek a' szövegben elbeszélt hadviseléssel; de János pap' utazási jegyzetei olly érdekesek 's olly mulatságosak, hogy az egész szakaszt ide iktattam volna, ha rövidségre nem kellene törekednem.

Lajost és Jánost, 's illetőleg fiaikat illetvén, azoknak halála után 's illyesek' nemlétében Lengyelország ismét különvál a' magyar birodalomtól.[24])

Addig, míg Lajos a' lengyel ügygyel foglalkodott, több magyar zászlóalj átkelt a' Száván Szerbiába, hol akkor Duzsán István czári czímmel országolt, mióta a' byzanciak' megveretése után, és Macedoniának birtokában magát a' keleti birodalom' örökösének tarthatta. A' magyar erő, Domokos macsói bán' vezérlete alatt,[25]) talán VI. dik Incze pápa' felhivására indult Duzsán ellen, ki nem régiben igéretet tett a' curiának, hogy a' keleti egyháztól a' nyugotira tér által, 's midőn a' pápai követ Incze' áldásával hozzá érkezett, fiúi hűsége' jeléül lábát odatartotta a' püspöknek, csókolná meg. Lajos késznek jelentkezett az egyházon ejtett sértés' megboszulására, mert a' rácz védelmi és oltalmi szövetségre lépett a' velenczeiekkel, 's gőgjében idegennek mutatkozott a' magyar király' felsőbbségének megismerésétől. Domokos nagyobb eredmény nélkül tért vissza a' szerb földről, mert Duzsán gondosan kikerült minden nagyobb ütközetet, 's Lomniczánál erősen körülsánczolt táborba vonta magát; de a' király nagyszerü hadviseléshez készült ellene.[26])

---

24) Lajosnak Budán 1355. június' 24. dikén a' lengyel rendeknek adott biztositó oklevele. Dlugoss, IX. Lajos egy úttal arra is kötelezte magát, hogy Kazimir' idösb leányának ötezer hatvanad (schock) cseh garast, quinque millia sexagenarum grossorum bohemicorum, — nem ötezer cseh garast, mint több iróinknál olvasom, — fog jegypénzül fizetni, mihelyest férjhez menend. A' király' testvére István, kiről felebb mint erdélyi herczegről szót tevénk, Horvátországba tétetett át herczegül, 's e' tisztet viselte, midön elhalt, János fián kivül, kiről az idézett oklevél is emlékezik, egy leányt, Erzsébetet, hagyván maga után.

25) Joannes arch. de Küküllö, Thuróczinál, III. 39: Saepius contra Rachenos et Moldavos, omnimodam diligentiam adhibendo (pugnam habuit), et maxime circa regnum Rachiae Dominicus filius Oslo banus de Macho.

26) Engelnél olvashatni, hogy Duzsán a' magyarokat megverte, 's hogy Nándorfehérvárt és Macsót bevette 's a' t.; de mindez olly forrásokból merítetett, mellyek egy szikra hitelt sem érdemelnek.

Miután Albert ausztriai herczeggel 1356. januárius' [1356. 9. dikén a' régi szövetséget megújitotta, fegyveres segitség' igéretét vévén és adván minden ellenség ellen, az egy Kazimir' kivételével: Horvátországba indult, hol százezer magyar és kún, 's több ezer német zsoldos körülötte gyülekezett. A' Szerbiából visszaérkezett pápai követ áldást mondott a' zászlókra, mellyek Duzsánt megfenyíteni és népét az igaz hitre téríteni fogják; 's más részről Velencze hadi erejének tetemes részét a' szerb szövetségesnek segédül küldé. Ekkor támadhatott Lajos' lelkében a' gondolat, mindenekelőtt Velencze ellen fordulni, melly ellenséges indulatát most újabban azáltal is bizonyítá, hogy mióta a' nyolczévi fegyverszüneť ideje lefolyt, szövetségre lépett a' dalmát városokkal, 's pedig épen akkortájban, midőn követei, Marco Cornaro és Marino Grimani Budán voltak a' királynál, sürgetni a' fegyverszüneť meghosszabbitását. A' hír, hogy Lajos az egyház' oltalmára az eretnekek ellen viszi fegyvereit, hovatovább több-több önkéntest gyűjtött zászlai alá, 's ez' okon, úgy azért, mivel a' királynak még az aquilejai patriarchát, a' görczi grófokat és Francisco Carrarát, Padua' és környékének urát kellett frígyesekül nyernie, hogy seregét Velencze' földjére vihesse, — Lajos gondosan titkolta szándékának megváltozását. Június' 4. dikén Zágrábból hirdette a' világnak, hogy ő a' hitetlenek, a' schismaticusok ellen fogott fegyvert, 's hogy Szerbiát a' keresztyén hitre és az egyház iránti engedelmességre fogja hozni, — olly dolgok, mellyekért Incze őt az egyház' zászlótartójának czímzette, 's a' keresztyénvilágot felhívta, imádkoznék a' magyar királyért, 's kérne számára az égtől nemcsak hadi szerencsét, hanem magzatot is, erényeinek örökösét; és nehány nappal később, a' király Chuz János horvát bánt a' dalmát városok, névszerint Zára ellen küldé, ömaga pedig, Isztrián és Friaulon át a' trevisoi tartományra tört, Conegliánót, Asalót, és Cenedát bevette, 's

Paduát választván főhadi helyéül, Treviso' ostromához fogott. A' velenczeiek visszahivták a' Duzsánnak segédül küldött fegyvereseket, 's a' proveditorék, Giovanni Delfino, Marco Giustiniani és Paulo Loredano Trevisóba vetették magokat, makacs ellenállásra lelkesítvén az őrséget. Az ostrom még tartott, midőn meghalálozván Gradenigo velenczei herczeg, Giovanni Delfino, a' Trevisóban volt proveditore augustus' 14.én a' köztársaság' herczegének választatott. A' velenczei tanács követség által felkérte a' királyt, engedné meg, hogy Delfino az erősségből kijövén, táborán át Velenczébe mehessen a' kormány' átvételére. Lajosunk' lovagias jelleme méltányosnak találta a' kivánságot, és Delfino a' magyar sereg' sorain át Velenczébe indult.

Lajost birodalmának ügyei augustus' 23. dikán Olaszországból Budára hivták. Treviso' ostroma Monoszlay Tamásra, Miklós esztergomi érsek' testvérére bizatott; Laczfy Miklós több zászlóaljal az Ordelafiak 's a' Manfrediek ellen a' kiengesztelendő pápa' segédére küldetett; 's az egyre lázadó német önkéntesek elbocsátattak. Velencze e' rendszabályokban hajlamot vélt láthatni a' hadviselés' megszüntetésére. Késznek nyilatkozott a' hadi költségeket megtéríteni, Zárának felszabadítására 's nehány kisebb dalmát városok' visszabocsátására; sőt kész volt, a' többiekért évenkinti adót fizetni. De Lajos mindezt nem eléglé, egész Dalmátiát követelé vissza, mindazt, mihez joga volt a' magyar koronának. A' pápa' közbenjárása csak annyit eszközölhetett, hogy miután még Serravalle és Musestre is magyar kézbe került, novemberben fegyverszünet köttetett öt hónapra.

1357.] 1357. aprilisban, lefolyván a' fegyverszüneti időszak, mind Treviso' vidékén, az úgynevezett terra fermán, mind Dalmátiában megújult a' háboru. A' Brentánál megverettek Velencze' német zsoldosai, a' Trevisoból kitörő őrség visszaszorítatott, 's midőn Delfino herczeg válogatott sereggel

közelednék, Nervesa mellett fényes diadalt nyertek felette a' mieink; a' zsákmány' nagyobb része díjul a' szövetséges paduaiaknak járván. Az éhség végre Castelfrancót is megadásra kényszerítette, de Trevisót a' várnagy, Cavalli, még mindig makacsúl oltalmazta.

Dalmátiában Francisco Carrara' német zsoldosai, kik előbb Velencze' szolgálatában állottak és Zárának gyarló oldalait jól ismerték, éjtszaka a' városba segitették a' magyarokat. Reggel utczáról utczára zajlott a' tusa, 's több órai vérontás után a' Michele Falieri' vezérlete alatt küzdött velenczei őrsereg a' városból kiszorítatott. Nonát várnagya vitéz védelem után a' bánnak általadta. Spalato, Traw és Sebenico már korábban önmagok vettek erőt velenczei kormányzóikon, és Szécsi Miklós előtt kapuikat készséggel megnyitották. Lajos személyesen volt jelen Dalmátiában, 's a' tengerpart' valamennyi községei hozzá siettek Zárába hódolatukat bemutatni.[27])

A' velenczeiek ennyi veszteség után 's azon való félelmökben, hogy mihelyest Treviso kénytelen lesz magát megadni, nemcsak Dalmátia, hanem az egész terra ferma is magyar kézbe kerül, november' végnapjaiban követeket küldtek Zárába a' királyhoz béke' eszközlésére. 'S a' béke megalakúlt olly feltételek alatt, mellyek Lajos' kebelét büszke önérzettel tölthették el. A' velenczeiek huszonkét nap alatt Dalmátiát végkép odahagyják, azaz: a' tengerpartot a' guarneroi öböl' közepétől kezdve Durazzoig valamennyi várossal, révvel, szigettel átadják a' magyar királynak; minden jogról, melylyel Dalmátiára birtak vagy birni véltek, örökre lemonda-

27) Cortusiorum hist., XI. 8. 10. Muratorinál, XII. k. Laurentius de Monacis, VI. Matth. Villani, Muratorinál, XIV. Lucius, IV. 17. Joannes arch. de Küküllö, Thuróczinál, III. 26—28. Több rendbeli oklevél. V. ö. Daru, hist. de Venise, Paris, 1829.

nak, 's Dalmátia' és Croátia' nevét kitörlik herczegök' czíméböl. Más részről Lajos visszaád mindent, mit a' trevisoi marchiában, Isztriában és Ceneda' földjén elfoglalt. Mindkét fél teljes hajózási és kereskedési szabadsággal birjon, a' kalózokat és tengeri rablókat egy se vegye oltalma alá. A' hadi foglyok mindkét részről visszaadassanak, a' multat boritsa feledés' fátyola, 's a' jövendő tartósnak lássa a' két hatalmasság' barátságát. A' békekötés' valamellyik pontja ellen 1358.] vétöt érje az egyház' átka. [28]) Lajos 1358. februárius' 20. dikán István zágrábi püspököt és Drugeth Miklós országbírót Zárából Velenczébe küldé, kik Pál zágrábi, és László budai káptalanbelieket magok mellé vévén, februárius' 25. dikén a' herczeg' 's a' főbb nobilik' esküjével megerősített békeoklevelet annak a' király által aláirt párjával kicserélték.

Ezen szerződés' értelmében Velencze Raguzából is visszahivta kormányzóját, 's a' raguzai tanács sietett a' magyar korona' felsőbbségét megismerni. Midőn a' harminczéves ifju király 1358. tavaszszal vitézeinek élén Budára visszaérkezett, arczát a' hazafiak egy nemzet' nagy jövendőjének sugaraitól láthatták felgyúlni.

Hogy Dalmátiát necsak ideiglenesen birja a' magyar ko-

28) „Renunciamus — igy szólanak Velencze' herczege és polgárai a' békekötési oklevélben — toti Dalmatiae, a medietate scilicet Guarnarii usque ad confines Duracii, omnibus civitatibus, terris, castris, insulis, portubus et juribus, quae habuissemus et tenuissemus, habebamus et tenebamus in eisdem quoquo modo, et specialiter civitatibus Nonae, Jadrae, Scardonae, Sibenici, Tragurii, Spalati et Ragusii, in terra firma existentibus; item civitatibus et terris adjacentibus, videlicet Cherso, Veglia, Arbo, Pago, Brachiae, Lesinae, Cursulae, cum insulis earumdem, cum omnibus pertinentiis et utilitatibus earumdem, ac titulis Dalmatiae, Croatiae, quibus uti consveveramus ..... Et versa vice, ipse d. rex, volens nos, ducem et commune, habere perpetuo in amicos carissimos, promisit, quod omnes terras, castra et loca, quas nos seu subditi nostri et sequaces tenebamus in partibus Tarvisii et Cenitae ac Istriae, seu alibi, quae ad dicti d. regis manus devenissent . . ., nobis et dictis nostris subditis, et quorum erant, faciet tradi ....."

rona, hogy azt meg is oltalmazhassa, Lajos külön szerződés' útján Velenczét még huszonnégy gályának kiállítására kötelezte, valahányszor a' magyar király kívánni fogja, 's általa fizetendő bérért; saját tengeri erejének fő parancsnokává pedig Cessano Jakabot nevezte ki. A' tartomány' belügyeinek szabályozására küldöttség érkezett Zárába, mellynek tagjai Miklós kalocsai érsek, István nyitrai püspök, Szécsi Miklós országbiró, Chuz János dalmát és horvát bán 's Gergely nagyváradi kanonok voltak, 's melly a' kereskedelmi és helyhatósági érdekek' ovatos kiméléssével a' tengerpartnak a' birodalomhoz forrasztását vette czélba. Zára' 's a' többi városok' szabaditékai megerősítettek, azonegy módosítással, hogy a' városi törvényszéktől azontúl felebbhivás történhessék a' királyhoz. A' városokban lakó magyarok és horvátok a' küldöttség' tagjaitól vettek peres ügyeikben itéletet. A' községek' jövedelmei illetetlenül hagyattak, csak a' tengeri sóból volt része a' közkincstárnak.[29])

Duzsán István a' szerb czár még 1356. ban halálozott meg, 's a' nagyravágyó ember' kimulása után a' macsói bán, Gara Miklós, könnyü szerrel oltalmazhatta a' végeket szemben az egymást öldöklő szerb nagyokkal, kivált miután Lajos Bosniából, hol István bán' öcscsét Tvartkót a' báni méltóságban megerősíté, Szerbiába vezetvén seregét, Lázár herczeget a' magyar felsőbbség' megismerésére kényszeríté. A' király' ezen hadjárata némi valószinüséggel 1359. őszi [1359. szakába helyeztethetik, a' nyárszakba nem, mert Lajos augustus' 2. dikán Pozsonyban a' nem rég meghalálozott Albert herczeg' fiával és örökösével Rudolffal találkozott, hogy a' régi szövetséget vele és három fitestvérével megújítsa.

E' tájban VI. dik Incze pápa és IV. dik Károly császár között surlódások támadván, Romagnában az elégedetlenek,

29) Lucius, de regnis Dalm. et Cr. IV. 17. VI. 2. Ugyanaz, Memorie istoriche di Tragurio, 271. l.

Barnabo Visconti által is támogatva, zászlót emeltek a' pápai kormány ellen 's Bolognát ostromolták. Egy magyar dandár segédére ment a' pápának, ki Lajosnak, úgy látszik, kilátást nyitott a' császári koronához. Az erről szállongó hír a' király 's a' császár közötti barátságos viszonyt bomlással fenye-
1360.] gette, de személyes találkozásuk 1360. májusban Nagyszombatban a' bajt legalább látszatra kiegyenlítette, 's a' felek, úgy Rudolf ausztriai herczeg is, kiben ipa, a' császár, szintén versenytársat látott, nyájas arczczal váltak el egymástól.

A' kölcsönös neheztelés mindazáltal csak némi okra várakozott, hogy lobbot vessen újra, 's a' császár, ki Lajos' anyjának, Erzsébetnek, nagy befolyást tulajdonitott a' király' politikájára, egy ízben, midőn magyar követek a' cseh nagyok' rablásai ellen tennének nála panaszt, hevében olly czímmel illette Erzsébetet, melly kivált a' fiú' érzelmeit sérthette. A' követek nyomban visszaútasították a' vádat, készeknek nyilatkozván, párbajban, akár a' császárral, akár általa kijelelendő cseh nagyokkal, az özvegy királyné' becsületét bébizonyítani; és Lajos levelet irt Károlynak, mellyben öt részeg csapnak mondja, kinek szájából, midőn magát leitta, csak bűz özönlik ki. De az anyját lovagi lelkének egész gyengédségével szerető király, társaságba lépvén Kazimirral, ki magát testvérében szintén sértve látta, háborúra készült a' császár ellen,
1361.] mellyhez az 1361. diki év' vége felé Rudolf ausztriai és Menyhárd bajor herczegek is társakúl szegődtek. Rudolf hét nappal később, e' végre kiadott oklevelében fogadta, hogy Lajost akkor és annyiszor fogja segíteni Károly ellen, mikor és hányszor kivánandja, még pedig öszves erejével, csak azon tizenkét vitézt fogván ki belőle, kiket az ausztriai herczegek, házi szabaditékuk' értelmében, a' császár' rendelkezésére állítani kötelesek, ha ez háborúban áll Magyaror-
1362.] szággal; 1362. februárius' 28. dikán pedig a' szövetségesek megannyian irást adtak egymásnak, hogy egyikök sem fog

haddal menni valaki ellen, mielőtt a' többieknek ezt hírül adta, kik őt aztán szóval, tettel fogják védelmezni. Pozsonyból, hol a' szövetségoklevél négy párban készült el, Rudolf Budára kisérte Lajost, 's itt, miután martius' 10. dikén egymás igéretét vették, hogy a' mit, Isten is úgy akarván, nyerni fognak, azt igazságosan elosztandják, 's hogy az egyik a' másiknak megegyezése nélkül a' háborúval, ha elkezdték, fel nem hágy, Lajos a' schwarzenbachi erősséget, 's azon pénzt, melylyel régiebb egyesség' alapján Ausztria Németújhely' oltalmáért Magyarországnak tartozott, Rudolfnak ajándékozta, — 's ez is, Lajos is a' végek iránt ezután támadandó perek' eligazítására négynégy biztost neveztek ki.[30])

Károly Nürnbergben volt, midőn ezek történtek, 's a' német birodalmi rendek által igéretet adatott magának, hogy halála' esetére háladatlan vejét, az ausztriai herczeget nem fogják császárúl választani. Nürnbergből Csehországba sietett, és fegyvereseket gyűjtött Kolinnál, kik a' Trencsén' vidékén összesereglett magyar erővel megvívjanak, egy úttal azonban Bolek schweidnitzi herczeget felkérte, menne Lajoshoz, 's ügyekeznék őt kibékíteni. Rudolf herczeg, kinek e' tájban a' bajor herczegekkel meggyült baja, 's kit a' pápa is a' császárrali egyezkedésre intett, nem küldött segédet, de augustus' 15. dikén Trencsénben személyesen felkereste a' királyt, 's az általuk ekkor közösen kiadott oklevélből gyanithatni, hogy talán ő is békés kiegyenlítést tanácsolt a' felek-

30) Joannes archid. de Küküllö, Thuróczinál, III. 35. Dlugoss, IX. Steyerer, Commentarii pro historia Alberti II., ducis Austriae, Lipcse, 1725. Lichnovsky, Geschichte des Hauses Habsburg, IV. k. Palacky, Gesch. v. Böhmen, II. Bd. 2. Abth. kinél ezt olvassuk: „Dass Karl sie (Lajos' anyját) mit einem Namen bezeichnete, welcher für einen Sohn der kränkendste ist, bestätigt sich auch durch einen Schmähbrief, den König Ludwig an ihn deshalb geschrieben und wir in einem gleichzeitigen Formelbuche gefunden haben. K. Ludwig sagt darin unter anderm, dass Karl IV., wenn er zu viel getrunken, weder seiner Sinne, noch seiner Zunge mächtig sei.“

nek. Lajos visszahívta a' Morvába előre küldött kúnokat, kik már pusztításhoz láttak, 's fegyverszünetet hirdetvén, Konth Miklós nádort és Bubek István országbirót többedmagokkal Brünnbe küldte a' császárhoz békekötés végett. A' béke ugyan ez alkalommal meg nem alakúlt, de beállván különben is az őszi idő, mindkét fél seregét elbocsátotta; 's midőn a' 1363.] következett évben Menyhárd herczeg Innspruckban meghalálozott, 's az ausztriai herczeg, kire most Tyrolis szállandó volt, a' császár' kedvét kereste, hogy általa az örökölött tartomány' birtokában, a' bajor herczegek' ellenkövetlésének daczára, megerősítessék, Lajos, kit V. dik Orbán pápának követe is békére unszolt, már nem nagy reményeket építhetett a' szövetségre. Való ugyan, hogy IV. dik Voldemár dán király és Boguszláv pommerni herczegek is társakul igérkeztek Károly ellen, de ez nem régiben ismét özvegységre jutott, 's így módjában állott a' szövetséget ez' irányban is szép szerrel feloldani. Házastársul kérte magának Boguszláv' leányát Erzsébetet, 's most már nemcsak Boguszláv engesztelödött ki a' császárral, hanem Kazimir lengyel király is, kinek Erzsébet unokája volt, egész készséggel kivette a' schweidnitzi herczeg' kezéből a' békéltető' szerepét, és sükerrel járt el benne. **1363.** december' **12.** dikén Kazimir és Bolek, mint e' végre a' felek által választott birák, a' Lajos és Károly közötti izetlenséget kiegyenlítettnek, 's a' régi barát- 1364.] ságos viszonyt helyreállottnak nyilvánították. **1364.** február' elején Lajos és Károly Brünnben személyesen találkoztak egymással, 's miután a' császár már korábban kinyilatkoztatta, hogy a' mit Erzsébetről mondott, az csak tréfa akart lenni, kölcsönös hű barátságot igért az egyik a' másiknak. Ekkor, még pedig ugyanazon nap — február' **10.** dikén — alakult meg Csehország és Ausztria között ama' kölcsönös öröködési szerződés, mellynek erejénél fogva Károly császár 's mindkét nemen levő gyermekei, és testvére

János, morva határgróf, szintén valamennyi gyermekeivel, ha utódok nélkül mulnának ki, Csehországot 's a' hozzá való tartományokat és jogokat az ausztriai házra szállították; — más részről Rudolf, Albert és Leopold ausztriai herczegek, 's nővérök Margit, utódok nélküli elhalásuk' esetében Ausztria' 's a' hozzá tartozó részek' örököseiül előbb ugyan Lajos királyt 's illetőleg István herczeg' árván maradott leányát Erzsébetet, 's ha ezek is magzatok nélkül mulnának ki, Károlyt 's illetőleg Jánost, utódaikkal egyetemben jelelték ki. Lajos t. i. és Rudolf még 1362-ben, midőn Károly császár ellen készülnének, kölcsönös öröködést biztosítottak egymásnak, 's ez' okon kellett a' jelen szerződésben is elsőbbséget adni a' magyar királyi családnak a' cseh-luxenburgi felett; de 1366. ban a' Magyarország és Ausztria közötti öröködési egyezkedés a' szerződő felek által felbomlottnak nyilvánítatott, talán azért is, mert a' magyar rendek' hozzájárulása nélkül köttetvén, érvényességgel különben sem birhatott.[31])

III.

A' szentszék a' közelebb mult években kivált azért intette békére Lajost 's a' véle versenyzett császárt, mivel az ozmán-török erőnek rögtöni növekedése már nemcsak Joannes Palaeologust, a' keleti császárt, hanem a' nyúgoti keresztyénséget is veszedelemmel fenyegette.

Az ozman-törökök a' tizenharmadik század' első felében Szulejman' vezérlete alatt a' mongolok elől Turkestánból Szíriába vonultak. Innen Togrul, Szulejman' fia, Kisázsiaba vezetvén népét, itt mindaddig vesztegeltek, míg vége szakadván Mazud', az utolsó iconiumi császár' bukásával, a' szeld-

31) Steyerer az idézett munkában, 375 's kk. hh. Lichnovsky a' regestákban munkájának IV. dik kötetében.

zsuk birodalomnak, Ozman, Togrul' fia, Bithyniát elfoglalta, 's 1303. tájban egy új birodalmat alkotott, mellynek fővárosa Prúza volt. Utóda, Orkhan, mint hadi vezér 's mint országló még atyjánál is nagyobb, Kisázsiából, melly egyik végétől a' másikig hódolt néki, Európába általkelt, 's egész Thraciát birodalmához kapcsolta. Ifjabbik fia Murat, — az idősb, Szulejman, még atyja előtt holt el, — 1361. ben Drinápolyt választá székhelyéül, 's Lajos' birodalmának tőszomszédságá-
1365.] ban osztogatta parancsait. Joannes Palaeologus 1365. ben a' magyar királyt követség által felkérte, jőne segédére az ozmán-törökök ellen, kik nagyravágyásukban szemeiket nemcsak Konstantinápolyra hanem a' magyar koronától függő délkeleti tartományokra is vetették; 's hogy a' vallásos király' segédére annál biztosabban tarthasson számot, késznek igérkezett a' római egyház' kebelébe áttérni. Röviddel utóbb Lajost személyesen felkereste, 's mind kérelmét, mind igéretét ismételte. A' király, hírül vévén, hogy Ziszmán, bolgár fejdelem máris a' törökökkel szövetkezik, helyén látta, bátor fellépés által a' vallási bőszültségében mindent eltipró népet a' birodalom' széleitől visszarettenteni. Szövetségre lépett Hugo cyprusi királylyal, ki tengeri erővel volt a' törökök ellen indulandó, 's miután a' pápa mindazoknak, kik vele vagy hadnagyaival a' törökök ellen menendők, teljes búcsút osztogatott, [32]) az 1366. diki nyár' végnapjaiban Erdélyből

32) V. dik Orbán röviddel azelőtt intette Lajost, gondolja meg jól, mielőtt a' görögnek segédére kél. „Expedit — ezek szavai — hoc ita prudenter et mature fieri, ut non tendat ad noxam, quod agitur ad salutem. Sane, quum, sicut in antiquis chronicis et scripturis aliis reperitur, iidem graeci cum dicta ecclesia in tractatibus, per eam cum eisdem habitis, dolose ac fraudulenter incesserint, illudendo fallaciter ecclesiae memoratae, et ex hujusmodi praeteritis de similibus futuris sit verisimiliter praesumendum, — praesertim quia iidem graeci non videntur ex devotionis zelo et pura voluntate, sed coacti pro habendo tuo succursu venire velle ad hujusmodi unitatem (fidei): cum eis est cum multa maturitate et cautelae studio procedendum".

Oláhországon át, hol Vlajko vajda is hozzácsatlakozott, a' nyolczvanezer törökkel és bolgárral Viddin előtt táborozó Ziszmán ellen indult, 's nehéz tusa után legyőzte. Ekkor a' viddini erősséget is hatalmába ejtvén, a' várnagyot, Straszczimirt, előbb ugyan fogolyképen Horvátországba küldé, majd kegyelmébe fogadá, 's mint hübéresét a' bolgárföld' kormányának élére állitá. [33a]) A' cyprusi király' tengeri készületeinek nem volt eredményök, 's Lajos fényes diadala után birodalmának oltalmára elégségesnek láthatta, a' széleket egy részről a' hü oláh vajdára, más részről Straszczimirra, 's Tvartko bosniai bánra bízni. —

Azon szövetségnek, mellyben Lajos IV. dik Károlylyal, Kazimirral 's az ausztriai herczegekkel állott, egyik igen üdvös következménye a' pécsi tudományos academia volt. Prá-

---

33a) Joannes archidiac. de Küküllő, Thuróczinál, III. 34. Marcus Viterbinus' levele Fleurynél, hist. eccl. XCVI. 54. — Vannak, kik úgy vélekednek, hogy Lajos soha sem viselt hadat a' törökök ellen. Katona (hist. crit. X. k. 393 's kk. ll.) az ellenvélemény' támogatására idézi Vlajko oláh vajdának egyik levelét, mellyben ez Dobka Lászlót dicséri, hogy vele, a' vajdával, és seregével „viriliter contra saevissimos et infideles Thorcos et imperatorem de Tyrna (Ternova, a' bolgár-királyok' székhelye), ipsosque invadendo, perpetravit actus militares nobiles et honorificos ibidem exercendo propter fidem christianitatis et gratiam serenissimi principis Lodovici, regis Ungariae". Idézi továbbá a' máriaczelli egyház' (Styriában) felirását: „Ludovicus, rex Hungarie, per matrem misedie, victoriam Turcorum gloriose obtinuit", 's egy Menestarffer nevü bécsi törvénytudornak 1407. ben kelt jegyzékét, ki e' felirást onnan származtatja, mivel Lajos a' boldogságos szüz' közbenjárásának tulajdonitván a' törökön vett győzedelmét, hálából amaz egyházat épitette és gazdagitotta. Pray, ki az Annalisokban egyenesen tagadta, hogy Lajos a' törökökkel megküzdött volna, a' historia regumban „kétséges"-nek mondja, 's azóta történetiróink' nagyobb része nem látszott hitelt adni a' Katona által felhívott tanúknak. De mióta Hammer török forrásokból, névszerint Szeadeddinből kiolvasta, hogy az ozmánok hadat viseltek Lajos ellen, bajos volna ama' tanúkat meghazudtolni, ha bár állitásuk a' török irókétól annyiban különbözik, mennyiben ezek a' töröknek, amazok Lajosnak tulajdonitják a' diadalt. Lásd: Hammer, Geschichte des osmanischen Reiches, Pest, 1827 's kk. I. k. 169 's kk. ll.

gában, Krakóban, Bécsben hasonló intézetek keletkeztek a' közelebb mult években, 's Lajos, ki fájdalommal és pirulással volt kénytelen tapasztalni, hogy a' dalmát városok' lakosai peres ügyeiket örömestebb a' paduai és bolognai jógtanárokhoz, mint a' király' tanácsosaihoz hívták felebb, [33b]) engedelmet kért a' pápától főiskolának alapítására, melly egy részről a' mult század' végéveiben hervadásnak indult veszprémi egyetem' helyébe lépjen, más részről a' forumra is hasson ki, 's befolyással legyen azokra, kiknek hivatásuk volt, igazságot osztani jónak, gonosznak a' király' curiájában. „Magyarország' királyának könyörgésére — így szól V. dik Orbán, 1367.] az **1367.** september' elsején kelt alapító levélben — végezzük és rendeljük, hogy Pécs városában legyen studium generale, mellyben az egyházi és polgári törvény, 's minden más nem-tilos tudomány, a' theologián kivül tanítassék; 's hogy a' tanárok és tanulók mindazon kiváltságokkal és szabaditékokkal birjanak, mellyekkel a' főiskolák' helyein tanárok és tanulók birni szoktak". Az oklevél' zársoraiban kiköti a' pápa, „hogy a' pécsi főiskola' mestereinek és tanárainak a' magyar fejdelem, ki idő szerint leszen, tisztességes fizetést adjon, máskülönben az alapító levél érvényességgel ne birjon" A' tanulók' száma a' pécsi academiában, — ha bár e' tekintetben megette maradhatott a' prágainak, melly évenkint ötezer ifjat, öreget, köztök magyarokat is látott falai között, — mégis rendkivül nagy volt egész a' mohácsi napig, mellynek áldozatai között egy zászlóalj pécsi tanulót is tisztelettel említ a' hazafi. A' theologiai tudományok' kizáratása egy részről tanuságot teszen, hogy már nemcsak a' papi pályára készülők ügyekeztek magoknak rendszeres ismereteket szerezni; más részről könnyen kipótolható hézag volt, miután a' magyar episcopatus e' korban, tudo-

33b) Lucius, memorie istoriche di Tragurio, 84. l.

mányszeretete' és bőkezüsége' fényes jeleit adta azáltal, hogy a' püspök-megyei iskolák' ollyas szervezéséről gondoskodott, mellynél fogva az országnak egynél több papnöveldéje példányul szolgálhatott a' külföldieknek is. Ezen intézetekben a' theologiai tudományokon túl tanszékök volt a' philosophiaiaknak is, 's a' szoros értelemben vett növendékeken kívül, kik egyházi tisztre készültek, az iskolák nyitva állottak másoknak is, a' szegényeknek ingyen, parányi bérért a' többieknek. Illy viszonyok között, midőn a' clerus versenyzett a' fejdelemmel a' tudományok' ápolása körül, nem kellett attól tartani, mi ellen a' pápa óvást tett az oklevélben: a' tanárok' olly szűken tartásától, hogy a' kiéhezett boldogtalanok a' tudomány' teje helyett csak saját tudatlanságukban részesíthetnék a' lábaiknál ülőket.[34])

Orbán pápa a' pécsi academia' alapító levelét 1367. september' elején bocsátotta ki, mint láttuk, 's a' király' kérelmére, ki vele röviddel azelőtt személyesen találkozott. Midőn a' pápa Avignonból Rómába utazott, olly szándékkal, hogy ezt ujból állandó székhelyévé válaszsza, Lajos Viterbóban megjelent nála, 's július' 31. dikén ő is, Károly császár is hét évi szövetségre léptek vele az egyház' oltalmára névszerint a' Romagnát pusztító külföldi condottierik 's a' Visconliak ellen.[35]) Lajos aggodalmas szorgalommal azon volt, hogy mindenben kedvére járjon Orbánnak, mert mióta Dalmátiát a' koronának visszaszerezte, újra feléledt benne a' lehetőség' reményével a' vágy Nápoly' birtoka után. Johannának, harmadik férjétől, arragoniai Jakabtól sem voltak gyermekei, 's Lajos durazzoi Károlyt még a' mult évben Dalmátiából, mellyet a' király' nevében szükségeinek kiismerésére

34) V. ö. Bartal, Comment. ad hist. status jurisque publ. Hungariae aevi medii, III. k. 93. l. Toldy Ferencz, a' magyar nemzeti irodalom' története, I. k. 132. l.

35) Raynald az 1367. dik évhez.

beutazott, Budára hivta, hogy öt — fia volt az Aversában megöletett Károly' testvérének — magához és házához közelebb hozza. Ki tudja, talán azon gondolattól sem volt idegen, hogy azon esetre, ha továbbá is magzatok nélkül maradna, mind Magyarországot mind Nápolyt Károlyra szállítsa. De e' terv minden esetre csak embryóban volt; kifejlettebb alakja lehetett annak, melly az öröködést Nápolyban most ujból czélba vette.[36]) A' pápa valószinüleg reményt nyujtott néki forróan dajkált vágyának teljesüléséhez, 's innen a' hév, melylyel Lajos a' hitetlenek' 's az eretnekek' térítésének művét ernyedetlenül folytatta. A' hajlam különben is megvolt benne, mert a' lovagi jellem, melly Lajos' arczáról elönkbe sugárzik, hő vallásosság nélkül nem is gondoltatható, 's a' középkor ennek legmagasabb fokát a' keresztes háborúk' utján eszközlött térítésekben látta. Az országban letelepedett kúnok' nagyobb része e' század' elején még pogány vallásához szított; a' keresztyén hithez térésök Lajos' műve volt;[37]) 's a' nagy király ebbeli fáradozásaért az utókor' meleg hálájára méltó, mert különben mint forrhatott volna a' kún faj olly bennsőleg együvé a' magyar vérrel, hogy azokon, kik húzamos ideig magyarok és tatárok között némi közép helyet látszottak elfoglalni akarni, ma már a' legparányiabb árnyéklatra nézve sem mutatkozik eltérés a' magyar typustól? 'S ezek' térítésében, talán azért mert rokonok voltak, 's mert a' magyarember' jogkörének teljességével birtak, az erőszakolás' nyersebb eszközei alkalmazásba aligha vétettek. Kétesebb dicsőséggel és parányi haszonnal járó dolognak

36) Lucius, memorie istoriche di Tragurio, 283. l.

37) Joannes archid. de Küküllö, Thuróczinál, III. 46. Hic etiam gentem Chomanorum, ritui tartarico involutam, apud sedem apostolicam devotius insistendo ... ad fidem catholicam converti procuravit. Cui quidem genti, jam in fide christiana eruditae, fratres de ordine minorum ... curam animarum, jura parochialia et sacramenta ecclesiastica administrant, et de die in diem in fide confortantur.

mutatkozik erőpazarlással folytatott törekvése a' bosniai patarenusok' 's az ország' kebelében és a' korona' melléktartományaiban lakozott óhitüek' térítésére. A' kún László alatt a' nogaj - tatárok' kiséretében az országba jött 's kivált Mármarosban letelepedett oláhok, valószinüleg az erőszakos térités elől, Dragos' vezérökkel Kúnországba, a' mai Moldvába költöztek, 's való, hogy itt is a' magyar korona' hűbéreseinek vallották magokat és évenkinti adót fizettek, de erőt vévén az itt századok óta lakozott, 's a' tatárok által tetemesen megfogyasztott kúnokon, a' tartomány' elnemzetlenedését 's elvégre a' birodalomtóli elszakadását készitették elő.[38]) Bolgárföldön a' Ziszmánon és Straszczimiron vett győzedelem után nyolcz ferenczi ötven nap alatt kétszázezer embert nyert meg a' nyúgoti egyháznak, 's a' király, hogy a' szentszék előtt feldicsekedhessék vele, ama' kétszázezernek nevét irásba foglaltatta; de hogy annyi embernek ötven nap alatti megtérítése vallási szempontból tekintve, nem volt egyéb hivságos külsőségnél, az nem szenved kétséget, 's hogy ezen rendszabály egymaga Bolgárországban gyökeret veretett volna a' magyar korona' felsőbbségével, azt nehéz volna elhinnünk. Vlajko, az oláhországi vajda, ki nem régiben még hív szolgálatot tett Lajosnak a' török-bolgár háborúban, a' térítési czélból hozzá küldött ferenczieknek közül másokat megölt, másokat kiüzött az országból.[39]) Lajos nem régiben két- [1368.

38) Ugyanaz, ugyanannál, III. 49. Kantemir, hist. de la Moldavie, 34. Dlugoss, IX. Karamsin, Dlugossra hivatkozva, ügyekszik bebizonyítani, hogy a' mármarosi oláhok Moldvában orosz lakosokat találtak. Hogy a' kúnokon kívül ott oroszok is voltak, valamint Besszarabiából már régebben odaszivárgott oláhok is, azt nem akarjuk kétségbe vonni, de hogy Dragos' letelepedése előtt a' mai Moldvában az orosz faj lett volna az uralkodó, — mese. A' Moldvában kelt tizenhetedik századbeli orosz oklevelek, mellyekről Karamsin szól, legfelebb azt és annyit bizonyíthatnak, hogy akkoron Moldvában egyházi és törvénykezési nyelv az orosz volt, egyebet, többet nem.

39) Pejacsevich, hist. Serviae, 314. l.

rendbeli levelet vett a' pápától, mellyeknek egyikében a' szentszék hálát mondott neki keresztyén buzgalmáért, 's öt e' mezőn állhatatosságra ösztönözte. A' másik Nápolyra vonatkozott. Midőn a' pápa Avignonból Rómába indult, anjoui Lajos, V. dik Károly franczia király' testvére a' Provence-ot elfoglalta, de fegyvereseit visszavonta, mihelyest Johanna' igéretét vevé, hogy Nápolyt, ha tehetségében álland, halála után franczia kezekre fogja juttatni. Lajos e' hírre Chuz Jánost, néhai horvát bánt, Treutel János főtárnokot és Francisci Istvánt Zárából Rómába küldé Orbánhoz, kik a' magyar királynak jogát Nápolyra előadván, Lajos' nevében kinyilatkoztatták, hogy Johannát, míg él, nem fogja háborgatni, de hogy ennek halála után a' koronának idegenekre szállását nem fogja tűrni. Orbán nyájasan felelt, 's elmondván, hogy követeit örömest látta, kik az ügyet ékesen adták elejébe és értelmesen, 's kikben magát Lajost vélte szemlélhetni, utána veté, hogy néki e' tárgy körül annak idejében nemcsak igazságot szándékozik kiszolgáltatni, hanem kegyelemben és kedvezésben is részeltetendi. A' király e' levélből komoly igéretet vélt kiolvashatni, 's hogy magának a' pápát még nagyobb mértékben lekötelezze, úgy azért is sietett az oláh vajdát megfenyíteni, mivel eljárásában kisérletet látott nemcsak a' nyúgoti egyház', hanem a' magyar birodalom' köte-
1369.] lékéből is kibontakozni. Ellene küldte Laczfy Miklós erdélyi vajdát, míg más részről ömaga a' bolgár földről áttört. Vlajko a' Dunához rendelé fegyvereseinek nagyobb részét, hogy a' királynak átkelését a' folyamon gátolhassa. Laczfy vajda az Ilumcza vizénél épült erősségeket szétrombolta, 's a' Dragmér hadnagy alatt elejébe induló oláh csapatokat megverte. De midőn ovatosság nélkül tovább menne, a' hegynyilásokban elrejtődzött lakosok által mind ő, mind az alvajda Péter, számos, kivált székely vitézekkel egyetemben megöletett. Seregét hasonló sors érte, mint negyven

évvel azelőtt Károly királyét. A' veszteséget és gyalázatot helyreütötte a' Lajossal Bolgárországból előnyomult sereg. Ezt Gara Miklós macsói bán, vissza nem rettentve az oláh ijászok' nyilai által, a' Dunán átvitte, 's megvervén és megszalasztván Vlajkót, Szörény várát és környékét elfoglalta. Az oláh vajda most bocsánatot kérvén a' multakért, késznek nyilatkozott a' római egyház' befogadására 's a' magyar felsőbbség' megismerésére. Lajos őt kegyelmébe fogadta, de hűségi esküdözései' daczára tanácsosnak látta Brassó' vidékén az erdélyi széleket új erősséggel, a' hatalmas Törcsvárral biztosítani a' kétes jellemü hűbéres' árulása elől. [40])

A' száz évvel azelőtt még olly hatalmas zsidók' kiüzetése az országból is ez' időbe esik. A' fekete halál, melly 1348. ban 's a' következő években majdnem egész Európát bejárta, egy részről a' zsidóüldözés' ragályába ment által. Az ostorozók, hogy az emberek' bűneiért boszúálló Istent megengeszteljék, országból országba kóborolva, hirdették a' vallás', vagy annak igéit, mit ők vallás alatt értettek, gyóntak egymásnak, 's vérontásig ostorozták egymást; — nevöket innen nyerték. Magyarországból, hol tetemes számmal jelentkeztek, az éjszaki országokba vették magokat. A' zsidóüldözés mind Franczia —, mind Németországokban zsidógyilkolással és zsidófosztogatással párosúlt, 's a' néptől indult ki; Magyarországba csak később szivárgott át, és jóval enyhébb alakban. Semmi nyoma, hogy a' nép véröket, vagyonukat szomjuhozta volna. Lajos megkinálta őket a' keresztyén hittel; kik felvették, ha csak látszatra is, azok megmaradhattak az országban; a' töb-

40) Joannes archid. de Küküllő, Thuróczinál, III. 38. Eder, observ. crit. et pragm. ad hist. Transs. 41. l. Fejér, C. D. IX. k. 4. d. 477. l. Vlajkó ezentúl hü maradt Lajoshoz 's a' fogarasföldi telepek' kormányával is megbízatott, mint 1372. ben kelt 's már felebb említett okleveléből láthatni, mellyben neve után a' „vaivoda transalpinus, banus de Zeurino, et dux novae plantationis terrae Fugaras“ czímeket olvassuk.

biek kiútasíttattak, a' nélkül hogy vagyonukban rövidséget szenvednének. „A' király — ezek János titkárának szavai — uzsorával gyűjtött jószágaikat megvetvén mint a' sarat, nem akarta elfoglalni". Nagyobb részök Lengyelországba költözött, hol Kazimir most zsidó ágyast választott magának, 's honnan, mint olvasni fogjuk, Magyarországba annak idején visszatértek.

IV.

A' német császár és cseh király, IV. dik Károly' mindinkább növekedő hatalma több szomszéd fejdelmet szövetkeztetett ellene, névszerint a' bajor herczegeket 's a' lengyel királyt, kik Károlynak szándékát Brandenburgot is a' cseh koronával egyesíteni, mindenkép akadályozni ügyekeztek. A' pápa szintén neheztelt Károlyra, mert bő alkalma volt tapasztalni, hogy a' császár kéz alatt kedvezett a' Viscontiaknak, 's Lajos nem késett a' szövetségesekhez állani, mert Kazimirtól nem válhatott külön, 's mert elszigetelten állania, ha netalán Lengyelországban rögtön megnyilnék számára az öröködés, veszedelmes dolog fogott volna lenni. Ez' okon még **1369.** nek elején Kazimirt 's a' bajor herczegeket magához kéré Budára, hol megannyian kölcsönös segédet igértek egymásnak, mindenki, névszerint a' császár ellen is; Lajos és Kazimir között pedig a' lengyel öröködés iránti szerződés még egyszer, 's most végízben megujítatott 's megerősítetett.[41]) A' háború elmaradt, minda'mellett hogy a' rajnai

41) I. Lajosnak, „Budae, feria IV. cinerum, a. d. 1369" kelt oklevele: „.... quum in civitate nostra budensi una cum sereniss. principe d. Casimiro .... convenissemus ... habito inter nos maturo tractatu et consilio baronum nostrorum .... convenimus, omnia pacta, conventiones, ligas, confoederationes primitus utrobique habitas ... in suis juxta tenorem litterarum desuper confectarum firmitatibus et vigoribus irrefragabiliter permanere, promittentes bonafide et absque dolo

pfalcz' grófjai Ruprecht és Adolf is a' szövetséghez állottak és személyes értekeződés végett szintén Budára jöttek a' királyhoz; de a' meghasonlásnak annyiban még is volt eredménye, mennyiben a' császár és Lajos között korábban létezett szoros viszony' végkötelékei is felbomlottak. Az Erzsébet, István herczeg' leánya és Venczel cseh királyfi között régebben tervezett házasság 1370. martius' 5. dikén elmara- [1370.
dandónak nyilvánítatott,[42]) 's Erzsébet 1370. october' 20. dikán Zárában tarantói Füleppel lépett házasságra.[43]) Lajos mindinkább érezhette, hogy a' tarantóiak és durazzoiak annyira beléágaztak Nápoly' közviszonyaiba, miszerint egyes tagjaik' megnyerése nélkül annyi ellenigénynyel szemközt az ország' birtokát nem reménylheti.

November' 5. dikén Kazimir király Krakóban meghalálozott. Lajos, mihelyest veszélyes kórságának hirét vevé, Vladiszláv oppelni herczeget és Magyarország' nádorát — fia volt Lajosunk' mostoha testvérének Euphemiának — hozzá küldé, hogy a' haldoklót béhálózni törekvő ármányoknak ellene dolgozzék. Alig húnyt el, midőn a' krakói püspök 's a' lengyel kanczellár Visegrádra érkeztek, hogy a' királyt az örökölt országba kisérjék. Lajos, magyar tanácsosai által környezve — vele voltak az esztergomi 's a' kalocsai érsekek, vele

---

et fraude, quod unus alterum contra quaslibet personas ... nullo penitus excepto vel excluso, et specialiter contra magnificum principem d. Carolum, romanorum imperatorem et regem Bohemiae ... defensare ... teneamur". — Chronicon salisb. Peznél az 1369. évhez: Rudbertus et Adolfus duces palentini, Fridericus et Stephanus duces bavarini, in navigio multo venerunt Ungariam ad regem, qui simul sunt confoederati et multi cum eis contra Carolum imperatorem".

42) Pelzels Lebensgeschichte des römischen und böhmischen Königs Wenzeslaus, Prága, 1788. 24. l.

43) Engel, Gesch. d. Ungrischen Reichs, II. 119. minden forrás' idézése nélkül; utána veti, hogy Erzsébet szintazon évben meg is halálozott. Steyerer szerint — l. felebb idézett munkáját, 286. l. — III. dik Albert ausztriai herczegnek volt házastársa.

Szécsi Miklós országbiró, Treutel János főtárnok, Bubek István fölovászmester, — lépett a' lengyel földre; 's Új-Szandecznél és Krakónál az ország' egyházi és világi nagyai által fényesen fogadtatva, november' 17. dikén a' krakói székesegyházban a' gneseni érsek által ünnepélyesen Lengyelország' királyának koronáztatott. Koronázása után Kazimir stettini herczeget, kire az elhúnyt, mint unokájára végintézetileg több urodalmakat hagyott, ezeknek birtokában — a' szirádi és lansiczi herczegségek' kivételével, mellyek IV. dik Károly' e' sógorát 's a' lengyel elégedetlenek' kegyeltjét kelletinél hatalmasabbá tették volna, — megerősítette; Vladiszláv oppelni herczegnek és magyar nádornak pedig, mint Kazimir' másik közel rokonának, Vielunt 's a' szirádi herczegség' nagyobb részét adományozta. A' stettini herczeg' jogainak ezen megszoritása, 's a' nádornak jutott fényes adomány több lengyel nagyot féltékenységgel eltöltött, 's Lajos a' mutatkozó ellenszenv' lefegyverkezésére kikötötte, hogy a' Vladiszlávnak adományozott urodalmak, Vielun, Boloszlav és Olsztin, ha a' nádor figyermekek nélkül elhalna, a' lengyel koronához visszakerüljenek.

Krakóból, az úgynevezett Kis-Lengyelország' fővárosából a' Nagy-Lengyelországéba, Gnesenbe, indult Lajos, mellynek lakosai városuk' elmellőzését a' koronázás' alkalmával neheztelték. A' nagy-lengyelországi főurak várták, hogy Lajos a' gneseni székesegyház' főoltára mellett emelkedő királyi székbe magát általuk béhelyeztetni, 's ekkép a' krakói koronázást mintegy érvényesbíteni fogja; de a' király nem ügyelt ezen oligarchiai igényekre, 's mihelyest szent Adalbertnek, Magyarországban a' keresztyén hit' buzgó terjesztőjének sirját meglátogatta, Krakóba visszatért. Lajos itt az országnagyok' tanácsában kinyilatkoztatá, hogy birodalmának ügyei őt Magyarországba szólítják; 's miután anyját, Erzsébetet, ki a' nemzet' nyelvét értette, 's fényüzése miatt a' nagyok előtt

is kedves lehetett, az ország' kormányával megbizta, 's a' koronát magához vette, magyarjaihoz sietett. [44]) December' második felében már Diósgyörött találjuk őt, 's ha felvetjük, hogy mindjárt első alkalommal olly rövid ideig mulatozott az országban, mellynek birtoklását ő és atyja negyvenévi törekvések által ügyekeztek magoknak biztosítani, hajlandók vagyunk szavait őszintéknek tartani, mellyeket Visegrádon az őt Krakóba meghivó lengyel nagyokhoz, 's az odaindulását siettető magyar urakhoz intézett: „Két nagy országnak kevés egy király, 's kettős kormányom mindkettőnek jólétét könnyen veszélyeztethetné". Annyi esengés után azon pillanatban, midőn a' teljesedés' kútfeje felragyogott előtte, midőn már-már fejéhez ért a' korona, agyában felvillanhatott a' gondolat, hogy mikorra a' sír bécsukódik felette, a' két nemzet' egyesülésének napjai el fogtak foszlani, mint mulékony pára, és sem az egyiknek, sem a' másiknak nem lészen haszna belőle. —

Lajosnak eddig két gyermeke volt hitvesétől, leány mindketteje, Katalin és Mária; most egy harmadik született néki, Hedvig. [45]) Nápoly' koronáját hagyni az egyikre, azon [1371. országét, melly közelebb állott szivéhez mint a' lengyel föld, 's mellynek megtartását, ha megszerzendette, most Dalmátia által lehetségesnek vélte, — ezen gondolat újra és újra büverővel simult lelkéhez. E' végre olasz szövetségeseit is magának hovatovább szilárdabbul lekötelezni törekedett, annyival is inkább, mivel Velencze hitszegő politikáját minden alkalommal kimutatta. Midőn Lajos Joannes Palaeologus' kérelmére a' törökök ellen készült, felhívta Velenczét, állitaná

44) Cromeri hist. Pol. XIII. Dlugoss, IX. X. Joannes archid. de Küküllö, Thuróczinál, III. 37.

45) Dlugoss, X.: „Tertio foecundata utero Elisabeth .... dum mirum in modum a parente utroque et ab optimatibus regni pannonici proles masculina desideraretur, femineam effudit, quae in baptismo Hedvigis nomen accepit".

ki az 1357. dik évi békekötés' értelmében ama' huszonnégy gályát, mellyeknek kiállitását és felszerelését saját költségén követelhette a' signoriától a' magyar korona; de Velencze érezvén hogy Dalmátia hajósereggel a' magyar király' kezében egyedáruságát az Ádrián még nagyobb veszélylyel fenyegetné, mint Genua, azáltal ügyekezett kötelezettsége alól kibúvni, hogy részéről is ajánlkozott egykét hajóval a' török ellen indúlni. Lajos akkor felhagyott a' további sürgetéssel, mellyet előre sükeretlennek tudhatott, 's a' számvétel' napját későbbre halasztotta. Jelenleg, midőn Francesco Carrara, kit a' velenczeiek határszéli bonyodalmak' következésében haddal támadtak meg, segédet kért, Lajos egész készséggel küldte fegyvereseinek egyik dandárát Trevigo ellen, és hitvesének kiséretében személyesen indult Zárába, hogy azon esetre, ha Velencze netalán Dalmátiában készülne a' nyújtott segédért boszút venni, a' szükséghez képest intézkedhessék. [46]) De most az álnok signorián volt a' sor, a' történteket eltürni, 's Lajos, miután János váczi püspököt a' velenczei mozgalmak' ellenőrzésével megbízta, Magyarországba visszaindult.

Otto brandenburgi határgróf, IV. dik Károly' veje, ipának törekvéseit, Brandenburgot a' cseh koronához kapcsolni, erőhatalommal ellenezvén, 's azt bajor Fridriknek ügyekezvén biztosítani, Lajos az 1369. ben kötött szövetség' értelmében a' bajor' igényeit zsoldosaival támogatta. Magáról a' hadviselésről kevés adatot találunk az egykoru történeti emlékekben, de annyi világos, hogy a' magyar királynak fegyveres közbenjárása fegyverszünetet inditványoztatott a' császárral, melly october' 16. dikán megköttetett, 's 1373. pünkösdig

46) Lucius de regno Dalm. V. 1. Ugyanaz, mem. istoriche di Tragurio, 393. l.; hivatkozással Dandolo' évkönyveinek toldalékára: „quia praefatus rex Ungariae tam per terram, quam per mare multa minabatur, destinatum fuit a ducali dominio extoleum galearum ad partes Sclavoniae".

volt terjedendő. XI.dik Gergely pápa — Orbán még a' mult év' vége felé meghalálozott — követe, János alexandriai patriarcha által a' törökök ellen hirdetendő keresztes háboru' kedvéért, mellyet a' szerbek' lemészároltatása a' Maricza' partján mindinkább szükségesnek láttatott, sürgette a' békét, de azért is, mert kezére akart járni a' császárnak, ki az alkudozási, az adásvevési politika' fogásaihoz jobban értvén, mint a' hadviseléshez, birodalmának szándéklott öregbitését ez' uton sükeresebben vélte eszközlésbe vehetni. A' pápa' felhivására, még a' követ' megjelenése előtt, megnyittatván a' békealkudozások Vladiszláv oppelni herczeg és nádor, Lajos' —, [1372. Premysl tescheni herczeg, Károly' felhatalmazottai között, az utóbbik házasságot inditványozott a' császár' fia Zsigmond 's a' király' valamellyik leánya között. Az időközben megérkezett pápai követ felkarolván az ügyet, Lajos sem mutatkozott idegennek a' tervezett házasság iránt, 's legifjabbik leányát, Hedviget szánta Zsigmondnak, az elsőszülöttet Máriát csak azon esetre, ha neki, a' három leány' atyjának még fia születnék; de midőn Károly még abbeli ohajtását is kifejezte, hogy miután Kazimir jogairól Szileziára már régebben lemondott, mondjon le rólok, mint Kazimirnak a' lengyel királyságban utóda, Lajos is: ez elutasithatlan előzményül követelte, adna ki saját és családának nevében esküvel megerősített irást a' császár, hogy a' magyar és lengyel koronához tartozó országokat és tartományokat nem fogja megtámadni, söt közülök azokat sem birodalmához kapcsolni, mellyek netalán önként alája adnák magokat. Midőn az alexandriai püspök a' kivánt oklevelet Lajosnak kézbesítette, ki annak kiadatását főkép Lengyelországra 's mellékleteire nyert jogainak szempontjából sürgeté, a' magyar király is aláirta az ellenoklevelet, hogy ő és hitvese és örökösei sem Csehországot, sem Morvát, sem Sziléziát, sem a' császárkirálynak egyéb birtokait nem fogják elfoglalni vagy magokhoz

rántani.[47]) Itt aztán megakadtak az alkudozások. Károly kivánta Lajostól, mondana le szövetségéről a' bajor herczegekkel 's vonja meg tőlök segédét Brandenburg' ügyében; de a' magyar király a' kivánságot elutasította magától, 's reményét fejezte ki, hogy a' császár ki fog békülni a' herczegekkel 's ezáltal a' szövetség' élét elvenni. Hijába jött a' tescheni herczeg 's a' prágai érsek Budára, hijába találkozott a' császár Trencsénben személyesen Lajossal, — a' magyar király' eltökélését mindez meg nem ingadoztathatá, sőt a' császár őt még arra sem birhatá, lenne tehát ő a' békéltető közte és a' herczegek között. Lajos' ezen szilárdságának köszönhették részben a' herczegek, hogy a' következett évben a' fukar Károly Brandenburg' birtokáért roppant pénzöszveget fizetett Ottonak; 's a' császárnak annál inkább fájhatott ezen megerőtetése, mivel veje, a' volt brandenburgi határgróf azon kincsen egy molnárné' karjaiban, nem a' hitveséiben adott túl.

Lajos nem ok nélkül féltette Lengyelországot, mert itt napról napra kétesebb arczban jelent meg a' közügy. Ő anyját, Erzsébetet bizta meg az ország' kormányával, mert fel-

47) Dobner (Gelasius), Monumenta hisorica Bohemiae nusquam antehac edita. Prága, 1764—1785. II. k. 282. 's kk. ll. (Lajosnak lemondása jogairól Szileziára nincsen köztök, de az olvasó azt Goldastnál, Katonánál, Fejérnél találja.) Érdekes azon utasitás' első pontja, mellyet Károly a' tescheni herczegnek adott, midön őt következőképen Lajoshoz küldé, 's mellyből kitetszik, hogy a' kalmárlelkü császár a' magyar király' lovagi büszkeségét több ízben érezhette: Dux Theschinensis apud comitem palatinum ante omnia experiri et etiam se asseccurare debet tam apud regem, quam reginas Hungariae sic, quod certus existat, quod in casum ubi ipse dux nomine imperatoris regem Hungariae pro filia sua filio imperatoris tradenda rogaverit, quod ex tunc negativam seu repulsam non habeat, et habita securitate tali, tunc primum rogare debebit. Ezen büszkeség, ha és mikor szükséges volt, nagy ügyességgel és szerénységgel párosult. A' pápai követ Károlynak Visegrádról irta: Attestor deo, quod numquam vidi principem et signanter tam potentem quam magnum cum tanta humilitate et modestia et absque aliqua inordinatione loquentem.

és tehette, hogy az mint Kazimirnak testvére 's mint született lengyel, kedves leszen nagyok, kicsinek előtt. De csalódott. Panasz panasz után érkezett át a' Karpatokon, Kazimir' agg híveitől, hogy a' királyné felforgat mindent, [48]) 's az ország' főbb méltóságaiba és tiszteibe új embereket helyez, — Erzsébettől, hogy a' nagyok' féktelensége és engedetlensége a' közkormányt lehetetlenné teszi. 'S Erzsébetnek igaza lehetett. A' magyar királyi ház' öröködése Lengyelországban csak nagy engedmények' utján vásároltathatott meg, mellyek a' lengyel urakat nemcsak a' korona' gyámsága hanem a' korona' befolyása alól is nagy mértékben kivették. A' lengyel publicisták közül többen a' nemzetnek szorosabb értelemben vett alkotmányos életét ez' időben keletkeztetik, [49]) 's ezen alkotmányos élet Kazimir' halála után, midőn a' királyi székre lépett fejdelem' országlása csak átmeneteli időszaknak tekintetett, — mert Lajosnak nem voltak figyermekei, 's a' közte és a' nemzet között megalakult egyesség a' leányokat kizárta az öröködésből, — ezen alkotmányos élet, mondom, jelenleg a' féktelenség' formáit öltötte magára. Innen származtak Lajos' aggodalmai, mellyek ollykor-ollykor tevékenységét ez' irányban épen megzsibbasztották, innen a' sietség, melylyel Galiciát és Lodomeriát Lengyelországtól ismét különválasztotta, 's azt 1373. ban oppelni Vladiszláv' a' volt [1373. nádor' gondjaira bizván, ujra közvetlen viszonyba hozta a' magyar koronával. [50]) Az anarchiának jelenségei mindig sürüebben mutatkoztak kivált Nagy-Lengyelországban, 's Lajos, ha nem akart mint hóditó fellépni, mit a' magyar birodalom'

48) Dlugoss, X.

49) Usque ad Casimiri magni tempora jus omne in principis arbitrio erat, — irja Starowolski, (XVII. dik századbeli iró) Polonia, 79. l.

50) Bubek Imre nádor 1374. május' 10. dikén kelt egyik oklevelében mondja, hogy Vladiszláv „in dominium regni Russiae per dominum nostrum regem sublimatus".

viszonyai tiltottak, 's mi a' lengyel néppel szemközt méltánytalan 's talán veszedelmes merénylet fogott volna lenni, — csak egy módot látott az anarchia' fegyvereinek tompítására: 's ez az öröködésnek a' leányágra is kiterjedése volt. E' 1374.] végre 1374. septemberben Kassán maga körül gyűjtvén a' lengyel rendeket, kieszközölte, hogy a' trónöröködést leányaira is kiterjesztették,[51]) — nagy lépés, de mellyet csak roppant áron vásárolhatott meg. Lajos még 1355. ben igéretet tőn, hogy új adókat nem vet a' nemzetre, ha fejdelmévé válandott, 's hogy beéri azon adóval, mellyet eddig minden szállás fizetett a' koronának, 's melly hat széles garasban, egy mérő rozsban 's egy mérő zabban volt megállapitva; most a' termesztékben fizetendő adót egészen megszüntette, 's a' hat-hat garast két-két garasra szállította le.[52]) A' rendek hazatérvén hirdették, hogy a' királyi kincstárba fizetendő minden adó örökre eltöröltetett, 's hogy ama' két garas is csak jelképe akar lenni a' királyi közvetlen uraság' megismerésének; de hogy illyes symbolicus adó mellett korona és ország idő' multával szükségkép veszendőbe mennének, azt a' király 's a' rendek közül az értelmesebbek egyiránt érezhették.

V.

Érintettük felebb, hogy Lajos még 1371. ben segédsereget küldött Francesco Carrarának a' velenczeiek ellen. Egy évvel később már tizenkétezer magyar lovas állott Laczfy István' zászlai alatt a' trevigoi tartományban. Eddig Marco

51) Készeknek nyilatkoztak Lajos' örökösének a' lengyel királyi széken azt ismerni „quam nos vel excellentissima d. regina mater et consors nostra ipsis assignabimus et assignabunt", mint Lajos Kassán 1374. september' 17. dikén kelt oklevelében hirdeti.

52) Dlugoss, X.

Giustiniani, a' signoria' hadainak fővezére, erőt vett Padua' védurán: most megfordult a' koczka. Velencze Pantaleone Barbarót követül küldte Lajoshoz, 's Carrarára fogta a' békebomlás' okát; de előadását értéke szerint becsülte a' király, és szövetségesül nyervén az ausztriai herczeget Albertet és ennek testvérét Leopoldot, a' stájer ág' ősét, kik Velenczétől Triesztet visszakövetelték, hatalmának súlyával fenyegette a' hitszegőket, 's Europa' népeit és fejdelmeit, ha jog és becsület még szentek előttök, közremunkálásra felhívta.

Laczfy Sacilénél egyesült Carrarával, 's a' Piave vizénél szemben állott Giustinianival, ki nem hogy a' magyarok' és Carrara' átkelését a' folyamon gátolni ügyekeznék 's a' víz által kijelelt vonalhoz mérné oltalmi és megtámadási tervét, elbizakodásában önmaga átkelt a' Piavén, hogy a' mieinkkel haladék nélkül találkozhassék. A' mit ohajtott, abban része volt, még hamarabb, mint várta. Pieve di Sacconál, midőn tábort ütne, Laczfy és Carrara által megtámadtatott. Seregének szine, a' velenczeiek, bátor ellenálláshoz készültek, de idegen béreseik az első rohamra megfutamodtak, és zavarba ejtették az öszves tábort. Giustiniani, Girardo di Camino, 's velök még több nagyai a' seregnek fogságba estek, 's az imént még olly büszke hadnak része a' csatamezőn maradt, része futásban keresett menedéket, de a' magyar lovasság által utóléretvén, csak egyes töredékek menekültek Trevigó' falai közé. Laczfy és társai 1373. májusban nyerték e' győzelmet.[53])

De nehány héttel később — július' 1.jén — ismét változott a' szerencse. A' velenczeiek Trevigo' környékét felárkolták

53) Lajosnak Budán 1373. aprilis' 5.dikén a' spalatoiakhoz adott levele, Luciusnál, memorie istoriche di Tragurio, 297. l. Dandulo' chronicona, melly a' pieve di saccoi ütközetet hibásan az 1372.dik évhez jegyzi. Gatari istoria di Padova, Muratorinál, XVII. Andreas de Redusio, chronicon tarvisinum, Ugyanannál, XIX.

ügyesen vetett sánczokkal oltalmazták. Ezeknek bevételére gépek kivántattak volna, mellyekkel lovasságunk nem birt, 's mellyeknek szükében voltak mind Carrara, mind ausztriai szövetségesei. Laczfy' magyarjai leszállottak lovaikról, hogy a' sánczok közé nyomuljanak, de egy Velencze' zsoldjában állott török csapat rögtön előbukik rejtekéből, 's hátulról támad a' mieinkre, kik e' pillanatban a' kirohanó őrségbeliek által is megtámadtatván, 's különben is a' nyerget nem érezvén alattok, szörnyü zavarba jőnek. Laczfy 's véle ezer magyar a' velenczeiek' kezébe esik, Carrara' emberei közül szintén számosan, köztök nehány főtiszt, a' többiek, magyarok, olaszok, ausztriaiak nagy rendetlenségben visszavonúlnak.

Vezér nélkül maradván a' magyarok, kik most a' paduaiaktól követelték, hogy Laczfyt és társait haladék nélkül kiváltsák, 's más részről árulás is fogyasztván Carrara' sorait, közte és Velencze között september' 21. dikén rövid időre helyreállott a' béke, — igen rövid időre, mert a' feltételek ollyasok voltak, mellyek Carrarát szükségkép új és még lángolóbb dühre gyulasztották a' signoria ellen. Ez reávetette az öszves hadi költségeket, 's azonfelül a' Brenta' partján épült ordiacoi erősség' lerontását, sőt gőgjében még azt is követelte, hogy az ifju Carrara, kit vitéz tetteiért Laczfy lovaggá ütött, Velenczébe jőjön, megkövetni — térden állva — a' tanácsot.[54])

Lajos nem kötött békét, — azon oklevélben, melly illyes feltételeket foglalt magában, a' magyar király' nevének számára nem volt hely, — de a' hadviselés' folytatását alkalmasabb időre halasztván, István zágrábi püspököt, Czudar Péter szlavoniai bánt és Podio Simont Francziaországba V. dik Károlyhoz követekül küldte, kik a' magyar király'

54) Ugyanazok és Sanuti chronicon venetum, Muratorinál, XXII.

nevében, leányát Katalint valoisi Lajosnak, V. dik Károly' elsőszülöttének eljegyezték, igérvén, hogy a' házasság' megtörténésének esetében a' magyar királyok' jogai Nápolyra és Siciliára, az új párt fogják illetni. Párisból Avignonba a' pápához, 's innen Nápolyba Johannához ment a' magyar követség, kifejtvén mindkét helytt, hogy Lajos Johanna' életében a' trónt nem követeli magának és családának, de értésül adván szintén mindkettőnek, hogy azon esetre, ha Johannának halála után örökösül Katalin helyett más szándékoltatnék beszereztetni, a' magyar királyi ház' igényeit a' franczia is fogná támogatni. [55]) 'S ez volt Lajos' részéről a' végkisérlet ez' irányban. A' követség talán még haza sem érkezett, midőn Katalin nyolcz éves korában meghalálozott, 's a' király most lemondván a' gondolatról, saját egyenes utódait Nápoly' királyi székébe helyezni, csak azt óhajtotta, úgy látszik, hogy durazzoi Károly, kit, mint felebb mondtuk, már régebben Magyarországba hozatott 's Dalmátország' kormányával megbizott, 's ki Margittal, az idősb durazzoi Károlynak árván maradott leányával élt házasságban, jusson Nápoly' birtokába.

Az Avignonban volt követek sürgető felhivást hoztak a'

---

55) Lajosnak Budán 1374. aprilis' 16. dikán kelt oklevele. „Dantes eisdem (a' Károlyhoz küldött követeknek) plenam et liberam potestatem et speciale mandatum tractandi, promittendi, concordandi et jurandi, et modis melioribus, quibus poterunt fieri, vallandi, vice et nomine nostris, sponsalia et matrimonium contrahenda inter illustrem d. Ludovicum Franciae, primogenitum praefati carissimi fratris nostri, et alteram de nostris filiabus, Caterinam videlicet, Mariam et Advigam, illam videlicet de tribus dictis nostris filiabus, quae nobis videbitur". „Habeant plenam et liberam potestatem ... ad faciendum confoederationes ... inter praefatum regem Franciae et nos ... super recuperatione praedictorum regni Siciliae comitatuum et terrarum" (mellyeket t. i. hitbérül lekötött a' két Sicilián kivül, névszerint: a' salernoi herczegség, a' Provence, Forcalquier és Piemont, 's a' monte-s. Angeloi urodalom). Laurentius de Monacis, chroniconának VI. dik könyvében világosan Katalint említi, mint jegyest. Raynald, az 1374. dik évhez.

pápától: csatlakoznék Lajos, ki imént még annyi készséget tanusított, keresztes haddal menni az ozmánok ellen, csatlakozzék Lajos a' siciliai és cyprusi királyokhoz, a' genuaiakhoz és a' joannitákhoz, kik most egész erővel fognak a' 1375.] prúzai emír ellen indulni; 's a' következő évben pápai követek érkeztek ez' ügyben Budára, kik a' királyt Joannes Palaeologusnak adott igéretére emlékeztessék, hogy segédére kél, ha a' római egyházzal egyesül, mi most már-már megtörtént; 's figyelmeztessék Lajost arra is, hogy az ozmán erő, melly a' magyar birodalmat is mindinkább fenyegeti, most megtörhető és Ásiába visszaszorítható volna, ha azon időben, midőn az olasz szövetségesek tengeren megtámadják, a' magyar király szárazon indúl ellene. De Lajos mindezen könyörgésekre több oknál fogva nem hajlott. Ő a' magyar egyházi javadalmaktól a' curiának járó tizedet szerette volna a' szükséges hadi költségekre fordítani: a' szentszék erről semmitsem akart tudni. A' cyprusi király és szövetséges társai a' mult alkalommal, mint láttuk, nem siettek kötelezettségöknek eleget tenni. Genua a' szenthad' szövetségeseül ajánlkozott, de más részről kalmári nyerekedésből az ozmánokat a' szükséges hadi szerekkel ellátta. Mit kellessék tartania a' konstantinápolyi udvar' készségéről, a' római egyházhoz állani, arról a' király V. dik Orbán pápa által eléggé felvilágosítatott. 'S 'végre Nápoly' ügyében bő alkalma volt annak tapasztalnia a' curiát, melly tőle viszontszolgálatot nem érdemelhetett. Mindezen okok távol tartották Lajost olly hadviseléstől, mellyről tudta, hogy harcz leszen életre halálra két nemzet között, 's hogy azt végre is a' magyarnak egy magának kellene kiküzdenie, olly viszonyok közepette, mellyek, ha a' király keletnek viszi összes erejét, Dalmátiát nyomban a' velenczeiek' kezére juttatják, 's mellyek, fi örököse nem lévén Lajosnak, az anjoui dynastia' jövendőjét magyar földön még mindig veszélyeztethették.

Hogy dynastiáját nem a' belpártok, mert illyesek nem léteztek, hanem külagyarkodás ellen biztosítsa, legifjabbik leányát, Hedviget, Leopold ausztriai herczeg' elsőszülöttének Vilmosnak eljegyezte;[56]) 's a' következő évben, szem- [1376.
mel Dalmátiára, Padua' herczegével Carrarával, az aquilejai patriarchával, a' friauliakkal 's Markvard görczi gróffal ötven évre szövetséget kötött olly feltételek alatt: hogy ő, a' király és örökösei szövetséges társaikat minden hatalmasság ellen, a' pápa', a' német császár' 's az ausztriai herczegek' kivételével, egész erővel meg fogják védeni; a' társak közül, háború' esetében, egynek sem szabadjon fegyverszünetre vagy békére lépni, a' többiek' megegyezése nélkül; ha valamellyikök hadviselés közben olly földek' birtokába jutna, mellyek hajdanta az aquilejai patriarchasághoz, vagy a' friauliakhoz tartoztak, ezeket tulajdonosuknak vissza fogja adni; 's végre — és Lajos ez' okon állott a' szövetséghez, mert csak így remélheté magának nyitva tarthatni az utat Velencze' szárazföldi birtokainak szivébe, — végre: ha a' görczi gróf a' friauli hegynyilásokat, vagy bármelly szövetséges társ a' Friaulba vezető utakat elzárná, közös ellenségnek tartassék.[57])

Ezen szövetség **1376.** június' **21.** dikén iratott alá Visegrádon. Röviddel utóbb gonosz hírek érkeztek Lengyelországból. Kazimir' egyik rokona Vladiszláv, **1365.**ig gnievkovi herczeg, utóbb, hitvese' halála feletti fájdalmában benedekes Dijonban, még **1375.**ben lengyel földön termett, 's párthivei által királynak mondatta magát. Nehány erősséget kezébe ejtett, de rövid idő mulva felekezete annyira összeolvadt,

---

56) Dlugoss, X. 's a' hitbér iránt **1378.** június' **15.** dikén Haimburgban kelt oklevél.

57) A' szövetségről Lajos által kiadott oklevél azért is nevezetes, mivel annak valamennyi ágazatait az ország' több püspökei és főbb bárói, „barones regni Hungariae principaliores“ is megerősítették, közlök az ország' délkeleti szélein magának fényes érdemeket szerzett Gara Miklós, már mint nádor.

hogy szerencséjének tartotta, jogairól a' gnievkovi herczegségre 's igényeiről a' lengyel királyságra tízezer forintért 's a' benedekiek' egyik magyarországi apátságaért lemondani. Az ügy' ezen elintézése után, Lajosnak anyja Erzsébet, ki egy idő óta ismét Magyarországban tartózkodott, Krakóba visszakivánkozván, nagyszámu magyar kisérettel útnak indult, 's Új-Szandecznél nagy ünnepélyességgel fogadtatott; de a' fővárosban összeveszvén a' magyar cselédség a' lakossággal, a' vitából vérontás lett, melly százhúsz magyarnak halálával végződött. E' feletti boszújában Erzsébet lemondott az ország' kormányáról 's az 1376. diki év' végnapjaiban fiához sietett, még azon hírt is hozva magával, hogy a' litvánok Lengyelországba betörtek.

Lajos most három helytartóra bizván a' háromfelé osztályozott lengyel birodalmat, ennek népeit fegyverre hivta, 's maga is válogatott sereggel a' szandoki hegyeken át Szandomir' földjére lépvén, itt az elébe sietett lengyel zászlóal- [1377.] jakkal egyesült. Kejstut, litván vezér, látván, hogy a' király' erejének nem képes ellenállani, táborába jött, 's miután a' khelmi és belczi tartományokban elfoglalt erősségeket visszabocsátotta, Lajos kész volt a' békére, és a' hadratermett nép' közel befolyását Lengyelországra sejditvén, 's annak jótékony irányt adni akarván, Kejstut' és testvére Lubart' alaposoknak talált követeléseiket kielégitette. — A' király még Lengyelországban mulatozott, midőn Kazimir stettini herczeg litván kézből vett sebben elhalt, 's mert örökösei nem voltak, öszves birtoka a' lengyel koronára szállott. Lajos az ekkép adományozása' körébe esett tartományt, 's kivüle még Gnievkovot oppelni Vladiszlávnak hűbérül adta, visszavévén tőle Galicziát és Lodomeriát, mellyek ezentúl a' magyar korona' nevében magyar vajdák által kormányoztattak. A' hű oppelni herczeget Lajos örömest nemcsak Cujaviával, hanem Nagy- és Kislengyelország' közigazgatásával is megbizta volna,

de a' lengyel nagyok tiltakoztak ellene, 's így Szendivog és Domarat továbbá is királyi helytartók maradtak. [58])

Visszajövet Lengyelországból Lajos Nagyszombatban IV. dik Károly' hitvesét találta, ki fiát, Zsigmondot, a' király' kívánságához képest magával hozta, hogy a' magyar koronaörökösnének, Máriának, eljegyeztessék. Lajos tudnillik, miután a' lengyel rendek már három évvel korábban készeknek nyilatkoztak, fiörökös' nem-létében a' király' egyik leányát fejdelemnéjöknek ismerni, bizton remélé, hogy a' magyar birodalomban is Mária lészen utóda, 's e' végre Zsigmondot, a' mult év óta már brandenburgi határgrófot, udvaránál marasztá, hol a' kilencz éves gyermek a' nemzet' nyelvével és szokásaival megismerkedhetett. [59])

A' 1378. diki év kivált azáltal nevezetes, hogy ek- [1378.
kor vette kezdetét azon szakadás, melly a' római egyházat félszázadon át két táborra osztotta. XI. dik Gergely pápa látván, hogy az egyházi állodalom valamennyi városai zászlót emelnek világi hatalma ellen, az 1377. diki év' elején Avignonból Rómába indult, 's itt 1378. martius' 27. dikén meghalálozott. A' római lakosok most kényszerítették a' bibornokokat, hogy pápául olaszt válaszszanak, ki Rómában lakjék, ne Avignonban. Igy lőn pápa, VI. dik Orbán névvel a' nápolyi születésü barii érsek Bartolomeo Prignani. Azon bibornokok is, kik a' nép' fenyegetései elől Rómát odahagyták, a' választás után visszaérkeztek, 's jelen voltak, midőn VI. dik Orbán aprilis' 18. dikán fejére vette a' tiarát, és a' lateránba

58) Dlugoss, X. Joannes archid. de Küküllő, Thuróczinál, III. 30.

59) Joannes archid. de Küküllő, Thuróczinál, III. 52. Windeck, Menckennél, I. 1076. Dubravius, historia Boh. XXII., Praynál, hist. r. H. II. k. 131. 132. ll. Zsigmond 1368. februárius' 14. dikén született: Anno 1368. natus est rex Sigismundus Imperator in die Sancti Valentini. Kovachich, Scriptores rerum hungaricarum minores, I. k. II. r. 2. sz.

ünnepélyesen bevezettetett. Ez annyit akar mondani, hogy választását ők is érvényesnek tekintették. De eljárása olly egyszerü volt, beszédei a' főbb egyháziakat bűneik miatt annyira feddők, hogy a' franczia bibornokoknak, kik franczia pápát akartak Avignonban, sükerült több tiszttársaikat magok körül gyűjteni, általok és velök Orbán' választatását érvénytelennek nyilatkoztatni, és genèvei Róbert bibornokot VII. dik Kelemen névvel helyébe választani. Ez sietett Johannánál tisztelkedni, ki a' néhai barii érsek iránt különben sem viseltetvén bizodalommal, 's Francziaország' kegyeltjét látván benne, Spanyolországgal együtt Kelemen mellett nyilatkozott. Lajos Orbánt ismerte pápának, úgy Anglia is, Németország és Portugál. Igy keletkezett azon schisma a' keresztyén világban, mellynek eredményeivel még több helytt és több ízben fogunk találkozni, 's melly a' nápolyi ügynek mindinkább közeledő fejleményére is lényeges befolyással volt. —

Míg ezek Rómában és Fundiban történnének, Genua halálos csapást készült mérni Velenczére. Követeit Budára küldte Lajoshoz, kiről tudta, hogy a' hadviselést Velencze ellen elhalasztotta, de csak azon pillanatig, midőn süker' reményével nyúlhat fegyverhez. A' köztársaság most ujból okot szolgáltatott Lajosnak neheztelésre, mert a' magyar-dalmát, névszerint a' pagoi sót réveiből kirekesztette, nem ügyelvén a' király' ellenmondására.[60]) Innen a' készség, melylyel a' király Alsán Bálint pécsi püspököt és törvénytudort Paduába küldte, irányt adni a' hadviselés' megnyitása feletti tanácskozásnak. Itt a' magyar királyon és Carrarán kivül még Genua, Ancona, Friaul, Aquileja és Verona voltak képviselve, 's a' gyülés' nevében a' pécsi püspök Velenczébe indult, végizben felhivni a' signoriát azon feltételek' betöltésére, mellyektől a' szövetségeseknek elállaniok, becsületök és jogszerü

60) Lucius de r. Dalm. V. 1.

érdekeik egyiránt tiltják. A' herczeg, doge Contarini, válaszúl adá: hogy Carrarának szolgálni fog azzal, a' mit kiván, harczczal; a' magyar király ellen nem vétett Velencze, 's ennélfogva nem hiszi, hogy vele-háborúba keveredhetnék. De Lajos, elvonatkozva attól, hogy a' köztársaság folyton folyvást áskálódott Dalmátia ellen, hogy a' békekötésnek a' viszonyos kereskedelmi szabadságot biztosító pontját, úgy azt, mellynél fogva a' magyar királynak joga volt, tőle huszonnégy gályának kiállitását követelni, meg nem tartotta, ügyét semmi áron sem fogta volna társaiétól különválasztani. A' pécsi püspök június' 14. dikén még Velenczében volt; tíz nappal később Horváthy János ötezer lovassal átment a' Piavén, hogy Carrara' seregével egyesüljön. Ketten most Trevigo' vidékét pusztították, 's a' Scálák' segédére Veronába küldött háromezer magyar Barnabo Viscontit, Velencze' szövetségesét három hónapi fegyverszünet' kérésére kényszerítette.

Barnabónak tétlensége, 's azon körülmény hogy Horváthy és Carrara a' margherai csatornát, Velencze' ezen egyik életerét lekötötték, nagy kárára voltak a' köztársaságnak, de a' tengeren, Dalmátia elleni működésökre kezdetben szerencse mosolygott. Itt vezérök Pisani, győzelmet vévén július' 30.án a' Lodovico Fiesco' parancsnoksága alatt segédül küldött genuai hajóseregen, Cattarot, Sebenicót és Arbét bevette; Zára is veszedelemben forgott. A' genuaiak most a' hires Luciano Doriát bizták meg hajóseregök' vezérletével, ki annak nagyobb részét szerencsésen a' trawi kikötőbe szállitotta. Pisani Doriát 's a' várost, mellyben Szécsi Miklós bán válogatott fegyvereseivel ellenállásra buzdítá a' lakosságot, kétízben megtámadta, de mindannyiszor visszaveretett, 's nagy veszteséggel Pólába vonúlt. [61])

61) Dandolo, Gatari, Redusio, Muratorinál. Lucius, memorie istoriche, 310. l.; összevetve Daru' „Histoire de Venise“ czímü munkájával.

1379.] Lajos, korábbi tapasztalásból tudva, hogy Velenczére kivált a' szárazföldön mérhet érzékeny csapást, ollyast, melly igényeinek kielégítésére húsz évvel azelőtt is hajlamot oltott a' signoriába, durazzoi Károlyt 1379. nek elején tízezer magyarral' Friaulon át Trevigo ellen küldé, hittel lekötelezvén a' herczeget, midőn őt bizodalmának ezen újabb jele által kitüntetné: hogy Magyar- és Lengyelországok' királyi székét magának és utódainak sohasem fogja követelni, 's hogy semmi szövetségben sem fog részt venni, melly a' magyar király' leányainak öröködési joga ellen volna irányozva. [62]) Durazzoi Károly májusban a' Viscontiak' földjéről majdnem kétezer foglyot vitt el magával, miáltal Barnabót ujból az ellenségeskedés' megszűntetésére kényszerítette, 's megvervén a' Velencze' zsoldjában állott egyéb önkénteseket is, június' elején Trevigót seregének szinével. körűlkerítette. A' genuaiak, kik a' Pólába vonult velenczei hajósereget majdnem megsemmisitették, június' 7.dikén Pietro Doria' vezérlete alatt — Luciano dicső halállal mult ki Pólánál — megjelentek Velencze előtt, 's Kis-Chiozzát bevették. Midőn Carrara' hajói a' Brentán leérkeztek 's augustus' 16. dikán a' szövetségesek Nagy-Chiozzát is nyolczszáz őrségbelinek lemészarlása után elfoglalták, négyezer velenczei zsoldos fegyvereit lerakta előttök, 's a' város' piaczán és középületein Genua' és Padua', az erősségen Magyarország' zászlai lobogtak. [63]) Contarini érzé, hogy a' köztársaság még nem forgott nagyobb veszedelemben és békét kért. Carrara nem volt idegen megadni a' békét, de Genua ellenzette és Lajos olly feltételeket szabott, mellyekkel Velencze, ha reájok áll, önmagát elenyészteti. Azt kivánta, hogy nagyobb ünnepeken szent Márk' piaczán

62) Theodoricus de Niem, Leibnitz' „Scriptores rerum Brunsvicensium“ czímü gyüjteményében, II. k. 52. l.

63) Dandolo és Chronicon Caresini', Muratorinal. Sanuto, Istoria Venet., ugyanannál a' XXII. dik kötetben.

lobogjon a' magyar zászló; hogy a' doge, a' herczeg, teljhatalommal csak akkor birjon, ha a' magyar király által megerősítetett; hogy hadi költségek fejébe ötvenezer aranyat fizessen a' köztársaság, 's míg ezt megfizette, adja zálogúl a' herczegi föveget. [64]) Lajos úgy vélekedett, hogy nem a' békekötésnek, hanem Velencze' megbuktatásának pillanata megérkezett, 's ha Doria nem időz, talán nem csalódott volna. De a' genuaiak majdnem tétlenül hevertek a' lagunákban, 's midőn Velencze ismét fellélekzett, reményt és erőt érzett magában, mellyekre támaszkodva, a' börtönből — hol minapi szerencsétlen hadviselése miatt ül vala — kibocsátott Pisani' vezérlete alatt Genuának visszaadta a' kölcsönt. [1380. Pietro Doria Brondolóban az omladozó várfal alá temettetett, 's a' kiéheztetett Chiozza révet, kaput tárt a' velenczeieknek. Tizenkilencz gálya és négyezer fogoly volt Pisani' diadalának bére. A' csapás, melly szövetségeseit érte, annyit eszközölt, hogy Lajos Velencze' követeit, midőn békekötés végett ujból Budára érkeztek, nyájasabban fogadta. Más okok is békére hajlították a' királyt. Nápoly' Johannája anjoui Lajost, V. dik Károly franczia király' testvéröcscsét fiának fogadta, 's hogy őt a' magyar király által pártolt durazzoi Károly' rovására örökösének is irhassa, védencze, VII. dik Kelemen, az 1265. diki alapszerződés' azon ágazatát, melly kirekesztőleg I. Károly' utodainak ád jogot Nápoly' kiralyi székéhez, megsemmisítettnek hirdette. [65]) VI. dik Orbán Lajosunknak tudomására juttatta, hogy ő durazzoi Károlyt mind Johanna,

64) Sanuto, Muratorinál, XXII. k. 693. l. Paulus Maurocenus, hist. Venet. 329. l. Hogy Lajos a' szövegben említetteken kivül évenkinti adó fejében még ötvenezer aranyat is követelt volna, olasz túlzás, mellyet komoly történeti munkába nem kellene átírni; — hagyján, ha ötezerről volna szó, a' király' felsöbbségének megismeréseül.

65) A' Johanna által ez' ügyben kiadott oklevél, melly VII. dik Kelemen' bullájára hivatkozik, kelt 1380. június' 29. dikén.

mind VII. dik Kelemen ellenére pártolni fogja, ha fegyverrel ügyekszik magának utat nyitni Nápoly' koronájához, 's a' magyar király könnyü dolognak láthatta, Károlyt Trevigo előtt más hadnagy által felváltani, annál nehezebbnek azonban magyar dandárokat véle Nápolyba küldeni, ha Velenczével tovább foly a' háború. De VII. dik Kelemen Lajos elleni dühében, ki őt pápának nem ismerte, azon volt, hogy neki Lengyelországban is bajt támaszszon, 's a' kalandor Vladiszlávot, ki jogairól és igényeiről a' lengyel királyi székre négy évvel azelőtt tízezer forintért 's egy apátság' jövedelmeiért lemondott, jogositottnak nyilatkoztatta, Lajos' halála után Mária' és Hedvig' kizárásával Lengyelország felett uralkodni. A' pseudo pápa' ezen cselszövénye első lépés volt a' lengyeleket lázadásra birni a' király ellen, 's ezt a' hozzá Budára 1381.] érkezett lengyel nagyok kérve kérték, intézkednék még közelebbről az öröködés körül.

A' dolgok' ezen állásában Lajos nem ellenezte, hogy VI. dik Amade, savoyei herczeg közvetítő és békéltető legyen közte 's a' velenczeiek között, kivált miután szövetséges társai őt e' lépésre mindenkép unszolták. Hosszasabb feleselések után következő békepontok nyertek Lajostól megerősítést: A' magyar király a' Velenczében september' 3. dikán kihirdetett békekötés' azon ágazatait, mellyek a' köztársaságnak viszonyát Genuához, Paduához és az aquilejai patriarchához illetik, részéről is helyesli; saját viszonya Velenczéhez pedig az említett szerződés' több pontjainak módosításával a' következőkben állapítatik meg: a' foglyok mindkét részről szabadon bocsáttatnak; a' velenczeiek a' Dalmátiában elfoglalt városokat és szigeteket visszaadják, Lajos mind azt, mi a' trevisoi tartományban magyar kézbe került; végre, a' köztársaság által fizetendő hadi költségek százezer aranyra szabatván, ezen öszveg' kamatai évenkint István király' napján fizettessenek a' magyar koronának. Az ekkép módosított

békepontok, mellyekhez még az is járult, hogy a' melly dalmát-magyar város kikötőjét lánczczal elzárja, abba velenczei hajónak bémenni tilos, — évenkint a' magyar király 's a' köztársaság' herczege által új-új esküvel voltak megerősitendők. [66])

A' békekötés iránti alkudozások még folyamatban voltak, midőn durazzoi Károly kilenczezer magyarral [67]) a' trevisoi tartományból Rómába ment, hol VI. dik Orbán által június' 3. dikán Nápoly' királyának koronáztatott, 's honnan, a' pápa' zsoldosai által is kisértetve Johanna és VII.dik Kelemen ellen indult. Braunschweigi Otto, Johannának negyedik férje, seregének élén véres viadalközben elfogatott, 's a' Castelnuovóba menekült királyné is a' diadalmas Károly' kezébe esett. De a' következő év' elején a' Johanna által fiúul [1382. és örökösül fogadott anjoui Lajos Avignonba érkezett, február' 23. dikán az ellenpápa által ellenkirályul koronáztatott, 's maga körül gyűjtvén Johanna' híveit, ennek megszabadítására tizennyolczezer fegyveressel Orbán és Károly ellen volt indulandó. Az utóbbik hálát mondván Lajosunknak pártfogásaért, mellynek eddigi szerencséjét köszönhette, újabb segédet kért tőle, 's a' horvát bán és a' dalmát városok csakugyan oda utasítattak, hogy Károlyt egész erővel támogassák. A' magyar hadak' 's a' dalmát hajók' megérkezéseiglen az új nápolyi udvar kisérletet tett az ellenkirálylyal értekeződésbe ereszkedni, de a' követ, mihelyt Avignonba érkezék, anjoui Lajos' parancsából megöletett. E' hírre Károly négy magyar zsoldosnak meghagyta, hogy a' fogoly Johannát megfojtsák. Endre' halála után harminczhét évvel érte őt a' Nemesis, 's a' hajdúk 1382. május'

66) Sanuto, Muratorinál. Dandolo chroniconának folytatása, ugyanannál. Maurocenus, hist. Venet. XVI. V. ö. Pray, hist. r. Hung. II. k. 138—140 ll.

67) Annales Mediolanenses, Muratorinál, XVI.

22. dikén az oltártól rántották el a' czudart, hogy bérlőjök' parancsát végrehajtsák.[68]) Kilencz nappal később anjoui Lajos, szövetségesével a' savoyei herczeggel 's több lombard urakkal hadviselését megnyitotta Károly ellen, ki most követet követ után indított a' magyar királyhoz új-új segédért.

A' követek Lajosunkat Zólyomban érték, hol a' már hónapok óta betegeskedő a' lengyel nagyokkal tanácskozott, kik Erzsébetnek, a' király' anyjának 1380. végnapjaiban történt halála óta hovatovább nagyobb bizodalommal viseltettek Lajos iránt. A' litvánok' mindinkább növekedő ereje tanácsosnak láttatta vele, a' lengyel koronát is Máriára hagyni, miután a' hatalmas szomszédok ellen Hedvig' jegyesétől, az ausztriai herczegtől oltalmat nem igen remélhetne a' lengyel nép. Július' 25.dikén a' Lajos' kérelmének engedő nagyok Zsigmondnak, mint Mária' leendő férjének hódolván, véle és magyarokból 's csehekből álló sereggel, melly őket a' pártosok ellen megvédje, hazájokba visszatértek.[69]) Lajos Libetbányáig kisérte őket, honnan az anconai polgárságnak a' magyar segéd' közel megjelenését igérte, remélvén, hogy ezentúl is híven fog VI. dik Orbánhoz ragaszkodni. Ő maga Nagyszombatba indult, Buda' és Visegrád' fényétől távol bévárni a' halált. Életének ötvenhatodik évében — negyvent az országlás' gondjaival töltött — elhúnyt 1382. september' 11. dikén, 's öt nappal később a' székesfehérvári egyházban néma búval, mert sejdítette, hogy a' nagy napoknak vége van, nézett sirjába a' nép.[70])

VI.

Lajost nagynak nevezték őseink 's az utódok nem vonták meg tőle e' nevet, melylyel őt egy nemzet' hálája feldicsőitette. Királyaink közül István és László, a' védszentek

68) Niem, hist. schism. I. 25. Mások ágypárnái közt fojtatják meg. V. ö. Lebret, Geschichte von Italien, V. k. 41. l.

69) Dlugoss, X.

70) Joannes archid. de Küküllő, Thuróczinál, III. 55.

után őt szokta említeni még ma is a' nép, 's minden magasztalásnál többet mond, hogy nevét a' Mátyásé sem volt képes elfeledtetni az ősz magyarral.

Országlása alatt nagyságának tetőpontját érte el a' birodalom. Határai a' balti tengertől a' feketéig 's innen az Adriáig terjedtek, tíz ország tartozott a' magyar koronához. Lajos nagy volt a' háborúban, és nagy a' béke' műveiben. Birodalmának magva, a' magyar föld, boldog nép' hazája vala, elégedetlenségnek, lázadásnak negyven év' befolyása alatt semmi nyoma. Pedig ő fia volt Károlynak, ki a' nemzet' bizalmatlanságára keménységgel válaszolt, és sarjadéka egy családnak, melly csak női ágon volt magyar. De Lajos egynek érezte magát a' fajjal, melly őt uralta, 's mellynek fiai a' Laczfyak, a' Konthok, a' Garák nagyságának alapját vetették; Lajos szerette a' magyart, 's a' magyar letörölte emlékezetének tábláiról a' véres nyomokat, mellyeket a' Zácsok' boldogtalan vége ott hágy vala.

Lajos, mint ember és mint fejdelem, egyiránt tiszta jellemmel birt. E' tekintetben sem mérkőzhetett vele senki, korának fejdelmei közűl. A' boszú, mellyet a' huszonkét éves ifjú testvérének halálaért Aversában vett, életének legsötétebb pontja; de ő hitte, 's talán oka volt hinnie, hogy durazzoi Károly, ha bár nem állott közvetlen viszonyban Endre' meggyilkolásával, még is öszves eljárása által, 's nem akaratlanúl, előidézte, megfogantatta a' bűnt. 'S mind e' mellett a' későbbi években egész súlyával nehezedett szivére a' boszú' művének emléke. Ekkor durazzoi Károly' testvérének fiát magához hozatta, udvaránál neveltette, Dalmátiát, mellyet szintúgy szerzeményének nézhetett, mint hajdan Kálmán, 's mellyet szeretett, mint saját műveinket szoktuk szeretni, gondjaira bizta, 's midőn már-már oka volt attól tartania, hogy házassága gyermektelen fog maradni, a' nápolyi anjouk közül őt szemelte ki utódául. A' terv létesületlen maradott, mert hitvesétől utóbb három gyermeke született, — fiú, fájdalom, nem volt közöttök, — de ekkor Károly néki köszönhette, hogy Nápoly' királyi székére jutott.

Szeretetreméltóbb, kedélyesebb férfiú nálanál sem előbb

sem utóbb nem viselte a' magyar koronát. Már Bonfini, kinek munkája, midőn e' korszakhoz ér, teljes figyelmünkre méltó, — megjegyzette: hogy a' magyar 's a' franczia szellem' fényes tulajdonai benne örvendetes egészszé vegyültek; és küküllői Jánosnál illetődéssel olvassuk, hogy életének végszaka egy dicső nyári nap' alkonyához hasonlított, mellynek búcsufénye minden érdességet elsimít, eloszlat. Látván, így szól a' nagy királyhoz közel állott férfiú, hogy birodalma szép virulásnak indúl, hegyeken és berkekben nem a' vadakat kereste mint ifjabb éveiben, hanem a' magábanszállónak szemlélődését, 's e' hajlamához, midőn távol lehetett az emberek' zajától, mindvégig hű maradt.

Országlása hosszú áldás volt a' szép magyar föld felett. Bonfini Mátyás' udvarában több kedves regét hallott felőle: mint öltözködött álruhába, mint járta be a' falvakat 's mint lépett be a' szegények' kunyhóiba, hogy a' köztisztviselők' 's kivált az adószedők' eljárásáról hitelesen értesüljön, hogy a' panaszok őt annak nyomába vezessék, mit a' hizelkedés 's a' gazság örömest takargatott volna előtte. Ollykor-ollykor történt, hogy a' királynak egyik vagy másik tettét is bonczkése alá fogta a' tölgyfa asztalnál a' gazda, 's alkalom adatott Lajosnak, mondja fínom mosolygással az olasz, önmagát is, hol 's mikor kellett, megjobbítania.

Ő nemcsak az urak' hanem a' pórok' javát is szivén viselte, — e' szavakat Mátyástól hallhatá Bonfini. 'S ehhezképest azon körülményből, hogy a' kilenczed' szedése Lajos alatt hozatott be, a' jobbágyság' elnyomatását ne következtesse az ifju olvasó. A' pór Lajos alatt azonképen mint atyja' idejében szabad költözködési joggal birt, 's ez egymaga hatalmas biztositék volt az elnyomatás ellen. Az sem áll, hogy Lajos az ország' alkotmányát elhűbéresítette volna. Már felebb mondtuk: hűbéri elemet csak annyit 's csak azokat szövé vala az alkotmányba, mellyek elkerülhetlenül szükségesek voltak, hogy a' várszerkezetre oltott táborozást pótló zászlós rendszer gyümölcsözzön az állodalomnak. Hogy Lajos a' nemzet' izmait nem szorította a' hűbéri láncz' megannyi pereczeibe, annak bébizonyítására, elégséges egy körülményt említenünk. A' megyei élet Lajos

alatt kezdett dúsabb, szabadabb fejlődésnek indúlni. Roppant tévedés, Engel után, kinek a' magyar közjogi élet' phásisairól igen visszás fogalmai voltak, mondanunk, hogy Lajos a' megyei élet' nyilatkozásait megszorította. Hiszen addig, míg a' királyi várszerkezet létezett, addig a' megye nem volt, nem lehetett az, mit újabb iróink alatta értenek: a' végrehajtó hatalomtól inkább vagy kevésbé független közigazgatási organum; addig a' várszerkezet főleg katonai és közjövedelmi czélokra szolgáló osztályozása volt az országnak, 's mint már említettük, annyira a' várgrófok' hatalma alatt álló institutio, hogy urak és nemesek a' lehetőségig vonakodtak, tisztviselői előtt törvényt állani. A' nemesség akkoron a' nádornak vándor itélőszékében, 's kivált a' székesfehérvári törvénynapokban látta jogainak, szabadságának biztositékát. A' megyei önigazgatás' első csírái akkor mutatkoztak, midőn a' királyi várak' nagyobb része eladományoztatott, a' várkatonák feles számmal megnemesítettek. 'S mikor a' kisebb nemesség a' korona' tőzséreinek 's a' bitang uraknak rablásai elől szintugy oltalmat keresett, mint a' városok 's egyéb szabad községek; és oltalmat csak szövetkezés 's municipalis biztositékok, kivált független törvényszékek nyújthattak. A' szövetség' külalakát és küllhatárait készen találta a' nemesség külön mindenik megyében, a' mint tudnillik ezeknek szent István' erős jobbja szabott határokat. A' külnyomástól független igazságszolgáltatás — a' municipalis institutiok' hálózatának ezen első fonala — azáltal közelítetett meg, hogy a' XIII. dik század' vége felé 's a' XIV. diknek elején választott bírák is fogtak helyet a' megyei főispánná vált királyi várgróf' oldalánál, — olly institutio, melly csak Lajosnak pártviszályokat nem ismerő, 's az önkényt magától híven eltávolitó, negyvenévi kormánya alatt verhetett gyökeret.

A' magyar közjogi életnek más nyomatékos tényezője: a' városok, Lajos' ápoló kezét szintén érezték. A' czéhrendszer, ezen, a' középkor' viszonyai között polgári szabadságra és közrendre egyiránt üdvösen hatott institutio, városainkban Lajos' országlása alatt indult fejlődésnek, 's a' polgárság' országrendi állását, melly a' Velencze' iskolájá-

ban nagygyá nőtt III. dik Endre' napjaiban már-már alakulóban látszott lenni, hogy az ellenkirályok' tizedében ismét otszladozzon, — a' polgárság' országrenddé emeltetését mufatja azon körülmény, hogy a' Hedviget ausztriai Vilmosnak eljegyző oklevél kilencz város által is, névszerint: Székesfehérvár', Buda', Visegrád', Pozsony', Soprony', Nagyszombat', Trencsén', Kassa' és Zágráb' fogadásaikkal megerősítetett. A' hansa 's a' rajnai szövetség által Németországban megérleltetett városi ügy, azon solidaritásnál fogva, mellyben hazánk már e' tájban az érdekek' szempontjából Nyúgoteuropával állott vala, nálunk is szükségkép erősebb alapot nyert; de hogy városaink Zsigmond alatt bonyodalmak nélkül váltak az országgyülés' kiegészítő részeivé, hogy minden surlódás az aristocratiával szerencsésen kikerültetett, az annyiban Lajos' műve volt, mennyiben rendszabályai által, mellyek a' város' kebelében 's városi birtokra nézve a' nemest egyazon vonalra állitották a' polgárokkal, a' városok' jogosultságát, úgy szólván, valamennyi érzékekkel felfoghatóvá tette. A' felvilágosodás minden irányban szabadon lövellhette sugarait, 's innen van, hogy a' különben olly vallásos fejdelem az egyházak' menedékjogát megszüntette, hogy törvényt hozatott, melly az egyháziaknak tiltotta, átkot küldeni azokra, kikkel perben állottanak. Erdélyben az oláh községek' elöljárói, ha a' király által hivatalukban megerősítettek, teljes értékü tanuságot tehettek, azaz: bizonyságuk felért egy nemesével; az oláh póré pedig a' nemesének egy nyolczadával. Az ősz Bartalnak joga van felkiáltani: a' jelenkor egyebet, többet kiván; de azon században melly egy preposť tanuságában annyi bizonyító erőt látott, mennyit tíz nemesében, Lajosnak e' törvénye rendkívüli jogérzetre mutat. — Említést érdemel még az is, hogy a' római jog, melly Bolognából korán átszivárgott hozzánk, Lajos alatt mindinkább alkalmazást nyert törvényszékeinknél, mit a' pécsi egyetem' egyik tanára által szerkesztett, és Kovachich által kiadott formula-gyüjtemény is mutat, — olly munka, melly a' magyar törvénytudomány' nagy rövidségére mindeddig commentár nélkül maradott.

TIZENEGYEDIK KÖNYV.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

I. Mária, 1382—1386.
II. Károly, 1385—1386.
Zsigmond, 1387—1437.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

I.

Lajost 1382. september' 16. dikán temették el az ország' rendei, más nap' idősb leányát, Máriát, királyuknak koronázták. Az elhúnyt fejdelem' nagyságát semmi sem tanusítja inkább azon készségnél, melylyel a' harczias nemzet' nagyobb része, szokatlan példával, egy nőnek fejére tevé a' koronát, — mi hogy megtörténjék, arra a' háladat Lajos iránt kétségkívül még főbb tényező volt, mint azon korábbi végzések, mellyek a' királyi hatalmat Róbert Károly' családában örökösnek akarták. [1]) Mária ekkor tizenkét éves volt, [2]) 's nevében anyja, a' bosniai Erzsébet vitte a' kormányt, főleg a' nádor', Gara Miklós' tanácsával, ki az asszonyi ország-

---

1) Fejér, C. D. VIII. r. X. d. 118. l. Paulus de Paulo, Schwandtnernél, a' III. dik kötetben: „XVIII. — a mensis praesentis (Sept.) d. Maria ... coronata fuit in regem". Vitéz őseink a' női kormánynyal járó bajokon azáltal véltek segíthetni, hogy Máriát nem királynénak, hanem királynak koronázták. „Hanc regem appellant animis concordibus omnes Regnicolae, illustrant hoc regis nomine sexum", mondja Laurentius de Monacis a' velenczei chroniconához ragasztott Carmen de casu illustrium reginarum et de lugubri exitu Caroli parvi czimü iratában. Thuróczinál is „rex"nek mondja Máriát a' sokaság, 's a' Tudományos Gyüjtemény' 1821. diki folyamatának VIII. dik füzetében szó van Mária' egyik adománylevéléről, mellynek pecsétén e' körirat olvasható: Sigillum Marie Dei Gratia Regis Hungarie. Okleveleiben és pénzein egyébiránt ‚reginá'-nak mondja magát nem rex-nek; magyarországi pénzgyüjteményeinkben legalább nem létezik Máriától pénz, mellyen a' ‚rex' szó olvastatnék, ámbár az egykoru Corner Hermann' chronicona szerint (Eccard' Corpus hist. medii aevi czimü gyüjteményében, II. k.) e' felirásnak kellene aranyain állani: Maria rex Ungarie.

2) Laurentius de Monacis Máriát 1386. ban, midön Budán volt udvaránál, tizenhat évesnek tudta, 's ennélfogva a' jóval későbbi Dlugoss, ki Máriát 1365. ben mondja születettnek, nem érdemel hitelt.

lástól hatalmának növekedését várta, de kire az ország' több nagyai, kivált a' régiebb nemzetségek' ivadékai roszúl elfojtott irigységgel tekintettek.

Zára, Lajos' halálának hirére, october' 8. dikán, hűséget esküdött mind Erzsébetnek mind Máriának, [3]) 's a' királynék nem minden ok nélkül remélhették, hogy Zára' példájára egész Dalmátia megmarad a' hűségben. Bessenyey János, veszprémi főispán, Lajosnak régi hive [4]) béjárta a' tengerpartot, 's a' királynék' nevében a' főbb városoknak szabaditékaik' megerősitését és méltányos kivánságaik' meghallgatását igérte. [5])

Lengyelországból bal hirek érkeztek. Zsigmond, röviddel Lajos' halála után, Gnesenben Nagy-Lengyelország' főbbjeinek hódolata helyett idegenséget tapasztalt, mert a' gyűlölt Domarátot nem akarta helytartói hivatalából elmozdítani, 's mert nem igérhette, mit a' lengyelek követeltek, hogy állandóan fog az országban tartózkodni. A' radomi országgyülésen, november' 25. dikén, a' nagy-lengyelországiak szövetkeztek a' kis-lengyelországiakkal, 's a' többség Szemovit maszovi herczeget, kinek Lajos' valamellyik leányát lehetne hitvesül adni, akarta királyának. Zsigmond iránt annyi ellenszenv mutatkozott, hogy Erzsébet tanácsosnak látá a' Viszliczában december' 6. dikán újra gyülésezett lengyelekhez követséget küldeni, mellynek tagjai, két egyházi 's két világi főúr kinyilatkoztatták, miszerint a' magyarok Zsigmondot egyáltalában nem akarják a' lengyel nemzetre királyul erőszakolni, beérvén azzal, ha Lajos' leányainak egyike a' kassai szer-

3) Paulus de Paulo az id. h.

4) A' dubniczi chronicon szerint Bessenyey János 1353. ban a' Zólyom' vidékén vadászó Lajosnak életét megmentette: „Joannes Bessenew, plus regem diligens quam seipsum, periculo mortis se interponendo, ursum regem invadentem aggrediens, cum suo gladio interemit, et regem a mortis faucibus liberavit."

5) Zárának 1382. december' 2. dikán Erzsébethez intézett levele.

ződés' értelmében királynéul választatik. Ezen nyilatkozat' következésében Zsigmond magyar és cseh kiséröivel visszajött Budára. [6])

E' közben a' Dezső János' kormánya alatt álló Veres-Russziában a' magyar várnagyok közül többen — az árulók' nevét hijába keressük történetiróinknál — Lyubárt litván fejdelem által megvesztegetve, kezére játszották a' hűségökre bizott erősségeket. Midőn az országba visszaérkeznének, kemény büntetést vettek, 's megannyian jószágaiktól megfosztattak. [7]) Rokonaik a' nádort vetették okúl, hogy a' hitszegők érdemeikhez képest megfenyítettek, — talán mert az elkobzott birtokok részben a' Garákra szállottak, — 's az elégedetlenek, kik asszonyt nem akartak uralni, 's kik durazzoi Károlyt, az Anjouknak V. dik Istvánhoz legközelebb álló fiivadékát, óhajtották királyuknak, számra, erőre megszaporodtak.

A' hamu alatt lappangott tűz lobbot vetett Dalmát- és Horvátországokban, mellyek több éveken át durazzoi Károly' kormánya alatt állottak, 's mellyeknek főbb hivatalnokai közül többen minapában oldalánál harczoltak a' velenczeiek ellen, sőt Lajos' parancsából vele indultak Nápolyba. A' lázadás' fejei a' Horváthyak voltak, János, a' taval Nápolyba Kelemen és Johanna ellen küldött magyar hadak' vezére, 's testvérei László és Pál, a' zágrábi püspök 's ezeknek leghívebb czimborájok a' vránai perjel, Palisnay János. Egyik támaszuk Tvartko bosniai bán volt, kinek, mint hitvese' közel rokonának Lajos megengedte, hogy királyi czímmel élhessen, 's ki most a' khulmi tartományt, Erzsébet' hitbérét magához rántotta; [8]) és az, kire a' korona' jogainak oltalma

6) Anonymi archid. Gnesnensis chronica brevior, Sommersbergnél, II. Dlugoss, X.

7) Ugyanazok.

8) Pray, hist. r. Hung. II. k. 139. l.

volt bizva, Laczfy István, imént még erdélyi vajda, most 1383.] dalmát és horvát bán, a' Garák iránti gyűlöletéből, kik a' Lajos' ifjabb éveiben mindenható Laczfyakat a' háttérbe szoritották, szintén támaszúl szolgáltak nékik.

A' királynék Kassán mulatoztak, hol a' lengyel nagyokkal szerződésre léptek, mellyhez képest Lajos' ifjabb leánya 's az ausztriai herczeg' jegyese Hedvig 1383. november' 11. dikén lengyel királynéul volt koronáztatandó, [9]) midőn Miklós posegai prepost és Bubek Detre által Tvartko' és szövetségesei' ármányaikról értesítettek. Gara úgy hivé, hogy személyes jelenlétök legbiztosabban 's leghamarabb fogja lecsendesíteni a' vészt; 's miután Zsigmonddal tizenkétezer magyart az ellenkirályul választott Szemoviť leküzdésére Lengyelországba küldöttek, a' nádor' kiséretében Zárába indultak, hol a' város őket october' 24. dikén ünnepélyesen fogadta. Nehány nappal később a' vránai erősség újra hódolt nékik 's a' perjel, Palisnay János, Bosniába Tvartkohoz vette magát. [10])

A' bán 's a' Horváthyak olly ügyesen mentegették magokat, hogy nemcsak bántatlanúl, hanem hivatalaikban is 1384.] maradtak, midőn az 1384. diki év' elején Gara a' királynékat Budára visszakisérte. Zsigmond e' közben Szemoviť tartományait, Masszovot és Kujávot pusztította, 's öt magát 1383. october' 7. dikén fegyverszüneť kötésére kényszerítette, melly 1384. tavaszig tartson. Hedviget Erzsébet a' kitűzött határnapra nem küldte volt Krakóba, mert e' lépés által Lengyelország' különválása a' magyar koronától kimondatik, 's mert az anyai kebel vonakodott a' gyenge leányt idegen kezekre bizni. A' lengyelek 1384. martius' 2. dikán ország-

9) Dlugoss, X.

10) Paulus de Paulo az id. h.

gyülési végzést hoztak, mellyben kimondották: hogy királyválasztáshoz fognak látni, ha május' 8. dikáig sem érkeznék Hedvig országukba. Erzsébet, válaszul e' fenyegetésre Zsigmondot Lengyelország' királyi helytartójának nevezte ki, 's Mária' jegyese magyar és brandenburgi fegyveresekkel újból Lengyelországba indult. Még nem lépett által a' határokon, midőn a' krakói és szandomiri urak, kik őt taval Szemovit ellen pártolák, követeket küldtek hozzá Lublóba, kinyilatkoztatván általuk: hogy őt ellenségnek fogják tekinteni, mihelyest a' lengyel széleken hadi erejét átviendette. A' dolgok' ez' állásában Zsigmond alkudozásba ereszkedett, 's igéretet tett, hogy Hedvig pünkösdre Lengyelországban leszen. [11]) A' királynék a' Budára visszaérkezett Zsigmondot, ki csapodár szerelmeskedései által máris elhírhedett, olly hidegen fogadták, hogy egy időre Brandenburgban és Csehországban keresett magának foglalkodást, 's innen szemlélte erélytelen fellépésének következményét, — azt: hogy Demeter bibornok és esztergomi érsek, 's János csanádi püspök számos urakkal és nemesekkel Hedviget Krakóba kisérték.

Alig hagyták oda a' királynék Dalmátországot, midőn újlag lázadási jelenségek mutatkoztak. A' nádor most Laczfy Istvánt hivatalából letétette, 's helyébe Szentgyörgyi Tamás gróf neveztetett ki bánnak, olly utasítással, hogy a' béke' helyreállitására keményebb eszközökhez is nyúljon. 1384. július' 15. dikén Zárában a' pártosok közül többen lenyakaztattak, [12]) de Laczfy Bosniába menekült, hol a' vránai perjellel cselszövényeit folytatta, 's a' Horváthyak még most is ügyesen palástolták árulásukat. Hogy a' lázadás Magyarországba is át ne csapjon, 's hogy a' háborgó urak ellen oltalmat várhasson a' korona a' nemességtől, Garáék július'

11) Dlugoss, X.

12) Paulus de Paulo az id. h.

23. dikán II. dik Endre' arany bulláját megerősítették a' királyné által. [13])

A' következő évben Leopold ausztriai herczeg Budára 1385.] jött, 's Erzsébet a' Hedvig 's Vilmos között szándéklott házassági szerződést újra megerősítette; [14]) de a' lengyel rendek, hogy országukat a' magyar koronától végkép elszakaszszák, más irányban intézkedtek. 1385. october' 15. dikén Hedviget Krakóban királynéjoknak koronáztatták, 's röviddel utóbb Jagyellt, a' litvánok' herczegét, kinek növekedő hatalmától méltán tarthattak, 's ki népével egyetemben a' keresztyénséghez áttérni igérkezett, férjül választották számára. 1386. februárius' 14. dikén a' litván herczeg fejét a' keresztvíz alá tartotta, 's három nappal később, már mint Vladiszláv, Hedvig' férjévé lett. [15]) A' litván tartományok a' lengyel birodalomba keblesítettek, 's a' félszázaddal azelőtt Róbert Károly által annyi ügyességgel szőtt 's annyi következetességgel életbe léptetett terv, a' magyar és a' lengyel koronát egyesíteni, a' litván herczeg' jobbjának súlya alatt összeroskadott.

A' nemzet 's az udvar egyiránt Zsigmond' jellemtelenségének tulajdonították a' lengyel ügyek' ezen legújabb fordulatát, 's Erzsébet a' brandenburgi jegyes helyett örömest más férjet adott volna Máriának. Számos urakból és nemesekből álló küldöttség Párisba ment VI. dik Károlyhoz, testvérét, Lajos orléansi herczeget Mária' kezével 's a' magyar birodalom' koronájával megkínálni. [16]) De a' dalmát – horvát lázadás' további fejleményei 's a' királynék' balsorsa a' tervnek létesülését gátolták.

Horváthy Pál zágrábi püspök az 1385. diki nyáron ál-

13) Corpus juris hung. I. k. 171. l.
14) Az oklevél kelt Budán 1385. július' 29. dikén.
15) Dlugoss, X.
16) Ugyanaz.

litólag megyéjének ügyeiben Rómába utazott, 's innen Nápolyba sietett durazzoi Károlyhoz, őt mint a' magyar korona' törvényes örökösét, szövetségeseinek nevében is, az országbajövetelre 's a' hatalom' megragadására felhívni. Károly Máriának, mint nőnek, öröködési jogát gyenge alapon nyugvónak vélhette, de kezeit kötve érezte fogadása által, hogy Lajos iránti háladatból lemond igényeiről a' magyar koronára, 's neje Margit, az Aversában megöletett durazzoinak leánya, gyászos előérzettől háborgatva, könyörgött néki, maradna Nápolyban, 's érné be a' siciliai koronával. A' nő' esdeklései ellensúlyozták a' horvát urak' sürgetései, 's a' király' lelkismeretét megnyugtatták tanácsosai, kik fogadását odamagyarázták, hogy az tiltja ugyan néki, a' főhatalmat Magyarországon erőszakkal magához rántani, de szabadságában hagyja, kezét a' korona után kinyújtani, ha magok a' hazafiak megkinálják vele.

A' végezet akarta, hogy menjen. Nápolyban, mellyet most nemcsak a' franczia királyi ház, hanem Orbán pápa ellen is, ki őt engedetlensége miatt kiátkozta, védeni kellett, — ügyeit elintézte, és september' 4. dikén Barlettában hajóra szállván, nyolcz nap mulva a' zengi kikötőbe ért. Innen octoberben Zágrábba indult, hol a' horvát urak és nemesek néki hódolatukat bemutatták. [17])

E' hírre Erzsébet nem ellenzé többé, hogy Zsigmond Máriával házasságra lépjen, miután némi segédet még is remélhetett tőle és testvéreitől Károly ellen; 's november' 8. dikára országgyülés hirdettetett, mellyen mindenik megye

17) Laurentius de Monacis, az id. h. Thuróczi, de Carolo parvo, 2. Pray, Luciusból (mem. ist. 328. l.) János bánnak egy levelét közli, mellyben a' trawiak kéretnek, hogy bizonyos irást Károly' kezéhez szolgáltassanak, 's úgy vélekedik, hogy ezen irás birta rá Károlyt, Nápolyból Magyarországba jöni. De a' bán' levele october' elején kelt 's a' nápolyi király september' 12. dikén már Zengben volt, és e' szerint az okoskodás összeroskad.

négynégy nemes által volt képviselve, 's melly a' hazafiak' jogainak újabb megerősítését követelte és kinyerte.[18]) Más részről a' jelenvoltak is hűségöket újolag felajánlották, és Zsigmondot, ki magát most az ország' ‚gyám'-jának irta, azon igérettel eresztették útnak Csehországba, hogy addig is, míg ő a' szükséges segéddel onnan visszaérkezendett, egész erővel fogják a' királynékat a' bitorló ellen megvédeni.

De Károly most időmulasztás nélkül Budának tartott. Erzsébet követeket küldött elébe, kik őt megkérdezzék, mi szándékkal jött legyen Magyarországba. — A' végett, volt a' színlett kérdésre a' színlett válasz, hogy az ország' politikai bonyodalmainak véget vessen, 's nemzet és királynék között meg' helyreállítsa a' békét. Erzsébet és Mária aranytól csillogó hintón mentek elébe 's azon hozták Budára. A' lakosság, mellynek azok után, miket tapasztalt, a' női kormány nem lehetett ínyére, örömzajjal fogadta, 's vele jött párthívei az ország' kormányzójának kikiáltották. Mint illyes, karácsonkor gyülést tartatott, mellyen Mária, engedvén a' kénytelenségnek, lemondott a' koronáról, 's helyébe Károly választatott királynak. Midőn Mária férjéhez Csehországba kivánt küldetni, anyja színlett őszinteséggel vallomást tett, hogy női kezek nem képesek a' büszke magyart kormányozni, 's hogy Károlynak is, a' nemzetnek is csak szerencsét kivánhat a' közbenjött változáshoz. A' nápolyi pedig hasonló tettetéssel égre földre esküdött, hogy Lajos' jótéteményeiről soha sem fog megfeledkezni, 's Erzsébetet mindenha anyjának, Máriát mindenha testvérének fogja tekinteni.[19])

---

18) Kovachich, Vestigia Comitiorum, az előbeszéd LIX. dik lapján.

19) Laurentius de Monacis az id. h. Thuróczi, de Car. p. 2—6.

II.

Károly magával vitte a' királynékat Székesfehérvárra, hogy diadalának tanúi legyenek, 's koronázását jelenlétök által is érvényesítsék. De azalatt míg Demeter érsek három ízben kérdé a' népet, ha akarják-e Károlyt királyuknak, 's míg gyengén és mindig gyengébben hangzott a' válasz: ‚akarjuk', — azalatt Lajos' sirjához borultak a' királynék, 's a' hideg márványt forró könyűkkel áztatták. A' nézők mély megilletődéssel szemlélték e' jelenetet, 's midőn a' koronázás után Károly lóra szállott, hogy Székesfehérvár' utczáit béjárja, és szent István' zászlaja, mellyet maga előtt akart vitetni, az egyház' kapuján megakadt és darabokra szakadt, a' kedélyek már hangolva voltak, baljóslatot látni ez' eseményben. A' koronázás az 1385. diki év' végnapján történt; 1386. január' elején Károly kemény téli időben vissza- [1386. indult Budára, 's midőn a' királyi palotába lépne, iszonyú égi háború tört ki a' főváros felett, 's erős földrengés a' királyi teremek' falait kettéhasította. Mind ebben gyászt látott a' nép, melly az új fejdelemre volt jövendő, 's gyászt hallott ki a' csókák' károgásából, mellyek a' gellérthegyről seregesen a' királyi palota felé repültek, 's itt szárnyaikkal verdesték az ablakokat, tépték, öldösték egymást, míg a' babonás rémülés a' király' lelkében és hiveiében is tanyát ütött elvégre. [20])

A' baljóslatok rövid idő mulva teljesedésbe indultak, mert a' Nemesis úgy akarta, hogy Károly vesztének eszközeit gondatlan könnyelmüséggel maga mellett, maga körül szállásoltassa. Megengedte — talán Lajos iránti háladatának fitogtatására — hogy a' királynék egy tető alatt lakjanak

---

20) Ugyanazok. Raphaini Caresini Chronicon, Muratorinál, XII.

vele, 's teljes szabadságban, mert Garáék folyvást körülöttök voltak. A' sebesen megérlelt boszúterv haladéktalan végrehajtást kivánt. Gara azon ürügy alatt, hogy búcsut jő venni a' királynéktól, mielőtt a' Szerémségbe megyen leányának menyegzőjét ülleni, februárius' 7. dikén számos kisérőivel egyetemben bébocsátatott a' palotába. Délután Erzsébet Károlyt magához kéri, hogy levelet közöljön vele, mellyet vejétől Zsigmondtól imént vett vala. Károly alkony felé az özvegy királyné' teremébe jő, a' szokottnál is nagyobb szívesség' jeleivel fogadtatik, 's az olasz urakat, kik őt oda kisérték, elbocsátja. Ekkor Gara 's vele Forgács Balás szintén a' terembe lépnek, búcsuzási szándékkal, úgy látszott. A' nádor rögtön jelt ád Forgacsnak, 's ez a' ruhája alól előrántott csákánynyal halálos sebet mér Károly' fejére. A' gyilkos véres fegyverével utat nyitott magának az elrémült olasz palotaőrök' sorain át, 's Gara' kisérete megszalasztván a' nápolyinak elkábult híveit, király és vár a' nádor' kezében voltak. A' budai polgárság magokra hagyta a' holtnak vélt Károly' olasz és horvát párthíveit, kik az éj' sötétét felhasználva Horváthy János' vezérlete alatt futásban kerestek menedéket. Más nap bocsánat hirdettetett ki mindazok' számára kik az erőszaknak engedve, a' nápolyihoz állottak, 's a' főváros' söpredéke úton útfélen éltette a' királynékat 's az olasz kalmárok' raktárát fosztogatta. Károly béhorpasztott fővel Visegrádra vitetett, 's mert sebei gyógyulást igértek, februárius' 24. dikén megfojtatott. Sokáig temettetlenül hevert a' börtönben, miután VI. dik Orbán, mint felebb emlitettük, kimondotta reá az egyház' átkát; de végre IX. Bonifaczius' parancsából a' visegrádi erősség' alján épült monostor' sirboltjába szállitatott.[21])

21) Máriának Budán 1386. februárius' 28. dikán Forgács Balás' számára kelt adománylevele. (A' jutalom Ghimes várában 's a' hozzá tartozó urodalomban állott.) Thuróczi és R. Caresinus az

Ez volt II.dik Károly' vége, kit alacson termete miatt kis Károlynak nevezett a' magyar. Hazájában örömest tudósokat és költőket ültetett asztalához, 's nyájas hangon tudott velök a' versirás' szépségeiről értekezni. A' magyar földön is számos párthíveket szerzett magának szelídsége és népszerü magaviselete által, de Lajos iránti háladatlansága és adott szavának megszegése átkot szőttek életébe, 's kik a' becsületet és erényt egyébnek tartják üres szónál, saját tettének bérét, a' jámborok Isten' újját látták halálában. —

Zsigmond még az 1385.diki nyáron Brandenburgot testvérének, a' cseh királynak, 's rokonainak, Jobszt és Prokop morva herczegeknek adta zálogba, és e' szerint, midőn az év' vége felé Prágába jött segédért, czímein kivül már épen semmije sem volt, melylyel azt megvásárolhatta volna. A' luxemburgiak megannyian csak zálogra szoktak kölcsön adni, 's az illy viszonyok között igen leleményes Zsigmond 1385. december' elsején a' Duna és Vág közötti tartományt vetette oda tisztes rokonainak zálogúl, hogy őt pénzzel és népeikkel támogassák.[22]) A' nemzet, mellynek megegyezése nélkül történt a' szerződés, 's a' királynék, kiket Gara és Forgács rövidebb úton mentettek meg a' veszedelemtől, most Zsigmond ellen fordultak, 's ez fegyveres erővel akarta magát országgyámi jogaiba helyezni. Május' elején Győrnél állott seregével, 's Lajos' egykori dicsőséges birodalma már annyira bomló félben volt, hogy a' magyar rendek Zsigmond' testvérét a' cseh Venczelt békéltetőül elfogadták. A' békepontok' egyike a' hazafiakat ősi szabadságaikban megerősí-

id. h. H. Corner, Eccardnál, II. k. Dlugoss, X. — Pray Károlyt nem irja magyar királynak, 's okát ha kérded, azért, mivel a' corpus juris hung. szerkesztői őt ‚interrex'-nek czímzik; de ezek Venczelt és Ottót is ‚interrex'-eknek nevezik, 's ha Mária Theresiának atyját III.dik Károlynak irjuk, szükségkép következik, hogy kis Károlynak, mint II.diknak, helyet kell foglalnia királyaink között.

22) Gercken, Codex Dipl. Brandenburgensis, III. k. 136. l.

tette; egy másik pont szerint Zsigmondnak Vas és Trencsén megyék, 's mind azon földek, erősségek és jövedelmek, mellyek az ausztriai és morva széleken egykor István herczeget, Lajos' testvérét illették, birtokul adatnak; 's a' végpontok Zsigmond' adósságait az országra róvják, a' Duna és Vág közötti földekért pedig kétszázezer aranyat fizettetnek Máriával a' morva Jobsztnak. [23]) A' békepontok, úgy látszik, teljesítetlenek maradtak, mert Jobszt utóbb más úton elégíttetett ki Zsigmond által, ki, nem tudni mi okból, ismét Csehországba kisérte Venczelt, mind a' mellett hogy a' győri pontok' egyike férji jogait is biztosította. [24])

A' budai vészből szerencsésen kimenekült Horváthy, Palisnayval és Tvartkóval, ki a' mult évben Garának színre örök barátságot esküdött, hogy a' khulmi tartományt háborítatlanúl birhassa, — a' tengerpartot és Hörvátországot folytonosan háborgatta. A' nádor, tapasztalván már egy ízben a' királynék' személyes jelenlétének üdves hatását, Erzsébetet és Máriát magával vitte, midőn Szerémbe indult, honnan a' körülötte gyülekezendő dandárokkal a' pártosok ellen volt menendő. Esztergomból, hol július' első felében mulatoztak, a' királynék Gara' és Forgács', 's még nehány híveik' kiséretében útnak indultak, 's július' 25. dikén Diakovár alá érkeztek, alig egy órányira Goriántól, a' Garák' székhelyétől. De a' Horváthyak hírt vettek a' királynék' utazásáról, 's lesben állott czinkosaikkal rögtön a' kocsira törtek, mellyben Erzsébet és Mária, lovas kisérőik' oltalma alatt ültek vala. Gara és barátjai számra távolról sem mérközhettek a' pár-

---

23) Pelzel, Lebensgeschichte des K. Wenzeslaus. Urkundenbuch, L.

24) „Sigismundus liberam et plenam potestatem habere debet ipsam dominam Mariam reginam Ungarie consortem et conthoralem ubique in regno Ungarie traducere, habere, et cum ea vivere et morari, prout decet maritum cum reginali consorte sua stare, vivere et morari".

tosokkal, de a' kétségbesés' dühével védték magokat. Gara leugrott lováról, 's rettenthetlen bátorsággal mindaddig oltalmazta a' királynékat, míg a' kocsi alá búván egy horvát, földhez rántotta a' vitéz férfiút, hol a' Károly' halálaért boszút vett gyilkosok' kardjai fejét az útgöröngyhez szúrták. Forgácsot egy gerely leütötte lováról, 's Horváthy őt és a' nádor' egyik testvérét a' királynék szemeláttára lenyakaztatta. A' kisérők' nagyobb része holtan feküdött a' kocsi körül; a' nádor' nehány rokonai futás által menekültek, fia, János, fogságba esett. A' pártosok most kirántják kocsijokból a' királynékat, Erzsébet térdre hull, 's halált kér magára, de irgalmat leányának. Horváthy az anyát 's a' leányt a' zágrábi püspök' Gomnech nevü várába, a' többi foglyokat Posegavárba 's a' Laczfyak' csáktornyai urodalmához tartozó erősségekbe záratta.[25]) Gara Miklós' fejét és Forgácsét Nápolyba küldte Margitnak, kis Károly' özvegyének, hogy a' boszú' müvében gyönyörködjék, 's további segédet nyújtson a' pártosoknak. Margit a' női kebel' dühével a' holt fejek mellé még a' királynékat kivánta, 's e' feltétel alatt igért folytonos segédet. Horváthy a' kivánságnak eleget teendő, Erzsébetet és Máriát a' tengerparton fekvő novigrádi várba szállította, honnan a' vránai perjel, Palisnay János őket Apuliába viszi, ha Velencze által nem gátoltatik. A' signoria, valamint előbb nem állott érdekében, úgy most sem ohajthatá, hogy Magyarország' és Nápoly' koronái azonegy fejre kerüljenek, Zsigmondot pedig már annak ismerte, ki maholnap talán Dalmátországot is hajlandó lesz zálogba vetni. Innen a' készség, melylyel a' királynék' oltalmára kelt. Giovanni Barbadico' hajói Cattarótól Zengig czirkáztak, figyelemmel kisérve a' tengerpart' minden mozdulatát, 's Novigrád, hol

25) Máriának 1387. sz. kereszt' magasztalása napján kelt oklevele, Praynál, hist. r. Hung. II. k. 152. l. Zsigmondnak 1408. ban a' Garák' számára kelt adománylevele. Thuróczi, IV. 1.

a' perjel a' királynékat fogva tartotta, 's hová a' főbb pártosok az új bán, Losonczy László', a' Maróthyak', a' Kanizsayak 's a' Frangepánok' dandárai elől, a' nápolyi segéd' érkezéseiglen vonúltak, Barbadico' személyes vezérlete alatt ernyedetlenül ostromoltatott. [26])

III.

A' diakovári vérnap' hirére a' hazafiak Budán összegyülekeztek, és Zsigmondot, kitől várták, hogy a' királynénak minél előbbi megszabadítására mindent fog elkövetni, az ország' főkapitányának választották. Követek mentek hozzá, kik megérkezését siettessék, de a' pénz' szűke talán még inkább, mint hanyagsága őt majdnem az év' végéig Csehországban marasztatták.

1387.] Az 1387. diki év' első napjaiban magyar és cseh fegyveresekkel Horvátországba érkezett. Kapronca' vidékén Erzsébet' halálának hirét vette. A' vránai perjel, midőn már nem látna módot a' velenczeiek' ismételt ostromait visszaverni, az özvegy királynét Mária' szeme előtt megfojtatta 's a' holttestet a' várfalon ledobatta, [27]) hasonló sors várván Máriát is, ha akár Zsigmond, akár a' velenczeiek új ostrommal fenyegetnék az erősséget. A' záraiak Erzsébetet február' 9. dikén egyik kolostorukba temették; Barbadico a' novigrádi vár' szigoru békerítésére szoritkozott; és Zsigmond, húzamos mulatozás után a' dunántuli részeken, mellyeknek nemességét és városait adományozások és kiváltságok által magához édesgette, Budára érkezett. Hívei most királyuk-

26) R. Caresini chronicon. Thuróczi az id h. Máriának felebb említett oklevele.

27) R. Caresini chron. Thuróczi az id. h. Paulus de Paulo, Schwandtnernél.

nak választották, 's a' fejetlenség' átkát keservesen érző nemzet békén nézte, midőn öt martius' 31. dikén Benedek veszprémi püspök — mert az esztergomi szék üresen állott, 's a' kalocsai érsek valószinüleg a' pártosokkal tartott, — Székesfehérvárott magyar királynak koronázta.[28]) Zsigmond ekkor huszadik évében állott, 's a' hazafiak remélhették, hogy a' férfi kor ollyas tulajdonokat is fog benne megérleltetni, mellyeknek ország és nemzet hasznát láthatnák.

Zsigmond virágvasárnap koronáztatott királynak. Nagycsötörtökön a' dalmátokat és horvátokat felhívta, maradnának meg szilárdul régi hűségökben, vitézül küzdve a' pártosok ellen, kiket, mihelyest az ország' egyházi és világi nagyaival tanácskozott, érdemökhöz képest fog megbüntetni, valamint más részről a' hívek érdemelt jutalmokat fogják venni. Ezen hívek' egyike Gara Miklós macsói bán volt, a' meggyilkolt nádornak fia, ki saját dandárával és a' király' cseh zsoldosaival a' pártos Jankyak' és Danfyak' hadait Temesvár' környékén legyőzte, 's a' Dunán átkelvén, Horváthy

---

28) Zsigmondnak az esztergomi főegyház' számára 1388. dec. 8. dikán (?) kiadott adománylevele. Windeck, Zsigmond' életirása (német nyelven), Mencken, script. rerum germ. czímü gyüjteményében, I. k. 1078. l. R. Caresini chron. Thuróczi Zsigmond' koronáztatását helytelenül 1386. június' 10. dikére teszi. — Történetiróink és jogtudósaink bövségesen 's egymástól eltérőleg fejtegették, mi jogczímmel birta legyen Zsigmond a' koronát; ő maga több okleveleiben említi, hogy azt a' nemzet' ‚választásának' köszönheti, 's úgy tudták a' velenczeiek is, kiknek követe Pantaleone Barbo sokat fáradozott, hogy a' Budán 1387. martiusban összegyült hazafiak öt királynak válaszszák, 's kiknek herczege Michele Steno Zsigmondot 1412. ben e' szavakkal apostrophálta: „regnum tuum, quod non jure haereditario, sed electionis scrutinio ad te delatum est, nobis adjuvantibus erectum". Ehhezképest felesleges dolog, Zsigmond' nemzedéki táblájat nápolyi Lászlóéhoz mérni, vagy magánjogra oltván a' közjogot, fiusitásról szólani. Hogy egyébiránt Zsigmondot nem éri a' választás, ha Mária öt nem mondja férjének, azt lehetetlen kétségbevonni; 's így e' példából is világos, mit felebb említettünk, hogy a' korona' továbbszállását a' gyakorlatban mindig többnemü elvek' vegyülete szabályozta.

Jánost és czinkosait Szerémből kiűzte, Újlakot — jelenleg Illok — bevette, Laczfy Imrét, Endre' fiát elfogta, 's Posegavárt, hová magát Horváthy czinkosaival vette volt, szintén kezére kerítette. Horváthy János hittel fogadá, hogy a' királyné haladék nélkül szabadon bocsátatik, 's míg ez megtörténendett, kezesül Simontornyay István' hatalmába adatott. De azalatt míg Gara Lázárt a' szerb fejdelmet, anyja után nagyatyját, a' magyar korona iránti engedelmességre visszahozta, Simontornyay Horváthyt elszöktette. Tvartko fegyvereseket adott melléje, kikkel a' velenczeiek által már egy év óta szorongatott Palisnay' segédére Novigrádnak tartott; de a' Frangepánok és Maróthyak erőt vettek rajta, 's ismét elfogták, hogy újra elereszszék, hírt vinni a' novigrádiaknak ügyök' bukásáról, és Mária' szabadulását kieszközölni.[29])

Mária — mondják — esküvel fogadta, hogy Palisnay és Horváthy bántatlanúl maradnak, ha őt szabadon bocsátják. Azon körülmény, hogy a' Zsigmond által vránai perjellé kinevezett Nagymihályi Albert a' velenczeiekhez 's a' Frangepánokhoz csatlakozott, talán Mária' igéreténél is inkább hajlandóvá tette Palisnayt az erősség' átadására. Június' 4.dikén olly feltétel alatt, hogy ő és társai Tvartkóhoz Bosniába vehessék magokat, a' várat 's a' királynét Barbadiconak általadta. Mária Novigrádból Nóvába ment, 's innen Zengbe, hol a' signoriának követei neki a' herczeg' 's a' tanács' tiszteletét bejelentették. Zengből július' 1.sején Zágrábba indult, 's csak itt találkozott Zsigmonddal.[30]) A' különben mindig járókelő férj nem igen sietett hitvesének fogadására, ki szabadságát nem néki, hanem Velenczének köszönhette. Ne feledd munkádba iktatni, mondá utóbb Lorenzo de Monacisnak, a' velenczeiek' követének, kit már több ízben

29) Zsigmondnak a' Garák' számára kiadott 's már felebb említett adománylevele.

30) Caresini chron. Paulus de Paulo.

idéztünk jegyzeteinkben, — ne feledd beiktatni, hogy e' velenczeiek' segédével menekültem a' rabság' járma alól, hogy a' szabadságot, mellyet az enyéim között elvesztettem, ott, hol nem reméltem, a' velenczeiek között ismét feltaláltam, 's hogy a' félelem csak akkor hagyott el, bizodalommal csak akkor tekintettem a' jövőre, midőn gályájok' padolatát éreztem lábaim alatt.

Palisnay 's a' Horváthyak a' Száván túl folytatták véres játékukat. A' Frangepánok 's a' Maróthyak, Gara Miklós és Kanisay István állottak velök szemben. Harap Miklós és Botos Domokos szintén hű szolgálatot tettek Zsigmondnak. Gara Diakovárt 's a' szomszéd erősségeket bevette, a' Frangepánok Medvevárt Zágráb' közelében; Kanisay Korpád Jánost, az elégedetlen horvát urak' egyikét elfogta 's Budára küldötte, hol a' boldogtalan lófarkon a' város' utczáin felalá hurczoltatott, végre lenyakaztatott és felnégyeltetett.[31]) A' Gara által Zsigmondhoz küldött foglyok szintén kivégeztettek. Bosnia e' közben mindig többtöbb, kivált horvát szökevényekkel telt meg, 's Tvartko, ki Cattarót 's a' Narenta' torkolatát már is birta, a' szökevények' segédével a' segéd után hijába kinéző dalmát városokat háborgatta, 's Nagymihályi Albertet kényszerítette, hogy a' vránai erősség' ostromával felhagyjon.[32])

Zsigmond hírt vett híveitől, hogy a' dalmát városok Velencze' oltalmát keresik, azon Velenczéét melly minapában az 1381. diki békekötés' megerősítését kérte, 's melly most ujból rést látott, Dalmátországot felsőbbsége alá fogni. Más részről a' moldva vajda, széttépvén a' hűbéri viszonyt, melly őt a' magyar birodalomhoz kapcsolá, máris a' lengyel ko-

31) Zsigmondnak Budán 1387. ben Katalin napján Frangepán János' számára kiadott oklevele. A' Garák' adomány levele 1408. ból. Kerchelich, hist. eccl. zagrab. 337. l.

32) Lucius, memorie istoriche, 334. 's kk. ll.

ronát uralta. Galicziában és Lodomeriában hovatovább többtöbb jelenség arra mutatott, hogy e' tartományok első alkalommal szintén Vladiszlávhoz fognak pártolni. A' bosniai és horvát lázadás, végre, daczára azon egyes előnyöknek, mellyekkel Zsigmond' vezérei dicsekedhettek, a' Száván átharapodzni látszott, 's már a' szorosabb értelemben vett Magyarországot is fenyegette. A' dolgok' ez' állásában a' szétágazó hadi kisérletek' helyébe egybevágó, tartós működés volt léptetendő, ollyas, melly pénzt és lelkesedést igényelt, és Zsigmond, midőn a' királyi székre lépett, a' közpénztárt üresnek, a' nemzetet maga iránt jéghidegnek találta.

Hogy addigis, míg a' birodalom' jövedelem - forrásai megnyílni fognak számára, a' legszükségesebb költségekre szert tehessen, Zsigmond 1388. május' 17. dikén Trencsénben a' brandenburgi rendek' képviselőivel találkozott,[33]) 's megegyezésökkel öszves jogait Brandenburgra most már ollyformán szállította Jobszt és Prokop morva határgrófokra, hogy ama' tartomány teljesjogu tulajdonként az övéké és örököseiké legyen, ha 1396. ig általa bé nem váltatik; egy úttal János ifjabb testvérére, ki a' szerződést gátolhatta volna, díjul, a' cseh koronára netalán nyiló jogait szállította. Az alku húszezer hatvanad cseh garast hozott be Zsigmondnak, mellyeket Jobszt neki nyomban lefizetett, 's mellyek több ezer cseh zsoldosnak fogadására elégségesek voltak.[34])

E' zsoldosokkal személyesen indult Bosniába, miután september' 29. dikén a' lengyel királylyal, kivel Moldva miatt meghasonlott, egy évi fegyverszünetre lépett. Octoberben ha-

33) Gercken, C. D. Brandenb. III. k. 399. l.

34) Praynál olvasom: scriptores germani pecuniam pignoris viginti millia grossorum bohemicorum statuunt, quod pro ratione illius etiam temporis parum est. De a' német irók nem húszezer cseh garasról, hanem húszezer hadvanad (sexagena, schock) cseh garasról szólanak, mi = nyolczvannégyezer magyar arany.

dait Gara Miklós nádor', Koroghy István macsói bán', Laczfy György', és Alsán Pál' dandáraival egyesítette, a' bosniai határszélen fekvő erősségeket bevette, 's a' pártosok' több főnökeit, köztök Horváthy Jánost és Horváthy Pált elfogta. A' püspöknek Zsigmond megkegyelmezett, legalább életben tartotta, de János Pécsre vitetett, lófarkon hurczoltatott, 's miután a' bakók tüzes fogókkal csipdesték, felnégyeltetett és a' város' kapuira függesztetett.[35])

November' végén Zsigmond visszatért Budára, a' nélkül hogy hadnagyai a' bosniai széleken és bakói Pécsett a' lázadást elfojtották volna. Palisnay János szerencsésebb volt társainál, 's most Tvartkóval ismét Dalmátiára vetette magát, hol Nagymihályi 's a' Frangepánok magokra hagyatva nem voltak képesek kettejöknek sükerrel ellenállani. A' dalmát városok segédet annyi kérelmeik után Zsigmondtól már nem remélve, 's Velencze' felsőbbsége alá csak a' legroszabb esetben szándékozván adni magokat, szoros oltalmi és támadási szövetségre léptek egymással.[36]) Nehéz állásukból ez' úttal a' törökök által emeltettek ki.

Lázár szerb fejdelem **1375.** ben Murádtól békét vásárolt magának. A' feltételek súlyosak voltak, mert ezer fegyverest tartozott Murád' zászlai alá adni, és évenkint ezer font ezüstöt adóul fizetni. Tizenkét évig türte, de **1387.** ben, miután Gara' közbenjárására közte és a' magyar korona között a' régi viszony helyreállott, a' török jármot kiütötte. **1389.** ben Murád személyesen indult Lázár ellen. A' mult év- [1389. ben Bolgárországot a' Balkántól a' Dunáig meghóditotta; ha Szerbiát is hatalmába ejti, Tvartko magára várhatta a' végveszélyt, mert Lázárnak, midőn **1387.** ben a' törökök ellen támadt, szövetségese volt. Ez' okon felhagyván a' dalmát

35) Kerchelich, hist. eccl. zagr. 337. l. Thuróczi, IV. 4.
36) Lucius, memorie istoriche, 343. l.

városok' háborgatásával, öszves erejét a' Lázáréval egyesítette, 's a' közveszedelemtől indítatva, és hogy a' szerb fejdelmet ismét a' magyar birodalomhoz minél szorosabban fűzze, Gara is Lázár' segédére vitte dandárait. Június' 20. dikán a' Rigómezőn hatalmas csatát vívott a' két sereg, mellyben Murád is Lázár is életöket vesztették. Mindkét fél magának tulajdonította a' diadalt, 's a' csatának az volt eredménye, hogy Bosnia még most bántatlanúl maradott, István, Lázár' fia pedig nővérét Bajazednek, Murád' utódának hitvesül adván, függetlenségét a' törököktől ugyan meg nem menthette, de a' tartományt mégis Bolgárország' sorsától megóvta. [37])

Bajazed most Konstantinápoly ellen fordult, 's Tvartko, török zsoldosokat is gyűjtvén zászlai alá, ujból Dalmátiára támadt. A' veszedelem' nagysága Zsigmondot is némi erőfejlesztésre birta. Seregének részét Bubek Detrik' vezérlete alatt Palisnay János 's a' vránai erősség ellen küldé; másik részét személyesen Bosniába vivé. Hadnagyai, a' macsói bán Koroghy István, a' Kanisay testvérek, Gyulaházy László és Szereday István az Unnának tulsó partján bevették Boricsot és Czettinát, 's a' magyar fegyverek más irányban is szerencsések voltak. [38]) De Tvartko Bubeket Vránánál megverte, és Zsigmond e' hírre novemberben Magyarországba visszavonúlt. A' bosnyákok az év' vég napjaiban bevették 1390.] Klisszát és Osztroviczát Horvátországban, 's 1390. nek elején a' tengerparton valamennyi dalmát - magyar várost, köztök Trawot, Sebenicót, Spalatót; csak a' hatalmas Zára daczolt Tvartkónak, ki magát most Ráczország', Bosnia' 's

37) A' Garák' számára 1408. ban kelt adománylevél. Lucius, de regno Dalmatiae et Croatiae, V. 3. Hammer, Geschichte des osmanischen Reiches, I. k. 208. 's kk. ll.

38) Katona, hist. critica regum Hungariae stirpis mixtae, tomulus IV. ordine XI. a' 276. 's kk. lapokon.

a' tengerpart' királyának mondta, 's a' városok' szabadítékaiban nevét a' nagy Lajoséi mellé irta. [39])

Midőn Tvartko hatalmának tetőpontján állott, a' pártoslelkü perjel, kinek az alkalmat, Dalmátiára vinni fegyvereit, köszönhette, — Palisnay János 1390. februárius' 16. dikán meghalálozott, következésében azon sebnek, mellyet három hónappal azelőtt Vránánál zárai vitéz kéztől vett vala. [40])

Zsigmond Bosniából Temesvárra indult, olly szándékkal, úgy látszik, hogy Mircse oláh vajda' mozgalmait kisérje, ki a' törökök' közeledésének hírére, fel sem véve Magyarországhozi viszonyát, a' lengyel királylyal szövetségre lépett. [41]) Fogadása, hogy ezentúl is a' magyar korona' hűbérese akar maradni, 's hogy e' szövetségből, melly csak a' törökök ellen van irányozva, a' magyar birodalom' tartományaira haszon fog háromolni, nem baj és veszély, az ellene készült erdélyi vajdát visszavonulásra birta. De a' moldvai István' fékezésére, ki árulásának palástolásával is felhagyott, Zsigmond Kanisay Istvánt, a' székelyek' grófját a' havasokon általküldte, 's ez népével az elrekesztett hegynyilásokat rettenthetlen bátorsággal bevévén, útat nyitott Zsigmondnak és seregének. István nagy - alázatosan a' király' táborába érkezett, lábaihoz borúlt, ruhájának szegélyét megcsókolta, 's kegyelemért esdekelt. Zsigmond megbocsátott néki, 's miután őt a' magyar korona iránt ujból hűségre eskette, visszament Erdélybe. [42])

---

39) Paulus de Paulo. Lucius, de regno Dalm. et Croatiae, V. 3.

40) Paulus de Paulo.

41) A' szövetségről szóló oklevél kelt Szoczovban, Gertrud' napján, 1390. L. Codex diplomaticus regni Poloniae et magni ducatus Litvaniae (szerkesztője: Matthias Dogiel, cler. reg. schol. piarum) Vilna, 1758. I. k. 598. l. V. ö. Pray, hist. r. Hung. II. k. 162. l.

42) Thuróczi, IV. 5. Zsigmondnak Kanisay István' számára 1393.ban kelt oklevele, Katonánál, hist. crit. XI. k. 293. l.

Azalatt míg Zsigmondot István Moldvában foglalkodtatá, Jagyell Vladiszláv régi szándékát, a' veres Russziának hivott tartományokat ismét a' lengyel koronához kapcsolni, végrehajtotta. Sereget küldött Galicziába, 's e' sereggel hitvesét, a' férfilelkü Hedviget, hogy veres Russziát mintegy Lajos' öröksége gyanánt látszassék követelni. Zsigmond' helytartója Kapolyi János nem birt elégséges erővel, vagy nem akart a' lengyeleknek ellenállani; fegyvereseit a' Karpatokon általhozta, 's Lemberg, és több erősség, köztök Halics, Zydaczew, Peremisl, Jaroszláv, Grodek, Terebovl, csekély magyar vagy szilézíai őrizeteik által csak hézagosan oltalmaztatva, Hedvig' kezébe estek. [43]) Igy veszett oda Gali-

---

43) Dlugoss, X. — A' veres - russziai tartományok' viszonya Magyarországhoz a' magyar és lengyel történetnyomozóknál egyiránt elferdítve adatik elő. Lengyelország' első felosztása t. i. épen a' magyar történetnyomozás' virágzó korszakába esvén, nemcsak Kollár és Benczúr, kikkel a' felosztás' tényében törvényes erőt nem látó Mária Theresia magának jogczímet kerestetett Galiczia' és Lodomeria' birtokához, hanem többi történetvizsgálóink is, Katona, Pray, 's Engel, ki huszonkét éves korában bocsátotta közre első izben munkáját Halicsról és Vladimirről, némi hazafiságból annak bébizonyitásán fáradoztak, hogy veres Russzia a' monarchia' első kezdetétől fogva, sőt már azelőtt is magyar felsőbbség alatt állott, hogy a' halicsi és vladimiri orosz fejdelmek, mindig a' magyar királyok' hübéresei voltak, hogy a' lengyel koronának négyszáz évig veres Russzia felett gyakorlott jogai csak önkényen sarkallanak, 's a' t. És más részről a' lengyel történetirók Dlugosstól kezdve Naruszeviczig és napjainkig, mind abban, mit munkánk' folyamatában királyaink' nagyobb kisebb szerencsével járt kisérletéről, veres Russziát hol hübéri, hol közvetlen viszonyba hozni a' magyar koronával, érintettünk, csak bitorlást, 's a' lengyelek' négyszáz évi birtoklatában jogainknak — ha voltak is — teljes elévülését látták. 'S az egymással versengett felek megett kémlelve az orosz állott, ki veres Russziát történetirói, 's időről időre publicistái által is orosz aggregatumnak hirdeti, 's ki most épen úgy mosolyog, midőn a' rusznyák nemzetiségnek ápolására czélzó törekvéseket látja, mint mosolygott akkor, midőn apáink 1790. ben Galicziának és Lodomeriának bekeblesitését a' magyar korona' birodalmába sürgetni kezdették, 's midőn 1832. ben a' lengyel forradalom után az országgyülés már nem tudta, mit csináljon e' kérdéssel, mert hiszen — mint egymásnak mondogatni szoktuk — Galiczia lengyel tartomány, nem magyar. Igen, lengyel tarto-

czia 1390. ben, 's ez' időtől fogva, Lengyelországnak 1773. ban történt első felosztásáig, tehát majdnem négy századig folyvást a' lengyel koronához tartozott. Lodomeriának részét, mint felebb láttuk, az áruló várnagyok már korábban a' litvánok' kezére játszották, másik része, Podoliával együtt, melly Koriatovics Tódort, magyar hübérest uralt, Galiczia után hullott.

Zsigmond az országot ingadozni érzé, merre jártkelt, mindenütt; 's az 1391. diki év' elején Hedvighez utazott [1391. Krakóba, a' végett, úgy látszik, hogy öt békére hajlítsa, mert a' nagyravágyó asszony talán nem volt idegen a' gondolattól: szövetkezni az elégedetlen magyar nagyokkal, hogy Mária' halálának esetére — a' gyenge nő' halálát mindenki várta — férjének szent István' koronájához is útat nyisson.

Az 1391. diki nyáron Oláhország — őseink Havaselvének vagy Havasalföldnek nevezték — török járom alá került. Bajazed ugyanakkor Szerémbe is küldte dandárait, 's ez volt a' törökök' első megjelenése magyar földön. Maróthy János Nagyolasznál és Nagyzengnél szerencsésen megvívott velök, és hadnagyaikat visszavonulásra kényszerítette.[44]) A' következő évben Zsigmond személyesen indult a' törökök ellen, hogy őket az ország' határaitól elrettentse, és Oláh- [1932. országot, mellyet új szövetségese a' lengyel király segitség nélkül hagyott, a' koronának visszaszerezze. Vele voltak unokatestvérei Jobszt és Prokop, vele Cilly Vilmos, a' stájer és vend földnek egyik hatalmas dynastája. A' Dunán leuszó magyar naszádok a' török-oláh hajósereget szétrombolták, 's a' török erő, melylyel Zsigmond Bolgárországban

---

mány; körülbelől azon értelemben, mellyben Horvátországot magyar tartománynak mondjuk.

44) Zsigmondnak Maróthy János' számára kelt oklevele, Kollernél, hist. e. quinque eccl. III. k. 289. l.

megütközött, tetemes veszteséget szenvedett.[45]) E' közben Tvartko bosniai fejdelem tekervényes életpályáját befejezte, 's utóda Dabizsia István, Zsigmond' szerencsés hadviselésének hirére, a' magyar király' felsőbbségét önként megismerte.[46]) Ez halálos csapás volt a' szávaparti magyarhorvát elégedetlenekre nézve, mert Vrána és Osztrovicza, mellyek 1393.] még Palisnay János' rokonainak kezében voltak, 1393. nak elején szinte Zsigmond' hatalmába kerültek.[47]) Dobor' vára a' Bosna' vizének balpartján volt végmenedékhelyök, de ezt is a' Gara testvérek bevették,[48]) 's az innen is kimenekült és nyomban üldözőbe vett pártfőnökök a' szerémi rengeteg erdőkbe vették magokat. Vajdafy György kikutatta a' boldogtalanokat, 's hajnalban rajtok ütvén, a' meglepett és számra csekély, tehát sükeres ellenállásra nem képes csoportot hitegetések által arra birta, hogy magát megadja. Harminczketten voltak, köztök hedervári Konth István, a' magának Nápolyban fényes érdemeket szerzett nádornak vitéz fia. Vajdafy külön mindeniköknek kegyelmet igért Zsigmond' nevében, 's az álnok ember kezdetben úgy bánt velök, mint feleivel, nem mint foglyokkal; de útközben vasra verette öket, 's így kisértettek Budára. E' méltatlanságon felháborodva, mert Vajdafyban csak Zsigmond' eszközét látták, elhatározták magokban, hogy a' tisztelet' minden jele nélkül

---

45) H. Corner, chron. az 1392. dik évhez. Katona, epitome chron. II. k. 173. Mit Thuróczi, IV. 6. Nikápoly' bevételéről mond, az későbbi történet, mind a' mellett hogy Zsigmond' országlásának hatodik évébe helyezi. Ő Mária' halálát is Zsigmond' országlása' hatodik évében mondja történtnek, pedig oklevelekből tudjuk, hogy Mária 1395. nek elején még élt. Egyszer mindenkorra megjegyzem, hogy a' chronologiai rend Thuróczinak ezen annalistájánál módfelett kuszált.

46) Ducange, familiae dalm. c. 9.

47) Paulus de Paulo, összevetve Katona' hist. crit. - nak XI. dik kötetével, a' 335 — 6. lapokon.

48) Zsigmondnak a' Garák' számára 1408. ban kelt adománylevele.

fognak szemébe nézni annak, kit ők fejdelmöknek soha sem ismertek. Ugy lőn. Ott ült tanácsosai között Zsigmond, 's parancsolá, hogy a' foglyok színe elébe vezettessenek. Néma daczczal állottak meg előtte. Zsigmond dühében palotája elébe vitette őket, 's mindnyájukat lenyakaztatta. Midőn Konth Istvánra jött a' sor, hanyatfordult a' tőkére. Látni akarom, mondá, a' pallost; a' halál régi ismerősöm, szemben voltam vele több csatában, 's nem féltem tőle. Apróda — Csókának hivták — keservesen felzokogott, midőn urának fejét lehullani látta. Zsigmond jelen volt a' kivégeztetésnél; a' fejdelmek e' korban szemtanúi szoktak lenni illyes jeleneteknek. Csóka jajveszékléseivel magára vonta a' király' figyelmét. Hozzá fordúlt. Ne sírj, fiú, mondá neki, eztán én leszek urad, hatalmasabb és bőkezüebb, mint Konth. Én neked, cseh disznó, soha sem szolgálok, — volt a' válasz; és Zsigmond' intésére a' fiúnak fejét azon tőkére fektették, mellyen ura elvérezett. [49])

Még száz évvel később, énekei voltak a' népnek, dicsőitők azokat, kik férfiasan szembeszállottak a' halállal, melly a' törvénynek közbejötte nélkül mondatott ki reájok. 'S e' nap volt oka, kiált fel Thuróczi, hogy Zsigmond halálának orájáig ingadozni érzé fején a' koronát. Külszövetségek, minő az vala, mellyet ez' évben december' 18. dikán III. dik Albert ausztriai 's Vilmos meisseni herczegekkel kötött, [50]) nem pótolhatták a' hiányzó alapot, mellyen biztosan nyugszik a' kormány; 's e' szövetség különben is testvére Venczel ellen volt irányozva, kit röviddel utóbb elfogatott, olly czélzattal, hogy római királynak választassék helyébe, 's a' cseh királyságot is magához ránthassa, mellyre való jogait még 1388. ban a' felebb említett zálogítás' alkalmával, ifjabb testvérére, Jánosra, szállította.

49) Thuróczi, IV. 7.
50) Pelzel' id. m. a' XCVI. dik szám alatt.

1394.] **1394.** július' elején Zsigmondot a' bosniai határszéleken találjuk, hol Dabizsiával, ki az előde által a' dalmát városokra gyakorolt jogokról önként lemondott, új szerződésre lépett, mellynek erejénél fogva Bosnia, Dabizsiának halála után, Zsigmond' közvetlen kormánya alá volt jövendő.[51]) Július' 24. dikén Új-Szandeczen a' lengyel királynéval találkozott. A' három évvel azelőtt kötött fegyverszünetet most ünnepélyes béke- és barátságígéretek váltották fel, mellyeknek Zsigmond' ideiglenes lemondása a' magyar korona' jogairól veres Russziára, szolgált alapúl.[52]) Az aldunának jobb partján ujból jelentkezett törökök, kik itt Viddint, Szilisztriát, Nikápolyt elfoglalták, és Ziszmánt, a' magyar koronához visszapártolt bolgár fejdelmet fogságra vetették, méltán kivánatosnak láttatták Zsigmonddal a' hatalmas Jagyell Vladiszlávnak barátságát.

Bajazed a' magyar követeket, kik őt az elfoglalt bolgár és oláh erősségek' kiadására felhivták, egy ideig Brusszában őrizet alatt tartatta, 's midőn a' hadviselés' szerencsés folyamáról hírt vett, fegyverekkel gazdagon kirakott teremben fogadta őket. Menjetek vissza uratokhoz — e' szavakkal fordult hozzájok — 's mondjátok néki, hogy a' fegyverek, mellyeket itt láttok, hatalmas jogot adnak nekem az ő tartományaihoz.[53])

A' követek meghozták az üzenetet, és Zsigmond most szövetségre lépett a' haldokló keleti birodalommal, mellynek öszves területe Konstantinápoly' környékéből állott, és Kanisay Miklós tárnokot Francziaországba küldötte, hogy a' keresztyénség' nevében segédet kérjen, nem az eszelős VI. dik Károlytól, hanem az ország' nagyaitól, a' nyúgoti lovagság' virágától. Kanisay elmondta Bajazed' fenyegetését, hogy lo-

51) Lucius de r. Dalm. et Croatiae, V. 3.
52) Dlugoss, X.
53) Thuróczi, IV. 8.

vait szent Péter' templomában fogja abrakoltatni, és parancsait Rómából küldeni Europa' minden fejdelmeire, — olly szavak, mellyek Bertrand du Guesclin' hazájában és korában minden vitéz lelket boszúra gyúlasztottak. Párisból IX. Bonifáczius pápához ment Kanisay, hogy vele keresztes háborút hirdettessen a' törökök ellen, 's a' joanniták' és a' német lovagok' elöljáróihoz levelek mentek, mellyek őket közremunkálásra felhivják. [54])

1395. martius' 7. dikén Mircse oláh vajda saját és [1395. bojárainak nevében hittel fogadta, hogy valahányszor Zsigmond személyesen indul a' török vagy más hatalmasság ellen, mindannyiszor ő is személyesen fog öszves fegyvereseivel a' király' táborában megjelenni; ha pedig a' magyar erő nem Zsigmond' személyes vezérlete alatt megyen a' török vagy más valaki ellen, akkor ő szintén csak serege által tartozik jelen lenni, mindkét esetben arra köteleztetvén, hogy Zsigmondnak hadait, midőn az oláh földön átvonúlnak, élelemmel 's a' mi ezen kivül még szükséges volna, saját költségeiken ellássa. Az oklevél Brassóban kelt, és Zsigmond, úgy látszik, Erdélyben 's a' tiszai részeken mulatozott mindaddig, míg a' franczia connétable, gróf d' Eu, pünkösd után hatszáz lovaggal megérkezett. [55]) A' magyar sereg ekkor Erdélyből Oláhországba nyomúlt, a' törököket megtámadta 's a' Dunának tulsó partjára szorította, és Kis-Nikápolyt makacs ellenállás után, mellyet elvégre Maróthy János 's a' Kanisayak' dandárai megtörtek, bevette. [56]) Ezen eredményekre szorítkozott az 1395. diki táborozás; nagyobbak' véghezvite-

54) Zsigmondnak 1397. ben a' Kanisayak' számára kelt oklevele. Froissart, Chroniques et histoires, l. IV. Chalcocondylas, de rebus turcicis, Paris, 1650, a' 39. dik lapon, és Stritternél.

55) Chronicon Mellicense, Peznél, I., az 1395. dik évhez.

56) Zsigmondnak a' Maróthyak' 's a' Kanisayak' számára kiadott, 's már felebb idézett oklevelei.

lére Zsigmond a' több felöl igért nagyobb sereg' megérkezését akarta bevárni. Az oláh nem késett hitét megszegni. Midőn a' magyarok visszatértek, Mircse az Oltnak innenső partján lévő hegynyilásokban lest vetett a' királynak, 's méregbe mártott nyilakkal lövöldeztetett reá. A' franczia lovagok elébe tartott pajzsaikkal oltalmazták, Gara Miklós' és Perényi Péter' vitézei pedig az orgyilkosokat a' sziklákról a' mélységbe vetették. [57])

A' lefolyt táborozás' megnyitásakor, május' 17.dikén a' boldogtalan Mária, kinek ifjusága egy hosszú szenvedés volt, Nagyváradon meghalálozott. [58]) Zsigmond Kanisay János esztergomi érsekre bizta, hogy az elhúnytat szent László' lábaihoz temesse, 's az érsek Nagyváradról Kassára indult nagyszámu fegyveres kisérettel, féken tartani a' felsőbb részek' elégedetleneit, kik Mária' halála után az országot örömest Hedvigre szállították volna. [59])

IV.

Venczel cseh király János testvérének köszönhette, hogy fogságából még 1394.ben kiszabadult. Megszabadítóját Csehország' főkapitányának és helytartójának nevezte ki, de röviddel utóbb hivatalából letette, mert látnivaló volt, hogy a' testvér egészen magához akarta rántani a' főhatalmat. A' prá-

57) Ugyanannak adománylevele 1408.ból, a' Garák' számára.

58) Anonymus archid. Sommersberg' Script. rerum siles. czímü gyüjteményének II. kötetében. Dlugoss, X.

59) Dlugoss semmit sem tud arról, hogy Jagyell Vladiszláv Magyarországra tört 's csak Kanisay által visszatartóztatott volna. A' mit Zsigmondnak a' Kanisayakat magasztaló, felebb idézett oklevele az érsek' ebbeli érdemeiről mond, azt a' történeti források' gondos egybenvetése tulzásnak láttatja. Ovakodjunk az okleveleket, kivált az adománylevéleket minden tekintetben hiteles iratoknak tartani.

gai lakosság Jánoshoz szított, és Venczel a' fővárost szigorúan megbüntetni akarván, a' hóhért maga előtt sétáltatta utczáról utczára, 's a' polgárokat saját házaik előtt lenyakaztatta. Erre az egész ország fellázadt, és Venczel február' 2.dikán Zsigmondot követség által megkereste, jőne [1396. Prágába, őt rokonaival 's az országnagyokkal kibékéltetni, 's mert tudta, kivel van dolga, úti költségül kétezer aranyat küldött. Zsigmond haladék nélkül Prágában termett, 's a' kibékülés' művét elősegítette egy váratlan körülmény: János martius' elsején rögtön meghalálozott. A' prágaiak ugy tudták, hogy Zsigmond 's a' morva atyafiak mérget nyújtottak néki, mert előttök fogta volna a' cseh koronát örökleni. Es e' gyanú valószinüséggé emeltetik azáltal, hogy János' halálának napján Zsigmond és Venczel alkura léptek egymással, mellynek erejénél fogva közülök az, ki korábban figyermekek nélkül elhal, a' másiknak örökösévé váljék. [60]) Az oklevél emlegeti az urak', nemesek' és egyéb hívek' tanácsát és megegyezését, de annyi bizonyos, hogy a' magyar nemzet országgyülésileg nem nyilatkozott ez' ügyben.

Miután Venczel, mint római király, Zsigmondot Németországban helytartójának nevezte, 's ez meg' a' cseh nagyokból kormánytanácsot alakított, mellynek megegyezése nélkül Venczel' intézkedései érvénytelenek legyenek, a' luxenburgi ház' tagjainak gyülése eloszlott. Zsigmond Kninbe 's innen Nonába sietett a' horvát-dalmát ügyek' elintézésére, 's Velenczéveli értekeződés végett. A' signoria késznek nyilatkozott, azon franczia hajókhoz, mellyeket Zsigmond már a' nónai kikötőben talált, még több gályákat adni, 's negyven és egynehány nagyobb hajó csakugyan a' fekete tengerbe indult, a' Duna' torkolatánál a' hadviselés' fejleményeit bevárni.

---

60) Pelzel, K. Venzeslaus, Urkundenbuch a' CXXIV. d. szám alatt.

A' franczia keresztes sereg, melly Zsigmondnak segédére volt jövendő, még a' mult évben indult útnak, 's miután Németországban is többen, kivált bajorok és svábok hozzá csatlakoztak, a' Duna' mentében az országba 's Buda alá érkezett. A' franczia lovagok' élén a' Bourbon háznak négy tagja: János neversi, Jakab la marchei grófok, 's Fülep és Henrik bari herczegek állottak; az öszvesen tízezer emberből álló franczia seregnek vezérei voltak, — a' connétable artoisi Fülep eui gróf mellett, ki már a' mult hadviselésben is részt vett, — Boucicault tábornok, viennei János a' franczia tengeri erőnek nagya, gróf de Coucy, és herczeg Guy de la Trémouille. A' bajor és sváb fegyveresek Fridrik nürnbergi várgróf' 's Ruprecht pfalczgróf' vezérlete alatt állottak. A' joanniták és német lovagok is nagy számmal voltak jelen, 's angol és olasz, lengyel és cseh vitézek sem hiányoztak. Cilly Hermann, Vilmosnak, Zsigmond' mult évi társának közel rokona, zászlaját szintén Budára hozta.

A' magyar sereg 's a' segéddandárok Havasalföldön és Szerbián át Bolgárországba nyomúltak, dúlva és fosztogatva a' keresztes hadak' szokása szerint. A' megfélemlett Mircse személyesen sietett fegyvereseivel Zsigmond elébe, ki Orsovát és Viddint 's a' szomszéd erősségeket könnyű szerrel bevette. Racsova ellenállott, 's midőn az ostromló hadak a' várba nyomúltak, az őrségbelieket egy szálig levágták. Racsován túl, Nagy-Nikápolynál, a' Sil' vizének a' Dunába' szakadásánál az öszves keresztyén sereg, azok, kik Oláhországból, 's azok, kik a' Duna' mentében jöttek, számra nyolczvanezeren egyesültek.

Bajazed Drinápolyból elejökbe sietett. Serege kétszázezer fegyveresből állott, de a' jancsárok és szpahik ennek csak egyharmadát képezték, a' többi kósza nép volt. A' nagy-nikápolyi erősség hirét vette közeledésének, 's tizenhat napig megvédette magát, — mindaddig míg Bajazed és

hadai megérkeztek. A' franczia lovagok hányták vetették magokat hiúságukban, még mielőtt a' hadviselés megnyilt volna. Ha az ég leszakad, fentartjuk láncsáinkkal, — ez volt válaszuk a' magyarok' komoly figyelmeztetésére, kik a' törököket közelebbről ismerték; 's midőn Bajazed' seregét közeledni látták, elbizakodásuk nem ismert határt. Zsigmond az oláh és bosnyák könnyü lovassággal akarta a' csatát megnyittatni, hogy a' derék-sereget a' vitézek' színe képezhesse, és e' nézetében a' francziák' higgadtabb főnökei, gróf de Coucy és viennei János is osztozkodtak; de burgundi Fülep' fia, a' neversi gróf, — ő, ki nehány évvel utóbb kezét a' franczia korona után kinyújtotta, — 's a' connétable indulatosan követelték, hogy az előcsapatot ők képezhessék. Zsigmond felhagyott az ellenzéssel, és seregét háromfelé osztályozta. Az előcsapatot a' francziák 's a' velök jött angolok és olaszok képezték, a' neversi gróf', a' connétable', 's az ősz Coucy' vezérlete alatt; a' magyarokból álló derék-sereg Zsigmondtól várta a' parancsszót; az utócsapat németekből, csehekből, lengyelekből, oláhokból, szerbekből és bosnyákokból állott, 's Gara Miklós és a' nürnbergi várgróf voltak vezérei.

A' sereg' rendezése után a' tábor, mellyben Zsigmond tizenhat napig Nikápolyt ostromlá, felbontatott, 's a' fogoly törökök a' francziák által felmészároltattak. Bajazed hírt vett a' történetről, és iszonyatos boszút esküdött. Zsigmond éjtszaka több magyar zászlóaljat egy cserjébe rejtett, melly jobb szárnyának támaszúl szolgált, 's mellyből ütközetközben az elrejtettek kirohanandók voltak, hogy az ellenség' bal szárnyát megkerüljék és hátsó rendeire támadjanak. Oláh vagy bosnyák kémek lehettek, kik Bajazedet e' czélzatról értesítették, 's ő külön dandár által szemmel tartatta a' cserjét. Seregét egyébiránt két részre osztotta; a' jancsárok' és szpahik' válogatott színe, számra negyvenezeren, a' térséget

környező dombok megett maradtak; a' nagyobbik, de selejtesebb rész csatarendben állott a' keresztyén sereggel szemközt, 's a' mieink benne a' török erőnek egészét látták.

September' 28. dikán hajnalban, midőn Zsigmond még dandárainak rendezésével foglalkodott, a' franczia lovasság, elöl Coucy, szentelt zászlóval kezében, a' törökökre rohan, olly hévvel, mintha egy csapásra akarna nemcsak győzni, hanem a' magyarok elől is elkapni a' diadalt. Rohamában áttör a' könnyü elősorokon, 's tizenötezer török, köztök ötezer szpahi, halva vagy megsebesítve dől ki a' rendekből. A' többiek visszavonúlnak a' dombok felé, 's a' francziák győzelemittason utánok száguldanak. Midőn a' dombokhoz érnek, a' többség leszáll lovairól, hogy a' legrövidebb úton a' futamodók' nyomába érjen. 'S íme, a' török erő' romjai helyett negyvenezer láncsa magaslik tömött sorokban előttök. A' váratlan látvány kebelökben megdermesztette a' szívet. Vad rendetlenségben visszafordúlnak, de a' partnak alján a' jobbról balról előözönlő török lovasság útjokat állja. A' végveszély ismét visszaadja bátorságukat a' megfélemlettekneK; lovagi hévvel, keresztyén elszánással vívnak, haldokló szemmel még egy pillanatot vetve a' térségre, honnan megmentőiket várták, — híjába, mert a' magyar sereg e' közben szintén bomlásnak indult. A' francziák' diadalzajára kibukkant a' cserjébe rejtett csapat, de rögtön körülfogatott azoktól, kiket Bajazed oda rendelt, hogy mozgalmait figyelemmel kisérjék. A' derékseregből, melly, mint említettük, maga is meglepetett a' francziák' elhamarkodott rohama által, egy dandár ama' csapat' oltalmára küldetett, a' többiek még várták az indulót, midőn a' francziák' paripái vitézeik nélkül a' tábor felé tartanak. A' velök találkozott dandár az elősereg' felmészároltatását következtetvén e' jelenetből, visszahanyatlott a' derékseregre, ennek rendeit zavarba, rémülésbe ejtette, 's a' zavar és rémülés az utócsapatokra is elragadt.

A' kik Zsigmonddal a' francziák' megmentésére indultak, mindössze ha tízenkétezeren voltak, kiknek soraiban a' burgundi herczeg' fia és társai nehány pillanatra menedéket találtak, de kik magok is nyomban behálóztattak Bajazed' roppant tömegei által. A' török gyalogságot, melly Zsigmond' dandárai elől hátrált, felváltották a' szpahik 's a' tartaléklovasság, és Zsigmond' reményét híveinek vérébe fúlasztották. Húszezer keresztyén halott feküdött a' csatatéren, köztök viennei János, ki tizedmagával még küzdött, midőn már mindenütt elhalgatott a' tusa, 's ki a' franczia lobogóval kezében hullott a' halottakra. A' mieink közül egy Rozgonyi feküdött a' vérmezőn, 's vele Maróthy Dénes, Semsey László és Kapolyi János, Galicziának, míg a' magyar koronáé volt, főkapitánya. A' török' halottak' száma felülmulta a' keresztyénekét, 's Bajazed hogy tort ülljön érettök és az ütközet előtt a' francziák által lemészárlottakért, más nap reggelre a' foglyokat maga elébe vezettetni parancsolta.

Zsigmond egy hajóra menekült, 's vele Gara Miklós és János; két Kanisay, az esztergomi érsek 's testvére István; Cilly Hermann; Fridrik nürnbergi határgróf; Naillac Filibert a' joanniták' nagymestere, 's még több magyar hívek. A' törökök utánuk küldték nyilaikat, midőn a' hajó a' Dunán lefelé vitte őket, de csakhamar távol voltak Nikápolytól 's biztosságban. Zsigmond ekkor Bubek Detrét nádornak 's Pásztohay Jánost országbirónak nevezte ki, olly utasitással, hogy Gara Jánossal Magyarországba visszatérjenek, hirt hozni a' király' szerencsés menekületéről, 's ennek érdekében és nevében vinni a' közkormányt. Őt magát 's többi kisérőit a' fekete tengerbe vitte a' hajó.

Kivülök kevesen menekültek meg, mert a' keresztyén sereg, névszerint a' francziák, Budán hagyták hajóikat, mellyekkel magokat Straubingból kisértették, 's így, a' kik halálukat nem vették török kézből, azok kevés kivétellel vagy

a' Dunába haltak, vagy fogságba estek. Az utóbbiak september' 29. dikén reggel köteleken Bajazed' sátora elébe hurczoltattak, 's mindazok kik húsz évnél idősbeknek látszattak, számra tízezeren, furkosokkal megölettek, köztök azon nehány száz franczia is, kik még életben voltak, 's kiket a' burgundi herczeg' fia meztelenül tartozott Bajazednek bemutatni. Őtmagát életben hagyta a' szultán, mert dús váltságdíjt igérő királyi vér volt, 's megengedte, hogy még huszonnégyet szemeljen ki magának, kik szintén életben maradhassanak. A' herczegfi huszonkét francziát választott ki, — köztök voltak felebb említett nagynevü társai, az egy viennei Jánoson kivül, ki a' csatában maradott, — 's a' huszonkét földihez a' lovagi franczia még két németet sorozott. Az idősb magyar foglyok közül egy sem nyert kegyelmet. A' gyilkolás reggeltől estig tartott, 's a' szultán bőszültségében már a' növendék foglyokat is leöletni akarta, midőn a' vezérek lábaihoz vetették magokat, 's hűségökért jutalmul kérték, hagyna fel a' vérontással. Bajazed engedett kérésöknek, 's az életben maradottak rabszolgákul osztattak ki. A' franczia urakért kétszázezer arany fizettetett váltságdíjul, 's ehhez Zsigmond azon hétezer aranynyal járult, mellyeket Velencze 1381. óta minden évben, tehát 1396. ban is tartozott fizetni.[61])

---

61) Zsigmondnak 1397. ben a' Kanisayak' — 's 1408. ban a' Maróthyak' és Garák' számára kiadott oklevelei. Thuróczi, IV. 8. 9. Bonfini, dec. III. l. 2. Chalcocondylas, Stritternél. Froissart, IV. 49—52. Histoire de Jean Boucicault, Paris, 1620, I. 22. Histoire du régne de Charles VI., par Baudot de Juilly, Paris, 1753. Wunderbarliche und kurzweilige History wie Schildtberger, einer aus der Stadt München in Bayern von den Türken gefangen, in die Heidenschaft geführt ward. Frankfurt, évszám nélkül. (A' szerző maga Schildtberger, ki Nikápolynál elfogatott, és életben hagyatott, mert még csak tizenhat éves volt.) V. ö. Hammer, Gesch. des osmanischen Reiches, I. k. 237. 's kk. ll. és 611. l. Geschichte Kaiser Sigmund's von Tr. Joseph Aschbach, Hamburg, 1838—1845. I. k. 97. 's kk. ll. — Döbb újabb történetiróinknál olvassuk, hogy a' nikápolyi ütközetben

V.

Midőn a' nikápolyi csatának és gyászos kimenetelének híre Magyarországba érkezett, általános volt a' hit, hogy Zsigmond is vagy a' csatamezőn maradt, vagy a' Dunába veszett; és a' tömegek még megerősedtek e' hitben Bubek' és társainak visszaérkeztekor, mert az épen valószinüetlennek látszott előttök, hogy Zsigmond Konstantinápolyon át, hosszadalmas úton készülne vissza az országba, hol jelenlétét inkább mint valaha szükségesnek tudhatta, 's hová Oláhországon és Erdélyen át időmulasztás nélkül és biztosan, mint azok, kik magokat küldötteinek és helytartóinak mondották, visszaérkezhetett volna. Adjuk hozzá, hogy ellenei közül az ildomosbak a' szárnyalló hirt czáfolatlanúl hagyták, mellyben terveik' létesítésére igen hasznavehető szövetségest láttak. Az elégedetlenség' fő színhelye most is Horvátország volt, melly a' dalmát városok' közbenjárása által folytonos érintkezésben maradt Nápolylyal 's a' trónkövetelő Lászlóval,

---

Laczfy István a' derékssereg' egyik szárnyát vezérlette, és Zsigmond iránti gyülöletből megfutamodván, a' többieket is maga után rántotta 's a' t. Mind ennek a' forrásokban, tudtomra, semmi nyoma. A' történetecske, ha nem csalódom, Engelnél volt legeslegelőször olvasható, kinek szokása nemcsak a' jellemeket, hanem az eseményeket is psychologiai inductio' utján kiegészíteni, mi a' történeti valóság' megmásításával szokott járni. Engelből sok adat átment Hammer' munkájába, 's iróink illyenkor úgy vélekedhetnek, hogy Hammer ezen adatokat is török forrásokból merítette. Semmi szükség, illyesekkel mentegetnünk apáinkat, hogy Nikápolynál Bajazed győzött, és nem ők. A' magyarok elvesztették a' csatát, mert Bajazed jeles hadvezér volt, és Zsigmond nem; mert az ozmán táborban egyetértés volt, a' keresztyénben nem; mert a' szultán' szeme felvillanyozta a' törököt, a' király pedig nem volt azokból való, kik a' magyarnak vitézségét foganatosíthatták volna. Várjuk a' Hunyadyak' megérkezését; addig a' magyar hadi lélek terméketlen marad, minden vitézsége' daczára, melly Chalcocondylassal, midőn a' nikápolyi ütközet' leirásához fog, mondatja: „Hoc hominum genus eximiae fortitudinis est, mirumque dictu, quanta audacia et animositate bella gerant".

kis Károly' fiával. Laczfy, vagy mint a' horvátok nevezték, Laczkovics István, ki bánságának idejében csak tétlenség és elnézés által segítette elő az elégedetlenek' czélzatait, most nyíltan fellépve élökre állott. Hogy a' törököket az országtól távol tartsa, 's a' szerbek' és bosnyákok' példájára, kik szorultságukban minden eszközhez nyúltak, melly megállásukat legalább ideiglenesen bíztosította, 's kikkel az elégedetlenek, magvok horvát lévén, a' szomszédság' 's a' rokon faj' viszonyaiban állottak, — Bajazed' egyik leányát nőül kérte Lászlónak. Az elégedetlenek' küldöttei Gaëtában, hol, mióta a' főváros anjoui Lajos' fiának kezében volt, László udvart tartott, Laczfy' terveit bővebben fejtegették, boszúra híván fel kis Károly' fiát, 's a' magyar királyi szék' elfoglalására, melly őt öröködési jogon illeti. A' nápolyi, ki saját országában is gyenge lábon állott, 's kit atyjának sorsa is ovakodásra intett, nem sietett az elindulással, elégelvén, hogy Laczfyt és Simontornyay Istvánt helytartóinak kinevezte, kik nevében a' szükséghez képest intézkedjenek. [62])

Dabizsia István az 1396. év' vége felé meghalálozott. Bosnia most a' két évvel azelőtt kötött szerződés' értelmében Zsigmondra nézett; de Tvartko Sura, természetes fia Tvartko Istvánnak, és Krisztics Osztoja, kik a' tartomány' kormányaért egymással versengtek, egyiránt vonakodtak Zsigmond' felsőbbségét megismerni, 's amaz Bajazed', ez nápolyi László' oltalmát kereste. Midőn Laczfy és társai Kninben gyülést tartottak, mellyben a' dalmát városok is képviselőik által hűséget fogadtak a' nápolyinak, Osztoja szintén jelen volt, és László' követének hódolatát irásban bémutatta. [63]) De a' gyülés eloszlott azon hírre, hogy Zsigmond Konstantinápolyból és Rhodusból december' 21. dikén már Raguzába érkezett,

62) Zsigmondnak a' Kanisayak' számára kiadott, többször idézett oklevele. Thuróczi, IV. 9. és 12.

63) Lucius, de regno Dalm. V. 3. és 5.

honnan, — a' város által kétezer aranynyal megajándékozva,[64]) — az 1397. diki év' elején Spalatóba vitor- [1397.
lázott. Zárában Guido érseknek, mint hűtelennek, jószágait elfoglalta, 's februárius' 5. dikén Kninben, mellynek szabaditékait megerősítette, october' 25. dikére, Temesvárott tartandó országgyülést hirdettetett.[65]) Laczfyékat bántatlanúl hagyta: ereje, mellyről rendelkezhetett, olly csekély volt, hogy vélök meg nem mérkőzhetett, sőt szerencsésnek tartotta magát, midőn Ördög János, Prodalics' fia elől a' Dráván átmenekült.[66])

A' haláláról szárnyallott hír' meghazudtolására Magyarországot minden irányban beutazta, 's adományozások és egyéb kegyelemosztogatások által híveket ügyekezett magának szerezni, kiknek támaszára számolhasson, midőn a' kénytelen-kelletlen elhalasztott csapást Laczfy' fejére mérni fogja.

---

64) Engel, Geschichte des Freistaates Ragusa, Bécs, 1807, a' 146. dik lapon. — Ragúza azon kortól kezdve, midőn László Horvátországot, és Kálmán Dalmátiát meghódította, mindig némi viszonyban állott a' magyar koronához; Lajos' idejéig mindazáltal inkább Velenczétől volt függőségben, mint a' magyar királyoktól, kiknek időről időre ajándékokkal kedveskedett, követségek által tisztelkedett, kivált ha a' tengerparton vagy Bosniában mulatoztak 's a' t. Lajos alatt a' viszony szorosabbá vált, de mégis nem ollyassá, minő a' többi dalmát városoké volt a' koronához; ehhez Ragúza szorosabb értelemben véve soha sem tartozott, csak patronatusa alatt állott, ollyképen, mint, például, utóbb a' portáé alatt.

65) Az országgyülésre, valamint Mária által 1385. ben, a' világi és egyházi főurakon kivül, mindenik megyéből négy nemes hivatott, kik e' végre a' többiek által felhatalmaztatandók voltak. E' rendszabály egy részről a' képviseleti rendszer', más részről a' megyék' politikai jelentékenységének fejlödésére mutat. V. ö. Zsigmondnak, 1398. nov. 26. dikán Treutel Miklós' és testvérei' számára kiadott oklevelét a' magyar tudós társaság' évkönyveinek II. dik kötetében. — Hogy a' dalmát városok is hivatalosak voltak a' temesvári országgyülésre, világos Zsigmondnak Temesvárott 1397. oct. 26. dikán a' zengiekhez adott leveléből Lucius' memorie istoriche 's a' t. czimü munkájának 365. dik lapján.

66) Zsigmondnak 1398. „in crastino festi b. Andreae ap." Budán kelt 's Csornay László' számára kiadott oklevele.

Ekkor jutalmazta meg a' Kanisayakat, kiknek Laczfy' és Simontornyay' jószágaikat adományozta, 's kik e' kettőnek bukását és halálát — mert a' jószágok' nagy része még birtokukban volt — most Zsigmondnál is inkább ahitozták; Varasdot ekkor ajándékozta Cilly Hermannak, ki a' csáktornyai urodalomban székellő Laczfyakat most minden oldalról körülkerithette; ekkor vették adománylevelét a' Maróthyak, évek óta bajnok hívei a' bosnyákok ellen; ekkor erősítette meg a' lengyel Stibort azon jószágokban, mellyeket ez Lajostól nyert volt, 's mellyeknek száma most még tetemesen öregbítetett. —

A' kitűzött határnapon Zsigmond megnyitotta az országgyülést Temesvárott, mind a' mellett hogy a' dalmát és horvát rendek onnan elmaradtak. A' hozott végzések csak egyes töredékekben jutottak reánk, de ezekből is láthatni, hogy az országgyülés' fő tárgya a' birodalom' oltalma a' törökök ellen volt. A' nikápolyi nap után Bajazed a' Szerémséget 's a' Dráva és Száva közötti földet Stíria' határszéléig pusztította; hadait a' közeledő tél és egészségének rögtöni változása visszavonatta vele, de a' végeknek egy része, köztök Szentdemeter, a' mai Mitrovicz, kezében volt, és ha 1397.ben Magyarország bántatlanúl maradt, ha Laczfiéknak, kik botorúl vele szövetkezni kivántak, nem nyújtott segédet, hogy annál könnyebben járomba foghassa a' nemzetet, annak oka Timur-khan' növekedő hatalmában rejlett, melly a' szultánt Európából Ásiába, birodalma' keleti tartományának oltalmára hivta. — A' csak ideig-óráig elhárított veszély egyebek között végzést hozatott a' rendekkel, hogy: „a' nemesek' és más birtokosok' valamennyi jobbágyai számbavétessenek, mi ha megtörtént, méltányos arány szerint fog mindenkire kivettetni, hány jobbágyot tartozik a' végek' oltalmára küldeni". 'S ezen hazafiúi készségökért Zsigmondtól azt kivánták a' rendek, hogy minden királyi városok, erősségek 's egyéb birtokok,

mellyeket Zsigmond elidegenített, általa visszaváltassanak.[67]) E' két rendbeli végzés világosan láttatja velünk, hogy a' nemzet egy részről Laczfyék' eljárásában, kik a' törökökkel frigyre voltak lépendők, őrültséget vagy hazaárulást látott, 's hogy más részről Zsigmond' gonosz czélzatait, mellyek vele Cilly, Stibort 's más idegeneket kegyelmekkel elhalmoztattak, idejekorán megértette, mert világos, hogy a' második helytt említett végzés a' király' vesztegető toborzása ellen volt irányozva.

E' közben Gara Miklós horvát - és Maróthy János macsói bán a' bosnyákokat visszaszoritották, sőt tartományuk' éjszaknyúgoti részét ismét a' koronának alávetették; Horvátországban pedig a' királyi hatalmat nagyából helyreállitották. A' dolgok' ezen állásában Zsigmond 1398. februáriusban Körös - Udvarhelyre hivta a' horvát 's a' [1398. szomszéd magyar rendeket, hogy velök az ország' ezen részét közelebb illető ügyekről tanácskozzék. Februárius' 26.dikán Laczfy és rokonà Simontornyay István is megjelentek, a' most módfelett nyájasnak és engedékenynek mutatkozó király' hitegetései által hálóba keritve, vagy talán fegyvereseik' nagy számába, melylyel magokat Körös-Udvarhelyre kisértették, még inkább bizva, mint a' királyi menlevélbe, mellyet Zsigmond számukra kiadatott. Tanácskozásközben mindketten megragadtattak, 's a' királylyal érkezett urak által megölettek. Laczfy' emberei összegyülekeztek 's a' tanácsteremre voltak rohanandók, de midőn a' házban lévők a' holt testeket közéjök levetették, rémülés szállotta meg az árván maradtakat, kik elszéledvén, Bosniában menedéket, 's mi több, kilátást boszúállásra találtak.[68]) Zsigmond ugyan tavaszszal a' Tvartko

---

67) Kovachich, Supplementa ad Vestigia Comitiorum apud Hungaros, I. k. 290. l. Katona, hist. crit. XI. k. 460. l.

68) Paulus de Paulo: „Eodem anno (1398) die martis, 26. februárii, in Crisi, in curia domini nostri regis Sigismundi interfectus fuit

Sura és Osztoja közötti ellenségeskedést felhasználhatni reménlvén, személyesen készült Bosniába, 's e' végre a' trawiakat megkerestette, adnák által ostromgépeiket Gara Jánosnak hogy azokkal a' rakonczátlan szomszédok' erősségeit bevehesse. [69]) De a' trawiak, nem tudni mi okból, vagy milly ürügy alatt az ostromgépeket magoknál tartották, és Zsigmond, a' Csehországból vett hírek' következésében, az ország' déli széleitől rögtön Krakóba indult.

Hedvig és Vladiszláv szokott fényűzéssel fogadták vendégöket, 's a' hadi játékok, mellyekben Zsigmond személyesen is részt vett, a' lengyel nemességet tömegesen gyülekeztették körülötte. De a' király nemcsak hölgysziveket jött meghódítani, ámbár ez ekkor is azután is életének egyik fő feladása volt. Venczel, mint római király, 1398. aprilisban VI. dik Károly franczia királylyal 's ennek nagybátyjaival, kik az őrültért a' kormányban eljártak, a' végett találkozott, hogy az egyházi szakadásnak véget vessenek. Szándékuk volt mindkét pápát, IX. dik Bonifáczot és XIII. dik Benedeket lemondásra kényszeríteni, 's a' bibornokok által új pápát választatni helyökbe. Követek mentek a' pápákhoz, őket a' keresztyén egyház' érdekében lemondásra felhivni, de egyikök sem mutatott hajlamot a' rheimsi fejdelemgyülés' végzésének teljesítésére. VI. dik Károly most az Avignonban székellő Benedeket kényszerítette méltóságáról leköszönni, 's hasonlót várt Bonifáczra nézve Venczeltől. De ez, mielőtt keményebb eszközökhez nyúlna, még előbb tanakodni akart a' magyar 's a' lengyel királyokkal és a' német fejdelmekkel, kik eddig

---

Stephanus Laczkovich cum nepote suo per certos barones Ungariae". Kik voltak, kiknek hivták Magyarország' e' báróit, — azt Paulus de Paulo feljegyzetlenül hagyta; talán a' Kanisayak voltak, kiknek Zsigmond, mint láttuk, a' meggyilkoltak' jószágait adományozta; talán Cilly Hermann, talán Stibor, kik mindig készek voltak, hűségöket undokságok által is bebizonyitani. — Thuróczi, IV. 12.

69) Lucius, de r. D. V. 3.

Bonifáczot, valamint elődét, VI. dik Orbánt törvényes pápának ismerték. Ez' ügyben indulhatott Zsigmond Krakóba, hogy Vladiszlávot a' Boroszlóban october' 16. dikán tartandó tanácskozásra meghívja, 's véle a' pápa ellen szükségessé vált kényszerítő eljárást eleve elfogadtassa. De az ahítatos Hedvig, kinek vitéz férje a' vallási ügyekben vakon engedelmeskedett, bünt látott a' szándéklatban, 's Vladiszláv kinyilatkoztatta, hogy részéről elmarad minden lépés, melly Bonifáczot lemondásra erőszakos úton kényszerítené.

Dlugoss szerint a' király víg arczczal tért vissza Magyarországba, mi arra is mutathatna, hogy látogatásának eredménytelenségével nem sokat gondolt, sőt örült neki, mert miatta Venczel testvérének, kivel hol összeveszett hol kibékült, de kinek bukását mindig ohajtotta, ismét meggyült baja. — Zsigmond alig érkezett haza, midőn a' végek' erősítésére, mint mondá, vagy a' krakói mulatozás' költségeinek fedezésére, mint mások tudták, Frangepán Miklósnak, Veglia' és Modrus' grófjának az ozoli várat és urodalmat tizenhétezer aranyért zálogba adta, a' temesvári végzésnek — mint az oklevélben önmaga hirdeti — megszegésével; és a' következő év' elején, szintén e' törvény' világos [1399. rendelkezésének ellenére — miután a' Temesvárott összegyülekezett rendek a' királyi várak' elzálogítása ellen azért nyilatkoztak, hogy azoknak könnyelmü elidegenitését 's a' külföldiek' kezébe jutását gátolják, — Zagoriát valamennyi erősségeivel a' Cillyeknek adományozta.

A' korlátlan önkény, melly Zsigmond' öszves eljárását bélyegezte; a' kőrösudvarhelyi kegyetlenkedés, melylyel elleneit nem a' törvény' nevében és értelmében fenyítette, hanem orozva meggyilkoltatta, 's melly a' pécsi és budai véres jeleneteket ismét mindenkinek emlékébe hozta; a' külföldi szerencsevadászok' pártolása és kitüntetése, az érdemdús hazafiak' csúfjára; a' ledérség, melylyel a' közkincset eltékoz-

lotta, 's kegyenczeinek és maczáinak odavetette, — 's mind ez meg nem váltva a' hadi dicsőség' babéra által, mellyet a' nikápolyi mezőn elvérzett ezerek nem füztek halántéki körül, — Zsigmondot az öszves nemzettel meggyűlöltették. Mihelyest a' rendek' tudomására jutott, hogy a' király, tudtok és megegyezésök nélkül, mint egykor idősb testvérét, úgy most 1400.] rokonát a' morva Jobsztot örökösének Magyarországban kinevezte, meghittjei sem mertek védelmére kelni, 's védelmet kivülről sem remélhetett, mert Hedvig, ki Vladiszlávot talán némi segédnyujtásra birta volna, 1399. ben meghalálozott; 's Venczel tehetetlenebb volt mint valaha, és más viszonyok között sem számolhatott volna Zsigmond annak segédére, ki benne csak ellenséget láthatott. Midőn a' német választó fejdelmek 1400. augustus' 20. dikán, Bonifácz' ármányainak következésében Venczelt a' római királyságból letévén helyébe a' pfalczi Ruprechtet emelték, Zsigmond csak azon feltétel alatt akart a' választók 's a' választott ellen testvére mellett fellépni, ha ez neki Sziléziát és Lauzitzot leköti, biztositékul, hogy hadi költségei nem fognak fizetetlenek maradni, 's ha még ezen felül Csehország' kormányát azonnal kezébe adja, 's Csehország' koronájának reászállitását is igéri. Venczel ezen feltételek' hallására annyira felháborodott, hogy Kuttenbergből, hol Zsigmonddal találkozott, azonnal elindúlt, búcsut sem véve testvérétől, kit méltán azonkép ellenének tarthatott, mint Ruprechtet.

A' Garák, a' Kanisayak, a' Maróthyak és Zsigmond' többi barátjai ettől tarthattak, hogy a' kiséreteikkel Budára jött országnagyok vagy halált vagy számüzést mondanak a' királyra, 's ennélfogva tanácsosnak vélték, látszatra szintén hozzájok állani, hogy befolyásuk által legalább Zsigmond' életét megmentsék, 's hogy más részről magokat is a' boszú' 1401.] kitörései elől biztosítsák. 1401. aprilis' 28. dikán az egyházi és világi főurak a' királyi palotába mentek, és Zsig-

mondot előkivánták. Megjelent. Ekkor szemére lobbantották a' törvénytelenségek' hosszú sorát, mellyekkel a' magyar nemzet' türelmét elvégre kifárasztotta, 's meghagyták néki, hogy kövesse őket mint foglyuk. Zsigmond minden ellenállás nélkül engedelmeskedett, vonakodás által életét veszélyeztette volna. [70]) Fényes nappal Budáról Visegrádra vitték, a' nélkül hogy megszabadítására egyetlen egy kar emelkedett volna. Béreseit szabad lábon hagyták, de a' királyi kegyelem' fényében ragyogott külföldi udvaronczokat, egy sereg csehet, lengyelt, németet kiűztek az országból. [71])

Eddig együttmentek az országnagyok, de most útaik különváltak. Az éjszaki megyék Jagyell Vladiszlávot akarták királyuknak, 's Tapolcsánban tartott gyülésökből június' 11. dikén követséget küldtek hozzá, őt a' koronával megkinálni; Vladiszláv csakugyan Új-Szandeczben sereget gyűjtött maga körül, melylyel a' Szepességbe készült át-

---

70) Thuróczi, IV. 9.: „Millesimo quadringentesimo primo dominicae incarnationis anno ..... die qua mater ecclesia certaminis s. Vitalis gloriosum decantat triumphum, barones regni, dolo indutae colloquutionis gratia, regia adeuntes palatia, ipsum regem medium esse voluerunt. Qui quum adfuit illis, objectis prius ipsi universis facinorum caussis, quas in illum excogitaverant, magno cum fremitu manus eorum in ipsum injecerunt: et nisi istorum, qui amabant eum, sibi juvisset dissvasio, ibidem Julii Caesaris ad instar, multis vulneribus confossus, sanguinem et animam fudisset." A' mi Antonii Beccadelli Panormitani Speculum boni principis 's a' t. czimü munkájában áll, hogy Zsigmond kardot rántott, 's midön ők is villogtatták kardvasaikat, felkiáltott: ki mer ellenem fellépni; a' kit megbántottam, azzal örömest bajt vívok 's a' t., — mese. A' szerző' historiai tudatlanságát abból is megitélheti az olvasó, hogy a' Zsigmond' szájába adott rhetoricai gyakorlat után felkiált: Ea voce et audacia obstupuere conjurati, sibi quisque timens, abiere!

71) Windeck (ki Zsigmond' elfogatását hibásan mondja 1399. ben történtnek): Die Ungrische Herrn beraubten alles sein volck, was geste waren, Polant, Beheim, Deutsche, Swoben, Francken, Reinlewte, die triben sie aus dem Lande, als sie weren vihe sunder einen Herrn.

lépni. [72]) Az Ausztriával határos megyék' nagyai Vilmos herczegre Hedvig' volt jegyesére vetették szemeiket, 's ez csakugyan bejött az országba a' Stíriához és Ausztriához közelebb fekvő erősségek' elfoglalására. [73]) Horvátország 's a' dalmát városok végre durazzoi László mellett nyilatkoztak. [74]) A' birodalom iszonyatos polgári háború' szélén állott, melly a' hazát három ellenkirály' martalékává tenné, sőt még egy negyedik is szövetkezett hozzájok, kit az országban semmiféle felekezet sem akart vállain a' királyi székre emelni, de ki jogot tartott szent István' koronájához, mert Zsigmond őt utódául fogadta: Jobszt. Saját fegyvereseivel és Prokop testvéreivel a' morva földről Magyarországra tört, és Pozsonyt, Szentgyörgyöt, Nagyszombatot hatalmába ejtette. [75]) Találkoztak, kik Jobsztnak, mint királyuknak, hódolatukat bemutatták, 's a' jámbor hazafiak keresték, de nem találták az országnagyok között azt, kit a' nemzet' karjai olly magasra emelnének, hogy mind ezen trónkövetelők ellen megvédhesse az országot.

Zsigmond' barátjai bizodalmat nyertek önmagokhoz, midőn a' nép' szájából hallhatták, hogy az újabb viszonyok roszabbak azoknál, mellyek alatt a' haza sinlődött, midőn a' fogoly király még ura volt a' budai palotának. A' nagyok közül többen Garáékhoz közeledtek, kikről tudták, hogy most is hívei Zsigmondnak, 's kezesség mellett — Garának testvére János és fia Miklós voltak a' kezesek, — megengedték, hogy a' fogoly Visegrádból a' siklósi várba szállíttassék, hol Gara Ilona, Miklósnak anyja, 's Eberhard zágrábi püspök a'

---

72) Zsigmondnak 1408. ban kelt 's a' Garák' számára kiadott oklevele. Dlugoss, X.

73) A' felebbi pontban idézett oklevél. Kurz, Österreich unter Herzog Albrecht IV. Linz, 1830. I. k. 98. l.

74) Lucius de r. Dalm. V. 4.

75) Windeck, 4.

fogságát nem épen férfias lélekkel elszenvedő fejdelemben a' reményt ébren tartották. [76])

Stibor és Cilly mindent elkövettek, hogy Zsigmondot megszabadíthassák és királyi székébe visszahelyezhessék. Amaz, Beczkónak, Csejthének, Szencznek, Szakolczának, Modornak, Lévának, Árvának, 's még húsz, harmincz nagyobb helységnek ura, Trencsént és Nyitrát bevette, 's belőlök, mint Zsigmond' híveinek gyűlhelyeiből kitörve, Jobsztnak morváit megszalasztotta, 's több erősséget kivett kezökből; [77]) öszves eljárása ügyes kézre mutatott, 's vitézsége és kivált azáltal, hogy mindenekelőtt az idegenek, névszerint Jobszt ellen fordult, ki semmi felekezetnek sem volt pártoltja, számos magyart megnyert ügyének. Cilly roppant jövedelmeit arra forditotta, hogy azokat kik megvásárolhatók voltak, kivált durazzoi László' felekezetétől elvonja, 's ipa lévén Gara Miklósnak, és közel rokona Jagyell Vladiszláv' második hitvesének, a' lengyel királyt is habozásra birta, Garát pedig a' legnagyobb erőfeszítésre buzdította, hogy Zsigmondot meg' királyul fogadtassa az ország' nagyaival. [78]) Cillynek buzdításánál is inkább hatott Garára azon körülmény, hogy a' trónkövetelők közül durazzoi László fogta volna valószinüleg a' koronát elnyerni, ha Zsigmond a' királyi székről elmozdítatik; és kis Károly' fiától csak bukásukat várhatták a' Garák.

Zsigmond a' siklósi erősségben olly bünbánónak mutatkozott, fogadása, hogy azontul tisztelettel fog viseltetni az ország' törvényei iránt, 's hogy a' történtekért, a' reá mért igazságos büntetésért soha sem fog boszút venni, olly őszin-

---

76) Thuróczi, IV. 10.

77) B. Mednyánszky Alajos' Diplomatarium Stiboriarum czímü gyüjteménye Majláthnál, Gesch. der Magyaren, II. 147. Dlugoss, X.

78) Windeck, 19.

ének látszott, hogy Garának csakugyan sükerült, őt az ország' nagyaival kiengesztelni, 's általuk neki szabadságát, és szabadságával a' királyi hatalmat is visszaadatni. A' rendek Pápára gyülekeztek őt fogadni, 's midőn Zsigmond Siklósról ide jött, 1401. october' 27.dikén magát hittel kötelezte, hogy azokon, kik fogságra vetették, soha sem fog boszút állani, sőt neheztelését még csak szóval sem fogja velök vagy utódaikkal éreztetni. [79]) A' visegrádi és siklósi erősségek, mellyekben jobbágyainak foglya volt, új lelket ugyan nem öntöttek beléje, de mégis üdvösen hatottak jellemére; önkénye nem mert azontúl a' szemtelenség' formáiban nyilatkozni; kegyetlenkedéseit, itthonn legalább nem folytatta; 's többnemü intézkedései éreztetni fogják velünk, hogy higgadtabb jellemmel helyet foglal századának jelesb fejdelmei között.

VI.

Venczel, tehetetlenségében végre is kénytelen volt Zsigmond' belátásához és tevékenységéhez folyamodni, ha magát a' római királyságban Ruprechttel és Bonifácz' kétszinüségével szemközt fentartani akarta, 's türnie kellett, hogy Zsigmond szabja a' feltételeket. A' cseh király testvérének megszabaditásaért Gara Miklósnak, most már Magyarország' nádorának, évenkint ezer aranyat rendelt fizettetni, [80]) és Zsigmondnak négyezer hatvanad cseh garast küldött, hogy minélelőbb Kuttenbergbe érkezzék a' taval félbeszakasztott tanácskozás' folytatására. Zólyomból, hol még 1401. november' 30.dikán tartózkodott, 's hol a' nyúgoti szélek' védelméről az

79) Kovachich, Vestigia Comitiorum apud Hungaros, 194. l.

80) Pelzel, K. Wenceslaus, 449. l.

ausztriai herczeg ellen gondoskodott, [81]) Zsigmond decemberben kétezer ötszáz magyar lovassal Kuttenbergbe indúlt. Hosszasabb értekeződés után végre abban történt megál- [1402. lapodás, hogy Csehországban Zsigmond fogja vinni a' kormányt mint a' király' helytartója, 's az ekkép testvérének gyámsága alá került Venczelt magyar erő Rómába kisérendi, hol Zsigmond őt császárnak koronáztatja, Ruprecht' igényeinek megsemmisitésére.

A' luxenburgi ház' többi tagjai is készültek Venczelnek, ha szükséges, fegyveres erővel utat nyitni Rómába; de Ruprecht megujitván szövetségét Leopold ausztriai herczeggel, ki az osztálynál fogva Tyrolist birta, ezáltal befolyást nyert a' Stíriát és Ausztriát birtokló Vilmos és Albert herczegekre, 's ezek a' nélkül, hogy Ruprechthez csatlakoznának, még is nem nagy készséget tanusitottak a' luxenburgiak' fegyveres erejét tartományaikon átbocsátani. Más részről csak fényes igéretek kivántattak, hogy Jobszt és Prokop szószegésre birassanak, és Ruprecht nem fukarkodott igéretekkel. Még alkudozásban állott velök, midőn Zsigmond hirt vévén a' szándéklatról, Jobsztot Morvába szalasztotta, 's Prokopot elfogván, erősségeit kiostromoltatta. E' közben Venczel, ki már is megbánta, hogy Zsigmondban urat adott magának, mint félfogoly Prágában ült, honnan őt most testvére Rómába volt kisérendő, mert Vilmos és Albert ausztriai herczegek elvégre mégis rá birattak, tartományaikat Zsigmond' serege előtt megnyitni, 's Giovanni Galeazzo is késznek nyilatkozott, a' római járatot Milano' területén átbocsátani. Zsigmond Prágából június' végén elindult, magával vivén mind Venczelt mind Prokopot, — amaz teljes joggal fogolynak nézhette magát, mint emez, — 's a' cillyek' egyik

81) Fennmaradt Soprony megyéhez intézett levele, mellyben meghagyatik, hogy Kanisay János esztergomi érsekkel készüljön Vilmos herczeg ellen.

felsőausztriai jószágában rögtön lemondván szándékáról Venczelt személyesen Rómába kisérni, Cilly Hermann által Milanóba akará vitetni, honnan aztán Galeazzo herczeg fogná neki mutatni Róma felé az útat. Venczel váltig szabadkozott ezen terv ellen, melly őt sereg nélkül hagyván, Ruprecht' kezére juttatná: Zsigmond kinyilatkoztatta, hogy Magyarország' ügyei tiltják hosszasabb távollétét; 's midőn Venczelt indulatossága elkapta, a' gyám őt Albert, Vilmos és Erneszt ausztriai herczegeknek általadta, hogy őriznék.

Zsigmond most azon reménynyel kecsegtette magát, hogy a' luxenburgi ház' valamennyi országai rövid idő mulva kezében lesznek; [82]) e' czél' elérésére az ausztriai herczegek', névszerint IV. dik Albert' szövetségét kereste, 's augustus' 16. dikán a' Bécsben jelen volt három herczegnek igérte, hogy azon esetre, ha fiörökösök nélkül maradna, egyiköket utódának nevezendi Magyarországban, 's e' végre Pozsonyban haladék nélkül országgyülést tartand, hol a' rendek — mint reméli — a' herczeg koronaörökösnek hűséget fognak eskünni, 's a' főbb urak közül nehányan gyermekeiket Bécsbe az udvarhoz fogják küldeni. [83]) És Zsigmond csakugyan Pozsonyba indult, hová őt Albert herczeg is kisérte, 's hol Prokopot fogságra vetette. A' király itt 1402. september' 14. dikén kelt oklevelében kinyilatkoztatta, hogy az egyházi és világi nagyok', nemesek' 's a' többi hazafiak' tudtával és megegyezésével, Albert herczeget Magyarországban 's a' hozzá tartozó részekben örökösének akarja, [84]) és september' 21. dikén csakugyan oklevél kelt a' rendek' nevében, mondó, hogy Zsigmond az ő tudtokkal, tanácsukkal és akaratukkal választotta Albertet utódául azon esetre, ha ő, a' király, fiörökös

82) V. ö. Aschbach, Geschichte Kaiser Sigmund's, I. k. 162. 's kk. ll.

83) Kurz, Österreich unter H. Albrecht IV., 110. l.

84) Pray, hist. r. Hung. II. k. 184. l.

nélkül találna kimulni. [85]) Ezen ügynek kiegészítésére, 's hogy Albertet még inkább magához fűzze, Zsigmond még két oklevelet adott ki, mellyeknek egyikében, miután a' német és cseh ügyek gyakran kiszólítják az országbol, szintén hivatkozással a' rendek' megegyezésére Albertet a' magyar birodalomban helytartójának nevezi, 's ha ő, Zsigmond, figyermekek' hátrahagyásával mulna ki, ezek' gyámjának, míg teljeskoruságukat elérendették; a' másik oklevélben Albert herczegnek, mint királyi helytartónak méltóságához illő lak, 's évdíjul tizenkétezer arany biztosítatnak. [86])

A' visegrádi és siklósi fogság' még eleven emléke, 's a' kilátás, hogy valamint Csehország már is kezében volt, úgy a' német birodalmat is fogja, mint Venczel' helyettese kormányozhatni, Zsigmonddal rövid idő mulva meg' búcsút vétettek Magyarországtól. September' 23. dikán körlevelet bocsátott valamennyi hatósághoz, mellyben őket Albert iránti engedelmességre intette; [87]) september' 29. dikén Brandenburgnak még kezében lévő részét, melly a' korábbi szerződések' értelmében halála után Jobsztra volt szállandó, hatvanháromezer kétszáz aranyért a' német rendnek eladta, 's e' pénzen, és azon, mellyet Albert kölcsönzött néki, tizenkétezer, jobbára kún és jász fegyveresből álló sereget fogadott, melylyel november' elején Csehországba indult. [88]) Utját ismét

---

85) Tüzetes lenyomata Pray', de Sigillis, czímü 's Paintner által, a' szerző' halála után kiadott munkájában, a' 41. l.-on. (Katona is közli a' hist. crit. XI. dik kötetében, de hibákkal.) Az aláirók' sorát két város, Pozsony és Soprony rekeszti be; a' többi nevek között találtatnak: Bálint pécsi püspök és bibornok, János, esztergomi érsek, Tamás, egri püspök, Bubek Imre, vránai perjel, Gara Miklós nádor, Marczaly Miklós, erdélyi vajda, Stibor volt erd. vajda, Frank gróf, országbiró, Maróthy János, macsói bán, Perényi Imre, főpohárnok, Treutel Miklós, főtárnok, Gara János temesi gróf 's a' t.

86) Kurz, H. Albrecht IV. I. k. 222. 's kk. ll.

87) Ugyanannál, I. k. 228. 's kk. ll.

88) Pelzel, K. Wenceslaus, II. 468. 's kk. ll.

Bécsen keresztül vette, hol november' 20. dikán az ausztriai herczegekkel egyetemben Venczelt kényszerítette, hatalmáról végkép lemondani, 's fogadni, hogy kész teljesitője lesz annak, mit rendelni, parancsolni fognak.

E' közben durazzoi László, ki versenytársától Nápolyban elvégre megmenekült, dalmát és horvát híveinek támogatására tengeri hadvezérét, Aldemariscot, hat hajóval Zárába küldötte, hol 1402. augustus' 26. dikán ünnepélyesen fogadtatott. Zára' példájára más dalmát városok és szigetek is László' lobogóját tüzték ki, 's a' papság, tudván, hogy Bonifácz kéz alatt kedvez Lászlónak, díszmenetben indult Aldemarisco elébe. Mindez nem tartóztatá Zsigmondot, a' cseh és német ügyeket tovább fűzni. Még akkor is, midőn Hervoja, a' mieinktől már régebben Osztojához pártolt bosniai kapitány és Bubek Imre vránai perjel, ki a' gondjaira bizott bevehetlen erősséget rövid ostrom után általadta, László' ügyét hatalmasan támogatták, eléglé a' király, hogy Bessenyey Pált nehány dandárral Horvátországba küldötte, ki gyengeségének érzetében tétlenül nézte, midőn Traw, Sebenico és Spalato november' második felében László' küldötteinek hódoltak. [89])

Zsigmond' távozása után Magyarországban is a' főbbek közül többen László mellett nyilatkoztak; köztök Zsigmond' egykori buzgó híve Kanisay János esztergomi érsek, és Ludányi Tamás egri püspök, [90]) kik azon körülményben, hogy Zsigmond illy viszonyok között az országból eltávozott, gyógyíthatlan politikai ledérséget láttak, 's kik azért is megszüntek durazzoi László' ellenei lenni, mivel Bonifácz pápa néki hadviselési pénzforrásul a' nápolyi papság' tizedét három évre odaitélte.

---

89) Paulus de Paulo.

90) Windeck, 17. fejezet.

Bubek Imre és Hervoja János 1403. februárius' [1403. 4. dikén Bessenyey Pál' hadait megverték, 's őt magát is elfogták, [91]) 's aprilis' 4. dikén Horvátországnak Zalatnak nevü mezővárosában László' hívei gyülést tartottak, mellyben Magyarország' rendeinek nevében Albert herczegnek koronaörökössé választatását törvénytelennek, erőszakoltnak nyilvánitván, a' lengyel rendekkel oltalmi és támadási szövetségre léptek; 's fogadván, hogy a' király, kit magoknak választandók, az övékkel barátságban élend, 's kimondván, hogy mindenik nemzet birja azontúl is mint tulajdonait azon tartományokat, mellyeknek birtokában az oklevél' keltekor volt — ez lemondás a' magyar nemzet' jogáról veres Russziára — utána vetették, hogy valamint ők királyuknak nem lesznek kezére, ha Lengyelországra haddal menne, úgy hasonlót hasonló esetben a' lengyel rendektől is remélenek. [92])

Az elégedetlenek hova tovább nagyobb rendet hoztak ügyeikbe, adományokat osztogattak, hadi erejöket szervezték, ennek fentartására adókat kivetettek, pénzt verettek, 's végre, május' 24. dikén Posega' környékén tartott tábori gyülésökben Lászlónak minélelőbbi koronázását is elhatározták. De választott királyuk, saját ügyének helyrepótolhatlan kárára, még mindig késett Nápolyból átjöni; 's csak, miután IX. Bonifácz őt a' magyar király' czímével feldiszesitette, és Angelo Acciajoli bibornokot Magyarországba küldötte, vallási ürügy alatt László' ösvényét egyengetni, — Zárába vitorlázott, 's itt augustus' 5. dikén Kanisay János esztergomi érsek által, koholt diademával, — mint utóbb Zsigmond irá, mert szent István' koronája nem volt kezöknél — királynak koronáztatott. [93])

91) Dogiel' codexéből Katona, XI. 557. Az ötvenegy aláirónak nevét Dogiel nem közli; — vagy talán ötvenegy pecsétet nevek nélkül talált az oklevelen? lehet, de nem valószinü.

92) Katona, XI. 583.

93) Sozomenus, hist. Pistoriens. Muratorinál, a' XVI. dik

Csehországból, hol Venczel' kincstárát végkép kimerítette, 's a' morva Jobszttal fegyverszünetre lépett, Zsigmond, a' pápa' mérész eljárásának hirére, július' második felében Magyarországba visszaindult. Hívei őt Pozsonyban fogadták, honnan augustus' 9. dikén a' cseh kormánytanácsnak meghagyta, hogy miután Bonifácz durazzoi Lászlót magyar királynak ismeri, ezentúl semmiféle adót, tizedet 's a' t. ne folyassanak az apostoli kamarába, 's minden közlekedést Rómával fogság' és hivatalvesztés' büntetése alatt tiltsanak el. 'S László' ügyét Horvátországon innen csakugyan főleg az egyháziak karolták fel, kik az elégedetlenek' hadait, a' mint helységről helységre érkeztek, harangszóval fogadták, 's hogy zászlaikat büverővel ellássák, mindenféle ereklyéket vittek előttök. Lászlónak útja Horvátországból Győrig, mint egykor atyjáé Budáig, diadalmenethez hasonlított. De Zsigmondnak visszaérkezése tíz, tizenkétezer jász és kún fegyvereseivel, egységet hozván az ellenfél' működésébe, elégséges volt, nehány hét alatt forduló pontra hozni az ügyet. Stibor dandárait a' Dunán Győr alá szállította, hol a' Garákkal egyesülvén, a' várost ostrommal bevette, 's a' Pápapinkócz' vidékén Győrtől délre táborozó László' seregét megtámadta és megverte. [94]) A' durazzoi, szétporlott hadainak maradványaival, Horvátországba vonult, Stibor pedig Buda felé fordulván, a' dunaparton épült ó erősséget, mellynek várnagya, Makray Benedek, Lászlóhoz állott, Czudar Péter' segédével Zsigmond' hűségére visszahozta, 's a' megfutamodott Makrayt elfogta. [95]) A' tiszai részeken Perényi Péter

kötetben: Ladislaus cum exercitu suo ivit Jadram, et ad eum multi venerunt domini et barones et praelati Hungariae et ibidem die quinta mensis augusti ab episcopo Strigoniae, ad quem pertinebat de jure, fuit coronatus.

94) Mednyánszky' diplomatarium Stiborianuma Majláthnál, II. k. 150. l.

95) Windeck, 17

Lászlónak egyik hadnagyát Debrőy Istvánt megverte, és Rozgonyi Simon' négyszáz lovasainak láttára Eger' kapúi megnyiltak. A' püspök már előbb Erdélybe menekült, hová őt az egri erősségből is kizaklatott Debrőy követte. [96]) Ez, rövid idő mulva meghalálozott; amaz, midőn Zsigmond' győzedelmes fegyverei elől Erdélyben sem volt maradása, Lengyelországba vonult, nehány év mulva hazájába visszajövendő, hol az egri püspöki széket a' constanczi zsinat' alkalmával újból elfoglalta.

Esztergomot Kanisay János' hadnagyai Lábos és Siebenhüter vitézül oltalmazták Zsigmond ellen, ki az erősséget személyes vezérlete alatt ostromoltatta, 's azt csak több hetekig tartott vívás után, a' Budáról Esztergom alá érkezett Stibor' rettenthetlen bátorsága által bevette. [97]) János érseket a' király szabadságban és főpapi székén meghagyta, de a' főkanczellárságot Eberhard zágrábi püspökre szállította. — E' közben Maróthy János, a' zordon macsói bán, [98]) Bubek Imrét Horvátországból Bosniába szorította, 's csak a' tengerparti városok voltak még László' kezében. Zsigmond Esztergomból Budára érkezett, hol october' 8. dikán, híveinek kérelmére és tanácsára, mindazoknak, kik ellene zászlót emeltek, a' főknek is, ha személyesen és haladék nélkül megjelennek előtte, bocsánatot hirdetett. [99]) Ezen eljárás olly üdvös hatásunak mutatkozott, hogy még a' dalmát városok is kibontakozni ügyekeztek azon viszonyból, mellyben Lászlóhoz állottak, ki ügyének bukását tapasztalván, Hervoját, az álnok

---

96) Zsigmondnak kétrendbeli oklevele, 1411. ből és 1414. ből.

97) Windeck, 17., és Diplomatarium Stiborianum.

98) Zsigmondnak 1405. ben kelt 's a' Maróthyak' számára kiadott oklevele. Thuróczi, IV. 11.: Vir ille inclemens, magno austeritatis rigore tumidus, Joannes de Maroth, banus, cujus vastitatis editionem nostrae aetatis senectus nondum oblita est.

99) Corpus juris hung. I. k. 174. 's kk. ll.

bosniai bojárt, Dalmát-és Horvátországokban helyettesének kinevezte, 's novemberben Nápolyba visszatért. [100])

1404.] Zsigmond, miután 1404. februárius' 18. dikán a' taval hirdetett közbocsánat' következésében szükségesekké vált intézkedéseket, az elfoglalt vagy eladományozott jószágok' visszaeresztésére nézve, Budán, az ország' egyházi és világi nagyainak és főbb nemeseinek tanácsából, megtette, [101]) — tavasz' elején Késmárk' és Eperjes' oltalmáról, a' Lengyelországba menekült elégedetlenek ellen, gondoskodott. Aprilis' 6. dikán Pozsonyban találjuk, hol, külön edictumban, — előre bocsátván, hogy „bűn annak engedelmeskedni, ki a' visszavonás' magvait szórja el az országban", „valamennyi egyházi és világi úr', a' nagyobb 's kisebb nemesek', 's az ország' minden hatóságainak hozzájárulásával" — megparancsolta: hogy ezentúl senki se merészeljen, az ő különös engedelme nélkül, a' római curia' valamellyik levelének erejénél fogva egyházi javadalmat, méltóságot, tisztséget elfogadni; a' curia által bármelly peres vagy javadalmi ügyben kiadott levelek' 's hozott végzések' elfogadása, kihirdetése és végrehajtása is tiltatván mindaddig, míg e' részben a' királyi engedelem kiadatott. A' daczoló főpapokra vagy más egyháziakra fej - és jószágvesztés szabatott büntetésül. [102]). — Ezen időtől fogva, irja az egykoru Niem, kevés magyart lehetett a' római curiában látni: Zsigmond tetszése szerint nevezett ki főpapokat; ezt nyerték Bonifácz és bibornokai, hogy a' nápolyi Lászlót Magyarország' királyi székére segítették. És Zsigmond, ámbár intézkedését csak ideiglenesnek, addig tartónak kivánta tekintetni, míg a' zavar, a' lázadás' utóbajai elmulandottak, mégis okleveleink' tanusága szerint, azontúl is, kinek akará, osztogatta az egyházi javadalmakat, 's el-

100) Lucius, de r. Dalm. V. 4.
101) Corpus juris hung. 176. 's kk. ll.
102) Katona, XI. 614.

járása, mellyet a' nagy királyok által, a' magyar monarchia' első századában adott példa is igazolt, utóbb a' constanczi zsinatkor az öszves egyház' nevében jogszerünek ismertetett. [103]) —

Felebb mondtuk, hogy Zsigmond Prokopot Pozsonyban fogságba vetette; jelenleg, vagy mult évi ittmulatozásakor történhetett, hogy Zsigmond öt szabadon bocsátotta, mert a' kik irják, hogy Prokop fogságban halt el, hibásan irnak. Venczel még 1403. ban szabadult ki bécsi fogságából; úgy látszik, Vilmos herczeg szöktette el, ki durazzoi László' növérével, Johannával élt házasságban. Zsigmond e' miatt valamennyi ausztriai herczeggel, még Alberttel is nehezteléset éreztette, de most találkozott 's kibékült vele. Az ausztriai tartományok ekkor azonképen mint Cseh- és Morvaország feneketlen zavarba sülyedtek. A' cseh nép nem tudta kinek engedelmeskedjék, Venczelnek-e vagy Zsigmondnak; a' morvák pedig Jobszt és Prokop között ide 's tova haboztak. Albert és unokatestvérei Vilmos, Erneszt, Leopold és Fridrik, kik a' habsburgiak' tartományaiban osztozkodtak, minduntalan összezörrentek, 's így nem csuda, hogy Innspruck-tól Prágáig lovagok és zsoldosok akkor is raboltak és gyilkoltak, mikor a' szerződések' értelmében fegyverszünetnek kellett volna lenni. Znaim két elhírhedt útonálló', Jaiszpicz' és Szokol' kezében volt, kik rabló csoportukkal a' közel magyar és ausztriai széleket is meg-meglátogatták. Külsőleg ezen rablók' kiirtására, de valóságban Venczel és a' morva herczegek ellen indultak július' elején Zsigmond 's az ausztriai herczegek Albert és Erneszt Znaim alá. Midőn az ostrom hevesen 's mindig hevesebben folyna, Zsigmond jász és kún zsoldosaival — a' zászlósok öt illyetén vállalataiban nem igen segítgették — rögtön Csehországra

103) Verbőczy, I. 11.

tört, 's Kuttenberget, mellynek ezüst aknái akkor időben dús bányaáldást árasztottak mívelőikre, megrohanta. Süker nélkül, mert Jobszt már korábban fegyvereseinek legjavát őrizetül a' városba vetette. Zsigmond boszusággal tért vissza Znaim alá, mellynek falain Albert' idomtalan ágyúi nem nagy kárt tettek. Venczel e' közben Jagyell Vladiszlávval szövetkezett, ki néki, ha a' lengyel nagyok is úgy akarják, több ezer fegyverest igért Zsigmond és az ausztriai herczeg ellen, 's díjul érte a' Lengyelországtól elszakadt szileziai herczegségeket kivánta. A' magyar király e' hírre minden erővel folytatta Znaim' ostromát, hogy ezen erősség, melly az éjszak-nyúgoti megyékhez kulcsul szolgált, kezében legyen, mikorra Venczel és Vladiszláv ellene a' hadviselést megnyitandják. De a' vívók között már húzamosabban dühöngött vérhas Zsigmondra is, Albertre is elragadt, 's a' sereg ez' okon augustusban felhagyott az ostrommal. Zsigmond egy magyarországi erősségbe — az egykoru Windeck Konrádkönek nevezi, — vitette magát, 's felgyógyult; de Albert, a' boldogtalan magyar koronaörökös és kormányzó, kinek hatalma, mint illyesnek, a' pozsonyi oklevelek' papirosából soha sem lépett ki az életbe, meghalt bajában.[104]) Albert' halála a' Magyarország és Ausztria közt alakulóban volt viszonyt felbontotta. Vilmos herczeg, az elhúnyt' kiskoru gyermekének gyámja, még azon időből, midőn Hedvignek jegyese volt és Lajos' udvarában növekedett, Zsigmond' ellensége, most hitvese durazzoi Johanna által könnyen arra biratott, hogy a' szövetséget Zsigmonddal megszüntetvén, Venczellel és a' morva határgrófokkal lépjen frígyre, mellynek erejénél fogva, ha Venczel 's a' morva határgrófok fiörökösök nélkül mulnának ki, — mi igen valószinünek látszott, mert Ven-

104) V. ö. Aschbach, Geschichte Kaiser Sigmund's, I. k. 196. 's kk. ll.

czelnek nem volt gyermeke, 's Jobszt és Prokop nőtelenek voltak, — ausztriai herczegekre szálljon a' cseh korona, 's viszont, ha a' habsburgi ház fiágon kihalna, tartományai Venczelre, Jobsztra, Prokopra 's ezeknek fiörököseire szálljanak.

Zsigmond' reményei rútul kijátszattak; de Magyarország a' történteknek hasznát látta, mert a' király most elvonatván a' német birodalom' bonyodalmaitól, 's a' cseh korona utáni kapkodástól, a' magyar ügyekkel, névszerint a' magyar törvényhozással foglalkodott; 's e' mezőn örömest találkozik véle a' hazafi, mert az europai polgárisodással több csatornán át folytonosan közlekedett fejdelem, a' nyúgot' műveltebb országainak mind köz-mind magánjogi institutióikat ismerte, 's édes magunkéit, — mert nem ügyekezett a' nemzeti alapot alólok elrántani, — ezen ismerete által kifejlesztette, termékenyítette.

Alig érkezett vissza a' morva földről, midőn augustus' 31. dikén „meggondolván, hogy számos alkalmatlanság és baj háramlik a' hazafiakra az országban divatozó többféle 's egymással gyakran ellenkező törvényes szokásokból, az egyházi és világi urak' 's főbb nemesek' gyülésében, ezeknek tanácsával, 's hatalmuknál és megegyezésöknél fogva, érett tárgyallás után", többrendbeli üdvös törvényeket hozott. [105]) Közülök csak nehányat említek: Az országban divatos különbféle mértékek és súlyagok eltöröltetvén, a' birodalom' minden részeiben a' budai mérték és súlyag rendeltetett behozatni. A' tüzetes értékmérőül nem szolgálhatott kurta forint helyett adásvevésnél arany forint' alapján történjék a' számvetés; száz új dénár esvén egy aranyra. A' papok csak egyházi ügyekben hozhassanak itéletet, a' világi bíróságok

105) Az oklevél Praynál, II. k. 192. l. közelebbről jellemezve; keltéből világos, hogy a' német történetirók, kik Zsigmondot augustus' 31. dikéig Znaim előtt hevertetik, tévedésben vannak.

szorítkozzanak világi ügyekre; kétes esetekben a' király és tanácsa fogják elhatározni, mellyik hatóság az illetékes. A' jobbágyok szabadon költözködhessenek helyről helyre, ha az úri viszonyból származott tartozásaiknak eleget tettek. A' közkincstár ne kényszeríthesse a' földesurakat, hogy ollyas jószágaikért, mellyekben érczaknák találtatnak, másokat vegyenek cserébe; de a' bányaáldás' fele a' királyt illesse, 's a' másik felet ne szabadjon külföldre vinni, a' fiscus váltandván be mindazt, mi a' birtokos' házi szükségét (edények 's illynemüek értetnek) meghaladja.

Midőn Zsigmond híveivel a' békeügyekről tanakodott, fegyvereit Maróthy János szerencsésen körülhordozta Bosniában. Osztoját, durazzoi László' szövetségesét, versenytársa Tvartko Sura még 1403. ban Bosniából kiszoritotta; a' nyomorult Budára jött, Zsigmond' lábaihoz borult, 's bocsánatot kért, és segédet Tvartko ellen. A' király Maróthy Jánosnak meghagyta, törjön Bosniára, hol Osztoja' felekezetének segítségével, Bubek Imrét is összezúzhatja, Osztoját is, mint a' magyar korona' hübéresét, fejdelmi székébe visszaiktathatja. A' macsói bán szokott erélyességével járt el megbizatásában, 's több erősségben, köztök Babulcsban, Osztojának székhelyében magyar őrséget hagyott. 1404. tavaszszal az ernyedetlen buzgalmu Maróthyt Erdélyben találjuk, az egri püspök' felekezetének idemenekült maradványaival szemben; de ezek püspökük után Lengyelországba vonultak, 's a' bán visszasietett Bosniába, Osztoját hűségben megtartani, 's többtöbb erősséget magyar fegyveresekkel megrakni, mellyek majdan támaszpontokul szolgálhassanak, déli Bosniának is, Dalmátiának is visszaszerzésére. [106])

106) Zsigmondnak 1405. ben a' Maróthyak' számára kelt oklevele.

VII.

Az 1405. diki év a' nevezetesbek' egyike történe- [1405.
teinkben, mert a' városi polgárság ez' évben fogott helyet az országos rendek' sorában. Az alkotmány' ezen módosulása nem történt rögtön; érintettük a' lépéseket, mellyek előkészitették, közelebb hozták, a' mi most teljesült. Ekkor várni lehetett, hogy a' polgári rend' politikai élete hazánkban dús fejlődésnek fog indulni; de a' saját kebelében meggyült 's a' kivülről jött akadékok azt korán lefojtották, — töméntelen, fel sem vethető kárunkra, mert a' ferde irány, mellyet közéletünk ollykor-ollykor tanusított, részben annak tulajdonítható, hogy a' polgári rend inkább mellettünk, mint velünk, 's nem mindig párhuzamosan indulván a' közczél felé, a' nemzeti értelmiség benne természetes közvetítőjét közte és a' nyúgot' birodalmai között gyakran és keservesen nélkülözte. Pedig a' városi elem nem idegen elem, nem szálka a' nemzet' husában, ha ez magához ölelte; a' korszakot, melly felünkbe jött, csak e' frígy termékenyítheti, áldást csak e' frígy remélhet magára.

E' rövid jegyzet után, melly bennünket a' távol multból a' közel jövendőbe vitt, térjünk vissza századokon át, Zsigmondhoz és az 1405. dik évhez.

A' király 1405. aprilis' 15. dikére országgyülést hirdetett, melly Budán volt tartandó, 's mellyen egyebek közt a' királyi városok' jogai is megállapítandók voltak. E' végre az egyházi és világi urakon, 's mindenik megyéből négy-négy nemesen kivül, [107]) a' nagyobb 's kisebb királyi városok is

---

107) Engelnél (Gesch. d. ungr. Reichs, II. 241.) olvasom: der Comitatsadel scheint bei dieser Versammlung nicht repräsentirt gewesen zu seyn; — ö t. i. a' ‚proceres' szó alatt azt értette, mit Pozsonyban az ‚excelsi proceres' czím alatt mi is értettünk; de a' ‚proceres' szó Zsigmond' idejében annyit jelentett, mint ‚potiores nobiles'.

meghívattak, követeket küldeni az országgyülésre. Úgy történt, és következő végzések keletkeztek. Mindenik királyi város saját polgári és büntető hatósággal birjon; a' felek a' királyi főtárnokhoz 's ettől a' fejdelem elébe vihessék felebb ügyeiket; a' pápai jegyzők ezentúl ne birjanak törvénykezési körrel a' városokban. A' lakosok, polgárok 's más rendbeliek egyiránt, minden különbség nélkül viseljék a' közterheket; e' kötelesség alól senkit semmiféle szabaditék se menthessen fel; ha a' király vagy utódai valakit közteherviselés alól felszabadítanának, akkor a' kiváltságosnak illetősége a' királyi kincstár' rovására irassék. A' közadón, az úgynevezett kamara-nyereség' beváltásán kivül, új évi ajándékul annyit fizessenek a' városok a' királynak, mennyire szabaditékleveleik' értelmében kötelezvék; továbbá: a' királyi főajtónállónak évenkint, amaz ajándékokkal egy időben, hat forintot; a' királynak 's a' királynénak, ha a' város' területén átutazván benne megszállanak, dél- és estebédet adnak; 's illyenkor a' királyi fölovászmester mindenik czéhtől egy-egy tárgyat nyer ajándékul, a' szűcsöktől bundát, a' szíjgyártóktól kantárt, 's a' t. Buda városának árufogási joga [108]) némi külkalmárokra szorítatván, a' királyi városok' polgárainak teljes szabadság adatott, árúikat az öszves országban minden vámfizetés nélkül eladás végett szertehordozni; ha külföldi árukat behoztak, harminczadot, azaz: a' portéka értékének $3\frac{1}{3}$ száztóliját fizették, ha belföldi árúkat kivittek, a' harminczad' fizetése elmaradt.

Ezek voltak a főbb pontok — a' legfőbb, a' kivívott országrendiség, a' jog, ezentúl minden nagyobb ügyek' tárgyallásakor helyet fogni a' nemzet' tanácsában, mint már

---

Bartal megmutatta, hogy e' helytt azok, kik a' megyéket képviselték, értetnek alatta.

108) V. ö. Michnay' és Lichner' többször idézett munkájokat Budának régi törvénykönyvéről, 246. l.

megszerzett szabadság hozzájok tudatván, — miket a' városok, a' testvérrendekkel együtt, törvényül hoztak magoknak. A' lépés olly nagy volt, mert egy eddig, úgy szólván, csak tűrt osztály helyet fogott mint teljesjogu tag a' nemzet' nagy családában, hogy Zsigmond a' hozott végzésekhez az öszves nemesség' 's a' nép' hozzájárulását kivánta, mielőtt általa megerősítetnének. A' törvényczikkelyek' felolvasása és tárgyallása végett mindenik megyében gyülést tartatott, 's a' budai káptalannak ránk maradt jelentéséből tudjuk, Pest és Pilis megye mint nyilatkozott e' tárgyban. „A' király' irott parancsánál fogva — így szólanak az érdemes káptalanbeliek — Gara Miklós, Magyarország' nádora, aprilis' 26. dikára Pest és Pilis megye' öszves nemességének és más rangu, méltóságu, állapotu és jelességü lakosainak közgyülést hirdetett, tanácskozót a' király által küldött törvény' tartalma felett. A' törvény felolvastatott, czikkelyről czikkelyre komolyan megvítattatott, 's az öszves nemesség, és a' más állapotu 's méltóságu egyének, egyháziak és világiak, nemesek és nemetlenek, a' törvény' formáját és tartalmát egyhangulag 's minden ellenmondás nélkül elfogadták, kinyilatkoztatván, hogy ezen czikkelyek az ország' dicsőségére, a' közjó' 's a' lakosok' hasznára alkottattak". [109] Mint Pest, úgy nyilatkozhattak a' többi megyék is, mert mindezen czikkelyek a' Budán, azon évi augustus' elején tartott országgyülésen újolag elfogadtattak, megerősítettek, 's megtoldva az 1404. ben hozott és általunk felebb jellemzett országos végzésekkel, úgy nehány újabbal, mellyek a' pórnak szabad költözködési jogát még inkább biztositsák, viszonyát a' földes úrhoz szabályozzák, Zsigmondnak harmadik decretumát képezik a' magyar törvénytárban. —

---

109) Kovachich, Supplementa ad Vestigia Comitiorum, I. k. 310. l.

Albert ausztriai herczeg, halálakor, Zsigmond' pártfogásába ajánlotta hétévi, szintén Albert nevü fiacskáját. 1406.] 1406. ban az özvegy panaszt emelt a' fiúnak gyámja, Vilmos herczeg ellen, és Zsigmond, kinek oka volt Vilmosra neheztelni, 's ki ennélfogva elnézte, midőn a' mosonyiak és sopronyiak a' mult évben az ausztriai széleket rablási szándékkal meg-meglátogatták, kapott az alkalmon, boszút venni a' herczegen. 1406. május' 11. dikén Zsigmond magát készneknek és kötelesnek hirdette, Albert' özvegyét és fiát mindenki ellen megvédeni, 's tanusitandó, hogy javukat szivén viseli, az özvegynek, élete' napjaira, magyarországi jószágok után, ötezer négyszáz font bécsi dénárt biztosított évenkinti jövedelmül. [110]) Nehány nappal később a' király és serege Ausztria' szélén állottak. Vilmos, gyengeségének érzetében, május' 27. dikén egyházi és világi urakból 's a' lovagok' és a' polgárság' küldötteiből álló követséget küldött Zsigmondhoz Pozsonyba, a' veszedelmessé válható bonyodalom' kiegyenlítésére. A' király boszújának súlyával fenyegetődzött, mert a' herczeg nehány nezideri lakost, visszatorlásul a' magyar végbeliek által az ausztriai széleken elkövetett rablásokért, úton útfélen felszedetett, és Bécsben kivégeztetett. A' követség visszatért Vilmoshoz, 's csak két tagja maradt Pozsonyban, kik Zsigmond' szenvedelmes felindulásának lecsendesültével, őt és tanácsosait békére hajlították, [111]) hatalmas indokúl használhatván azt, hogy Vilmos ugyan nem fog ellenállhatni, de Zsigmondnak kilátása a' római királyságra könnyen tönkre mehetne ez' úton. Az ausztriai herczeg hat héttel később meghalálozott, 's miután kihúnytával Ausztriának szövetsége Venczellel felbomlott, Zsigmondnak sem volt oka, gyanús szemmel kiserni a' bécsi udvar' mozgalmait, még

110) Kurz, Oesterreich unter K. Albrecht II. Bécs, 1835, I. k. 16. l.

111) Ebendorfer' chronicona Peznél, II., az 1406. dik évhez.

pedig annyival inkább nem, mivel Vilmos' halála után özvegye Johanna, ki magát Magyarország' királynéjának szerette irogatni, Nápolyba visszament.

Zsigmond most a' birodalom' déli végeire fordította figyelmét, névszerint Bosniára, 's az ozmán hatalmasságra.

Említettük, hogy Bajazedet, röviddel a' nikápolyi csata után, a' mongol Timur' hadai Kisásiába szólították. 1402. július' 14. dikén Timur Ancyránál a' jancsárokat reggeltől estig tartott ütközetben majdnem egy szálig felmészárlotta, és Bajazedet elfogta. A' fogoly 1403. martius' 8. dikán elhalt buvában. De a' következett évben Timur is sirba szállott, 's az ozmánok folytathatták volna diadalmas hadjárataikat Konstantinápoly 's Nyúgoteuropa ellen, ha Bajazed' fiai meg nem hasonlanak egymással. Szolimán Drinápolyból átment Ásiába, hogy testvéreit Mohamedet és Múzát összezúzza, de Múza rögtön Európában termett, az oláh vajdával, Mircsével szövetkezett, és Szolimánt ásiai foglalásaival felhagyni, 's Drinápolynak oltalmára visszajöni kényszerítette. [112])

Zsigmond, hogy az ozmán birodalom' ezen bonyodalmait, mellyek Tvartko Surát segéd nélkül hagyták, felhasználhassa, hatvanezer emberrel indult Bosniába, [113]) mihelyest az ausztriai herczeggel ügyét elintézte. A' hadi költségek' fedezésére a' Muraközt, melly Laczfy István' erőszakos halála után, nem a' Kanisayakra, — mit az érsek és testvérei érzékenyen fájlalhattak, — hanem a' koronára szállott, Cilly Hermannak negyvenezer aranyért eladta; 's az üresen hagyott püspöki székek, mellyeknek javadalmait a' közkincstár' számára kezeltette, szintén e' czélból maradtak ez' években árván. Bálint bibornok és pécsi püspök, 's Endre spalatoi érsek pedig Sienába küldettek, keresztes háború' hirdetésére

112) V. ö. Hammer, Geschichte des osman. Reiches, I. k. 257. 's kk. ll.

113) Windeck, 18. Dlugoss, X.

kérni XIII. dik Benedeket, — Bonifácz még 1404. ben múlt ki a' világból, 's utóda VII. dik Incze sem élt többé, — és a' pápa nem késett búcsut osztogatni mind azoknak, kik 1407.] a' király' zászlai alatt az eretnekek és hitetlenek ellen fognak harczolni. [114]) A' háboru három évig tartott, mert Zsigmond hadainak egy részét Lázárevics István szerb fejdelemnek, hogy őt a' magyar koronának ismét megnyerje, segédül küldte, Szolimán ellen, [115]) 's mert más részről azon erősségeken kivül, mellyeket Maróthy János 's a' vitéz várnagyok Garázda Miklós és Szilágyi László évektől fogva híven megőrzöttek, még több sziklafészkeket kellett bevenni, míg Tvartko Surának hatalma megtöretett, 's ömaga is fogságba esett. Midőn a' mieink Dobor várát a' Bosna vizénél, kard- 1408.] jaikkal kezökben kivívták, Zsigmond Tvartkonak idemenekült hívei közül százhuszonhatot lenyakaztatott, 's fejeiket a' Bosna vizébe vettette. [116]) Az elrémült nép, mellynek fejdelmét a' győzők Budára vitték, megszünt ellenállani, 's Bosnia azonképen mint Szerbia ismét a' magyar koronát uralta. —

Ausztriában Vilmos' halála után polgári háboru ütött ki, mert Leopold és Erneszt herczegek a' kiskoru Albert' gyámságával járó főhatalomért makacsúl versengtek egymással. Leopold zsoldjába vette a' morva zsiványhadat, melly 1404. ben Znaimot Zsigmond ellen megvédette, 's Erneszt több magyar urakkal szövetkezett. Amannak párthivei közül egy Trautmansdorf, kinek jószágai Vas és Szala megyékkel voltak határosok, a' magyar széleken Stibor' egyik rokonát kifosztogatta, 's dús martalékkal Leopoldhoz Bécsbe vette magát. Stibor, rokonáért boszút veendő, ennek társaságában hadaival

---

114) Raynald az 1407. dik évhez.

115) Windeck, 19.

116) Több oklevél Katonánál, XI. k. Windeck, 18. Dlugoss, X.

Ausztriára tört, 's Bécsig — mert Leithaberget is bevette — elpusztított, felperzselt mindent. E' közben Leopold' morva és cseh zsoldosai Stibor' trencséni és nyitrai jószágaira vetették magokat, 's a' Bosniából visszajött Zsigmond Soprony' vidékén sereget gyűjtött, hogy az ausztriai herczegeket fegyveres kézzel kibékéltesse egymással, 's Magyarországot rabló hadaik elől biztosítsa. Fenyegetése elégséges volt némi rendet helyreállítani, 's a' magyar végbelieknek elégtételt szerezni. Az ausztriai rendek tizenhat tagból álló küldöttséget neveztek ki, melly Zsigmondnak főnöksége alatt, a' vitának okul szolgált nehézségeket eloszlatta, a' herczegeket egymással kibékéltette, 's a' kiskoru Albert' jogainak fentartására czélzó rendszabályokat hozott. Az utóbbiak' egynémellyike ellen Leopold örömest kifogást tett volna, de a' széleken álló magyar sereg újabb nehézségeit elnémította, és Zsigmondnak, Budán, 1409. martius' 13. dikán hozott [1409. itéletét vele is elfogadtatta. [117]) Félévvel később, — az oklevél szintén Budán kelt, september' 30. dikán, — Ausztria és Csehország között megújította az öröködési frigyet, mellynek erejénél fogva, ha Zsigmond tovább találni élni, mint Venczel és Jobszt, (Prokop még 1405. ben meghalálozott, [118]) 's ha figyermeket nem hagyna maga után, Cseh- és Morvaországok az ausztriai herczegekre fognának szállani; [119]) — a' magyar koronáról hallgat, talán azért, mert megtanulta, hogy a' nemzet' hozzájárulása nélkül arról nem rendelkezhetik, talán azon okon, mivel Cilly Hermann' leánya Borbála, kivel 1408. ban házasságra lépett, [120]) őt az oklevél' keltekor,

117) Kurz, K. Albrecht II. I. k. a' 2. és 3. fejezetekben 's a' mellékletekben.

118) Diezenhofer, Genealogische Tabellen der böhm. Fürsten, Prága, 1805., Aschbachnál. 119) Kurz, az id. h.

120) Windeck, 19. Do schreib mon vierzehen hundert und acht jare — auf derselben Reise nam er Barbara die des Grafen Friedrichs (hibásan, Hermann helyett) von Cilien Tochter war und er sie zu ko-

már nőutóddal megajándékozta volt. Új hitvesének nevében is, 's talán a' menyegzői ünnepély' alkalmával alapitotta Zsigmond a' sárkány-rendet,[121]) melly nevét a' lovagnak mellét díszesítő arany sárkánytól vette, 's mellynek tagjai a' keresztyén hitnek védelmére pogányok és eretnekek ellen, 's a' királyi ház' oltalmára bel- és külellenekkel szemközt, de az ország' jogainak fentartására is kötelezték magokat. A' főtagok, kiknek száma huszonnégyben állapítatott meg,[122]) csak az országnagyok' sorából választathattak, 's a' király' titkos tanácsosai voltak; a' rend' alsóbb fokára király és királyné annyi egyént emelhettek, mennyit akartak, még pedig bel- és külföldieket egyiránt, 's ezen kissárkányosok között Erneszt ausztriai herczeget is találjuk.

---

nigin machte. Egyéb körülmények is arra mutatnak, hogy házassága Cilly Hermann' kisebbik leányával, (az idősbik, mint már érintettük, Gara Miklós nádor' hitvese volt) 1408. öszszel történt, ámbár egy 1406. diki oklevélben (Katona, XI. 717.) Zsigmond Borbáláról szóltában már e' kifejezéssel él „dominae Barbarae reginae, consortis nostrae carissimae", 's 1407. ben kelt több rendbeli okleveleiben Cilly Hermannt „ipának" mondja. Az ellenmondás megszünik, ha állana, mit némi valószinüséggel feltehetni, hogy az ünnepélyes eljegyzés, söt talán a' házasságnak egyházi szertartása, Cillynek szükségessé vált további lekötelezésére, már 1406. ban történt, de a' menyegző csak 1408. ban következett be.

121) V. ö. Pray, hist. r. Hung. 198. 's kk. ll. és Miller Jakab Ferdinand' értekezését az Acta Musei Nationalis' első kötetében.

122) Ideirom az alapító levélben foglalt huszonkét tag' névsorát, mert belőle láthatni, kik voltak a' világi nagyok között Zsigmond' meghittjei: István szerb fejdelem, Cilly Hermann, Cilly Fridrik, Gara Miklós nádor, Stibor volt erdélyi vajda, Tamásy János és Laczfy Jakab erdélyi vajdák, Maróthy János macsói bán, Ozorai Pippo szörényi bán, Szécsy Miklós kir. főtárnok, Corbaviai Károly főkamaragróf, Szécseni Konyafy Simon kir. főajtónálló, Corbaviai János kir. főétekfogó, Alsán János k. főpohárnok, Lévai Cseh Péter k. fölovászmester, Csáky Miklós volt erdélyi vajda, Bessenyey Pál és Pécsy Pál volt dalmát 's horvátországi bánok, Nádasdy Mihály székelyek' grófja, Perényi Péter volt székelygróf most mármarosi főispán, Perényi Imre királyi titoknok, Gara János a' néhai nádor' fia. (Számadásul itt mellesleg említem, hogy az állandó nemzetségi nevek a' XIV. század' vége felé jövén mindinkább szakásba nálunk, a' nevek' végén az „y"-t ekkor kezdem — de még ovatosan — alkalmazni.)

VIII.

Bosnia, melly húsz évnél tovább gyülpontja volt a' Zsigmond ellen irányzott törekvéseknek, Dobor' bukása után felosztatott. Éjszaki része a' macsói bánsággal kapcsoltatott össze, és Maróthy János' gondjaira bizatott; a' nyúgoti resz Cilly Hermann', az új szlavoniai bán' igazgatása alá adatott; Sztrebernik' vidéke, a' hős Garázdák' és Szilágyiak' tetteinek színhelye, Lázárevics Istvánnak, a' hű szerb fejdelemnek jutott; a' déli rész Osztojáé maradt, Tvartko Sura továbbá is Budán marasztatván. — Bosniának elfoglalása a' dalmát városokat is visszahozta a' koronához, mert Hervoja Zsigmondhoz állott, 's jutalmul spalatoi herczegségében megerősítetett, [123]) László' hadai pedig Zárába és a' vránai erősségbe vonták magokat. Nápolyból nem érkezett segéd, mert a' királyt most az olasz ügyek foglalkodtatták, nagyravágyásának ezek adtak irányt. László, Giovanni Galeazzo', a' milanoi herczeg' példájára, ki majdnem egész Felső-Olaszországot magához rántotta, Közép-Olaszországra ügyekezett szert tenni. Törekvése nem maradt süker nélkül, mert majdnem az egész pápai állodalmat hatalmába ejtette, 's a' jövedelmekért XII. dik Gergelynek évenkint bizonyos öszveget fizetett váltságul Pénzszükségeinek fedezésére, 's hogy magyarországi hadjáratából mégis egy szikra hasznot húzhasson, Zárát a' hozzá tartozó szigetekkel 's Vránát 1409. július' 18. dikán a' velenczeieknek százezer aranyért eladta. [124]) Ez volt búcsúja a' magyar koronától; négy évvel utóbb egy gonosz nyavalya sirba vitte, 's örököse, Johanna, Vilmos ausztriai herczeg' özvegye, ki férjét régebben Zsigmond ellen lázította, most

123) Lucius, de r. Dalm. et Croatiae, V. 4.

124) Lucius, V. 5. Windeck, 17. Hormayr, österr. Plutarch, XVII. f. 121. l. Zsigmond' életirásában.

Nápoly' ügyeivel sem gondolt, nem hogy Magyarországéiba avatkozott volna.

De Zára a' velenczeiek' kezében maradott, mert Zsigmondot száz felé elágazó tevékenysége és habozó jelleme, mellynek az évek sem hoztak szilárdságot, ismét más térre ragadták. Felhívatott, békéltetné meg a' német rendet 's Jagyell Vladiszlávot, 's miután czímei között a' német birodalom' helytartójáét is találta, kötelességének hitte, a' fel-
1410.] hivást elfogadni. E' végre **1410.** aprilisban Vladiszláv' testvérével, Vitold litván nagyherczeggel Késmárkon találkozott, de az értekeződés eredmény nélkül maradott. Midőn júliusban a' háború Lengyelország 's a' német rend között újra kitört, Zsigmond, azon viszonyánál fogva, melly őt a' német birodalomhoz fűzte, 's mellyet a' német rend tetemes pénzbeli igérettel is megedzett, szintén fegyvert fogott Vladiszláv ellen, és Stibort cseh 's német zsoldosokkal a' Karpatokon átküldötte a' lengyel végek' elfoglalására. De Vladiszláv július' 15. dikén a' mai Poroszországban Tannenberg és Grünewalde között a' német rend' seregét megsemmisítette, 's ha nem érkezik a' hír, hogy Zsigmond' hadai Lengyelországra törtek, Marienburg 's véle a' Poroszországot alkotó rend el van veszve. A' lengyelek Marienburg elöl visszatértek, és Stibor kénytelennek látta magát Bártfa' védfalai megé vonúlni. [125])

E' közben Ruprecht római király meghalálozott, és a' német választó fejdelmek közül kettő, a' trieri 's a' pfalzi Zsigmondot Fridrik nürnbergi várgróf által, ki augustusban Budára érkezett, a' római királysággal megkinálták. Ő régi vágyának teljesülésére nem volt fukar igéretekben, 's au-

---

125) Windeck, 14—17. (a' gothai kéziratból Aschbachnál, Mencken' kiadásából e' fejezetek kimaradtak.) Dlugoss, XI. V. ö. Voigt, Geschichte Preussens, VII. k.

gustus' 5. dikén fogadta, hogy azon esetre, ha római királynak megválasztatik, Trier' és Pfalz' igényeit kielégíteni és az egyházi szakadást megszüntetni fogja. Tömérdek ármányok között — mert Zsigmond' felekezetén kivül még két más is volt Frankfurtban: az egyik, melly Venczelt tartván mindvégig Ruprecht' ellenében törvényes római királynak, az új választás' szükségét nem látta; a' másik, melly Venczelt a' római koronától jogszerüleg megfosztottnak hirdette, de Ruprechtnek Zsigmond helyett mást akart utódul adni, — tömérdek ármányok között, mondom, september' 20. dikán Zsigmond római királylyá választatott. Tíz nappal később — octoßer' 1. én — az ellenfelekezet' választása a' morva Jobsztra esett, úgy, hogy Németországnak most három királya volt azonegy időben: Zsigmond, Jobszt és Venczel; az utolsó, Zsigmond elleni gyülöletében szavazatát szintén Jobsztra adván de olly feltétel alatt, hogy ő, a' cseh király, azontúl is élhessen a' római király' czimével 's annak előnyeiben részesüljön. Jobsztnak 1411. januárius' 8. dikán közben- [1411.
jött halála Zsigmondnak az ellenfelekezet', sőt Venczel' szavazatát is megnyerte, — az utóbbikét olly feltétellel, hogy őt a' császári polczra fogja segíteni, 's a' birodalmi jövedelmekben osztozkodni fog vele, — és július' 21. dikén, menynyiben előbbeni választatása érvénytelen lett volna, Zsigmond újból római királynak választatott.

Koronázása Aachenben sokáig elmaradt, mert egyéb ügyek őt még húzamos ideig Németországtól távol tartották.

A' német rend 1411. februárius' 1. én békét kötött Vladiszlávval, mellybe mindkét fél Zsigmondot is bezárta; a' rend' nagymestere igéretet tett, hogy a' magyar királyt a' béke' elfogadására hajlítandja, 's Vladiszláv felhagyott az ellenségeskedéssel Magyarország' irányában. Zsigmond kezdetben neheztelt a' rendre önkényes eljárása miatt, annyi-

val is inkább, mivel Jobsztnak halálával meg' ő rea esvén Brandenburg, nagyobb erővel fogta volna a' hadviselést Vladiszláv ellen folytathatni; de a' magyar rendek' kívánságára, kik idegen ügyért vonakodtak Lengyelországgal hadba keveredni, Zsigmond megnyúgodott a' thorni békekötés' őt illető pontjában, 's a' magyar és lengyel nagyok' törekvésére november' 11. dikén gyülés tartatott a' két birodalom' határszélein, mellyben tizenkét magyar és tizenkét lengyel biztos a' következő év' augustus' 15. dikéig fegyverszünetet kötött, reményöket fejezvén ki egy úttal, hogy Zsigmond és Vladiszláv, midőn tavaszszal találkozandók, a' fegyverszünetet tökéletes békévé fogják átváltoztatni. A' Lengyelország 's a' német rend között Thornban szerződött béke addig teljes érvényességü legyen, 's ha azt Vladiszláv időközben megszegné, Zsigmond szabad kézzel birjon Lengyelország' irányában, ha pedig a' rendtől indulna ki a' megszegés, az semmiféle segédet se nyerhessen az új római királytól.[126])

1412.] Ezen oklevél' értelmében Zsigmond és Vladiszláv 1412. martius' 10. dikén Lublóban találkoztak, 's ekkor a' német rend és Lengyelország közötti surlódások' kiegyenlítésére további lépések történtek, 's martius' 15. én Magyar- és Lengyelországok közt béke, sőt oltalmi és megtámadási frígy is köttetett. Veres-Russziát birja ezentúl is Vladiszláv, 's Moldvaország is maradjon függőségben tőle; de halála után öt évvel, vagy Zsigmondé után, ha ez előbb találna kimulni, határozzák el a' két birodalom' nagyai, kit illetnek jogszerüleg e' tartományok, a' magyar koronát-e, vagy a' lengyelt; — kiköttetvén mindazáltal, hogy azon esetre, ha Zsigmond nagyobb erővel indulna időközben a' törökök vagy más hitetlenek ellen, a' moldvai vajda személyesen tartozzék

126) Az oklevelek Dogiel után Katonánál, XI. 44. 's kk. ll. Dlugoss, XI.

öszves hadaival Zsigmond' táborában megjelenni, mit ha elmulaszt, Moldva felosztatik, fele a' magyar koronához, fele Lengyelországhoz lévén kapcsoltatandó. [127])

A' német fejdelmek féltékenységgel nézték e' szövetséget, attól tartva, hogy Zsigmond annak a' német rend' érdekeit fel fogja áldozni; de ő most komolyan készült a' velenczeiek ellen, kik Zárát és környékét folyvást kezökben tartották, 's a' törökök ellen, kik Osztoját újból lázadásra birták; és ez' okon mindenelőtt Magyarország' biztosságáról és dynastiájának megerősödéséről gondoskodott, hogy — mint szándéka volt — öszves hadi erejével huzamosabb időre távol lehessen. Innen van, hogy még a' mult évben october' 8. dikán a' világi és egyházi nagyokkal két éves leányát, Erzsébetet, utódául választatta, ha figyermek nélkül találna maradni, 's megegyezésökkel a' tizenhárom éves Albert ausztriai herczegnek eljegyzette; [128]) innen van, hogy a' békekötést Vladiszlávval, mellyre jó ideig nem nagy készséget mutatott, most szorosabb frigygyé ügyekezett átidomítani. A' szövetségesek Iglóból Kassára utaztak, hol a' husvéti ünnepeket töltötték, 's honnan Tokajon és Debreczenen át Nagy-

---

127) Dogiel' Codex diplomaticusából Katona, XI. 87. l. Dlugoss, XI.

128) Erzsébet' oklevele Kollárnál, az Analecta Bibliothecae Vienn. caes. II. dik kötetének 915. dik lapján. Ugyanekkor, és szintén csak az országnagyok' megegyezésével, nem teljes országgyülési alapon bocsátotta ki azon rendeletét, melly az adó- és tizedszedést szabályozza, 's mellyet a' corpus juris hung. szerkesztői Zsigmond' negyedik decretumának czímeztek. Egy egész házhelyért adóul harmincz dénár járt, Lajos' idejében csak tizennyolcz. A' rendelet' egész tartalma egyébiránt arra mutat, hogy az adóterhet most csak kirekesztöleg a' pór viselte; 's ez' okon kisérthette meg veszedelem nélkül az ügynek országgyülésen kivüli szabályozását, ez' okon bizhatta meg részben a' rendelet' végrehajtásával a' megyei tisztviselöket még pedig nemcsak az általa kinevezetteket, a' fő- és alispánokat, hanem a' nemesség' választottait, a' szolgabirákat is.

váradra mentek, mellynek székes egyházában szent László' sirjánál frígyöket megerősítették 's mellynek környékén tizenöt napig vadászgattak. Innen Budára indultak, hol már Europa' távolabb országaiból is nagyok, kicsik, együvé gyülekeztek azon fényes ünnepélyek' szemléletére, mellyeknek Magyarország' fővárosa pünkösdkor színhelyül szolgált. Zsigmondon és Vladiszlávon 's hitveseiken kívül jelen voltak Tvartko Sura nejével, Vitold litván nagyherczeg, Lázárevics István szerb fejdelem, Albert és Erneszt ausztriai 's több más német herczegek; — egy szemtanú' jelentése szerint, melly a' frankfurti levéltárban őriztetik, öszvesen, a' királyokon kivül, tizenhárom herczeg, huszonegy gróf, huszonhat főúr, a' magyarokat ide nem tudva, 's ezer ötszáz lovag háromezer apróddal; a' lovak' száma negyvenezerre tétetik. Az ünnepélyek, egymást felváltva, május' 22. dikétől június' 23. dikáig tartottak. Június' 2. dikán és 3. dikán nagyszerü hadi játékok tartattak, mellyekben magyar, lengyel, cseh, ausztriai, szász, frank, rajnamelléki, olasz, franczia, görög, litván, orosz, szerb, bosnyák, bolgár, oláh és albaniai vitézek részt vettek, 's kivált Maróthy János' délczeg ifjai vonták magokra a' nézők' figyelmét; a' díj azonban a' lovagok között egy szilézíainak, az apródok között egy ausztriainak jutott, aranypatkós paripát nyervén az egyik, ezüstpatkóst a' másik. Többszöri vadászatok után Csepelszigetén és Buda' vidékén, Zsigmond Vladiszlávval Székesfehérvárra indult, 's innen június' 25. dikén a' lengyel király egymaga Tatára, Neszmélyre, Maróthra, az esztergomi érsek vadaskertjeibe, majd Esztergomba 's Visegrádra, hol az ünnepélyek' és mulatságok' terhe alatt összeroskadott fejdelmi vendég erejét ismét együvé szedegette. Az elválót Zsigmond egyebek között a' lengyel koronával 's a' lengyel királyság' többi díszjeleivel is megajándékozta, mellyeket Lajos negyven évvel azelőtt Krakóról Budára szállított; Vladiszláv' ajándékai drágalátos

nyestbőrökben 's egyéb bundanemüekben, paripákban, solymokban 's más vadászmadarakban állottak. [129])

Midön az ünnepélyek egymást felváltották, közben-közben komoly ügyekről is tanácskoztak a' fejdelmek. Vladiszlávval Zsigmond illyenkor a' törökök ellen indítandó hadról értekezett; Alberttel oltalmi és támadási frígyre lépett mindenki, névszerint Erneszt herczeg ellen, kit titkos ellenének tartott, 's kit Budáról kiutasít, ha Vladiszláv közben nem veti magát; végre a' német rend' kibékéltetését Vladiszlávval is megérleltette, 's ez' ügyben, mint a' felek által választott biró, augustus' 24. dikén hozott itéletet, mellynek végrehajtására Poroszországba a' rend' nagymesteréhez Makray Benedeket küldötte, [130]) durazzoi Lászlónak 1403. ban óbudai várnagyát, ki akkor fogságba esett, de kit Zsigmond 1408. ban, midön Borbálával házasságra lépne, meg' kegyelmébe fogadott. [131])

IX.

Zsigmond még 1411. november' elején tízezer lovast küldött Velencze ellen, ozorai Fülep' vezérlete alatt, ki első ifjuságában Flórenczből, családának, a' Scolari grófok' székhelyéből Magyarországba jött, 's itt ügyessége által fokról fokra hágott Zsigmond' kegyében, egyik főeszköze lévén mindazon rendszabályok' végrehajtására, mellyek elvégre a' király' fogságát vonták magok után. Ekkor Scolari Fülep, vagy flórenczieseu, Pippo is börtönbe került, de Zsigmond'

129) Dlugoss, XI. Windeck, 29. V. ö. Aschbach, Gesch. Kaiser Sigmund's, I. k. 325. l.

130) Voigt, Geschichte Preussens, VII. k. 185. l.

131) Windeck, 17.: „Also ... wart er (Benedict von Macra) gefangen, und in eisen gesmidet und lag sechs jare also, pis das konig Sigmund die konigin Barbara zu der e nam.“

megszabadulása után jutalmakkal halmoztatott, 's miután a' durazzoi László elleni hadviselésben azonkép mint a' törökökkel és bosnyákokkal folyt háborúkban mérésznek és ügyesnek mutatkozott, a' királyi hadsereg' egyik főkapitányává és temesi gróffá neveztetett. [132])

Zsigmondot több ok birta volt hadviselésre a' velenczeiek ellen; a' már felebb érintettekhez még kettő járult: a' signoria felhagyott azon hétezer arany' fizetésével, melylyekkel a' magyar koronának évenkint tartozott, és Giovanni Galeazzo' halála után majdnem egész Felső-Olaszország', névszerint Verona' és Vicenza' urává lett, 's rövid idő mulva Paduát is elfoglalta, mellynek herczege, Francesco Carrara, Lajosunk' egykori szövetségese Velenczében lenyakaztatott. A' hétezer arany' fizetésének elmulasztása Magyarország' jogainak ollyas sérülésével járt, mellyet Zsigmond a' többi sérvpontoknál is érzékenyebben vett; 's a' hatalmaskodást Felső-Olaszországban az újonnan választott római királynak nem szabadott elnéznie, mert ha Friaul és Lombardia ellenséges kézben vannak, az út Milanóba és Rómába el van zárva előle 's vele a' császári korona, mellyet Venczel' daczára vagy Venczel' halála után halántékaira várt. —

Pippo november' végén Friaulba érkezett, december' 6. dikán bevette Udinét, Velencze' kegyenczének, Antal aquilejai alpatriarchának székhelyét, 's átkelvén a' Tagliamenton, a' trevigoi tartományban állott, hol Conegliano és Sacile között a' magyar sereg Taddeo del Vermét a' velenczeik' vezérét megverte, 's diadalának jeléül tizenkilencz zászlót Budára küldött. Seravalle, Ceneda, Feltre, Belluno, Cordignano,

---

132) Vita di Filippo Scolari scritta da Domenico Mellini, Florencz, 1570. Due vite di Filippo Scolari detto Pippo spano (azaz: Fülep főispán) az Archivio storico italiano' 4. dik kötetében Florencz, 1843. V. ö. Aschbach, Geschichte Kaiser Sigmund's, IV. k. I. melléklet.

öszvesen hetven 's egynehány város és erősség a' Tagliamenton és Livenzán innen és túl Pippo' kezébe esett.

1412. januárius' elején Trevigo bekerítetett és ostromoltatott. A' mieink, lelkesítve eddigi diadalmenetök által, olly tűzzel vivták a' várost, hogy fentartásához nem lehetett remény. Velencze a' megvesztegetéshez folyamodott, mint fegyverhez. Két palaczk, — malvásiai bor helyett aranynyal megtömve, — Pippot arra birta, hogy az ostrommal felhagyván, a' többi erősségekbe őrségül nehány zászlóalj magyart vetett, 's a' seregnek nagyobb részével Udinéig visszavonult, állitólag azért, mivel a' Carlo di Malatesta' vezérlete alatt közeledő velenczei sereg elől a' friauli hegyek között biztosabb állást foghatott.

Zsigmond, a' sereg' diadalmas előhaladásának hírére, — a' Sacilénél elfoglalt tizenkilencz zászló januárius' 5. dikén érkezett kezéhez, — Marczaly Miklós erdélyi vajdát, Nagymihályi Albertet és Blagay Lászlót dandáraikkal Pippo után küldé, olly meghagyással, hogy Jacopo Carrarát és Brunoro della Scalát, kik segédet kérni jöttek Budára, birtokaikba, amazt Paduába ezt Veronába visszahelyezzék. De a' velenczeiek e' közben nemcsak a' trevigoi tartomány' több erősségeit visszafoglalták, hanem Friaulba is nyomultak. Marczaly Mottánál találkozott velök 's fényes győzelmet vett felettök. Kilenczezer velenczei maradott a' csatatéren, de a' magyarok' részéről elesett Marczaly, a' hős erdélyi vajda, kinek halála után a' magát betegnek tettető Pippo egészségét és tevékenységét ismét visszanyerte. Udine, mellyet gróf Tristan di Savorgnano magyar zászlóval kezében, — mi benne és dandárában Pippótól érkezett segédet láttatott az őrségbeliekkel, — martius' 28. dikán visszafoglalt, rövid idő mulva meg' magyar kézben volt, 's Belluno' környékén Malatesta nagyobb csatában érzékeny veszteséget szenvedett. XXIII. dik János pápa, mint békéltető lépett fel a' hadviselők között; 's midőn

az ausztriai herczegek Erneszt és Fridrik, kik imént még segédet igértek Velenczének, meg' Zsigmondhoz közeledtek mihelytt Vladiszlávot véle barátságban látták, a' signoria Toma Mocenigót és Antonio Lauredanot Budára küldötte béke' eszközlésére. Zsigmond ki épen akkor hírét vette, hogy a' brebiri grófok Osztroviczát, mellyet a' velenczeiek vétel' útján birtak, visszafoglalták, 's kinek Pippo ismét több ellenséges zászlót küldött, feltételül szabta: hogy Velencze a' hadi költségek' megtérítésére hatszázezer aranyat fizessen, Zárát és környékét visszabocsássa, neki és seregének a' terra fermán szabad átmenetet engedjen, ha Milanoba vagy Rómába készül, 's a' Carrarákat és della Scalákat birtokaikba visszahelyezze. Steno herczeg túlságosaknak találta e' feltételeket, 's midőn a' követek kinyilatkoztatták, hogy Zárát nem bocsáthatja vissza a' signoria, de hogy kész a' magyar felsőbbség' megismerésére évenkint egyegy fehér paripát bíbor nyereggel Budára küldeni, Zsigmond gúnyt látott az ajánlatban, 's parancsából a' Pippo által újabban zsákmányolt velenczei zászlók közül nehányat a' követek' ablakai alatt földön vonczoltatott 's összetapostatott. [133])

A' hadviselés új tüzzel folytattatott mindkét részről, 's Velenczeéről nagyobb szerencsével mint a' mienkről. Dalmátiában odaveszett Sebenico; és Friaulban Malatesta augustus' 9.dikén Mottánál megverte a' magyar sereget; több ezer fegyvereseink halva maradtak a' csatamezőn. [134]) Zsig-

---

133) Chronicon aquilejense, Rubeis' monumenta ecclesiae aquilejensis czímü gyüjteményében. Marino Sanuto vite de duchi di Vinezia, Muratorinál, XXII. Andreas de Redusiis, chronicon tarvisinum, ugyanannál, XVII. Windeck, 28. Dlugoss, XI. Több oklevél, Aschbachnál. V. ö. Verci' Storia della Marca Trivigiana és Daru' histoire de la république de Venise czímü munkáikkal.

134) Lucius, de r. Dalm. V. 5. Marino Sanuto, Muratorinál. Chronica Dolfina, Vercinél.

mond, hosszas készületei után, elvégre személyesen indult Friaulba, miután november' 9. dikén Jagyell Vladiszlávnak Lublót és Podolinczot 's még tizenhárom szepesi várost, — Gnezdát, Belát, Lájbiczot, Menyhárdot, Poprádot, Strázsát, Iglót, Ruszkinóczot, Olaszit, Felkát, Váralját, Szombathelyt és Durándot százötvenötezer négyszáz aranyért zálogba vetette. [135]) Királyaink háromszáz hatvan évig lengyel kézben hagyták e' városokat, 's midőn a' kerület visszajött hozzánk, szeretetét az ország, a' nemzet iránt egész épségében visszahozta!

Zsigmond november' elején Zágrábban volt, 's a' velenczeiek úgy vélekedhettek, hogy onnan Horvátországon át a' dalmát városok' oltalmára fog indulni, de a' tengerpart', névszerint Traw' védelmét Genua vállalta magára, 's a' király, a' bajor és ausztriai segédsereg' megérkezése után, — mert Alberten kivül most Erneszt és Fridrik ausztriai herczegek is szövetségeseivé váltak, — Zágrábból Laibachon át december' 18. dikán negyvenezer emberrel Udinébe érkezett. A' háborúskodás e' közben mindig mérgesebb és kegyetlenebb jellemet öltött magára, mert csaknem valamennyi erősség hol az egyik, hol a' másik fél' kezébe jutott, 's így bő alkalom volt a' boszuálláshoz. Motta' környékén Pippo, és Feltrenél Brunoro della Scala 's Marsilio di Carrara szerencsésen vívtak meg a' velenczeiekkel, de Pandolfo Malatesta, ki testvérének, a' nehéz sebet vett Carlonak helyébe lépett, Pippot majdnem Udinéig visszaszoritotta.

Zsigmond' megérkezése Pandolfot visszavonulásra birta. Pippo a' magyar sereg' egyik részével utána sietett, és zászlóaljai a' Carrarákkal és della Scalákkal, az erős tél'

---

135) Az oklevél több variansokkal Katonánál, XI. Zsigmond a' főurak' megegyezésére hivatkozik, „voluntate praelatorum et baronum nostrorum accedente", de az oklevél' végén csak két főpap' és tizenkét világi országnagy' nevét olvassuk, mint kezesekét.

daczára, ellenséges, kifosztogatott országban Paduáig és Veronáig, Bassanoig és Vicenzáig száguldoztak, de a' nélkül hogy 1413.] ezen erősségeket bevehették volna, sőt Vicenza előtt a' kemény téli idő, az eleség' hiánya 's a' kitörött ragályos nyavalyák tizedelték a' mieinket. Gyér sorokkal, mellyeket a' fellázadt földnép is ritkított, érkezett Pippo' serege vissza Friaulba. A' magyar hadak' másik felével Zsigmond januárius' végén Isztriába indult, 's nehány erősséget bevett, de a' tenger' szélén fekvő nevesebb városok az ellenség' birtokában maradtak. [136])

Cilly Hermann már Zsigmondnak Udinébe érkezésekor azon volt, hogy a' hadviselő feleket békéltesse; törekvése mindazáltal, úgy XXIII. János pápáé is, kit Zsigmond felhívott, birná rá Velenczét Zárának és Sebeniconak visszabocsátására, süker nélkül maradott. Az 1413. diki év' első negyedének csekély eredményei mindkét felet békére hajlították. Zsigmondot különösen még az is, hogy a' német birodalom' ügyei őt tovább szólitották, 's az ozmán széltől érkezett hírek a' magyar sereg' odaindulását kivánatosnak láttatták. Aprilis' 17. dikén Triesztben ötévi fegyverszünetre léptek a' felek, olly feltétel alatt, hogy a' király is, Velencze is azon helyek' birtokában maradjanak, mellyek aprilis' 17. dikén kezöknél voltak, hogy továbbá a' köztársaság Zsigmondnak, ha kivánni fogja, szabad átmenetet engedjen a' velenczei területen, kétszázezer aranyat is fizetvén neki hadviselési költségeinek pótlásául. [137])

Zsigmond, midőn Magyarországból elindult, távolléte'

---

136) A' felebb említett olasz chroniconok. Theod. de Niem, de vita et fatis constantiensibus Joannis XXIII. I. 34. (v. d. Hardt' alább említendő munkájában.)

137) Történetiróink Raynald után aprilis' 28. dikán hagyják a' fegyverszünetet megalakúlni, de a' szerződési oklevél Vercinél kelt „in Foro Julii apud Castellotum 17. aprilis 1413".

idejére, mellyről nem hitte, hogy öt évig fog tartani, a' magyar ügyek' vezetésével hitvesét Borbálát megbízta, 's kívüle és mellette Gara Miklós nádort 's Kanisay János esztergomi érseket, [138]) kinek rokonszenvét durazzoi László iránt rég' megbocsátotta, 's kit utóbb, némi pótlékul a' másnak jutott magyarországi főkanczellárságért a' római király' udvari főkanczellárjának czimével díszesített. Ezeknek meghagyásából történhetett, hogy midőn Bajazed' fia Muza Lázárevics István szerb fejdelemre támadt, és Végszendrőt elfoglalta, Maróthy János, Gara János és Csupor Pál Szerbiába indultak a' törökök ellen. De ők a' hadviselést még meg sem nyitották, midőn Hervoja' árulásának hírét vették. A' hűtelen bosnyák, kit Zsigmond minden módon ügyekezett a' magyar koronához lánczolni, 's kit bizodalmának jeléül a' sárkányrend' vitézei közé sorozott, és Erzsébet leányának keresztatyául választott, most a' törökkel szövetkezett, mert a' magyar hadi erőnek színét az országon kivül tudta. A' koronának egy másik bosnyák hűbérese, Hranics Szandal, az árulónak leveleit elfogta, 's Gara János és Csupor Pál, Maróthyt magára hagyván Szerbiában, Hervojától minden erősségeit és egyéb jószágait, mellyeket a' magyar széleken birt, fegyveres erővel elszedték, [139]) Zsigmond pedig Botzenben, augustus' 1. én kelt levele által az árulót a' spalatoi herczegségtől elejtettnek nyilvánitotta, 's a' sárkányrend' vitézei' sorából kitöröltette.

A' király, mint e' levelének keltéből is láthatni, miután friauli és isztriai erősségeibe magyar őrséget vetett, Fridrik ausztriai herczeggel Tyrolba indult; Tridentből, hol június' 25. dikén VII. dik Károly franczia királylyal szövetségre lépett, Salzburgba utazott, mellynek érsekét az ausztriai herczegek-

138) Pray, hist. r. Hung. II. k. 214. l. Katona XII. k. 146. 's kk. ll.

139) Hervojának apologiája Luciusnál, memorie ist. 392. l.

kel 's ezeket a' bajorokkal ideig-óráig kibékitette. Inspruck, Brixen, Meran, Botzen, ezek a' főbb helyek, hol öt még júliusban és augustus' elején találjuk. Churban hosszasabb ideig mulatozott, mert innen Lombardiába készült, 's e' végre a' schweitzi városokat, Zürichet és Bernt, Solothurnnal, melylyeknek szabaditékait Meranban megerősítette 's a' szövetség' többi tagjait felhívta, segítenék őt a' hűtelen milanoi herczeg ellen, kinek megfenyitése néki, a' római királynak kötelességében, a' birodalomhoz mindig hű maradt schweitziak' érdekében áll. De a' nyolcz hely — ennyiből állott akkor a' schweitzi szövetség igen ovatosan válaszolt: hogy bajos az országon kivül hadat viselniök; aztán veszedelmes dolog, az ő országukból a' hegynyilásokon át hadsereggel Lombardiába leszállani; de tiszteletből iránta megengedik, hogy önkéntes zsoldost annyit szedhessen országukban, mennyit talál. 'S önkéntes elég akadt, de az örökké pénz' szükében volt Zsigmondnak most újra adosságcsináláshoz és zálogitáshoz kellett folyamodnia, hogy a' toborzást elkezdethesse. October' elején a' nyolcz hely' követeinek kiséretében Churból Bellinzona felé indult, hol kétezer schweitzi zsoldost talált, de ezek csak Luganoig mentek vele, 's itt béröket sürgették és erőszakkal fogták volna tőle kicsikarni, ha a' királyt a' vele volt magyar zászlóaljak 's a' sváb földről érkezett fegyveresek nem veszik oltalmukba. Illy körülmények között egyszerüen ott hagyták a' havasok' alján, 's a' lucerni, urii, unterwaldeni, schwyzi, zugi és glarusi követek is velök mentek. Zürich', Bern' és Solothurn' követei még Zsigmondnál maradtak, de midőn ez őket a' zsoldosok után küldené, hogy a' makacsokat visszatérésre birják, jobbnak látták, szintén hazamenniök, miután a' zsoldosokat zsold nélkül visszatérésre birni lehetetlennek látszott.

Illy állapotban Zsigmond alkudozáshoz folyamodott, mert a' kardot nem nagy sükerrel vetette volna a' mérlegbe. Lodi

és Milano között Cauturioban a' herczeggel, Filippo Maria Viscontival, Giovanni Galeazzo' fiával találkozott, kivánván tőle, hogy őt seregével Milanóba, mint a' római birodalomhoz tartozó városba, a' lombard korona' felvételére bébocsássa; de Filippo Maria mindenekelőtt megerősítését sürgette öszves herczegségében, mellyet ő és atyja a' római király' jogainak is sérülésével nagygyá növesztettek, 's a' királyt csak kevés számu fegyveresekkel akarta Milanóba ereszteni, kiktvén még azonfelül: hogy versenytársát, Gian Carlo Viscontit kiséretéből elbocsássa. Zsigmond ezen követelésekben királyi méltóságának sérülését látta, 's félbeszakasztván az alkudozást, azzal boszulta meg magát, hogy a' Milano körüli kisebb városok' herczegeit, kiket Filippo Maria rendre készült birtokaikból kizaklatni, azokban megerősitette. A' király e' szerint igéretét, mellyet a' német választó fejdelmeknek adott, hogy Milanót meg' viszonyba fogja hozni a' római birodalommal, be nem válthatta; de Carlo Malatesta Rimini' ura Piacenzában, hová Zsigmond 1414. februáriusban át- [1414.
ment, Teodoro Monferrati és Tomasso saluzzoi ,határgrófok Astiban, 's a' savoyei fejdelmek Turinban hűbéreseinek vallották magokat, és Bernben, hová július' 3. dikán érkezett, a' schweitzi szövetség, melly mármár különválandó volt a' német birodalomtól, a' római király' felsőbbségét megismerte.

Másik czélját, melly őt Olaszországba vezeté, tökéletesen elérte: a' közzsinat' kihirdetését az egyházi szakadás' megszüntetésére. XXIII. dik János, kit durazzoi László Rómából, mint előbb XII. dik Gergelyt Gaëtából, kiűzött, kénytelen volt most Zsigmond' kivánságára állani, 's a' zsinat, mellynek tartására még 1413. martius' 13. dikán késznek nyilatkozott, azon évi december' 9. dikén Constanzba, tehát Olaszországon kivül, 1414. november' 1. jére együvéhivatott. A' Riminiben tartózkodott XII. dik Gergelyt lehetetlen volt azon igéretre birni, hogy ő is személyesen jövend Constanzba,

de a' bolygónak védője Carlo Malatesta Zsigmondot Gergely' követeinek megjelenendéséről biztosította. XIII. dik Benedek, a' harmadik pápa, — mert a' szakadás már háromra növesztette volt számukat, — Valenciában tartózkodott, 's csak küldöttei által kereste fel Lodiban a' királyt, kinek oka lehetett remélenie, hogy amaz a' constanzi zsinat' végzéseinek magát szintén alávetni fogja. —

Zsigmond Bernből Baselen és Strassburgon át július' 19. dikén Speyerbe érkezett, hová a' német birodalom' délszaki részének rendeit tanakodásra hivta; de a' rendek elmaradtak, 's a' német fejdelmek közül csak azok, kik őt már Strassburgban felkeresték: Lajos pfalzi választó fejdelem két testvérével, a' lothringeni herczeg, a' trieri érsek 's a' badeni és hochbergi határgrófok voltak jelen. A' király most Coblenzet tűzte ki gyüléshelyül, de a' rendek innen is elmaradtak, Zsigmond' határtalan boszuságára, ki Coblenzből Nürnbergbe ment, 's mert a' német fejdelmek' távollétében nem akarta a' koronát Aachenben felvenni, koronázatlanúl készült Magyarországba visszaindulni. De régi hive, Fridrik nürnbergi várgróf, kinek Zsigmond, röviddel Jobszt' halála után, Brandenburgot zálogba adta, 's ki a' porosz királyi dynastiának alkotójává lőn, szándékának megmásitására birta a' királyt, 's mindent elkövetett, hogy Németország' számtalan fejdelmei közül egy jókora csapat Aachenbe gyűljön. Zsigmond october' elejéig Nürnbergben maradott, hol nejével Borbálával találkozott, kivel Heilbronnon, Heidelbergen, Speyeren és Bonnon át Aachenbe jött, fényes kisérettel, mert az ifju szépségében ragyogó Borbála Magyarországból több egyházi és világi főurat, 's több százra menő vitézt hozott magával.

Zsigmond november' 8. dikán római királynak koronáztatott, a' birodalmi rendek' nagyobb részének jelenlétében, mert a' főbbek közül a' mainzi érseken kivül, ki a' királyt

arról vádolta, hogy a' választatásakor hittel fogadott pontoknak nem tett eleget, csak a' bajor fejdelmek és Venczel cseh király voltak távol. Amazok azért nehezteltek Zsigmondra, mivel Brandenburgot, mellyet IV. dik Károly császár a' Wittelsbachoktól elcsent, nem reájok, hanem Fridrik nürnbergi várgrófra szállitotta; Venczel pedig arról vádolta testvérét, hogy igéretének ellenére őt császárnak eddiglen sem koronáztatta, 's hogy a' birodalom' kormányát nem vitte közösen vele, — olly dolgok, mellyeket könnyebb volt igérni, mint teljesíteni. —

Azalatt míg Zsigmond Aachenben mulatozott, XXIII. dik János pápa a' zsinatot Constanzban megnyitotta. A' király december' 25. dikén érkezett ide.

A' constanzi zsinat nevezetes helyet foglal el a' hanyatló középkor' történeteiben, de bővebb tárgyallása nem a' jelen munkába való. — XXIII. János, kénytelen levén, a' zsinatot nem Olaszország' határain belül, hanem Constanzban tartani, azáltal ügyekezett a' bajt elhárítani, hogy egy sereg olasz főpapot, kiknek számát növelnie könnyü volt, hozott magával a' gyülésre: reményét a' szavazatok' számába helyezte. De a' clerus, kivált az angol és franczia főpapok, 's a' fejdelmek XXIII. János' tervének kijátszására 1415. februárius' [1415. 7. dikén az ügykezelési módszer' megállapításakor végzést hozattak a' zsinattal, hogy nem az egyes szavazatok', hanem a' zsinaton képviselt nemzetek' többségének szavazata fog eldöntő erővel bírni. Ehhezképest öt szavazatra: olaszra, francziára, németre, (mellyhez a' magyarok, [140]) lengyelek

140) A' jelen volt magyarok' nevei mind Reichenthalnál (Costnitzer Concilium, so gehalten worden im Jahr 1414. Darin man findet wie die Herren Geistlich und Weltlich eingeritten seyn 's a' t. Augsburg, 1483.) és H. v. d. Hardtnál (Magnum oeconomicum Constantiense Concilium, Frankfurt és Lipese, 1697—1700.) ki az egykoru Dacher' lajstromát munkájába iktatta, olly hibásan vannak irva, hogy közülök több valóságos rejtély.

és scandinávok is számláltattak) angolra 's a' később hozzájok jött spanyolra oszlott a' gyülés, 's ezek közül János csak az elsőre birt lényeges befolyással. Alig hozatott e' végzés, midőn Filastre Vilmos szent márki- és d'Ailly Péter cambrayi bibornokok inditványt tettek, hogy mind a' három pápa, János azonképen, mint Gergely és Benedek, kik ellen már a' pisai zsinat nyilatkozott, mondjanak le a' pápaságról. És János csakugyan kénytelen volt megismerni, hogy a' közönséges zsinat' hatalma nagyobb az övénél, és méltóságáról leköszönni. Igaz, röviddel utóbb — martius' 20. dikán — Fridrik ausztriai és János burgundi herczegek' 's a' badeni határgróf' és a' mainzi érsek' segédével Constanzból Schafhausenbe szökött, hol röviddel utóbb lemondását visszavonta; de Zsigmond szokatlan erélyességgel lépett fel ellene, 's a' megszökésnek következményéül nem bomlott fel a' zsinat, mint János remélé vala, hanem a' lemondását visszavonó pápa most letétetett és fogságra vettetett, 's Fridrik ausztriai herczeg büntetésül a' habsburgiak' ősi birtokát, az Argaut, elvesztette.

1415. Július' 4. dikén XII. Gergely Carlo Malatesta által lemondását bemutatta, olly feltétel alatt azonban, hogy XIII. Benedek is küldje be a' magáét. Zsigmond önmaga ajánlkozott Benedeket e' lépésre birni, 's a' zsinat tizenöt követet választott, kik a' királyt Perpignanba kisérjék. Borbála királyné ekkor visszaindult Magyarországba, de ennek számos nagyai, 's velök négy ezer lovas Zsigmonddal maradtak. A' király útját Constanzból a' Schweitznak vette, 's innen Sa-

---

Az egyháziak' sorában találtatnak: Kanisay János, 160 lóval; Endre, kalocsai érsek 18 lóval; Péter spalatoi érsek, 6 lóval; 's a' t. A' világiak között: Gara Miklós 300 lóval; a' Cillyek 300 lóval; Pippo (ozorai Fülep) 150 lóval; Stibor 110 lóval; Szécsy Péter 80 lóval 's a' t. Nevezetesb, hogy a' Zsigmond által alapított óbudai egyetemnek hat képviselőivel találkozunk, 's nehány királyi város' (Buda, Posony, Soprony, Nagyszombat, Kassa, Gyulafehérvár, Kolosvár, Brassó) követeivel.

voye-n és Francziaországon át september' 18. dikán Perpignanba érkezett, hol XIII. Benedeket minden módon lemondásra bírni ügyekezett; de a' makacs aggastyán Zsigmond' és aragoniai Ferdinánd' esdekléseit elutasitotta magától, 's Penniscolába szökött, hol a' narbonnei szerződés' hirét vette, mellynek erejénél fogva az eddig hozzá szított Spanyolország is megtagadta tőle az engedelmességet, 's clerusa szintén a' constanzi zsinathoz állott.

Zsigmond Narbonneból Párisba útazott, hogy VI. Károly franczia királyt, kinek seregei Azincourtnál tenkre jutottak, az angolokkal kibékéltesse, 's a' constanzi zsinat' nagy feladását, az egyházjavitást mindkét fejdelem' szivére kösse. Martius' 1. jétől aprilis' közepéig hol Párisban, hol Saint- [1416. Denisben tartózkodott, 's miután magát jól kimulatta és VI. Károlyt 's környezetét olly békeinditványra birta, mellyet az angolok által elfogadhatónak vélt, Calaisba, és mivel V. Henryt itt nem találta, ennek felhivására angol hajókon Doverbe indult, honnan Canterburyn és Rochesteren át, május' elején Londonba ért. Henry késznek nyilatkozott a' békére, de a' feltételek, mellyeket szabott, olly boszusággal töltötték el a' franczia udvart, hogy a' fegyverszünetet azonnal félbeszakasztotta. Zsigmond, mondják, könyezett, midőn a' háború' megujulásáról hirt vett; 's oka volt elérzékenyülnie, mert az angol király most a' francziák' szövetségesét látta benne, ki csak azért vállalta fel a' békéltető' szerepét, 's csak azért jött át Angliába, hogy a' királyt és kormányát addig ámítsa, míg a' francziák erőt gyűjthettek új hadviseléshez. A' londoni polgárság annyira felháborodott, hogy Zsigmond tanácsosnak vélte Canterburyba vonulni, hol fél-fogságban addig kellett időznie, míg az angol király hajókat adatott neki az elindulásra, olly feltétel alatt: hogy az, ki Francziaországból mint békéltető jött Londonba, Henryvel szövetségre lépjen Francziaország ellen. Az oklevél kelt augustus' 15. én,

és kilencz nappal később Zsigmond angol hajókon Calaisba vitorlázott, honnan Hollandban 's a' közép-Rajna' partjain, úgy Aachenben, Lüttichben, Luxenburgban, kisebb nagyobb 1417.] ügyekkel töltögetett öt hónap után, 1417. januárius' 27.én ismét Constanzba érkezett.

A' gyülés még mindig állott. Az egyházi szakadás annyiban el volt hárítva, mennyiben mind a' három pápa helyből mozdítatott; 's találkoztak, kik Zsigmondot figyelmeztették, kövessen el mindent, hogy csak az egyházi visszaélések' megszüntetése, a' már megtörtént reformok után választassék az új pápa, mert különben javítatlanúl marad az egyház. De ezt nemcsak az olaszok, hanem a' francziák és a' spanyolok is ellenezték, 's így a' németek és szavazatuk' osztalékosai 's az angolok és velök Zsigmond kénytelenek voltak engedni, nehogy a' zsinat' felbomlása új 's még veszedelmesebb szakadást hozzon az egyházra. 1417. november' 11.én — miután XIII. Benedek is letétetettnek nyilvánítatott — az öt nemzet' harmincz képviselői és a' jelenvolt bibornokok Otto della Colonnát pápának választották, ki a' nap' szentének tiszteletére magát V. Mártonnak nevezte. Most az egyház' reformjának, „fejében és tagjaiban", tam in capite quam in membris, mint a' szójárás mondá, kellett volna bekövetkeznie, de az uj pápa természetesen mindenek előtt a' szentszék' főhatalmának megedzése után látott, 's a' zsinat' választottjának a' zsinat' többsége is csakhamar kezére dolgozott. Igy történt, hogy V. Márton külön mindenik nemzettel külön concordatumot kötött, [141]) 's a' nagy-

141) A' német nemzettel kötött concordatum — ámbár, mint felebb láttuk, a' zsinatban a' magyar szavazatok is a' németekhez számláltattak, — nálunk soha sem birt törvényes erővel. A' magyar egyház' ügyei külön bulla által szabályoztattak, melly az idők' folyamában elveszett, mellyre II.dik Vladiszláv' III.dik törvénye is hivatkozik, 's melly Verbőczi' idejében még közkezeken forgott: „prout in bulla superinde (super libertate regni quantum ad beneficiorum collationes)

szerü es ennélfogva az öszves keresztyén világra üdvösen ható reformok elmaradtak. 1418. aprilis' 19. én Pavia jelel- [1418.
tetett ki az öt év mulva tartandó zsinat' helyéül, mellyen az egyház' javításának műve folytattatni fog; 's aprilis' 22. én, a' negyvenötödik nyilvános ülésben, Márton a' zsinatot berekesztette. — A' negyedfél évig tartott gyülés csak az egyház' külső szakadását orvosolta, a' belső megmaradt, mert a' gyökeres reformok ismét elhalasztattak, 's Huss János' és Faulfisch Jeromos' halála, kiket a' zsinat tanaikért máglyára küldött, gyúlanyagot vetett a' keblekbe, melly rövid idő mulva pusztító lángra lobbant. A' menlevél' megszegése, melylyel kezében Huss Constanzba érkezett, fekete folt Zsigmond' jellemén; mert hogy a' Speyerben 1414. october' 18. án kelt biztositék csak útlevél volna, mint némelly újabb történetirók is hirdetik, az rút sophisma. Husst két felekezet' szövetkezése vitte a' máglyára, azoké, kik benne az újitót, 's azoké, kik benne a' csehet gyűlölték, de a' királynak kötelességében, erejében is állott, őt mindkettő ellen megvédeni. —

Zsigmond május' végén hagyta el Constanzot, de még félévnél tovább mulatozott déli Németországban, hol egyik hol másik tartományban bel- és külvitákat elintézve, igazságot szolgáltatva, 's kivált a' városok' szabaditékait kegyelmes kézzel megerősítve, mi néki bő jövedelmi forrásul szolgált, mert a' városok kisebb nagyobb készséggel tetemes öszvegeket fizettek érette. Passauban két hónapig időzött, — miért, az még megfejtetlen — 's csak 1419. januárius- [1419.
ban érkezett Bécsbe, hol leányának jegyesével Albert herczeggel a' menyegzőnek mikortartása iránt intézkedett. A' házasság 1422. ben, tizennégy nappal husvét után volt tör-

---

confecta clare continetur" így szól a' hármas könyv' Isö r. XI. dik czimében.

ténendő, 's ha a' határnap Zsigmond' hibájából meg nem tartatnék, Cilly Hermann és Gara Miklós, mint a' király' kezesei, negyven ezer arany forint' fizetésére kötelezvék. [142])

X.

Zsigmond öt évnél tovább volt távol az országtól, midőn 1419. januáriusban visszajövén, a' főurak által Pozsonyban fogadtatott. Említettük, kik kormányozták az országot távollétében; de miután mind Kanisay mind Gara egy ideig Constanzban voltak, 's az utóbbik Zsigmondot Angliában is felkereste, a' közkormányt a' tartományi, megyei és városi hatóságok pótolták, mindinkább felélesztve a' népben az önkormányzási képességet, mindinkább tágasabb kört nyitva kivált a' megyei hatóságnak, melly utóbb is annál inkább fejlődött, mennél többször 's mennél huzamosabban kellett a' nemlétező vagy az országgal nem gondoló közkormányt pótolgatni. Zsigmond távolléte alatt, ámbár ollykor-ollykor egyegy adománylevelet osztogatott, nem igen volt érintkezésben az ország' belügyeivel, ha az egyházi tized' ügyét kiveszszük. XXIII. János még az 1415.diki év' elején parancsot küldött a' főpapokra, hogy tizedeik' egyik negyedét juttassák a' plebánosoknak, 's hogy a' nemesektől tizedet ne szedjenek azontúl. [143]) Említettük, hogy a' monarchia' kezdetében tized minden után 's mindenkitől járt a' clerusnak, később mindig kevesebb tárgy esett tized alá; 's a' nemesek közül csak a' szegényebbek, csak azok, kiknek nem voltak jobbágyaik, fizettek tizedet, valamint adót, kamarai nyereséget ís csak azoktól húzott a' közkincs. János most a'

142) Windeck, 69.

143) Katona, XII. 215. 's kk. ll.

szegényebb nemességet is felmentette a' tized' fizetése alól, 's midőn a' constanzi zsinat őt megbuktatta, a' magyar főpapok szót emeltek ezen rendelése ellen. Zsigmond mind Constanzból mind Londonból leveleket küldött az országba, mellyek az eltörlött szokáshozi visszatérést sürgetvén, János' bulláját mindaddig felfüggesztették, míg a' zsinat iránta rendelkezendett; de ez elintézetlenül hagyta az ügyet, 's a' nemesség' minden kivétel nélküli felmentetése a' tized alól húsz 's egynehány évvel később törvénybe ment.

Zsigmond' távolléte alatt 's az ő példájára ifju hitvese olly vigan élte világát 's magaviselete olly botrányos volt, hogy a' király addig le sem ment Budára, míg az egyházi 's világi urak' tanácsából Borbálát Nagyvárad' vidékére küldötte, hol a' bűnös nő, Erzsébet leányával, több hónapig a' legnagyobb sanyaruságban élt, 's honnan utóbb, midőn a' király Nagyvárad' környékén tartózkodott, Budára 's majd Holicsra vitetvén, szabadságát csak az 1419. diki év' végnapjaiban nyerte vissza. [144])

A' királynak 1419. februárius' 1. én Zólyomban kelt 's a' királyi városok' követeit Budára hivó leveléből gyanithatni, hogy a' kincstárt üresen találta, 's hogy a' pénzforrások' megnyitását első feladásának tekintette. Sereget gyűjtött, mert a' Velenczével kötött ötévi fegyvernyugvás még taval lefolyt, 's a' köztársaságnak a' királyhoz Constanzba érkezett követei nem voltak hajlandók Dalmátia' visszabocsátásának alapján békét kötni; aztán a' török is új veszedelemmel fenyegette az országot. Venczel augustus' 16. án meghalálozott, 's Branda János bibornok a' pápai követ Zsigmondnak Csehország' haladéktalan elfoglalását, 's a' még meg nem erősödhetett husszíták' kiirtását tanácsolta; de a' magyar urak' nézete győzött, kikkel saját érdekeik megértették, hogy

144) Windeck, 86.

mindenek előtt a' törökre és szövétségeseire kell menni: a' csorbítatlan magyar birodalomból az öröködés Csehországban mindenha eszközöltethetőnek látszott.

Hervoja' felhivására, ki miután spalatoi herczegségétől is megfosztatott, az álarczot elvetette, a' törökök, kéz alatt a' velenczeiek által, lőszerrel és hat száz lövészszel ellátva, még 1415. ben Bosniából Dalmát- és Horvátországokra törtek, 's a' Száván és Dráván innen fekvő részeket is pusztitották. Az ellenök indult magyar sereg megveretett, 's három vezére: az ősz Maróthy János, Csupor Pál és Gara János fogságba estek. Maróthy utóbb négy ezer arany váltságdíj mellett szabadon bocsátatott, Gara pedig kimenekült, nem tudni mikép, a' börtönből; de Csupor gyászos halállal mult ki. A' boldogtalan egy ízben a' fejök Hervoját ökörnek gúnyolta, 's ez most boszút állott, Csuport ökörbőrbe varratta és vizbe fúlasztatta. [145])

A' törökök' berohanásának hirére Pippo Constanzból Magyarországba sietett 's Jagyell Vladiszláv és testvére a' litván fejdelem a' zsinat' felhivására követséget küldtek a' törökhöz, melly a' hadviselő felek között békét eszközöljön; de hogy az ozmán erő győzelmének, úgy szólván, semmi hasznát sem vette, hogy a' Drávától ismét Bosniába vonult, annak oka egyébben rejlik. Hervoja Csuport nem sokáig élte túl, 's a' velenczeiek magok is háborúba keveredtek a' törökökkel, kiket tengeri csatában Gallipolinál megvertek. Igy történt, hogy az ország mégis némi készületeket tehetett ellenállásra, 's midőn Mohamed 1416. július' 9. én meg' békét kötött Velenczével, és nyomban két sereget indított Magyarország ellen, mindkettő visszaszorítatott. Az egyiket a' stájer határszéleken Frangepán Miklós és az ausztriai

145) Theodor. de Niem, vita Joannis XXIII. III. 9. Thuróczi, IV. 16. Zsigmondnak 1427. ben Maróthy János' számára kelt adománylevele.

herczegek megverték; a' másikat Péterfy Miklós Temesvár' környékén két ízben meggyőzte, 's vezérét Ikah beget párbajban paripájáról leszúrta, és népének szeme' láttára megölte. [146])

A' velenczeiek a' háborúskodást nyomban a' fegyverszüneť lefolyása után, azalatt míg követeik Constanzban Zsigmonddal alkudoztak, megújitották, és Seravallét, Pordenonét 's Friaulnak több más helyeit hatalmukba keritették; Trawot is ostromolták, de süker nélkül. A' király ekkor olly rendszabályhoz nyult, mellyhez hasonló kisérletek az újabb időkben is történtek. Hogy Velenczének, mint tisztán kereskedelmi hatalmasságnak, idegeit szét vágja, a' magyar 's német kalmárokat minden közlekedéstől Velenczével eltiltván, az ide vezető utakat őrökkel megrakta, kik az árúkat elkobozzák, 's fuvarosaikat még azonfelül büntetésre vonják; más részről a' közlekedésnek új utakat ügyekezett nyitni, 's névszerint Genuára és az al-Dunára utalta a' kalmárvilágot. Velencze ezen nemzetgazdasági eretnekségre azzal válaszolt, hogy **1419.** ben a' háborút kettős hévvel folytatta, Dalmatiában Catarót, Friaulban Sacilét, Cividalét és Bellunót bevette, 's hogy több ezer török zsoldost fogadott a' háború' folytatására. A' signoria szükségtelennek látta, frigyét az ozmánokkal palástolgatni.

Zsigmond september' elején Vladiszlávval Szandeczben találkozott, kinek kedvét keresnie, most nagy oka volt, hogy a' cseh bonyodalmakban segédére számot tarthasson, 's kit vitájában a' német renddel annyival is inkább legyezgetett, mivel Borbála e' rend' egyik vitézét, Walerodot, érdemesítette legeslegújabban szerelmére. September' végén már a' táborban volt Nagyváradnál, honnan Marczaly Dénest a' ve-

146) Thuróczi, IV. 1. Bonfini, III. d. 3. l. J. Caesar, Staats- und Kirchengeschichte des Herz. Steyermark, Aschbachnál.

lenczeiek ellen Friaulba küldötte, maga pedig személyesen Bolgárországba a' törökök ellen indult, szövetségesek nélkül, kiket Ásiában is hijába keresett, mert nem olvassuk, hogy követei Szerecsen Miklós és egy Jósa nevü kikeresztelkedett török a' mesopotamiai fejdelmet 's a' krimi tatárok' khanját közös működésre birták volna. [147])

Mohamed a' nagyvezért nyolczvan ezer emberrel küldötte Zsigmond elébe. A' két sereg Nissza és Nikápoly között october' 4.én egymásra talált, 's a' királyé volt a' diadal. A' törökök egész Bolgárországból kiszorítattak, és Zsigmond hadainak egy részét a' velenczeiek ellen küldhette, kik most győzelmi pályájokon megakasztattak. A' király october' 26.án még a' vas kapunál volt; innen visszament Nagyváradra, hová őt török küldöttség követte, melylyel ötévi fegyverszünetre lépett. [148]) —

'S most a' cseh ügyek után látott.

Faulfisch Jeromos, prágai lakos, ki iskolai tanulmányait Prágában és Oxfordban bevégezte, 1402. tájban Wycliff oxfordi tanárnak munkáit magával hozta és Huss Jánossal a' prágai egyetem' lelkészével 's a' királyné' gyóntatójával közlötte. Ezen munkák, mellyekben a' pápának felsőbbsége, az egyház' tanai az úr' vacsorájáról, a' bucsujárások, a' szentek' 's a' képek' tisztelete és több rokon tárgyak keményen megtámadtattak, Husst az új tannak megnyerték, 's kívüle még Miess Jakabot, egy más prágai lelkészt is. Az érsek, Zbinko, az egyetem' német tanárainak segédével, kik Hussban a' cseh nemzetiség' apostolát gyülölték, 1403.ban Wycliff' követőire az egyház' átkát hirdette, 's a' makacsokat halállal fenyegette. Huss most a' vitát a' theologia' mezejéről átvitte a' philosophiaéra, 's miután Wycliff realista volt, azaz: dolgi

147) Zsigmond' oklevele, Praynál, hist. r. H. II. k. 233. l.

148) Beccatini, Istoria di Turchi, I. k. 77. l. Windeck, 86., hibásan az 1421.dik évhez.

valóságot tulajdonított az általános fogalmaknak, a' prágai egyetem' német tanárai pedig a' nominalismust hirdették, azaz: dolgi valóságot nem láttak az általános fogalmakban, a' theologiai vita scholasticaivá, ez pedig nemzetivé alakult át. A' prágai egyetem' tanárai és tanulói IV. Károly' alapító levele' értelmében négy nemzetre: szászra, bajorra, lengyelre és csehre voltak osztva, 's miután a' lengyelhez a' szileziaiak és lausicziak is számítattak, három német szavazat állott egy csehnek irányában. Venczel király, kinek, mint láttuk, bő alkalom adatott a' németségre neheztelni, 1409. ben, külön, e' végre kiadott intézmény által, a' szavazati arányt megváltoztatta, három szavazatot adván a' cseh nemzetnek, 's csak egyet a' többieknek mind öszvesen, minek eredménye az volt, hogy a' német és lengyel tanárok 's tanulók Prágát odahagyák, 's hogy Huss az egyetem' rectorává lőn. Az új tant, melly most az egyház' 's az iskola' szószékeiről egész Csehországban hirdettetett, lelkesedéssel karolta fel a' nép, 's nemzeti ügyet látott benne, és csak a' papság, kivált a' szerzetesek buzgólkodtak ellene, mert Huss nemcsak a' papság' erkölcsi romlottsága hanem kincsszomja ellen is dörgött, 's a' királyt jogositottnak hirdette, az egyházi javadalmakat más czélokra fordítani.

Venczel ebben új okot látott Hussnak pártolására, de V. Sándor pápa a' vatikán' vallámait szórta ellene, 's a' prágai érsek a' főváros' utczáin kétszáz eretnek iromány égettetett el. A' király ezen eljárást törvénytelennek nyilatkoztatta, az irományok' tulajdonosait az érsekség' javaiból kárpótoltatta, és Huss, ki az érsek' parancsának ellenére a' wycliffi tanokat továbbá is az egyetem' kápolnájában hirdette, ügyét a' tévutra vezetett pápától felebbhivta a' jobban értesülendőhez.

Zbinko rövid idő mulva meghalt, de életének végnapjaiban Hussnak olly hitvallását küldötte be XXIII. Jánosnak,

melly az ügy' békés elintézését reméltetheté; 's talán csak a' pápa' eljárását kell okúl vetnünk, hogy e' remény meghiúsult. János azon háborút, mellyben durazzoi Lászlóval állott, keresztes háborúnak kivánta nézetni, 's pénzszedőit e' végre Prágába is küldötte, kik az adakozóknak búcsút osztogattak. Huss és Faulfisch szót emeltek a' búcsukalmárkodás ellen, a' főváros fellázadt, 's a' tanács a' zenebonáskodók közül nehányat éjtszakának idején kivégeztetett. A' nép a' városházra rohant, a' halottakat az egyházakba vitte, 's vértanúk gyanánt tisztelte; Faulfisch pedig a' pápa' keresztesbulláját ringyók' nyakába aggatta, kiket a' nép' ujongatásai között utczáról utczára vezettetett. A' király közönösséggel nézte a' történteket; de midőn híre jött, hogy XXIII. dik János Husst és Prága városát átok alá fogta, 's az új tan' védelmére Rómába érkezett cseheket fogságra vettette, pártfogását mégis megvonta a' reformatortól. Huss szülőhelyébe indult, mellynek földes ura Hussinetz Miklós elejétől fogva nagy ragaszkodással volt iránta, de 1414. augustusban visszajött Prágába, 's innen őszszel Constanzba indult, hol, mint már érintettük, a' zsinat őt, és társát Jeromost halállal büntette.

Egy másik társa, Miess Jakab még 1414. ben a' világiaknak is mindkét szín alatt kezdte osztogatni az úr' vacsoráját, 's e' szokás Huss' követői által egész Csehországban elfogadtatott. Apostoluk' halála dühhel töltötte el a' népet, mint Jeromosé a' nemességet, mellyhez tartozott, 's a' cseh fajnak jóval nagyobb része el volt szánva, Hussnak tanait és a' kelyhet, azaz: az úr' vacsorájának két szinbeni vételét élete' feláldozásával is megvédeni. A' prágai egyetem a' zsinat' végzésének ellenére szintén a' kehely mellett nyilatkozott, 's a' király türte, hogy a' máskép vélekedő lelkészek községeik által elűzessenek. V. Márton Domenici János bibornokot Csehországba küldötte, hogy a' husszíta tanokat kiirtsa,

's ez, midőn Prágából megszalasztatott, Slanban a' husszitáknak kelyheit az oltárról földre dobta, 's egy papot és egy világit megégettetett. A' prágai tanács ezen eljárás ellen tiltakozott; de Venczel, ki csak most kezdte észrevenni, hogy a' husszitáknak vezérei Hussinetz Miklós és trocznowi Ziska János tényleg már magokhoz rántották a' főhatalmat, az új tan' hívei ellen fordult. Hussinetzet halállal fenyegette, 's a' prágai ujváros' tanácsát római catholicusokból parancsolta együvészerkesztetni. Ekkor a' husszíták a' hradistiei hegy' alján, mellyet azontul Táborhegynek neveztek, gyülést tartottak, 's innen Ziska' vezérlete alatt Prágára rohantak, és 1419. július' 30.án az ujvárosi tanácsházból, mellyben több hitsorsosaik fogva ültek, 's mellyből a' kehelyvivő papra kövek dobáltattak, birót, polgármestert, három tanácsbelit 's hat szolgát az ablakokon kihajítottak. A' nép leöldöste a' nyomorúakat, 's helyettök négy kapitányt választott a' városi ügyek' vitelére. A' római catholicusok, jobbára németek, az óvárosba menekültek, 's a' husszíták, nem lévén módjok, ezen városrészt is hatalmukba ejteni, az újvárosi kolostorokon tölték boszújokat. Venczel rövid idő mulva szélhüdésből meghalt, mint a' husszíták mondották, vagy megfojtatott, mint elleneik irva hagyták; és Ziska 's társai kinyilatkoztatták, hogy Zsigmondot, ki Hussnak adott szavát megszegte, soha sem fogják királyuknak ismerni. Venczel' özvegye, Zsófia, magyar és német zsoldosok' segédével a' Moldva' bal partján fekvő városrésznek birtokában maradott, de az ó- és újvárosban a' husszíták parancsoltak. Az ország' egyéb részeiben változó szerencsével küzdöttek meg az ellenfelek. Knin' vidékén a' husszíták győzelmet vettek a' királyi seregen; de a' Szászországhoz közelebb eső, jobbára német városok irgalmatlanúl üldözték a' husszitákat; a' kuttenbergiek több csapatot elfogtak, 's kit holtan, kit elevenen a' város' érczaknáiba dobtak. Felbőszült papok hova tovább nagyobb

dűhre gyulasztották mind a' királyiakat mind a' husszitákat, 's rablás és gyilkolás voltak mindkét részről napi renden.

Igy állottak az ügyek Csehországban, midőn Zsigmond 1419. karácsonra cseheknek és morváknak Brünnbe országgyülést hirdetett. A' prágai polgárság, melly Zsófiával novemberben fegyverszünetre lépett, nem maradt el az országgyüléstől, követei dob- és tárogató szóval papjaik' kiséretében érkeztek meg Brünnben. Zsigmond keményen bánt velök, szidalmakkal és fenyegetésekkel fogadta a' hódolókat, sőt jelenlétökben Brünn városának tanácsát, mert több tagjai a' kelyhesekkel tartottak, eloszlatta. A' prágaiak haza jöttek Zsigmond' parancsával, hogy a' rendnek haladék nélkül kell helyreállania, 's a' papok' és szerzetesek' üldözésének megszünnie, ha őt kegyelmes királyokúl, nem irgalmatlanúl büntető urokul ohajtják. 'S a' rend csakugyan helyreállott, mert Ziska, ki a' fegyverszünet' elfogadása miatt neheztelt a' prágaiakra, távol volt a' fővárostól.

Ha Zsigmond ekkor egyenesen Prágába megyen, talán
1420.] erőt vesz a' husszitákon, de ő Brünnből Boroszlóba indult, hogy a' lengyel király és a' német rend között már tíz év óta függőben volt pert befejezze. A' német fejdelmek türelmetlenül sürgették az ügynek eldöntését, 's kérelmeikkel kényszeritették őt, hogy mint római király a' német rendnek kedvezzen, ne a' lengyel királynak és öcscsének a' litván nagyfejdelemnek. 'S a' döntvény csakugyan ollyas vala, minőnek ohajtották, de Zsigmondnak utóbb alkalma volt megbánnia, hogy a' rendet kimélte, nem Vladiszlávot.

Minden nap, mellyet Zsigmond Csehországon kivül töltött, több-több erővel ruházta fel a' nemzeti pártot, mert újból befolyást nyitott néki a' fővárosra. De a' király' ügyének semmi sem ártott nagyobb mértékben, mint a' hír, hogy Boroszlóban huszonhárom polgár halálra itéltetett és kivégeztetett. Ez' időtájban majdnem valamennyi német város' tanácsa

némi átalakulást szenvedett azáltal, hogy a' czéhek a' kiváltságolt családokat vagy kiszoritották a' tanácsból, vagy egyenjogu osztályosaikká lettek ennek tisztségeiben. Hasonló szándékkal rohantak a' boroszlói czéhek 1418. július' 18. án a' városházra, hol a' tusában több tanácsost megöltek, 's öt napig tartott lázadás után kézműveseket ültettek a' tanács' székeibe. Venczel ugyan letétette hivatalaikból az új tanácsosokat, de a' lázadók' büntetését elhalasztotta. Zsigmond sietett vele. A' tény, mellyet megboszúlt, annyiban különbözött a' prágaitól, hogy Hussnak tanaival nem volt összefüggésben; de nehány nappal később egy Boroszlóban tartozkodott prágai husszita a' pápai követ által tűzhalálra itéltetett, 's e' két eseménynek együvé találkozása elégséges volt Prágában mindazokat újra Zsigmond ellen lázítani, kiknek az újvárosi tanácsház' ostromában 's az ezzel járt gyilkosságokban részök volt; — azon körülmény pedig, hogy a' pápai követ, két nappal ama' prágai polgár' kivégeztetése után keresztes háborút hirdetett a' husszíták ellen, az ország' ügyét a' fővárosával együvé forrasztotta.

Zsigmond aprilis' elején nyolczvan ezer magyarral, morvával, szileziaival és némettel Boroszlóból elindult, 's miután Königingräczet elfoglalta, huzamosabb ideig Kuttenbergben mulatozott. A' prágaiak most ujra alkudozásba ereszkedtek a' királylyal, de süker nélkül. Zsigmond igen helytelenül cselekedett, midőn a' mérsékelt felekezet' követeléseit viszszaútasította. A' kelyheseken vagy utraquistákon kivül t. i. kik Huss' tanainak vonalán megállapodtak, 's kikhez a' prágai polgárok' nagyobb része tartozott, [149]) más felekezetek

149) Ezek négy pontban formulázták követeléseiket: a) az úr' vacsoraja mindkét szín alatt; b) Isten' tanának szabad hirdetése a' szentirás' nyomán és papok által; c) a' felesleges egyházi javadalmak' saecularisatiója; d) valamennyi törvényszegésnek egyiránti megfenyitése, akár egyházi legyen a' tettes, akár világi; a' sakramentomok' díj nélküli osztogatása; megszüntetése a' búcsuosztogatásnak pénzért.

keletkeztek. Illyesek voltak a' taboriták és orebiták, amazok Ziska', ezek Krussina' vezérlete alatt, kik Huss' tanait politikai 's nemzeti célokra is kibányászták;[150]) illyesek az adamiták, kik egy prémontréi szerzetes', Zelau János' vezérlete alatt állottak, és jogegyenlőséget 's jószágközösséget igényeltek. A' prágaiak látván, hogy követeléseik visszaútasítatnak, 's a' módból, melylyel ez történt, vészt várván fejeikre, nemcsak kaput nyitottak a' taboritáknak és orebitáknak, hanem a' város' oltalmát 's a' háború' viselését is ezeknek kezébe adták. Így történt, hogy midőn Zsigmond a' németbirodalmi segédsereg' megérkezése után — melly legalább ötvenezer főből állott — Prágát július' 13.án ostromoltatta, a' Ziska által lelkesített nép a' vívó sereget visszavetette. A' prágai polgárok 's a' cseh főurak most is készek voltak Zsigmondot királyokúl ismerni, ha négy pontba foglalt kívánságaik meghallgattatnak; de a' pápai követ tiltakozott ellenök, és Zsigmond habozott, mit tevő legyen. E' közben tűz ütött ki a' király' táborában, melly a' vívószerek' nagy részét felemésztvén az ostrom' folytatását lehetetlenné tette. Július' 28.dikán Zsigmond, hogy még is valamit elért legyen, a' prágai királyi várban — mert ez és az úgynevezett kisváros kezében voltak — fejére vette a' cseh koronát. Két nappal később a' német segédsereget haza bocsátotta, és saját fegyvereseivel Kuttenbergbe indult: a' cseh nagyok reményt nyújtottak neki, hogy a' fegyveres erőnek eltávolítása után ügyét a' polgárság újra különválasztandja a' taboritákétól, 's magát alávetendi a' koronának. De alig távozott el

150) Hit- és erkölcstani dogmáikat tizenkét pontba foglalták a' taboriták; köztök ezeket találjuk: a' husszita lelkészek által hirdetett tanok szigorúan megtartatnak; a' husszita vallás' ellenei az országból kiüzetnek; czifra öltvények tilosak; valamennyi egyházi javadalom a' népé; a' kolostorok 's velök a' felesleges egyházak lerontatnak, oltáraik, képeik, diszitményeik megsemmisítetnek; a' világi törvényhozás, névszerint a' római jog' alkalmazása, mint Isten' parancsain nem sarkalló, eltöröltetik.

a' király, midőn a' taboriták Prágában a' közigazgatást magokhoz rántották, 's csak miután a' még meglévő kolostorokat 's az egyházak' nagyobb részét kifosztották vagy elpusztitották, vonultak ki Ziska' vezérlete alatt a' városból, hogy a' rombolás' üszkeit az ország' egyéb részeibe vigyék. A' polgárság pedig, megszabadulván tőlök, nyomban Visehrad' ostromához fogott, hogy magát a' netalán ujra visszatérő Ziska úgy a' király ellen is a' szükséghez képest megvédhesse. Az orebiták hű szövetségeseik voltak e' vállalatban; 's midőn Zsigmond Kuttembergből huszonöt ezer emberrel ellenök indult, megvetéssel utasitván el a' polgárság' ajánlkozását, hogy kész magát alávetni, ha Visehradot kezökbe adja, — november' 1.én Prága' falai alatt újra a' király ellen fordult a' koczka. A' sánczaik megé vonult prágaiak és szövetségeseik az ellenök rohanó morvákat leöldösték; 's midőn egy áruló cseh nagy tizenötszáz lovassal rögtön a' husszitákhoz állott, a' király' serege felbomlott, mit a' prágaiak látván, sánczaikból előrohantak, 's a' roszúl vezérlett és rút zavarba hozott királyiakat megszalasztották. [151]) Más nap Visehrad is megadta magát a' prágaiaknak, kik most megváltoztatván szándékukat, nem vetettek őrséget az erősségbe, hanem annak a' várost néző falait lerombolták, hogy azon esetre, ha netalán ismét ellenség' kezébe jutna, Prága onnan ne lődöztethessék. Az ágyúkat magokkal vitték a' fővárosba, a' királyi palotát és tizennégy egyházat elhamvasztottak.

November' 24.én Prágában gyülést tartottak a' husszitták, mellyben a' főurak közül is többen a' taboriták' vezéreivel

---

151) Windeck, 71. 83. 84. Aeneas Sylvius, hist. Boh. c. 42. Laurent. Bizinii, origo et diarium belli hussitici (Ludewig' reliquiae manuscriptorum 's a' t. czímü gyüjteményének VI. dik kötetében) 172. 's kk. ll. 215. 's kk. ll. V. ö. Palacky, annal. Boh. 38. 's kk. ll.

Hussineczczel és Ziskával jelenvoltak. A' hitágazatok' megállapítása — a' felek nem tudtak irántuk megegyezni, — elhalasztatott, de a' luxenburgi ház közakarattal a' koronától elejtettnek nyilvánítatott. A' főurak 's a' polgárság Vladiszláv lengyel királyt szerették volna fejdelmül választatni, alapját vetve ezáltal egy nagy szláv szövetségnek németek és magyarok ellen, mert az utóbbiak, mind a' mellett hogy a' prágai egyetemen a' cseh nemzethez tartoztak, 's hogy Faulfisch Jeromos Magyarországba is át-átrándult, elejétől fogva idegenséggel viseltettek azon mozgalom iránt, mellynek politikai czéljai röviddel utóbb az ország' felsőbb részeiben egész meztelenségökben voltak szemlélhetők. — A' taboritáknak Vladiszláv nem kellett királyul; Hussinecz maga szeretett volna az lenni, és Ziska' politikai épületében nem volt hely a' királyság' számára, ámbár látszatra a' lengyel király felé hajlott, hogy Hussinecz' reményeit alááshassa. De az alkalmatlan vezértárs nehány nap mulva szerencsétlen esés' következésében meghalt, és Ziska most versenytárs nélkül járhatott el abban, mit feladásának tekintett.

Zsigmond' dandárai a' husszitákhoz állott nagyok' jószágait pusztitották, 's hadjárataik mély nyomait hagyták magok után azon kegyetlenkedésnek, melly a' vallási és polgári háborúk' egyik jellemvonása. Ziska még irgalmatlanabbúl dúlt és ölt, 's ennek zúgóként rémségesen megnőtt hadi ereje és felsőbb vezéri képessége Zsigmondot az **1421.** diki 1421.] év' elején Morvába vonulásra kényszerítette.

XI.

Zsigmond még Morvában mulatozott, midőn az **1419.** ben kötött fegyverszünet ellenére egy török csapat Brassót fel-

dulta;[152]) Daniel oláh vajda, ki Zsigmond' minapi győzelme után a' magyar királyt felsőbbjének vallotta, kitért a' rablók elöl, vagy talán épen kalauzok volt, hogy a' gazdag szász várost kifosztogathassák. Május' végén Trencsénben találjuk a' királyt, június' végén Pozsonyban, hol a' nyarat készületekkel a' hussziták ellen töltötte, 's hol septemberben Albert herczeggel találkozott. Közeledett a' határnap, mellyen Erzsébet az ausztriai herczeg' kezébe volt adandó, 's ez a' százezer aranyban megállapított hitbért Zsigmondnak lefizette, ki néki azon segédért, mellyet taval a' hussziták ellen nyujtott, öt morva várost adott zálogba. A' király és veje ujból szövetkeztek, hogy a' husszitákat megtörhessék; 's miután Albert fogadást tett, hogy figyermekeit Magyarországon a' budai királyi udvarnál fogja neveltetni, Zsigmond september' 28.án „az urak', nemesek' és többi híveinek megegyezésével", mint irá, következő végintézetet tett: Ha azontúl is figyermekek nélkül maradna, de Erzsébeten kivül még egy vagy több leányai születnének, szándéka ugyan még életének idejében meghatározni, birodalmának mellyik részét örökölje Erzsébet, Magyarországot-e, vagy Cseh- és Morvaországokat; mivel azonban a' halál ebbeli intézkedését meg-

152) A' törökök' ezen berohanása a' brassói egyház' felirásaiban említetik. Újabb történetiróink, hibás inductio' utján ezen esemény' következésében Zsigmondot júliusban Erdélybe küldik, a' törököt megveretik általa, az oláh vajdával hódoltatnak neki 's a' t. Oklevelekből tudjuk, hogy a' király június' 26. dikán még Pozsonyban volt, 's hogy július' 9. dikétől fogva a' hónap' végéig szintén Pozsonyban mulatozott, az egész hadviselésnek tehát június' 27. dike és július' 8. dika között kellett volna lefolynia, — olly időköz, melly alig lett volna elégséges arra, hogy Zsigmond Pozsonyból Brassóba 's innen visszalovagoljon. Zsigmonduak egy oklevele kelt július' 4. dikén „Sabes" ben; de miért kell ezen, a' német kiadó által „Sabes"nek olvasott helyben Szászsebest látnunk? A' regesták' szerkesztői néha szerfelett nagy mohósággal készítik lajstromaikat, hogy minél gazdagabb és minél pontosabb itinerariumokat adhassanak; igy, például, Aschbach Zsigmondot Mühlenbachból Sebesbe küldi, mert az érdemes iró nem tudta, hogy az egyik német, a' másik magyar neve azonegy helynek.

előzhetné, jogot ád Erzsébetnek ezen esetre, hogy önmaga válaszsza magának örökségül a' két korona közül azt, mellyet kiván, — magában értetvén, hogy mindkét korona Erzsébetet illesse, ha testvérek nélkül maradna.[153])

A' cseh földön e' közben a' husszíták mindig több-több foglalásokat tettek, a' prágai királyi vár is kezökbe került, 's a' cseh érsek és az ország' számos nagyai a' főváros' polgárságához csatlakoztak. Ziska most szilárdul ragaszkodot a' négy prágai ponthoz, az adamitákat, kik nő- és jószágközösséget sürgettek és gyakorlottak, szintúgy üldözte, mint a' szerzeteseket, kik a' szentszék' átkát hirdették a' husszíták ellen, sőt saját papjai közül azokat, kik a' kelyheseket fél eretnekeknek czímezték, mert a' mise' szertartásaihoz ragaszkodtak, mellyen a' taboriták túladtak, bottal oktatta tűrelemre, — szóval, zordon eljárása által egységet hozott a' husszíták' működéseibe.

Július' 7.én Czaslauban országgyülés tartatott, mellyen a' négy prágai pont Cseh- és Morvaországokban törvény' erejére emeltetett; Zsigmond, minthogy Magyarország' királya nem lehet egyszersmind cseh király, újra bitorlónak nyilvánítatott; 's addig míg a' nemzet intézkedendett a' korona iránt, az ország' kormánya húsz igazgatóra bizatott, kik közül öt az urak, hét a' nemesek, és nyolcz a' városok által volt választandó. Zsigmond követei által késznek nyilatkozott a' négy prágai pont' elfogadására, ha a' nemzet öröködési jogát megismeri; de a' taboriták, kik a' hatalom' birtokában voltak, bűneinek hosszu lajstromát küldötték válaszul, 's a' közeledési és kiengesztelődési kisérleteket meghiusitották. 'S így történt, hogy mindjárt az országgyülés' eloszlása után küldöttség ment Jagyell Vladiszlávhoz, melly őt, ámbár a' mult évben az egyik felekezet' kérelmét már visszaútasí-

153) Pray, hist. r. Hung. II. k. 241. l. Kurz, Kaiser Albrecht II. II. k. 37. 's kk. ll. és a' mellékletekben.

totta, az öszves ország' nevében a' cseh korona' elfogadására felhivja, 's ha most is vonakodnék kivánságukhoz állani, rokonát, Vitold litván nagyherczeget kinálja meg a' cseh királysággal.

Addig míg Zsigmond a' husszitákkal alkudozott, húsz ezer szileziai Csehországra rohant, 's rablás és pusztitás után meg' kivonult belőle; a' német birodalomból pedig augustus' végén nyolczvan ezer fegyveres Csehországba nyomult, 's része Kommotaut és Rodant elfoglalta, része utját Égeren át Prágának vette. A' husszita ügy elveszettnek látszott, mert az egyszemü Ziskát, midőn a' rabyi erősséget vívná, egy biztos kézből érkezett nyíl másik szemétől is megfosztotta, 's a' németbirodalmiak Zsigmond' igéretét birták, hogy részéről velök azonegy időben indúl a' husszíták ellen. De Ziskának jelenléte elégséges volt a' taboritákat zászlaikhoz forrasztani, és Zsigmond még mindig Posonyban késett seregével, mi a' németbirodalmiakat annyira elizetlenité, hogy october' elején, miután Saatzot hijába ostromolták, 's a' fögoly husszitákat leöldösték, azon úton, mellyen jöttek, meg' hazájokba vonúltak.

A' király' késedelmének oka, szokásos pénzetlenségén kivül abban rejlett, hogy a' hozzá hű maradt cseh nagyok' kérelmének engedve, megkisérlette, nem fegyver' utján, hanem az alkudozások' mezején czéljához jutni. De midőn hónapról hónapra hijába lesné ezen eljárásának sükerét, november' elején magyarokból, kunokból és szerbekből álló tetemes sereggel, mellyet Albert herczeg még tizenkét ezer emberrel növelt, morva földre lépett, 's november' 10. dikén Brünnben országgyülést tartott. A' rendek, a' czaslaui gyülés' valamennyi végzéseihez megegyezésökkel sőt közremunkálásokkal járultak, — azon egynek kivételével, melly a' luxenburgi házat a' cseh királyi székről leemelte; de most Zsigmond meghagyta nékik, mondjanak le a' prágai négy

pontról, 's nyilatkoztassák ki, hogy a' szentszéki követ által reájok szabandó büntetést keresztyén bűnbánattal fogják eltürni. A' jámborok körülnéztek, 's midőn magyar lovasságot láttak minden nyilásnál, lemondottak a' négy pontról, le minden viszonyról, melly őket a' husszitákhoz füzte, 's a' pápai követ' kezéből a' büntetést egész türelemmel várták magokra.

Zsigmond Brünnből Iglóba 's innen Kuttenberg elébe indult, mellynek lakosai a' városban tartozkodott husszitákat megölték, 's a' királyt és seregét örömmel fogadták. A' vak Ziskát, ki a' magyar sereg' közeledésének hirére, elébe sietett, Kuttenberg' elpártolása, 's több prágai csapatok' rögtöni távozása meglábolhatlannak látszott veszedelembe ejtette. Zsigmond' serege őt a' hegyek közé szoritotta, de mikor a' mieink úgy vélekedtek, hogy az ellenség vezérestül már kezökben van, Ziska, éjtszakának idején, fegyvereseit társzekerei közé állította, 's iszonyatos csörömpöléssel a' királyi táboron átvágtatott. Midőn Zsigmond' serege másnap látta, hogy a' taboriták a' bérczek' torkolatából kimenekültek, babonás rémülés szállotta meg a' legvitézebbeket is, 's az öreg-
1422.] bített erővel visszaérkezett Ziska elől 1422.nek elején vad rendetlenségben hátrált a' királyi sereg. A' taboriták utána vágtattak Németbrodig, hol januárius' 8.án a' tizenöt ezer emberből állott magyar lovasság, felocsudván nyavalyás tétlenségéből, mellyet Ziskának csodás megmenekülése rábűvölt, az öszves taborita sereget mindaddig fentartóztatta, míg a' gyalogság további visszavonulását némi renddel eszközlésbe vehette. De hét zászló és számos társzekér mégis a' taboriták' kezébe esett; 's morva Igló' környékén a' Pippo vezérlete alatt Zsigmondot és seregét fedő lovasságnak egy része, midőn a' Szazava vizének befagyott lápjain átmenne, leszakadván a' jég, elsüllyedett. [154])

154) Windeck, 90—94. Aeneas Sylvius, hist. Boh. 44. V. ö. Palacky, Script. rer. boh. III. k. Annal. Boh. 48. 's kk. ll.

'S most egész Csehország Ziska' hatalmában volt, mert a' prágai királyi vár 's az újváros is már régebben a' husszitáknak kezébe kerültek. De soraikban napról napra mindinkább dúlakozott a' pártviszály. A' cseh nemesség nem volt idegen Hussnak tanaitól, 's a' főváros' polgársága buzgólkodott éretök, de a' taboriták, mihelyest a' veszedelem távolabb vonult, közös gyülöletök' tárgyai voltak. Ziska pedig kimélettel viseltetett ugyan a' kelyhesek iránt, de más részről 'nemcsak az adamiták ellen dühösködött, kiknek főnöke Zelau János, midőn az egyenlőséget a' jószágközösségen akarná alapítani, a' prágai tanács' parancsából lenyakaztatott, hanem a' husszitáknak azon jámborabb árnyéklatát is, mellynek eretneksége abban állott, hogy Krisztus' jelenlétét az úr' vacsorájában tagadta, kíméletlenül üldözte. 'S itt a' kelyhesek' érseke kezet fogott vele, és Loquis Mártont, a' transsubstantiatio' makacs ellenét forró olajjal és szurokkal megtöltött hordóba ölte.

Ezen kicsapongásokra vonatkozva, Jagyell Vladiszláv másod ízben is kinyilatkoztatta, miszerint eretnek nép felett uralkodnia, semmi kivánsága; de gyengéd lelkismeretével még is megfért, a' követségnek reményt nyújtani, hogy rokona a' litván fejdelem máskép fog vélekedni. Vladiszláv t. i. nehezteléséte Zsigmond iránt, ennek a' német rend' érdekében hozott végzése miatt el nem fojthatta, de nem akarván a' pápát, kihez Zsigmond' végzését felebbhívta, maga ellen lázítani, tanácsosnak látá, egy részről a' husszíták' tanai és eljárása ellen nyilatkozni, 's más részről mégis azon lenni, hogy a' cseh koronát családának megnyerje. 'S Vitold csakugyan két kézzel nyúlt a' korona után, de viszályai a' német renddel nem engedvén őt országából távozni, maga helyett rokonát, Koribut Zsigmondot küldé Csehországba. Az ifju fejdelem mindenkinek láttára két szín alatt vette az úr' vacsoráját, hogy a' cseh nép őt husszitának tudja; 's **1422.**

májusban öt ezer lovassal Prágába érkezett, hol a' pór épen akkor véres boszút állott azokon, kik Zelaut lenyakaztatták, 's hol őt ennélfogva a' polgárság nyilt karokkal, de a' fellázitott tömeg 's a' főnökökül csak Ziskát ismerő taboriták ellenszenvvel fogadták.

Zsigmond a' német rendeknek pünkösdre Regensburgba országgyülést hirdetett, de ügyei őt a' határnapon túl Morvában és Magyarországban marasztották. A' rendek ez' okon július' 15.én magoktól Nürnbergben gyülekeztek, hová az öt nappal később Regensburgba érkezett király, miután Gara Jánosnak nem sukerült, őket Zsigmondhoz áthozni, maga is útnak indult, 's július' 25.én már közöttök volt. Végzés hozatott, hogy november' elején új birodalmi sereg megyen a' husszíták ellen. De a' segéd elmaradt, 's csak Albert ausztriai herczeg és Fridrik meisseni 's thüringeni hatargróf vitték dandáraikat a' cseh hadnagyok ellen, kik már a' szomszéd országokat is meg-megrohanták. Zsigmond november' 1423.] végén Pozsonyba érkezett, 1423. februáriusban Visegrádon találjuk, 's innen martiusban számos egyházi és világi nagyokkal, kiknek sorában István szerb fejdelmet is látjuk, Késmárkra indult, hol Vladiszláv lengyel királylyal volt találkozandó. Alkudozásaiban szerencsésebb lévén mint hadviseléseiben, martius' végén közte 's a' lengyel király között a' lublói szerződés megerősítetett, a' németrend' ügyeinek teljes elmellőzésével, mit Vladiszláv azzal akart meghálálni, hogy Koributot, ki a' Zsigmondhoz hű maradt karlsteini erősség előtt idejét és fegyvereseit vesztegette, Csehországból visszaparancsolta; titkos szerződési pontban harmincz ezer emberből álló segédsereget is igérvén Ziska ellen. [155])

Zsigmond a' husvéti ünnepeket Lőcsén töltötte koronás

---

155) Windeck, 112. Dlugoss, XI. A' szerződési oklevél Dogielből Katonánál, XII. k. 403. l.

vendégével, kit Bártfáig kisért, hol tőle aprilis' közepén elvált. Aprilis' 18.án Szepesváralján a' Timur által ásiai lakhelyeiből kiszorított czigánynépnek 1417.ben Magyarországba érkezett töredékeit szabaditéklevéllel megajándékozta, — díj mellett-e, mint szokása vala, vagy másnemü szolgálatok' felajánlásaért, nem tudhatni. Vajdájoknak megengedte, hogy az országot népével bejárhassa, a' királyi városok' 's egyéb helységek' határain letelepedhessék, 's a' czigány község' kebelében felmerülő viszályokat más birák' közbenjötte nélkül elintézhesse. [156])

October' 4.dikéről Budán kelt levele által Zsigmond Morvát Albert herczegnek hűbérül adta, és novemberben Székesfehérváratt volt, hol a' cseh nagyokkal, kik mindig élesebb ellentétbe jöttek Ziskával, az ország' kibékitéséről tanakodott. A' feneketlen zavar, mellyben a' német birodalom' ügyei mindig mélyebbre süllyedtek, innen tettleges és hasznavehető segédet nem igen reméltetett vele, 's Vladiszláv' harmincz ezrei sem akartak felkészülni, — két ok a' békés kiegyenlítést megkisérlenie. De a' tanácskozó gyülés eredmény nélkül oszlott el.

Jagyell Vladiszláv 1424. martius' 5.én Krakóban [1424. negyedik menyegzőjét üllötte. Zsigmond, szenvedelmes barátja minden illyetén ünnepélyeknek, szintén jelen volt, 's Jagyell' igéretét vette, hogy ama' harmincz ezer fegyveres helyett legalább öt ezer lovast fog Albertnek Morvába küldeni a' hussziták ellen. Erich dán király is Krakóban volt, és Zsigmond szövetségre lépett vele saját hübérese Fridrik brandenburgi határgróf ellen, kit ő tett volt azzá, mint láttuk, de ki most neki fő ellene volt a' német birodalom' fejdelmei között, mert a' szász választó herczegséget a' meisseni határgróf kapta el előle, 's ki boszuságában hirdette, és a'

156) Az oklevél Katonánál, X. II. k. 413. l.

német rendeknek egy része elhitte neki: hogy Zsigmond kéz alatt a' husszitákkal tart.

Aprilisban ismét Székesfehérvárott volt Zsigmond, hová öt a' dán király is kisérte, Magyarországon át a' szent sírhoz zarándoklandó. A' husvéti ünnepek után Erich még egy ideig Budán mulatozott, hová szintakkor Manuel Palaeologus keleti császár is érkezett, Zsigmondot, miután az 1419. ben a' törökökkel kötött fegyverszünet még az 1424. diki évben volt lefolyandó, közös hadviselésre birni a' törökök ellen. Kivülök még Budán voltak vendégekül a' bajor herczegek, az aquilejai patriarcha és több szileziai úr, kiknek jelenlétében Zsigmond dühösen lehurogatta a' németbirodalmi fejdelmek' képviselöit, a' würzburgi és speyeri püspököket, midön megbizatásukban eljárván, kinyilatkoztatták: hogy segédökre ne tartson számot, mert a' cseh eretnekség' dísznésének ő az oka. Budán volt végre Albert ausztriai herczeg is, hirt hozva az öt ezer lengyel lovas' megérkezéséről, de arról is, hogy Koribut lengyel sereggel újra Csehországban termett. Zsigmond illy viszonyok között a' kétes természetü segédet visszautasította, 's elmondván a' hirt a' látogatására jött fejdelmeknek és nagyoknak, felkiáltott: most tudni fogja a' világ, hogy nem én vagyok oka a' cseh zavaroknak 's a' husszíta tanok' győzelmének, hanem a' lengyel király, kit a' német választó fejdelmek felbújtattak ellenem. Nem csoda, hogy Zsigmond' eljárásáról a' legvisszásabb hírek jöttek folyamatba, mert politikájának elemei között mindent lehetett találni, csak őszinteséget nem. Egy részről keresztes háborúra hivta fel a' világot a' husszíták ellen, 's más részről, mint látni fogjuk, kéz alatt Ziskával alkudozott. A' német rendnek, hogy segédére számot tarthasson, pártfogását igérte Vladiszláv ellen, 's Vladiszlávval olly szerződésre lépett, mellynek nem volt értelme, ha a' német rend' ügyében a' római király' ügyét is látta. 'S Angliával végre megujitotta

szerződését Francziaország ellen, pedig tudhatta, hogy az holt betü fog maradni, míg a' husszíták nemcsak a' cseh koronát, hanem magát a' német birodalom' szervezését is veszélyeztetik. [157])

Manuel Palaeologus nyolcz hétig volt Budán, 's mind a' királylyal mind a' magyar nagyokkal folytonosan tanakodott, de végre kénytelen volt gyenge reménysugárral a' Murad által ostromlott Konstantinápolyba visszatérni. Király és nagyok vonakodtak olly szövetségbe lépni, mellynek egyik társa a' Dalmatiát még mindig lenyűgöző Velencze fogott volna lenni; 's midőn röviddel a' keleti császár' távozása után, Murad' követei fényes ajándékokkal Budára érkeztek, Zsigmond két évre meghosszabbította velök a' fegyverszünetet, a' nélkül hogy ennek alkalmazását Oláhországra is követelte volna, 's ezen elmulasztásnak az volt következménye, hogy a' törökök Dán vajdát kikergették az országból, és testvérét Radult tették helyébe, — olly esemény, melly Zsigmondot, mint az egykoru Windeck irja, „kicsinke aggodalomba ejtette."

XII.

A' husszita hadviselésnek súlyát már húzamosabb ideig majdnem kirekesztőleg az új szász választó 's Albert ausztriai herczeg viselték. Az utóbbikhoz **1424.** ben nehány magyar dandár érkezett segédül, mellyek Rozgonyi István és György' vezérlete alatt [158]) Deviczkát, Ostraut és Hradist elfoglalták. E' közben Zsigmond, látván, hogy a' cseh nagyokkal és a' prágai polgársággal folytatott alkudozások nem

157) Vesd össze: Aschbach, Gesch. K. Sigmunds, III. k. 185. 's kk. ll.

158) Zsigmondnak a' Rozgonyiak' számára **1430.** ban kelt oklevele.

visznek czélhoz, a' taboritákat és Ziskát, ki csak imént véres harczot vivott a' prágaiakkal, ügyekezett magának megnyerni A' vak vezér értesülvén, hogy Morvában majdnem valamennyi erősség Albert' és a' Rozgonyiak' kezébe esett, Koributtal 's a' prágaiakkal kibékült, és september' végén a' magyarok és ausztriaiak ellen indult. Ekkor érkeztek hozzá Zsigmond' küldöttei, kik neki az ország' kormányát, a' hadi erő' vezérletét és roppant évdíjt igértek, ha a' királynak hűséget esküszik, 's befolyásával Zsigmondot a' városok által is fejdelmökül ismerteti. Ha Aeneas Sylviusnak a' Piccolominiak' családából, ki a' királyt élete' vég éveiben közelebbről ismerte, hitelt adhatni, Ziska nemcsak azért sietett Morvába, hogy a' kettőre olvadott taborita erősségeknek védelmére keljen, hanem azért is, hogy Alberttel a' szerződés' pontjait közelebbről meghatározza. A' cseh irók Aeneas Sylvius', a' későbbi pápa' ezen állitását hazugnak és nevetségesnek mondják; szerintök Ziska, az ihletett husszita, ki Koributot sem akarta királynak ismerni, 's ezt a' kibekülés után is fiának, nem fejdelmének czímezte, soha és semmi áron sem fogott volna arra bírathatni, hogy valakit, 's kivált hogy Zsigmondot, a' constanzi zsinat' egyik vérzértagját felsőbbjének, urának ismerje. Annyi bizonyos, hogy bár mi czélból jött legyen Morvaországba, azt el nem érte, mert a' táborában dühösködött ragályos kórságnak **1424.** october' **12.**én áldozatúl esett.

Utóda a' taboriták' vezérletében egy Prokop nevü barát volt, kinek az évkönyvirók „nagy“ és „tar fejü“ melléknéveket adnak; de a' mérész és kegyetlen ember nem kellett a' taboriták' azon részének, melly Ziska' halála után semmiféle fővezért sem akart, és több hadnagyok alatt, kiknek egyike Prokupeknek, kis Prokopnak neveztetett, barangolta be az országot. A' vezértelenek árváknak nevezték magokat. Mind ezektől mind a' többi taboritáktól külön, sőt nem ritkán ellenségeskedésben velök működtek az orebiták

Krussina vezérökkel, és szintén külön a' prágaiak 's a' nemességnek egy része, kik most Koributot ismerték királyuknak. Ezen felekezetek' működéseiben csak annyiban mutatkozott némi egység, mennyiben mindnyájan a' szomszéd tartományok', — Ausztria', Morvaország', Meissen', Szilezia', Lausitz' széleit pusztitották, 's ha az ellenség cseh földre lépett, házi vitáikat ideiglenesen elhalasztották.

Zsigmond a' németbirodalmi rendeket **1424.** Mi- [1424. hálynapra Bécsbe hivta, hogy a' belviszályokat kiegyenlítse, 's a' hussziták ellen új erővel inditandó háboruról tanakodjék. A' szász és brandenburgi választók, a' badeni határgróf 's a' városok' képviselői megjelentek, de a' rajnai választók 's általában nyúgoti Németország' rendei elmaradtak, 's e' szerint a' nagyobb ügyek elintézetlenül hagyattak. Az [1425. **1425.** tavaszszal Nürnbergben tartott országgyülés is eredmény nélkül eloszlott, úgy az, melly **1426.** elején Bécsben tartatott; a' németbirodalom' viszonyai olly rothadtak voltak, hogy az aussigi nap is (**1426** június' **16.**dika), mellyen [1426. a' hussziták' csapásai alatt tizenöt ezer szász elvérzett, semmi közös működésre sem birta a' rendeket. Az **1426.** júniusban tartott nürnbergi országgyülés' végzései is teljesítetlenül maradtak; és a' hussziták ellen, úgy szólván, már csak az ausztriai herczeg és a' szász választó táboroztak, mert Zsigmondot is a' magyar ügyek most másutt és más irányban foglalkodtatták.

Lázárevics István szerb fejdelem, oltalmul a' török hatalom ellen minél szorosabb viszonyba ügyekezett lépni a' magyar koronával, 's miután magának nem voltak gyermekei, Szerbiában az öröködést öcscsének Brankovics Vuk Györgynek biztosítani. E' végre Zsigmondot **1426.** septemberben Tata' környékén, hol a' király örömest mulatozott, felkereste, 's itt a' szerb nagyokkal egyetemben ujra hódolt a' magyar koronának. Zsigmond Brankovics Györgyöt a' magyar főurak'

sorába iktatta, 's István' örökösének kinyilatkoztatta, olly feltétel alatt azonban: hogy ő és utódai hívek maradjanak a' koronához, 's valahányszor a' magyar királyok követelni fogják, ezeknek mindannyiszor, Szerbiában és a' Szerbiához közelebb eső részekben, öszves hadi erejökkel szolgáljanak. Egy úttal kiköttetett, hogy azon esetre, ha György fiörökös nélkül találna kimúlni, Szerbia, mint hűbér, a' koronára visszaszálljon, 's hogy a' tartomány tizenhét erőssége, köztök Nándorfehérvár, Galambócz, Macsó, Halap, Szomszédvár, mellyekben, mint véghelyekben mindig magyar őrséget tartott a' korona, István' halála után öszves területeikkel közvetlenül a' magyar kormány alatt álljanak.[159])

A' törökökkel kötött fegyszerszünet' lefolyása után, késő őszszel Zsigmond Erdélybe indult, hogy Dánt az oláh vajdaságba visszahelyezze. Maróthy János és Berzeviczei Pohárnok István a' király' dandáraival, 's velök székely és szász hadak Radult, és a' segédére jött török erőt Oláhországból kiűzték, 's a' király Dánt ujból vajdaságába iktatta.[160])

1427.] E' hadviselés' alkalmával — **1427** martius' **17.** dikén — hirdette ki Zsigmond katonai szabályzatát, mellynek több pontjai a' fegyveres népek által elkövetett kicsapongások' büntetését, mások a' seregnek élelmezését és szállásolását tárgyalják; 's melly, mint első lépés ez' ügynek rendszeresítésére, teljes figyelemre méltó.[161])

---

159) Pray, hist. reg. Hung. II. k. 249. l. V. ö. Jankowich Miklós' ertekezését a' Tudományos Gyüjtemény **1821.** diki folyamatának **9.** dik füzetében. Hormayr, Archiv für Geschichte 's a' t. **1828.** diki foly. **465.** l.

160) Zsigmondnak Maróthy János és Berzeviczei Pohárnok István' számára kelt oklevelei, Katonánál, XII. k. **482. 536.** ll. Az olasz történetirók szerint ozorai Fülepnek (Pippo spano) is nevezetes része volt e' győzelemben, melylyel a' híres ember pályáját befejezte, mert a' hadviselés' fáradalmainak következésében, **1426.** december' **27.**én Lippán meghalálozott. A' mit Bonfini Pippo' haláláról mond, mese.

161) Kovachich, Supplementa ad vestigia comitiorum,

Aprilisban Zsigmond, kinek kiséretében Dom Pedro portugali infantot is találjuk, személyesen indult Oláhországba, 's miután a' mindig száz tervet forralónak szándéka volt birodalmát a' Duna' torkolatáig kiterjeszteni, ennek partján Szentgyörgy' várát épité, felhiván egy uttal a' németrend' nagymesterét, lenne segédére e' vállalatában. A' rendet már nem háborgatják saját országában a' pogányok, — ezt üzené Zsigmond Schlick Gáspár főtitkára által a' nagymesternek, — 's így feleljen meg hivatásának, a' hitetlenek ellen harczolni, azáltal, hogy vitézei közül nehány zászlóaljat, húsz hajógyártót és ezer hajós legényt az al-Dunához küld, kiket a' király ott letelepíthessen, 's kik neki vizen és szárazon segédére legyenek a' törökök ellen. Hasonló vállalatba ereszkedett, mint felebb láttuk, IV. Béla, midőn a' joannitákat az al-Dunánál a' végre letelepítette, hogy Moldva' és Havasalföld' birtokát a' koronának biztosítsák; de valamint ezen kisérletnek nem volt eredménye, mert Moldva nehány évvel később már tatároknak és mongoloknak szolgált tanyául, 's Havasalföld röviddel Béla' halála után Oláhországgá vált: úgy Zsigmond' czélzatai is meghiúsultak. A' németrend' nagymestere annyiban ugyan a' király' kivánatához járult, mennyiben a' Neumarknak a' rendre szállitásaért egy csapat vitézt és hajóst Danzigból és Thornból az al-Dunához küldött, de a' remélt eredmény elmaradt, a' gyarmatositás csirájába veszett. [162])

I. k. 328. l. A' zászlós urak felelősökké tétettek népeikért. Az élelmezési czikkelyek árszabályoztattak: egy adag kenyér két személyre egy dénár; egy lúd öt dénár; tyuk három dénár, kisebb csirke két dénár; egy malacz öt dénár; egy bárány nyolcz dénár 's a' t. Egy köböl zab, árpa, rozs huszonöt — harminczegy dénár. Sót a' király adott. Nyáron sátorok alatt táboroztak, télen szállást és tüzi fát kaptak, 's a' t.

162) Windeck, 140. Poggio (az arch. stor. ital. IV. d. kötetében): Pietro, figliolo del re di Portogallo, il quale per sodisfare a uno voto ... a lui (Sigismondo) era venuto con gran pompa ed apparato

Lázárevics István 1427. június' 19. dikén meghalálozott. A' tavali szerződés' értelmében most ama' tizenhét erősségnek a' magyar koronához kellett visszakerülni, és Zsigmond Oláhországból azonnal Szerbiába indult a' szükséges intézkedések' tételére; de Galambócz, a' Dunának jobb partján, Orsova és Végszendrő között, ekkor már török kézben volt. A' többi erősségeket két végkerületbe fűzte a' király, az egyiknek Nándorfehérvár szolgált székhelyül, 's Thallóczy Máté neveztetett ki kormányzójául; a' másik a' bomló félben volt macsói bánsághoz kapcsoltatott. Brankovics György az erősségek' békés átengedéséért több urodalmat nyert Magyarországban: Világosvár, Becse, Zalánkemen, Szolnok, Tokaj, Munkács, Regécz, Szathmár, Debreczen 's a' t. a' szerb fejdelemnek adományoztattak.

Zsigmond Nándorfehérvárt megerősítette, 's miután szem-
1428.] ben Galambóczczal Lászlóvára felépült, 1428. tavaszszal, a' török ellen készült. Serege Rozgonyi István pozsonyi gróf' vezérlete alatt harmincz ezer főre ment, mellyekhez Vitold litván nagyfejdelem, kivel a' király' február' végén Kassán találkozott, még egy csapat lengyelt, moldvai oláhot és oroszt küldött. Aprilis' végén Galambócz szárazon és vizen megtámadtatott. A' Moravából a' Dunába érkezett török hajók Lászlóvár' oltalma alatt felgyújtattak, 's itt Rozgonyi' hitvese Czeczilia, a' Szentgyörgyi grófok' családából, halhatatlan nevet szerzett magának. Gályájáról, mellyet maga vezérlett, több török hajót felgyujtott és elsüllyesztett, 's férjének oldala mellett nevezetes részt vett az erősség' ostromában. A' falak már minden oldalról roskadoztak, 's a' dőledező tornyok a' vár' közel feladását váratták Zsigmonddal, midőn május' végén Murad roppant sereggel Galambócz felé

---

con ottocente uomini d'arme ... che quasi tutti furono morti. Engel, Geschichte der Walachey, 166. l. Voigt, Geschichte Preussens, VII. k. 502. 's kk. ll.

közeledett. A' meglepett király, nem merészelvén Murad' százezerre menő seregével megmérközni, alkudozásra lépett a' törökkel, hogy visszavonulását eszközlésbe vehesse. És Murad csakugyan fegyverszünetre lépett vele, mellynek erejénél fogva Zsigmond háborgatás nélkül vihette át a' Dunának szerb partján levő hadait Lászlóvárba, ha Galambócz' ostromával azonnal felhagy. Ehhezképest a' vívók hajókra szállíttattak, 's a' magyar erőnek egy része már a' tulsó parton volt, midőn Murad' népei, megszegvén a' fegyverszünetet, Zsigmondra és a' tartalékseregre vetették magokat. A' király Rozgonyinak 's egy Zaviss nevü lengyel lovagnak köszönhette életét; amaz őt magával egy csolnakba ragadta, mellyen, mint harmincznégy évvel korábban Nikápolynál, az ozmán düh elől meneküljön; emez, dandárával, mindaddig elszántan vívott a' Zsigmond után rohanó tömeg ellen, míg a' királyt és környezetét Lászlóvár oltalmába vette. Az erősség' olasz tüzérei, mihelyest a' mieinket tusában látták az ozmanokkal, azonnal megújították a' tüzet Galambócz 's a' törökök' hátsó sorai ellen, és Zsigmond e' körülménynek köszönhette, hogy vesztesége csak ezer főre ment; az elesettek között a' hős Zavisst találjuk, kiben a' törökök közül többen a' királyt gyanitották, 's ki az ellene mért száz és száz szablya' csapásai alatt összeroskadott.

De ha az elesettek' száma viszonylag csekély volt, annál gyászosabbnak mutatkozott következményeiben a' csata. Nemcsak Galambócz veszett oda, hanem Szerbia is újra török felsőbbség alá jutott, sőt Szerbián kivül Oláhország is, mert Dán vajda, ki több ezer fegyverest küldött Zsigmond' seregéhez, sietett Murad' haragját azzal lefegyverkezni, hogy hódolatát önként bemutatta, 's azonképen mint Brankovics, évenkinti adó' fizetésére ajánlkozott. [163])

163) Zsigmondnak Rozgonyi István' számára 1433. b. és 1436. b. kiadott oklevelei Katonánál, XII. k. 501. 's kk. ll. Erzsébetnek

Zsigmond Lászlóvárról Kevére, Nándorfehérvár mellett, 's innen Temesvárra indult, hol Muraddal a' békealkudozást folytatta, 's még Velenczével is két évi fegyverszünetre lépett,[164]) olly remény fejébe, úgy látszik, hogy a' gyűlölt signoria annál nagyobb erővel fogja a' törököt Moreában foglalkodtatni. Ez volt az 1426—28. diki hadviselés' eredménye, mellynek kezdete olly sokat igérő volt, 's mellynek vége Oláhországot és Szerbiát ujra elszakasztotta a' koronától; hasonló veszély Bosniának éjszaki részét is fenyegette — a' déli rész már évek óta török felsőbbség alatt állott, — 's ennek érzete birta rá Tvartko Surát, hogy azon esetre, ha örökös nélkül találna kimúlni, Cilly Hermannt, kinek anyja I. Tvartko' leánya volt, örököséül 's addig is védőjéül fogadja.[165])

Zsigmond még decemberben is Temesváratt volt, illy ernyedetlenül még soha sem foglalkodott a' magyar ügyek-
1429.] kel. 1429. januárius' végén Luczkban, Volhynia' fővárosában, a' Jagyellekkel találkozott. Vitold, mióta a' prágaiak Koributot, ki a' pápával a' vallás' ügyében értekeződésbe

---

1438. b. kelt oklevele, ugyanott. Thuróczi, IV. 13. Dlugoss, XI. Schlick Gáspár' levele Aschbachnál, III. k. a' mellékletek között. Hammer, Gesch. des Osm. Reiches, I. k. 430. l. Az „Index corporis historiae diplomaticae Livoniae, Esthoniae et Curoniae", I. k. 271. l. Zsigmondnak két levelét említi, mellyek 1428. aug. 23. és 25. én a' német rendhez adattak, és a' király' ezen hadviselését tárgyalják; mindkettő eredetiben a' rendnek königsbergi levéltárában őriztetik, 's közzétételök eddig elmaradt. — A' galambóczi veszély után, Magyarországban több gyarmat alakult azon szerbekből, kik a' törökök elől nálunk menedéket kerestek, de még sem olly nagy számmal, mint egyik vagy másik iró mondogatja. A' szerb gyarmatok' része korábbi évekből való, része- 's tetemesebb része a' tizenhetedik század' végéveiben, 's a' tizennyolczadiknak első negyedében keletkezett. V. ö. a' Csepel szigetének megszállásáról szóló adatokat Katonánál, XII. k. 510. l.

164) Schlicknek a' felebbi jegyzetben idézett levele.

165) Tvartko Surának 1427. september' 2. án kelt oklevele Katonánál, XII. k. 477. l.

bocsátkozott, 1427. ben lengyel fegyvereseivel egyetemben hazaküldötték, — jó lábon állott Zsigmonddal, taval is ő küldött segédet, nem Vladiszláv. A' nyolczvan éves aggastyán királyi czím után ahitozott, és Zsigmond mint a' császárság' jeleltje czímet és koronát örömest igért neki, mert Litvániának függetlensége a' lengyel birodalmat szükségkép gyengítette volna, és Vitold, mihelyest fejére veendette a' koronát, a' husszíták ellen tetemes segéd' küldésére ajánlkozott. A' fejdelmek' luczki gyülése három kamarából állott, mert mindenik külön tanácskozott nagyaival, 's csak üzeneteket váltottak egymással. A' magyar kamara panaszt emelt, hogy a' lengyel király nem felelt meg kötelezettségének, mellyet a' lublói szerződés reá rovott, 's követelte, hogy Vladiszláv fogjon kezet Zsigmonddal, üzzék ki ketten a' hitszegő Sándor vajdát Moldvából, mért nem jött személyesen, 's öszves erejével, mint tartozott volna, a' királynak segédére; és ha kiűzendették, oszszák fel az 1412. diki szerződés' értelmében a' tartományt egymás között.[166]) Vladiszláv ellenezte az inditványt, 's most Zsigmond Vitoldnak királylyá koronázására tért által. A' lengyel fejdelem nagyaira bizta, hogy e' szandék ellen tiltakozzanak, 's maga, látszatra, egész készséggel állott hozzá; de a' gyülés' eloszlása után mindent elkövetett a' terv' meghiusitására, 's mivel más részről Zsigmond és Vitold makacsúl ragaszkodtak szándékukhoz, végre is a' kard fogott volna közvetitőül választatni, ha Vitoldnak rögtön bekövetkezett halála a' nehézséget rövid uton el nem oszlatja.

Luczkról Kassára, 's innen Budára ment a' király, honnan martius' második felében Pozsonyba indult, hová a' husszíták, kik addig míg ő a' törökök ellen táborozott, rabló hadjárataikat folytatták, 's 1428. pünkösd' táján Magyar-

166) Dlugoss, XII. Voigt, Gesch. Preussens, VII. k. 513.

országban is Szakolczától Pozsonyig dúlakoztak, [167]) — követeiket küldötték, Zsigmonddal a' békéről alkudozni. Neuhaus Menyhérd, egyike azon cseh nagyoknak, kik az engesztelődés' művén buzgósággal fáradoztak, a' tarfejü Prokopot is magával hozta. Nyolcz napig tartott a' tanácskozás. Zsigmond a' vallásügy' elintézését a' bekövetkezendő báseli zsinatra kívánta halasztatni, miután neki nem áll hatalmában e' pont körül, az egyház' elmellőzésével fogadást tennie; 's a' cseh rendek' többsége kész volt magát a' királynak alávetni, ha teljes bocsánatot igér mindenért, mi közte 's a' nép között történt, és ha vallásuk' szabad gyakorlatában a' baseli zsinat' intézkedéseiglen nem háborgattatnak. A' prágai óváros is hasonló értelemben nyilatkozott; de a' taboriták 's kivált az árvák, királyról és békéről semmit sem akartak tudni; a' pozsonyi gyülés kötelező végzés nélkül eloszlott, 's június' elején két hónapi fegyverszünet után, tovább folyt a' háború.

Zsigmond a' közelebb mult években a' német birodalom' ügyeivel nem igen foglalkodott, 's a' rendeket szabadjokra hagyta, egyre gyülésezni, és semmit sem végezni; vitáikat fegyveres kézzel elintézni, 's a' birodalmat mindig nagyobb zavarba sülyeszteni. A' husszita követek' távozása után Zsigmond Pozsonyban maradott, hogy onnan Németországra kitekintsen. A' bajor herczegek már nehány év óta öröködési vitában állottak egymással; ennek eldöntésére a' király aprilis' 26. dikán nagy törvényszéket tartott, mellyhez a' német urak' nem csekély boszuságára Gara Miklós nádort, az esztergomi érseket, az egri, veszprémi 's még más magyar püspököket és világi urakat is ültetett. Ezen ügy' elintézése után, melly háromszáz ötven évvel utóbb, a' tescheni békekötés által 1779. ben befejezett 's vérontás nélkül lefolyt bajor öröködési haború' alkalmával a' német udvarok' publicistáit busásan

167) Chronicon Bartossii. Dobnernél, I. k. 157. l.

foglalkodtatta, Zsigmond a' német rendeknek november' elsejére Bécsbe gyülést hirdetett; de egészségi változása, melly őt martiustól fogva Pozsonyban marasztá, okul szolgált, hogy a' gyülés itt tartatott, 's a' kitűzött határidőnél egy hónappal később, mert a' király csak december' elején érzett magában elégséges erőt a' tanácskozás' megnyitásához. Az ügyek' vezetésére királyi biztosokúl Albert ausztriai herczeget, Ebsch János zágrábi püspököt és Gara Miklós nádort nevezte ki, 's ezek a' német rendeknek előadták, hogy a' király mindenekfelett a' közbéke' helyreállítását a' német birodalom' egyik végétől a' másikig látja szükségesnek, tanácskozzanak tehát mindenekelőtt az ide szolgáló eszközökről, mert csak a' birodalmi közbéke' helyreállítása után fognak a' husszitákkal szerencsésen megvívhatni. A' rendek különben is neheztelvén, hogy őket Németország' határain kívül tanakodtatja, 's hogy biztosokul a' magyar nádort és egy német eredetü de nem német főhivatalnokot választott, kinyilatkoztatták szándékukat, a' közbékéről más országgyülésen tanácskozni, mellyen a' most elmaradt választó herczegek is jelen lesznek, 's melly Németország' határain belül fog tartatni; csak a' városok' követei voltak eltérő véleményben, kimondván: hogy ők a' közrend' helyreállításáról azonnal készek értekeződésbe ereszkedni. Midőn Zsigmond a' fejdelmek', grófok' és urak' nyilatkozatáról értesült, válaszúl adatta nékik: hogy ő feléje se megyen Németországnak, ha ott a' közrendet a' fejdelmektől kezdve a' legutolsó lovagig mindenki lábbal tapossa. Ő 1422. ben sokáig időzött Nürnbergben, olly sokáig, hogy Magyarországot miatta kárba ejtették a' törökök; és jelenlétének semmi hasznát sem vette a' német birodalom, mert a' fejdelmek egy szikra jóakaratot sem mutattak; 's mostis, ha Nürnbergbe vagy Frankfurtba menne, a' német ügyeken nem fogna segíthetni, a' törökök pedig felhasználván az alkalmat, az imént kötött háromévi fegy-

verszünet' megszegésével, Magyarországra támadhatnának. Ha a' német rendek egy részről tétlenek, más részről rakonczátlanok maradnak, mint eddiglen, tegyék más ember' fejére a' római koronát, ő beéri a' magyarral. A' rendek most arra kérték a' királyt, jelelné meg a' hozzájok intézendő levélben közelebbről a' tárgyakat, mellyekről végzést akar hozatni, akkor nem fognak eredmény nélkül eloszlani az országgyülések; és megnyugtatására igéretet tettek: hogy Nürnbergben mind a' közbéke' helyreállításáról, mind a' husszíták' fékezéséről okvetlenül fognak gondoskodni. Zsigmond még kisérletet tett, a' brandenburgi herczeget németbirodalmi helyettesének nevezni, hogy őt a' közügyek' vezetésével megbízhassa, de az ildomos ember vonakodott, e' tisztet felvállalni, 's így végre is beléegyezett a' király, hogy jövő évi martius' 19. dikén személyesen fogja az országgyülést Nürnbergben megnyitni.

A' husszíták e' közben nemcsak a' glatzi grófságot, Sziléziát és Morvaországot, hanem a' szász földet és Brandenburgot is irgalmatlanúl pusztitották, 's innen visszatérvén 1430.] 1430. januárius' elsején a' fehérhegyen Prága mellett gyülést tartottak. Nemcsak csehek és nemcsak husszíták voltak jelen, hanem a' szomszéd tartományokból is egy sereg kalóz, kiket a' rablás' szomja Prokop' zászlai alá gyüjtött. A' cseh földnépet is már nem annyira vallási dühe, mint vég elvadulása, mellybe a' tíz évig folytatott pusztitó hadjáratok süllyesztették, 's a' kénytelenség, magának a' sivataggá vált országon kivül, élelmet szerezni, — vitte, sodorta a' szomszéd tartományok ellen.

Januárius' közepe' táján ötven ezer gyalogból és húsz ezer lovasból álló sereg a' tarfejü Prokop' vezérlete alatt Pirna és Drezda ellen indúlt; Colditz, Mügeln, Dahlen 's több más helység elhamvasztatott, és a' kézre került lakosok meggyilkoltattak. A' szász választó és a' brandenburgi határgróf, kik Lipcse és Oschatz között megállapodtak, az

ellenséget bevárandók, most ijedezve hátráltak; és Polenz János karlsteini várnagy, ki Grimmánál velök megvívott, a' csatát és vitézeinek szinét elvesztette. A' lipcseieket városuk' falai megvédették, 's a' husszíták, miután Altenburgot bevették és lakosait felmészárlották, a' Voigtland' pusztításához láttak. Innen a' seregnek egy része Bautzen ellen indult 's a' másik a' Majna felé; Hof, Bayreuth, Wunsiedel felgyújtattak, 's Nürnberg, hol épen ekkor országgyülést készültek tartani a' németbirodalmi rendek, azáltal segített magán, hogy tizenkét ezer aranynyal lakosainak életét és vagyonát megváltotta. Úgy cselekedett Bamberg is, úgy Frankennak más városai és rendei, a' náloknál jóval hatalmasabb brandenburgi határgróf' példáját követve, ki magát már korábban tizenöt ezer aranynyal megváltotta. [168])

Azalatt míg a' tarfejü Prokop a' szászföldet és Frankent pusztitatta, 's innen Regensburgig és Salzburgig küldte kalózait, Prokupek' vezérlete alatt az árvák és orebiták Ausztriára törtek; 's a' taboritáknak egy részét és a' prágaujvárosiakat Velko Magyarországba vitte. A' morva szélektől Nagyszombatig száz helység' lángjai világítottak a' gyilkosoknak; Nagyszombatnál a' Stiborok és Mathis János ellenök indultak dandáraikkal, 's véres csata után, mellyben több ezer magyar maradt a' vérmezőn, de mellyben két ezer cseh 's vezérök Velko is ott veszett, a' gyilkos had kitakarodott az országból. [169]) E' közben a' tarfejünek népei roppant kincsekkel hazaérkeztek, 's hogy a' nyárnak még hátralevő részét felhasználhassák, rövid nyugalom után, magokat ujból Morvára és Szileziára vetették.

Illy körülmények között nyilt meg a' nürnbergi országgyülés, nemugyan martiusban, mert akkor a' husszíták' kö-

---

168) V. ö. Aschbach, Gesch. K. Sigmunds, III. k.
169) Windeck, 170. Aeneas Sylvius, id. m. 48.

zeledése a' rendeket onnan elriasztotta, hanem a' következett 1430.] év' elején, minthogy elsőben a' rendek a' királyra várakoztak, 's midőn a' tűrelemből kifogyván hazamentek, az ősz' elején megérkezett király meg' kénytelen volt a' rendekre várakozni, míg ezek ismét együvé gyülekeztek. Zsigmond, hogy idejét septembertől februáriusig ne vesztegesse, 's hogy több kedves emléket ismét felfrisíthessen, Nürnbergből Ulmba 's innen a' Bodenseehez rándult, 's több hetet Constanzban és környékén töltött.

A' nürnbergi országgyülés Zsigmond' kivánságára 1432. november' 11. dikéig tartó békét és rendet parancsolt a' birodalomra, 's mivel a' husszitak' multévi látogatása az ijedelmet még a' rajnapartiakra is elragasztotta, a' rendek tetemes sereget ajánlottak fel a' csehek ellen. 'S ezzel és még néhány kisebb tárgy' elintézése után az országgyülés eloszlott. Említést érdemel, hogy Vlad, Mircse néhai oláh vajdának természetes fia, ki Dán vajda ellen 1430. ban fellázadt, 's a' meggyőzöttet és fogságába ejtettet lenyakaztatta, szintén Nürnbergbe érkezett a' királyhoz, hódolatát bemutatni. Zsigmond kapott az alkalmon, legalább látszatra némi felsőbbséget gyakorolni Oláhország felett; Dánt a' sárkányrend' vitézei közé iktatta, mint egykor Hervoját — innen Drakul mellékneve, — és nagyünnepélyesen zászlót és buzogányt nyújtott néki, a' fejdelemség' jelképeit. Nürnberg' utczáin dob és tárogatószó között oláh vajdának kikiáltatta, 's Magyarországban fegyveres erőt adatott melléje, hogy országába mehessen, hová a' törökök beütöttek volt. [170])

A' husszitákkal Zsigmond még egy ízben akará megkisérleni a' békés kiegyenlitést, mielőtt a' németbirodalmi sereg Csehországba nyomúlna. Prokop ugyan az 1431. diki év' elején is Voigtlandban és Szileziában táborozott, de kisebb

170) Windeck, 174.

szerencsével, mint a' mult évben, 's így nem volt idegen május' elején három követtárssal Égerbe indúlni, hol Zsigmond személyesen találkozott velök. A' tanácskozások két hétig tartottak, 's ez' úttal sem volt eredményök, sőt a' husszíta követek Zsigmondot arról vádolták, hogy szándéka volt, őket tétlenségbe ringatni, nem velök egyezkedni; és más részről a' németség újra vélte észrevehetni, hogy a' király a' husszítákhoz szít, mert azokkal tanakodik, kik ellen a' pápa januárius' 11. dikén keresztes háborút hirdetett, 's kiket a' szentszéknek Nürnbergbe érkezett követe, Cesarini Julian bibornok az egyházból újra kiátkozott.

A' husszíták a' közeledő veszedelem' látására felhagytak pártoskodásaikkal 's egymást marczonglásaikkal, és taboriták, árvák, városiak újra egy egészszé alakúltak; a' német rendek pedig szokott hanyagságukkal nem júniusban, mint igérték volt, hanem csak augustus' elején hozták együvé dandáraikat. Vezérök Fridrik brandenburgi határgróf volt, ki a' kilenczven ezer főből álló sereget több csapatra osztotta, 's ezekkel több helytt léptette át a' cseh határokat, mert híre szárnyallt, hogy a' husszíták még inkább meghasonlottak egymás közt, 's hadaik el-elszéledtek az országban. A' derékereg Tachaunak tartott, 's a' szokásos pusztitások után az erősség' ostromához fogott. De midőn Prokop' közeledésének hírét vette, midőn értésére esett, hogy nem a' husszita erőnek egy töredékével hanem országos sereggel lesz dolga, mellyhez Jagyell Vladiszláv több ezer lengyelt csatlakoztatott, — akkor a' birodalmi had felbomlott, 's a' brandenburgi határgrófnak csak nagynehezen sükerült a' sereg' egyes osztályait Traussnál ismét együvégyűjteni. 'S most olly jelenetek következtek, mellyek a' brandenburgit méltán kétségbe ejthették. Több német fejdelem fogadást kivánt a' szász választótól, kinek szomszédsági viszonyainál 's eddigi tapasztalatainál fogva leginkább érdekében állhatott a' husszi-

ták' megtöretése, hogy kész a' kárnak pótlására, mellyet a' rájok jövő ütközetben netalán szenvedhetnének. A' szász válaszul adta, hogy illy követelésnek akkor volna helye, ha ő viselne háborút a' husszíták ellen; a' jelen hadviselés az öszves birodalom' nevében és érdekében történik. Ekkor a' bajor herczegek hazájokba indultak, 's példájokra más fejdelmek is nagy ösztönt éreztek az övéikhez visszaindulni, saját tartományaik' fedezésére. Ezen költözkedések éjjel történtek a' hadi felszerelés' hátrahagyásával. Reggel a' brandenburgi választó is a' távozók után indult. A' fővezér nélkül maradott hadnép a' zászlókat elszaggatta, 's borzasztó rendetlenségben szertebolyongott. Cesarini bibornok' könyörgései és fenyegetései a' távozóknak egy részét megállásra birták, de midőn az ellenség Riesenbergnél szembe jött velök, az ütközetet be sem várva, fegyvereiket elvetették, 's futamodásukban a' bíbornokot is magokkal ragadták. Százötven ágyu esett Prokop' kezébe, kinek lovassága a' botorul Csehország' belsejébe rohanó németeket, számra tizenegy ezeret leöldösött.

XIII.

Midőn Zsigmond 1430. júliusban Pozsonyból Nürnbergbe indult, hosszas időre készült távol lenni; mert ámbár a' római királyság' koronájáról, mióta Aachenben fejére illesztették, némi tiszteletlenséggel szeretett szólani, mégis vágyakodott a' keresztyén világ' legnagyobb méltósága a' császári czím, a' császári korona után, mellyet csak a' pápa' kezéből vehetett. Magyarország' ügyeit távolléte alatt öt személyből álló tanács vitte: Palóczy György, esztergomi érsek, Rozgonyi Péter, egri püspök, Gara Miklós, nádor, Palóczy Máté, országbiró, és Rozgonyi János, kincstartó, megannyian a' király' helytartói, kikhez utóbb még Tarkövy Péter, főtárnok

is járult. [171]) A' taussi ütközet után Albert ausztriai herczeg, kinek serege részben magyarokból állott, kénytelen volt a' przibiszlavi erősség' ostromával felhagyni, 's Prokop és Prokupek september' végén Magyarországra törtek, Trencsént, Nyitrát, a' Vág' és Garan' környékét dulták, fosztogatták. De Rozgonyi Miklós, kit a' királyi helytartóság ellenök küldött, mérész fordulattal a' taborita 's az árva hadat elvágta egymástól, Prokopot Morvába szoritotta, 's innen visszasietve, november' 9.én, Illava' környékén, Trencsénben Prokupeket megverte. Öt ezer cseh halva maradt, 's vezérök nagynehezen Ausztriába menekülhetett seregének maradványaival, hol Albert hasonló csapást mért reájok. [172])

1432. júniusban az árvák tavali megveretésökért [1432. boszút állottak, 's Nagyszombatot csel által elfoglalták, és Mátyusföldét szokott dühhel pusztitották. Trencsén, Nyitra és Pozsony megyék' nemessége a' gyilkos csapatot elriasztotta, 's midőn őszszel másod ízben megjelent, össze meg összezúzta. [173])

A' délkeleti végeknél nagyobb veszedelem fenyegette az országot. Drakul vajda, Zsigmond' nürnbergi hűbérese, miután Dan' testvérét, Radult, magyar erő által segítve, megverte és szintén megölte volna, Muradhoz pártolt. **1432.** júniusban oláh és török sereg a' szászföldet 's a' szomszéd székelyeket megrohanta, és nagyszámu foglyokat vitt magával. Szintekkor a' szörényi vár, mellyet Zsigmond a' német rendnek adományozott, vitéz ellenállás után török kézbe jutott, 's ezzel a' három, négy évvel korábban megkísérlett hadi telepítés szerencsétlen véget vett. [174])

---

171) Kovachich, Suppl. ad vestigia Comitiorum, I. k. 423. l.

172) Windeck, 178. 's kk. ff. Aeneas Sylvius, 48.

173) Thuróczi, IV. 13. Balbin. IV. 11.

174) Windeck, 195. (Windeck' munkájának egyik kézírata szerint, mellyet Aschbach idéz, — a' nyomtatottban sok a' hézag — röviddel utóbb a' magyarok 's a' velök szövetkezett litvánok Szvidrigal

Az ország' egyházi 's világi főurai augustus' 10. dikén Budán összegyűlekeztek, hogy a' veszedelem' elháritására a' szükséges eszközökről gondoskodjanak. Jellemzetes János zágrábi püspök' levele, mellyben Zsigmondot e' gyülésről értesiti: „Méltóztatik tudni — így ír — hogy magyar birodalmának egyházi 's világi urai közelebb mult szent Lőrincz' napján fennséged' Buda városában szép számmal gyülést tartottak mondott országának védelmére a' törökök' 's a' hitszegő husszíták' berohanásai ellen. Én is ott voltam személyesen. Midőn az urak együtt volnának, megjelent a' lengyel követség, elsőben a' királynak, aztán királyi hitvesének, végre nagyobb 's kisebb fiainak nevében üdvezelve az egyházi 's világi urakat. Ekkor a' király' nevében panaszosan előadta: hogy azok a' gonosz emberek, a' poroszok (a' német rendet érti) a' kötéseket és szövetségeket meg nem tartják, mind néki mind országának sok kárt tettek, és Szvidrigál herczeggel ellene szövetkeztek. Azt is előadta, hogy a' király úr és fiai és a' világi főurak a' csehekkel összekapcsolták magokat, és velök akarnak tartani minden teutók vagy németek ellen, de a' magyarok ellen nem, mivel szent István király' és szent László király' idejétől fogva, ki anyjára nézve Lengyelországból való volt, Lajos király' idejéig és ennek korában mindig egyek voltak, és a' magyar urak a' lengyelországi urak' nővéreikkel összeházasodtak. És midőn ezt a' lengyel egyházi és világi nagyok fennséged' egyházi 's világi nagyainak elmondották, ezek semmi feleletet sem adtak. Ezt akartam, fennséges fejdelem, felségednek tudomására juttatni". [175])

---

fejdelmök alatt fényes győzelmet nyertek, mellyben hatvan ezer török elesett.) Egykoru szász jegyzökönyv Edernél, observ. crit. et pragm. 65. l. V. ö. Engel, Geschichte der Nebenländer d. ungr. R. IV. k. 1. r. 168. l.

175) Katona, XII. k. 591. l. Gara hasonló értelemben tudósitotta a' királyt. L. Martene, collectio ampl. VIII. k. 161. l.

Zsigmond értette a' lengyel király' czélzatait 's a' zágrábi püspök' figyelmeztetését. Még Nürnbergben volt, midőn a' baseli zsinat július' 23.dikán megnyittatott, 's a' birodalmi sereg' gyalázatos megfutamodása után, inkább mint valaha, a' zsinattól várta a' husszita ügy' elintézését, békés kiegyenlítését, 's ez' okon felhivta a' cseheket, küldenék követeiket Baselba. Augustus' végén elindult Nürnbergből, de nem Baselbe, hanem a' Bodenseehez, 's innen novemberben, a' nélkül hogy a' német fejdelmeket értesítette volna, 's ennélfogva csak nyolczszaz magyar' és szintannyi schweitzi' kiséretében Milanóba indult, hol 1431. november' 25.dikén a' lombard vaskoronát fejére vette. A' milanoi herczeg Visconti Fülep Mária háborúban állott Velenczével, melly ellen Zsigmond, nyomban a' kétévi fegyverszünet' lefolyása után a' háborúskodást Friaulban megújította, 's így épen azon milanoi herczeg volt szövetségese, kinek megaláztatását igérte, midőn római királynak választatott. Milanón kivül még Monferrat és Savoye Zsigmonddal tartottak, de Flórencz szövetségben állott Velenczével és a' pápa, IV. Eugen, mint velenczei család' ivadéka, kéz alatt szintén a' signoria' érdekeiben dolgozott, 's különben is csak azon feltétel alatt szándékozott Rómában császárnak koronázni Zsigmondot, ha ez felhágy a' báseli zsinat' pártolásával, mellytől a' szentszék' felsőbbségének megismerését Eugen nem várhatta, 's mellyet ennélfogva épen úgy akart eloszlatni, mint ezt V. Márton 1424.ban a' sienaival tette volt. De Zsigmond ez' úttal erélyesnek mutatkozott; Piacenzából, hol az 1432.divi év' elején tartózkodott, követséget küldött a' pápához, melly kinyilatkoztassa, hogy kész inkább koronázatlanúl visszatérni, mint a' baseli zsinat' eloszlatásába beléegyezni. Piacenzából Parmába ment, 's innen május' elején a' pápa' ellenére, ki mindent elkövetett hogy az olasz városokat ellene lázítsa, nyolcz száz magyarjaival és hatszáz milanoi fegyveressel Luccába ment, 's júliusban

Sienába indult, melly ellenségeskedésben levén Flórenczczel, szabaditékainak megerösitéseért a' királyt falai közé fogadta. Zsigmond innen tíz hónapig alkudozott a' pápával koronáztatása és a' baseli zsinat iránt, gyakran a' legnagyobb veszedelemben, hogy a' flórenczi hadaknak kezébe esik. 'S illy körülmények között vette a' zágrábi püspök' levelét, 's az aggasztó hír országvédelmi javaslatot készítetett Zsigmonddal, melly mint királyi előterjesztés a' közelebb tartandó országgyülés által tanácskozás alá vétessék. A' javaslat nemzeti alapon épült, ha bár formájára és keletkezésére az úgynevezett németbirodalmi matriculák némi befolyással lehettek, olly intézkedés, mellyet nemcsak Zsigmond, hanem a' magyar főurak is közelebbről ismertek, miután a' király közülök 1429. ben kettőt biztosokúl választott a' királyi előterjesztéseknek a' német országgyülés elébei hozatalára. Talán nem csalódunk, ha mind a' királyi előterjesztések' illy formábani honositását, mind a' jelen javaslat' kidolgozását főleg az agg Garának tulajdonítjuk.

A' javaslat előrebocsátván, hogy a' magyar birodalom' területe nemcsak a' szorosabb értelemben vett Magyarországot, hanem Dalmát- és Horvátországokat, Ramát, Szerbiát, Galicziát, Lodomeriát, Moldvát és a' bolgár földet is magába foglalja, ennek oltalmára és birtoklására, úgy mond, mindig harczra kész sereg szükséges; a' hadviselés' kötelessége először is a' király' 's a' királyné' dandárait úgy az egyházi 's világi nagyok' zászlait, — és mennyiben ezen erő nem volna elégséges — az öszves nemes és birtokos osztályt illetvén. A' sereg' felfegyverkezése is különös figyelemre méltó; eddig gyakran történt, hogy a' szegényebbek, úgy szólván, fegyver nélkül, csak furkosokkal kezökben jelentek meg a' táborban, pedig mind ezen szegények' úgy a' kórságosak', aggastyánok' 's a' t. érdekében, mind az országéban talán kivánatosabb volna, hogy közülök bizonyos szám közölt-

ségen egy-egy íjászt állítson. Tanácsosnak látszik továbbá, hogy ezentúl a' megyei gyülés határozná meg, hány fegyveresť tartozik vagyonához képest külön mindenik birtokos nemes kiállítani: mert ha bár számra kisebb sereg alakúlna is meg ez' úton, mint ha az öszves megye fejenkint felkél, annál válogatottabb 's így hatalmasabb is fogna lenni. A' vitéznek bére a' só' kamarai árához képest volna megállapítandó, egy mázsa só vagy ennek értéke, egy arany, talán elégséges lenne, csak hogy aztán a' szükséghez képest tizenöt napnál tovább is tartozzék a' végeknél táborozni, mert a' szétszaladás, mihelyest két hét lefolyt, épen ollyan kártékony szokás, a' milly hasznos és tiszteletre méltó az, hogy a' megyeileg kiállított sereg főispánjának vezérlete alatt jelenik meg a' táborban. — Ezek a' javaslat' főbb vonásai, mellyek felett Zsigmond előbb külön mindenik megyében óhajtott tanácskozást tartatni; csak miután a' tárgy itt megvítattatott, fogván országgyülés elébe kerülni az öszves ügy, még pedig ollyas országgyülés elébe, mellyhez nem csak a' hatalmasabb hanem a' szegényebb megyei nemesség is követeket küldjön. Javaslatához a' főurak' zászlainak lajstromát is kapcsolta a' király, 's névszerint kijelelte, közülök kik tartoznak a' dalmát végek felé, kik az Unnánál, kik Uzorában a' Bosnánál, kik Temesközben, kik Erdélyben és kik a' nyúgoti végeken taborozni.[176])

Az országgyülés, mellyen e' javaslat törvény' erejére emeltethetett volna, elmaradt, talán azért mert Gara 1433. ban meghalálozott, 's mert a' taboriták' berohanásai, kik ez [1433. évben kivált a' Szepességet és a' bányavárosokat pusztították,[177]) az országgyülés' tartását lehetetlenné tették.

176) Kovachich, Suppl. ad Vestigia Comit., I. k. 374. l.

177) Dlugoss, XII. Chronicon Bartossii, Dobnernél, 179. l. Wagner, Analect. Scepus. I. k. 52. l. Palacky, Script. rer. boh. III. k. annal. boh. az 1433. évhez.

Zsigmond e' közben a' flórenczieknek miatt Sienában mozdúlatlanúl maradott, alkudozásait folytatva mind a' pápával, hogy bulláját, melylyel a' zsinatot feloszlatottnak nyilvánítá, visszavegye, mind a' zsinattal, hogy a' pápa irányában minden erőszakos lépéstől ovakodjanak. De az alkudozások nem akartak czélhoz vezetni, és végre is csak a' baseliek' erélyességének köszönhette Zsigmond, hogy boldogúlhatott. Midőn Eugen a' királyt és bajor Vilmost, mint a' zsinat' pártfogóit, egyházi átokkal fenyegette, Baselben pörbe fogták a' pápát, 's a' makacs férfiú most rögtön engedékenynyé vált, és már 1433. februárius' 16.án a' zsinatot törvényesnek ismerte. A' király most oltalmát igérte a' pápának, ha a' zsinat — mire több jelenség mutatkozott — magát rendszeresített ellenzésbe helyezné a' szentszékkel, 's Eugen a' felfételeket elfogadta: Zsigmondnak császárrá koronáztatása volt az egyik, békekötés' eszközlése Velencze és a' király között, volt a' másik.

Velencze és szövetségesei szintolly hajlandók voltak a' békére, mint Zsigmond, mert a' kereskedést elölte a' szünetlen háborúskodás, 's a' magyar és német birodalomnak elzárkozása Velenczétől. 1433. aprilis' 7.dikén Ferrarában öt évre fegyverszünet köttetett; a köztársaság a' dalmát városok tettleges birtokában maradott, 's ezért Zsigmond' olaszországi költségeit magára vette. [178]) A' király' május' 21.én hatszáz lovassal és nyolczszáz gyaloggal bement Rómába, hol őt pápa és nép ünnepélyesen fogadták, 's tíz nappal később pünkösd-vasárnap császárnak koronáztatott.

178) Windeck, 188. Marino Sanuto, Muratorinál, XXII. V. ö. Leo, Geschichte der italienischen Staaten, IV. k. 312. l. Pray az annalisokban megjegyzi, hogy ezen békekötési oklevél még nem tétetett közzé, (eddigelé sem ismeretes), 's hogy Spalato és Knin valószinüleg a' magyar korona alatt maradtak, „mert ezen városok' püspökei az e' korbeli magyar oklevelekben a' főurak között említetnek". Hogy Knin még sokkal később is a' koronához tartozott, nem szenved kétséget; de Spalatóra nézve talán még is tévedett a' nagyérdemü férfiú.

Zsigmond három hónapig mulatozott Rómában, 's augustus' végén Perugián, Ferrarán, Mantuán át Tirolba vévén útját, october' 11. dikén Baselbe érkezett. A' zsinat a' huszszita ügyet közelebb hozta fejleményéhez. 1433. január's 4. dikén háromszáz cseh érkezett Baselbe, köztök Prokop és Rokyczana János nagyhírü husszíta lelkész, hogy követeléseiket előterjeszszék. Hosszasabb vitatkozások után a' csehek, a' nélkül hogy az egyesség megtörtént volna, visszatértek hazájokba; de júniusban a' zsinat' küldöttsége Prágába érkezett, melly az egyezkedés' művén tovább dolgozott, — 's kitünő szerencsével, mert a' taboriták rablási kalandaikat folytatták; a' honn maradt kelyhesekkel pedig könnyü volt éreztetni, hogy ők még távolabb állanak a' taboritáktól mint a' római catholicusoktól. Rokyczana János, kinek a' küldöttség a' prágai érseki széket igérte, ernyedetlenül sürgette hitsorsosainál az egyességet, 's ez Prágában 1433. november' 30. dikán megalakult és Baselben 1434. februárius' 26. án megerő- [1434.
sítetett. Az egyezkedés a' négy prágai czikkely' alapján történt, különmindeniknek némi megszorításával. [179])

A' két Prokop árulást látott az egyezkedésben; 's a' Neuhaus' befolyása alatt álló kelyhesek, habár még mindig késtek Zsigmondot királyuknak ismerni, hitetlenek voltak a' taboriták' és árvák' szemében. A' pusztitások mind Csehországban mind a' szomszéd tartományokban folytattattak, 's a' baseli zsinat, hogy sükeresebb hadviseléshez lehessen látni, husszita adót vetett az öszves keresztyénségre. Zsigmond 1434. aprilis' 8. án az egyes megyéket a' zsinat' ezen végzéséről, melly a' király' és Baselben jelenvolt magyar taná-

179) Az úr' vacsorájának két szín alatti osztogatásáról szóló pont ekkép fogalmaztatott: „Az úr' vacsorája Cseh- és Morvaországokban mindenkinek, ha kivánja, két szín alatt nyújtatik; de a' papok illyenkor kötelesek a' hívet figyelmeztetni, hogy egy szín alatt is teljes foganattal nyújtathatik".

csosainak megegyezésével hozatott, értesítette, 's ennek értelmében a' papságtól tizedének egy huszadát, a' tehetősebb világiaktól jövedelmeiknek egy ötvenedét 's a' nem jövedelmező ingóságoknak egy ezeredét várta a' király' kezéhez az egyház; a' szegénység fejenkint hat kis pénzzel levén megrovatandó. [180]) A' rendek egy évre, 's egyszer mindenkorra nem ellenezték az adót, 's egy úttal ismétlése ellen tiltakoztak. De a' kelyhesek, kik a' baseli zsinattól nyolczezer aranyat kaptak, hogy Prokop ellen felkészülhessenek, 's kikkel most majdnem az öszves cseh nemesség és a' városok közül a' Zsigmondhoz mindig hű Pilsen, Melnik, 's az ujváros' lenyűgözése után Prága is tartott, 1434. május' 30.án Cseh-Brody' szomszédságában a' taboritákat és árvákat öszve meg öszve verték. A' csata egyike a' legvérengzőbbeknek volt, mellyekről a' husszíta kornak évkönyvei tanuságot tesznek, Prokop és Prokupek és velök tizenhárom ezer híveik maradtak a' csatamezőn. Zsigmond Ulmban volt a' német rendek' gyülésében, midőn a' reá nézve olly örvendetes hírt vette, 's nyomban Magyarországba irt, hogy az éjszaki szélek, mellyeknek oltalmát lévai Cseh Péter macsói bánra és Hederváry Lőrinczre bizta, már nem igényelnek rendkívüli hadi erőt, 's hogy ennélfogva a' husszíta adó mindaddig országos ellenőrizet mellett a' kincstárban tartatandó, míg iránta a' rendekkel intézkedendett. A' király Ulmból Regensburgba indult, hol a' német ügyek' elintézésére ismét országgyülést tartott, 's hol őt egy magyar küldöttség felkereste, melly az ország' nevében késznek nyilatkozott, az úti költségeket helyette, a' mindig pénzetlen helyett viselni, ha Magyarországba minélelőbb visszajő. Zsigmond húsz hajóval october' közepe táján Regensburgból elindúlt, 's october' 20.án már Pozsonyban volt, hol az ország' rendei őt négy évi tá-

180) Kovachich, Suppl. ad Vest. Comit., I. k. 452. l.

volléte után fényes adományokkal fogadták, [181]) 's hol nyolcz nappal megérkezése előtt ipa a' cillyi gróf kimúlt volt a' világból.

XIV.

Zsigmond visszajövet az országot gonosz állapotban találta. A' haza sok bajba esett, mondja egykoru jegyzetek' nyomán Thuróczi, a' közbéke veszendőbe ment az egymással visszavonásban élt főurak' vitái miatt. 'S a' visszavonásról, a' veszekedésekről Windeck is teszen említést, részletesebben, mint a' magyar chronista, mivel az egyháziak' bujtogatásait is kiemeli. Garának halála után kormány nelkül maradott az ország; a' királyi helytartóság' többi tagjai nem birtak elégséges erélylyel a' rakonczátlan nagyokat féken tartani. A' király Palóczy Mátét, eddig országbirót, nádorságra emelte, 's a' viszályokat talán nem oszlatta el éles elméjével, mint hazai évkönyveink mondják, hanem jelenléte által legalább ideig-óráig elfojtotta.

Pozsonyban maradott, hogy a' cseh' ügyek' színhelyéhez közelebb lehessen, 's hogy vejével minél gyakrabban találkozhassék, és 1435. tavaszszal országgyülést tartott, [1435. melly a' megingadoztatott közbéke' helyreállitásáról gondoskodjék, 's a' király által Sienából küldött országoltalmi tervet tanácskozásba vegye. A' taboriták megverettek a' kelyhesek által, de még nem voltak kiirtva; 's a' törökök tisztelgő követséget küldtek Zsigmondhoz Baselbe, de hatalmuk egyrenövekedett, — két ok, az országoltalmi ügy' szabályozásához fogni. Az országgyülés' végzései két törvénybe foglaltattak, mellyeknek egyike martius' 8. án kelt, másika martius' 12. én; amaz a' közbéke' helyreállitására czélzó rend-

181) Thuróczi, IV. 23.

szabályokat, törvénykezési és közigazgatási intézkedéseket foglal magában; emez a' nemesség' táborozási módját, az országnak külellenség elöli oltalmát tárgyalja.

Az elsőből nehány pont itt felemlitendő. [182])

A' jószágok' erőszakos elfoglalásainak 's erőhatalommal történt másnemü törvénytelen cselekedetek' kinyomozására a' főispánok és szolgabirák az illető hiteles hely' küldöttével markalis gyülésen tegyenek visgálatot. A' gyülést hirdető királyi levél három marka birsággal fogja fenyíteni a' megyei nemesek közül azokat, kik elmaradásuk' okát nem adhatják. A' visgálat' eredménye a' király vagy a' nádor vagy az országbiró elébe terjesztetik, 's ezek eldöntő végzést hoznak az ügyben; a' pörlekedő feleknek mindazáltal szabadságukban álljon a' törvénykezés' folyama alatt bármikor, minden birsagfizetés nélkül, az ügyet barátságos uton magok között elintézni. (4. 5. 7. ttcz.) Semmi királyi tisztviselő, bármilly állapotu vagy méltóságu legyen, ne merészeljen a' királyi patronatusból merített jogczímmel egyházi jószágokat, tizedeket 's a' t. külön e' végre kiadott fejdelmi parancs nélkül elfoglalni. (21. tcz.) A' szolgabirák mindenik megyében az elökelöbbek és jóbirtokuak közül az öszves nemesség által választassanak. A' választottak huszonöt marka' büntetése alatt tartozzanak a' tisztséget elvállalni — kivévén, ha más nemü közszolgálatban állanak, ha fontos oknál fogva nem laknak állandóan a' megyében 's a' t. — 's abban legalább egy évig eljárni. A' hivatalából egy év mulva kilépett vagy a' megyei nemesség által abból elmozdítatott csak öt év után kényszerítethetett ujra a' tisztséget elvállalni (2. tcz.) Ha

182) Corpus juris hung., I. k. 191. l. Nevezetes, hogy ezen törvény' bevezetésében a' képviseleti elv világosan kimondatik. A' törvényczikkelyek keletkeztek, mint a' decretum mondja: „de praelatorum et baronum nostrorum, nec non nobilium regni nostri, totum corpus ejusdem regni, cum plena facultate absentium, repraesentantium unanimi voto, consilio, deliberatione et consensu".

valamelly birtokos nemes nyilvánvaló örökös nélkül elhal, 's kétség van, a' koronára szállanak-e jószágai, vagy pedig a' fi- vagy nőrokonokra, akkor a' megyei gyülés adja e' jószágokat nem főúr', nem is valamelly hatalmas hanem egy középbirtoku nemes' kezéhez, ki azoknak gondját viselje mindaddig, míg a' királyi curia' törvényszéke vagy a' fiscus' vagy a' magánosok' követeléseit jogosoknak találta. (17. tcz.) A' törvénytelenül behozott vámok mindenik megyében a' nádor' vagy más királyi biztosok' elnöklete alatt tartatni szokott vagy tartandó gyülésekben eltöröltessenek; a' törvényesek a' jelen pénzviszonyokhoz idomítassanak, ollyképen, hogy a' vámtulajdonos igazságos jövedelmétől el ne essék, de a' vámfizetők se terheltessenek túlságosan. (22. — 's alkalmazással az utakra, hidakra 's a' t. — 23. ttcz.) Külön törvényczikkely meghatározza, mi okon vehet birságot 's névszerint milly értéküt a' biró. Ki a' jobbágyot letartóztatja, mind a' mellett hogy ez kötelezettségének eleget tett, a' főispán 's a' szolgabirák által — az utóbbiak' közbenjövetele nélkül nem hozathatik végzés — három marka birságban marasztatik el, 's illyenkor intézkedés történik, hogy a' jobbágy öszves vagyonával, — a' kár, mellyet szenvedett, is pótoltatván, — szabadon tovább kötözködhessék; széksértésért huszonöt marka fizettetik birságul; a' közadót annak idején leróni elmulasztó helységtől három marka, — attól, melly a' tizedet egyházi megrovás után sem fizetné, szintén három marka jár birságul 's a' t. (7. cz.) A' törvény' több czikkelyeit a' magyar büntető 's magánjog' történetirója különös figyelemmel fogja kisérni, mi e' helytt még csak azt akarjuk említeni, hogy a' törvénynek első czikkelyéből, melly a' birák által hivatalbalépésökkor leteendő esküt formulázza, talán nem kellene némelly történet- és jogtudósainkkal azt következtetnünk, hogy Zsigmond' idejéig a' birák' megesketése Magyarországon nem volt szokásban.

A' táborozás' és hademelés' rendéről szóló törvény, mellyre a' későbbi országgyülések grakran visszatekintettek, királyi parancs' alakában adatott ki. Zsigmond ebben királyi kötelességének mondja, a' birodalom' határszélein levő erősségeket „fegyveres néppel, eleséggel 's mindennel a' mi szükséges'" saját költségén ellátni; ha azonban az ellenség hatalmasabb volna a' királyi hadaknál, akkor az illető részek' oltalmával megbizatni szokott egyházi főurak saját zászlaikkal 's az egyes megyék' főispánjai, kik e' végre kirendeltetni fognak, a' király' zászlaja alatt kötelesek ama megyék' uraival és nemeseivel 's ezeknek legénységével nagyobb hadjárat' módjára a' fejdelmet támogatni. Ha pedig általános felkelés hirdettetik, akkor az urak 's a' nagyobb, kisebb birtokos nemesek közül külön mindenik urodalmaihoz képest, t. i. harminczhárom jobbágy után egy, száz után három, kétszáz után hat lovast, és így tovább, tartozzék állítani, íjjal, tegezzel, karddal és csákánynyal ellátni, és személyesesen a' táborba hozni; azok pedig, kiknek jobbágyai a' harminczhárom számot meg nem ütik, a' hozzájok hasonlókkal soroztassanak, míg száz jobbágy van együtt, kikből ismét három lovas megyen a' táborba. A' jobbágyokkal épen nem bíró nemesek személyesen tartoznak felkelni, és saját költségeiken vagy főispánuk' vezérlete alatt, vagy más főúrral a' seréghez csatlakozni, kivéve, ha öregség vagy más testi baj által gátoltatnának. Az egy kenyeren élő osztatlan testvérek közül azonban csak egy köteles hadba menni; 's a' főurak és tehetősebb nemesek nemcsak saját erősségeik' oltalmára, hanem családuk' szolgálatára is az elkerülhetlenül szükséges személyzetet otthonn maraszthatják. A' kirendelt napra és helyre meg nem érkezők, a' csak későn, talán már az ütközet után a' táborba hullók, vagy az innen felsőbb engedelem nélkül eltávozók, fosztassanak meg öszves jószágaiktól. Az élelmezésre nézve rendeltetett: hogy vizet, fát, füvet,

de kaszáltat nem, a' gazdától ingyen kapjon a' katona; az élelmezésre szükséges egyéb tárgyaknak, a' fegyveres nép' megérkezése előtt, szabjon méltányos árt a' megye. A' törvény' végczikkelye szól a' módról, mellyszerint a' fegyveres népek által károsítottak magoknak elégtételt törvény előtt szerezhetnek, és szól a' czégéres büntettekről — emberölés, vérengzés, nőrablás és erőszakolás, gyújtogatás, — mellyek súlyosabb büntetéssel fenyítendők. [183])

Marino Sanuto egykoru velenczei iró, kit jegyzeteink gyakrabban idéztek, Magyarország' rendes hadi erejét száz húsz ezer fegyveresre teszi, helyesen, úgy látszik, mert a' jelen törvényben 's a' sienai javaslatban foglalt adatok' nyomán is olly eredményhez jutunk, melly a' magyar hadak' öszvegével a' Sanuto által említett számot megközelíteti. [184])

Zsigmond' távolléte alatt a' husszita tanok a' felsőbb megyékben, kivált a' tót pórok között, terjedezni kezdettek, 's az alsóbb részekbe a' patarenusok' manichäus hitágazatai Bosniából új erővel átszivárogtak. A' király 1435. decemberben Monte-brondonoi Jakabot a' ferenczieк' rendéből, ki Bosniában már egy idő óta, Isten' dicsőségére, mint hivé, — mert vakbuzgó volt nem ámító — gyomlált és irtott, Magyarországba hívta, hogy a' hozzá most gyakrabban érkező cseh küldöttségeket téritgesse. Jakab engedett a' felhivásnak, 's talán mert nem sükerült neki, a' cseh makacsságon erőt venni, Magyarország' és Erdély' lakosain adta ki inquisitori

---

183) Corpus juris hung., I. k. 189. l. Több történetiróink ezen edictumot a' felebbi törvénytől eltérő formája miatt országgyülésen kivül mondják keletkezettnek; de már keletének ideje gyanítatja, hogy országgyülés' alkalmával hozatott, 's a' második czikkely' e' szavai minden kétséget eloszlatnak: conclusum est insuper ac statutum per nostram majestatem cum praelatis baronibus ac regnicolis nostris praenotatis 's a' t.

184) V. ö. Bartal, Comment. ad hist. status jurisque publici Hungariae aevi medii libri XV., III. k. 139. l.

dühét; a' boldogtalan, mint János nagyváradi püspöknek Eugen pápához irott leveléből látjuk, a' kiket meg nem térithetett, azokat kivégeztette. Henrik pécsi püspök kiutasitotta megyéjéből, 's az egyház' átkát mondatta reá, de a' pápa' 's a' király' leveleivel kezében utóbb ide is bebocsátatást nyert. [185])

1436.] Zsigmond **1436.** januáriusban Fehérvárott országgyülést tartott, hová Tvartko Sura is érkezett, [186]), hogy magát Jakab' vádjai, az eretnekség' gyanúja alól kitisztítsa, 's hová alkudozás végett cseh küldöttség is jött, — az, mellyért Zsigmond a' térítőt Magyarországba fárasztotta. A' kelyhesek, 's velök a' cseh nemzet' többsége fokonkint kiengesztelődött a' királylyal, kivált mióta Jagyell Vladiszláv, kinek sokan a' koronát szánták, **1434.** ben meghalálozott. **1435.** július' elején Brünnben igéretet tettek Zsigmondnak, hogy fejdelmöknek ismerik, ha bizonyos feltételeket kész hittel fogadni; [187]) Székesfehérvárról pedig a' cseh országgyülés' küldöttei két oklevelet vittek magokkal Prágába, mellyekben Zsigmond és örököse Albert magokat a' zsinat közt egy részről 's a' cseh nemzet között a' másikról kötött szerződési pontok' megtartására kötelezték; a' brünni feltételekhez járulását a' király már korábban Schlick Gáspár kanczellárja által nyilvánította. A' kelyhes papoknak azonfelül szabadság adatott, hogy a' prágai érseket 's az alatta levő két püspököt ők választhassák; és a' csehek a' király' ünnepélyes igéretét

185) Koller, hist. episc. Quinque eccl., III. k. 356. l.

186) Katona, XII. k. 735. 's kk. ll.

187) A' feltételek között olvassuk: Husszita papoknak hely adatik a' cseh udvarnál. A' prágai egyetem teljesen helyreállítatik. Az elpusztított cseh kolostorok elpusztítva maradnak. Csehország' szabaditékai megerösítetnek. Közbocsánat. A' csehországi egyházakban csehül kell predikálni, az egyházakon kívül, ha úgy tetszik, németül. Az ország nem kényszeritethetik az elüzöttek' vagy a' szökevények' befogadására 's a' t.

vették, hogy a' pápánál 's a' Baselben még egyre gyülésező zsinatnál azon leszen, miszerint az egyezkedés' valamennyi pontjai végre is hajtassanak valósággal.

Martiusban Budán volt Zsigmond, hol Dejtárt és Patakot az esztergomi érseknek zálogba adta. [188]) Prágába készült 's így pénzre volt szüksége; a' husszita adó' képében szedett öszvegek a' csehek' megvásárlására fordíttattak, — Székesfehérvárott hatvanezer aranyat osztogattatott ki közöttök. Május' elején Pozsonyban találjuk, végén Bécsben, hol a' Palóczy György' kezéből vett pénzöszveget azzal öregbítette, hogy több mosonyi és sopronyi helységet Albert herczegnek elzálogított, [189]) — akkor és azon nap talán, mellyen a' magyar főurak Késmárkon a' szepesi városok' visszaváltása iránt süker nélkül alkudoztak a' lengyelekkel. [190]) Bécsből Zsigmond és Albert június' első napjaiban morva Iglóba indultak, hová a' baseli zsinat' követei is érkeztek, kiknek jelenlétében június' 12. én mindketten újra biztosították a' cseheket, 's hittel fogadták, hogy az egyezkedés' valamennyi pontjait szentül fogják megtartani. Zsigmond most szóval és irásban mindent igért, mit a' csehek és morvák tőle kivántak, 's igéreteiben a' baseli engedményeken is túl ment, feltett szándékkal, annak idejében mindent visszavonni; olly eljárás, mellyet kanczellárja Schlick Gáspár 's a' pápai követ Coutances Filibert lázadókkal és eretnekekkel szemközt jogosnak láttak. Július' 5. én Rokyczana János választott prágai érsek 's vele még négy husszíta pap az iglói vásártéren az öszves cseh papság' nevében engedelmességet fogadott a' római egyháznak, mire a' pápai követ a' szentszék' 's a' baseli zsinat' nevében a' cseheket az egyházi átok alól feloldotta. A' ki-

188) Katona, XII. k. 750. l.

189) Lichnovsky, Gesch. d. Hauses Habsburg, CCCXI. reg. nr. 3570.

190) Dlugoss, XII.

rály a' cseh küldöttség' kiséretében Iglóból elindult, 's augustus' 23. án Prágában, hol tizenöt évvel azelőtt cseh királynak koronáztatott, 's hol annyi évig 's annyi szószékről az irás' minden átkaival elhalmoztatott, urak, nemesek, polgárok vetekedve hódoltak néki. A' taboriták is alávetették magokat, 's papjaik a' kelyhesekkel az egyházi szerkezet' ügyében egyezkedésre léptek, mellyet Zsigmond is megerősített. Csak két hely állott még ellen, Königingrätz, és Szion Kuttenberg mellett. De Königingrätzet addig vívta a' cseh nemesség, míg a' városiak a' király' kegyelméhez folyamodtak, 's magokat megadták; Szionl erővel kellett bevenni, 's a' várnagy, egy Visko nevü lengyel lovag, a' lelkész, és velök ötven őrségbeli felakasztattak.

Nem annyira e' kegyetlenség — mert a' husszíták és elleneik illyes jelenetekhez tizenöt év' lefolyása alatt hozzá szoktatták a' népet — mint a' király' törekvései az egyház' hajdani viszonyait annyi igéret', annyi eskü' ellenére visszaállítani, hamar ismét elidegenítették Zsigmondtól és tanácsosaitól a' cseheket. A' király vonakodott, husszíta egyházba belépni; 's más részről kolostorokat építetett, a' catholicus egyházakat, mellyekben egykor husszíta isteni tisztelet tartatott, mint megfertőztetteket újra felszenteltette, 's képekkel feldiszítette, az elűzött papokat szívesen fogadta, a' prágai káptalannak, mellyet a' husszíták javadalmaitól megfosztottak, az ország' jövedelmeiből évenkint hatezer aranyat rendelt adatni, — szóval, mindent tett, mivel a' pápai követ' véleménye szerint Isten' haragját magától elhárithatta; 's Rokyczana Jánost csak azon feltétel alatt akarta a' prágai érsekségben megerősíteni, ha felhágy az úr' vacsorájának két szín alatti osztogatásával. A' király' ezen kivánsága nemcsak minapi igéreteivel, hanem a' baseli egyezkedés' első pontjával is ellenkezett, és Zsigmond mégis Rokyczanát, ki a' követelést természetesen visszaútasítá, hivatalától megfosztotta,

's az érsekség' igazgatását a' pápai követre bizta. A' husszita papok most ujra Zsigmond ellen szónokoltak, a' szerzetesek' elűzésére híván fel a' népet, 's köztök kivált Rokyczana ernyedetlenül izgatott pápa és király ellen. Ez a' nagybéfolyásu husszíta paptól azon módon akart megmenekülni, mellyhez testvére Venczel nyúlt, midőn Pomuk Jánost a' Moldovába ölette; de Rokyczana hírt vett a' szándékról, 's eltünt a' fővárosból.

Csekélyebb türelmetlenséggel viseltetett Zsigmond a' Magyarországba általa már korábban visszabocsátott zsidók iránt, nem lévén oka, tőlök tartani, vagy rajtok boszút állani, 's kétségkivül azért is, mert a' budai és pozsonyi zsidó községek' követei nem jöttek hozzá fukar kézzel. November' 3. án kelt oklevele által, a' zsidók' szabaditékait, mellyek nekik IV. Béla által osztogattattak, megerősítette, 's még néhány ponttal felvilágosította vagy megtoldotta. Az egyik rendeli, hogy a' zsidók egymás közötti ügyeikben csak zsidó bíró és zsidó esküttek előtt törvényt álljanak; egy másik szerint a' keresztyén, ha zálogot ád zsidónak pénzért, vagy tőle zálog nélkül vesz fel pénzt, 's ha a' kamat iránt előlegesen nem egyezkedtek, hetenkint száz dénár után két denárt tartozott fizetni; egy harmadik pont végre, melly nélkül a' többiek elmaradtak volna, rendeli, hogy a' zsidók széles Magyarországon, akkor is, ha valamelly főúr' jószágain laknak, kötelesek a' szokott adót fizetni a' koronának.[191])

Zsigmond most folyvást Prágában tartózkodott, hol [1437. **1437.** februárius' **11.** dikén nejét Borbálát királynénak koronáztatta. A' cseh ügyeken kivül a' németek is sokfélekép foglalkodtatták a' királyt. A' németrend' nagymestere Zsigmond akaratának ellenére örök békét kötött Lengyelországgal, 's a' császár most nemcsak azon volt, hogy a' nagymester

191) Katona, XII. k. 759. l.

letétessék méltóságából, hanem az öszves rendet, mellyre a' keleti tengernél már semmi szükség, az al-Dunához akará szállítani, hogy ott kötelessége szerint a' hitetlenek ellen harczoljon; országát pedig a' szomszéd hatalmasságok között javaslá felosztatni. [192]) Ezen terv, mint annyi egyéb, mellyekkel Zsigmond' leleményes agya mindig csak mulóképen bajlakodott, kivihetlennek fogott volna mutatkozni azon esetre is, ha a' tervezőnek élete hosszabbra terjeszkedik. — Frankfurtban két gyülést tartatott a' császár, mióta Rómából és Baselből Magyarországba visszajött, a' német birodalom' reformatiójára „fejében és tagjaiban" czélozókot, de mindkettő terméketlen volt; és Zsigmond egy más, jóval szerényebb vállalatát, a' westphaleni titkos törvényszékek' reformját sem vihette keresztül. Most újra országgyülést hirdetett a' német rendeknek Égerbe, hogy a' birodalmi békéről tanakodjanak; mert az ököljog' alkalmazásával járó viták fejdelem és fejdelem között, 's kivált világi nagyok és egyházi főurak között kifogyhatlanok voltak a' német földön. És az országgyülés csakugyan megnyilt június' végén, de az egyházi választó fejdelmek' és csaknem valamennyi püspökök' elmaradása miatt a' legfontosabb ügyekben nem hozathatott végzés.

Azalatt míg Zsigmond Égerben tanakodott, a' törökök, megértvén, hogy a' király' követei ellenökkel, a' karamani fejdelemmel alkudoznak, Szerbiára törtek, mellynek fejdelme Brankovics György, mihelyest végveszedelmeztetése nélkül megkisérlhette, a' magyar koronához visszapártolt. A' török sereg Szendrőt ostromolta, midőn szentmiklósi Pongrácz' vezérlete alatt a' György' segédére jött magyar dandárok 's velök cseh és morva zsoldosok megtámadták és szétverték. Az ozmán vezérek is Pongrácz' kezébe estek, ki azokat békókban Zsigmondhoz Csehországba kisértette. A' magyar

192) Voigt, Gesch. Preussens, VII. k. 697. 's kk. ll.

vezér — mondják — győzelmét egy férfiúnak köszönte, ki dandárát Erdélyből hozta, 's nevével utóbb betöltötte a' világot: Hunyady Jánosnak. [193])

A' hussziták' eltörlésére gyűjtetni rendelt és kegyetlen szigorral behajtott adók, monte-brondonoi Jakab' erőszakos téritgetései, 's a' szabad költözködési jognak megtagadása 's talán az úri önkény' egyéb fajai is az oláhságot Erdélyben, a' Nyirségben és Szamosközben földes uraik 's a' clerus ellen lázitották. Az oláh pórhadnak vezérei Márton és Antal, nemeseken 's polgárokon egyiránt rémséges kegyetlenségeket vittek véghez, 's a' lázadók' száma mindinkább növekedett, egyes magyarok, egyes nemesek is hozzájok csatlakoztak. September' közepén Alparéten Szolnokban táboroztak, midőn Erdélynek kiváltságos lakosai: a' magyar nemesség, a' székelyek és a' szászok Tordán gyülést tartottak, 's magok és az ország' oltalmára örök frígyet esküttek egymásnak. A' frígy' egyik pontja kötelességül szabja a' szövetséges feleknek, másodnap a' felhívás után segédére sietni a' veszedelemben forgó résznek; egy másik pont hűséget fogad Zsigmondnak, ellene a' felek kölcsönös segédre nem tarthatnak számot, de azon esetre, ha egyiköket bántaná, a' többiek meg fogják keresni, hogy újra kegyelmébe vegye a' bántottat. Megköttetvén a' frígy, Csáky László, Erdély' vajdája a' szövetséges népeket a' lázadók ellen vitte, 's véres tusában megvívott velök. Egyik fél sem mondhatván magát győztesnek, october' 6. án Apátiban fegyverszünetre léptek, olly feltétel alatt, hogy mindkét fél követeket küldjön a' királyhoz, 's ezeknek visszaérkezéséig a' jobbágy' viszonyát a' földes úrhoz következő pontok szabályozzák: A' három fő ünnepen ajándékot ád a' jobbágy, mint eddiglen, urának.

---

193) Bartossii chron. Dobnernél, I. k. V. ö. Hammer, Gesch. d. osman. Reiches, I. k. 446. l.

Adóul földjei és barmai után egy forintot, vagy felet fizet. Minden évben egy napot, mikor urának tetszik, szolgál, 's azonfelül malomgyártásra köteles. Szabad költözésre engedelmet nyer, mihelyest kötelezettségeinek eleget tett és adósságait kifizette. A' földes úr, ha ezen pontok ellen vét, mint hitszegő büntessék a' vajda által; a' jobbágy, ha vétene ellenök, öszves vagyonától fosztassék meg.

Röviddel a' fegyverszünet' keletkezése után Antal és pórhada ellenséges szándékkal Kolosvár előtt termett, de a' vajda által megveretett, 's a' vezér, elfogatván, felnégyeltetett. Társai közül mások karókra huzattak, másoknak szemei kiszúrattak, 's ismét mások orrukat vagy kezeiket vesztették el. Kik a' csatamezőről megszökhettek, Enyeden oltalmat kerestek, de a' nemesség és szövetségesei december' 15. én bevették a' várost, és feldúlták.[194])

Zsigmond ekkor már megszünt élni. Azalatt míg Égerben mulatozott, nemcsak a' csehek' ellenszegülése folyvást növekedett, mert a' baseli zsinat is ellenök, kivált Rokyczana' eljárása ellen nyilatkozott, hanem a' Cillyek is Zsigmond' megbuktatására cselszövényekhez láttak. Ezen gonosz

---

194) Thuróczi, IV. 22. Brassói felirások, Schwandtner' gyüjteményében, I. k. 886. l. Naucleri chron. II., 460. l. Eder, observationes ad Felmer, 70. l. (A' brassói felirások, Thuróczi és Naucler által röviden Antalnak nevezett vezér itt budai Nagy Antalnak czímeztetik.) Engel, Edernek e' helyét: „diem unum quotannis pro dominorum lubitu serviant" így fordítja: an Frohnden einen Tag in jeder Woche, mi a' későbbi úrbérnek igen pontos anticipatiója, 's miben senkisem fog igazítást látni, ki I. Lajosnak 1374. b. kelt levelét, melly a' nagyváradi káptalan' népeinek, névszerint az oláhságnak jobbágyi tartozásait szabályozza, figyelemmel átolvassa. — A' három nemzet' szövetségéről szóló oklevelet Katonánál is találja az ifju olvasó, de tüzetesebben Schlözer' „Critische Sammlungen zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen, Göttingen, 1797" czímü könyvében 46. lapján, honnan az újabb erdélyi historicusok is átirták munkáikba.

had a' lefolyt évben németfejdelmi méltóságra emeltetett a' császár által, mit azzal hálált meg, hogy ezer lovast hozott magával Prágába, külsőleg a' császár' oltalmára, de valósággal hívei ellen, ha szükségesnek találtatnék. Fridrik, Hermannak fia, a' királyné' testvére, gonoszságában nem ismert határt. Hitvesét, — a' boldogtalan a' modrusiak' grófi nemzetségéből volt, — elűzte, mert egyik ringyója úgy akarta, 's midőn az asszony' rokonai követelték, hogy visszavegye, visszavette és meggyilkolta. Zsigmond a' gyilkos sógor iránt, ki most ringyójával házasságra lépett, vétkes kimélettel bánt. Fogságra itélte; de a' börtön, mellybe záratott, Cillyben volt, az atyai háznál; és rövid idő mulva nemcsak szabadon bocsátatta, hanem udváránál is tűrte. Borbálát Aeneas Sylvius, utóbb, mint pápa, II.dik Július, ki őt és férjét jól ismerte, ekkép jellemzi: „Kimeríthetlen bujaságu asszony, ki parázna-ságait nemis takargatta, 's gyakrabban a' férfiak után járt, mint ezek utána. Istent, ördögöt egyiránt nem hitt, 's a' nőket körülötte, midőn imádkoztak vagy böjtöltek, e' szavakkal szokta, úgy mondják, megróni: mit nyavalyáskodtok, mit sóhajtoztok a' képzelt Istenséghez; vigan kell élni, míg az élet tart, és szerelmeskedni, ez az emberek' feladása, mert test és lélek együtt enyésznek el". A' testvérpár 's Hermannak fia Ulrik a' már hetven éves 's egy idő óta ismét sinlődő Zsigmondot mind Magyar- mind Csehország' királyi székétől akarták megfosztani, és halálát így vagy amúgy siettetni. A' negyvenhat éves Borbála, Zsigmond' halála után Lengyelország' tizenhárom éves királyával Vladiszlávval fogna házasságra lépni, 's ekkép a' magyar, cseh és lengyel koronákat férjének fején egyesíteni. E' terv' létesítésére Borbála rokonszenvet mutatott a' husszíták iránt, 's ezeknek fejei közül többet, köztök Podiebrád Györgyöt is megnyerte; a' Prágába érkezett lengyel követséggel megnyittattak a' tanácskozások; és Fridrik saját 's nehány oligarcha társainak

befolyása által a' magyar rendekkel tervét elfogadtathatni remélte.

Zsigmond, mihelyest Égerből visszaérkezett, hírt vett az összeesküvésről, talán a' lengyel követségtől, melly ez' úton a' királyt saját tervének befogadására szerette volna hajlítani. A' lengyel terv ide ment ki: Minthogy Zsigmondnak nincsen fiörököse, 's vejének, Albert herczegnek is csak leányai vannak, fogadja fiaiúl a' király Vladiszlávot 's ennek testvérét Kazimirt, és adja nekik nökül Albert' leányait. Zsigmond kitérő választ adott a' követségnek; az inditvány magyar tanácsosainak és Albert herczegnek egyiránt nem tetszhetett: azok némi lengyel felsőbbségtől tarthattak, ez pedig hosszu szolgálatok által kiérdemelt jogait veszélyeztetve láthatta. A' király érzé, hogy Csehországban nincsen bíztosságban, 's ez' okon akkorra igért elhatározott választ a' követségnek, mikor Magyarországban vagy Ausztriában lészen ismét; 's azon ürügy alatt, hogy orvosainak tanácsát követi, Morvába készült, mellyet veje, mint felebb láttuk, hűbéri czímmel birt, 's hol Albert' fegyvereseinek oltalma alatt és Magyarország' szomszédságában, csehektől és lengyelektől egyiránt nem kellett tartania. Magyar híveinek kiséretében, kikhez nehány cseh is csatlakozott, november' első felében, súlyosbetegen elindult Prágából, 's útját Znajmnak vette, hogy innen Magyarországba mehessen, 's mielőtt elhal, még nehány ügyek ránt intézkedhessék. De kórságának növekedése miatt Znajmban kellett maradnia. Parancsára Borbála elzáratott, 's ha Cilly Fridrik és Ulrik meg nem szöknek, őket is fogságra vetteti. 'S most a' magyar és cseh urakat intette: ovakodjanak neje' tanácsára hajlani, 's felhívta, kérte őket, fogadnák vejét, Albertet, királyokúl. A' körülötte levők igérték, hogy tanácsát követni fogják 's földieikkel is bevétetni. **1437.** december' 7. én rendeletet bocsátott a' cseh koronától függő valamennyi tartományokhoz, parancsolót, hogy a' szerződé-

sek' értelmében Albertet ismerjék fejdelmöknek; 's két nappal később végelgyengülésből életének hetvenedik évében elhalt, miután Magyarország felett majdnem ötvenegy évig uralkodott. Holttestét, 's ezzel azonegy szekeren a' fogoly Borbálát Pozsonyba vitték; innen a' halottat az ország' nagyai Nagyvaradra kisérték, hol, több ízben nyilvánított kivánságához képest, szent László' lábaihoz temettetett. [195])

---

195) Thuróczi, IV. 24. Bonfini d. III. l. 3. Dlugoss, XII. Bartosii chron. Dobnernél. Windeck, 219, Aen. Sylv. hist. Boh. 53. Naucleri chronicon, Aen. Sylv. nyomán.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Zsigmond' ötven évi uralkodása nem tartozik az ország' történetének fényszakai közé. Első felében polgári háborúk, a' másodikban zsivány nagyok, viszályt viszályra oltva, dulták a' hazát; a' koronához hűbéri viszonyban állott tartományok közül többnek kötelékei évről évre lazabbakká váltak; Galiczia és Dalmatia végkép elszakadtak a' birodalomtól. Azonban nem tagadhatni, hogy a' későbbi évek' Zsigmondja kivált magyar földön tetemesen különbözött az elsőkétől. Az éretlen gyerkőcze, a' lenge, szószegő, jellemtelenségében kegyetlen ifju férfi, és a' sokat tapasztalt fejdelem között, ki a' politikai alkudozások' mezején fényes tehetségeket fejlesztett ki, 's a' siklósi napok után a' magyar nemzet felett harmincz évnél tovább törvényszerüleg országolt, nagy a' különbseg, — olly nagy, hogy napjaink' egyik ősz publicistája e' tünemény' szemléletére felkiáltott: „a' közügyek' majdnem mindenik ága magán viseli gondoskodásának és jeles ismereteinek nyomait, mintha csak az a' Zsigmond, kiről szólandók vagyunk, más volna, nem az, kiről szólottunk volt".

De egyes bal tulajdonai, mellyek változatlanok maradtak, éreztetik velünk, hogy tapasztalás és szenvedések őt módosítani voltak képesek, nem általalkotni. Öreg napjaiban tékozló, a' magáét 's a' másét zálogba vető volt, mint ifjabb éveiben; a' férfiú 's az aggastyán ide 's tova habozott nézeteiben, állhatatosságot nem ismert terveiben és vállalataiban, 's élvsovár volt a' féktelenségig, azonképen mint az ifju; a' hadviselésben, végre, nagyobb ügyességet soha sem tüntetett ki, 's ez — akár hézagos jelleme akár balszerencse

lett legyen oka — egymaga elégséges vala, a' nemzetegész' szeretetét tőle megvonni.

Főérdeme a' császárnak az egyházi schisma' megszüntetése volt, a' királynak, hogy a' magyar fejdelem' jogait az egyházi ügyek' körében biztosította a' curiának foglalási viszketege elől; — e' mezőn legtöbb erővel lépett fel 's legtöbb következetességgel és kitüréssel. Törekvései a' banderialis rendszernek fejlesztésére a' Lajos által kimutatott alapon, teljes figyelemre méltók; de erélytelensége — mert a' gyakran lobbot vető indulatosság koránt sem pótolhatta az erélyt, — 's gyakori távolléte az országtól czélzatainak foganatosítását gátolták. Az e' tárgyra vonatkozó történeti emlékek egyébiránt annyiban is tanuságosok, mennyiben belőlök látni való, mellyek voltak Zsigmond' országlásának végszakában a' főbb nemzetségek, a' nagybirtoku családok. [1]) Több érdemes iróink azon nézetből indultak ki, hogy a' nagyobb birtoknak csak egy része volt banderialis, azaz: hadi zászlóalj' kiállítására kötelezett birtok, hogy a' zászlós nemzetségeken kivül, még több nagybirtoku ős nemzetségek is léteztek, mellyek urodalmaikat nem királyi adományozásból birván, hadi szolgálatra igen, de a' közhatalom' rendelkezésétől függő banderiumok' kiállítására nem voltak kötelezve. E' nézetben nem osztozkodhatom. A' különbség, melly a' királyi adományozás' utján nyert, 's a' más úton szerzett, vagy szorosabb értelemben vett ősi javadalmak között, a' régiebb időben létezett, 's mellyet e' munkának irója is

---

1) A' Blagayak egy egész zászlóaljat, valószinüleg ezer fegyverest tartoztak kiállítani; ugyanannyit a' Tóthok (Konthok), a' lévai Csehek, Gara János, 's a' Gergelyfyek; Thallóczy Máté és Maróthy János, a' Drugethek, a' Bubekek és Perényi János, külön mindenik kétszázat; a' Bothosok, a' Vajdafyak, Lórántfy György, Szécsény László, Palóczy Imre, Szécsy Ferencz, Jakfy János, Kompolthy Pál, Hederváry Lőrincz, Bánfy Miklós, mindenik százat; a' szentgyörgyi úgy a' corbáviai grófok ezret, a' Stiborok két ezret, 's a' t.

több helytt érintett, Zsigmond' korában közjogi tekintetben már el volt enyésztetve a' hűbéri elv' alkalmazása által. Kérditek: mikor nyert ez' elv a' koronával szemközt közalkalmazást? Akkor, midőn e' szó: ‚jobbágy' az országnak mind főtisztviselőire, mind egyéb főuraira széltiben alkalmaztatott. Hazánkfiai sokat fáradoztak e' szó: „jobbágy" magyarázatán, 's az ember mosolyog — miért ne mosolyganánk magunk' 's mások' ártatlan gyengéin? — ha látjuk, hogy épen azon magyarázatot, mellyet legtöbb ok elfogadásul ajánl, némi makacssággal elutasitották magoktól. „Jobbágy" fordítása a' „beneficiarius" azaz: „hűbéres" szónak, 's mert hűbérest jelent, kezdetben csak a' várkatonákra, a' várkatonák' királyi tiszteire, úgy a' libertinusokra, a' félszabadokra alkalmaztatott. Az ország' főméltóságaira, az urakra és nemesekre csak akkor ragadott el a' szó, mikor a' királyok mindinkább hűbéri alapon osztogatták adományaikat, 's mikor a' birtok' ezen osztálya az adományon nem sarkalló birtok' területét felülmulván, a' közjogi kötelezettségek a' korona' irányában azonosultak, ha bár a' birtok' továbbszállitására nézve a' különbség még húzamosabb ideig fenmaradt.

A' banderialis rendszer valamint természeténél fogva egy részről a' fejdelmek' önkényének gátot rak, úgy más részről az aristocratiát könnyen oligarchiává duzzasztja. Lajos' nagyságának egyik jelensége, hogy hatalma, melly a' nemzet' alkotmányos fejlődésének szabad tért engedett, az aristocratia' oligarchiai hajlamait erős kézzel féken tartotta. Zsigmond alatt az oligarchia fejét daczosan felüthette, 's ennek ellensúlyozására a' király valamint a' német birodalomban, úgy Magyarországon a' városokat pártolgatta. Igy történt, hogy különben is már Lajos alatt egyengítetvén az út, a' városok' 1405. ben az országgyülés' kiegészítő részeivé váltak. Később, még egynél több országgyülés a' városi képviselők' közbenjövetele nélkül tartatott, de innen hiba volna

következtetnünk, hogy a' városok' országrendisége szülemlése után nyomban elévült, nehány tized mulva újra feltámadandó. Az érintett körülmény által úgy nem függesztetett fel a' városok' országrendisége, valamint a' nemeseké nem azáltal, hogy ollyas dieták is voltak feles számmal, mellyek csak az egyházi és világi urakból, 's azonfelül egy csoport nemesből, de nem a' megyék', az öszves nemesség' képviselőiből is állottak, — úgy ollyas gyülések, mellyeken csak a' városok' küldötteivel alkudozott, értekeződött a' korona. III. Endre' 1298.diki törvényének e' szavai: „kizáratván (a' pesti országgyülésből), mint szokás, valamennyi főúr", mutatják, hogy a' szorosabb értelemben vett országgyülés húzamos ideig némi ellentétben allott a' király' nagyobb tanácsával, melly kiválólag urakból állott; hogy e' kettő — a' „regalis senatus" 's a' „solennia albensia" — századokon át egymás mellett létezett. E' körülményben egy nevezetes momentumát látjuk a' magyar kétkamara-rendszer' alakulásának, azon országgyülésnek, melly végre mind e' kisebb dietákat magába olvasztotta.

Zsigmond egyébiránt a' városokat nemcsak az oligarchia' ellensúlyozására, nemcsak azért pártolta, mert a' pénz' szükéből soha ki nem vergődőnek jövedelmi forrásul szolgáltak, — olly okok, mellyeknél fogva a' kúnok, névszerint a' kún község' kebelében I. Károly által rendszeresített jászok, [2]) úgy az I. Lajos alatt mostoha sorsra kárhoztatott

2) Vannak, kik a' jászokban a' kunoktól különböző ágát látják a' magyar törzsöknek, vagy szabatosabban szólva, azon törzsöknek, mellyből a' magyar is kiágazott. Nézetök, ha nem csalódom, főleg a' „jász" „ἰάς", „ἰῶν" (jóniai) nevek' hasonlatosságán és egyet-jelentésén alapúl. Igénytelen véleményem szerint a' jász név nem fajnév, 's épen csak jászt, ijászt, kún ijászt jelent. Mellyik tudós hazánkfia fog bennünket a' nagy kúnnép' kimerítő történelmével megajándékozni, névszerint a' kún bevándorlásokéval, az őseinkhez Kievben csatlakozott nemzetségek' letelepedésén kezdve azon negyvenezer főből, vagy — helyesebben — negyvenezer családból álló sereg' beköltözkedéséiglen, melly IV. Béla'

zsidók iránt is némi előszeretettel viseltetett, 's mellyek valószinüleg királyaink közül őt az elsőt a' nemességnek czímer melletti, kétségkívül nem díj nélküli osztogatására is birták; — de a' magyar városok azért is pártfogóra találtak benne, mert Zsigmond egyike volt azon fejdelmeknek, kiket a' jelenkor „felvilágosodott", „haladó" czímmel fogna megtisztelni. E' czímre őt tudomány-'s müvészetszeretete is jogosítja, melly néki 1433. ban, midőn ellenei Sienába szorították, még időt 's kedvet hagyott Antonio Becadelli' fejére tüzni a' költői borostyán-koszorút, 's melly vele már országlásának első felében az óbudai egyetemet alapította. Ezen műve Zsigmondnak az utókor' örök hálaját biztosítja, ha lengesége, mellynél fogva mindig tárgyról tárgyra szökdösött, 's tékozlása, melly a' közkincstárt minduntalan kiapasztotta, az óbudai egyetemet még a' király' életében el nem enyésztetik. [3]) A' budai királyi várnak nagyítását és szépitését, úgy a' visegrádi palotákét, [4]) mellyek mióta Lajos székhelyéül Budát választotta, dőledezésnek indúltak, érdemül fogja neki betudni a' hazafi. E' czélból, midőn Párisban mulatoznék, számos franczia művészeket és mesterembereket indított Budára, Pestre, kik nagyszerü hidnak épitéséhez is fogtak, melly a' két várost talán nemcsak együvé kapcsolja, hanem hatósági tekintetben is egygyé olvasztja, ha e' műve is, mint annyi egyéb, nem fogott volna befejezetlen, csonka maradni. [5])

---

idejében a' kúnfajnak' tömegesebb bévándorlásait berekesztette? Jerney' legújabb munkája, melly a' hírlapok szerint ez' irányban is tanúságos lehet, eddig még nem jött kezemhez; úgy vélekszem azonban, hogy e' feladat' részletes megfejtését ő sem kísérlette meg eddiglen.

3) V. ö. Toldy Ferencz, a' magyar nemzeti irodalom' története, 133 l.

4) Fejér, C. D. X. rész, 5 darab, 302. l.

5) Bertrandon de la Brocquièrenek utazási jegyzetei a' Mémoires de l'institut national, sciences morales et poli-

Zsigmond még gyenge korában hozatván az országba, a' nemzet' nyelvét és szokásait sajátjává tette, 's azokat tiszteletben tartotta, hol 's mikor feslettsége nem jött velök érintkezésbe. Midőn római királylyá koronáztatása előtt a' berniek őt ünnepélyesen fogadták, úgy akará, hogy a' drágalátos edények asztaláról elmozdítassanak, — okúl vetvén cseh kisérőinek hosszú újait, mellyek a' ragyogó tárgyakat szépen elcsennék. Egész készséggel akarom hinni, hogy a' vád igazságtalan vád volt, 's csak elmésség akart lenni; de illyes elmésségre Zsigmond soha sem fogta volna magát a' magyar nép irányában, a' magyar jellem' költségein felszabadítani. Azon körülmény, hogy a' német birodalom őt királyául választotta, annyiban kártékonyan hatott az országra, mennyiben a' fejdelmet évekig künn barangoltatta, más részről, jótékony hatását, a' müveltség' sebesebb terjedését is bajos volna kétségbe vonni; 's ezen előny nem vásároltatott meg kelletinél drágábban, mert a' két birodalom' uniója a' fejdelem' személyében nem szolgált, nem használtatott ürügyül Magyarország' közjogi viszonyainak elferditésére. Más részről, atyja' példáját követni, ki a' császári koronát a' csehbe akará olvasztani, 's Prágát a' birodalom' székhelyévé emelni, szintén távol volt tőle, mert a' magyar korona lényegesen különbözött a' csehtől, mert Magyarország' érintkezései a' német birodalommal mindenha a' felségjogok' teljével biró független állodalom' érintkezései voltak, 's a' IV. Károly által szándéklotthoz hasonló suprematia csak a' bekeblesités' útján fogott volna eszközöltethetni. Azt és annyit mindazáltal nem tagadhatni, hogy az országnak idegen szerencselovagokkali elárasztása — Zsigmondnak ezen egyik régibüne — még elömozdítatott a' személyes unio által. A' király

---

tiques' V. kötetében, 's innen Engelnél, Gesch. des ungr. Reichs, II. k. 374. 's kk. ll.

bennök támaszt, oltalmat keresett az oligarchia' fékezésére. E' czélra tisztesebb eszköz kinálkozott neki, mellyet nagy szerencsével alkalmazott: a' kisebbrendü érdemes hazafiak' felmagasztalása, 's új nemzetségeknek mintegy napfényre hozatala. Emezekhez tartoznak a' Rozgonyiak és Palóczyak, a' guti Országhok 's a' ragúzai származásu Thallóczyak; amazok közé a' Maróthyak, Pongráczok, Perényiek, Hunyadyak. — Hunyady János, fia hunyadi Oláh Vojknak, egy elszegényedett 's Havasalföldre szakadt erdélyi nemesnek 's Morsinay Erzsébetnek, a' király' kiséretében volt Olaszországban 's a' német földön, és utóbb a' királyi hadak' egyik főbb tisztévé, a' királyi tanács' egyik főbb tagjává lett. [6]) Közeledtünk az időszakhoz, mellyben a' Hunyady név homályba helyez minden egyéb nevet, magát a' fejdelmét is, 's melly István', László', Kálmán' és Lajos' koronájára új fényt öntött egy Hunyadynak halántékai körül.

---

6) V. ö. Teleki Józsefnek, a' halhatatlan érdemü hazafinak értekezésével: Hunyady János' eredete. Olvasta az academiában, május' 24.én 1851. g. Teleki József m. acad. elnök.

TOLDALÉK.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Magyarország' királyainak származási táblái.

Chronologiai lajstromai azon külfejdelmeknek, kikkel a' nemzet e' korszakban gyakori érintkezésbe jött.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

MAGYARORSZÁG' KIRÁLYAINAK SZÁRMAZÁSI TÁBLÁI.

IV.

IV. BÉLA, király, † 1270.

Neje: Mária, Theodorus Lascaris keleti császár' leánya.

Katalin. Margit. V. ISTVÁN, király, † 1272. Béla. Anna. Erzsébet. Ilona. Kunegund. Constantia. II. Margit. Sabina.
Neje: Erzsébet kún főnök' leánya.

- Katalin. Férje: Rasztiszláv orosz herczeg. — Lásd az V. táblát.
- Erzsébet. Férje: Henrik bajor herczeg. — OTTO, király, † 1312.
- Ilona. Férje: Boleszláv (ahítatos) lengyel hg.
- Kunegund. Férje: Boleszláv (szemérmes) lengyel hg.
- Constantia. Férje: Leo orosz hg.
- Sabina. Férje: Mózes nádor.

IV. LÁSZLÓ. király, † 1290.
Neje: Erzsébet, I. Károly, siciliai király' leánya.

Endre.

Katalin. Férje: Dragutin szerb fejdelem.

Mária. Férje: II. Károly siciliai király. — Lásd a' VI. táblát.

Erzsébet. *

*) Ezen gyermekein kivül némelly irók szerint V. Istvánnak még két fia volt: Salamon és Kálmán, és egy leánya: Anna, Andronicus ifjabb keleti császár' hitvese.

V.

Anna, IV. Béla király' leánya.

Férje: Rasztiszláv orosz herczeg.

Mihály. Béla. Margit. Grifina. Kunegund.
Férje: II. Otokár cseh király.

II. Venczel, cseh király. Ágnes.
Neje: Judit, I. Rudolf római király' leánya.

Erzsébet.
Ferje: János cseh király.
VENCZEL, király, † 1306.
Anna.

Károly, német császár és cseh király. Anna. János.
Első neje: Blanca, Károly valoisi gróf' leánya.
Második neje: Anna, Rudolf pfalzi választó fejdelem' leánya.
Harmadik neje: Anna, schweidnitzi herczegleány.
Negyedik neje: Erzsébet, Boguszláv stettini hg' leánya.

Az elsötöl: Margit, I. Lajos király' jegyese.

A' harmadiktól: IV. Venczel német császár és cseh király.

A' negyediktől: ZSIGMOND. király, † 1437.
Első neje: Mária királyné.
Második neje: Borbála, Hermann cillyi gróf' leánya.

A' másodiktól: Erzsébet.
Lásd a' VII. táblát (III. k.)

János.

VI.

Mária, V. István király' leánya.

Férje: II. Károly (sánta) siciliai király.

Károly (Martell.) Neje: Clementia, habs. Rudolf' leánya.
- I. KÁROLY. Clementia király, † 1342. ferje: X. László k. Elsö neje: Katalin Mária, Kazimir teschení hg. leánya. Második neje: Beatrix János cseh király' testvére. Harmadik neje: Erzsébet Lokietek Vladiszláv lengyel király' leánya.
  - Harmadik nejétöl: Károly.

Lajos.

Róbert. nápolyik.
- Elsö neje: aragoniai Jolánta.
  - Károly, calábriai hg. Második neje: valoisi Mária.
    - Károly.
    - Johanna. Elsö férje: Endre, I. Károly' k. fia.
    - Két Mária.

Fülep. tarantoi hg.

Péter.

Trisztán.

János. durazzoi hg. Neje: Agnes.
- Károly. Neje: Mária, Róbert nápolyi király' leánya.
  - Margit. Férje: II. Károly k.
- Robert.
- Lajos. Neje: Margit, sanseverinoi Robert' leánya.
  - (kis.) KÁROLY, király, † 1386. Neje: Margit.
    - László nápolyi király.
    - II. Johanna nápolyi királyné.

Margit.

Blanca.

Eleonora.

Mária.

Beatrix.

László.

LAJOS, király, † 1382. Neje: Erzsébet, István bosniai fejdelem' leánya.

Endre. Neje: Johanna, nápolyi királyné.

István. Neje: Margit IV. Lajos német császár' leánya.

Katalin.

I. MÁRIA, királyné, † 1395. Férje: brandenburgi ZSIGMOND, utóbb magyar király.

Hedvig. Férje: Jagyell Vladiszláv lengyel király.

CHRONOLOGIAI LAJSTROMA

azon külfejdelmeknek, kikkel a' nemzet e' korszakban gyakori érintkezésbe jött.

A.

RÓMAI PÁPÁK.

III. Honorius, 1216—1227.
IX. Gergely, 1227—1241.
IV. Czelesztin, 1241—1241. (A' szentszék húsz hónapig üresen marad.)
IV. Incze, 1243—1254.
IV. Sándor, 1254—1261.
IV. Orbán, 1261—1264.
IV. Kelemen, 1265—1268. (A' szentszék majdnem három évig üresen marad.)
X. Gergely, 1271—1276.
V. Incze, 1276—1276.
V. Adorján, 1276—1276.
XXI. János, 1276—1277.
III. Miklós 1277—1280.
IV. Márton, 1281—1285.
IV. Honorius, 1285—1287.
IV. Miklós, 1288—1292. (A' szentszék két évnél tovább üresen marad.)
V. Czelesztin, 1294—1294.
VIII. Bonifácz, 1294—1303.
XI. Benedek, 1303—1304.
V. Kelemen, 1305—1314.
XXII. János, 1316—1334.
XII. Benedek, 1334—1342.
VI. Kelemen, 1342—1352.
VI. Incze, 1352—1362.
V. Orbán, 1362—1370.
XI. Gergely, 1370—1378.
VI. Orbán, 1378—1389.

VII. Kelemen, 1378—1394.
XIII. Benedek, 1394—1423. } Avignoni ellenpápák.
VIII. Kelemen, 1424.
IX. Bonifácz, 1389—1404.
VII. Incze, 1404—1406.
XII. Gergely, 1406—1409. ben pisai egyházgyülés által letétetik.
V. Sándor, 1409—1410.
XXIII. János, 1410—1415. ben a' constanzi egyházgyülés által letétetik.
V. Márton, 1417—1431.
IV. Eugen, 1431—1447.

B.

NYÚGOTI CSÁSZÁROK, 'S ILLETŐLEG RÓMAI KIRÁLYOK.

II. Fridrik, 1215—1250. } Hohenstaufiak. (Ellenkirályok: thüringeni Henrik és hollandi Vilmos.)
IV. Konrád, 1250—1254. }
Richard, 1257—1272. III. Henrik angol király' testvére. (Ellenkirály: Alfonz, castiliai király.)
I. Rudolf, 1273—1291. Habsburgi.
Adolf, 1292—1298. Nassaui.
I. Albert, 1298—1308. Habsburgi.
VII. Henrik, 1308—1313. Luxenburgi.
Lajos, 1314—1347. Bajor. (Ellenkirály: Fridrik (habsburgi) 's 1346. ban Károly.)
IV. Károly, 1347—1378. } Luxenburgiak.
Venczel, 1378—1400. }
Ruprecht, 1400—1410. Rajnai Pfalzgróf.
Zsigmond, 1411—1437. Luxenburgi.

C.

KELETI CSASZAROK.

Robert, 1219—1228. } Latin császárok. (Nicaeában: Joannes Ducas 1225—1255., 's Theodorus és Joannes Lascaris 1255—1259.)
II. Balduin, 1228—1261. }
Michael Palaeologus, (előbb nicaeai császár) 1261—1283.
II. Andronicus, 1283—1328. }
III. Andronicus, 1328—1341. }
VI. Joannes (és a' Cantacuzénok), 1341—1391. } Palaeologusok
II. Manuel, 1391—1424. }
VII. Joannes, 1424—1448. }

D.

OZMÁN PADISAK.

Ozmán, 1298—1325.
Orkhán, 1325—1359.
I. Murad, 1359—1389.
I. Bajazed, 1389—1403.
I. Szolimán, 1403—1410.
Muza, 1410—1413.
I. Mohamed, 1413—1421.
II. Murad, 1421—1451.

E.

CSEH KIRALYOK.

I. Otokár, 1198—1230. }
I. (III.) Venczel, 1230—1253. }
II. Otokár, 1253—1278. } Premysliek.
II. (IV.) Venczel, 1278—1305. }
III. (V.) Venczel, 1305—1306. }
Rudolf, 1306—1307. Habsburgi.
Henrik, 1307—1310. Karánt herczeg.
János, 1310—1346. }
I. (IV.) Károly, 1346—1378. } Luxenburgiak.
IV. (VI.) Venczel, 1378—1419. }
Zsigmond, 1419—1437. }

F.

LENGYEL HERCZEGEK 'S KIRÁLYOK.

Lesko (fehér) ismét, 1206—1227. }
Boleszláv (szemérmes), 1227—1279. }
Lesko (fekete), 1279—1289. }
Nehány évig ellenfejdelmek. } Piasztok.
Premiszláv, 1295. b. a' szentszék' megegyezésével felveszi a' ‚király' czímet. }
IV. Vladiszláv (Lokietek), 1296—1299. }
Venczel, 1300—1305. Premysli.
IV. Vladiszláv (Lokietek) ismét, 1305—1333. } Piasztok.
Kazimir (nagy), 1333—1370. }

Lajos, 1370 — 1382. Magyar Anjou.
Három évig nincs király. Hedvig Budáról Krakóba jö.
V. Vladiszláv (Jagyell), 1386 — 1434.
VI. Vladiszláv, 1434 — 1444. } Litvánok.

G.

AUSZTRIAI HERCZEGEK.

Leopold, 1198 — 1230.
II. Fridrik, 1230 — 1246. } Babenbergiek.
Ellenfejdelmek.
Otokár, 1252 — 1276. Premysli.
Hat évig habsburgi Rudolf római király' közvetlen kormánya alatt.
I. Albert, 1282 — 1308. Római király.
III. Fridrik, 1308 — 1330. Római ellenkirály.
II. Albert, 1330 — 1358.
Rudolf, 1358 — 1365.
III. Albert, 1365 — 1395. Két ág: ausztriai és stájer.
IV. Albert, 1395 — 1404.
V. Albert, 1404 — 1439. Római király. } Habsburgiak.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Lipcsén. Nyomtatta Teubner B. G.

ÉRTELEM-ZAVARÓ HIBÁK' JAVITÁSA.

9.	lap	23.	sor választó olv. választott.
119.	—	27.	— ujból kimarad.
124.	—	28.	— harmad olv. másod.
182.	—	29.	— 14. dik olv. 34. dik.
254.	—	3.	— otszladozzon olv. foszladozzon.
—	—	4.	— fatja olv. tatja.
378.	—	21.	— Dánt olv. Vladot.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

